

UAN

DAD AUTÓNOMA DE NUEVO

CIÓN GENERAL DE BIBLIOTECA

PA6278

.C4

1753

v.6

c.1

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

M. TULLII
CICERONIS
OPERA,

CUM DELECTU COMMENTARIORUM,

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

TOMUS SEXTUS,

QUI ORATIONUM TERTIUS.

PATAVII, Typis Seminarii, MDCCLIII.

Apud Joannem Manfrè.
SUPERIORUM PERMISSU, ET PRIVILEGIO.

4616

PA 6278

64

v. 6

1753

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
BIBLIOTECA ALFONSINA BIBLIOTECA UNIVERSITARIA

MICROFILMADO Rollo-7

FONDO BIBLIOTECA PÚBLICA DEL ESTADO DE NUEVO LEÓN

132585

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

1080046096

M. TULLII
CICERONIS
ORATIONES.
PRO
PUBLIO SEXTIO.
ORATIO XXXII.
ARGUMENTUM.

P Sextius, cum Lentulo & Metello Coss. tribunus plebis esset, omnem vim tribunatus sui ad Ciceronem patriam restitutum maximo animo contulit. Ejus conatibus cum P. Clodius qui Ciceronem urbe expulerat, homo seditiosus ac turbulentus, ob-
sisteret; factum, ut VIII. Kal. Feb. inter eos, qui Ciceroni fa-
uebant, & Clodianos magna pugna, armatis utrinque hominibus,
com-

PA 6278

04

N. 6

1753

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN
CAPILLA ALFONSO LIBLIOTECA UNIVERSITARIA

MICROFILMADO Rollo-7

FONDO BIBLIOTECA PÚBLICA
DEL ESTADO DE NUEVO LEÓN

132585

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

1080046096

M. TULLII
CICERONIS
ORATIONES.
PRO
PUBLIO SEXTIO.
ORATIO XXXII.
ARGUMENTUM.

P Sextius, cum Lentulo & Metello Coss. tribunus plebis esset, omnem vim tribunatus sui ad Ciceronem patriam restitutum maximo animo contulit. Ejus conatibus cum P. Clodius qui Ciceronem urbe expulerat, homo seditiosus ac turbulentus, ob-
sisteret; factum, ut VIII. Kal. Feb. inter eos, qui Ciceroni fa-
uebant, & Clodianos magna pugna, armatis utrinque hominibus,
com-

A 2

committeretur. Eo nomine, anno post, Marcellino & Philippo Coss. P. Sextius M. Tullius Albinovanus derulit nomen, eumque lege Lutaria de vi apud M. Amilium Scaurum prætorum postulavit. Defensus Sextius cum ab aliis, tum a duobus præstantissimis oratoribus, Q. Hortensio, & M. Tullio Cicero, atque absolutus est. Itaque ipse Cicero lib. II. ep. ad Q. Fr. Sextius, inquit, noster absolutus est III. Id. Mart. &, quod vehementer interfuit reip. nullam videri in ejusmodi causa dissensionem esse, omnibus sententiis absolutus est. Exulavit tamen postea hic ipse Sextius: quo crimine condemnatus, pro certo dici posse non arbitror: puro tamen, quod a Pompejo adversus Casarem steterit: id quod constare potest vel e lib. VII. epist. ad Artium. Quidquid sit, certe nisi post interitum Pompeji non exulavit. Exstat epistola, qua ei Cicero consolationem adhibet, lib. v. Famil. ep. 17. MANUTIUS.

I. I quis antea, Judices, mirabatur, quid esset, quod pro tantis opibus reipublica, tantaque dignitate imperii, nequaquam satis multi cives forti & magno animo invenirentur, qui auderent se, & salutem suam in discrimen offerre pro statu civitatis, & pro communi libertate: ex hoc tempore miretur potius, si quem bonum & fortem civem viderit, quam si quem aut timidum, aut sibi potius quam reipublica consulentem. Nam, ut omittatis de uniuscujusque calu cogitando recordari, uno aspectu intueri potestis eos, qui cum senatu, cum bonis omnibus, rempublicam assistam excitant, & latrocínio domestico liberant, mcestos, sordidatos, reos, de capite, de fama, de civitate, de fortunis, de liberis dimicantes: eos autem, qui omnia divina & humana violant, vexant, perturbant, everterint, non solum alacres lætosque volitare, sed etiam voluntarios fortissimis atque optimis civibus periculum moliri, de se nihil

1. *Palantius*] Nulla vel minima causa apud Terent. mala mens, malus animus. impulsos, sola sua voluntate adductos. Ur Gallice dicimus, *De gaieté de cœur*. Hot.

hil timere². In quo cum multa sunt indigna, tum nihil minus est ferendum, quam quod jam non per latrones suos, non per homines egestate & scelere perditos, sed per vos nobis, per optimos viros optimis civibus periculum inferre conantur: &, quos lapidibus, quos ferro, quos facibus, quos vi, manu, copiis delere non poterunt, hos vestra auctoritate, vestra religione, vestris sententiis se oppressuros arbitrantur. Ego autem, Judices, qua voce mihi in agendis gratiis, commemorandoque eorum, qui de me optime sunt meriti, beneficio³ esse utendum putabam, ea nunc uti cogor in eorum periculis depellendis. His potissimum vox hæc serviat, quorum opera & mihi, & vobis, & populo Romano restituta est.

II. Et quanquam a Q. Hortensio, clarissimo viro atque eloquentissimo, causa est P. Sextii perorata: nihil ab eo prætermisum est, quod aut pro republica conquerendum fuit, aut pro reo disputandum: tamen aggrediar ad dicendum, ne mea propugnatio ei potissimum defuisse videatur, per quem est perfectum, ne ceteris civibus desset. Atque ego sic statuo, Judices, a me in hac causa, atque hoc extremo⁴ dicendi loco, pietatis potius, quam defensionis; querelæ, quam eloquentiæ; doloris, quam ingenii partes esse susceptas. Itaque, si aut acrius egero, aut liberius, quam qui ante me dixerunt: peto a vobis, ut tantum orationi meæ concedatis, quantum & pio dolori, & justæ iracundiæ concedendum putetis. Neque enim officio conjunctior dolor ullius esse potest, quam hic meus, susceptus ex hominis de me optime meriti,

2. *Nihil timere*] Dio scribit, Clodium hoc anno factum Edilem opera & studio Optimatum, ne de vi accusatus Milone causam diceret. Ferrarius.

3. *Commemorandoque beneficio*] Edidit Grævius *beneficio*, quam vocem, substituta voce *beneficio*, corruptam fuisse putat a sciolis, qui ignorabant his gerundis casum quartum apponi. At enim plures invenias sciolos, qui nesciant, illud *commemorando benefices*, iuturum ac prodiu esse, quam qui Subrent an latissim sit *commemorando beneficia*. Non enim sicut omnes, ea que gerundia dicuntur, vere nomina esse adjectiva. Si hoc non

ignorabat is, qui pro beneficio scriptis *beneficia*, certe non videbat huic parti, que antecedit, *agendis gratiis*, aptius respondere hanc, *commemoranda beneficio*, quam istam, *commemorando beneficia*. Quin ista in voce, *beneficio*, plus multo granditatis est. Intelligitur enim beneficium illud unicum, singulare, eximium restitutionis in patriam. Quæ imago prorsus deformabitur, si legas, *beneficia*. Anonymus.

4. *Extremo*] Idcirco Cicero datus, quod valeret maxime ad *misericordiam*, & reliquos affectus excitandos. M. Ant. Ferrarius.

ti, periculo: neque iracundia magis ulla laudanda, quam ea, quæ me inflammat eorum scelere, qui cum omnibus salutis meæ defensoribus bellum esse sibi gerendum judicaverunt.

Sed, quoniam singulis criminibus cæteri responderunt, dicam ego de omni statu P. Sextii, de genere vitæ, de natura, de moribus, de incredibili amore in bonos, de studio conservandæ salutis communis atque otii, contendamque, si modo id consequi poterò, ut in hac consula atque univerfa defensione, nihil a me, quod ad vestram quæstionem: nihil, quod ad reum; nihil, quod ad rempublicam pertineat, prætermisum esse videatur. Et quoniam in gravissimis temporibus civitatis, atque in ruinis everfæ atque afflictae reipublicæ, P. Sextii tribunatus est a fortuna ipsa collocatus: non aggrediar ad illa maxima atque amplissima prius, quam docuero, quibus initiis ac fundamentis hæc tanta fummis in rebus laudes excitata sint.

III. Parente P. Sextius natus est, Judices, homine, ut plerique meministis, & sapiente, & sancto, & severo: qui cum tribunus plebis primus inter homines nobilissimos temporibus optimis factus esset, reliquis honoribus non tam uti voluit, quam dignus videri. Eo auctore duxit honestissimi & spectatissimi viri C. Albini filiam: ex qua hic est puer⁵, & nupta jam filia. Duobus his gravissimæ antiquitatis viris sic probatus fuit, ut utrique eorum & carus maxime, & jucundus esset. Ademit Albino foceri nomen mors filia, sed caritatem illius necessitudinis, & benevolentiam non ademit. Hodie sic hunc diligit; ut vos facillime potestis ex hac vel assiduitate ejus, vel sollicitudine, & molestia judicare.

Duxit uxorem, patre vivo, optimi & calamitosissimi viri filiam, C. Scipionis⁶. Clara in hoc P. Sextii pietas exitit, & omnibus grata, quod & Massiliam statim profectus est, ut focerum videre, consolarique possent, fluctibus reipublicæ expulsum, in alienis terris jacentem, quem in majorum suorum

ve-

⁵ Hic est puer] Prætextatus, quem in epiloquo Senecam excitabit. Hostem.

⁶ Scipionis] Africani: qui cum C. Norbano consul fuit, Marianisque partem adjovit:

sed ejus exercitu ad Syllam signa transfere-
te, cum intrare possent, dimissus est. Ma-
nar.

vestigiis stare oportebat: & ad eum filiam ejus adduxit, ut illo insperato aspectu complexuque, si non omnem, at aliquam partem mœroris sui deponeret: & maximis officiis & illius ærumnam, quoad vixit, & filia solitudinem sustentavit. Possim multa dicere de liberalitate, de domesticis officiis, de tribunatu militari, de provinciali in eo magistratu abstinentia; sed mihi ante oculos obverfatur reipublicæ dignitas, quæ me ad sese rapit, hæc minora relinquere hortatur.

Quæstor hic C. Antonii, collega mei, Judices, fuit forte⁷, sed societate consiliorum meus. Impedior nonnullius officii⁸, ut ego interpretor, religione, quo minus exponam, quam multa ad me detulerit, quanto ante providerit. Atque ego de Antonio nihil dico⁹, præter unum: numquam illum in illo summo timore ac periculo civitatis, neque communem metum omnium, neque propriam nonnullorum de ipso suspicionem, aut insitiando tollere, aut dissimulando sedare voluisse. In quo collega sustinendo, atque moderando, si meam in illum indulgentiam, conjunctam cum summa custodia reipublicæ, laudare vere solebatis, par prope laus P. Sextii esse debet, qui suum ita consulem observavit, ut & illi quæstor bonus, & vobis omnibus optimus civis videretur.

IV.

⁷ Sete] Quæstores designati, cui quisque muneri in magistratu præfuit, sortiebantur. Alii cum consulis in urbe remanebant: alii ærarium curabant: alii in provincias exibant. Idem.

⁸ Nonnullius officii] Ne vel Antonium in invidiam vocet, quem dicat participem fuisse conjurationis; vel Sextium, qui suo Consuli fuerit infidelis. Ferrarius.

⁹ De Antonio nihil dico] Occurrit suspitioni. Nam quod intelligit, ex eo quod, dictum est, posse aliquem colligere, & existimare participem Catilinæ conjurationis Antonium fuisse, ingeniose facit, ut hanc suspitionem, neque confirmet, ne hominem, quem in consulari collegam habuerat, in exilio satis misere viventem, suo testimonio condemnet; neque tollat, ne, quæ a Sextio de illius consiliis ad se delata significat, ficta & inania videantur. Propterea, ne obiciat aliquis, Ergo tu cum Catilina consulis Antonium confirmas? Ego, inquit, nihil dico, neque participem illius

conjurationis fuisse, neque non fuisse: hoc unum dico: si negare voluisset, se Catilinæ partibus hæzere; aut saltem dissimulare; futurum fuisse, ut ille metum civitatis, & eam, quæ de ipso erat, suspicionem aut omnino tolleret, aut certe sedare. Neutrum tamen fecit. Erat enim animadvertendum, quod, cum hic quasi lubrico in loco Cicero verteretur, quia, si Sextii quæsturam laudat, Antonium vituperat; si Antonium excusat, Sextii causam non sublevet; lubrico, ut dixi, in loco constitutus ad Sextium, cuius periculum agebat, potius, quam ad Antonium, inclinat: & cum ait, nunquam illum neque negare, neque dissimulare voluisse, non alienum a Catilinæ consiliis fuisse tacite significat: aperte non exponit, ne miserum hominem suo testimonio premat. In Pisonem tamen apertius: Ego Antonium collegam, cupidum provincie, multo in rep. molientem, patientem, atque obsequio meo mitigavit. Manut.

IV. Idem, cum illa conjuratio ex latebris atque ex tenebris erupisset, palamque armata volitaret: venit cum exercitu Capuam: quam urbem, propter plurimas belli opportunitates, ab illa impia & scelerata manu attentari suspicabamur: & inde M. Aulanum & scelerata manu attentari suspicabamur: & inde M. Aulanum & tribunum militum Antonii, Capua præcipitem eiecit, hominem perditum, & non obscure Pisauri, & in aliis agri Gallici partibus, in illa conjuratione versatum. Idemque G. Marcellum, cum is non solum Capuam venisset, verum etiam se, quasi armorum studio, in maximam familiam¹⁰ conjecisset, exterminandum ex illa urbe curavit; qua de causa & tum conventus¹¹ ille Capuæ, qui propter salutem illius urbis, consulari conservatam meo, me unum patronum adoptavit, huic apud me P. Sextio maximas gratias egit; & hoc tempore iidem homines, nomine commutato, coloni, decurionesque fortissimi, atque optimi viri, beneficium P. Sextii testimonio declarant, periculumque decreto suo deprecantur. Recita, quæso, P. Sexti, quid decreverint Capuæ decuriones; ut jam^a puerilis¹² tua vox possit aliquid significare inimicis nostris, quidnam, cum se corroborarit, effectura esse videatur. **DECRETUM DECURIONUM.** Non recito decretum officio aliquo expressum vicinitatis, aut clientelæ, aut hospitii publici, aut ambitionis, aut commendationis gratia: sed recito memoriam personæ periculi, prædicationem amplissimi beneficii,^b vicem officii¹³ præsentis, testimonium præteriti temporis.

At-

¹⁰ Familiam] Gladiatorum, qui sece Capuæ detinebantur: quibus se Marcellus immiscuerat eo prætextu, ut armis traheantur exerceret. Ferras.

¹¹ Conventus] In præfecturis, qualis erat Capua, conventus dicebatur publicum consilium, quodcumque illud esset: in Colonis senatus erat nomine Decurionum: & quia Capuam coloniam deduxerat. Caesar, decretum pro Sextio nunc fecerat Decuriones, nomine commutato, idem, quod tunc fecerat Conventus. *Idem.*

^a Viri. Man. Lamb. virilis
¹² Puerilis] In more id erat, ut liberi paternæ prosequerentur inimicitias, ac vicifim eos accusarent, quorum accusationibus fuerant parentes verati. Hinc est, quod Publium, P. Sextii filium adolescentem, qui Capuanum recitaturus erat decretum, sic ex-

citatur: Age, ad parentis depellendum periculum, attolle vocem; infirmam adhuc, & puerilem, ut est ætas adhuc puerilis & infirma; quo intelligant inimici nostri, quid possit, cum illam auri corroborarit, effectura sit ad hanc ulciscendam injuriam. Aliis tamen placet, virilis tua vox. Quam lectionem Gravus ut tucatur, hoc, quod sequitur. *Quidnam, cum se corroborarit, effectura esse videatur, sic explicat: Quid ista vox virilis, cum puer hic se corroborarit, hoc est, ad vicilem statem pervenerit, sit effectura. Hæc ipsa Gravii verba sunt. At quis credat ita construxisse Ciceronem, aut intelligi voluisse? *Oliverus.**

^b Lamb. vicem
¹³ Vicem officii] Vicissitudinem officii, relationem gratiæ. *Hæron.*

Atque illis temporibus iidem, cum jam Capuam metu Sextius liberasset; urbem senatus, atque omnes boni, deprehensis atque oppressis domesticis hostibus, me duce, ex periculis maximis extraxissent: ego literis cum Capua accessivi cum illo exercitu, quem tum secum habebat; quibus hic literis lectis, ad urbem confestim incredibili celeritate advolvit. Atque, ut illius temporis atrocitatem recordari possitis, audite literas, & vestram memoriam ad timoris præteriti cogitationem excitare. **LITERÆ CICERONIS, CONSULIS.**

V. Hoc adventu P. Sextii, tribunorum plebis novorum, qui tum extremis diebus consulatus mei, res eas, quas gesseram, vexare cupiebant, reliquique conjurationis impetus & conatus sunt retardari. Ac, posteaquam est intellectum, Catone tribuno plebis, fortissimo atque optimo cive, rempublicam defendente, per seipsum senatum populumque Romanum, sine militum præsidio, tueri facile majestatem suam, & dignitatem eorum, qui salutem communem periculo suo defendissent: Sextius cum illo suo exercitu summa celeritate est Antonium consecutus. Hic ego quid prædicem, quibus hic rebus consulem ad rem gerendam excitari? quot stimulos admove- rit homini studioso fortassis victoriæ, sed tamen nimium communem Martem bellique casum metuenti? Longum est ea dicere: sed hoc breve dicam. Si M. Petreii¹⁴ non excellens animo & amore reipublicæ virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari extitisset, neque adjutor ei P. Sextius ad excitandum Antonium, cohortandum, impellendum fuisset; datus illo in bello esset hiemi locus, neque unquam Catilina, cum e pruina Apennini, atque e nivibus illis emerisset, atque statem integram nactus, Italiz calles & pastorum stabula præclara cepisset, sine multo sanguine, ac sine totius Italiz vastitate miserrima concidisset.

Hunc igitur animum ad tribunatum attulit P. Sextius; ut quæsturam Macedoniæ relinquam, & aliquando ad hæc pro- priora veniam; quanquam non est omittenda singularis illa in-

Tom. VI.

B

tegre-

¹⁴ M. Petreii] Hic Antonii consulis lega- podagra laboraret. Catilinam cum sua manu- tus, ipso Antonio consule absente, quod ex- vicit, ac trucidavit. *Mannius.*

tegritas provincialis, cujus ego nuper¹⁵ in Macedonia vidi vestigia, non pressa leviter ad exigui prædicationem temporis, sed fixa ad memoriam illius provincie sempiternam. Verum hæc ita prætereamus, ut tamen intuentes, & respectantes relinquamus.

VI. Ad tribunalium, quia ipse ad sese jam dudum vocat, & quodammodo absorbet orationem meam, contento studio cursumque veniamus. De quo quidem tribunatu ita dictum a Q. Hortensio, ut ejus oratio non defensionem modo criminum videretur continere, sed etiam memoria digna esset, uti & reipublicæ capessendæ auctoritatem¹⁶, disciplinamque præferberet. Sed tamen, quoniam tribunatus quidem totus P. Sextii nihil aliud nisi nomen meum causamque sustinuit, necessario mihi de iisdem rebus esse arbitror, si non subtilius disputandum, ac certe, Judices, dolentius deplorandum. Qua in oratione si asperius in quosdam homines invehi vellem, quis non concederet, ut eos, quorum sceleris furore violatus essem, vocis libertate perstringerem? Sed agam moderate, & hujus¹⁷ potius tempore serviam, quam dolori meo. Si qui occulte a salute nostra dissentiant, lateant: si qui fecerunt aliquid, atque iidem nunc tacent, & quiescunt, nos quoque simus oblitii: si qui se offerunt insolenter & infestantur, quoad ferri poterunt, perferemus: neque quemquam offendet oratio mea, nisi qui se ita obrulerit, ut in eum non invasisse, sed incurrisse videamur. Sed necesse est, antequam de tribunatu P. Sextii dicere incipiam, me totum superioris anni reipublicæ naufragium exponere: in quo colligendo, ac rescicienda salute communi, omnia reperientur P. Sextii dicta, facta, consilia versata.

VII. Fuerat ille annus¹⁸ in reipublicæ magno motu, & multorum timore, tanquam intentus arcus in me unum, sicut vulgo ignari rerum loquebantur; re quidem vera in uni-

¹⁵ Nuper.] Cum abessem lege Clodia pulsus. Idem.

¹⁶ Auctoritatem.] Exemplo P. Sextii auctor fuerat Hortensius, hoc est, docuerat reliquos cives; ut esset administrandus Tribu-

natus. Ferrar.

¹⁷ Hujus.] Nempe Sextii.

¹⁸ Ille annus.] Is, quo C. Caesar consul P. Clodium Pulchrum ad plebem traduxit. Matur.

versam rempublicam, traductione ad plebem suribundi hominis ac perditu, mihi irati, sed multo acrius otii & communis salutis inimici. Hunc vir clarissimus, mihi que, multis repugnantibus, amicissimus, Cn. Pompejus, omni cautione, scedere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra me esse facturum. At ille nefarius, ex omnium scelerum colluvione natus, parum se foedus violaturum est arbitratus, nisi ipsum cautorem alieni periculi suis propriis periculis tenuisset. Hanc tetram immanemque belluam, vincam auspiciis¹⁹, alligatam more majorum²⁰, constrictam legum sacratarum catenis²¹, solvit subito legum²² consul, vel, ut ego arbitror, exoratus, vel, ut non nemo putaret, mihi iratus: ignarus quidem certe, & imprudens impendentium tantorum scelerum ac malorum. Qui tribunus plebis felix in evertenda republica fuit nullis suis nervis: qui enim in ejusmodi vita nervi esse potuerunt, hominis, fraternis flagitiis, sororis stupris, omni inaudita libidine infamis?

Sed fuit profecto quædam illa reipublicæ fortuna fatalis, ut ille cæcus atque amens tribunus plebis nancisceretur, quid dicam consules? hocine ut ego appellem nomine everfores hujus imperii? proditores vestræ dignitatis? hostes bonorum omnium? qui ad delendum senatum, affligendum equestrem ordinem, extinguenda omnia jura atque instituta majorum, se illis facibus, cæterisque insignibus summi honoris atque imperii ornatos esse arbitrabantur? Quorum, per deos immortales, si

B 2 non-

¹⁹ *Vincam auspiciis*.] Quia, si patricii fierent plebei, contra auspicia videbantur. Quæ cum patricium tantum essent, ut de Livio, & ipse Cicero non semel significat: nimirum, si ad plebem homines patricii traducerentur, interitura auspicia videbantur, eum, a quibus haberentur, patricii dicerent. Idem.

²⁰ *More majorum*.] Quia non ratione proliis adoptatus est a Fontejo, sed ut fieret Tribunus plebis. Vide Orat. pro Domo. Ferrar.

²¹ *Legum sacratarum catenis*.] Leges sacratæ illæ, quæ in Sacro monte, plebis eum, & latæ sunt. In his hæc maxime sancimus est, ne tribunatus plebis homini patricio

mandari possit. Quam ob causam solvitur videtur eas leges Cæsar consul, cum Clodium ad plebem tradidit; ut deinde, quod factum est, tribunus pl. crearetur. Matur.

²² *Solvit subito legum*.] Hæc est prima editio legis lætæ, neque locus imprimi curavit Vichorius, restatque in Pal. nono. Aliæ habent, *Solvit subito legum*. Aliæ, *Solvit subito legum veterum*. Lambinus recepit conjecturam Turonhi, *Solvit subito lege novata*; de qua videantur illius Alveolaria lib. xx. cap. 3. Grav. Nimirum dicitur *Solvit legum*, ut *aboluit patricii*, *purpure* *novata* *scilicet dicitur* *hæc illæ*, *incorpore novitate*, & quæ sunt hujus præteritæ alic, de quibus vide Vossii de Constitutione liberum cap. 33. Grav.

nondum scelera, vulneraque iniusta reipublicæ vultis recordari; vultum, atque incessum animis intueamini. Facilius facta eorum occurrent mentibus vestris, si ora ipsa oculis proposueritis.

VIII. Alter ²³ unguentis affluens, calamistrata coma, despiciens conscios stuprorum, ac veteres vexatores ætaturæ suæ, puteali ²⁴ & sceneratorum gregibus inflatus ²⁵ atque percussus olim ne Scyllæo illo ²⁶ aris alieni in freto ad columnam adheresceret, in tribunatus portum perfugerat. Contemnebat equites Romanos, minitabatur senatui, venditabat se operis, atque ab iis se ereptum, ne de ambitu causam diceret, prædicabat, ab iisdemque se etiam, invito senatu, provinciam sperare dicebat: eamque nisi adeptus esset, se incolumem nullo modo fore arbitrabatur.

Alter ²⁷, o dii boni! quam teter incedebat! quam truculentus! quam terribilis aspectu! Unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columnem reipublicæ dices intueri. Vestitus aspere nostra hac purpura plebeja, ac pene fusca: capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse tum imaginis ornandæ ²⁸ caula duumviratum

²³ Alter] Gabinius.

²⁴ Puteali] Faventores, inquit Cornutus, ad puteal Scribonii Læniæ, quod est in portu Julia ad Fabianum arcum, consistere solebat. Puteal autem dictum est, in quo sceneratorum deambulabant. Heuon.

²⁵ Inflatus] Locum esse corruptum nemo non videt. Quomodo poterat Gabinium inflare puteal, quod tantopere metuebat, & greges sceneratorum, qui ad tribunal illud eum vocabant, & præter æs alienum persequerentur? Sine subsidio melioris libri vix poterit emendari. Cogitabam: Puteali & sceneratorum gregibus inflatus atque percussus olim, &c. Percussus est, eversus fere. Grav.

²⁶ Scyllæo illo] Apud, & congruenter ad sententiam traducit similitudinem maris: quod æs alienum Gabinio fuerit tanquam mare illud navigantibus infestissimum, Scyllæ & Charybdis: quo certe obrutus esset, nisi in tribunatus quasi portum perfugisset. Et quoniam Scyllæensis freti mentione facta, de columna subiunxit: Rhegium columnam potuit intelligere, quam Plineus ait in Sic-

liensi freto fuisse: & quasi jocum in verbo querens, potuit significare, ut cum de Mænia loqueretur, simul tamen ad Rhegium, similitudinis causa, respiceret: que naufragis idem erat, quod Mænia debitoribus: cum ad illam e naufragio projecti sic adherescerent, ut ad Mæniam ii, quibus non esset, unde creditoribus satisfacerent. Rhegia vero columna dicebatur, quod ab urbe Rhegio non longe distaret. Manut.

²⁷ Alter] Pifo.
²⁸ Imaginis ornandæ] Vulgo Formandæ. Hoc est, inquit Manutius, utINGERET æs componeret vultum ad illam severitatem, quam in urbe postea consil præ se ferre meditaretur. Turnebus vero coniecit, ornandæ, quod in suis Palatinis repertum Gruterus recepit. Credibile autem est homines ambiciosos imaginibus suis etiam adscripsisse magistratus municipales, ut Eunolpus apud Petronium, aut fallè hæc dicta esse a Tullio, ad irridendum illum duumviratum Capuzium. Gravius.

tum gerebat, Seplastam ²⁹ sublaturus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reipublicæ videbatur. Tanta erat gravitas in oculo, tanta contractio frontis, ut illo supercilio reipublica, tanquam Atlante calum, niti videretur. Erat denique hic omnium sermo: Est tamen ³⁰ reipublicæ magnum firmumque subsidium: habeo quem opponam labi illi atque cœno: vultu, medius fidius, collegæ sui libidinem levitatemque frangat: habebit senatus in hunc annum quem sequatur: non deerit auctor & dux bonis. Mihi denique homines præcipue gratulabantur, quod habiturus essem contra tribunalum plebis furiosum & audacem, cum amicum & affinem ³¹, tum etiam fortem & gravem consulem.

IX. Atque eorum alter sefellit neminem. Quis enim clavum tanti imperii tenere, & gubernacula reipublicæ tractare in maximo cursu ac fluctibus posse arbitraretur hominem emersum subito ex diurnis tenebris lustrorum ac stuprorum? vino, ganeis, lenociniis, adulteriisque confectum? cum is præter spem in altissimo gradu alienis opibus positus esset, qui non modo tempestatem impendentem intueri temulentus, sed ne lucem quidem insolitam aspiciere posset? Alter multos plane in omnes partes sefellit: erat enim hominum opinionis, nobilitate ipsa, blandi conciliatricula, commendatus. Omnes boni semper nobilitati favemus, & quia utile est reipublicæ, nobiles homines esse dignos majoribus suis, & quia valet apud nos clarorum hominum, & bene de republica meritorum memoria, etiam mortuorum. Quia tristem semper, quia taciturnum, quia subhorridum atque incultum videbant, & quod erat eo nomine ³², ut ingenerata familiæ frugalitas videretur; favebant, gaudebant, & ad integritatem majorum spe sua hominem vocabant, materni ³³ generis obliti. Ego autem (vere hoc dicam, Judices)

²⁹ Seplastam] Platea fuit Capuz, in qua unguenta veniebant. At Pifo ita capillo erat horrido, ut odisse unguenta videretur. Ideoque de tollenda ab eo Seplastia pro ea potestatis, quam Capuz dumvir habebat, argute Cicero comminatur. Manut.

³¹ Affinem] Ob Tulliam C. Pisoni Frugentem veniebant. At Pifo ita capillo erat horrido, ut odisse unguenta videretur. Ideoque de tollenda ab eo Seplastia pro ea potestatis, quam Capuz dumvir habebat, argute Cicero comminatur. Manut.

³² Eo nomine] Pisonum familia Frugi dicebatur. Ferrat.

³³ Materni] Vide Fragmenta Orat. in Pisonem.

dices) tantum esse in homine sceleris, audacia, crudelitatis, quantum ipse cum republica sensi, nunquam putavi. Nequam esse hominem, & levem, & falsa opinione, errore hominum ab adolescentia commendatum, sciebam. Etenim animus ejus vultu, flagitia parietibus tegebantur: sed hæc obstructio nec diuturna est, nec obducta ita, ut curiosis oculis perspici non possit.

X. Videbamus genus vitæ, desidiam, inertiam: inclusas ejus libidines, qui paulo propius accesserant, intuebantur. Denique etiam sermonis ansas dabat, quibus reconditos ejus sensus tenere possemus. Laudabar homo doctus philosophos nescio quos: neque eorum tamen nomina poterat dicere: sed tamen eos laudabat maxime, qui dicuntur præter cæteros esse auctores & laudatores voluptatis: cujus, & quo tempore, & quo modo, non quærebat; verbum ipsum omnibus modis animi & corporis devorabat: eosdemque præclare dicere aiebat, Sapientes omnia sua causa facere: rempublicam capeßere hominem bene sanum non oportere: nihil esse præstabilius otiosa vita, & plena & conferta voluptatibus. Eos autem, qui dicerent, dignitati esse serviendum, reipublicæ consulendum, officii rationem in omni vita, non commodi, esse ducendam, subeunda pro patria pericula, vulnera excipienda, mortem optendam; vaticinari, atque insanire dicebat.

Ex his assiduis ejus quotidianisque sermonibus, & quod videbam, quibus cum hominibus in interiore ædium parte viveret, & quod ita domus ipsa fumabat, ut multa ejus sermonis indicia redoleret; statuebam sic, boni nihil ab illis nugis expectandum, mali quidem certe nihil pertimescendum. Sed ita est, Judices, ut, si gladium parvo puero, aut si imbecillo seni, aut debili dederis, ipse impetu suo nemini nocet: sin ad nudum vel fortissimi viri corpus accesserit, possit acie ipsa, & ferri viribus vulnerari: ita cum hominibus eneruatis atque exlanguibus consulatus, tanquam gladius, esset datus, qui per se pungere neminem unquam potuissent, hi summi imperii nomine armati rempublicam contrucidaverunt. Fœdus fecerunt cum tribuno plebis palam, ut ab eo provincias acci-

acciperent, quas ipsi vellent: exercitum, & pecuniam, quantum vellent, ea lege, si ipsi prius tribuno plebis afflictam & obstructam rempublicam tradidissent. Id autem fœdus meo sanguine islum sanciri posse dicebant. Qua re patefacta (neque enim dissimulari tantum scelus poterat, nec latere) promulgantur uno eodemque tempore rogationes ab eodem tribuno de mea pernicie, & de provinciis consulum nominatim.

XI. Hic tum senatus sollicitus, vos equites excitati, Italia cuncta permota, omnes denique omnium generum atque ordinum cives summæ reipublicæ a consulibus, atque a summo imperio petendam esse auxilium arbitrabantur, cum illi soli essent, præter furiosum illum tribunum, duo reipublicæ turbines, qui non modo præcipitanti patriæ non subvenirent, sed eam nimium tarde concidere mœcerent. Flagitabatur ab his quotidie cum querelis honorum omnium, tum etiam precibus senatus, ut meam causam susciperent, agerent; aliquid denique ad senatum referrent: hi non modo negando, sed etiam irridendo, amplissimum quemque illius ordinis insequabantur.

Hic subito cum incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe cunctaque Italia convenisset, vestem mutandam omnes, meque etiam omni ratione, privato consilio (quoniam publicis ducibus reipublica careret) defendendum putarunt. Erat eodem tempore senatus in æde Concordiæ ³⁴, quod ipsum templum representabat memoriam consulatus mei; cum flens universus ordo cincinnatum consulem orabat: nam alter ille horridus & severus consulto se domi continebat. Qua tum superbia cœnum illud ac labes amplissimi ordinis preces & clarissimorum civium lacrymas repudiavit? me ipsum ut contempnit helluo patriæ? nam quid ego patrimonio dicam, quod ille cum quasi quæstum faceret, amisit ³⁵? Cum venisset ad senatum, vos, inquam, equites Romani, & omnes boni, veste mutata, vos, inquam, pro meo capite ad pedes lenonis impu-

³⁴ In æde Concordiæ] Qua in æde factum est, Clæone consule, senatus-consultum de conjuratis occidendis. Manutius.

³⁵ Quæ ille, cum quasi quæstum faceret, amisit] Salsæ simul & acerbe. Mirum enim,

qui quasi meretrix divulgato corpore quæstum faciat, cum patrimonio amittere. Notat impudicitiam simul, & nequitiam Gabiani. Idem.

impurissimi projecistis, cum, vestris precibus a latrone illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, L. Ninnius ad senatum de republica retulit; senatusque frequens vestem pro mea salute mutandam³⁶ censuit.

XII. O diem illum, Judices, funestum senatui, bonisque omnibus! reipublicæ luctuosum! mihi ad domesticum moerorem gravem! ad posteritatis memoriam gloriosum! Quid enim quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quam pro uno cive & bonos omnes privato consensu, & universum senatum publico consilio mutasse vestem? Quæ quidem tum mutatio non deprecationis causa est facta, sed luctus; quem enim deprecarentur, cum omnes essent sordidati? cumque hoc satis esset signi, esse improbum, qui mutata veste non esset? Hac mutatione vestis facta, tanto in luctu civitatis, omitto quid ille tribunus, omnium rerum divinarum humanarumque prædo, fecerit; qui adesse³⁷ nobilissimos adolescentes, honestissimos equites Romanos, deprecatores salutis meæ iusserit, eosque operarum suarum gladiis & lapidibus objecerit: de consilibus loquor, quorum fide reipublica niti debuit.

Examimatus evolat ex senatu, non minus perturbato animo atque vultu, quam si paucis ante annis in creditorum conventum incidisset: advocat concionem: habet orationem talem consul, qualem nunquam Catilina victor habuisset: Errare homines, si etiam tum senatum aliquid in republica posse arbitrarentur: equites vero Romanos daturos illius diei pœnas³⁸, quo, me consule, cum gladiis in clivo Capitolino³⁹ fuissent: venisse tempus iis, qui in timore fuissent, (conjuratos videlicet dicebat) ulciscendi se. Si dixisset hoc solum, omni

³⁶ Vestem mutandam] Non modo senatui, ut hic Cicero videtur significare, sed populo quoque Ninnius persuasit, ut tanquam in aliqua publica calamitate, pro salute Cicero- nis vestem mutaret. Dio, lib. 38. Idem.

³⁷ Adesse] Qui in concionem venire iussit eos, qui se pro mea salute deprecatores esse dicebant, eosque demum expulsi et foro per servos ex ergastulis eductos, & ad vim seditionemque concitatos. Agram.

³⁸ Daturos illius diei pœnas] Quidam li-

brī veteres habent, dies: & notant grammaticos veteres, hic ita locutum esse Cicero- nem, & A. Gellius lib. 12, cap. 14. Et enim, dies; hoc loco patris calus antiquus. Lambinus.

³⁹ In clivo Capitolino] Circa templum Concordiæ, in clivo Capitolino, cum in eo templo de conjuratis consul Cicero ad senatum tenuisset, armati equites Rom. præfili causa circumsteterant. Manutius.

omni supplicio esset dignus: nam oratio ipsa consulis pernicio- sa potest rempublicam labefactare. Quid fecerit, videte. L. Lamiam, qui cum me ipsum pro summa familiaritate, quæ mihi cum fratre, cum patre ejus erat, unice diligebat, tum pro republica vel mortem oppetere cupiebat, in concione relegavit: edixitque, ut ab urbe abesset millia passuum ducenta: quod esset ausus pro cive, pro bene merito cive, pro amico, pro republica deprecari.

XIII. Quid hoc homine facias? aut quo civem importunum, aut quo potius hostem tam sceleratum reserves? qui, ut omit- tam cætera, quæ sunt ei cum collega immani impuroque con- juncta, atque communia, hoc unum habet proprium, ut ex- pulerit ex urbe, relegarit, non dico equitem Romanum, non ornatissimum atque optimum virum, non amicissimum reipub- licæ civem, non illo ipso tempore una cum senatu & cum bonis omnibus casum amici rei que publicæ lugentem; sed ci- vem Romanum sine ullo iudicio, aut edicto, ex patria consul eiecerit.

Nihil acerbius focii Latini ferre soliti sunt, quam, id quod perraro accidit, ex urbe exire a consulibus juberi. Atque illis tum erat reditus in suas civitates, ad suos lares familiares: & in illo communi incommodo nulla in quemquam propria igno- minia nominatim cadebat. Hoc vero quid est? exterminabit cives Romanos edicto consul a suis diis penatibus? expellet a patria? deliget quem volet? damnabit atque ejiciet nomina- tim? Hic, si unquam vos eos, qui nunc estis in republica, fore putasset, si denique imaginem judiciorum, aut simulacrum aliquod futurum in civitate reliquum credidisset, unquam ausus esset senatum de republica tollere? equitum Romanorum preces aspernari? civium denique omnium, novis & inauditis edictis, jus libertatemque pervertere?

Esti me attentissimis animis, summa cum benignitate auditis, Judices: tamen vereor, ne quis forte vestrum miretur, quid hæc mea oratio tam longa ac tam alte repetita velit, aut quid ad P. Sextii causam eorum, qui ante hujus tribunatum rempublicam vexarunt, delicta pertineant. Mihi autem

hoc propositum est ostendere, omnia consilia P. Sextii, mentemque totius tribunatus hanc fuisse, ut afflicta & perdita reipublica; quantum posset, mederetur. Ac, si in exponendis vulneribus illis de me ipso plura dicere videbor, ignoscite. Nam & illam meam cladem vos & omnes boni maximum esse reipublicæ vulnus iudicatis; & P. Sextius est reus non suo, sed meo nomine: qui cum omnem vim sui tribunatus in mea salute consumpserit, necesse est meam causam præteriti temporis cum huius præsentis defensione esse conjunctam.

XIV. Erat igitur in lectu senatus: squalabat civitas, publico consilio mutata veste: nullum erat Italiæ municipium, nulla colonia, nulla præfectura, nulla Romæ societas vestigalium, nullum collegium, aut concilium, aut omnino aliquod commune consilium, quod tum non honorificentissime decrevisset de mea salute: cum subito edicunt duo consules, ut ad suum vestitum senatores redirent. Quis unquam consul senatum ipsius decretis parere prohibuit? Quis tyrannus miseris lugere vetuit? Parumne est, Piso, ut omittam Gabinium, quod tantum homines sefellisti, ut negligeres auctoritatem senatus? optimi cuiusque consilia contemneres? rempublicam proderes? consulare nomen affigeres? etiamne edicere audeas, ne mœrerent homines meam, suam, reipublicæ calamitatem? ne hunc suum dolorem veste significarent? Sive illa vestis mutatio ad lectum ipsorum, sive ad deprecandam valebat, quis unquam tam crudelis fuit, qui prohiberet quemquam aut sibi mœrere, aut cæteris supplicare?

Quid? sua sponte homines in amicorum periculis vestitum mutare non solent? Pro te ipso⁴⁰, Piso, nemone mutavit? ne isti quidem, quos legatos non modo nullo senatusconsulto⁴¹, sed etiam repugnante senatu, tute tibi legasti? Ergo hominis desperati, & proditoris reipublicæ casum lucebant fortasse

⁴⁰ *Pro te ipso*] Apoptrophe ad Pisonem abierunt. Nam hoc tempore Macedoniam proconsulari imperio administrabat. Apparet autem in hoc loco, Pisonem ante consulatum ream fuisse; quo crimine, incertum est. *Idem.*
⁴¹ *Nullis S. C.*] Cum antea, qui in pro-

vincias ibant, legatos, quos secum adducebant, a senatu perire consueverunt: quam consuetudinem primus neglexit P. Vatinius, & post eum anno proximo, Piso & Gabinus legis, ut opinor, Clodii privilegio. Vide Orat. in Vatinius. *Idem.*

tasse qui volent: civis florentissimi benevolentia bonorum, & optime de salute patriæ meriti, periculum, conjunctum cum periculo civitatis, lugere senatus non licebit? Iidem consules, (si appellandi sunt consules, quos nemo est, qui non modo ex memoria, sed etiam ex fastis evellendos non putet) pacto jam fœdere provinciarum, producti in circo Flaminio in concionem ab illa furia ac peste patriæ, maximo cum gemitu vestro, illa omnia, quæ tum contra me contraque rempublicam dixerat; voce ac sententia sua comprobaverunt.

XV. Iisdem consulibus sedentibus⁴², atque inspectantibus, lata lex est, ne auspicia valerent⁴³, ne quis obnuntiaret⁴⁴, ne quis legi intercederet⁴⁵: ut omnibus⁴⁶ fastis diebus legem ferri liceret: ut lex Ælia, lex Fufia ne valerent: qua una rogatione, quis est, qui non intelligat, universionem rempublicam esse deletam? Iisdem consulibus inspectantibus, servorum delictus habebatur pro tribunali Aurelio, nomine collegiorum, cum vicatim homines conscriberentur, decimarentur, ad vim, ad manus, ad cadem, ad direptionem incitarentur. Iisdem consulibus arma in templum Castoris palam comportabantur; gradas⁴⁷ ejusdem templi tollebantur: armati homines forum & conciones tenebant: cædes, lapidationesque fiebant: nullus erat senatus, nihil reliqui magistratus: unus omnem omnium potestatem armis & latrocinii possidebat, non aliqua vi sua, sed cum duos consules a republica provinciarum fœdere rera-

C 2

xii

⁴² *Sedentibus*] Non residentibus. *Ferrarius.*

⁴³ *Ne auspicia valerent*] Ne quo die cum populo aperiret, quicumque de caelo seraret, aut ejus rei ratio haberetur ad discutendam concionem. *Abianus.*

⁴⁴ *Ne quis obnuntiaret*] Ne magistratus renuntiarent: quod augures serantes de caelo advertissent, aut hæc obnuntiationis conclusionem distulerent. *Idem.*

⁴⁵ *Ne quis legi intercederet*] Ne Tribunus plebis sua auctoritate, nullaque sui facti ædilitate ratione, legis ullius latronem intraret. Quæ tria ut fieri liceret, lex Ælia præsertim cavebat, ad referendam Tribuniciam plebis insipientiam, qui novis subinde rogationibus Remp. verace captivant: nisi Augures obnuntiando, Consules & Prætores

de caelo serando & obnuntiando, ceteri Tribuni plebis intercedendo, huius legum frequentia relictissent. *Idem.*

⁴⁶ *Ut auctor*] Dies illi fasti fuerunt, nisi nefasti, alii interdicti. Fasti autem cum populo licebat, nefasti non licebat; interdicti partim licebat, partim non licebat, quæ eorum media pars, post ab ortu solis ad meridiem, nefasti: media, post a meridie ad solis occasum, fasti iocundus. Quare Pisonis Consilium, ut legum Tribuniciarum multitudinem impediret, legem tulit, qua certis etiam quibusdam diebus fastis agi cum rogatione non liceret. Hanc legem contraria Clodius evertit. *Idem.* Vide *Isidorum* legem.

⁴⁷ *Gradus Castoris*] Satis constat gradus istos exemptos fuisse. *Horatius.*

xisset, insultabat, dominabatur, aliis pollicebatur, terrore ac metu multos, plures etiam spe & promissis tenebat.

Quæ cum essent ejusmodi, Judices, cum senatus duces nullos, ac pro ducibus proditores, aut potius apertos hostes haberet: equester ordo reus a consulibus citaretur: Italiae totius auctoritas repudiaretur: alii nominatim relegarentur, alii metu ac periculo terrentur: arma essent in templis, armati in foro: eaque non silentio consulum dissimularentur, sed & voce & sententia comprobarentur: cum omnes urbem nondum excelsam & eversam, sed jam captam atque oppressam videremus: tamen his tantis malis, tanto bonorum studio, Judices, restitissimus. Sed me alii metus, atque alia curæ, suspitionesque moverunt.

XVI. Exponam enim hodierno die, Judices, omnem rationem facti & consilii mei: neque huic vestro tanto studio audiendi, neque vero huic tantæ multitudini, quanta, mea memoria, nunquam ullo in judicio fuit, deero. Nam, si ego in causa tam bona, tanto studio senatus, consensu tam incredibili bonorum omnium, tam parato, tota denique Italia ad omnem contentionem expedita, cessi tribuni plebis, despiciatissimi hominis, furori; contemptissimorum consulum levitatem, audaciam pertimui; nimium me timidum, nullius animi, nullius consilii fuisse confiteor.

Quid enim simile fuit in Q. Metello? cujus causam etsi omnes boni probabant, tamen neque senatus publice, neque illius ordo proprie, neque suis decretis Italia tota susceperat; ad suam enim magis quandam ille gloriam, quam ad perspicuam salutem reipublicæ spectarat, cum unus in legem per vim latam jurare noluerat: denique videbatur ea conditione tam fortis fuisse, ut cum patriæ caritate constantiæ gloriam commutaret. Erat autem ei res cum exercitu C. Marii invito: habebat inimicum C. Marium, conservatorem patriæ, sextum jam illum consulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino iterum tribuno plebis, vigilante homine, & in causa populari si non moderate, at certe populariter abstinenterque versato. Cessit, ne aut victus a fortibus viris cum dedecore

cade-

caderet: aut victor multis & fortibus civibus republicam orbaret. Meam causam senatus palam, equester ordo acerrime, cuncta Italia publice; omnes boni proprie enixeque susceperant. Eas res gesseram, quarum non unus auctor, sed dux omnium voluntatis fuissim, quæque non modo ad singularem meam gloriam, sed ad salutem communem omnium civium & prope gentium pertinerent: ea conditione gesseram, ut meum factum semper omnes præstare, tuerique deberent.

XVII. Erat autem mihi contentio non cum victore exercitu, sed cum operis conductis, & ad diripiendam urbem concitatis. Habebam inimicum non C. Marium, terrorem hostium, spem subsidiumque patriæ: sed duo importuna prodigia, quos egestas, quos æris alieni magnitudo, quos levitas, quos improbitas tribuno plebis constrictos addixerat. Nec mihi res erat cum Saturnino, qui, quod a se, quaestore Ostiensis, per ignominiam, ad principem & senatus & civitatis, M. Scaurum, rem frumentariam translata sciebat, dolorem suum magna contentione animi persequeretur: sed cum scurrarum locupletium scorto, cum sororis adultero, cum stuprorum sacerdote, cum venefico, cum testamentario, cum sicario, cum latrone; quos homines, si, id quod facile factu fuit, & quod fieri debuit, quodque a me optimi & fortissimi cives flagitabant, vi armisque superassem, non verebar, ne quis aut vim vi repulsam reprehenderet, aut perditorum civium, vel potius domesticorum hostium mortem moreretur; sed me illa moverunt: omnibus in concionibus illa furia clamabat, se, que faceret contra salutem meam, facere auctore Cn. Pompejo, clarissimo viro, mihi & nunc, & quoad licuit, amicissimo. M. Crassus, quocum mihi erant omnes amicitia necessitudines, vir fortissimus, ab eadem illa peste infestissimus esse meis fortunis prædicabatur. G. Casar, qui a me nullo meo merito alienus esse debebat, inimicissimus esse meæ salutis ab eodem quotidianis concionibus dicebatur.

His se tribus auctoribus in consiliis capiendis, adiutoribus in re gerenda esse usurum dicebat; ex quibus unum, habere exercitum in Italia maximum: duo, qui privati tum essent, & præ-

præsse, & parare, si vellent, exercitum posse; idque facturos esse dicebat. Nec mihi ille iudicium populi, nec legitimam aliquam contentionem, nec disceptationem, aut causæ dictionem, sed vim, arma, exercitus, imperatores, castra denuntiabat.

XVIII. Quid ergo? inimici oratio, vana præsertim, tam improbe in clarissimos viros coniecta, me movit? Me vero non illius oratio, sed etiam eorum taciturnitas, in quos illa oratio tam improba conferebatur: qui tum, quanquam ob aliam causam tacebant, tamen hominibus, omnia timentibus, tacendo loqui, non infitendo confiteri videbantur. Illi autem aliquo tum timore perterriti, quod acta illa atque omnes res anni superioris labefactari a prætoribus, infirmari a senatu atque principibus civitatis putabant, tribunum popularem a se alienare nolebant, suaque sibi propiora pericula esse, quam mea, loquebantur.

Sed tamen & Crassus a consulibus meam causam suscipiendam esse dicebat, & eorum fidem Pompejus implorabat; neque se privatum publice susceptæ causæ desaturum esse dicebat. Quem virum studiosum mei, cupidissimum reipublicæ conservandæ, domi meæ certi homines ad eam rem compositi monuerunt, ut esset cautior: eoque vitæ a me insidias apud me domi positas esse dixerunt: atque hanc ei suspicionem alii literis mittendis, alii nuntiis, alii coram ipsi excitaverunt, ut ille, cum a me certe nihil timeret, ab illis, ne quid meo nomine molirentur, sibi cavendum putaret. Ipse autem Cæsar, quem maxime homines ignari veritatis, mihi esse iratum putabant, erat ad portas, erat cum imperio: erat in Italia ejus exercitus, inque eo exercitu ipsius tribuni plebis inimici mei fratrem præfecerat.

XIX. Hæc ego cum viderem, neque enim erant occulta, senatum, sine quo civitas stare non posset, omnino de civitate esse sublatum: consules, qui publici consilii duces esse deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur: eos, qui plurimum possent, opponi omnibus concionibus falso, sed formidolose tamen, auctores ad perniciem meam:

meam: conciones haberi quotidie contra me: vocem pro me, ac pro republica neminem mittere: intenta signa legionum existimari cervicibus ac bonis vestris, falso, sed putari tamen: conjuratorum copias veteres, & effusam illam ac superatam Catilinæ manum importunam, novo duce & insperata commutatione rerum esse renovatam.

Hæc cum viderem, quid agerem, Iudices? Scio enim, tum non mihi vestrum studium, sed meum præpe vestro defuisse. Contenderem contra tribunum plebis privatus armis? Vicissent improbos boni, fortes inertes: interfectus esset is, qui hac una medicina sola potuit a reipublicæ peste depelli. Quid deinde? quid reliquiarum restaret? quid denique erat dubium, quin ille sanguis tribunitius, nullo præsertim publico consilio profusus, consules ultores & defensores esset habiturus? cum quidem in concione dixisset, aut mihi semel pereundum, aut bis esse vincendum. Quid erat bis vincere? Id profecto, ut, cum amentissimo tribuno plebis cum decertassem, cum consulibus cæterisque ejus ultoribus dimicarem.

Ego vero, si mihi uni pereundum fuisset, ac non accipiendam plagam mihi infanabilis, reipublicæ mortifera, quam illi imposuissent: semel perire tamen, Iudices, maluissem, quam bis vincere. Erat enim illa altera ejusmodi contentio, ut neque victi, neque victores rempublicam tenere possemus. Quid si in prima contentione, vi tribunitia victus, in foro, cum multis bonis viris concidissem? Senatim consules, credo, vocassent, quem totum de civitate delerant: ad arma vocarent, qui ne vestitu quidem defendi rempublicam sissent: a tribuno plebis post interitum meum diffidissent, qui eandem horam meæ pestis & suorum præmiorum esse voluissent.

XX. Unum enim mihi restabat illud, quod forsitan non nemo vir fortis & acris animi magnique dixerit: Restitisses, repugnasses, mortem pugnans appetisses. De quo te, te, inquam, Patria, testor, & vos Penates, patrique Di, me vestrarum sedium templorumque causa, me propter salutem meorum civium, quæ mihi semper fuit mea carior vita, dimica-

* Lamb. Crut. sanabilis, illic mortifera, qui eam imposuissent.

tionem eademque fugisse. Etenim, si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, Judices, accidisset, ut multi ex multis locis pradones classibus eam navem se oppressuros mimitarentur, nisi me unum sibi dedidissent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me tradere hostibus mallent: jecissem me ipse potius in profundum, ut ceteros conservarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, sed in magnum vite discrimen adducerem. Cum vero in hanc reipublice navem, creptis senatui gubernaculis, fluitantem in alto tempestatibus seditionum ac discordiarum, armata tot classes, nisi ego unus deditus essem, incursum viderentur: cum proscripio, cedes, direptio denuntiarentur: cum alii me suspicione periculi sui non defenderent, alii veteri odio bonorum incitarentur, alii inviderent, alii oblatre sibi me arbitrarentur, alii ulcisci dolorem suum aliquem vellent, alii rem ipsam publicam atque hunc bonorum statum otiumque odissent, & ob hasce causas, tot, tamque varias, me unum deposcerent: depugnarem potius cum summo, non dicam exitio, sed periculo certe vestro liberorumque vestrorum, quam non id, quod omnibus impendebat, unus pro omnibus susciperem ac subirem?

XXI. Victi essent improbi. At cives: at ab eo privato, qui sine armis etiam consul rempublicam conservarat. Sin victi essent boni: quid superesset? non ad servos videtis rem venturam fuisse? An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? Quid? tum mortemne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optandam putarem? aut ego illas res tantas, in tanta improborum multitudine cum gerebam, non mihi mors, non exilium ob oculos versabantur? non hæc denique a me tum, tanquam fata, in ipsa re gerenda concinebantur? An erat mihi in tanto luctu meorum, tanta disjunctione, tanta acerbitate, tanta spoliatione omnium rerum, quas mihi aut natura aut fortuna dederat, vita retinenda? Tam eram rudis? tam ignarus rerum? tam expertus consilii, aut ingenii? nihil audieram? nihil videram? nihil ipse legendo quærendoque cognoveram? nesciebam vitam brevem esse

esse cursum, gloriæ sempiternum? cum esset omnibus definita mors, optandum esse, ut vita, quæ necessitati deberetur, patria potius donata, quam reservata naturæ videretur? Nesciebam, inter sapientissimos homines hæc contentionem fuisse, ut alii dicerent animos hominum sensusque morte restingui, alii autem tum maxime mentes sapientium ac fortium virorum, cum e corpore excessissent, sentire ac vigere? quorum alterum fugiendum non esse, carere sensu: alterum etiam optandum, meliore esse sensu.

Denique, cum omnia semper ad dignitatem retulisset, nec sine ea quidquam expetendum esse homini in vita putasset; mortem, quam etiam virgines Athenis, regis, opinor, Erechthei filia, pro patria contempnisset dicuntur, ego vir consularis, tantis rebus gestis, timerem? præsertim cum ejus essem civitatis, ex qua Q. Mucius solus in castra Portense venisset, eumque interficere, propofita sibi morte, conatus esset? ex qua P. Decius primum pater, post aliquot annos patria virtute præditus filius, se ac vitam suam, instructa acie, pro salute populi Romani victoriaque devovisset? ex qua innumera-biles alii, partim adipiscenda laudis, partim vitanda turpitudinis causa, mortem, in variis bellis, æquissimis animis oppetissent? in qua civitate ipse meminisset, patrem hujus M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem vivum inimicum, eadem sibi manu vitam exhaustisse, qua mortem sæpe hostibus obrulisset?

XXII. Hæc ego & multa alia cogitans, hoc videbam, si causam publicam mea mors peremisset, neminem unquam fore, qui auderet suscipere contra improbos cives reipublice salutem. Itaque non solum si vi interissem, sed etiam si morbo extinctus essem, fore putabam, ut exemplum reipublice conservanda mecum simul interiret. Quis enim unquam, me a senatu populoque Romano, tanto omnium bonorum studio, non restituto, (quod certe, si essem interfectus, accidere non potuisset) ullam reipublice partem cum sua minima invidia auderet attingere? Servavi igitur rempublicam discessu meo, Judices: eadem a vobis, liberisque vestris, vassitatem, incendia,

dia, rapinas, meo dolore luctuque depali: & unus rempublicam bis servavi, semel gloria, iterum ærumna mea. Neque enim in hoc me hominem esse infitiabor unquam, ut me optimo fratre, carissimis liberis, fidelissima conjuge, vestro conspectu, patria, hoc honoris gradu, sine dolore caruisse glorier. Quod si fecissem: quod a me beneficium haberetis, cum pro vobis ea, quæ mihi essent vilia, reliquissim? Hoc, meo quidem animo; summi in patriam amoris mei signum esse debet certissimum, quod, cum abesse ab ea non possem sine summo dolore, hunc me perpeti, quam illam labefactari ab improbis, malui.

Mémneram, Judices, divinum illum virum, atque ex iisdem, quibus nos, radicibus natum ad salutem imperii hujus, C. Marium, summa senectute, cum vim prope iustorum armorum⁴⁸ profugisset, primo senile corpus paludibus occultasse demersum: deinde ad infimorum ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugisse: inde navigio perparvo, cum omnes portus terrasque fugeret, in oras Africæ desertissimas pervenisse. Atque ille vitam suam, ne inultus esset, ad incertissimam spem, & ad reipublicæ statum reservavit: ego, qui (quemadmodum multi in senatu, me absente, dixerunt) periculo reipublicæ⁴⁹ vivebam; quique ob eam causam consularibus literis⁵⁰ de senatus sententiâ exteris nationibus commendabar, nonne, si meam vitam deseruissem, rempublicam prodidissim? In quo quidem nunc, me restituto, vivit mecum simul exemplum fidei publicæ, exemplum reipublicæ defendendæ. Quod si immortale retinetur, quis non intelligit, immortalem hanc civitatem futuram?

XXIII. Nam externa bella regum, gentium, nationum, jampridem ita extincta sunt, ut præclare cum iis agamus, quos pacatos esse patiamur. Denique ex bellica victoria non feres quem-

⁴⁸ *Iustorum armorum*] Seditiosas leges tulit Sulpicius in gratiam Marii, adeoque prope iusta vocat arma Syllæ ulciscens suam, & patriæ injuriam. Vellejus. Ferrar.
⁴⁹ *Periculo Reip.*] Cum in mea vita periculum adiret Respublica, mecumque simul periclitaretur: cum eadem utrique fortuna

impenderet: cum accidere mihi ab illa se junctum nihil posse videretur. Manut.

⁵⁰ *Consularibus literis*] Non Consulatum, sed eorum, qui Consules fuerant, quorum auctoritas exteris nationibus vigebat. Idem.

quemquam est invidia civium consecuta. Domesticis malis, & audacium civium consiliis sæpe est resistendum; eorumque periculorum est in republica retinenda medicina: quam omnem, Judices, perdidistis, si meo interitu senatus populoque Romano doloris sui de me declarandi potestas esset erepta. Quare moneo vos, adolescentes, atque hoc meo jure præcipio, qui dignitatem, qui rempublicam, qui gloriam spectatis: ne, si qua vos aliquando necessitas ad rempublicam contra improbos cives defendendam vocabit, segriores sitis, & recordatione mei casus a consiliis fortibus relugiatis.

Primum, non est periculum, ne qui unquam sint in civitate ejusmodi consules, præsertim si erit his id, quod debetur, perolutum. Deinde nunquam jam, ut spero, quisquam improbus consilio & auxilio bonorum se oppugnare rempublicam dicet, illis tacentibus: nec armati exercitus terrorem opponet togatis: neque erit justa causa ad portas sedenti imperatori, quare terrorem suum falso jactari, opponere patiantur. Nunquam enim erit tam oppressus senatus, ut ei ne supplicandi quidem ac lugendi sit potestas: tam captus equester ordo, ut equites Romani a consule relegentur. Quæ cum omnia, atque etiam multo alia majora, quæ consulo prætereo, accidissent, vidissetis me tamen in pristinam meam dignitatem, brevi temporis dolore interjecto, reipublicæ voce esse revocatum.

XXIV. Sed, ut revertar ad illud, quod mihi in hac omni est oratione propositum, omnibus malis illo anno, scelere consulum, rempublicam esse consecutam; primum illo ipso die, qui mihi funestus fuit, omnibus bonis luctuosus, cum ego me e complexu patriæ conspectuque vestro eripuissem, & metu vestri periculi, non mei, furori hominis, sceleri, perfidie, telis, minisque cessissem, patriamque, quæ mihi erat carissima, propter ipsius patriæ caritatem reliquissim: cum meum illum casum tam horribilem, tam gravem, tam repentinum, non solum homines, sed tecta urbis ac templa lugerent: nemo vestrum forum, nemo curiam, nemo lucem aspiciere vellet: illo, inquam, ipso die, die dico? immo ho-

ra, atque etiam puncto temporis eodem, mihi, reique publica pernicies; Gabinio, & Pisoni provincia rogata est. Pro dii immortales, custodes & conservatores hujus urbis atque imperii! quam illa in republica monstra, quae scelera vidistis? Civis erat expulsus is, qui rempublicam ex senatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat; & expulsus non alio aliquo, sed eo ipso crimine. Erat autem expulsus sine iudicio, vi, lapidibus, ferro, servitio denique concitato. Lex erat lata, vastato ac relicto foro, & sicariis servisque tradito; & ea lex, quae ut ne ferretur, senatus fuerat veste mutata.

Hac tanta perturbatione civitatis, ne nossem quidem consules inter meum discrimen, & eorum praedam, interesse passus sunt. Statim, me percusso, ad meum sanguinem hauriendum, & spirante etiam republica, ad ejus spolia detrahenda advolaverunt. Omitto gratulationes, epulas, partitionem aerarii, beneficia, spem, promissa, praedam, latitiam paucorum in luctu omnium. Vexabatur uxor mea: liberi ad necem querebantur: gener, & Piso gener, a Pisonis consulibus pedibus supplex rejiciebatur: bona diripiebantur, eaque ad consules deferrebantur: domus ardebat in Palatio: consules epulabantur. Quod si meis incommodis letabantur, urbis tamen periculo commoverentur.

XXV. Sed, ut a mea causa jam recedam, reliquas illius anni pestes recordamini: sic enim facillime perspicietis, quantum vim omnium remedium a magistratibus proximis republica desiderarit. Legum multitudinem, cum earum, quae latae sunt, tum vero, quae promulgatae fuerant. Nam latae quidem sunt consulibus illis, tacentibus dicam? immo vero approbantibus etiam, ut censoria notio⁵⁴, & gravissimum iudicium sanctissimi magistratus de republica tolleretur: ut collegia⁵⁵ non modo illa vetera contra senatus consultum restitue-

⁵⁴ Promulgatae] Aliquot igitur non perlatas, Tribuno pl. aliquo, ut opinor, intercedente. Quod & infra patet, & pro Domo sua. Idem.

⁵⁵ Ut censoria notio] Hac de Clodii lege sic in oratione in Pisonem: *Ab eodem homo*

ne, in Aupris inauditis vestigiis versata, creus illa magistra pudoris et modestiae, consuetudinis severitas sublata est. Quam locum Pedianus ibi exponit. Idem.

⁵⁶ Collegia] Vide Orationem in Pisonem, & ibidem Asconium.

situerentur, sed ab uno gladiatore innumerabilia alia novae conscriberentur: ut, remissis semissibus & trientibus, quinta prope pars vestigialium⁵⁴ tolleretur: ut Gabinio pro illa sua Cilicia, quam sibi, si rempublicam prodidisset, pactus erat, Syria daretur: ut uni helluoni bis de eadem re deliberandi, & rogata lege, potestas fieret provinciae commutanda.

XXVI. Mitto eam legem, quae omnia jura religionum, auspicio- rum, potestatum, omnes leges, quae sunt de jure & de tempore⁵⁵ legum rogandarum, una rogatione delevit: mitto omnem domesticam labem: etiam exterarum nationum illius anni furore conquassatas videbamus. Lege tribunitia Matris Magnae Pessinuntius ille sacerdos expulsus & spoliatus sacerdotio est, vanumque sanctissimarum atque antiquissimarum religionum venditum pecunia grandi, Brogiraro⁵⁶, impuro homini, atque indigno illa religione; praesertim cum ea sibi ille non colendi, sed violandi causa appetisset: appellati reges a populo, qui id nunquam ne a senatu quidem postulassent: reducti exules Byzantium condemnati tum, cum indemnati civitates e civitate ejiciebantur.

Rex Ptolemæus⁵⁷, qui si nondum erat ipse a senatu focus appellatus, erat tamen frater ejus regis, qui cum esset in eadem causa, jam erat a senatu honorem istum consecutus: erat eodem genere, iisdemque majoribus, eadem vetustate societatis: denique erat rex, si nondum focus, at non hostis: pacatus, quietus, fretus imperio populi Romani, regno paterno atque avito: regali otio perfruebatur. De hoc nihil cogitante, nihil suspicante, eisdem operis suffragium ferentibus, est rogatum, ut, sedens cum purpura & scepro, & illis insignibus regiis, praconi publico subiceretur: & imperan-

⁵⁴ Vestigialium] Lege enim lata, ut frumentum populo, quod antea semisaris, hoc est quadrante, ut vulgo nunc appellantur, cum dimidio, ut singulos modios dabatur, gratis daretur, vestigialia quotta fere parte diminuebantur. Haec legem & Saturninus, & ante Caeus Gracchus tulerat. Epitome Liviana lib. LX. ad Herennium lib. 1. & Pedianus: *Manus.*

⁵⁵ De jure, & de tempore] De jure, hoc

est de auspiciis, erat Elia: de tempore, Fufia. Clodius utramque sua lege delevit. Tulit enim, ut nequus per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de caelo servaret: & ut omnibus diebus fastis legem ferri liceret. Vide supra. Idem.

⁵⁶ Brogiraro] Vide Orat. de Harusp. resp. cap. 13. 27.

⁵⁷ Ptolemæus] Vide Orationem pro Domo, cap. 8.

perante populo Romano, qui etiam bello victis regibus regna reddere conluevit, rex amicus, nulla injuria commemorata, nullis repetitis rebus, cum bonis omnibus publicaretur.

Multa acerba, multa turpia, multa turbulenta habuit ille annus: tamen illi sceleri, quod in me illorum immanitas edidit, haud scio, an recte hoc proximum esse dicam. Antiochum ³⁸ illum Magnum majores nostri, magna belli contentione, terra marique, superatum, intra montem Taurum regnare jusserunt: Asiam, qua illum multarunt, Attalo, ut is regnaret in ea, condonaverunt. Cum Armeniorum rege, Tigrane, grave bellum perditurumque gessimus; cum ille, injuriis in socios nostros inferendis, bello prope nos laeciffisset. Hic & ipse per se vehemens fuit, & acerrimum hostem hujus imperii Mithridatem, pulsum Ponto, opibus suis regnoque defendit: & a Lucullo, summo viro atque imperatore, pulsus, animo tamen hostili cum reliquis copiis suis in pristina mente mansit. Hunc Cn. Pompejus, cum in suis castris supplicem abjectumque vidisset, erexit, atque insigne regium, quod ille de suo capite abjecerat, reposuit, &, imperatis certis rebus, regnare jussit: nec minus & sibi & huic imperio gloriosum putavit, constitutum a se regem, quam constriatum videri.

Tulit, gessit ³⁹. Qui & ipse hostis fuit populi Romani, & acerrimum hostem in regnum recepit: qui confixit, qui signa contulit, qui de imperio pene certavit, regnat hodie, & amicitiae nomen ac societatis, quod armis violarat, id precibus est consecutus. Ille Cyprius ⁴⁰ miser, qui semper fo-

³⁸ Antiochum] De quo in Orat. pro Deiotaro.

³⁹ Tulit, gessit] Apertum mendum: nec dubium est quin Tigranes significetur, cuius comparatione auget Clodii scelus ex Prolemaei injustissima calamitate. Et enim argumentum a majori. Si Tigrani, inquit, qui hostis fuit populi Romani, regnum conferuissis: quanto magis Prolemaeo, qui semper socius, semper amicus fuit, conferuere debuit? Postulat igitur sententia, ut pro, *regis*, gessit, reparatur, Tigranes igitur, vel igitur *is*. Sed quantum odi conjecturas, quae

a literarum similitudine discedunt; opem veterum librorum expellendam censo. Alioquin nihil tentandum. *Manus.*

⁴⁰ Ille Cyprius] Prolemaeus. Socium semper fuisse dicit, cum quia majores ejus hanc appellationem obtinuerant a Senatu, tum quia semper animo & voluntate fuerat socius, licet nondum hunc honorem fuisset consecutus. Adverte vero quam ad misericordiam concinnata sit oratio. Non regnum ait, sed, quod gravius est, Regem ipsum tantquam vile mancipium fuisse publicatum. Ad id vivo & videntis contigit, quod est longe

cus, semper amicus fuit: de quo nulla unquam suspicio durior aut ad senatum, aut ad imperatores nostros allata est: vivus (ut ajunt) est, & videns, cum victu ac vestitu suo publicatus. En, cur caeteri reges stabilem esse suam fortunam arbitrentur, cum hoc illius funesti anni prodito exemplo videant, per tribunum aliquem & sexcentas operas, se fortunis spoliari & regno omni posse nudari.

XXVIII. At etiam eo negotio M. Catonis ⁶¹ splendorem maculare voluerunt, ignari, quid gravitas, quid integritas, quid magnitudo animi, quid denique virtus valeret: quae in tempestate saeva quiescens, & lucet in tenebris, & pulsa loco manet tamen, atque haeret in patria, splendetque per se semper, neque alienis unquam fordibus obsolefcit. Non illi ornandum M. Catonem, sed relegandum: nec illi committendum illud negotium, sed imponendum putaverunt: qui in concione palam dixerint, linguam se evellisse M. Catoni, quae semper contra extraordinarias potestates libera fuisset. Sentient, ut spero, brevi tempore, manere libertatem illam: atque hoc etiam, si fieri poterit, esse majorem, quod cum consulibus illis M. Caro, etiam cum jam desperasset aliquid auctoritate sua profici posse, tamen voce ipsa ac dolore pugnavit, & post meum discessum, iis Pisonem verbis, fens meum & reipublicae casum, vexavit, ut illum hominem perditissimum atque impudentissimum pene jam provincia poeniteret.

Cur igitur rogationi paruit ⁶²? Quasi vero ⁶³ ille non in alias quoque leges, quas injuste rogatas putaret, jam ante jurarit.

longe miserabilis. Cum suo, inquit, victu & vestitu, non cum suo regno & patris, quasi nihil ei deinceps ad vitam tolerandam, auditatemque regendam superfuturum esset. *Ab-ram.*

⁶¹ M. Catonis] Clodius legem tulit, ut Catoni provincia daretur regis *paua* vendenda & pecunia deponenda, partim ut virum fortissimum & improbis civibus infensum a Republica removeret, partim ut eum socium ac defensorem haberet, si quis legem de Cypri publicatam criminari vellet. *Horatius.*

⁶² Rogationi paruit] Si haec in contum-

liam potius Catonis, quam honoris causa fiebant, cur huic Clodia rogationi paruit, & mandatam sibi ad deponendam Prolemaei pecuniam admisit provinciam? *Idem.*

⁶³ Quasi vero] Respondee quilibet perironiam. Vult dicere: Non mirum est Catonem Clodiae rogationi paruisse, cum in alias quoque leges quas injuste rogatas putabat, ut in legem Agrariam Caesaris de agro Campano dividendo contra Bibuli collegae obnuantionem & auspicia perlatam, jam ante jurarit. *Idem.*

rant. Non offert se ille istis temeritatibus, ut, cum reipublica nihil proficit, se cive rempublicam privet. Consule me, cum esset designatus tribunus plebis, obtulit in discrimen vitam suam: dixit eam sententiam, cujus invidiam capitis periculo sibi præstandam videbat: dixit vehementer: egit acriter: ea quæ sensit, præ se tulit: dux, auctor, actor rerum illarum fuit, non quo periculum suum non videret; sed in tanta reipublicæ tempestate nihil sibi, nisi de patriæ periculis cogitandum putabat. Consecutus est ipsius tribunatus.

XXIX. Quid ego de singulari magnitudine animi ejus, ac de incredibili virtute dicam? Meministis illum diem, cum, templo a collega occupato⁶⁴, nobis omnibus de vita ejus viri & civis timentibus, ipse animo fortissimo venit in templum, & clamorem hominum auctoritate, impetum improborum virtute sedavit. Adiit tum periculum, sed adiit ob causam: quæ quanta fuerit, jam mihi dicere non est necesse. At, si isti⁶⁵ Cypriæ rogationi sceleratissimæ non paruiisset, haberet illa nihilominus in republica turpitudine. Regno enim jam publicato, de ipso Catone erat nominatim rogatum. Quod ille si repudiasset, dubitatis, quin ei vis esset allata, cum omnia acta illius anni per illum unum labefactari viderentur?

Atque etiam hoc videbat: quoniam illa in republica macula regni publicati maneret, quam nemo jam posset eluere; quod ex malis boni possit in republica provenire, id utilius esse per se conservari⁶⁶, quam per alios. Atque ille etiam si aliquapiam vi expelleretur illis temporibus ex hac urbe, facile pateretur. Etenim, qui superiore anno⁶⁷ senatu caruisset,

64. *Templo occupato*] Sæpe dictum est, *Resira* passim appellari *templum*. Collega autem is est Q. Metellus Nepos, qui ut iniquam legem ferret, templum occupavit: non tulit autem, Catone cum vitæ periculo resistente. *Idem.*

65. *At si isti*] Duo hic offendit. Alterum, nihil utilitatis sperari potuisse, si Cato Cypriæ rogationi obstitisset, nec voluisset mandatum sibi potestatem admittere. Alterum, Catoni vim inferendam, & exilium, perin-

de ac Tullio, irrogandum fuisse, si ei legi parere noluisset. *Abiam.*

66. *Per se conservari*] Non permittere: ut alius eam procuracionem suspiciens publicatas Proleuzi pecunias depecularetur, & in proprios usus deflecteret. *Idem.*

67. *Superiore anno*] Caesare consule. Quo anno, cum nihil more majorum gereretur, Caesare leges & auspicias negligente, Cato desperatione quadam in senatum non venit. *Manutius.*

set, quo si tum veniret, me tamen socium suorum in republica consiliorum videre posset: is æquo animo tum, me expulso, & meo nomine cum universo senatu, tum sententia sua⁶⁸ condemnata, in hac urbe esse posset? Ille vero eidem tempori, cui nos, eidem furori, eidem consilibus, eidem minis, insidiis, periculis cessit⁶⁹. Luctum nos hausimus majorem, dolorem ille animi non minorem.

XXX. His de tot tantisque injuriis in socios, in reges, in liberar civitates, consulum querela esse debuit. In ejus magistratus tutela reges, atque extera nationes semper fuerunt. Ecquæ vox unquam est audita consulum? Quanquam quis auderet, si maxime queri^b vellet? De Cyprio rege quererentur, qui me civem nullo meo crimine, patriæ nomine laborantem, non modo stantem non defenderunt, sed ne jacentem quidem protexerunt? Cesseram, si alienam a me plebem fuisse vultis, quæ non fuit, invidiæ: si commoveri omnia videbantur, tempori: si vis suberat, armis: si societas, magistratum pactioni: si periculum civium, reipublicæ.

Cur, cum de capite civis (non disputo, cujusmodi civis) & de bonis proscripio ferretur; cum & sacratis legibus, & XII. tabulis sancitum esset, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite, nisi comitiis centuriatis, rogari; nulla vox est audita consulum? constitutumque est illo anno, quantum in illis duabus hujus imperii pestibus fuit, jure posse per operas concitatas quemvis civem nominatim, tribuni plebis consilio, ex civitate exturbari?

Quæ vero promulgata illo anno fuerunt? quæ promissa multis? quæ conscripta? quæ sperata? quæ cogitata? Quid dicam? qui locus orbis terræ jam non erat alicui destinatus? cujus negotii publici cogitari, optari, fingi curatio potuit, quæ non esset attributa atque descripta? quod genus imperii, aut quæ provincia, quæ ratio auferendæ, aut conflandæ pecuniae.

Tom. VI.

E

cuniae

68. *Sententia sua*] Cum enim pulsus est Cicerone, tum damnari & senatus visus est, & juvenis Catonis. Pulsus enim est ob conjuratorum necem. Illi autem e senatu consulto, Catonis in sententiam facto, necati sunt. *Idem.*

69. *Cessit*] Cum Cypriæ rogationi parat, & in Cyprum profectus est. *Idem.*
a Lam. *audiret*
b *Idem, vellet*

cunia non reperiebatur? quæ regio, orave terrarum erat latior, in qua non regnum aliquod statueretur? quis autem rex, qui illo anno non aut emendum sibi, quod non habebat, aut redimendum, quod habebat, arbitraretur? quis provinciam, quis pecuniam⁷⁰, quis legationem ab senatu petebat⁷¹? Damnatæ de vi restitutio; consulatus petitio ipsi illi populari sacerdoti⁷² comparabatur. Hæc gemebant boni, sperabant improbi, agebat tribunus plebis, consules adjuvabant.

XXXI. Hic aliquanto ferius, quam ipse vellet, Cn. Pompejus, invictissimis iis, qui mentem optimi ac fortissimi viri suis consiliis, fistisque terroribus, a defensione meæ salutis averterant, excitavit illam suam non sopitam, sed suspicione aliqua retardatam consuetudinem reipublicæ bene gerendæ. Non est passus ille vir, qui sceleratissimos cives, qui acerrimos hostes, qui maximas nationes, qui reges, qui gentes ferias atque inauditas, qui prædonum infinitam manum, qui etiam servitia virtute victoriæque domuisset; qui omnibus bellis terra marique compressis, imperium populi Romani orbis terrarum terminis definisset; rempublicam everti scelere paucorum, quam ipse non solum consiliis, sed etiam sanguine suo sæpe servasset. Accessit ad causam publicam; restitit auctoritate sua reliquis rebus; de præteritis questus est. Fieri quædam ad meliorem spem inclinatio visa est.

Decrevit senatus frequens de meo reditu kalendis Jun. dissentiente nullo, referente L. Ninnio, cujus in mea causa nunquam fides virtusque contremuit. Intercessit Ligus iste nescio qui⁷³, additamentum inimicorum meorum. Res erat & causa nostra eo jam loci, ut erigere oculos & vivere videretur. Quisquis erat, qui aliquam partem in meo luctu sceleris Clodiani

70 Pecuniam] Venes Senatam erat cura ararii, neque Tribuni plebis quicquam ex eo, suis legibus, poterant erogare. *Abraz.*

71 Ab Senatu petebat] Cum P. Clodius & Consules omnem Senatæ auctoritatem & Republica sustulissent, eaque per populum facerent, quæ prius per Senatam fieri consueverant. *Idem.*

72 Populæ sacerdoti] Clodio qui veste muliebri ad optatum Bonæ Deæ, ubi sacra

pro populo fiebant, penetrarat. *Idem.*

c. Vist. non insolitam

73 Ligus iste nescio qui] Ælium Ligurem significat; & in ambigua nominis significatione ludit. Nam Ligus & gentis Æliæ cognomen est; & hominem in Liguria natum demonstrat. Notat igitur ignobiliter, cum ante Ligus iste nescio quis & Ligus, non ut familie Romanæ cognomen, sed ut nationis nomen posuit. *Manut.*

diani attigisset, quocumque venerat, quod iudicium cunque subierat, damnabatur. Inveniebatur nemo, qui se suffragium de me tulisse confiteretur. Decefferat ex Asia frater meus magno squalore, sed multo etiam majore mœrore. Huic ad urbem venienti tota obviam civitas cum lacrymis gemituque procefferat: loquebatur liberius senatus: concurrebant equites Romani: Piso ille, gener meus, cui fructum pietatis suæ neque ex me, neque a populo Romano ferre licuit, a propinquo suo focerum suum flagitabat: omnia senatus rejiciebat, nisi de me primum consules retulissent.

XXXII. Quæ cum res jam manibus teneretur: & cum consules provinciarum pactione libertatem omnem perdidissent, qui, cum in senatu privatim⁷⁴, ut de me sententias dicerent, flagitabantur, legem illi se Clodiam⁷⁵ timere dicebant. Cum hæc non possent jam diutius sustinere, initur consilium de interitu Cn. Pompeji: quo patefacto, ferroque deprehenso, ille inclusus domi tamdiu fuit, quamdiu inimicus meus in tribunatu. De meo reditu octo tribuni promulgarunt. Ex quo intellectum est⁷⁶, mihi absenti crevisse amicos, in ea præsertim fortuna, in qua nonnulli etiam, quos esse putaveram, non erant: sed eos voluntatem semper eandem, libertatem non eandem semper habuisse. Nam ex novem tribunis, quos tunc habueram, unus, me absente, defluxit. Qui cognomen sibi ex Æliorum imaginibus arripuit, quo magis nationis ejus esse, quam generis, videretur⁷⁷.

E 2 Hoc

74 Privatim] Si legas cum Victorio, privati, antecedit oportet interpunctio; hic autem erit sensus: Cum in Senatu Consules flagitabantur, ut Senatores, qui privati erant, sententias de Clodione dicerent, &c.

75 Legem Clodiam] In qua caput hoc erat, ne quis de Clodionis reditu resisteret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne pedibus iret in sententiam, ne scribendo adesset. Post reditum in Senatu, & ad Attic. Manutius.

d Man. sustineri

76 Ex qua intellectum est, &c.] Si quis animam in sententiam diligenter intendat, deesse negativam particulam intelliget. Nam quia de reditu Clodionis octo Tribuni pro-

mulgarunt, cum eorum antea ferenti legem Clodio intercessisset nemo; poterat aliquis, absenti Clodionis crevisse amicos, existimare. Quod falsum esse arguit. Non, inquit, mihi amici creverant, sed, cum antea isdem pro me voluissent, non idem tamen assilunt. Et ipse se exponit, cum infert: Non ex novem Tribunis; quos tunc habueram, unus me absente defluxit. Legendum igitur sic opinor: ex quo intellectum est, una mihi absenti crevisse amicos, &c. Manutius.

77 Quo magis nationis ejus esse, quam generis, videretur.] Opinor legendum: Quo magis generis ejus esse, quam nationis, videretur. Confirmat autem hanc lectionem locus simi-

Hoc igitur anno ⁷⁸, magistratibus novis designatis, cum omnes boni omnem spem melioris status in eorum fidem converterissent: princeps P. Lentulus auctoritate ac sententia sua, Pisone & Gabinio repugnantibus, causam suscepit, tribunisque plebis octo referentibus, præstantissimam de me sententiam dixit. Qui cum ad gloriam suam, atque ad amplissimi beneficii gratiam magis pertinere videret, causam illam integram ad suum consulatum reservari, tamen rem talem per alios citius, quam per se tardius confici malebat.

XXXIII. Hoc interim tempore P. Sextius, Judices, designatus, iter ad C. Cæsarem pro mea salute suscepit. Quid egerit, quantum profecerit, nihil ad causam. Equidem existimo, si ille (ut arbitrator) æquus nobis fuerit, nihil ab hoc profectum: sin irrior, non multum. Sed tamen sedulitatem atque integritatem hominis videtis. Ingredivor jam in Sextii tribunatum. Nam hoc primum iter designatus reipublicæ causa suscepit. Pertinere & ad concordiam civium putavit, & ad perficiendi facultatem, animum Cæsaris a causa non abhorrere. Abiit ille annus. Respirasse homines videbantur, nondum re, sed spe ^f reipublicæ recuperandæ. Exierunt malis omnibus atque execrationibus duo vulturii paludati: quibus utinam ipsi evenissent ea, quæ tum homines precabantur! neque nos provinciam Macedoniam cum exercitu, neque equitatum in Syria, & cohortes optimas perdidissimus.

Ineunt magistratum tribuni plebis, qui omnes se de me promulgaturos confirmarant. Ex his princeps emitur ab inimicis meis, is, quem homines in luctu irridentes, Gracchum ⁷⁹ vocabant: quoniam id etiam fatum civitatis fuit,

ut

similis in oratione pro A. Cluentio, de hoc ipso Liguræ, cap. 26. *Quid tu (inquis) Patre? Hoc enim Scellente cognomen ex imaginibus Æliorum delegerat: ne si se Liguræm fecisset, nationis magis sua, quam generis sui cognominis, videretur.* Ursinus.

⁷⁸ *Hæc igitur annus*] Pisone & Gabinio Coss. qui fuit ab urbe condita DCXCVI. cum P. Lentulus Spinther & Q. Metellus Nepos essent Consules in annum proximum de-

signati: & Tribuni plebis Milo, Sextius, Fabricius, Numerius, Calenus, Curtius, Padius, Gratiidius, Cispus, ut partim ex hac oratione, partim ex epistola ultima lib. I. ad Quintum fratrem colligitur, essent etiam designati. *Abram.*

^f *Lamb. rep. recuperata.*

⁷⁹ *Gracchum*] Per ironiam, quasi Tribunum plebis videri popularem, vel potius quod filius esset illius Quintii, qui se olim Tiberii

ut illa ex vepreculis extracta nitedula ⁸⁰ rempublicam conaretur arrodere. Alter vero non ille Serranus ab aratro, sed ex deserto ⁸¹ Gavi Oleli horreo calatis granis, in Calatinos Atilios insitus, subito nominibus in tabulis relatis ⁸², nomen suum de tabula sustulit. Veniunt kalendæ Januarii: vos hæc melius scire potestis: equidem audita dico: quæ tum frequentia senatus, quæ expectatio populi, qui concursus legatorum ex Italia cuncta, quæ virtus, actio, gravitas P. Lentuli consulis fuerit, quæ etiam collegæ ejus moderatio de me, qui cum inimicitias sibi mecum ex reipublicæ dissensione susceptas esse dixisset, eas se patribus conscriptis dixit, & temporibus reipublicæ permisurum.

XXXIV. Tum princeps rogatus sententiam L. Cotta dixit id, quod dignissimum republica fuit, nihil de me actum esse jure, nihil more majorum, nihil legis: non posse quemquam de civitate tolli sine judicio: de capite non modo ferri, sed ne judicari quidem posse, nisi comitiis centuriatis: vim fuisse illam, flammam quassatæ reipublicæ, perturbatorumque temporum, jure judiciiisque sublatis: magna rerum perturbatione impendente, declinasse me paululum, &, spe reliquæ tranquillitatis, præsentis fluctus tempestatemque fugisse. Quare, cum abens rempublicam non minus magnis periculis, quam quodam tempore præsens liberassem, non restitui me solum, sed etiam ornari a senatu decere. Disputavit etiam multa prudenter, ita de me illum amentissimum & profligatissimum hostem pudoris & pudicitia: scripsisse, quæ scripserat, iis verbis, rebus, sententiis, ut, etiam si jure esset

set

rii Gracchi filium esse simularat. Nam hic noster Quintus videtur filius fuisse illius insitivi Quintii, qui ex ergastulo productus se in Gracchorum familiam inferebat: unde & infra Gracchus insitivus vocatur. *Idem.*

⁸⁰ *Nitedula*] Allegoria festiva a nutilibus, sive nitedulis e rubis aut veprecis ad rodendam segetem produentibus: qua Numerii obscuritas & indignitas denotatur. *Idem.*

⁸¹ *Ex deserto*] Cum Gavii eujusdam Oleli filius esset, ab inopi ac vacuo patris horreo in Atiliam familiam per adoptionem transiit. Quod quasi jure quodam factum est. Nam cum in deserto illo Gavii horreo ita

pauca grana essent, ut calcarentur, hoc est, voce numerarentur, (paucitas enim manifestam non requirebat) merito hic ejus filius a calatis granis in eam familiam, qua Calatini cognomen habet, insitus est. *Manut. Vile Perizonii Animadv. Hist. cap. 1.*

⁸² *Nominibus in tabulis relatis*] Mihi hæc videtur esse horum verborum sententia: Cum subito & præter omnium opinionem tabulis Censurarum sua nomina *Sex. Atilius Serranus* insenuisset, nomen suum ex tabula promulgationis sustulit, nec inter ceterorum Tribunorum promulgantium legem de Ciceronis reditu id voluit legi. *Grævur.*

fer rogatum, tamen vim habere non posset. Quare me, qui nulla lege abessem, non restitui lege, sed revocari senatus auctoritate oportere.

Hunc nemo erat, quin verissime sentire diceret. Sed post eum rogatus Cn. Pompejus, approbata laudataque Cottæ sententia, dixit, sese otii mei causa, ut omni populari concitatione defungerer, censere, ut ad senatus auctoritatem, populi quoque Romani beneficium erga me adungeretur. Cum omnes certatim, aliusque alio gravius atque ornatus de mea salute dixisset, fieretque sine ulla varietate discessio: surrexit, ut scitis, Atilius hic Gavianus: nec ausus est, cum esset emptus, intercedere; noctem sibi ad deliberandum postulavit. Clamor senatus, querelæ, preces, socer⁸³ ad pedes abjectus. Ille se affirmare, postero die moram nullam esse facturum. Creditum est: discessum est. Illi interea deliberatori merces, longa interposita nocte, duplicata est. Consecuti dies pauci omnino Januario mense, per quos senatum haberi liceret: sed tamen actum nihil, nisi de me.

XXXV. Cum omni mora, ludificatione, calumnia, senatus auctoritas impediretur: venit tandem concilii de me agendi⁸⁴ dies, viii. kalendas Februar. Princeps rogationis, vir mihi amicissimus, Q. Fabricius, templum aliquanto ante lucem occupavit. Quietus eo die Sextius, is qui est de vi reus. Actor hic, defensorque causæ meæ nihil progreditur, consilia expectat inimicorum meorum. Quid illi, quorum consilio P. Sextius in iudicium vocatur? quo se pacto gerant? cum forum, comitium, curiam multa de nocte armatis hominibus ac servis plerisque occupavissent, impetum faciunt in Fabricium, manus asserunt, occidunt nonnullos, vulnerant multos.

Venientem in forum, virum optimum & constantissimum, M. Cispium, tribunum plebis, vi depellant: eadem in foro maximam faciunt: univæque, districtis gladiis & cruentis in omnibus fori partibus, fratrem meum, virum optimum, fortissimum, meique amatissimum, oculis quærebant, voce

polce-

⁸³ Socer] Cn. Oppius. Post red. ad Quir.

⁸⁴ Concilii de me agendi] Hoc est, in quo de me agatur. Grævius.

poscebant. Quorum ille telis libenter, in tanto luctu ac desiderio mei, non repugnandi, sed moriendi causa, corpus obtulisset suum, nisi suam vitam ad spem mei reditus reservasset. Subiit tamen vim illam nefariam confcleratorum latronum: &, cum ad fratris salutem a populo Romano deprecandam venisset, pulsus e Rostris, in comitio jacuit, seque fervorum & libertorum corporibus obtexit, vitamque tum suam noctis & fugæ præsidio, non juris iudiciorumque defendit. Meministis tum, Iudices, corporibus civium Tiberim compleri, cloacas refercari, e foro spongiis effingi sanguinem, ut omnes tantam illam copiam, & tam magnificum apparatus, non privatum aut plebejum, sed patricium & prætorium⁸⁵ esse arbitrantur. Nihilque neque ante hoc tempus, neque hoc ipso turbulentissimo die criminationis esse in Sextium.

XXXVI. Atqui vis in foro versata est. Certe. Quando enim major? Lapidationes per sæpe vidimus: non ita sæpe, sed nimium tamen sæpe gladios: eadem vero tantam, tantos acervos corporum extractos, nisi forte illo Cinnano⁸⁶ atque Octaviano die, quis unquam in foro vidit? Qua ex concertatione animorum? nam ex pertinacia aut constantia⁸⁷ intercessoris oritur sæpe seditio, culpa atque improbitate latoris, commodo aliquo imperitis, aut largitione propofita: oritur ex concertatione magistratuum: oritur sensim ex clamore primum, deinde aliqua discessione concionis: vix, sero, & raro ad manus pervenitur: nullo vero verbo facta, nulla concione advocata, nulla lege recitata concitatam nocturnam seditio-nem quis audivit?

An verisimile est, ut civis Romanus, aut homo liber ququam cum gladio in forum descenderit ante lucem, ne de me ferri pateretur, præter eos, qui ab illo pestifero ac perditio cive

⁸⁵ Patricium & Prætorium] Appium Pulchrum designat, qui & patriciæ gentis erat, & præturam eo anno gerebat; hic enim gladiatores eos, quos in funere Marci propinquum sibi daturus erat, P. Clodio fratri suo commodavit: ut videre est apud Dionem libro 40. & infra. Herodian.

⁸⁶ Cinnano die] Est, in pugna illa Cinnana. Dies sæpe ponitur pro factis illius diei. Grævius.

⁸⁷ Pertinacia, aut constantia] Pertinacia, cum interceditur salutari legi: constantia, cum perniciosis. Manutius.

cive jampridem reipublicæ sanguine saginantur? Hic jam de ipso acculatorum quæro, qui P. Sextium queritur cum multitudine in tribunatu & cum præsidio magno fuisse: num illo die fuerit. Certe, certe non fuit. Victa igitur est causa reipublicæ, & victa, non auspiciis⁸⁸, non intercessione, non suffragiis: sed vi, manu, ferro. Nam, si obnuntiasset Fabricio is prætor, qui se servasse de cælo dixerat, accepisset reipublica plagam, sed eam, quam acceptam gemere posset. Si intercessisset collega Fabricio, lassisset reipublicam, sed reipublicam jure lassisset⁸⁹: Gladiatorum tu novitios, pro expectata ædilitate⁹⁰ suppositos cum sicariis & carcere emissis ante lucem immittas? magistratus templo dejicias? cædem maximam facias? forum purges⁹¹? & cum omnia vi & armis egeris, accules eum, qui se præsidio munierit, non ut te oppugnet, sed ut vitam suam posset defendere?

XXXVII. Atqui ne ex eo quidem tempore id egit Sextius, ut a suis munitus, tuto in foro magistratum gereret, reipublicam administraret. Itaque fretus sanctitate tribunatus, cum se non modo contra vim & ferrum, sed etiam contra verba atque interfationem⁹² legibus sacris esse armatum putaret; venit in templum Castoris: obnuntiavit consuli⁹³: cum subito manus illa Clodiana, in cæde civium sæpe jam victrix, exclamat, incitatur, invadit, inermem atque imparatum tribunalium alii gladiis adoriuntur, alii fragmentis septorum & fustibus: a quibus hic, multis vulneribus acceptis, ac debilitato corpore & contrucidato, se abiecit exanimatus; neque ulla alia re ab se mortem, nisi opinione mortis, depulit.

⁸⁸ Non auspiciis &c.] Magistratu quopiam renuntians se spectasse de cælo, & signa vidisse, quæ cum populo agi, leges ferri prohiberent. Non intercessione, quopiam Tribuno plebis intercedente, & comitia prohibente, nullam reddendo facti sui rationem. Non suffragiis, populo refragante, legemque promulgatam suis suffragiis repudiante. *Adver.*

⁸⁹ Jure lassisset] Usus fuisse potestate legitima. *Idem.*

⁹⁰ Aedilitate] Quam eodem tempore petebas, quo has seditiones in Republ. consi-

derat. Aedilium vero fuit ludos exhibere: & eam ob rem ædilitatis candidati longe ante gladiatorum familias, belluas, & cætera ad ludos necessaria sibi comparabant. *Idem.*

⁹¹ Forum purges] Vide Turnebum, *Adverf.* lib. XX. cap. 3.

⁹² Interfationem] Nam non licebat Tribuno plebis loquenti interfari, seu interloqui. *Idem.*

⁹³ Consuli] Q. Metello habituro, ut puto, Comitibus Aedilium. Ep. 3. lib. IV. ad Attic. *Ferretius.*

pulit. Quem cum jacentem & concisum plurimis vulneribus, extremo spiritu exsanguem & confectum viderent: defatigatione magis & errore, quam misericordia & modo, aliquando cedere destiterunt.

Et causam dicit Sextius de vi? quid ita? quia vivit. At id non sua culpa. Plaga una illa extrema defuit: quæ si accessisset, reliquum spiritum exhaustisset. Accusa Lentidium: non percussit locum: maledicito Sabinio, homini Reatino, cur tam tempori⁹⁴ exclamarit occisum. Ipsum vero quid accusas? num defuit gladiis? num repugnavit? num, ut gladiatoribus imperari solet, ferrum non recepit⁹⁵?

XXXVIII. An hæc ipsa vis est, non posse emori? an illa, quod tribunus plebis templum cruentavit? an, quod, cum esset ablatum, primumque⁹⁶ respisset, non se reserri jussit? ubi est crimen, quod reprehenditis? Hic quæro, Judices, si illo die gens ista Clodia, quod facere voluit, effecisset: si P. Sextius, qui pro occiso relictus est, occisus esset: fuisse ad arma ituri? fuisse vos ad patrium illum animum, majorumque virtutem excitaturi? fuisse aliquando reipublicam a funesto latrone repetituri? an etiam tunc quiesceretis, cunctaremini, timeretis, cum reipublicam a facinorosissimis sicariis, & a servis esse oppressam, atque occupatam videretis? Cujus igitur mortem ulcisceremini, si quidem liberi esse, & habere reipublicam cogitaretis: de ejus virtute viri quid vos loqui, quid sentire, quid cogitare, quid judicare oporteat, dubitandum putatis?

At vero illi ipsi parricidæ, quorum effrenatus furor aliter impunitate diuturna, adeo vim facinoris sui perhorruerant, ut, si paulo longior opinio mortis Sextii fuisset, Gracchum⁹⁶ illum suum, transferendi in nos criminis causa, occidere cogitarint. Sensit rusticulus non incautus, (neque enim homines nequam tacere potuerunt) suum sanguinem quæri ad re-

Tom. V.

⁹⁴ Tam tempori] Tam mature, antequam vere mortuus erat. *Grævius.* Illud tempore Grævius e suis Palatinis eduxit. Victorius, ut a Sextianis interfecit putaretur. *Manutius.*

⁹⁵ Ferrum non recepit] Vide Tull. II. 17.

a Man. respisset
⁹⁶ Gracchum] Numerium Quinctium Gracchum, quem Clodiani occidere cogitarunt, ut a Sextianis interfecit putaretur. *Manutius.*

F

fin-

stinguendam invidiam facinoris Clodiani : mulionicam penulam⁹⁷ arripuit, cum qua primum Romam ad comitia venerat : messoria se corbe contexit. Cum quarent alii Numerium, alii Quintium, gemini nominis errore servatus est. Atque hoc scitis omnes, usque adeo hominem in periculo fuisse, quoad scitum sit Sextium vivere. Quod nisi esset patefactum paulo citius, quam vellem; non illi quidem morte mercenarii sui transferre potuissent invidiam in quos putabant, sed acerbissimi sceleris infamiam grato quodam scelere minuis-

Ac, si tunc P. Sextius, Judices, in templo Castoris animam, quam vix retinuit, edidisset: non dubito, quin, si modo esset in republica senatus, si majestas populi Romani revivisset, aliquando statua huic ob rempublicam interfecto in foro statueretur. Nec vero illorum quisquam, quos a majoribus nostris, morte obita, positos in illo loco atque in Rostris collocatos videtis, esset P. Sextio aut acerbitate mortis, aut animo in rempublicam præponendus: qui cum causam civis calamitosi, causam amici, causam bene de republica meriti, causam senatus, causam Italiae, causam reipublicæ suscepisset; cumque auspiciis religionique parens obnuntiaret, quod senserat; luce palam a nefariis pestibus in deorum hominumque conspectu esset occisus, sanctissimo in templo, sanctissima in causa, sanctissimo in magistratu. Ejus igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse diceret, cujus mortem ornamdam monumento sempiterno putaretis?

XXXIX. Homines, inquit, emisti, coegisti, parasti. Quid uti faceret? senatum obsideret? cives indemnatos expelleret? bona diriperet? aedes incenderet? lecta disturberet? templa deorum immortalium inflammaret? tribunos plebis ferro e Rostris expelleret? provincias, quas vellet, quibus vellet, venderet? reges appellaret? rerum capitalium condemnatos in liberas civitates per legatos nostros reduceret? principem civitatis

⁹⁷ *Mulionicam penulam*] Vestem rusticissimam, nec tantis pluribus idoniam, quae utuntur muliones & agros. Lepide vero fignit Quintium eadem penula fuisse indutum, cum

primum Romam ad comitia venit Quiruram positurus. Ex his enim factis narrationibus, ut dicitur 1. de Oratore, orationi lepos adspargitur. *Abiam.*

tatis ferro obfessum teneret? Hac ut efficere posset, quæ, heri nisi armis oppressa republica, nullo modo poterant, idcirco, credo, manum sibi P. Sextius & copias comparavit.

At nondum erat maturum⁹⁸: nondum res ipsa ad ejusmodi præsidia viros bonos compellebat. Pulsi nos eramus, non omnino ista manu sola⁹⁹, sed tamen non sine ista: vos taciti mirabamini. Captum erat forum anno superiore, æde Castoris, tanquam arce aliqua, a fugitivis occupata: siebatur. Omnia, hominum, cum egestate, tum audacia perditorum, clamore, concursu, vi, manu gerebatur: perirebatur. Magistratus templis pellebantur: alii omnino aditu ac foro prohibebantur: nemo resistebat. Gladiatores ex pratoris¹⁰⁰ comitatu comprehensi, in senatum introducti, confessi, in vincula conjecti a Milone, emissi a Serrano¹. Mentio nulla. Forum corporibus civium Romanorum constratum cade nocturna. Non modo nulla nova questio², sed etiam vetera judicicia sublata. Tribunal plebis plus viginti vulneribus acceptis jacentem moribundumque vidistis: alterius tribuni³ plebis, divini hominis (dicam enim quod sentio, & quod mecum sentiunt omnes) divini, insigni quadam, inaudita, nova magnitudine animi, gravitate, fide præditi, domus est oppugnata ferro, facibus, exercitu Clodiano.

XL. Et tu hoc loco⁴ laudas Milonem, & jure laudas. Quem enim unquam virum tam immortalis virtute vidimus? qui, nullo præmio proposito, præter hoc, quod jam contritum & contemptum putatur, judicium bonorum, omnia pericula, summos labores, gravissimas contentiones, inimicitiaque suscepit? qui mihi unus ex omnibus civibus videtur re-

F 2 docuif-

⁹⁸ *Nondum erat maturum*] Ut armis contra cives improbos viri boni uterentur. Cur autem maturum nondum esset, causam subiungit. *Maturum.*

⁹⁹ *Non omnino manu sola*] Non a Clodiano tantum operis, sed & a consularibus igitur. *Idem.*

¹⁰⁰ *Prætoris*] Ap. Claudii Pulchri, P. Clodii fratris. *Idem.*

¹ *Serrano*] Tribunus epim plebis, alterius Tribuni uia poterat rescindere. *Idem.*

² *Nova questio*] Nova questio est, cum

ob criminali atrocitatem, nova lege lata, de aliquo quaeritur. Quod in causa Scelloni ob necem P. Clodii factum est. *Idem.*

³ *Alterius Tribuni*] Milonis.

⁴ *Hoc loco*] Laudaverat, opinor, Milonem Sextii accusator, quod oppugnata a Clodio domum defendisset. *Hoc loco*, inquit, id est cum de oppugnata domo mentio fit.

Et est imperfecta oratio: deest enim, cum Sextium accusat. Quod absolute dixit infra.

Manus.

docuisse, non verbis, quid oporteret a præstantissimis viris in republica fieri, & quid necesse esset: Oportere hominum audacium, everforum reipublicæ sceleri, legibus & iudiciis resistere: si leges non valerent, iudicia non essent, si reipublica vi consensuque audacium, armis oppressa teneretur; præsidio & copiis defendi vitam & libertatem necesse esse. Hoc sentire, prudentiæ est: facere, fortitudinis: & sentire vero & facere, perfectæ cumulataque virtutis.

Adiit ad rempublicam tribunus plebis, Milo: de cuius laude plura dicam, non quo aut ipse hæc dici, quam existimari malit, aut ego hunc laudis fructum præsentii libenter impertiam, præsertim cum verbis consequi non possim: sed quod existimo, si Milonis causam accusatoris voce collaudatam probaro, vos in hoc crimine parem Sextii causam existimaturus. Adiit igitur T. Annius ad causam reipublicæ, sic ut civem patriæ recuperare vellet ereptum. Simplex causa, constans ratio, plena consensionis omnium, plena concordia. Collegas adutores habebat: consulis alterius summum studium, alterius animus pene placatus. De prætoribus unus alienus: senatus incredibilis voluntas: equitum Romanorum animi ad causam excitati, erecta Italia. Duo soli erant empti ad impediendum: qui si, homines despecti & contempti, tantam rem sustinere non potuissent, se causam, quam susceperat, nullo labore peracturum videbat. Agebat auctoritate, agebat consilio, agebat per summum ordinem, agebat exemplo bonorum & fortium civium: quid reipublica, quid se dignum esset, quis ipse esset, quid sperare, quid majoribus suis redere deberet, diligentissime cogitabat.

XLI. Huic gravitati hominis videbat ille gladiator se, si moribus ageret, parem esse non posse: ad ferrum, ad facies, ad quotidianam eadem, incendia, rapinas, se cum exercitu suo contulit: domum oppugnare, itinerebus occurrere, vi lacessere & terrere cepit. Non movit hominem summa gravitate, summaque constantia: sed quanquam dolor animi, inna-

⁷ Civem] Scilicet Ciceronem.

⁸ Sustinere] Si consilium intercedendi omitterent. Manut.

⁹ Si moribus ageret] Utitatum est, pro se legibus ageret: hoc est, si more incursituroque civitatis ei resisteret. Heroman.

innata libertas, prompta excellensque virtus, fortissimum virum hortabantur, vi vim oblatam, præsertim sapius, ut frangeret & refutaret: tanta moderatio fuit hominis, tantum consilium, ut contineret dolorem, neque eadem se re ulcisceretur, qua esset laceratus: sed illum tot jam funeribus reipublicæ exultantem ac tripudiantem, legum, si posset, laqueis constringeret.

Descendit ad accusandum. Quis unquam tam proprie reipublicæ causa, nullis inimicitiiis, nullis præmiis, nulla hominum postulatione, aut etiam opinione, id unquam esse facturum? Frasti erant animi hominis. Hoc enim accusante pristini illius sui iudicii turpitudinem desperabat. Ecce tibi consul, prætor, tribunus plebis, nova novi generis edicta proponunt: Ne reus adsit, ne citetur, ne quaratur, ne mentionem omnino cuiquam iudicum aut iudiciorum facere liceat. Quid ageret vir ad virtutem, dignitatem, gloriam natus, vi sceleratorum hominum corroborata, legibus, iudiciisque sublati? Cervices tribunus plebis privato, præstantissimus vir profigatissimo homini daret? an causam susceptam affigeret? an se domi contineret? Et vinci turpe putavit, & deterreri. Etiam e reipublica creditit, ut, quoniam sibi in illam legibus uti non liceret, illius vim neque in suo, neque in reipublicæ periculo pertimesceret.

XLII. Quomodo igitur hoc in genere præsidii comparati accusas Sextium, cum idem laudes Milonem? An, qui sua tecta defendit: qui ab aris, focus, ferrum, flammamque de-

⁸ Id unquam esse facturum] Unde id pendet? Sine libris melioribus hæc fanati non possunt. Cogitabam Ciceronem forte scripsisse: Qui unquam tam prompte Resp. causa, nullis inimicitiiis, nullis præmiis, nulla hominum postulatione, aut etiam opinione, id unquam esse facturus? aut, ut Lambinus coniecit, id unquam enim esse facturum? scilicet putasset: quamvis & ellipsis hæc sit insolens, & unquam bis repetitum feriat aures. Gravios.

⁹ Pristini iudicii] Turpitudinem iudicum significat, a quibus Clodius, de factis Bonæ Deæ violatis reus turpiter absolutus est. Dixit autem hoc accusante, acerrimum ejus in

accusando studium significans. Horum. Vide de turpitudine hujus iudicii Senecam, ep. 98.

¹⁰ Consul, Prætor, Tribunus pl.] Metellus, Appius, Serranus. Manut.

¹¹ Ne reus adsit] Ne Clodius accusatus a Milone iudicii diem obeat, ut scilicet Clodius factus Edilis e iudicii tendiculis evolaret. Abraz.

¹² Ne quaratur] Ne res in iudicio cognoscatur. Hæc illa pertinent ex oratione post red. in sen. Prætor de vi postulat: postea quæ ab eodem iudicio sublata esse videt: ne ille omnia vi posset effluere, curavit. Manutius.

pellit: qui sibi licere vult tuto esse in foro, in templo, in curia: qui vitæ præsidium comparat: qui vulneribus, quæ cernit quotidie toto corpore, movetur, ut aliquo præsidio caput, & cervicem, & jugulum ac latera turet, hunc de vi acculandum putas?

Quis enim vestrum, Judices, ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque civili jure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per eadem ac vulnera aut eripere, aut retinere potuissent? Qui igitur primi virtute & consilio præstanti extiterunt, ii perspeto genere humanæ docilitatis atque ingenii, dissipatos unum in locum congregarunt, eosque ex feritate illa ad justitiam atque mansuetudinem transduxerunt. Tum res ad communem utilitatem, quas publicas appellamus, tum conventicula hominum, quæ postea civitates nominatæ sunt, tum domicilia conjuncta, quas urbes dicimus, invento & divino & humano jure, moenibus sepeverunt.

Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem nihil tam interest, quam jus atque vis. Horum utro uti nolumus, altero est utendum. Vim volumus extinguere? jus valeat necesse est, id est, judicia, quibus omne jus continetur. Judicia displicent, aut nulla sunt? vis dominetur necesse est. Hæc vident omnes. Milo & vidit, & fecit, ut jus experiretur, vim depelleret. Altero uti voluit, ut virtus audaciam vinceret: altero usus necessario est, ne virtus ab audacia vinceretur. Eademque ratio fuit P. Sextii, si minus in accusando, (neque enim per omnes fuit idem necesse fieri) at certe in necessitate defendendæ salutis suæ, præsidioque contra vim & manum comparando.

XLIII. O dii immortales! quemnam ostenditis exitum nobis? quam spem reipublicæ datis? quotus quisque invenietur tanta virtute vir, qui optimam quamque causam reipublicæ amplectatur? qui bonis viris deserviat? qui solidam laudem veramque querat? cum sciat, duo illa reipublicæ pene sita, Gabinium & Pisonem, alterum haurire quotidie ex patrifamilis

mis atque opulentissimis Syriæ gazis innumerabile pondus auri? bellum inferre quiescentibus, ut eorum veteres illibataque divitias in profundissimum libidinum suarum gurgitem profundat? villam ædificare in oculis omnium tantam, tugurium ut jam videatur esse illa villa, quam ipse tribunus plebis piam olim in concionibus explicabat, quo fortissimum ac summum civem in invidiam homo castus ac non cupidus vocaret? Alterum Thracibus ac Dardanis primum pacem maxima pecunia vendidisse? deinde, ut illi pecuniam conficere possent, vexandam his Macedoniam & spoliandam tradidisse? eundemque bona creditorum, civium Romanorum, cum debitoribus Græcis divisisse? cogere pecunias maximas a Dyrrhachinis, spoliare Thessalos, certam Achæis in annos singulos pecuniam imperavisse: neque tamen ullo in publico aut religioso loco, signum, aut tabulam, aut ornamentum reliquisse? Hos sic illudere, quibus omne supplicium atque omnis jure optimo pœna debetur? reos esse hos duos, quos videtis? Omitto jam Numerium, Serranum, Ælium, quisquiliæ seditionis Clodianæ: sed tamen hi quoque etiam nunc volitant, ut videtis: nec dum vos de vobis aliquid timebitis, illi unquam de se pertimescent.

XLIV. Nam quid ego de ædile ipso loquar, qui etiam diem dixit, & accusavit de vi Milonem? Neque hic tamen ulla unquam injuria adducetur, ut eum tali virtute tantaque firmitate animi se in rempublicam fuisse peniteat: sed, qui hæc vident, adolescentes, quoniam suas mentes conferent? Ille, qui monumenta publica, qui ædes sacras, qui domos inimicorum suorum oppugnavit, excidit, incendit, qui stipatus semper securis, septus armatis, munitus indicibus fuit, quorum hodie copia redundat, qui & peregrinam manum facinorosorum concitavit, & servos ad eadem idoneos emit, & in tribunatu carcerem totum in forum effudit, volitat ædilis: accusat eum, qui aliqua ex parte ejus furorem exultantem refert.

¹³ *Ædile ipse*] P. Clodio. Hic accusatus, infra vero, *accusatus*, dicit: quia & jam illa res erat, & in Quirinalia dilata fuerat, indeque in nonas Majas. Est enim accusatus

Milo, ante quam Sextius postularetur: & tamen, absoluto jam Sextio, reos adhuc fide, re dilata: ut in libro 11. Ad Quintum fratrem epist. 3. & 6. scriptum est. *Idem*.

fit. Hic, qui se est tutatus sic, ut in privata re deos penatus suos, in republica jura tribunatus auspiciæque defenderet: accusare eum moderate, a quo ipse nefarie accusatur, per senatus auctoritatem non est situs.

Nimirum hoc illud est, quod de me potissimum tu in accusatione quasisti, quæ esset nostra natio optimatum. Sic enim dixisti. Rem quæris præclaram juventuti ad discendum, nec mihi difficilem ad perdocendum. De qua pauca, Judices, dicam: & ut arbitror, nec ab utilitate eorum, qui audient, nec ab officio nostro, nec ab ipsa causa P. Sextii abhorrebit oratio mea.

XLV. Duo genera semper in hac civitate fuerunt eorum, qui versari in republica, atque in ea se excellentius gerere studuerunt: quibus ex generibus alteri se populares, alteri optimates & haberi & esse voluerunt. Qui ea, quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini jucunda esse volebant, populares: qui autem ita se gerebant, ut sua consilia optimo cuique præbarent, optimates habebantur. Quis ergo iste optimus? quis? De numero si quæris, innumerabiles. Neque enim aliter stare possemus. Sunt principes consilii publici: sunt, qui eorum sectam sequuntur: sunt maximorum ordinum homines, quibus patet curia: sunt municipales, rusticique Romani: sunt negotia gerentes: sunt etiam libertini optimates. Numerus, ut dixi, hujus generis late & varie diffusus est: sed genus universon (ut tollatur error) brevi circumscribi & definiri potest. Omnes optimates sunt, qui neque nocentes sunt, nec natura improbi, nec furiosi, nec malis domesticis impediti. Esto igitur, ut hi sint, (quam tu nationem appellasti) qui & integri sunt, & sani, & bene de rebus domesticis constituti. Horum qui voluntati, commodis, opinionum in gubernanda republica serviunt, defensores optimatum, ipsique optimates gravissimi & clarissimi cives numerantur, & principes civitatis.

Quid est igitur propositum his reipublicæ gubernatoribus, quod intueri, & quo cursum suum dirigere debeant? id quod est præstantissimum, maximeque optabile omnibus sanis, & bonis,

bonis, & beatis, cum dignitate otium. Hoc qui volunt, omnes optimates: qui efficiunt, summi viri & conservatores civitatis putantur. Neque enim rerum gerendarum dignitate homines efferi ita convenit, ut otio non prospiciant: neque ullum amplexari otium, quod abhorreat a dignitate.

XLVI. Hujus autem otiosæ dignitatis hæc fundamenta sunt, hæc membra, quæ tuenda principibus, & vel capitis periculo defendenda sunt: religiones, auspicia, potestates magistratum, senatus auctoritas, leges, mos majorum, judicia, iurisdicctio, fides, provinciæ, focii, imperii laus, res militaris, ærarium. Harum rerum tot, atque tantarum esse defensorem & patronum, magni animi est, magni ingenii, magnæque constantiæ. Etenim in tanto civium numero magna multitudo est eorum, qui aut propter metum poenæ, peccatorum suorum conscii, novos motus conversionelque reipublicæ querant; aut qui, propter institum quandam animi furorem, discordiis civium ac seditione pascantur; aut qui, propter implicationem rei familiaris, communi incendio malint, quam suo desagrare. Qui cum auctores sunt & duces suorum studiorum victorumque nati, in republica fluctus excitantur; ut vigilandum sit eis, qui sibi gubernacula patriæ depoposcerunt, entendumque omni scientia ac diligentia, ut conservatis his, quæ ego paulo ante fundamenta ac membra esse dixi, tenere cursum possint, & capere otii illum portum, & dignitatis. Hanc ego viam, Judices, si aut asperam, aut arduam, aut plenam esse periculorum, aut insidiarum negem, mentiar: præsertim cum id non modo intellexerim semper, sed etiam præter ceteros fenserim.

XLVII. Majoribus præsidii & copiis oppugnatur respublica, quam defenditur, propterea quod audaces homines & perditu nutu impelluntur¹⁴: & ipsi etiam sponte sua contra rempublicam incitantur: boni nescio quomodo tardiores sunt, & principis rerum neglectis, ad extremum ipsa denique necessitate excitantur: ita ut nonnunquam cunctatione ac tarditate, dum otium volunt etiam sine dignitate retinere, ipsi utrumque a-

Tom. VI.

G

mit-

¹⁴ a Lamb. membra otiosæ dignitatis suorum studiorum, victorumque duces nati fuerint, incitantur ad perturbandam Reip. Atram.

mittant. Propugnatores autem reipublicæ qui esse voluerunt, & leviores sunt, desciscunt: si timidiore, desunt: permanent illi soli, atque omnia reipublicæ causa perferunt, qui sunt tales, qualis pater tuus, M. Scæure, fuit, qui a C. Graccho usque ad ^b Q. Varium seditiosis omnibus resistit; quem nulla unquam vis, nullæ minæ, nulla invidia labefecit: aut qualis Q. Metellus, patruus matris tuæ; qui, cum florentem hominem in populari ratione L. Saturninum censor notasset, cumque institutum Gracchum ¹⁵ contra vim multitudinis incitaret censu prohibuisset, cumque in eam legem, quam non jure rogatam judicaret, jurare unus nolisset, de civitate maluit, quam de sententia dimoveri: aut, ut vetera exempla, quorum est copia digna hujus imperii gloria, relinquam; neve eorum aliquem, qui vivunt, nominem: qualis nuper Q. Catulus fuit; quem neque periculi tempestas, neque honoris aura potuit unquam de suo cursu, aut spe, aut metu dimovere.

XLVIII. Hæc imitamini, per deos immortales, qui dignitatem, qui laudem, qui gloriam queritis. Hæc ampla sunt, hæc divina, hæc immortalia: hæc fama celebrantur, monumentis annalium mandantur, posteritati propagantur. Est labor, non nego: pericula magna fateor. „ *Mulæ insidiæ* ¹⁶ sunt bonis: verissime dictum est. Sed, *re id, quod multi invideant, multique expectant, inscitia sit*, inquit, *postulare, si tu laborem summa cum cura offeras nullum*. Idem alio loco dixit, quod exciperent improbi cives, *Oderint, dum moriantur*.

Præclara ¹⁷ enim illa præcepta dederat juventuti: sed tamen hæc

^b Viñ. Man. Lamb. C. Marium

¹⁵ *Institutum Gracchum*] C. Quintum Gracchum: qui se Ti. Gracchi filium simulabat esse. Quo mendacio plebem usque eo decepit, atque induxit, ut Tribunus plebis designatus sit: cum tamen e Firmo Piceno, obsequissima filipe, atque adeo seroili sanguine genitus esse. Vide Or. pro C. Rabirio. *Maturina*.

¹⁶ *Mulæ insidiæ*] Jovis filium, hæcum fortasse, Accius poeta induxit suis liberis hæc precipientem, quæ Cicero & hic, & in oratione pro Plancio ad suam sententiam accommodat. Accii vero ut hæc esse existimem,

facit illud, quod sequitur, *Oderint, dum moriantur*: quod Cicero ejusdem poetæ dicit esse. Porro id ex Accii tragedia, Atreo, ut opinor, sumptum esse, ostendit Annæus Seneca libro de Clementia. 11. quod Officiorum lib. 1. plane cognoscitur. Usurpantur & Philippica 1. *Idem*.

¹⁷ *Præclara*] Excusat poetam, qui dicit, *Oderint, dum moriantur*: quod est ad confirmandas improborum civium mentes utilisimum dictum. Scripsit, inquit, hoc, qui scripserat jam illa *Mulæ insidiæ sunt bonis*, & quæ sequuntur. Non enim verbatum, ut in eo, quod Atreum dicentem facit, ju-

hæc via, hæc ratio reipublicæ capeffenda, olim erat magis pertimescenda, cum multis in rebus multitudinis studium ad populi commodum ab utilitate reipublicæ discrepabat. Tabellaria lex ab L. Cassio ferebatur. Populus libertatem agi putabat suam. Dissentiebant principes, & in salute optimatum temerariam multitudinis & tabellæ licentiam pertimescebant. Agrariam Tib. Gracchus legem ferebat. Grata erat populo. Fortunæ constitui tenuiorum videbantur. Nitebantur contra optimates, quod ea discordiam excitari videbant: & cum locupletes possessionibus diuturnis moverentur, spoliari reipublicam propugnatoribus arbitrabantur. Frumentariam legem C. Gracchus ferebat. Jucunda res plebi Romana. Victus enim suppeditabatur large sine labore. Repugnabant boni, quod & ab indultria plebem ad desidiaam avocari putabant, & ararium exhauriri videbatur.

XLIX. Multa etiam, nostra memoria, quæ consulto prætereo, fuerunt in ea contentione, ut popularis cupiditas a consilio principum dissideret. Nunc jam nihil est, quod populus a delectis, principibusque dissentiat: nec flagitat rem ullam, neque novarum rerum est cupidus, & otio suo, & dignitate optimi cujusque, & universæ reipublicæ gloria delectatur. Itaque homines seditiosi ac turbulenti, quia nulla jam largitione populum Romanum concitare possunt, quod plebs perfumta gravissimis seditioibus ac discordiis, otium malle videatur, conductas habent conciones: neque id agunt, ut ea dicant, aut ferant, quæ illi velint audire, qui in concione sunt: sed pretio ac mercede perficiunt, ut, quidquid dicant, id illi vellet audire videantur.

Num vos existimatis, Gracchos, aut Saturninum, aut quemquam illorum veterum, qui populares habebantur, ullum unquam in concione habuisse conductum? Nemo habuit. Ipsa enim largitio, & spes commodi propositi, sine mercede ulla multitudinem concitabat. Itaque temporibus illis, qui populares erant, offendeant illi quidem apud graves & honestos

G 2

ho-

venturi noceret, quam utilissimis ac saluberrimis illis præceptis, ex Æaci personâ prolatis, jam imberat. *Idem*.

homines; sed populi iudiciis, atque omni significatione florebant. His in theatro plaudebatur: hi suffragiis, quod contenderant, consequebantur. Horum homines nomen, orationem, vultum, incessum amabant. Qui autem adverbantur ei generi, graves & magni homines habebantur; sed valebant in senatu multum, apud bonos viros plurimum: multitudini iucundi non erant, suffragiis offendebar saepe eorum voluntas: plausum vero etiam si quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccasset, pertimescebat. Attamen, si qua res erat major, idem ille populus horum auctoritate maxime commovebatur.

L. Nunc, nisi me fallit, in eo statu civitas est, ut, si operas conductorum removeris, omnes idem de republica sensuri esse videantur. Etenim tribus locis significari maxime populi Romani iudicium ac voluntas potest, concione, comitiis, ludorum, gladiatorumque confessu. Quæ concio fuit per hos annos, quæ quidem esset non conducta, sed vera, in qua populi Romani consensus perspicui posset? Habitæ sunt multa de me a gladiatore sceleratissimo, ad quas nemo adibat incorruptus, nemo integer: nemo illum scdum vultum aspicere, nemo furialem vocem bonus audire poterat. Erant, erant illæ conciones perditorum hominum necessario turbulentiæ.

Habuit de eodem me P. Lentulus consul concionem: concursus est populi Romani factus, omnes ordines, tota in illa concione Italia constitit. Egit causam summa cum gravitate copiaque dicendi, tanto silentio, tanta approbatione omnium, nihil ut unquam videretur tam populare ad populi Romani aures accidisse. Productus est ab eo Cn. Pompejus, qui se non solum auctorem meæ salutis, sed etiam supplicem populo Romano exhibuit. Hujus oratio & pergravis, & grata concioni fuit.

¹⁸ In qua populi Romani consensus perspicui posset? Lambinus putat deesse hic negationem. Repugnat Gruterus. Lambino assensuros arbitror omnes, qui intellexerint quid agatur. Hic proponit Cæro, in eo statu esse civitatem, ut, si operas conductorum removerias, omnes idem de Republica senturi sint. Id probat experientia, per enumerationem rerum locorum, quibus significari maxime populi Romani iudicium ac voluntas potest.

¹⁹ Primus locus est concio. Atqui per hoc, inquit, annos nulla fuit populi Romani vera concio, in qua non ejus perspicui consensus posset. Si quæ fuerant turbulentiæ, ex non populi Romani, sed conductorum ac perditorum hominum conciones. De conductis vide cap. 40. & 52. Quæ cum ira esse ceusam, nihil tamen mutare auctum, ubi consentiunt omnes, ut Lambino quidem excepto, editores. Obijcet.

fuit. Sic contendo, nunquam neque sententiam ejus auctoritate, neque eloquentiam jucunditate fuisse majorem.

Quo silentio sunt auditi de me ceteri principes civitatis? quos idcirco non appello hoc loco, ne mea oratio, si minus de aliquo dixerò, ingrata; si factis de omnibus, infinita esse videatur. Cedo nunc ejusdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio concionem. Quis non modo approbavit, sed non indignissimum facinus putavit, illum non dicam loqui, sed vivere ac spirare? quis fuit, qui non ejus voce maculari rempublicam: seque, si eum audiret, scelere adstringi arbitraretur?

II. Venio ad comitia, sive magistratuum placet, sive legum. Leges videmus saepe ferri multas. Omitto eas, quæ feruntur ita, vix ut quini, & hi ex alia tribu, qui suffragium ferant, reperiantur. De me, quem tyrannum atque eretorem libertatis esse dicebat, in illa ruina reipublicæ dicit se legem tulisse. Quis est, qui se, cum contra me ferebatur, inisse suffragium confiteatur? Cum autem de me eodem ex senatu consulto, comitiis centuriatis, ferebatur, quis est, qui non profiteatur se assuisse, & suffragium de salute mea tulisse? Utra igitur causa popularis debet videri: in qua omnes honestates civitatis, omnes ætates, omnes ordines una consentiunt? an in qua Furie concitata tanquam ad funus reipublicæ convolant?

An, sicuti adierit Gellius, homo & fratre indignus, viro clarissimo, atque optimo consule, & ordine equestri; cujus ille ordinis nomen retinet, ornamenta consecit¹⁹, id erit popu-

¹⁹ Ornamenta consecit? Quadringenta millia nummum. Hac enim ad equestrem dignitatem ornanda necessaria erant. Quod si qui minus esset, eques esse non poterat. Itaque Horatius: Si quadringenti sex septem milia desunt, Plebs eris. Vide de Fam. X. ep. ad D. Brutum. Queritur autem hic, nec injuria, qui potest Gellius equestris ordinis nomen retinere, si ornamenta consecit? Jam enim & ex Horatio, & ex ipso Cicero probatum est; qui equestri censu non esset, hoc est, qui quadringenta milia non haberet, cum in equestri ordinis locum non habuisset. Ad hanc dubitationem suspeditat fa-

cile, quod respondeam, antiquitatis observatio. Primum illud dicimus: equites equestri loco a censore motos esse, vel ob tenuitatem, vel ob culpam. Gellius ob tenuitatem movendus erat: ideo tamen moveri non potuerat, quia detrimentum illud rei familiaris post conditum lustrum fecerat. Ut, etiam, si quadringenta milia possidere desisset, in equestri tamen ordine eo usque permanere posset, donec censores creati cuiusque rem assiderent: equestri censu senatores, equites, judices, vel in ordine quemcumque suo loco retinerent, vel ejicerent. Menestius.

populare? Est enim homo iste populo Romano deditus²⁰, Nihil vidi magis. Qui, cum ejus adolescentia in amplissimis honoribus summi viri, L. Philippi, vitrici, florere potuisset, usque eo non fuit popularis, ut bona solus comesset. Deinde ex impuro adolescente & petulante, posteaquam rem paternam ab idiotarum²¹ divitiis ad philosophorum regulam perduxit, Graculum se atque otiosum putari voluit: studio literarum se subito dedit. Nihil sane Atta²² juvabant. Anagnosta²³, libelli etiam pro vino sepe oppignerabantur: manebat insaturabile abdomen, copiae deficiebant. Itaque semper verfabatur in spe rerum novarum: otio & tranquillitate reipublica consensecebat.

LII. Equae seditio unquam fuit, in qua non ille princeps? equi feditiosus, cui ille non familiaris? equae turbulenta concio, cujus ille non concitator? cui bene dixit unquam bono? bene dixit? immo, quem fortem & bonum civem non petulantissime est infectatus? qui, ut credo, non libidinis causa, sed ut plebicola videretur, libertinam duxit uxorem. Is de me suffragium tulit, is affuit, is interfuit epulis & gratulationibus parricidarum. In quo tamen est me ultus, cum illo ore²⁴ inimicos est meos suaviatus. Qui, quasi mea culpa bona perdidit, ita ob eam ipsam causam est mihi inimicus, quia nihil habet. Utrum ego tibi patrimonium eripui, Gelli, an tu comedisti? quid? tu meo periculo, gurges ac vorago patrimonii, helleuabare: ut, si ego consul rempublicam contra te & gregales tuos defendissem, in civitate esse me nolles? Te nemo tuorum videre vult: omnes aditum, sermonem, congressum tuum fugiunt: te sororis filius Postumus, adolescens gravis, senili iudicio, notavit, cum in magno numero tutorem liberis non instituit. Sed elatus odio, & meo, & reipubli-

²⁰ Populo Romano deditus] Jocari videtur in Gelli cognomen: nam Poplicola vocabatur. Dio lib. XLVII. Idem.

²¹ Idiotarum] Hominum imperitorum, qui vulgarem quandam sine modo vivendi rationem sequuntur. At philosophi, doctrina instructi & temperati, exsultant quaedam vitæ genus acuatere servant. Horum. Vide Vitorum lib. xxxi. Var. lect. cap. 6.

²² Atta] Graculus Attus appellat, ut est, senes. Feltus Pompejus: Atta pro reverentia sui cuilibet dicitur: quasi cum sui nomine appellamus. Abram.

²³ Anagnosta] Lectores. Eos enim servos Græci nomine dicebant Anagnostas, quorum opera in legendis libris uterentur. Idem.

²⁴ Illo ore] Catull. LXXVIII.

blizæ nomine, quorum ille utri sit inimicius nescio, plura dixi, quam dicendum fuit, in furiosissimum atque egentissimum ganeonem.

Illuc revertor: contra me cum sit actum, capta urbe atque oppressa, Gellium, Firmidium, Titium, ejusdem modi Furias, illis mercenariis gregibus duces & auctores fuisse, cum ipse lato nihil ab horum turpitudine, audacia, fordibus abhorreret. At, cum de dignitate mea ferebatur, nemo sibi nec valetudinis excusationem, nec senectutis, satis justam putavit: nemo fuit, qui se non rempublicam mecum simul revocare in suas sedes arbitraretur.

LIII. Videamus nunc comitia magistratum. Fuit collegium nuper²⁵ tribunitium, in quo tres minime, vehementer duo populares existimabantur. Ex his, qui populares non habebantur, quibus in illo genere conductarum concionum consistendi potestas non erat, duos a populo Romano pratorum vi-deo esse factos: &, quantum sermonibus vulgi & suffragiis intelligere potui, præ se populus Romanus ferebat, sibi illum in tribunatu Cn. Domitii animum constantem & egregium, & Q. Ancharii fidem ac fortitudinem, etiam si nihil agere²⁶ potuissent, tamen voluntate ipsa gratum fuisse. Jam de C. Fannio quæ sit existimatio, videmus: quod iudicium populi Romani in honoribus ejus futurum sit nemini dubium esse debet.

Quid? populares illi duo quid egerunt? Alter, qui tamen se continuerat, tulerat nihil²⁷: tulerat tantum de republica aliud, atque homines expectabant, vir & bonus, & innocens, & bonis viris semper probatus: quod parum videlicet intellexit in tribunatu, quid vero populo probaretur, & quod illum esse populum Romanum, qui in concione erat, arbitrabatur, non tenuit eum locum, in quem, nisi popularis esse voluisset, facillime pervenisset. Alter, qui ita se in populari ratione ja-

²⁵ Nuper] Biennio ante, Cæsare & Bibulo Cof.

²⁶ Nihil agere] Quia, licet quotidie de exilio servarent, ut Vatinius leges ferrent impedimento essent; ille tamen auspiciis negle-

his, & multas, & Republica exitiosas, pro Cæsaris potentia, perculit. Manut.

²⁷ Tulerat nihil] Legem quidem promulgavit, sed non tulit. Idem.

staret, ut auspicia, legem Æliam, senatus auctoritatem, consulem, collegas, honorum iudicium, nihil putaret, adilitatem petivit cum bonis viris & hominibus primis, sed non praestantissimis opibus & gratia: tribum suam non tulit²⁸: Palatinam denique, per quam omnes illæ pestes vexare populum Romanum dicebantur, perdidit: nec quidquam illis comitiis, quod boni viri vellent, nisi repulsam tulit. Videtis igitur, populum ipsum, ut ita dicam, jam non esse popularem: qui ita vehementer eos, qui populares habentur, respuat: eos autem, qui ei generi adversantur, honore dignissimos iudicat.

LIV. Veniamus ad ludos. Facit enim, iudices, vester iste in me animorum oculorumque coniectus, ut mihi jam licere putem remissiore uti genere dicendi. Comitiorum & concionum significationes interdum veræ sunt, nonnunquam vitiatæ atque corruptæ: theatrales gladiatoriique confessus dicuntur omnino solere, levitate nonnullorum, emptos plausus, & exiles, & raros excitare. Attamen facile est, cum id fit, quemadmodum, & a quibus fiat, & quid integra multitudo faciat, videre. Quid ego nunc dicam, quibus viris, aut cui generi civium maxime applaudatur? neminem vestrum fallit. Sit hoc sane leve: quod non ita est, quoniam optimo cuique imperitur: sed, si est leve, homini gravi leve est: ei vero, qui pendet a rebus levissimis, qui rumore, & (ut ipsi loquuntur) favore populi tenetur, & ducitur; plausum, immortalitatem, sibilum, mortem videri necesse est.

Ex te igitur, Scaure, potissimum quero, qui ludos apparatusissimos magnificentissimosque fecisti, ecquis istorum popularium tuos ludos aspexerit: ecquis te theatro, populoque Romano commiserit. Ipse ille maxime ludius²⁹, non solum spectator, sed actor, & acroama³⁰; qui omnia fororis embolia³¹

²⁸ Tribum suam non tulit] Ferre tribum suam, id est, obtinere suffragia Tribus: non tulit ergo, id est, adversariam illam sibi habuit. *Hoten.*

²⁹ Ludius] Ludios fuisse credo, ut ex oratione de Haruspicum responsis conjicio, qui, dum agerentur ludi, in scena psallerent. Ludium hic appellat credo P. Clo-

dium, quod ludis magis delectari solitus esset: qui tamen Scauri ludos rogavit adspicere, cum populi clamores & sibila merneret. *Manut.*

³⁰ Acroama] Recitator. IV. 22. in Verrem. Ne tanquam, inquit, scilicet acroama et convivio suo corollario discederet. Accedit Macrobius: cuius hæc sunt lib. 11. Saturn. *Delat.*

lia³² novit; qui in cœtum mulierum pro psaltria adducitur; nec tuos ludos aspexit in illo ardenti tribunatu suo, nec ullos alios, nisi eos, a quibus vix vivus effugit. Semel, inquam, se ludis homo popularis commisit omnino, cum in templo Virtutis honos habitus esset virtuti, Caiique Marii, conservatoris hujus imperii, monumentum, municipi ejus, & reipublicæ defensori, sedem ad salutem præbisset.

LV. Quo quidem tempore, quid populus Romanus sentire se ostenderit, utroque in genere declaratum est: primo, cum, audito senatus consulto³³, ore ipsi, atque absentii senatus plausus est ab universis datus: deinde, cum senatoribus singulis spectatum e senatu redeuntibus. Cum vero ipse, qui ludos faciebat, consul assedit: stantes, & manibus passis, gratias agentes, & lacrymantes gaudio, suam erga me benevolentiam ac misericordiam declararunt. At, cum ille suribandus, incitata illa sua vecordi mente, venisset, vix se populus Romanus tenuit: vix homines odium suum a corpore ejus impuro atque infando represserunt. Voces quidem, & palmarum intentus, & maledictorum clamorem omnes profuderunt.

Sed quid ego populi Romani animum virtutemque commemo, libertatem jam ex diuturna servitute respicientis in eo homine, cui tum petenti jam adilitatem ne histriones quidem coram sedenti pepercerunt? Nam cum ageretur Togata³⁴,

Tom. VI.

H

Simu-

*Dilectatus inter omnem erat Augustus pueris in quibus & ipse erat. Erat-
lymphonicis Tarruii Flacci mancipit atque
per fragmento dixerat, cum in alia acroamata
fuisse liberalis nomen. Et Suetonius in Ves-
pasiario: vetera acroamata revocavit. Ut o-
mitantur aliorum testimonia. Alii, acroa-
ma etiam pro ipsa re, quæ recitatur, usus-
pari videmus: ut in orat. pro Archia: quæ
est jucunda narratio, & cantilena, & quid-
quid eos, qui audiunt, oblectat. *Idem.**

³² Cum, audito Senatus-Consulto auctori
ipsi atque.] Divina Memmi approbata con-
jectura, qui conjecit legendum esse, *sullari
ipsi*, atque sic rependum existimavi. Alii
legi posse putant, *præconi ipsi*. Alii *Consulit
ipsi*. Quorum neutrum probat. Vulgata autem
lectio, a qua antiqui non discrepant, *ut ipsi*,
ferri non potest. *Lamb.*

³³ Togata] Togatam, nomine Simulan-
trum, agebant histriones: omnis grex sive
chorus, quoties aliquid cantandum erat quod
in probrum Clodii verri posset, ei imminens
& defixis in eum oculis clarissimo concentu
resonabat. Hæc præsertim hemistichia, quæ
Clodii motibus appurine convenirent: *Hinc
vixit tunc. Item: Post principia, &c. Abram.*

Simulans, ut opinor, caterva tota, clarissima concione³⁴ in ore impuri hominis imminens concionata est. *Huic vitæ tuæ... & Post-principia, atque exitus vitiosæ vitæ!* sedebat exanimatus: & is, qui antea cantorum convicio³⁵ conciones celebrare suas solebat, cantorum ipsorum vocibus ejiciebatur. Et, quoniam facta mentio est ludorum, ne illud quidem præmittam, in magna varietate sententiarum nunquam ullum fuisse locum, in quo aliquid a poeta dictum cadere in tempus nostrum videretur, quod aut populum universum fugeret, aut non exprimeret ipse actor. Et, quæso, hoc loco, Judices, ne quæ me levitate doctum ad insolitum genus dicendi labi puteris, si de poetis, de histrionibus, de ludis in judicio loquar.

LVI. Non sum tam ignarus, Judices, causarum, non tam insolens in dicendo, ut omni ex genere orationem aucuper, & omnes undique flosculos carpam, atque delibem. Scio, quid gravitas veltra, quid hæc advocatio, quid illi conventus, quid dignitas P. Sextii, quid periculi magnitudo, quid ætas, quid honos meus postulet. Sed mihi sumpsi hoc loco doctrinam quandam juventuti, qui essent optimates. In ea explicanda demonstrandum est, non esse populares omnes eos, qui putentur. Id facillime consequar, si universi populi judicium verum & incorruptum, & si intimos sensus civitatis expressero. Quid fuit illud, quod, recenti nuntio de illo senatus-consulto, quod factum est in templo Virtutis, ad ludos scenamque perlato, confesso maximo, summus artifex, & mehercule semper partium in republica, tanquam in scena, optimatum, flens, & recenti lætitia, & misto dolore ac desiderio mei, egit aperte multo gravioribus verbis meam causam, quam e-gomet de me agere potuissem? Summi enim poeta ingenium non solum arte sua, sed etiam dolore exprimebat. *Quid enim? qui rempublicam certo animo adjuveris, statueris, steteris cum A-*
chi-

³⁴ Concione] Histriones olim, cum fabulas agerent, numeroso cantu recitasse, vel hic locus argumento esse potest. Manut.

³⁵ Convicio] Convicium quasi convicium dictum esse Ulpianus quoque testatur. Cicero

pro Archia: *Suppediat nobis ubi & animas ex hoc frenis strepitum reficiatur, & aures convicio desesse conquiescant.* Modo dixit, concione. Hotom.

chris. Vobiscum me stetisse dicebat, vestros ordines demonstrabat. Revocabatur³⁶ ab universis. *Re dubia, nec dubitarit vitam offerre, nec capiti pepercerit.* Hæc quantis ab illo clamoribus agebantur? cum jam, omisso gestu, verbis poetæ, & studio actoris, & expectationi nostræ plauderetur? *Summum amicum, summum in bello...* (nam illud ipse actor adjugebat amico animo: & fortassis homines propter aliquod desiderium approbabant) *summo ingenio præditum.*

LVII. Tum illa, quanto cum gemitu populi Romani ab eodem paulo post in eadem fabula sunt acta? *O pater.... Me, me ille absentem, ut patrem, deplorandum putarat, quem Q. Catulus, quem multi alii sæpe in senatu patrem patriæ nominarant.* Quanto cum fletu de illis nostris incendiis ac ruinis, cum patrem pulsum, patriam afflictam deploraret, domum incensam everfamque? sic egit, ut demonstrata pristina fortuna, cum se convertisset, *Hæc omnia vidi inflammari....* actum eriam inimicis atque invidis excitaret. Pro dii immortales! quid? illa quemadmodum dixit idem? quæ mihi quidem ita & acta & scripta videntur esse, ut vel a Catulo, si revivisset, præclare posse dici viderentur. Is enim libere reprehendere, & accusare populi nonnunquam temeritatem solebat, aut errorem senatus: *O ingratis Argivi, inanes Graii, immemores beneficii!* Non erat illud quidem verum. Non enim ingrati, sed miseri, quibus reddere salutem, a quo acceperant, non liceret: nec unus in quemquam unquam gratior, quam in me universi. Sed tamen illud scripsit disertissimus poeta pro me: egit fortissimus actor, non solum optimus, de me, cum omnes ordines demonstraret, senatum, equites Romanos, universum populum Romanum accusaret: *Exulare finis, siviis pelli, pulsum parimini.* Quæ tum significato fuerit omnium, quæ declaratio voluntatis ab universo populo Romano in causa hominis non popularis, equidem audiebamus: existimare facilius possunt, qui adfuerunt.

H 3

LVIII.

ita conveniebat in hominem militarem, de quo proxima superiora dicta sunt, ut in Ciceronem, qui inter omnes civis ingenti laude, silentique eminebat. *Idem.*

³⁶ Revocabatur] Cogebat populus histriones, quæ seinet dicta placuerant, sæpius iterare. Manut.

³⁷ Adjugebat] De suo, non a poeta scriptum. Nam, *summo ingenio præditum*, non

LVIII. Et, quoniam me huc provexit oratio, histrio casum meum toties collacrymavit, cum ita dolenter ageret causam meam, ut vox ejus illa præclara lacrymis impidiretur. Neque poetæ, quorum ego semper ingenia dilexi, tempori meo defuerunt: eaque populus Romanus non solum plausu, sed etiam gemitu suo comprobavit. Utrum igitur hæc Æsopum potius pro me, aut Accium dicere oportuit, si populus Romanus liber esset, an principes civitatis? Nominatim sum appellatus in Bruto³⁸, Tullius³⁹, qui libertatem civibus stabiliverat, Millies revocatum est. Parumne videbatur populum judicare, id a me & a senatu esse constitutum, quod perditii cives sublatum per nos criminabantur? Maximum vero populi Romani iudicium universo confessu gladiatorio declaratum est. Erat enim munus Scipionis, dignum & eo ipso, & illo Q. Metello⁴⁰, cui dabatur. Id autem spectaculi genus erat, quod omni frequentia atque omni genere hominum celebratur: quo multitudo maxime delectatur. In hunc confessum P. Sextius tribunus plebis, cum ageret nihil aliud in eo magistratu, nisi meam causam, venit, & se populo dedit, non plausus cupiditate, sed ut ipsi inimici nostri voluntatem universi populi viderent. Venit (ut scitis) ad columnam Meniam⁴¹. Tantus est ex omnibus spectaculis usque a Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, ut nunquam major consensus, aut apertior populi Romani universi fuisse ulla in causa diceretur. Ubi erant tum illi concionum moderatores, legum domini, civium expulsores? Aliusne est aliquis improbis civibus peculiaris populus, cui nos offensus, invisique fuerimus?

LIX. Equidem existimo, nullum tempus esse frequentioris populi, quam illud gladiatorium: neque concionis ullius, neque vero ullorum comitorum. Hæc igitur innumerabilis ho-

³⁸ In Bruto] Accii tragedia, de qua libro I. de Divinatione, & apud Varonem de Lingua Latina lib. iv. mentio fit. Idem.

³⁹ Tullius] Cum enim Brutum Æsopum nominare deberet, Tullium nominavit: quod ut Brutus, Tarquinio rege pulso, sic Cicero, conjurationis oppressa, libertatem civibus stabiliverat. Idem.

⁴⁰ Q. Metello] Pio, Numidici filio: ca-

sus memorie P. Scipia is, qui postea Pompeii Magni facer fuit, gladiatore dedit. Erat enim, ut scripserit Dio, ab eo adoptatus: ideoque & Metellum, & Scipionem appellari in epistolis Ciceronis, atque etiam in antiquis nummis, licet animadvertere. Idem.

⁴¹ Columnam Meniam] E qua gladiatorum pugna in foro spectabatur. Quod ex Belliano satis constat. Idem.

minum multitudo, hæc populi Romani tanta significatio, sine ulla varietate universi, cum illis ipsis diebus de me actum iri putaretur, quid declaravit, nisi optimorum civium salutem & dignitatem populo Romano caram esse universo?

At vero & ille tribunus plebis, qui de me, non patris, avi, proavi, majorum denique suorum omnium, sed Græcorum instituto, concionem interrogare solebat, Velleme me redire: & cum erat reclamatum semivivis mercenariorum vocibus, populum Romanum negare dicebat: is, cum quotidie gladiatores spectaret, nunquam est conspectus. Cum veniret, emergebat subito, cum sub tabulas subreperat, ut, Mater te appello⁴². . . . disturus videretur: Itaque illa via latebrosa, qua spectatum ille veniebat, Appia⁴³ jam vocabatur. Qui tamen, quoquo tempore conspectus erat, non modo gladiatores, sed equi ipsi gladiatorum repentinis sibilis extimecebant.

Videtisne igitur, quantum inter populum Romanum, & concionem interfit? dominos concionum omni odio populi notari? quibus autem consistere in operum concionibus non liceat, eos omni populi Romani significatione decorari?

Tu mihi⁴⁴ etiam M. Atilium Regulam commemoras, qui redire ipse Carthaginem sua voluntate ad supplicium, quam sine iis captivis, a quibus ad senatum missus erat, Roma manere maluerit? & mihi negas optandum reditum fuisse per familias comparatas, & homines armatos.

LX. Vim scilicet ego desideravi, qui, dum vis fuit, nihil egi, & quem, si vis non fuisset, nulla res labefactare potuisset. Hunc ego reditum repudiarem, qui ita florens fuit, ut verear, ne quis me studio gloriæ putet idcirco exisse, ut ita redi-

⁴² Ut, Mater te appello] Ut Memnonii Aurore filio, similis videretur: cuius imago interfecti & insupulsi per quietem matris apparentis ita fuit.

Mater te appello, qua curam famulo suspensam levat.

Neque te mei viseret, Surge, & sepeli natum.

Quemadmodum igitur Memnonis umbra de terra subito exiit, & ad matrem illa promunciat, sic Atilium, cum sub tabulas subreperat, emergebat subito, ut quasi Me-

mon, Mater te appello, disturus videretur. Idem, Velle Tufcal. l. 48.

⁴³ Appia] Nisi me comedera fallit, Atilia, rectius legitur, quam Appia: ut ab Atilii tribuni pl. nomine via illa, qua spectatum veniebat, a ridiculis ac facetis hominibus Atilia diceretur. Idem.

⁴⁴ Tu mihi] Exprobraverat Ciceroni adversarius, voluisse illum per vim redire tunc in urbem, neque imitatum fuisse M. Regulam. Ferrar.

redirem? Quem enim unquam senatus civem, nisi me, nationibus exteris commendavit? Cujus unquam propter salutem, nisi meam, senatus publice sociis populi Romani gratias egit? De me uno patres conscripti decreverunt, ut, qui provincias cum imperio obtinerent, qui quaestores legatique essent, salutem & vitam meam custodirent. In una mea causa post Romanam conditam factum est, ut literis consularibus ex senatus-consulto, cuncta ex Italia, omnes, qui rempublicam salvam vellent, convocarentur. Quod nunquam senatus in universa reipublica periculo decrevit, id in unius mea salute conser- vanda decernendum putavit. Quem curia magis requisivit? quem forum luxit? quem aequae ipsa tribunalia desideraverunt? Omnia discessu meo deserta, horrida, mura, plena luctus & mœroris fuerunt. Quis est Italiae locus, in quo non fixum sit in publicis monumentis studium salutis meae, testimonium dignitatis?

LXI. Nam quid ego illa de me divina senatus-consulta commemorem? vel quod in templo Jovis optimi maximi factum est, cum vir is⁴⁵, qui tripartita orbis terrarum oras atque regiones tribus triumphis adjunctas huic imperio notavit, de scripto sententia dicta, mihi uni testimonium patriae consecrata dedit? cujus sententiam ita frequentissimus senatus secutus est, ut unus dissentiret hostis: idque ipsum tabulis publicis mandaretur, ad memoriam posteritatis sempiternam. Vel quod est postridie decretum in curia, populi ipsius Romani, & eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu, ne quis de caelo servaret: ne quis moram ullam afferret: si quis aliter fecisset, eum plane everforem reipublicae fore, idque senatum gravissime laturum: & ut statim de ejus facto referretur. Qua gravitate sua, cum frequens senatus nonnullorum scelus audaciamque tardasset; tamen illud addidit, si diebus quinque⁴⁶, quibus agi de me potuisset, non esset actum, redirem in patriam, dignitate omni recuperata.

LXII. Decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex tota Italia, salutis meae causa convenerant, agerentur gratiae: atque

⁴⁵ Vir is] Cn. Pompeius. ⁴⁶ Diebus quinque] Comitilibus.

atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur. Hæc erat studiorum in mea salute contentio: ut ii, qui a senatu de me rogabantur, iidem senatui pro me supplicarent. Atque ita in his rebus unus est solus inventus, qui ab hac tam impensa voluntate bonorum distideret, ut etiam Q. Metellus consul, qui mihi vel maxime ex magnis contentionibus reipublica fuisset inimicus: de mea salute retulerit. Qui excitatus cum summa auctoritate P. Servilii, tum incredibili quadam gravitate dicendi, cum ille omnes prope ab inferis evocasset Metellos, & ad illius generis, quod sibi cum eo commune esset, dignitatem, propinqui sui mentem a Clodianis atrociniis reflexisset: cumque eum ad domestici exempli memoriam, & ad unum dicto citius Metelli casum⁴⁷ vel gloriosum, vel gravem convertisset: collacrimavit, ut vir egregius ac vere Metellus, totumque se P. Servilio dicenti etiam tum tradidit; nec illam divinam gravitatem, plenam antiquitatis, diutius homo ejusdem sanguinis potuit sustinere, & mecum absens beneficio rediit in gratiam. Quod certe, si est aliquis sensus in morte præclarorum virorum, cum omnibus Metellis, tum vero uni viro fortissimo, & præstantissimo civi gratissimum, fratri suo, fecit, socio laborum, periculorum, consiliorum meorum.

Reditus vero meus qui fuerit, quis ignorat? quemadmodum mihi adveniendi, tanquam totius Italiae, atque ipsius patriae dexteram porrexerint Brundisini; cum ipsis nonis Sextilibus idem dies adventus mei fuisset, qui & natalis idem carifimæ

⁴⁷ Ad unum dicto citius Metelli casum] Optima est non modo interpretandi ratio, verum etiam corrigendi, cum similia similibus conferuntur. Videbam in tribus illis editionibus; Unum dicto citius, latere mendam, nec tamen aut ex scriptis libris, aut ex ingenio sinceram lectionem assequabar. Recurri ad similem locum in oratione post reditum in senatu. Legi: continuo veritas illuxit. Intellexi enim, ubi nunc est in omnibus impressis libris, Ad unum dicto citius Metelli casum, reponendum esse, Ad Numidici illius Metelli casum. Quod ut alii quocumque ita videatur, verba subscribam: quæ

sunt in oratione post reditum: Ut loberit in consilio & fratre. Ad inferis socium verum meorum, & omnes Metellos, præstantissimum cicer, ut Acheronte excitatus, in quibus Numidicum illius Metellum, casus quondam de patriâ discessus honestus ipse, ignis quondam sustulit visus est. Solet autem Cicero, cum de Numidico Metello mentionem facit, eum hoc prænominis illo, insignire, utpote Metellorum omnium præstantissimum. Sic in oratione pro Archia: Erat temporibus illis juvenis Q. Metello illi Numidico, & eius Pile. Manut.

simæ filia, quam ex gravissimo tum primum desiderio luctu- que conspexi, idem etiam ipsius colonia⁴⁸ Brundisina, idemque Saluris⁴⁹: cumque me domus eadem optimorum & doctissimi- morum virorum, Lenii Flacci, & patris, & fratris ejus, læ- tissima accepisset, quæ proximo anno mœrens receperat, & suo præsidio periculoque defenderat: cumque itinere toto urbes Italiae festos dies agere adventus mei videbantur; via multitu- dine legatorum undique missorum celebrabantur; ad urbem ac- cessus incredibili hominum multitudine, & gratulatione flore- bat; iter a porta, in Capitolium ascensus, domum reditus er- rat ejusmodi, ut summa in lætitia illud dolerem, civitatem tam gratam, tam miseram atque oppressam fuisse.

Habes igitur, quod ex me quaesisti, qui essent optimates. Non est natio, ut dixisti: quod ego verbum agnovi: est enim illius, a quo uno maxime P. Sextius se oppugnari videt, ho- minis ejus, qui hanc nationem deleri & concidi cupivit: qui C. Cæsarem, mitem hominem, & a cæde abhorrentem sæpe increpuit, sæpe accusavit, cum affirmaret, illum nunquam, dum hæc natio viveret, sine cura futurum. Nihil profecit de universis: de me agere non desistit: me oppugnavit primum per indicem Vettium⁵⁰, quem in concione de me⁵¹, & de clarissimis viris⁵² interrogavit. In quo tamen eos cives con- jun-

48 *Ipsa colonia*] Colonia sic deduceban- tur. Coloni sub signis a curatoribus agrariis centuriati vacabant. Deinde cum ad coloni- æ locum ventum erat, vexillo statuto, ara- trum circumducebatur, ut territorium coloni- æ definitur: quod mox linteis decu- matis, cardinibus ætatis distinguebatur, & in centurias dividebatur: e quibus certus modus virgum sortito assignabatur. Quod si illic oppidum non esset, locus urbis aratro designabatur, ritu Hetrusco. Argue ista fie- bant omnia auspicio; colonique iustaba- tur ab eo, qui deducebat; & eligebantur bonis nominibus, qui hostias ad eam iustran- dam ducerent. Quotannis autem coloni col- onie sue natalem magna religione cole- bant. *Turneb.*

49 *Saluris*] In eundem diem incidere de- dicatio templi Saluris. Vide libi 4. ad Att. epist. 1. *Astruc.*

50 *Indicem Vettium*] Indicavit L. Vettius negotium sibi a clarissimis viris esse deman- datum, ut Cn. Pompejum occideret. Id a Vatinio tribuno pl. & Cæsare consule factum, suspicito fuit: quia, cum iudicis factis ma- nifestis signis argueretur, Vettius in carcere occulte frangipetras est: de quo in oratione in Vatinium, & Sueton. in Julio. *Mansuet.*

51 *De me*] An ego Vettio auctor atque impulsor ad necem Pompeji fuissem. *Idem.*

52 *Clarissimis viris*] M. Bibulo, tum con- sule: L. Lucullo consulari, & triumphali; C. Curione, consulari, & triumphali; I. Do- mitio Ahenobarbo, qui tum prætorum pere- bat; L. Lentulo qui consularum perebat: L. Emilio Paulo, qui tum quaestor Mæcedoniam obtinebat; aliis privatis, quos enumerat in epistola ad Atrium penultimus libri 11. & Orat. in Vatinium, *Idem.*

junxit eodem periculo & crimine, ut a me inierit gratiam, quod me cum amplissimis & fortissimis viris congregavit.

LXIV. Sed postea mihi, nullo meo merito, nisi quod bo- nis placere cupiebam, omnes est insidias sceleratissime machi- natus. Ille ad eos, a quibus audiebatur, quotidie aliquid de- fecti⁵³ asserbat: ille hominem mihi amicissimum, Cn. Pom- pejum, monebat, ut meam domum metueret, atque a me ipso caveret: ille se sic cum inimico meo copularat, ut illum meæ proscriptionis, quam adjuvabat Sex. Clodius, homo iis dignissimus, quibuscum vivit, tabulam⁵⁴ esse, se scriptorem diceret: ille unus ordinis nostri discessu meo, luctu vestro pa- lam exultavit. De quo ego, cum quotidie rueret⁵⁵, verbum feci, Iudices, nunquam: neque putavi, cum omnibus machi- nis ac tormentis, vi, exercitu, copiis oppugnaret, de uno sagittario me queri convenire.

Acta mea sibi ait displicere: quis nescit? qui legem⁵⁶ eam contemnat, quæ dilucide vetat, gladiatores biennio, quo quis petierit, aut petiturus sit, dare? In quo ejus temeritatem fati- tis mirari, Iudices, non queo. Facit apertissime contra legem: facit is, qui neque elabi ex iudicio iucunditate sua, neque e- mitti gratia potest: neque opibus & potentia leges ac iudicia perfringere. Quæ res hominem impellit, ut sit tam intempe- rans? Ista nimia gloriæ cupiditate familiam gladiatoriam, credo, nactus est, speciosam, nobilem, gloriosam. Norat studia populi: videbat clamores & concursus futuros. Hac expecta- tione elatus homo, flagrans cupiditate gloriæ, tenere se non potuit, quin hos gladiatores induceret, quorum esset ipse pul- cherrimus. Si ob eam causam peccaret, & pro recenti populi Romani in se beneficio, populari studio elatus: tamen ignoceret nemo. Cum vero ne de venalibus quidem homines electos, sed

Tom. VI.

53 *Aliquid defecti*] Non agnosco Latinam vocem: & apparet mendum. Tribus modis corrigi potest, *aliquid facti, aliquid efficti, aliquid de me facti*. Idem. Legendum pu- tar, *detecti*: quæ speculator & explorator esset. *Leimb.*

54 *Tabulam*] Vatinium iactabat, se P. Clodium docuisse, ut esset scribenda lex in Ciceronem: se proinde quippe magistrum il-

lius legis scriptorem dicebat; P. Clodium quasi discipulum, *tabulam*, in qua eam scri- pserit: Sex. Clodium Publici scribam miti- strum, quo usus in scribendo fuerat. *Ferrat.*

55 *Rueret*] Aliquid furiose faceret. Fe- runtur enim homines improbi ad facinus eo impetu, ut rueret videretur, *Mansuet.*

56 *Legem*] Tulliam de ambitu.

sed ex ergastulis emptos, nominibus gladiatoris ornari, & fortuito alios Samnites⁵⁷, alios Provocatores fecerit: tanta licentia, tum legum contemptio, nonne quem habitura sit exitum, pertimescit?

Sed habet defensiones duas⁵⁸: primum, Do, inquit, bestiaris: lex est scripta de gladiatoribus. Festive. Accipite aliquid etiam acutius. Dicit se non gladiatores, sed unum gladiatorem dare, & totam adilitatem in munus hoc transfuisse. Praeclara adilitas⁵⁹. Unus leo: ducenti bestiarii. Verum utatur hac defensione: cupio eum suae causaē confidere. Solet enim tribunos plebis appellare, & vi iudicium disturbare, cum diffidit. Quae non tam admiror, quod meam legem contemnat, hominis inimici, quam quod se statuit omnino consulare legem nullam putare. Caeciliam-Didiam, Liciniam-Juniam contempsit. Etiamne ejus, quem sua lege & suo beneficio ornatum, munitum, armatum solet gloriari, C. Caesaris legem de pecuniis repetendis non putat esse legem? Et ajunt⁶⁰ alios esse, qui acta Caesaris rescindant, cum haec optima lex, & ab illo focero ejus, & ab hoc assecla negligatur?

LXV. Et cohortari ausus est acculator in hac causa vos, Iudices, ut aliquando essetis severi, aliquando medicinam adhiberetis reipublicae. Non est ea medicina, cum sanae parti corporis scalpellum adhibetur, atque integra: carnificina est ista, & crudelitas. Hi medentur reipublicae, qui exsecant pestem aliquam, tanquam strumam⁶¹ civitatis. Sed, ut extremum

57 Samnites] Plura gladiatorum erant genera: Samnites, Provocatores, Retiarii, Mirmillones. Et his oppositi in pugnis Samnites, & Provocatores: quod hic Ciceronis locus ostendit: Retiarii, & Mirmillones, quod Valerius Maximus lib. 1. *Magna*. Consul Lepidum, lib. II. Saturnalium sermonum, cap. 11. *Grates*.
58 Dicit] Vatinium dicebat, se bestiarios dare, non gladiatores: deinde, se unum tantum gladiatorem dare, non plures. *Ferret*.

59 Praeclara adilitas] Quoniam ista, quae so, edilitas? Eam enim petens, repulsam tulit Vatinium. Quare sic interpretor. Praeclara videlicet summa fuit ista adilitas, si eam adeptus fuisset; quandoquidem in ludis populo

dandis tam belle versatus es, ut unum leonem contra ducentos bestiarios produxeris. Edillum enim fuit ludos exhibere. *Abram*.

60 Et sicut] Commodè & loco suo exclamat. Et sunt, inquit, qui conquirebant de C. Memmio & Lucio Donitio Praetoribus, quia Caesaris acta rescindere voluerunt, cum interim taceant de Pisone facere Caesaris, & Vatinio ejusdem assecla, qui leges Caesaris contemnant, & ipso facto nullas esse putant. *Idem*.

61 Tanquam strumam] Vatinium, qui strumis laborabat, de republica tollendum, quasi pestem aliquam, intelligit. Vide Orat. in Vatinium, & ad Atticum II. *in Vatinii strumam*, inquit, *habeo vestram*. *Idem*.

mum habeat aliquid oratio mea, & ut ego ante dicendi finem faciam, quam vos me tam attente audiendi; concludam illud de optimaribus, eorumque principibus, ac reipublicae defensoribus: vosque, adolescentes, & qui nobiles estis, ad majorum vestrum imitationem excitabo; & qui ingenio & virtute nobilitatem potestis consequi, ad eam rationem, in qua multi homines novi & honore & gloria floruerunt, cohortabor.

Haec est una via, mihi credite, & laudis, & dignitatis, & honoris: a bonis viris, sapientibus & bene natura constitutis, laudari & diligi: nosse descriptionem civitatis, a majoribus nostris sapientissime constitutam: qui, cum regum potestatem non tulissent, ita magistratus annuos creaverunt, ut consilium senatus reipublicae proponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium ab universo populo, aditusque in illum summum ordinem omnium civium industriae ac virtuti pateret. Senatum reipublicae custodem, praesidem, propugnatorem collocaverunt: hujus ordinis auctoritate uti magistratus, & quasi ministros gravissimi consilii esse voluerunt: senatum autem ipsum, proximorum ordinum splendore confirmari: plebis libertatem & commoda tueri atque augere voluerunt.

LXVI. Haec qui pro virili parte defendunt, optimates sunt, cujuscumque sint ordinis: qui autem praecipue suis cervicibus tanta mania, atque republicam sustinent, ii semper habiti sunt optimatum principes, auctores, & conservatores civitatis. Huic hominum generi fateor, ut ante dixi, multos adversarios, inimicos, invidos esse, multa proponi pericula, multas inferri injurias, magnos esse experiendos & subeundos labores: sed mihi omnis oratio est cum virtute, non cum desidia; cum dignitate, non cum voluptate; cum iis, qui se patriae, qui suis civibus, qui laudi, qui gloriae, non qui somno, & conviviis, & delectationi natos arbitrantur. Nam, si qui voluptatibus ducuntur, & se vitiorum illecebris, & cupiditatum lenociniis dederunt, missos faciant honores: ne attingant republicam: patientur viros fortes labore, se otio suo perfrui. Qui autem bonam famam bonorum, quae sola

vere gloria nominari potest, expetunt, aliis otium quarere debent, & voluptates, non sibi. Sudandum est his pro communibus commodis, adeunda inimicitia, subeunda saepe pro republica tempestates: cum multis audacibus, improbis, nonnunquam etiam potentibus, dimicandum. Hæc audivimus de clarissimorum virorum consiliis, & factis: hæc accepimus, hæc legimus. Neque eos in laude positos videmus, qui incitarunt aliquando populi animos ad seditionem, aut qui largitione cæcarunt mentes imperitorum, aut qui fortes & claros viros, & bene de republica meritos in invidiam aliquam vocaverunt. Leves hos semper nostri homines, & audaces, & malos, & perniciosos cives putaverunt. At vero qui horum impetus & conatus represserunt: qui auctoritate, qui fide, qui constantia, qui magnitudine animi, consiliis audacium resistenterunt: ii graves, ii principes, ii duces, ii auctores hujus ordinis, & dignitatis, atque imperii semper habiti sunt.

LXVII. Ac, ne quis ex nostro, aut aliquorum præterea casu, hanc vitam pertimescat: unus in hac civitate, quem quidem ego possum dicere, præclare vir de republica meritis, L. Opimius, indignissime concidit: cujus monumentum celeberrimum in foro, sepulcrum desertissimum in littore Dyrhachino relictum est. Atque hunc tamen flagrantem invidia propter interitum C. Gracchi semper ipse populus Romanus periculo liberavit. Alia quædam civem egregium iniqui iudicii procella pervertit. Cæteri vero aut repentina vi perculsi, ac tempestate populari, per populum tamen ipsum recreati sunt, atque revocati: aut omnino invulnerati, inviolatique vixerunt. At vero ii, qui senatus consilium, qui auctoritatem bonorum, qui instituta majorum neglexerunt, & imperitæ, aut concitata multitudini jucundi esse vulerunt: omnes fere reipublicæ pœnas aut præsentem mortem, aut turpi exilio dependerunt.

Quod si apud Athenienses, homines Græcos, longe a nostrorum hominum gravitate disjunctos, non deerant qui rempublicam contra populi temeritatem defenderent, cum omnes, qui ita fecerant, e civitate ejicerentur: si Themistoclem illum, conservatorem patriæ, non deterruit a republica defendenda

denda nec Miltiadis calamitas, qui illam civitatem paulo ante servarat, nec Aristidis fuga, qui unus omnium justissimus fuisse traditur: si postea summi ejusdem civitatis viri, quos nominatim appellari non est necesse, propositis tot exemplis iracundiæ levitatisque popularis, tamen suam rempublicam illam defenderunt: quid nos tandem facere debemus, primum in ea civitate nati, unde orta mihi gravitas & magnitudo animi videtur? tum in tanta gloria insipientes, ut omnia humana leviora videri debeant? deinde, ad eam rempublicam tuendam aggressi, quæ tanta dignitate est, ut eam defendentem occidere non aliud sit, quam oppugnantem rerum potiri?

LXVIII. Homines Græci, quos antea nominavi, inique a suis civibus damnati atque expulsi, tamen, quia bene sunt de suis civitatibus meriti, tanta hodie gloria sunt, non in Græcia solum, sed etiam apud nos, atque in cæteris terris, ut eos, a quibus illi oppressi sunt, nemo nomen: horum calamitatem dominationi illorum omnes anteponant. Quis Carthaginensium pluris fuit Annibale, consilio, virtute, rebus gestis: qui unus cum tot imperatoribus nostris per tot annos de imperio & de gloria decertavit? hunc sui cives e civitate ejecerunt: nos etiam hostem literis nostris & memoria videmus esse celebratum.

Quare imitemur nostros Brutos, Camillos, Ahalas, Decios, Curios, Fabricios, Maximos, Scipiones, Lentulos, Emilios, innumerabiles alios, qui hanc rempublicam stabiliverunt: quos equidem in deorum immortalium cœtu ac numero repono. Amemus patriam, pareamus senatui, consulamus bonis: præsentis fructus negligamus, posteritati & gloriæ serviamus: id esse optimum putemus, quod erit rectissimum: speremus quæ volumus, sed quod acciderit feramus: cogitemus denique, corpus virorum fortium, magnorumque hominum, esse mortale: animi vero motus, & virtutis gloriam sempiternam: neque hanc opinionem si in illo sanctissimo Hercule consecratam videmus, cujus corpore ambusto, vitam ejus & virtutem immortalitas excepisse dicitur, minus existimemus, eos, qui hanc tantam rempublicam suis consiliis, aut laboribus, aut auxerint,

rint, aut defenderint, aut servarint, esse immortalem gloriam consecutos.

LXIX. Sed me repente, Judices, de fortissimorum & clarissimorum civium dignitate & gloria dicentem, & plura etiam dicere parantem, horum aspectus in ipso cursu orationis recessit. Video P. Sextium, meae salutis, vestrae auctoritatis, publica causa defensorem, propugnatorem, auctorem, reum: video hunc praetextatum ejus filium oculis lacrymantibus me intuentem: video Milonem, vindicem vestrae libertatis, custodem salutis meae, subsidium afflictae reipublicae, extinctorem domestici latrocini, repressorem caedis quotidianae, defensorem templorum atque rectorum, praesidium curiae, sordidatum & reum: video P. Lentulum, cujus ego patrem, deum ac parentem statuo fortunae ac nominis mei, & fratris, rerumque nostrarum, in hoc misero squalore & sordibus: cui superior annus idem & virilem, patris; & praetextam⁶², populi iudicio, rogam dederit, hunc hoc anno in hac toga, rogationis injustissima subitam acerbitatem pro patre fortissimo & clarissimo cive deprecantem.

Atque hic tot & talium civium squalor, hic luctus, haec fides susceptae sunt propter unum me, quia me defenderunt, quia meum casum luctumque doluerunt, quia me lugenti patriae, flagitanti senatui, polcenti Italiae, vobis omnibus orantibus reddiderunt. Quod tantum est in me scelus? quid tantopere deliqui illo, illo die, cum ad vos indicia, literas, confessiones communis exitii detuli? cum parvi vobis? At, si sceleratum est amare patriam, pertuli poenarum satis: eversa domus est, fortuna vexata, dissipati liberi, raptata conjux, frater optimus, incredibili pietate, amore inaudito, maximo in squalore volutatus est ad pedes inimicissimorum: ego pulsus aris, focus, diis penatibus, distractus a meis, carui patria, quam (uti levissime dicam) certe texeram: pertuli crudelitatem inimicorum, scelus infidelium, fraudem invidorum.

Si hoc non est satis, quod haec omnia deleta videntur reditu

⁶² Praetextum] Hunc adolescentem Lentulum, populum Angurem creaverat anno superiore: Angures autem praetextam utebantur. Dio, lib. xxxi. Ferrar.

tu meo: multo mihi, multo, inquam, Judices, praestat, in eandem illam recidere fortunam, quam tantam importare meis defensoribus & conservatoribus calamitatem. An ego in hac urbe esse possim, his pulsus, qui me hujus urbis compotem fecerunt. Non ero, non potero esse, Judices: neque hic unquam puer, qui his lacrymis, qua sit pietate, declarat, amisso patre suo propter me, me ipsum incolumem videbit: nec, quotiescunque me viderit, ingemiscet, ac pestem suam, & patris sui, se se dicit videre. Ego vero vos⁶³ in omni fortuna, quaecunque erit oblata, complectar: nec me ab iis, quos meo nomine sordidatos videtis, unquam ulla fortuna divellet: neque ea nationes, quibus me senatus commendavit, quibus de me gratias egit, hunc exulem propter me sine me videbunt.

Sed haec dii immortales, qui me suis templis advenientem receperunt, stipatum ab his viris & P. Lentulo consule, atque ipsa republica, qua nihil est sanctius, vestrae potestati, Judices, commiserunt. Vos hoc iudicio omnium bonorum mentes confirmare, improborum reprimere potestis: vos his civibus uti optimis, vos me reficere, & renovare rempublicam. Quare vos obtestor, atque obsecro, ut, si me salvum esse voluistis, eos conservetis, per quos me recuperavistis.

⁶³ Ego vero vos] Et orationem, & vultum ad eos, qui sordidatos aderant, convertit. *quos meo nomine sordidatos videtis, unquam ulla fortuna divellet, a sordidatis ad iudices sit.* Cum vero subiungit, *Nec me ab iis, vultum, & actionem refert. Manutius.*

I N
V A T I N I U M .
O R A T I O XXXIII.
A R G U M E N T U M .

CUM in P. Sextium de vi reum P. Vatinius testimonium dixisset: Sextii patronus Cicero inductus est in eum acerbissimè: & maxime quidem totum ejus tribunalum, in quo, Cesare consule, leges reip. exitiosas contra auspicia tulerat, sed questuram quoque & legationem exagitavit, non ut accusator, sed ut reprehensor. Quae de re sic in ep. ad Lentulum: Tota interrogatio mea nihil habuit aliud, nisi reprehensionem illius tribunalis, in quo omnia dicta sunt libertate, animoque maximo de vi, de auspiciis, de donatione regnorum. A veteribus etiam interrogationis nomine appellatur haec oratio. Interrogatio enim utitur ad singula, quae reprehendit. Et accusatorem quidem Vatiniū brevi se futurum minatur: interim autem rogare ait tantum velle. Quari potest, utrum, Sextio absoluto, an prius quam sententia ferrentur, haec Cicero dixerit. Mihi dubium non est, quin prius quam sententia ferrentur. Cur hoc existimem, adducor his verbis, quibus interrogationem orditur: fecissem id, quod his vehementer placebat; quae videntur ad iudices potius, quam ad senatores, pertinere. Jam illa, quae sunt in extremo, certe de reo non dicuntur absoluto; Hoc quaero, num P. Sextium, quae lege accusandum fuisse negas, ea lege condemnari potes oportere? Nam si lata sententia fuissent; abiissent statim iudices, re confecta, suo munere perfuncti, nec Ciceroni, absoluto jam reo Vatiniū interroganti, aures dedissent. Quorsum enim id tempore extra commissum lege iudicium consumerent? Et in ep. ad Q. fratrem, cum Sextium absolutum significasset, haec subiunxit: Vatiniū, a quo palam oppugnabatur, arbitrato nostro condidi-

cidimus, diis hominibusque plaudentibus. Quin etiam Paulus noster, cum testis productus esset in Sextium, confirmavit, & nomen Vatiniū delaturum, si Macer Licinius constaretur: & Macer a Sextii subfelliis surrexit, ac se illi non defuturum affirmavit. Haec, opinor, sufficiunt ad interrogationis tempus iudicandum. MANUT.

SI tua tantummodo, Vatini, quid indignitas postularer, spectare voluissim, fecissem id, quod his vehementer placebat, ut te, cuius testimonium, propter turpitudinem vitae, forsdesque domesticae, nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo enim horum aut ita te referendum, ut gravem adversarium; aut ita rogandum, ut religiosum testem arbitrabatur. Sed fui paulo in te intemperantior fortasse, quam debui. Odio enim tui, in quo, etsi omnes propter tuum in me scelus, superare debeo, tamen ab omnibus pene vincor, sic sum incitatus, ut, cum te non minus contemnerem, quam odissem, tamen vexatum potius, quam despectum, vellem dimittere.

Quare, ne tibi hunc honorem a me haberi forte mirere, quod interrogem, quem nemo congressu, nemo aditu, nemo infragio, nemo civitate, nemo luce dignum putet: nulla me ad id causa impulisset, nisi ut ferocitatem tuam istam comprimerem, & audaciam frangerem, & loquacitatem paucissimis interrogationibus irretitam retardarem. Etenim debuisti, Vatini, etiam si falso venisses in suspicionem P. Sextii², tamen mihi ignoscere, si in tanto hominis de me optime meriti periculo, & tempore ejus, & voluntati parere voluissim. Sed hesternopro testimonio³ esse mentitum, cum affirmares nul-

Tomi. VI.

K

lum

¹ Hic] Iudicibus.

² Eriam si falso venisset in suspicionem P.

Sextii] Ut infirmaretur Vatiniū testimonium;

scire se dixerat Sextius, Vatiniū inivisse

cum Albinovano consilia de se accusando.

Qui autem alicui se esse inimicum ostendit,

eius testimonio fides derogatur. Sensus i-

gitur hic est. Debuisti, Vatini, vel si falsa

illa Sextii suspitio fuisset, mihi tamen i-

gnoscere, si cum, de me optime meritum

defendendum susciperem; multo magis, cum

illa suspitio falsa non fuerit: quod tu ipse

imprudens indicasti. Manutius.

³ Hesternopro testimonio] Tuo in Sex-

tium. Pro, valet, in, ut alibi. Idem.

lum tibi omnino cum Albinovano sermonem non modo de Sextio accusando, sed nulla unquam de re fuisse, paulo ante imprudens indicasti: qui & T. Claudium * tecum communicasse, & a te consilium P. Sextii accusandi petisse, & Albinovanum, quem antea vix tibi notum esse dixisses, domum tuam venisse, multa tecum locutum dixeris: denique conciones P. Sextii scriptas, quas neque nosset, neque reperire posset, te Albinovano dedisse, eaque in hujus judicio esse recitatas. In quorum altero es confessus, a te accusatores esse instructos, & subornatos: in altero inconstantiam tuam cum levitate, tum etiam perjurio implicatam refellisti: cum, quem alienissimum a te esse dixisses, eum domi tuæ fuisse: quem prævaricatorem ab initio judicasses, ei te, quos rogasset, ad accusandum libros † dixeris dedisse.

II. Nimum es vehemens, feroxque natura: non putas fas esse verbum ex ore exire cujusquam, quod non jucundum & honorificum ad aures tuas accidat. Venisti iratus omnibus: quod ego, simulac te adpexi, prius quam loqui cœpisti, cum ante Gellius, nutricula feditionum omnium, testimonium diceret, sensi, atque providi. Repente enim te, tanquam serpens e latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intulisti: ut mihi renovatus ille tuus in te *** Veterem meum amicum †, sed tamen tuam familiarem defendere, cum in hac civitate oppugnatio soleat, qua tu nunc uteris, nonnunquam, defensio nunquam vituperari. Sed quæro a te, cur C. Cornelium † non defenderem. Num legem aliquam Cornelius contra auspicia tulerit: num Æliam, num Fufiam legem neglexerit: num consuli vim attulerit: num armatis hominibus templum tenuerit: num intercessorem vi dejecerit: num religiones polluerit: ærarium exhaurerit: rempublicam

*** Deest nonnihil. Sic autem unus Lamb. ut mihi renovatus ille tuus tribunatus videtur. At nulli primò obijcisti, quod Cornelium, veterem

4. T. Claudium] Qui Sextii nomen defere cogitare; quod consilium videri obijcisse, aut accusanti Albinovano subscripsisse. Idem.

5. Libros] Conciones P. Sextii. Idem.

6. Ille tuus in te ** veterem amicum &c.]

Turnebus hic in MS. vacantem vidit totam paginam; ideoque merito insignitur locus asterisco. Græc.

† Cornelium] De C. Cornelio, vide in Fragm.

blicam compilarit. Tua sunt, tua sunt hæc omnia. Cornelio ejusmodi nihil obiectum est. Codicem legisse dicebatur. Defendebatur, testibus collegis suis, non recitandi causa legisse, sed recognoscendi. Constat tamen, Cornelium concilium illo die dimisisse, intercessioni paruisse. Tu vero, cui Cornelii defensio displicet, quam causam ad patronos tuos, aut quod os afferes? quibus jam præscribis, quanto illis probro futurum sit, si te defenderint, cum tu mihi Cornelii defensionem in maledictis obijciendam putaris.

Attamen hoc, Vatini, memento, paulo post istam defensionem meam, quam tu bonis viris displicuisse dicis, me cum universi populi Romani summa voluntate, tum optimi cæjule singulari studio, magnificentissime post hominum memoriam consulem factum, omniaque ea me prudenter vivendo consecutum esse, quæ tu imprudenter vaticinando sperare te sæpe dixisti.

III. Nam quod mihi discessum obijcisti meum, & quod horum, quibus ille dies acerbissimus fuit, qui idem tibi latissimus, luctum & gemitum renovare voluisti, tantum tibi respondeo, me, cum tu, cateræque reipublicæ pestes, armorum causam quæreretis, & cum per meum nomen fortunas locupletium diripere, sanguinem principum civitatis exorbere, crudelitatem vestram odiumque diuturnum, quod in bonos jam inveteratam habebatis, saturare cuperetis: scelus & furorem vestrum cedendo maluisse frangere, quam resistendo. Quare peto a te, ut mihi ignoscas, Vatini, cum patriæ pepercerim, quam servaram: & si ego te perditorem & vexatorem reipublicæ sero, tu me conservatorem & custodem seras. Deinde ejus viri discessum increpas, quem vides, omnium civium desiderio, ipsius denique reipublicæ luctu, esse revocatum?

At enim dixisti, non mea, sed reipublicæ causa homines de meo reditu laborasse. Quasi vero quicumque vir excellenti animo in rempublicam ingressus optabilis quidquam arbitretur, quam se a suis civibus reipublicæ causa diligi. Scilicet aspera mea natura, difficilis aditus, gravis vultus, superba responsa, insolens vita: nemo humanitatem meam, nemo consuetudinem,

nem, nemo consilium, nemo auxilium requirebat: cujus desiderio (ut hæc minima dicam) forum mœstum, muta curia, omnia denique bonarum artium studia siluerunt.

Sed nihil sit factum mea causa: omnia illa senatus-consulta, populi iussa, Italiae totius, cunctarum societatum, collegiorum omnium decreta de me reipublicæ causa esse facta fateamur. Quid ergo, homo imperitissime solida laudis, ac vere dignitatis, præstantius mihi potuit accidere? quid optabilius ad immortalitatem gloriæ, atque ad memoriam mei nominis sempiternam, quam omnes hoc cives meos iudicare, civitatis salutem cum mea unius salute esse conjunctam? Quod quidem ego tibi reddo tamen. Nam, ut tu me carum esse dixisti senatus, populoque Romano, non tam mea causa, quam reipublicæ: sic ego te, quanquam sis omni diritate atque immanitate teterrimus, tamen dico esse odio civitati, non tam tuo, quam reipublicæ nomine.

IV. Atque, ut aliquando ad te veniam, de me hoc sit extremum. Quid quisque nostrum de se ipse loquatur, non est sane, non est requirendum: boni viri iudicent. Id est maximi momenti, & ponderis. Duo sunt tempora, quibus nostrorum civium spectentur judicia de nobis: unum honoris, alterum salutis. Honos talis populi Romani voluntate paucis est delatus, ac mihi: salus tanto studio civitatis nemini reddita. De te autem homines quid sentiant, in honore experti sumus: in salute expectamus. Er, ut ne me⁸ cum homine uno, non solum impudentissimo atque infimo, conferam: de te ipso, homine & arrogantissimo & mihi inimicissimo, quaero, Vatini, utrum tandem pures, huic civitati, huic reipublicæ, huic urbi, his templis, ærario, curiæ, viris his, quos vides, horum bonis, fortanis, liberis, civibus cæteris; denique

8 Er, ut ne me] Dubium non est quin mendam in scripturam obreperit. Vox enim non solum nihil habet, quod ad colligendam orationem sibi respondeat. Legere videtur Mammia: non solum impudentissimum, verum etiam infamem concitum, quo modo habet sententia. Lambinus minus apte legendum existimat: Sed tamen ne me cum his principibus

quis qui adfuit Publio Sextio, sed tecum homine uno, que addita esse dicitur et duobus codicibus, altero Memmiano, altero Clericano: sed omnium optime mea sententia Goveanus pro uno solum, legit, omnium, &, ut ne me cum homine uno conferam, impudentissimum: Abram. Hinc locum alii aliter expriment: minus sanam fatentur omnes.

deorum immortalium delubris, auspiciis, religionibus, melius fuisse & præstabilius, me civem in hac civitate nasci, an te? Cum mihi hæc responderis, aut ita impudenter, ut manus a te homines vix abstinere possint; aut ita dolenter, ut aliquando ista, quæ sunt inflata, rumpantur: tum memoriter respondeo ad ea, quæ de te ipso rogaro.

V. Atque illud tenebrosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere. Licet impune per me parietes in adolescentiâ perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. Habeat hoc præmium tua indignitas, ut adolescentiæ turpitudine obfcuritate & sordibus tuis obtegatur. Quæsturam petisti cum P. Sextio, cum hic nihil loqueretur, nisi quod agebat: tu de altero consulari gerendo te diceres cogitare. Quaro abs te, tenealne memoria cum P. Sextio quæstor sit cunctis suffragis factus, tunc te vix, invitis omnibus, non populi beneficio, sed consulis, extremum⁹ adhæsisse? In eo magistratu, cum tibi magno¹⁰ clamore aquaria provincia sorte obtigisset, missusne sis a me consule Puteolos, ut inde aurum exportari, argentumque prohiberes? In eo negotio, cum te non custodem ad continendas, sed portitorem ad partiendas merces missum putares, cumque omnium domos, apothecas, naves, furacissime scrutarere, hominesque negotia gerentes iudiciis iniquissimis irretires, mercatores e navi egredientes terreres, conscendentes morarere: tenealne memoria, tibi in conventu Puteolis manus esse allatas? ad me consulem Puteolanorum querelas esse delatas? Post quæsturam, exierine legatus in ulteriorem Hispaniam, C. Cosconio proconsule? Cum illud iter Hispaniensis pedibus fere confici solet, aut, si quis navigare velit, certa sit ratio navigandi¹¹: vene-

9 Extremum] Extremo loco, post ceteros omnes, ultimum e quæstoribus designatum. Erant autem lege Syllæ quæstores viginti: cum octo antea fuissent. Tacitus, Lib. xi. Memur.

10 Magno] Magna clamore in provinciâ fortitione dicit Vatinius provinciam aquariam obtigisse, ad cuius procurationem & munus pertinebat quicquid mari evehebatur, aut importabatur. Ea provincia quod ob negotiationem & mercaturam quantifis-

sima esset, quod negotii & occupationis & molestiæ plenissima, nec sane splendida, cum obvenerat cupidam; populus, qui aderat, facclamabat, ob negotia, furta, rapinas, & capturas; quod tum, ut opinor, vehementius fecit, quod obvenerat homini avido, & furaci, & improbo. Eandem arbitror Ostiensis quæsturam fuisse, de qua Cicero pro Murena. Turneb.

11 Certa sit ratio navigandi] Per loca certa, recto cursu. Manut.

venerisne in Sardiniam, atque inde in Africam? fuerisne, quod sine senatus-consulto tibi facere non licuit, in regno Hiempsalis¹²? fuerisne in regno Mastanefosi? venerisne ad fretum¹³ per Mauritaniam? quem scias unquam legatum Hispaniensem istis itineribus in illam provinciam pervenisse?

Factus es tribunus plebis: quid enim te de Hispaniensibus flagitiis tuis, sordidissimisque furtis interrogem? Quæro abs te primum univèrse, quod genus improbitatis & sceleris in eo magistratu prætermiseris? Ac tibi jam inde præscribo, ne tuas fordes cum clarissimorum virorum splendore¹⁴ permisceas. Ego te, quæcumque rogabo, de te ipso rogabo; neque te ex amplissimi viri dignitate, sed ex tuis tenebris extraham; omniaque mea tela sic in te conjiciuntur, ut nemo per tuum latus (quod soles dicere) laucietur. In tuis pulmonibus ac visceribus hærebunt.

VI. Et, quoniam omnium rerum magnarum a diis immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi respondeas tu, qui te Pythagoricum soles dicere, & hominis doctissimi nomen tuis immanibus & barbaris moribus prætereas; quæ te tanta pravitate mentis tenuerit, qui tantus furor, ut, cum inaudita ac nefaria sacra¹⁵ susceperis, cum inferorum animas elicere, cum puerorum extis deos manes mactare¹⁶ soleas; auspicia, quibus hæc urbs condita est, quibus omnis respublica atque imperium tenetur, contempseris? initioque tribunatus tui, senatui denuntiariis, tuis actionibus augurum responsa, atque ejus collegii arrogantiam impedimento non futuram?

Secundum ea quæro, servarisne in eo fidem? num quando tibi moram attulerit, quo minus concilium advocares, legemque ferres, quod eo die scires de cælo esse servatum? Et quoniam hic locus unus est, quem tibi cum Cæsare communem esse

¹² In regno Hiempsalis] In Mauritania, ubi Hiempsal pater Juba regnabat. De Mastanefoso autem regno, quod sciam, nullus Historicus locum mentionem. *Abiam.*

¹³ Ad fretum] Herculeum. *Heron.*

¹⁴ Cum clarissimorum virorum splendore] C. Cæsarem significat: quo consule tribunus pl. Vatinius fuit. *Mans.*

¹⁵ Sacra] Intelligit hoc loco sacra priva-

ta, quæ quisque sibi privatim facere poterat. *Grosbeus.*

¹⁶ Mactare] Placare. Quo tamen sensu usquam præterea memini me legisse. *Mans.* Nomen Marcellus interpretatur. *hoarare.* Platani in Amphitrua. *sc.* a. act. 2. ubi Mercutium & Amphitruonem in locumque iudicet: *M. Sacrifico tuo tibi. A. Qui? M. Quis enim te mactat. Abiam.*

esse dicas: sejungam te ab illo, non solum reipublicæ causa, verum etiam Cæsaris, ne qua ex tua summa indignitate labes illius dignitati aspersa videatur. Primum quæro, num tu senatui causam tuam permittas, quod facit Cæsar¹⁷? deinde, quæ sit auctoritas ejus, qui se alterius facto, non suo defendat? deinde (erumpet enim aliquando ex me vera vox, & dicam sine cunctatione quod sentio) si jam violentior aliqua in re. Cæsar fuisset, si eum magnitudo contentionis, studium gloriæ, præstans animus, excellens nobilitas aliquo impulisset, quod in illo viro & tum ferendum esset, & maximis rebus, quas postea gessit, obliterandum: id tu tibi, furcifer, fumes, & Vatini latronis ac sacrilegi vox audietur, hoc postulantis, ut idem sibi concedatur, quod Cæsari?

VII. Sic enim ex te quæro. Tribunus plebis fuisti: sejungere te a consule. Collegas habuisti viros fortes novem. Ex his tres erant, quos tu quotidie sciebas servare de cælo, quos irridebas, quos privatos esse dicebas: de quibus duos prætextatos sedentes vides, te adilitiam prætextam togam, quam frustra conseceras, vendidisse¹⁸: tertium scis ex illo obfesso atque afflicto tribunatu, consularem auctoritatem¹⁹ hominem esse adolescentem consecutum: reliqui sex fuerunt: ex quibus partim plane tecum sentiebant, partim medium quandam cursum tenebant. Omnes habuerunt leges promulgatas: in his multas meus necessarius, etiam de mea sententia, C. Cosconius, iudex noster: quem, tu disrumperis, cum adilitium vides.

Volo uti mihi respondeas, num quis ex toto collegio legem sit ausus ferre, præter unum te? Quæ tanta in te fuit audacia,

¹⁷ Quod facit Cæsar] Suetonius in D. Julio: Fundus, inquit, Cæsar consulatu, refulentibus C. Mummio, L. Domitio Prætoribus, de actis superioris anni cognitionem senatui detulit.

¹⁸ Vendidisse] Cum adilitatem adipisci non poteris, qui tamen infra prætextam honor est. Sabaudiri videtur, *scit.* Nam nec ad, *videt.* reflecti potest, vendidisse, nec ad, *scit.* quod sequitur, omnino disjunctum a superioribus. *Mausius.*

¹⁹ Consularem auctoritatem] Passeratius exposuit auctoritatem consularem, jus sententiæ loca consulari licentia. Verum, cum rursus de hoc extraordinario honore veteres, quod in aliis, quibus tam inusitata dignitas fuit decreta, diligenter annotarunt, censuo simpliciter esse sic intelligendum: Fannium, propter tribunatum tam constantem & præclaro bono reip. gessum, tantam sibi apud optimates auctoritatem peperisse, ac si fuisset consul. *Grev.*

cia, quæ tanta vis, ut, cum novem tui²⁰ collegæ sibi commendum esse duxerint, id unus tu, emerfus e cœno, omnium facile omnibus rebus infimus, contemnendum, despiciendum, irridendum putares? Num quem post urbem conditam scias tribunum plebis egisse cum plebe, cum constaret servatum esse de calo?

Simul etiam illud volo uti respondeas, cum, te tribuno plebis, esset etiam tum in republica lex Ælia, & Fufia: quæ leges sæpenumero tribunitios furores debilitarunt, & represserunt: quas contra, præter te, nemo unquam est facere conatus: quæ quidem leges anno post, sedentibus in templo duobus non consulibus, sed proditoribus hujus civitatis ac pestibus, una cum auspiciis, cum intercessionibus, cum omni jure publico confragraverunt: equando dubitaris contra eas leges cum plebe agere, & concilium convocare? Num quem ex tribunis plebis, quicumque seditiosi fuerint, tam audacem audieris fuisse, ut unquam contra legem Æliam aut Fufiam concilium advocaret?

VIII. Quæro illud etiam ex te, conatusne sis, voluerisne, denique cogitaris, (est enim res ejusmodi, ut, si tibi modo in mentem venit, nemo sit, qui te ullo cruciatu esse indignum puret) cogitarisne, in illo tuo intolerabili, non regno (nam cupis id audire) sed latrocinio, augur fieri in Q. Metelli locum? ut, quicumque te apexisset, duplicem dolorem gemitumque susciperet, & ex desiderio clarissimi & fortissimi civis, & ex honore turpissimi atque improbissimi? Adeone non labefactam rempublicam te tribuno, neque conquassatam civitatem, sed captam hanc urbem atque everfam putares, ut auguriam Vatinium ferre possemus?

Hoc loco quæro, si, id quod concupieras, augur factus es: in qua tua cogitatione nos, qui te oderamus, vix risum tenebant: sed quæro, si ad cætera vulnera, quibus putasti

²⁰ Ut, cum tui] Legendum censo, ut, quod tui novem collegæ, &c. Aliter si legas, illud id quod sequitur, quo referri possit, non habebit. Quod autem collegas Vatini

deterrebat a ferendis legibus, erat quod sciebant quotidie de calo servari. id quod Vatinius contemnebat. *Goveanus.*

sti rempublicam deleri, hanc quoque mortiferam plagam infixisses auguratus tui; utrum decreturus fueris id, quod augures omnes usque a Romulo decreverunt, Jove fulgente, cum populo agi nefas esse, an, quia tu semper sic egisses, auspicia fueris augur dissoluturus?

IX. Ac, ne diutius loquar de auguratu tuo, (quod invitus facio, ut recorder ruinas reipublicæ: neque enim tu unquam, stante non modo majestate horum, sed etiam urbe, te augurum fore putasti. Verumtamen, ut somnia tua relinquam, ad scelera veniam) volo uti mihi respondeas: cum M. Bibulum consulem, non dicam bene de republica sentientem, ne tu mihi homo potens irascere, qui ab eo dissensisti; sed hominem certe nusquam progredientem²¹, nihil in republica molientem, tantum animo ab actionibus tuis dissentientem: cum cum tu consulem in vincla duceres, & a tabula Valeria collegæ tui mitti juberent²²: fecerisne ante Rostra pontem continuatis tribunalibus, per quem consul populi Romani moderatissimus & constantissimus, sublato auxilio, exclusis amicis, vi perditorum hominum incitata, turpissimo miserimoque spectaculo, non in carcerem, sed ad supplicium & ad necem duceretur?

Quæro, num quis ante te tam fuerit nefarius, qui id fecerit? ut sciamus, utrum veterum facinorum sis imitator, an inventor novorum. Idemque tu cum his atque hujusmodi consiliis ac facinoribus, nomine C. Cæsaris, clementissimi atque optimi viri, scelere vero atque audacia tua, M. Bibulum foro, curia, templis, locis omnibus expulisses, inclusam domi contineres; cumque non majestate imperii, non jure legum, sed janæ præsidio & parietum custodiis, consulis vita tegeretur: miserisne viatorem, qui M. Bibulum domo vi extraheret,

Tom. VI.

L

²¹ Nusquam progredientem] Facere. Nam cum laudare videatur Bibuli modestiam, notat illud tempus, cum per vim foro pulsus, armorum metu domi se tenuit. *Infra Manu.*

²² A tabula Valeria collegæ tui mitti juberent] Tabula Valeriz, qui locus erat in foro, meminit Cicero Fam. XIV. ep. 2. ad Terentiam uxorem, *Quomodoquidam a Velle*

ad tabulam Valeriam ductis esse. Quem ego locum sic intelligo, ut cum in carcerem duceretur Terentia, ad tabulam usque Valeriam tantum deducta sit, & inde missa. Quos igitur non vinculis coercere, sed ignominia tantum carceris afficere magistratus volebat, ad tabulam usque Valeriam duci jubebat. *Goveanus.*

ret, ut, quod in privatis semper est servatum, id, te tribuno plebis, consuli domus exilium esse non posset?

Simulque mihi respondeto tu, qui nos, qui de communi salute consentimus, tyrannos vocas, fuerisne non tribunus plebis, sed intolerandus ex cæno nescio qui, atque ex tenebris tyrannus? qui primum eam rempublicam, quæ auspiciis inventis constituta est, iidem auspiciis sublatis conarere perverte: deinde sanctissimas leges, Æliam & Fufiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluvione Drusi, & in contentione Sulpicii, & in cruore Cinnano, etiam inter Syllana arma vixerunt, solus conculcaris, ac pro nihilo putaris: qui consulem morti objeceris, inclusum obderis, extrahere ex suis rectis conatus sis: qui in eo magistratu non modo emerferis ex mendicitate, sed etiam divitis nos jam tuis terras: fuerisne tanta crudelitate, ut delectos viros, & principes civitatis tollere, & delere tua rogatione ²³ conareris?

X. Cum L. Vettium, qui in senatu confessus esset se cum telo fuisse, Cn. Pompejo, summo & clarissimo civi, suis manibus necem asserere voluisse, in concionem produxeris; indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris, quo auctoritatis exquirendæ causa ²⁴ cæteri tribuni plebis principes civitatis producere consueverunt; ibi tu indicem Vettium, linguam & vocem suam sceleri & menti tuæ præbere voluisti, ut diceret L. Vettius in concione tua, rogatus a te, se auctores, & impulsores, & socios habuisse sceleris illius eos viros, quibus e civitate sublatis, quod tu eo tempore moliebare, civitas stare non posset? M. Bibulum, cuius inclusione contentus non eras, interficere volueras, spoliaveras consulatu: patria privare cupiebas: L. Lucullum, cuius tu rebus gestis, quod ipse ad imperatorias laudes a puero videlicet spectaras, vehementius invadebas: C. Curionem, perpetuum

²³ *Tua rogatione*] Ut quereretur in eos, quos Vettius nominasset. Quam rogationem promulgavit, non tulit, omnium mortalium convicio repudiatam. *Mansus.*

²⁴ *Auctoritatis exquirenda causa*] Ante quam lex ferretur, clari viri, a tribuno pl.

qui rogationem latus erat, in Rostra producti, rogatique ut dicerent quid sentirent, suadebant, dissuadebant legem. Cum igitur auctores populo essent, ut rogationem acciperet, vel antiquaret: recte Cicero dicit, *auctoritatis exquirenda causa*, idem.

petuum hostem improborum omnium, auctorem publici consilii, libertate communi tuenda maxime liberum, cum filio principe juvenutis, cum republica conjunctiore etiam, quam ab illa ætate postulandum fuit, delere voluisti: L. Domitium, cuius dignitas & splendor prætrungebat, credo, oculos Vatinius, quem tu propter commune odium in bonos oderas, in posterum autem propter omnium spem, quæ de illo est, atque erat, ante aliquanto timebas: L. Lentulum, hunc iudicem nostrum, flaminem Martialem, quod erat eo tempore Gabinii tui competitor, ejusdem Vettii indicio opprimere voluisti. Qui si tum illam labem ²⁵ pestemque vicisset, quod ei tuo scelere non licuit, respublica victa non esset. Hujus etiam filium eodem indicio & crimine ad patris interitum aggregare voluisti. L. Paulum ²⁶, qui tum quæstor Macedoniam obtinebat, quem civem? quem virum? qui duos nefarios patriæ proditores, domesticos hostes, legibus exterminarat, hominem ad conservandam rempublicam natum, in idem Vettii indicium, atque in eundem hunc numerum congregasti. Quid ego de me querar? qui etiam gratias tibi agere debeo, quod me ex fortissimorum civium numero sejungendum non putaris.

XI. Sed qui fuit ille tuus tantus furor, ut, cum jam Vettius ad arbitrium tuum perorasset, & civitatis lumina notasset, descendissetque de Rostris, eum repente revocares, colloquerere, populo Romano vidente: deinde interrogares, equosnam alios posset nominare? Inculcarisne, ut C. Pisonem, generum meum, nominaret, qui in summa copia optimorum adolescentium, pari continentia, virtute, pietate reliquit neminem? Itemque M. Laterensem, hominem dies atque noctes de laude & de republica cogitantem? Promulgarisne, impurissime & perditissime hostis, quæstionem de tot amplissimis & talibus viris, indicium Vettio, præmia amplissima ²⁷? Quibus rebus, omnium

L 2

²⁵ *Qui si tum illam labem*] Si, Gabinio represso, consul designatus esset. *Idem.*

²⁶ *L. Paulum*] Consul cum C. Marcello. Quos autem accusando exterminaverit, incertum est. Vide epist. 24. lib. 21. ad Atticum.

²⁷ *Indicium Vettio, præmia amplissima*] Male hodie editi, *indici*. Alterum se tunc ostendit cunctis ac Pall. item libro S. Vichoris. *Grut.* Vulgaræ lectionis aperta & commoda est sententia. Quid autem tibi velle Gruterus, fateor me non capere. Tamen, cum

Gr-

omnium mortalium non voluntate, sed convicio repudiatis, fragerisne in carcere cervices ipsi illi Vettio, ne quod indicium corrupti indicii extaret, ejusque sceleris in te ipsum quaestio flagitaretur?

Et, quoniam crebro usurpas, legem te de alternis consiliis²⁸ rejiciendis tulisse, ut omnes intelligant, te ne recte quidem facere sine scelere potuisse, quæro, cum lex esset æqua promulgata initio magistratus, multas etiam alias tulisses, expectarisne²⁹, dum C. Antonius reus fieret apud Cn. Lentulum Clodianum³⁰? & posteaquam ille est reus factus, statim tuleris in eum, qui tuam post legem reus factus esset: ut homo consularis exclusus, miser, puncto temporis spoliaretur beneficio & aequitate legis tuæ?

Dices familiaritatem tibi fuisse cum Q. Maximo. Præclara defensio facinoris tui. Nam Maximi quidem summa laus est, sumptis inimicitias, suscepta causa, quaestore, consilioque delecto, commodiorem inimico suo conditionem rejectionis dare noluisse: nihilque Maximus fecit alienum aut sua virtute, aut illis viris clarissimis, Paulis, Maximis, Africanis: quorum gloriam hujus virtute renovatam non modo speramus, verum etiam jam videmus. Tua fraus, tuum maleficium, tuum scelus illud est, te id, quod promulgasses misericordiam nomine, ad crudelitatis tempus distulisse. Ac nunc quidem C. Antonius hac una re miseriam suam consolatur, quod imagines patris, & fratris sui, fratrisque filiam³¹, non in familia, sed in carcere³² collocatas audire maluit, quam videre.

XII.

Grævius Grutero assentiat, id Critici ponderandum relinquo. *Olivarius.*

²⁸ De alternis consiliis] Tulle hanc legem Vatinius, ut reus, & accusator omnes iudices, & Quaestorem ipsum semel possent rejicere, neque tamen suæ legis beneficio uti possent H., quorum nomina delatum fuisse ante legem latam. *Frey.*

²⁹ Expectarisne] Non statim elapso triumviro legem tulit Vatinius, sed expectavit, donec reus fieret C. Antonius, Ciceronis collega in consulatu, statimque tulit. Id autem se fecisse dicebat in gratiam Q. Fabii, qui consul deinde fuit cum C. Trebonio. *Idem.*

³⁰ Apud Cn. Lentulum Clodianum] Visti & Man. apud Cn. Lentulum, & Q. Clodium. Quod sic interpretatur Ferrarius: idcirco duorum Prætorum fieri mentionem, quia damnatus est Antonius, tum de majestate, accusante Cælio; tum de repetundis, accusante Q. Fabio Maximo. Videtur Manutius idem velle.

³¹ Fratrisque filiam] Sacorem, ut opinor, M. Antonii; postea triumviri, Vatinio nuptam significat. *Manut.*

³² In carcere] Carcerem appellat Vatinii domum, in quam Antoniorum imagines, de qua Antonia, Vatinius transtulit, ademptas fortasse C. Antonio post damnationem. *Idem.*

XII. Et quoniam pecunias aliorum despicias, de tuis divitiis intolerantissime gloriaris, volo uti mihi respondeas, fecerisne foedera tribunus plebis cum civitatibus, cum regibus, cum tyrarchis? erogarisne pecunias ex arario tuis legibus? eripuerisne partes³³ illo tempore carissimas partim a Cæsare, partim a publicanis? Quæ cum ita sint, quæro ex te, sine ex pauperissimo dives factus illo ipso anno, quo lex lata est de pecuniis repetundis acerrima³⁴? ut omnes intelligere possent, a te non modo nostra acta, quos tyrannos vocas, sed etiam amicitissimi tui legem esse contemptam: apud quem tu etiam nos criminari soles, qui illi sumus amicitissimi³⁵, cum tu ei contumeliosissime toties maledicas, quoties illi affinem te esse dicis.

Atque illud etiam scire ex te cupio, quo consilio, aut qua mente feceris, ut in epulo Q. Arrii³⁶, familiaris mei, cum toga pulla³⁷ accumberes? quem unquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris? Dices, supplicationes te illas non probasse³⁸. Optime. Nullæ fuerint supplicationes. Videtisne, me nihil de anni³⁹ illius causa, nihil de eo, quod tibi cum summis viris commune esse videatur, sed de tuis propriis sceleribus ex te querere? Nulla supplicatio fuerit. Cedo, quis unquam coenavit atratus? Ita enim illud epulum est funebre, ut munus sit funeris: epulæ quidem ipsæ, dignitatis.

XIII. Sed omitto epulum, populi Romani festum diem, argento, veste, omni apparatu, ornatuque visendo: quis unquam

³³ Partes] Manutius intelligit, *Manus*, *curatorem*, *dispensationem ararii*, quæ ad Cæsarem Consulem, qui de dividendo agro Campano legem tulerat, pertinebat. Malim ego cum Goveano sic explicare, ut a Cæsare magnam pecuniam vim eripuerit Vatinius, ut egius adiones fovaret: a Publicanis vero pecuniam emuncerit, ut remissionem petentes juvaret. *Abiam.* Vide Turneb. Adv. XXI. 12.

³⁴ Acerrima] Legem Julianam omnium acerrimam fuisse, patet etiam ex Oratione, pro Postumo, & lib. 123. de Offic. *Hot.* Vide *Judicium Legum.*

³⁵ Amicitissimi] C. Cæsaris, quem tu tibi

amicissimum soles dicere. *Idem.*

³⁶ In epulo Q. Arrii] Epulum populo dedit, ad honorem patris mortui, in templo Castoris: ut infra. *Manus.*

³⁷ Cum toga pulla] Cum cæteri accumberent albi. *Idem.*

³⁸ Supplicationes te illas non probasse] Quia decrevit essent a senatu, referente, ut opinor, Hibulo consule. Epulum enim publicum sine sacrificio non dabatur, nec sine supplicatione sacrificium erat. Festa autem & supplicationis, & epuli dies. *Idem.*

³⁹ Anni] Quo Cæsar consul.

quam in lectu domestico, quis in funere familiari coenavit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla unquam data est? cum tot hominum millia accumberent, cum ipse epuli dominus, Q. Arrius, albatu esset; tu in templum Castoris⁴⁰ te cum C. Fidulo atrato, cæterisque tuis Furis funestum intulisti. Quis tum non ingemuit? quis non doluit reipublicæ casum? quis sermo alius in illo epulo fuit, nisi, hanc tantam & tam gravem civitatem subiectam esse non modo furori, verum etiam irrisioni tuæ? Hunc tu morem ignorabas? nunquam epulum videras? nunquam puer, aut adolescens inter coquos⁴¹ fueras? Fausti, adolescentis nobilissimi, paulo ante ex epulo magnificentissimo famem illam veterem tuam non expleras? quem accumbere atratum videras, dominum⁴² cum toga pulla, & ejus amicos ante convivium? quæ te tanta tenuit amentia, ut tu, nisi id fecisses, quod fas non fuit, nisi violasses templum Castoris, nomen epuli, oculos civium, morem veterem, ejus, qui te invitavit, auctoritatem, parum putares testificatum esse, supplicationes te illas non putare?

XIV. Quæro illud etiam ex te, quod privatus admisisti: in quo certe jam tibi dicere non licebit, cum clarissimis viris causam tuam esse conjunctam: postulatusne sis lege Licinia & Junia? edixerintne C. Memmius prætor ex ea lege, ut adesces die tricesimo? cum is dies venisset, fecerisne, quod in hac republica non modo factum ante nunquam est, sed in omni memoria sit omnino inauditum? appellarisne tribunos plebis, ne causam diceres? levius dixi: quanquam id ipsum esset & novum, & non ferendum: sed appellarisne nominatim pestem illius anni, furiam patriæ, tempestatem reipublicæ, Clodium? qui tamen cum jure, cum more, cum potestate judicium impedi-

⁴⁰ In templum Castoris] Opinor magistratus, & senatores, aut etiam equites Romanos in templo, reliquam plebem in foro coenasse. *Idem.*

⁴¹ Inter coquos] Quidam inter caecos: quod merito deleverunt viri docti. Nam hæc vox non reperitur apud Ciceroem, & hujus status ullum scriptorem. *Græv.* Antequam in-

ter coquos, quod veterem illam famem, de qua paulo post, magis exprimat. *Abram.*

⁴² Dominum] Aut subauditendum, aut addendum: videras? ut fit ando: Viderasne dominum epuli, & ejus amicos cum toga pulla ante convivium, id est, qui cum toga pulla accumberet ante oculos epulantis populi Romani? *Maus.*

pedire non posset, rediit ad illam vim & firem suam, dumque se militibus tuis præbuit. In quo, ne quid a me dictum in te potius putes, quam abs te esse quæsitum; nullum onus imponam mihi testimonii: quæ mihi brevi tempore ex eodem isto loco video esse dicenda, servabo, teque non arguam, sed, ut in cæteris rebus feci, rogabo. Quæro ex te, Vatini, num quis in hac civitate post urbem conditam tribunos plebis appellavit, ne causam diceret? num quis reus in tribunal sui quætoris ascenderit, eumque vi deturbarit? subsella dissipavit? urnas delegerit? eas denique omnes res in judicio disturbando commiserit, quarum rerum causa judicia sunt constituta? Sciasne tum fugisse Memmium? accusatores esse tuos de tuis, tuorumque manibus ereptos? judices quæstionum de proximis tribunalibus esse depulsos? in foro, in luce, inspectante populo Romano, quæstionem, magistratus, morem majorum, leges, judices, scelerum ponam esse sublatam? Hæc omnia sciasne diligentia C. Memmii publicis tabulis esse notata, atque restata?

Atque illud etiam quæro, cum, postea quam es postulatus, ex legatione⁴³ redieris, ne quis te judicia defugere arbitraretur; teque, cum tibi, utrum velles, liceret⁴⁴, dictitans causam dicere maluisset: qui consentaneum fuerit, cum legationis perfugio uti noluisse appellatione improbissima te ad auxilium nefarium confugisse?

XV. Et quoniam legationis tuæ facta mentio est, volo etiam audire de te; quo tandem senatus-consulro legatus sis? De gestu intelligo quid respondeas; tua lege, dicis. Ene igitur patriæ certissimus parricida? sperarane id, ut patres conscripti ex republica funditus tollerentur? ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo unquam ademit, ut legati ex ejus ordinis auctoritate legarentur? Adeone tibi sordidum consilium publicum visum est? adeo afflictus senatus, adeo misera & prostrata respublica, ut non nuntios pacis ac belli, non

cura-

⁴³ Ex legatione] Legatus cum Cesare in Galliam iit: deinde, accusatus lege Licinia & Junia, ne iudicium iure legationis defugere videretur, in urbem rediit. *Idem.*

⁴⁴ Licet] Jure legationis. Nam qui rei publicæ causa abisset, cum ne vocare in iudicium liceret, Memmius lege sancitum erat. *Val. Max. II. l. 7. Idem.*

curatores, non interpretes, non bellici consilii auctores, non ministros muneris provincialis senatus more majorum deligere possent? Eripueras senatus provincia decernenda potestatem, imperatoris deligendi iudicium, ararii dispensationem: quæ nunquam sibi populus Romanus appetivit, qui^a nunquam hæc a summi consilii gubernatione auferre conatus est. Age, factum est horum aliqui in aliis: raro: sed tamen factum est, ut populus deligeret imperatorem. Quis legatos unquam audit sine senatus-consulto? Ante te nemo. Post continuo fecit idem in duobus prodigiis reipublicæ⁴⁵ Clodius: quo etiam majore es malo maclandus, quod non solum facto tuo, sed etiam exemplo rempublicam vulnerasti: neque tantum es improbus ipse, sed etiam alios docere^b voluisti.

Atque illud etiam audire a te cupio: quare, cum ego legem de ambitu ex senatus-consulto tulerim, sine vi tulerim, salvis auspiciis tulerim, salva lege Ælia & Fufia, tu eam esse legem non putes: præsertim cum ego legibus tuis, quoquo modo latae sint, paream. Cum mea lex dilucide veteret, BIENNIO, QUO QUIS PETAT, PETITURUSVE SIT,⁴⁶ GLADIATORES DARE, NISI EX TESTAMENTO⁴⁷ PRÆSTITUTA DIE: quæ tanta in te sit amentia, ut in ipsa petitione gladiatores audeas dare? Num quem putes illius tui⁴⁸ certissimi gladiatoris simi-

lem

^a Lamb. nunquam antea summi consilii gubernationem

⁴⁵ In duobus prodigiis reip.] In Pisonis & Gabinio Coss. quibus & provincias, & legatos lege sua Clodius dedit. Idem.

^b Lamb. voluisti. Ob hæc omnes res, scilicet ne se severissimum hominum, Sabinorum, fortissimum virorum, Marcorum, & Pelignorum, tribunalium tuorum iudicio notatum, nec post Romam conditam, præter te, tribulem quemquam, tribunum Sergiam perdidisse? Atque illud etiam audire a te cupio: quare, cum ego legem de ambitu tulerim ex S. C. tulerim sine vi, tulerim salvis auspiciis, tulerim salva lege Ælia & Fufia: tu eam esse legem non putes: præsertim cum ego legibus tuis, quoquo modo latae sint, paream. Cum mea lex dilucide veteret, biennio, quo quis petat, petituruse sit, gladiatores dare, nisi ex testamento præstituta die: quæ tanta in te sit amentia,

ut in ipsa petitione gladiatores audeas dare? Num quem putes illius tui certissimi gladiatoris similem tribunum plebis posse reperiri, qui se interponat, quo minus tua mea lege fiat? At si

⁴⁶ Biennio, quo quis petat, petituruse sit.] Id Cicero fecit eo consilio, quia gladiatores dabantur, ut eo munere populus delinquit faveret illi, qui dedisset in petitione magistratum. Idem.

⁴⁷ Nisi ex testamento.] Nisi mortem aliqui testamento mandasset, uti certo quodam tempore gladiatores darentur. Qua ratione hæret in eo culpa non poterat, qui petens, aut brevi petiturus magistratum, eos ex testamento daret. Idem.

⁴⁸ Illius tui.] Clodii tribuni pl. qui, Vatinio apud Memmiam prætorem accusato, iudicium per vim sustulit. Idem.

lem tribunum plebis posse reperiri, qui se interponat, quo minus tua mea lege fiat? Ob hæc omnes res, scilicet te severissimum hominum, Sabinorum, fortissimum virorum, Marcorum & Pelignorum, tribunalium tuorum iudicio notatum, nec post Romam conditam, præter te, tribulem quemquam, tribunum Sergiam perdidisse?

XVI. Ac si hæc omnia contemnens ac despicias, quod ita tibi persuaseris, ut palam dictitas, te, diis hominibusque invitis, amore in te incredibili quodam C. Cæsaris, omnia, quæ velis, consecuturum: ecquid audieris, equisnam tibi dixerit, C. Cæsarem nuper Aquilejæ, cum de quibusdam esset mentio facta, dixisse, C. Alsum præteritum permolestè tulisse, quod in homine summam fidem probitatemque cognosset: graviterque etiam se ferre, prætorem aliquem esse factum, qui a suis rationibus dissensisset? tum quæsisse quendam, de Vatinio quemadmodum ferret, ipsum respondisse, Vatinium in tribunatu gratis nihil fecisse? qui omnia in pecunia posuisset, honore animo æquo carere debere?

Quod si ipse, qui te suæ dignitatis augendæ causa periculo tuo, nullo suo delicto, ferri præcipitem est facile passus, tamen te omni honore indignissimum iudicat: si te vicini, si affines, si tribules ita oderunt, ut repullam tuam, triumphum suum duxerint: si nemo aspicit, quin ingemiscat; nemo mentionem facit, quin execretur: si vitant, fugiunt, audire de te nolunt: cum viderunt, tanquam auspicium malum derelictantur: si cognati respiciunt, tribules execrantur, vicini metuunt, affines erubescunt: strumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis jam se locis collocarunt: si es odium publicum populi, senatus, univerforum hominum rusticorum; quid est, quam ob rem præturam potius exoptes, quam mortem? præsertim cum popularem te velis esse, neque ulla in re populo gratius facere possis. Sed, ut aliquando audiamus, quam copiose mihi ad rogata respondeas, concludam jam interrogationem meam, teque in extremo pauca de ipsa causa rogabo.

XVII. Quaro, quæ tanta in te vanitas, tanta levitas fuerit, ut in hoc iudicio T. Annium iisdem verbis laudares, quibus

eum verbis laudare & boni viri, & boni cives consueverunt, cum in eundem nuper ab eadem illa teterrima Furia productus ad populum, cupidissime falsum testimonium dixeris? An erit hæc optio & potestas tua, ut, cum Clodianas operas, & facinorosorum hominum & perditorum manum videris, Milonem dicas, id quod in concione dixisti, gladiatoribus & bestiaris obledisse rempublicam: cum autem ad tales viros veneris, non audeas civem singulari virtute, fide, constantia vituperare? Sed, cum T. Annium tantopere laudes, & clarissimo viro nonnullam laudatione tua labeculam aspergas, (in illorum enim numero mavult T. Annius esse, qui a te vituperantur) veruntamen quæro, cum in republica administranda T. Annio cum P. Sextio consiliorum omnium societas fuerit, (id quod non solum bonorum, verum etiam improborum iudicio declaratum est: est enim reus uterque ob eandem causam, & eodem crimine: alter ⁴⁹ die dicta ab eo, quem tu unum improbiorem esse, quam te, nunquam soles confiteri: alter ⁵⁰ tuis consiliis, illo ⁵¹ tamen adjuvante) quæro, qui possis eos ⁵², quos crimine conjungis, testimonio disjungere.

Extremum illud est, quod mihi abs te responderi velim: cum multa in Albinovanum de prævaricatione diceres, dixerisne, nec tibi placuisse, nec oportuisse Sextium de vi reum fieri? quavis lege, quovis crimine accusandum potius fuisse? etiam illud dixeris causam Milonis, fortissimi viri, conjunctam cum hoc existimari? quæ pro me a Sextio facta sint, bonis esse grata? Non coarguo inconstantiam orationis, ac testimonii tui. Quas enim hujus actiones probatas bonis esse dicis, in eas pluribus verbis testimonium dixisti: quicum autem ejus causam periculumque conjungis, cum summis laudibus extulisti. Sed hoc quæro, num P. Sextium, qua lege accusandum omnino fuisse negas, ea lege condemnari putes oportere? aut, si te in testimonio consuli nolis, ne quid tibi auctorita-

⁴⁹ Alter] Milo: a P. Clodio. Idem.
⁵⁰ Alter] Sextius. Tu enim Albinovanum ad accusandum impulisti.

⁵¹ Illo] Clodio. Idem.
⁵² Eor] Milonem, & Sextium.

tis ⁵³ a me tributum esse videatur, dixerisne in eum testimonium de vi, quem negaris reum omnino de vi fieri debuisse?

⁵³ Ne quid tibi auctoritatis] Nemo consulitur, nisi cui aliquid tribuatur; ei vero, qui testimonium dicit, cur quidquam tribuat defensor ejus, in quem dicitur? Jocularis igitur Cicero, cum ait: Si te in testimonio consuli nolis: cum ipse sit is, qui nolle eum consulere, ne quid auctoritatis ei tribuisse videatur. Aliquid omitto, quo concludatur interrogatio, videtur desiderari. Idem.

UNIVERSIDAD NACIONAL AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

PRO
MARCO CÆLIO.

ORATIO XXXIV.

ARGUMENTUM.

M Caelius Rufus Eques Romanus, cujus exat epistolarum liber ad Ciceronem, adolescens pulcher aspectu, & summo ingenio præditus, post damnatum C. Antonium consularem, quem ipse de majestate accusaverat, factus est familiaris Clodia, uxoris quondam Metelli Celeris, impudica matrone, a qua etiam pecuniam mutuum accepit. Cum deinde accusaret Sempronium Atratinum de ambitu, & absolutum rursus in judicium retraheret, Clodia vero suspicaretur a Caelio sibi venenum paratum fuisse: hæc L. Atratinus Sempronii filio persuasit, ut nomen Caelii deferret lege Lutatia de vi, cum subscripseribus Herennio, Clodio, & Balbo. Defensum a M. Crasso Caelium, Cicero ipse hac oratione defendit apud Cn. Domitium Prætorum, Marcellinum & Philippo Coss. FERRATIUS.

Ipse quoque Caelius egit causam suam, auctore Quintiliano, lib. 11. cap. 1. & Suetonio de claris Rhetoribus. MANUT.

Absolutum hoc judicio Caelium fuisse constat, Prætorumque postea fuisse, interfectumque civili bello inter Cæsarem & Pompejum. Scribit enim Cæsar, lib. Civ. 111. eum senatus decreto a Rep. remotum, a Consule senatu prohiberetur, & de Rostris, cum concionari vellet, deductum, Turios sese contulisse, ubi ab equitibus Gallis & Hispanis, qui eo missi fuerant, interfectus est. De legibus ab illo latis, Cæsar eodem libro, & Cicero, Fam. VIII. 17. De iracundia singulari, Seneca de Ira, lib. 111. De eloquentia, & variis ipsius actionibus Cicero in Bruto, cap. 79. HOTOMAN.

I. Si

SI quis, Judices, forte nunc adit, ignarus legum, judiciorum, consuetudinis nostræ: mirretur profecto, quæ sit tanta atrocitas hujusce causæ, quod diebus festis ludisque publicis, omnibus negotiis forensibus intermissis, unum hoc judicium exerceatur; nec dubitet, quin tanti facinoris reus arguatur, ut, eo neglecto, civitas stare non possit. Idem, cum audiat esse legem, quæ de seditiosis consceleratisque civibus, qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rempublicam oppugnarint, quotidie quasi jubeat: legem non improbet: crimen, quod verteretur in judicio, requirat. Cum audiat, nullam vim in judicium vocari: sed adolescentem illustri ingenio, industria, gratia, accusari ab ejus filio, quem ipse in judicium & vocet, & vocarit: oppugnari autem opibus meretriciis: Atratinus illius pietatem non reprehendat, muliebrem libidinem comprimendam putet, vos laboriosos existimet, quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat esse.

Etenim, si attendere diligenter, existimare vere de omni hac causa volueritis, sic constitueritis, Judices, nec descensurum quemquam ad hanc accusationem fuisse, cui, utrum vellet, liceret: nec, cum descendisset, quidquam habiturum spei fuisse, nisi alicujus intolerabili libidine, & nimis acerbo odio niteretur. Sed ego Atratinus, humanissimo atque optimo adolescenti, meo necessario, ignosco, qui habet excusationem vel pietatis, vel necessitatis, vel ætatis. Si voluit accusare: pietati tribuo. Si justus est: necessitati. Si speravit aliquid: pueritiæ. Cæteris non modo nihil ignoscendum, sed etiam acriter est resistendum.

II. Ac mihi quidem videtur, Judices, hic introitus defensionis adolescentiæ M. Caelii maxime convenire, ut ad ea, quæ accusatores, deformandi hujus causæ, detrahendæ spoliandæque

Utrum vellet Atratinus enim jussus fuerat a patre Caelium accusare: neque poterat non parere patri. Ferrat.

dæque dignitatis gratia dixerunt, primum respondeam. Obiectus est pater varie, quod aut parum splendidus ipse, aut parum pie tractatus a filio diceretur. De dignitate Cælius notis ac maioribus natu, etiam sine mea oratione, tacitus, facile ipse respondet. Quibus autem, propter senectutem, quod jam diu minus in foro nobiscum verlatur, non æque est cognitus; hi sic habeant: quæcumque in equite Romano dignitas esse possit, quæ certe potest esse maxima, eam semper in M. Cælio habitam esse summam, hodieque haberi, non solum a suis, sed etiam ab omnibus, quibus potuerit aliqua de causa esse notus.

Equitis autem Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neque his iudicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. Nam, quod de pietate dixistis, est quidem ista nostra existimatio, sed iudicium certe parentis. Quid nos opinemur, audietis ex juratis. Quid parentes sentiant, lacrymæ matris incredibilisque mæror, squalor patris & hæc præfens mœlittia, quam cernitis, luctusque declarat.

Nam, quod est obiectum, municipibus esse adolescentem non probatum suis: nemini unquam præfenti Puteolani majores honores habuerunt, quam absenti M. Cælio: quem & absentem in amplissimum ordinem² cooptarunt, & ea non petenti derulerunt, quæ multis petentibus denegarunt: iidemque nunc lectissimos viros, & nostri ordinis, & equites Romanos cum legatione ad hoc iudicium, & cum gravissima atque ornatissima laudatione miserunt. Videor mihi jecisse fundamenta defensionis meæ: quæ firmissima sunt, si nituntur iudicio suorum. Neque enim vobis satis commendata hujus ætas esse posset, si non modo parenti, tali viro, verum etiam municipio tam illustri ac tam gravi displiceret.

III. Equidem, ut ad me revertar, ab his fontibus profluxi ad hominum famam: & meus hic forensis labor, vitæque ratio dimanavit ad existimationem hominum paulo latius commendatione ac iudicio meorum. Nam, quod obiectum est de

² In amplissimum ordinem] In Decuriones. Senatores enim simul esse poterant Romæ, qui vicem Senatus agebant in municipiis. & in suo quilibet municipio. *Læon.*

puccitia, quodque omnium accusatorum non criminibus, sed vocibus, maledictisque celebratum est, id nunquam tam acerbe feret M. Cælius, ut eum pœniteat non deformem esse natum. Sunt etenim ista maledicta pervulgata in omnes, quorum in adolescentia forma & species fuit liberalis. Sed aliud est maledicere, aliud accusare. Accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut noceat, argumento probet, teste confirmet. Maledictio autem nihil habet propositi, præter contumeliam: quæ si petulantius jactatur³, convicium; si facetiùs, urbanitas nominatur.

Quam quidem partem accusationis admiratus sum, & moleste tuli potissimum esse Atratino datam. Neque enim decebat, neque ætas illa postulabat, neque, id quod animadvertere poteratis, pudor patiebatur optimi adolescentis, in tali illum oratione versari. Vellem aliquis ex vobis robustioribus hunc maledicendi locum suscepisset. Aliquantum liberius, & fortius, & magis more nostro refutaremus istam maledicendi licentiam. Tecum, Atratine, agam levius, quod & pudor tuus moderatur orationi meæ; & meum erga te, parentemque tuum, beneficium tueri⁴ debeo. Illud tamen te esse admonitum volo: primum, qualis es, talem te esse existimes; ut, quantum a rerum turpitudine abes, tantum te a verborum libertate sejungas: deinde, ut ea in alterum ne dicas, quæ cum tibi falso responsa sint, erubescas. Quis est enim, cui via ista non pateat? qui isti ætati, atque etiam dignitati non possit quam velit petulanter, etiam si sine ulla suspitione, ac non sine argumento, maledicere? Sed istarum partium culpa est eorum, qui te agere voluerunt: laus pudoris tui, quod ea te invitum dicere videbamus: ingenii, quod ornate, politique dixisti.

IV. Verum ad istam omnem orationem brevis est defensio. Nam quoad ætas M. Cælii dare potuit isti suspitioni locum, fuit primum ipsius pudore, deinde etiam patris diligentia disciplinaque munita: qui ut huic virilem togam dedit, nihil dicam

³ Jactatur] Legendum est, jactatur. *Muret. Var. LeG. lib. viii. cap. 16.*

⁴ Tueri] Cum patrem defenderim accu-

satum a Cælio, contumeliose agere cum filio non debeo. *Ferraz.*

dicam hoc loco de me : tantum sit , quantum vos existimatis : hoc dicam , hunc a patre continuo ad me esse deductum . Nemo hunc M. Caelium in illo ætatis flore vidit , nisi aut cum patre , aut mecum , aut in M. Crassi castissima domo , cum artibus honestissimis erudiretur .

Nam quod Catilinæ familiaritas objecta Cælio est , longe ab ista suspitione abhorrere debet . Hoc enim adolescente sciris consularum mecum petisse Catilinam . Ad quem si accessit , aut si a me discessit unquam , (quanquam multi boni adolescentes illi homini nequam atque improbo studuerunt) tum existimeretur Cælius Catilinæ nimium familiaris fuisse . At enim postea scimus , & vidimus esse hunc in illius amicis . Quis negat ? Sed ego illud tempus ætatis , quod ipsum sua sponte infirmum , aliorum libidine infestum est ⁵ , id hoc loco defendo . Fuit assiduus mecum , pratore me : non noverat Catilinam . Africam tum prætor ille obtinebat . Secutus est annus . Causam de pecuniis repetundis Catilina dixit . Mecum erat hic : illi ne advocatus quidem venit unquam . Deinceps fuit annus , quo ego consularum petivi : petebat Catilina mecum . Nunquam ad illum accessit : a me nunquam recessit .

V. Tot igitur annos versatus in foro sine suspitione , sine infamia , studuit Catilinæ iterum petenti . Quem ergo ad finem putas custodiendam illam ætatem fuisse ? Nobis quidem olim annus erat unus , ad cohibendum ⁶ brachium toga , constitutus : & ut exercitatione , ludoque campestri ⁷ tunicati uteremur . Eademque erat , si statim mereri stipendia cœperamus , castrensium ratio ac militaris . Qua in ætate , nisi qui se

⁵ Infestum est] Passive , pro , infestatur : ut pro Amerino , filii vita infesta . Et de Prov. Ezechielianus barbarorum infesta via . Man. Vide Gellium , Noct. Att. ix. 21.

⁶ Ad cohibendum] Molestia causa manuum intra togam continerent , & cum se in campo Romæ , vel in castris exercebant , utebatur tunica , ne corporis nuditas appareret . Ferrat.

⁷ Campestri] Non , ludo campestri , sed , campestri tunicati uteremur . & hoc modestie causa . Erat autem campestre vestitus hiemalis , supra tunicam . Unde Horatius de

re absurda : Penula sollicito , campestre nivulenti auris . Et Alconius pro Scauro : Cato prætor iudicium , quia ætate agebatur , sine tunica exercitui , campestri sub toga cinctus . Man. Hunc locum non aliter intellexit H. Valesius , non probante Geracio , cui Indus campestris est , quæ crebro dicitur medietatis campestris apud Suetonium & alios .

* In hac Manutii annotatione mendum esse videtur , dum ait : Erat autem Campestre vestitus hiemalis . Contrarium indicant Horatii & Alconii verba .

ipse sua gravitate & castimonia , & cum disciplina domestica , tum etiam naturali quodam bono defenderat , quoquo modo a suis custoditus esset , tamen infamiam veram effugere non poterat . Sed qui prima illa imperia ætatis , integra , atque inviolata præstitisset : de ejus fama ac pudicitia , cum is jam se corroboravisset , ac vir inter viros esset , nemo loquebatur .

Studuit Catilina , cum jam aliquot annos esset in foro , Cælius . Et multi hoc idem ex omni ordine , atque ex omni ætate fecerunt . Habuit enim ille , sicuti meminisse vos arbitrator , permulta maximarum non expressa signa , sed adumbrata virtutum . Utebatur hominibus improbis multis : & quidem optimis se viris deditum esse simulabat . Erant apud illum illecebræ libidinum multæ : erant etiam industria quidam stimuli , ac laboris . Flagrabant vitia libidinis apud illum : vigeant etiam studia rei militaris . Neque ego unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto , tam ex contrariis , diversisque inter se pugnantibus naturæ studiis , cupiditatibusque constatum .

VI. Quis clarioribus viris quodam tempore jucundior ? quis turpioribus conjunctior ? Quis civis meliorum partium aliquando ? quis tetrior hostis huic civitati ? Quis in voluptatibus inquinatior ? quis in laboribus patientior ? Quis in rapacitate avarior ? quis in largitione effusior ? Illa vero , Judices , in illo homine mirabilia fuerunt , comprehendere multos amicitia , tueri obsequio , cum omnibus communicare quod habebat , servire temporibus suorum omnium pecunia , gratia , labore corporis , scelere etiam , si opus esset , & audacia : versare suam naturam & regere ad tempus , atque huic & illuc torquere , & flectere : cum tristibus severe , cum remissis jucunde , cum senibus graviter , cum juventute comiter , cum facinorosis audaciter , cum libidinosis luxuriose vivere .

Hac ille tam varia , multiplicique natura , cum omnes omnibus ex terris homines improbos , audacesque collegerat : tum etiam multos fortes viros , & bonos specie quadam virtutis assimilata tenebat . Neque unquam ex illo delendi hujus

imperii tam confeceratus impetus extitisset, nisi tot vitiorum tanta immanitas quibusdam facilitatis & patientiæ radicibus niteretur. Quare ista conditio, Judices, respuatur, ne Catilinæ familiaritatis crimen hæreat. Est enim commune cum multis, & cum quibusdam etiam bonis. Me ipsum, me inquam, quondam pene ille deceptus, cum & civis mihi bonus, & optimi cujusque cupidus, & firmus amicus ac fidelis videretur. Cujus ego facinora oculis prius, quam opinione, manibus ante, quam suspitione, deprehendi. Cujus in magnis catervis amicorum, si fuit etiam Cælius, magis est, ut ipse moleste ferat errasse se, sicuti nonnunquam in eodem homine me quoque erroris mei poenitet, quam ut istius amicitia crimem reformidet.

VII. Itaque a maledictis pudicitia ad conjurationis invidiam oratio est vestra delapsa. Posuistis enim, atque id tamen titubanter & strictim, conjurationis hunc, propter amicitiam Catilinæ, participem fuisse: in quo non modo crimen non hærebat, sed vix disertis adolescentis cohærebat oratio. Qui enim tantus furor in Cælio? quod tantum aut in moribus naturaque vulnus, aut in re atque fortuna? ubi denique est in ista suspitione Cælii nomen auditum? Nimum multa de re minime dubia loquor: hoc tamen dico, non modo si socius conjurationis, sed nisi inimicissimus istius sceleris fuisset, nunquam conjurationis accusatione adolescentiam suam potissimum commendare voluisset.

Quod, haud scio, an de ambitu & de criminibus istis sodalium ac sequestrium (quoniam huc incidi) similiter respondendum patem. Nunquam enim tam Cælius amens fuisset, ut, si se isto infinito ambitu commaculasset, ambitus alterum accusaret: neque ejus facti in altero suspitionem quaereret, cujus ipse sibi perpetuam licentiam optaret: nec, si sibi semel periculum ambitus subeundum putaret, ipse alterum iterum ambitus crimine accesserit. Quod quanquam nec sapien-

8 *Conjurationis accusatione*] Accusato C. accusasse, tandemque absolutum iterum Antonio, collega Ciceronis. Infra. *Manus*.
9 *Iterum accesserit*] Jam supra dictum est Cælium ambitus crimine L. Atratinum semel

cienter & me invito facit, tamen est ejusmodi cupiditatis, ut magis insectari alterius innocentiam, quam de se timide cogitare videatur.

Nam quod as alienum objectum est, sumptus reprehensi, tabulæ sagitata: videte, quam pauca respondeam. Tabulas, qui in patris potestate est, nullas conficit. Versuram nunquam omnino fecit ullam. Sumptus unius generis objectus est, habitationis: triginta millibus dixistis eum habitare. Nunc demum intelligo, P. Clodii insulam esse venalem¹⁰, cujus hic in ædiculis habitet, decem, ut opinor, millibus. Vos autem, dum illi placere vultis, ad tempus ei mendacium vestrum accommodavistis.

Reprehendistis, a patre quod semigravit. Quod quidem jam in hac ætate minime reprehendum est. Qui cum & rei publicæ causa esset mihi quidem molestam, sibi tamen gloriosam victoriam consecutus, & per ætatem magistratus petere posset, non modo permittente patre, sed etiam suadente, ab eo semigravit: &, cum domus patris a foro longe abesset, quo facilius & nostras obire domos, & ipse a suis coli posset, conduxit in Palatio non magno domum.

VIII. Quo loco possum dicere id, quod vir clarissimus, M. Crassus, cum de adventu regis Ptolemæi quereretur¹¹, paulo ante dixit: *Urinam ne in nemore Pelio* ac longius quidem mihi contexere hoc carmen liceret. *Nam nunquam be-*

N 2

ra

10 *Insulam esse venalem*] Nam si ædicularum Clodii locatio tantum estimatur, in quo mendacium est: quia Cælius in iis habitat non triginta millibus, sed decem millibus: quanti estimabitur insula ejusdem Clodii? Mendacium igitur hoc accommodatum est Clodio, insulam suam vendere cupienti. Insula duplex est, major, & minor. Major, ædes aliquot jactat, vis undique terminata. Minor, una domus est, vicium ambitu finita. Eam domum, quod ex Plin. xxvii, 15, licet intelligere, Clodius emit H.S. centies quadragies septies millibus. *Manus.*

11 *Cum de adventu regis Ptolemæi quereretur*] Pulsus a suis civibus Ptolemæus, rex Alexandrinus, Romanam se contulit, ut a senatu, populoque Romano restitueretur. Eodem tempore legati Alexandrii contra eum

venere: quorum Ptolemæus magnam partem per insidias sustulit, in iis principum legationis Dionem Academicum. Objecerat autem Accusator, pulsatos esse a Cælio Ptolemæi Alexandrinus legatos. Quam partem Crassus cum refelleret, quibus est de adventu Ptolemæi. Nisi enim venisset Romanam, leonem somnaretur: ita pulsatio Ptolemæi non somnaretur. In quo usurpavit illud Ennii: *Urinam ne in nemore Pelio*: ita repetens longinquam causam, unde argumentum sumperunt accusatores de pulsatione Ptolemæi, ut repetierat poeta causam ejus amoris, qui Medeam perdidit. Hos versus ex Medea, Ennii tragedia, recitat scriptor Rhet. ad Herenn. lib. iii. Cic. de Nat. D. III. 30. *Idem.*

ra errans hanc molestiam nobis exhiberet, *Medea animo agra, amore saevo saucia* Sic enim, Judices, reperietis, quod cum ad id loci venero, ostendam, hanc Palatinam Medeam¹², migrationemque¹³ huic adolescenti causam sive malorum omnium, sive potius sermonum fuisse.

Quamobrem illa, quae ex accusatorum oratione praemuniri jam, & fingi intelligebam, fretus vestra prudentia, Judices, non pertimesco. Aiebant enim fore testem senatorem, qui se pontificis comitiis pulsatum a Caëlio diceret. A quo quaeram, si prodierit: primum cur statim nihil egerit¹⁴: deinde, si id queri, quam agere maluerit, cur productus a vobis potius, quam ipse per se: cur tanto post potius, quam continuo, queri maluerit. Si mihi ad haec acute, arguteque responderit, tum quaeram denique, ex quo iste fonte senator emanet. Nam si ipse orietur & nascetur ex sese, fortasse, ut soleo, commovebor. Sin autem, ut rivulus, accessit & ductus ab ipso capite accusationis vestrae; labor, cum tanta gratia tantisque opibus accusatio vestra nitatur, unum senatorem solum esse, qui vobis gratificari veller, inventum.

Nec tamen illud genus alterum nocturnorum testium pertimesco. Est enim dictum ab illis, fore qui dicerent, uxores suas, a caena redeunt, attractatas esse a Caëlio. Graves erunt homines, qui hoc jurati dicere audebunt: cum sit his confitendum, nunquam se, ne congressu quidem, & constituto¹⁵ coepisse de tantis injuriis experiri.

IX. Sed totum genus oppugnationis hujus, Judices, & jam prospicitis animis, & cum inferetur, propulsare debebitis. Non enim ab iisdem accusatur M. Caëlius, a quibus oppugnantur. Palam in eum tela jacuntur, clam subministrantur. Neque id ego dico, ut invidiosum sit in eos, quibus gloriosum hoc etiam esse debet. Fungantur officio: defendunt suos: faciunt

¹² *Palatinam Medeam*] Clodium, in Palatio habitantem: quam festive Cicero Palatinam Medeam vocat: quia Caëlium Atracium accusator, ut in Porcianiano legitur, pulchellum Iasonem appellaverat. *Idem.*

¹³ *Migrationemque*] Quod in Palatio migraverit conducta domo. *Idem.*

¹⁴ *Nihil egerit*] Contra Caëlium, cur de injuria non occulaverit. *Idem.*

¹⁵ *Congressu & constituto*] Moris fuit antiquam in jus iretur, ut domi apud amicos communes experirentur, si forte fedari ab his controversia posset. Cic. pro Quinto, & pro Caelio. *Idem.*

ciunt quod viri fortissimi solent. Laesi dolent, irati efferruntur, pugnant laceffiti. Sed vestrae sapientiae tamen est, Judices, non, si causa iusta est viris fortibus oppugnandi M. Caëlium, ideo vobis quoque vos causam putare esse iustam alieno dolori potius, quam vestrae fidei consulendi. Quae sit multitudo in foro, quae genera, quae studia, quae varietas hominum, videtis. Ex hac copia quam multos esse arbitramini, qui hominibus potentibus, gratiosis, disertis, cum aliquid eos velle arbitrentur, ultro se offerre soleant, operam navare, testimonium polliceri?

Hoc ex genere si qui se in hoc iudicium forte projecerint, excludite eorum cupiditatem, Judices, sapientia vestra: ut eodem tempore & hujus saluti, & religioni vestrae, & contra periculosissimas hominum potentias conditioni omnium civium providisse videamini. Equidem vos abducam a testibus: neque hujus iudicii veritatem, quae mutari nullo modo potest, in voluntate testium collocari sinam: quae facillime fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri potest. Argumentis agemus: signis omni luce clarioribus crimina resellemus. Res cum re, causa cum causa, ratio cum ratione pugnet.

X. Itaque illam partem causae facile patior graviter & ornate a M. Crasso esse peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana, de bonis Pallae. Vellem dictum esset ab eodem etiam de Dione¹⁶. De quo ipso tamen quid est, quod expectetis: quod is, qui fecit, aut non timet, aut etiam fatetur? Etenim reus, qui hujus dictus est & adjutor fuisse, & conscius, P. Ascitius; is iudicio est liberatus. Quod igitur est hujusmodi crimen, ut, qui commisit, non neget: qui negavit, absolutus sit: id hic pertimescat, qui non modo a factio, verum etiam a conscientiae suspitione abfuit? Et, si Ascitio causa plus profuit, quam nocuit invidia, huic oberit tuum maledictum, qui istius facti non modo suspitione, sed ne infamia quidem est aspersus?

At

¹⁶ *De Dione*] Obiecerant Caëlio adversarii seditiones Neapoli excitatas, Puteolis pulsationem Ptolemaeum Romanam venerant, crepta Pallae bonis, interfectam Dionem illius legationis principem, de quo infra. *Feyer.*

At prævaricatione est Ascitius liberatus. Perfacile est isti loco respondere, mihi præsertim, a quo ista causa defensa est. Sed Cælius optimam causam Ascitii esse arbitratur: cuiusmodi autem sit, a sua putat esse sequestratam: neque solum Cælius, sed etiam adolescentes humanissimi & doctissimi, relictissimi studiis atque optimis artibus præditi, Titus, Cælius Coponius, qui ex omnibus maxime Dionis mortem doluerunt: qui cum doctrinæ studio atque humanitatis, tum etiam hospitio Dionis tenebantur. Habebat is apud L. Lucejum, ut audistis. Fuerat ei cognitus Alexandria. Quid aut hic, aut summo splendore præditus, frater ejus, de M. Cælio existimet, ex ipsis, si producti erunt, audietis. Ergo hæc remoueat, ut aliquando, in quibus causa nititur, ad ea veniamus.

XI. Animadverti enim, Judices, audiri a vobis meum familiarem, L. Herennium, perattente. In quo etsi magna ex parte ingenio ejus, & dicendi genere quodam tenebamini: tamen nonnunquam verebar, ne illa subtiliter ad criminandum inducta oratio ad animos vestros sensim ac leniter accideret. Dixit enim multa de luxuria, multa de libidine, multa de vitis juventutis, multa de moribus; & qui in reliqua vita mitis esset, & in hac suavitate humanitatis, qua prope jam delectantur homines, versari perjuocunde solet, fuit in hac causa pertristis quidam patruus, censor, magister. Objurgavit M. Cælium, sicut neminem unquam parens. Multa de incontinentia, intemperantiaque disseruit. Quid queritis, Judices? ignoscebam vobis attente audientibus, propterea quod egomet tam triste illud, & tam asperum genus orationis horrebam.

Ac prima pars fuit illa, quæ me minus movebat, fuisse meo necessario Bestiæ ¹⁷ Cælium familiarem: coenasse apud eum, venturasse domum, studuisse praturæ. Non me hæc movent, quæ perspicue falsa sunt. Etenim eos una ¹⁸ coenasse

¹⁷ Bestiæ.] Qui de ambitu damnatus erat. Id ex his verbis colligo, studuisse praturæ. Defensum a Cicerone, cognoscitur ex lib. 11. ad Q. frat. epist. 3. Manu.

¹⁸ Est una.] Dixerat alios quosdam coenasse cum Bestiæ & Cælio: ex his quidam aberant, quidam erant Clodii amici, coeque proinde quilibet affirmare in gratiam illius. Ervat.

nasse dicit, qui aut absunt, aut quibus necesse est idem dicere.

Neque vero illud me commovet, quod sibi in Lupercis sodalem esse Cælium dixit. Fera quadam sodalitas, & plane pastoritia, atque agrestis germanorum ¹⁹ Lupercorum: quorum coirio illa silveltris ante est instituta, quam humanitas atque leges. Si quidem non modo nomina deserunt inter se sodales, sed etiam commemorant sodalitem in accusando, ut ne, si quis id forte nesciat, timere videatur.

Sed hæc omittam: ad illa, quæ me magis moverunt, respondebo. Deliciarum objurgatio fuit longa, & ea lenior: plusque disputationis habuit, quam atrocitatis: quo etiam audita est attentius. Nam P. Clodius, amicus meus ²⁰, cum se gravissime vehementissimeque jactaret, & omnia inflammatus ageret tristissimis verbis, voce maxima: tamen probabam ejus eloquentiam, tamen non pertimescebam. Aliquot enim in causis eum videram frustra litigantem. Tibi autem, Balbe, respondebo primum precario, si licet, si fas est defendi a me eum, qui nullum convivium renuerit, qui unguenta sumpserit, qui Bajas viderit.

XII. Equidem multos & vidi in hac civitate, & audivi, non modo qui primoribus labris gustassent genus hoc vitæ, & extremis, ut dicitur, digitis attingissent, sed qui totam adolescentiam voluptatibus dedissent, emeruisse aliquando, & se ad frugem bonam, ut dicitur, recepisse, gravelque homines atque illustres fuisse. Datur enim concessu omnium huic aliquis ludus ætati, & ipsa natura profundit adolescentiæ cupiditates: quæ si ita erumpunt, ut nullius vitam labefactent, nullius domum evertant, faciles & tolerabiles haberi solent. Sed tu mihi videbare ex communi infamia juventutis aliquam invdiam

¹⁹ Germanorum.] Verorum: nam cum sint Seneca. 23. Salmasti testimonium Tomo nono ab Evandro institui multo ante Romam conditam, id est, ante humanitatem, atque

²⁰ P. Clodius, amicus meus.] Non is, qui Clodii frater erat, Ciceronis inimicissimus. Hic tertius erat accusator, de numero subscritporum, alter L. Herennius: Atratinus nomen detulerat, & primas partes agebat. Manu. Vide de

diam Cælio velle constare. Itaque omne illud silentium, quod est orationi tributum tuæ, fuit ob eam causam, quod uno reo proposito de multorum vitiis cogitabamus. Facile est accusare luxuriam. Dies jam me deficiet, si, quæ dici in eam sententiam possunt, coner expromere: de corruptelis, de adulteriis, de protervitate, de sumptibus, immensa oratio est. Ut tibi reum neminem, sed vitia proponas, res tamen ipsa & copiose & graviter accusari potest. Sed vestræ sapientiæ est, Judices, non abduci ab reo: nec, quos aculeos habeat severitas gravitalque vestra, cum eos acculator erexerit in rem, in vitia, in mores, in tempora, emittere in hominem, & in reum: cum is non suo crimine, sed multorum vitio sit in quoddam odium injustum vocatus. Itaque severitati tuæ, ut oportet, ita respondere non audeo: erat enim meum deprecari vacationem adolescentiæ, veniamque petere: non, inquam, audeo: per fugiis non utor atatis: concessa omnibus jura dimitto: tantum peto, ut, si qua est invidia communis hoc tempore æris alieni, petulantia, libidinum juventutis, quam video esse magnam, ne huic aliena peccata, ne atatis ac temporum vitia noceant. Atque ego idem, qui hæc postulo, quin criminibus, quæ in hunc nondum proprie conferuntur, diligentissime respondeam, non recuso.

XIII. Sunt autem duo crimina, auri, & veneni: in quibus una atque eadem persona urgetur. Aurum sumptum a Clodia: venenum quaesitum, quod Clodia daretur, dicitur. Omnia sunt alia, non crimina, sed maledicta jurgii petulantis imago, quam publicæ quaestionis. Adulter, impudicus, sequester, convicium est, non accusatio. Nullum est enim fundamentum horum criminum, nulla sedes. Voces sunt contumeliosæ, temere ab irato accusatore, nullo auctore, emissæ.

Horum duorum criminum video fontem, video auctorem, video certum nomen, & caput. Auro opus fuit: sumpsit a Clodia, sumpsit sine teste, habuit quamdiu voluit. Maximum video signum cujusdam egregiæ familiaritatis. Necare eandem voluit, quaesivit venenum, sollicitavit quos potuit, paravit, locum constituit, attulit. Magnum rursus odium video cum

crit.

crudelissimo discidio extitisse. Res est omnis in hac causa nobis, Judices, cum Clodia, muliere non solum nobili, sed etiam nota: de qua ego nihil dicam, nisi depellendi criminis causa. Sed intelligis pro tua præstanti prudentia, Cn. Domitii, cum hac sola rem esse nobis: quæ si se aurum Cælio commodasse non dicit, si venenum ab hoc sibi paratum esse non arguit; petulanter facimus, si matremfamilias fecus, quam matronarum sanctitas postulat, nominamus. Sin, ista muliere remota, nec crimen ullum, nec opes ad oppugnandum Cælium illis relinquuntur; quid est aliud, quod nos patroni facere debeamus, nisi ut eos, qui insectantur, repellamus? Quod quidem facerem vehementius, nisi intercederet mihi inimicitia cum istius mulieris viro: fratrem volui dicere: semper hic erro. Nunc agam modice, nec longius progrediar, quam me mea fides & causa ipsa coget. Neque enim multibres unquam inimicitias mihi gerendas putavi, præsertim cum ea, quam omnes semper amicam omnium potius, quam cujusquam inimicam putaverunt.

XIV. Sed tamen ex ipsa quaeram prius, utrum me secum severe, & graviter, & prisce agere malit, an remisse, ac leniter, & urbane. Si illo austero more ac modo: aliquis mihi ab inferis excitandus est, ex barbaris illis, non hac barbula, qua ista delectatur; sed illa horrida, quam in statuis antiquis & imaginibus videmus: qui objurget mulierem, & pro me loquatur, ne ista mihi forte succenseat. Existat igitur ex hac ipsa familia aliquis; ac potissimum Cæcus ille²¹. Minimum enim dolorem capiet, qui istam non videbit. Qui profecto, si extiterit, sic aget & sic loquetur: Mulier, quid tibi cum Cælio? quid cum homine adolescentulo? quid cum alieno? cur aut tam familiaris huic fuisti, ut aurum commodares, aut tam inimica, ut venenum timeres? Non patrem tuum videras? non patruum? non avum, proavum, atavum audieras consules fuisse? Non denique modo te Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas,

Tom. VI.

O

clarif.

²¹ Cæcus ille J. Ap. Claudius Cæcus, qui Pyrrhi pacem dissolvit. Idem. Vide Cic. in Brut. 24.

clarissimi ac fortissimi viri, patriæque amantissimi? qui, simulac pedem limine extulerat²¹, omnes prope cives virtute, gloria, dignitate superabat: cui cum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsisses, cur tibi Cælius tam conjunctus fuit? Cognatus? affinis? viri tui familiaris? nihil horum. Quid igitur fuit, nisi quædam temeritas ac libido? Nonne te, si nostræ imagines viriles non commovebant, ne progenies quidem mea, Q. illa Claudia²², æmulam domesticæ laudis in gloria muliebri esse admonebat? non virgo illa Vestalis Claudia; quæ patrem complexa triumphantem ab inimico tribuno plebis de curru detrahi passa non est? Cur te fraterna vitia potius, quam bona paterna, & avita, & usque a nobis cum in viris, tum etiam in foeminis repetita, moverunt? Ideone ego pacem Pyrrhi diremi, ut tu amorum turpissimorum quotidie fœdera ferires? ideo aquam adduxi²³, ut ea tu incestu uterere? ideo viam munivi, ut eam tu alienis viris comitata celebrares?

XV. Sed quid ego, Judices, ita gravem personam induxi, ut verear, ne se idem Appius repente convertat, & Cælium incipiat accusare illa sua gravitate censoria? Sed videtur hoc posterius, atque ita, Judices, ut vel severissimis disceptatoribus M. Cælii vitam me probaturum esse confidam. Tu vero mulier (jam enim ipse tecum nulla persona introducta loquor) si ea, quæ facis, quæ dicis, quæ insimulas, quæ in forem tuam moliris²⁴, quæ arguis, probare cogitas: rationem tantæ familiaritatis, tantæ consuetudinis, tantæ conjunctionis reddas atque exponas necesse est. Accusatores quidem libidines, amores, adulteria, Bajas, actas, convivia, comestatio-

²¹ Qui simulac pedem limine extulerat] Statim atque domo ad Forum, Curiam, vel provincias exiverat, omnes propemodum civis virtute, gloria quæ merces virtutis est, & dignitate honoribusque, qui a populo propter gloriam opinionemque virtutis concedi solent, superabat. *Abram.* De hoc Metello, *Fam. v. 2.*

²² Q. illa Claudia] De cuius castitate in oratione de Harusp. resp. *Manc.*

²³ Aquam adduxi] Ideone fluvium Anienem in urbem adduxi, ex quo aqua Appia

nomipatur, ut ea tu in meretriciis tuis & incestis amoribus uterere? *Abram.* Vide ad *Att. l. 16.*

²⁴ Quæ in forem tuam moliris] Supplevi clausulam istam ex veteribus edd. & Pall. item S. Vîl. & Grut. omiserant enim posteriores, in forem tuam. *Grut.* Quo pertinet aditamentum illud, equidem non video. Receptum tamen est a Grævio: & idcirco hic propositum volui, quod criticorum obruta intelligere videatur. *Oliver.*

rationes, cantus, symphonias, navigia jactant: iidemque significant, nihil se, te invita, dicere. Quæ tu, quoniam mente nescio qua effrenata, atque præcipiti, in forum deserri judiciumque voluisti; aut diluas oportet, & falsa esse doceas, aut nihil neque crimini tuo, neque testimonio²⁵ credendum esse fateare.

Sin autem urbanus me agere mavis, sic agam tecum. Removebo illum senem durum ac pene agrestem: ex his igitur tuis sumam aliquem, ac potissimum minimum fratrem, qui est in isto genere urbanissimus: qui te amat plurimum: qui, propter nescio quam, credo, timiditatem, & nocturnos quosdam inanes metus, tecum semper pusio cum majore sorore cubitavit. Eum putato tecum loqui: Quid tumultuaris, soror? quid infans? quid, clamore exorsa, verbis parvam rem magnam facis? vicinum adolescentulum aspexisti: candor hujus te, & proceritas, vultus, oculique perpulerunt²⁶: sæpius videre voluisti: fuisti nonnunquam in iisdem hortis visa nobilis mulier: illum filium familias patre parco ac tenaci, habere tuis copiis devinctum non potes: calcitrat, respuit, non putat tua dona esse tanti. Confer te alio. Habes hortos ad Tiberim: ac diligenter eo loco præparasti, qui omnis juvenis natandi causa venit. Hinc licet condiciones quotidie legas. Cur huic, qui te spernit, molesta es?

XVI. Redeo nunc ad te, Cæli, vicissim, ac mihi auctoritatem patriam, severitatemque suscipio: sed dubito quem patrem potissimum sumam. Cæcilianumne²⁷ aliquem, vehementem atque durum? Nunc enim domum mihi animus ordo, nunc mensuræ cor cumularum ira Aut illum, O infelix, o scelerate Ferrei sunt isti patres Egone quid dicam? egone quid velim? quæ tu omnia tuis fœdis factis facis, ut nequidquam²⁸ velim. Vix ferenda diceret talis pater, Cur te in istam viciniam meretriciam contulisti? cur illecebris cognis non

O 2 resu-

²⁵ Testimonio tuo] Quia scilicet infamibus & meretricibus testimonium dicentibus nulla fides debet adhiberi. *Abram.*

²⁶ Perpulerunt] Legi vult Lambinus, percussit. Grævius vero, perpulerunt, auctore Gronovio ad Livii 181. 30.

²⁷ Cæcilianumne] Vehementem & durum, qualis a Cæcilio, qui ceteros Comicos gravitate vincebat, frequenter inducitur. *Abram.*

²⁸ Nequidquam] Frustra, nullo fructu. *Mancius.*

refugisti? cur alienam ullam mulierem nosti? Dede te, ac dis-
sice³⁰, per me licebit. Si egebis, tibi dolebit: mihi fas est,
qui³¹, atatis quod reliquum est, oblectem meae.

Huic tristi ac decrepito seni responderet Caelius, se nulla
cupiditate inductum de via decessisse. Quid signi? nulli sum-
ptus, nulla jactura, nulla versura. At fuit fama. Quoruscumque
quique istam effugere potest in tam maledica civitate? Vici-
num ejus mulieris miraris male audisse, cujus frater germanus
sermone iniquorum effugere non potuit? Leni vero & clemen-
ti patri, cujusmodi ille est³², Fores effregit? restituentur: di-
scidit vestem? resarcietur, Caelii causa est expeditissima. Quid
enim esset, in quo se non facile defenderet? Nihil jam in
istam mulierem dico: sed, si esset aliqua dissimilis istius,
quae se omnibus pervulgaret, quae haberet palam decretum³³
semper aliquem, cujus in hortos, domum, Bajas, jure suo
libidines omnium commearent: quae etiam aleret adolescen-
tes, & parsimoniam patrum suis sumptibus sustentaret: si vi-
dua libere, proterva petulanter, dives effuse, libidinosa mer-
etricio more viveret; adulterum ego putarem, si quis hanc
paulo liberius salutasset?

XVII. Dicit aliquis, Haec igitur est tua disciplina? sic tu
instituis adolescentes? ob hanc causam tibi hunc puerum pa-
rens commendavit, & tradidit, ut in amore & voluptatibus
adulescentiam suam collocaret: & hanc tu vitam, atque haec
studia defenderes? Ego, si qui, Judices, hoc robore animi,
atque hac indole virtutis ac continentiae fuit, ut respuerit om-
nes voluptates, omnemque vitam suam cursum in labore cor-
poris, atque in animi contentione conficeret: quem non quies,
non remissio, non aequalium studia, non ludii, non convivia
delectarent: nihil in vita expetendum putaret, nisi quod esset
cum

³⁰ Dede te, ac dissice] Lambinus, dede,
ac dissice, intellige, bona. De verbo, dissice,
vide Cl. Puteani dissertationem apud Lambi-
num, sive apud Abramum, in hunc ipsum
locum. Multi, quos laudat Drakeborchius
ad Silium 1x, 536, dicunt putant antea
pro dissicere. Sed magis probò Gronovii ad
Senecam Phormisias 343, Hermisique ad Ori-
dium Meram, xxi 11, 108, sententiam, qui

dicunt putant pro dissicere. Erneslus.
³¹ Mihi fas est, qui] Qui pro quo, anti-
que. Ennius in Hecuba: Date ferrum, qui
me anima privem. Manu.

³² Ille est] Mirio, apud Terent. Adelph.
L. 3. 20. Idem.

³³ Decretum] Que sibi in singulos dies
aliquem sermo selegere, decerneret ad ex-
piendam libidinem. Ferr.

eum laude & cum dignitate junctum: hunc mea sententia
divinis quibusdam bonis instructum, atque ornatum puto. Ex
hoc genere illos fuisse arbitror, Camillos, Fabricios, Curios,
omnesque eos, qui haec ex minimis tanta fecerunt.

Verum haec genera virtutum non solum in moribus nostris,
sed vix jam in libris reperiuntur. Chartae quoque, quae illam
pristinam severitatem continebant, obsoleverunt; neque solum
apud nos, qui hanc sectam rationemque vitae re magis, quam
verbis secuti sumus, sed etiam apud Graecos, doctissimos ho-
mines, quibus, cum facere non possent, loqui tamen & scri-
bere honeste & magnifice licebat; alia quaedam, mutatis Grae-
ciae temporibus, praecipua extiterunt.

Itaque alii voluptatis causa omnia sapientes facere dixerunt:
neque ab hac orationis turpitudine eruditi homines refugerunt.
Alii cum voluptate dignitatem conjungendam putaverunt, ut
res maxime inter se repugnantes dicendi facultate conjunge-
rent. Illud unum directam iter ad laudem cum labore qui
probaverunt, prope jam soli in scholis sunt relictii. Multa e-
nim nobis blandimenta natura ipsa genuit, quibus sopita vir-
tus conniveret: & interdum multas vias adolescentiae lubricas
ostendit, quibus illa insistere, aut ingredi sine casu aliquo,
aut prolapsione vix posset; & multarum rerum jucundissima-
rum varietatem dedit, qua non modo haec aetas, sed etiam
jam corroborata caperetur. Quamobrem si quem forte inve-
neritis, qui aspernetur oculis pulchritudinem rerum, non odo-
re ullo, non tactu, non sapore capiatur, excludat auribus om-
nem suavitatem: huic homini ego forsasse, & pauci deos
propitios, plerique autem iratos putabunt.

XVIII. Ergo haec deserta via, & inculsa, atque interclusa
jam frondibus & virgultis relinquatur: detur aliquid aetati: sit
adulescentia liberior: non omnia voluptatibus denegentur:
non semper superet vera illa & directa ratio: vincat aliquan-
do cupiditas, voluptasque rationem, dummodo illa in hoc
genere praescriptio, moderatioque teneatur: parcat juvenis
pudicitiae suae, ne spoliata alienam: ne effundat patrimonium,
ne senore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atque
famam:

famam : ne probum castis , labem integris , infamiam bonis inferat : ne quem vi terreat : ne interfit insidiis : scelere careat : postremo , cum paruerit voluptatibus , dederit aliquid temporis ad ludum ætatis , atque ad inanes hæc adolescentiæ cupiditates ; revocet se aliquando ad curam rei domesticæ , rei forensis , rei publicæ : ut ea , quæ ratione antea non perpexerat , satiæ abiecit , experiendo contempnisset videatur .

Ac multi & nostra , & patrum , majorumque memoria , Judices , summi homines , & clarissimi cives fuerunt , quorum cum adolescentiæ cupiditates defervissent , eximia virtutes , firmata jam ætate , extiterunt . Ex quibus neminem mihi nefesse est nominare : vosmet vobiscum recordamini . Nolo enim cuiusquam sortis atque illustri viri ne minimum quidem erratum cum maxima laude conjungere . Quod si facere vellem , multi a me summi atque ornatissimi viri prædicarentur ; quorum partim nimia libertas in adolescentia , partim profusa luxuries , magnitudo æris alieni , sumptus , libidines , nominarentur : quæ multis postea virtutibus oblecta , adolescentiæ , qui vellet , excusatione defenderet .

XIX. At vero in M. Cælio (dicam enim jam confidentius de studiis ejus honestis , quoniam audeo quædam , fretus vestra sapientia , libere confiteri) nulla luxuries reperietur , nulli sumptus , nullum æs alienum , nulla convivorum ac lustrorum libido . Quod quidem vitium ventris & gutturis non modo non minuit ætas hominibus , sed etiam auget . Amores autem , & hæc deliciae quæ vocantur , quæ firmiore animo præditis diutius molestæ non solent esse , (mature enim & celeriter desollescunt) nunquam hunc occupatum impeditumque tenuerunt .

Audistis , cum pro se diceret ³⁴ : audistis antea , cum accusaret : (defendendi hæc causa , non gloriandi loquor) genus orationis , facultatem , copiam sententiarum atque verborum , quæ vestra prudentia est , perspexistis . Atque in eo non solum ingenium elucere ejus videbatur : quod sæpe etiam si indultia non alitur , valet tamen ipsum suis viribus : sed inerat , nisi

me .

³⁴ Pro se dicitur] Nam & ipse egit causam suam . Idem .

me propter benevolentiam forte fallebat , ratio & bonis artibus instituta , & cura & vigiliis elaborata . Atque scitote , Judices , eas cupiditates , quæ obijciuntur Cælio , atque hæc studia , de quibus disputo , non facile in eodem homine esse posse . Fieri enim non potest , ut animus libidini deditus , amore , desiderio , cupiditate , sæpe nimia copia , inopia ³⁵ etiam nonnunquam impeditus , hoc , quidquid est , quod nos facimus in dicendo , non modo agendo , verum etiam cogitando possit sustinere . An vos aliam causam esse ullam putatis , cur , in tantis præmiis eloquentiæ , tanta voluptate dicendi , tanta laude , tanta gratia , tanto honore , tam sint pauci , semperque fuerint , qui in hoc labore versentur ? Obterendæ sunt omnes voluptates ; relinquenda studia delectationis , ludus , jocus , convivium ; sermo est pene familiarium deserendus . Quæ res in hoc genere homines a labore , studioque dicendi deterret ; non quo aut ingenia deficient , aut doctrina puerilis . An hic , si sese isti vitæ dedisset , consularem hominem admodum adolescens in judicium vocavisset ? hic , si laborem fugeret , si obstrictus voluptatibus teneretur , in hac acie quotidie versaretur ? appeteret inimicitias ? in judicium vocaret ? subiret periculum capitis ? ipso inspectante populo ³⁶ Romano tor mentes aut de salute , aut de gloria dimicaret ?

XX. Nihil igitur illa vicinitas redolet ? nihil hominum fama ? nihil Bææ denique ipsæ loquuntur ? Illæ vero non loquantur solum , verum etiam personant , huc unius mulieris libidinem esse prolapsam , ut ea non modo solitudinem ac tenebras , atque hæc flagitiorum integumenta non querat , sed in turpissimis rebus frequentissima celebritate , & clarissima luce lateat . Verum si quis est , qui etiam meretricis amoribus interdictum juventuti putet : est ille quidem valde severus ; negare non possum : sed abhorret non modo ab hujus seculi licentia , verum etiam a majorum consuetudine , atque concessis . Quando enim hoc factum non est ? quando reprehensum ? quando non permillum ? quando denique fuit , ut , quod licet ,

³⁵ Inopia] Quod sæpe Juvenalis dicit , sed præcipue Sat. VII. a 104. ad 150.

³⁶ Ipse inspectante populo] Nam publica judicia in foro fiebant . Manut.

cet, non liceret? Hic ego jam rem definiam: mulierem nulum nominabo: tantum in medio relinquam.

Si qua non nupta mulier domum suam patefecerit omnium cupiditati, palamque sese in meretricia vita collocarit, viro- rum alienissimorum conviviis uti instituerit; si hoc in urbe, si in hortis, si in Bajarum illa celebritate faciet; si denique ita sese geret, non incestu solum, sed ornatu, atque comita- tu; non flagrantia oculorum, non libertate sermonis, sed et- iam complexu, osculatione, aquis, navigatione, conviviis, ut non solum meretrix, sed etiam procax videatur: cum hac si quis adolescens forte fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni, ad- ulter, an amator; expugnare pudicitiam, an explere libidi- nem voluisse videatur?

Obliviscor jam injurias, Clodia: depono memoriam doloris mei: quæ abs te crudeliter in meos, me absente, facta sunt, negligo. Ne sint hæc in te dicta, quæ dixi. Sed ex te ipsa requiro, quoniam & crimen accusatores abs te, & testem e- jus criminis te ipsam dicunt se habere: si qua mulier sit hu- jusmodi, qualem ego paulo ante descripsi, tui dissimilis, vita, institutoque meretricio, cum hac aliquid adolescentem homi- nem habuisse rationis, num tibi perturpe aut perflagitiosum esse videatur? Ea si tu non es, sicut ego malo, quid est, quod objiciant Cælio? sin eam te volunt esse, quid est, cur nos crimen hoc, si tu contemnis, pertimescamus? Quare no- bis da viam, rationemque defensionis. Nam aut pudor tuus defendet, nihil a M. Cælio petulantius esse factum: aut im- pudentia & huic, & cæteris magnam ad se defendendum fa- cultatem dabit.

XXI. Sed quoniam emeruisse jam e vadis, & scopulos præter- vecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur. Duo sunt crimina una in muliere summorum facio- rum: auri, quod sumptum a Clodia dicitur; & veneni, quod ejusdem Clodiæ necandæ causa parasse Cælium criminantur. Au- rum sumpsit, ut dicitis, quod L. Luceii servis daret, per quos Alexandrinus Dio ³⁷, qui tum apud Luceium habita- bat,

³⁷ Alexandrinus Dio] De quo supra, cap. 10, item.

bat, necaretur. Magnum crimen vel in legatis insidiandis, vel in servis ad hospitem domi necandum sollicitandis ³⁸: plenum sceleris consilium, plenum audaciæ.

Quo quidem in crimine primum illud requiram, dixeritne Clodiæ, quam ad rem aurum tum sumeret, an non dixerit. Si non dixit, cur dedit? si dixit, eodem se conscientiæ sceleris devinxit. Tunc aurum ex armario tuo promere ausa es? tunc Venerem illam tuam ³⁹ spoliatricem ⁴⁰ spoliare ornamen- tis? Cæterum, cum scires, quantum ad facinus aurum hoc quæreretur, ad necem legati, ad L. Luceii, sanctissimi hominis atque integerrimi, labem sceleris sempiterni; huic faci- nori tanto tua mens liberalis conscia, tua domus popularis mi- nistra, tua denique hospitalis illa Venus adjutrix esse non de- buit.

Vidit hoc Balbus: celatam esse Clodiam dixit, atque ita Cælium ad illam attulisse, se ad ornatum ludorum aurum quæ- rere. Si tam familiaris erat Clodiæ, quam tu esse vis, cum de libidine ejus tam multa dicis, dixit profecto, quo vellet au- rum. Si tam familiaris non erat, non dedit. Ita si verum tibi Cælius dixit, o immoderata mulier, sciens tu aurum ad facinus dedisti: si non est ausus dicere, non dedisti.

XXII. Quid ego nunc argumentis huic crimini, quæ sunt innumerabilia, resistam? Possum dicere, mores M. Cælii longis- sime a tanti sceleris atrocitate esse disjunctos; minime esse credendum, homini tam ingenioso tamque prudenti non ven- disse in mentem, rem tanti sceleris ignotis alienisque servis non esse credendam. Possum etiam illa & cæterorum patrono- rum, & mea consuetudine, ab accusatore perquirere, ubi sit congressus cum servis Luceii Cælius: qui ei fuerit aditus. Si per se, qua temeritate? si per alium, per quem? Possum om- nes latebras suspicionum peragraré dicendo. Non causa, non

Torn. VI.

P

locus,

³⁸ Vel in servis... domi necandum] Alii legunt, vel in servis ad hospitem domini ne- candum sollicitandis. Utramque probo lectio- nem: elegantior tamen videtur illa Domini. Sic enim servi ad Dominum belle referentur. Agram.

³⁹ Venerem illam tuam] Simulacrum Ve-

neris, aut exornatum, habere Clodia in sacro suo dicebatur. Mox.

⁴⁰ Spoliatricem] Ad quam aurum, ama- toribus adeptum tuis, deferre soleres. Ut mirari jure liceat, ab eadem Venere, cæte- rorum spoliatrice, abtulisse te aurum quod Cælio daret. Idem.

locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficii spes, non ratio ulla, non vestigium maximi facinoris reperietur.

Sed hæc, quæ sunt oratoris propria: quæ mihi non propter ingenium meum, sed propter hanc exercitationem usumque dicendi fructum aliquem ferre potuissent, cum a me ipso laborata proferri viderentur, brevitatis causa relinquo omnia. Habeo enim, Judices, quem vos socium vestræ religionis jurisque jurandi facile esse patiamini, L. Luccejum, sanctissimum hominem & gravissimum testem: qui tantum facinus in famam, atque fortunas suas, neque non audisset illatum a Cælio, neque neglexisset, neque tulisset. An ille vir, illa humanitate præditus, illis studiis, artibus, atque doctrina, illius ipsius periculum, quem propter hæc ipsa studia diligebat, negligere potuisset? & quod facinus in alienum hominem illatum severe acciperet, id omisisset curare in hospite? quod per ignotos actum cum comperisset, doleret, id a suis tentatum negligeret? quod in agris locisve publicis factum reprehenderet, id in urbe ac suæ domi cœptum esse leviter ferret? quod in alicujus agrestis periculo non prætermitteret, id homo eruditus in insidiis doctissimi hominis dissimulandum putaret?

Sed cur diutius vos, Judices, teneo? Ipsius jurati religionem, auctoritatemque percipite, atque omnia diligenter testimonii verba cognoscite. Recita testimonium Lucceii. TESTIMONIUM LUCCEII. Quid expectatis amplius? an aliquam vocem putatis ipsam pro se causam, & veritatem posse mittere? Hæc est innocentia defensio, hæc ipsius causæ oratio, hæc una vox veritatis. In crimine ipso nulla suspicio est, & in re nihil est argumenti: in negotio, quod actum esse dicitur, nullum vestigium sermonis, loci, temporis: nemo testis, nemo conscius nominatur: totum crimen profertur ex inimica, ex infami, ex crudeli, ex facinorosa, ex libidinosa domo: domus autem illa, quæ tentata scelere isto nefario dicitur, plena est integritatis, officii, religionis: ex qua domo recitatur vobis jurejurando devincta auctoritas: ut res minime dubitanda in contentione ponatur, utrum temeraria, procax, irata mulier fin-

finxisse crimen, an gravis, sapiens moderatusque vir religioso testimonium dixisse videatur.

XXIII. Reliquum est igitur crimen de veneno: cujus ego neque principium invenire, neque evolvere exitum possum. Quæ fuit enim causa, quamobrem illi mulieri venenum vellet dare Cælius? ne aurum redderet? num petivit⁴¹? ne crimen hæreret⁴²? num quis objecit⁴³? num quis denique fecisset mentionem, si hic nemini nomen detulisset⁴⁴? Quin etiam Herennium dicere audistis, verbo se molestum non futurum fuisse Cælio, nisi iterum eadem de re⁴⁵ suo familiari absoluto nomen hic detulisset. Credibile est igitur, tantum facinus nullam ob causam esse commissum? & vos non videtis fingi sceleris maximi crimen, ut alterius causa sceleris suscipiendi fuisse videatur?

Cui denique commisit? quo adjutore usus est? quo socio? quo conscio? cui tantum facinus, cui se, cui salutem suam credidit? Servisne mulieris? sic enim objectum est. Et erat tam demens hic, cui vos ingenium certe tribuitis, etiam si cætera inimica oratione detrahitis, ut omnes suas fortunas alienis servis committeret? At quibus servis? refert enim magnopere idipsum: hisne, quos intelligebat non communi conditione servitutis uti, sed licentius, liberius, familiarius cum domina vivere? Quis enim hoc non videt, Judices? aut quis hoc ignorat, in ejusmodi domo, in qua materfamilias meretricio more vivat: in qua nihil geratur, quod foras profertur: in qua lustra, libidines, luxuries, omnia denique inaudita vitia, atque flagitia venturur: hic servos, non esse servos? quibus omnia committantur, per quos gerantur, qui

P 2

41 Num petivit? Num Clodia petivit aurum a Cælio? Nam si petivit, quo teste? Si non petivit, hæc certe non videtur esse causa, cur ei venenum Cælius dare voluerit. Item.

42 Ne crimen hæreret? In Cælio. Quod crimen? Auri a Clodia sumpti. Item.

43 Num quis objecit? Ei de auro. Quod si nemo objecit, quid erat, cur timeret ne crimen hæreret? Item.

44 Nemini nomen detulisset? Nemini in

judicium vocasset. Item. Nemini, Pantagathus & paulo post, sui familiaris absoluti, Ursinus.

45 Iterum eadem de re? Bis enim Cælius in iudicium de ambitu vocavit Arratinum accusatoris patrem. Supra: Accusati 27 ejus filio, quem ipse in iudicio & esset, & vocavit. Testis, Nonna amici mei de ambitu detulit: quem absolutum insequitur, revocat. Manutius.

qui versentur iisdem in voluptatibus, quibus occulta credantur, ad quos aliquantum etiam ex quotidianis sumptibus ac luxuria redundet? Id igitur Cælius non videbat? Si enim tam familiaris erat mulieris, quam vos vultis, istos quoque servos familiares esse dominæ sciebat. Sin ei tanta consuetudo, quanta a vobis inducitur, non erat: quæ cum servis potuit familiaritas esse tanta?

XXIV. Ipsius autem veneni quæ ratio fingitur? ubi questum est? quemadmodum paratum? quo pacto? cui, quo in loco traditum? Habuisse ajunt domi, vimque ejus esse experitum in servo quodam, ad rem ipsam parato, cujus perceleriter interitu esse ab hoc comprobatur venenum. Pro dii immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis aut convivitis, aut præsentis fraudis pœnas in diem reservatis? Vidi enim, vidi, & illum hausti dolorem vel acerbissimum in vita, cum Q. Metellus⁴⁶ abstraheretur⁴⁷ e sinu gremioque patriæ, eumque ille vir, qui se natum huic imperio putavit, tertio die post, quam in curia, quam in Rostris, quam in Republica floruisse, integerrima ætate, optimo habitu, maximis viribus, eriperetur indignissime bonis omnibus, atque universæ civitati. Quo quidem tempore ille moriens, cum jam cæteris ex partibus oppressa mens esset, extremum sensum ad memoriam reipublicæ reservabat: cum me intuens stentem significabat interruptis atque morientibus vocibus, quanta impenderet procella urbi⁴⁸, quanta tempestas civitati: & cum parietem sæpe feriens eum, qui cum Q. Catulo fuerat ei communis, crebro Catulum, sæpe me, sæpissime rempublicam nominabat: ut non tam se emori, quam spoliari suo præsidio cum patriam, tum etiam me doleret. Quem quidem virum si nulla vis repentini sceleris sustulisset: quonam modo ille furenti⁴⁹ fratri suo patru-

⁴⁶ Q. Metellus] Clodia vir, supra nominatur. Idem.

⁴⁷ Abstraheretur] Significat hunc a Clodia unore veneno sublatum; qua de causa Clytemnestra dicta est, allegorice, & ænigmatice, quod ut illa ferro circum Agamemnonem, sic hæc Metellum interfecit. Quintilian.

lian. VIII. 5. Histom.

⁴⁸ Quasus impenderet procella urbi] Ex consulatu C. Cæsaris, propter leges, quæ ferebantur. Obiit Metellus Celer Cæsare & Bibulo Coss. Mamm.

⁴⁹ Furenti] P. Clodio tribuno pl. cum me patria expulsi. Idem.

li⁵⁰ a consularis restitisset, qui⁵¹ consul incipientem furere⁵², atque conantem, sua se manu interfectorum, audiente senatu, dixerit? Ex hac igitur domo progressa ista mulier, de veneni celeritate dicere audebit? Nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem eliciat⁵³? non parietes confcios, non noctem illam funestam ac luctuosam perhorrescet? Sed revertat ac crimen. Etenim hæc facta illius clarissimi ac fortissimi viri mentio, & vocem meam fletu debilitavit, & mentem dolore impedit.

XXV. Sed tamen venenum unde fuerit, quemadmodum paratum sit, non dicitur. Datum esse hoc ajunt P. Licinio, pudenti adolescenti & bono, Cælii familiari: constitutum factum esse cum servis, ut venirent ad balneas Xenias⁵⁴: eodem Licinium esse venturum, atque iis veneni pyxidem traditurum. Hic primum illud requiro: quid attinuerit illud ferri in eum locum constitutum: cur illi servi non ad Cælium domum venerint. Si manebat tanta illa consuetudo Cælii cum Clodia, tantaque familiaritas: quid suspicionis esset, si apud Cælium mulieris servus visus esset? Sin autem jam suberat simultas, extincta erat consuetudo, discidium extiterat: hinc illæ lacrymæ⁵⁴ nimirum, & hæc causa est horum omnium scelerum, atque criminum. Immo, inquit, cum servi ad dominam rem istam & maleficium Cælii detulissent, mulier ingeniosa præcepit suis, ut omnia Cælio pollicerentur: sed, ut venenum, cum a Licinio traderetur, manifesto comprehendi posset, constitui locum iussit, balneas Xenias, ut eo mitteret amicos, qui delitescerent: deinde repente, cum venisset Licinius, ut venenum traderet; profilirent, hominemque comprehenderent.

XXXVI.

⁵⁰ Fratri suo patruelli] Non quod nati esset duobus fratribus, sed quod mater Clodii soror esset patris Metelli Celeris. Idem.

⁵¹ a Viri. consulari
⁵² Incipientem furre] Ad plebem transire conantem, cum Herennius tribunus pl. legem de eo ad plebem traducendo promulgabat: in quo obiit Celer Consul. Vide Attic. I. ep. 13. Idem.

⁵³ Ellicit] Sulpicior, eliciat, legi debet.

⁵⁴ Hinc illæ lacrymæ] Hinc odium Clodiaz, quod se contemni doleret, quod discidium ferre non posset. Verba Sotiz sunt apud Terentium in And. act. I. sc. 1. 99. Idem.

⁵⁵ Ad balneas Xenias] Balearum partem, sumpto nomine ab hospitibus accipiendis. Maurinus.

⁵⁶ Hinc illæ lacrymæ] Hinc odium Clodiaz, quod se contemni doleret, quod discidium ferre non posset. Verba Sotiz sunt apud Terentium in And. act. I. sc. 1. 99. Idem.

XXVI. Quæ quidem omnia, Judices, perfacilem rationem habent reprehendi. Cur enim balneas publicas potissimum constituerat? in quibus non invenio, quæ latebra togatis hominibus esse possit. Nam, si essent in vestibulo balnearum, non laterent. Sin se in intimum conjicere vellent: nec satis commode calceati & vestiti id facere possent, & fortasse non reciperentur, nisi forte mulier potens quadrantaria illa permutatione ⁵⁵ familiaris facta erat balneari. Atque equidem vehementer expectabam, quinam illi viri boni, testes hujus manifesto deprehensi veneni dicerentur. Nulli enim sunt adhuc nominati. Sed non dubito, quin sint pergraves, qui primum sint talis fœminæ familiares; deinde eam provinciam susceperint, ut in balneas contruderentur: quod illa, nisi a viris honestissimis ⁵⁶ ac plenissimis dignitatis, quam velit sit potens, nunquam impetravisset. Sed quid ego de dignitate istorum testium loquor? virtutem eorum, diligentiamque cognoscite. In balneis delinuerunt: testes egregios! deinde temere profluerunt: homines gravitati deditos! Sic enim fingunt, cum Licinius venisset, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidisset, tum repente evolasse istos præclaros testes sine nomine: Licinium autem, cum jam manum ad tradendum pyxidem porrexisset, retraxisse, atque illo repentino hominum impetu se in fugam coniecisse. O magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, solertiam, contraque fictas omnium insidias, facile se per se ipsa defendat!

XXVII. Verum hæc tota fabella veteris, & plurimarum fabularum poetriæ, quam est sine argumento? quam nullum invenire exitum potest? Quid enim isti tot viri (nam neces-

⁵⁵ Quadrantaria illa permutatione] Dicitur illa, tanquam de re nota: fama enim perculgata erat, quod ex Claudiæ Imperat. adolefcentem quendam in Clodiæ loculis per munus argentis quadrantibus æreos immisisset. Cum hoc joco alterum conjugit, balneari Clodiam, facta sui copia, familiarem esse potuisse: ut in supram quasi loco quadrantis esset, quem balnearior ab iis, qui lavarent, mercedem suam accipere solebat. Et in hoc quoque quadrantaria permutatio est, quadrantem in Ruprum permutato. Horatius Sat. 3.

lib. 1. Quadrante levato. Seneca rem quadrantariam balneum vocat, epist. 86. Juvenalis Sat. 6. Cellere Sybano porcum, quadrantem lavare. Idem. ⁵⁶ Nisi a viris honestissimis] Mea sententia delendum est, nisi. Negant enim, Clodiam id impetrare potuisse, quamquam potens admodum esset, a viris honestissimis. Ad negandum autem sufficit, nunquam: si addatur, nisi, ex negatione fiet affirmatio. Idem. Si dicitur Imperator, cur nisi delatur? Olibrius.

se est fuisse non paucos, ut & comprehendi Licinius facile posset, & res multorum oculis esset testator) cur Licinium de manibus amiserunt? Qui minus enim Licinius comprehendi potuit, cum se retraxit, ne pyxidem traderet, quam si non retraxisset? Erant enim illi positi, ut comprehenderent Licinium: ut manifesto Licinius teneretur, aut cum retineret venenum, aut cum tradidisset. Hoc fuit totum consilium mulieris, hæc istorum provincia, qui rogati sunt: quos quidem tu quamobrem temere profluisset dicas, atque ante tempus, non reperio. Fuerant hoc rogati: fuerant ad hanc rem collocati, ut venenum, ut insidiæ, facinus denique ipsum ut manifesto comprehenderetur.

Potueruntne meliori tempore proflire, quam cum Licinius venisset? cum in manu teneret veneni pyxidem? quæ si cum jam erat tradita servis, evasissent subito ex balneis mulieris amici, Liciniumque comprehensissent: imploraret hominum fidem, atque a se illam pyxidem traditam pernegaret: quem quomodo illi reprehenderent? vidisse se dicerent? primum ad se revocarent maximi facinoris crimen ⁵⁷: deinde id se vidisse dicerent, quod, quo loco collocati fuerant, non potuissent videre. Tempore igitur ipso se ostenderunt, cum Licinius venisset, pyxidem expediret, manum porrigeret, venenum traderet. Mimi ergo est jam exitus, non fabula ⁵⁸: in quo cum clausula non invenitur, fugit aliquis e manibus: deinde scabilla ⁵⁹ concrepant, aulæum tollitur.

XXVIII. Quaro enim, cur Licinium titubantem, hæsitantem, cedentem, fugere conantem, mulieraria manus ista de manibus emiserit: cur non comprehenderit: cur non ipsius confessione, multorum oculis, facinoris denique voce, tanti

sceler-

⁵⁷ Maximi facinoris crimen] Duplex esse potest sententia. 1. Si non solum testes, sed etiam accusatores & adhaeres in causa periculosa & maximi facinoris profisterentur. 2. Periculum adiret, ne veneno in ipsorum manibus deprehenso, & calumniæ in Licinium, & veneficii auctores dicerentur, & ita crimen in se revocarent. Abram.

⁵⁸ Mimi, non fabula] Mimus, actio histrionica turpissimorum facinorum imitatrix.

Ovid. Trist. II. 115.

Scissors si fas est imitantur turpia mimæ. Horum clausula nulla erat ut in comediis, sed abrupti strepitu & tumultu aliquo solabant. Horon.

⁵⁹ Scabilla] Erant scabilla, crepitacula ex ferro, aut ex ligno, quæ pedibus, quibus adhringebantur, concuti solebant, & strepitum faciebant. Ernst.

sceleris crimen expresserint? An timebant, ne tot unum, valentes imbecillum, alacres perterritum superare non possent? Nullum argumentum in re, nulla suspicio in causa, nullus exitus criminis reperietur. Itaque hæc causa, ab argumentis, a conjectura, ab iis signis, quibus veritas illustrari solet, ad testes tota traducta est. Quos quidem ego testes, Iudices, non modo sine ullo timore, sed etiam cum aliqua spe delectationis expecto.

Prægestit animus jam videre, primum lautos juvenes, mulieris beatæ ac nobilis familiares: deinde fortes viros, ab imperatrice in insidiis atque in præsidio balnearum locatos. Ex quibus requiram, quonam modo latuerint, aut ubi. Alveusne ille, an equus Trojanus fuerit, qui tot invictos viros, mulieribus bellum gerentes, tulerit, ac texerit. Illud vero respondere cogam, cur tot viri ac tales hunc & unum & tam imbecillum, quam videtis, non aut stantem comprehenderint, aut fugientem consecuti sint. Qui se nunquam profecto, si istum in locum proceperint, explicabunt: quam voler in convivii faceti, dicaces, nonnunquam etiam ad vinum disertii sint. Alia fori vis est, alia triclinii: alia subfelliorum ratio, alia lectorum: non idem iudicium, comessatorumque conspectus: lux denique longe alia est solis, & lychnorum. Quamobrem excutiemus omnes istorum delicias, omnes ineptias, si prodierint. Sed, si me audiant, navent aliam operam, aliam ineant gratiam, in aliis se rebus ostendent: vigeant apud istam mulierem venustate: dominantur sumptibus: hareant, jaceant, deserviant: capiti vero innocentis, & fortunis parcant.

XXIX. At sunt servi illi de cognatorum sententia, nobilissimorum & clarissimorum hominum, manumissi⁶⁰. Tandem aliquid invenimus, quod ista mulier de suorum propinquorum, fortissimorum virorum, sententia, atque auctoritate fecisse videatur. Sed scire cupio, quid habeat argumenti ista manumissio: in qua aut crimen est Cælio quaesitum⁶¹, aut quaestio suble-

⁶⁰ Manumissi] Ut optime de domina meriti, ad quam tantum facinus detulissent. Manutius.

⁶¹ Crimen Cælio quaesitum] Ut ideo manu-

missi viderentur, quia fideles in dominam fuissent, eique de veneno significassent. Idem.

sublevata⁶², aut multarum rerum concisus servis cum causa⁶³ præmium perfolutum.

At propinquis placuit. Cur non placeret, cum rem tute ad eos non ab aliis tibi allatam, sed a te ipsa compertam, deferre diceres? Hic etiam miramur, si illam commentitiam pyxidem obsecenissima sit fabula⁶⁴ consecuta? Nihil est, quam in ejusmodi muliere non cadere videatur. Audita, & percelebrata sermonibus res est. Percipitis animis, Iudices, jamdudum quid velim, vel potius, quid nolim dicere. Quod etiam si est factum⁶⁵, certe a Cælio non est factum. Quid enim attinebat? Est enim ab aliquo fortasse adolescente, non tam insulso, quam non verecundo. Sin autem est fictum: non illud quidem modestum, sed tamen est non insectum mendacium. Quod profecto nunquam hominum sermo atque opinio comprobasset, nisi omnia, quæ cum turpitudine aliqua dicerentur, in istam quadrare apte viderentur.

Dicta est a me causa, Iudices, & perorata. Jam intelligitis, quantum iudicium sustineatis, quanta res sit commissa vobis. De vi quaeritis. Quæ lex ad imperium, ad majestatem, ad statum patriæ, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus armata dissensione civium, reipublicæ pene extremis temporibus tulit: quæque lex, sedata illa flamma consultatus mei, fumantis reliquias conjurationis extinxit. Hac enim lege Cælii adolescentia non ad reipublicæ poenas, sed ad mulieris libidines & delicias deponitur.

XXX. Atque hoc etiam loco M. Camurii, & C. Eserni⁶⁶ damnatio prædicatur. O stultitiamne dicam, an impudentiam singularem! audetisne, cum ab ea muliere veniatis, facere i-

Tom. VI.

Q

storum

⁶² Quaestio sublevata] Quis non videt, sublata esse rebus? Quæ enim de servis manumissis non licebat. Idem.

⁶³ Cum causa] Causa videbatur hæc, quia Cælium facinus ad dominam detulissent: sed alia causa erat, nempe, ut multarum rerum concisus præmium perfolveretur. An-

madvertendum loquendi genus, cum causa, pro, per speciem, per similitudinem. Idem.

⁶⁴ Obsecenissima fabula] Refert vulgi rumorem, exstimantis quaesitam illam pyxidem fuisse ad eam turpem: neque tamen ex-

plicit quid illud sit. Ferr.

⁶⁵ Si est factum] Turpe illud, quod de pyxide vulgatum fuerat, dubitat, verumne sit, an factum. Si verum est, inquit, id non fecit Cælius, sed aliquis alius adolescentens. Si factum, libido Clodii fecit illud credibile. Idem.

⁶⁶ Camurii & C. Eserni] Incerum est, quodnam illi crimen commiserint in gratiam Clodii, & quodnam stuprum illud Vertianum fuerit. Idem.

storum hominum mentionem? audetisne excitare tanti flagitii memoriam, non extinctam illam quidem, sed repressam vetustate? Quo enim illi crimine, peccatoque perierunt? nempe quod ejusdem mulieris dolorem, & injuriam Vettiano nefario sunt stupro persecuti. Ergo, ut audiretur Vettii nomen in causa, ut illa vetus Afrania fabula⁶⁷ refrequaretur, idcirco Camurri, & Eserni causa est renovata? qui quanquam lege de vi certe non tenebantur, eo maleficio tamen erant implicati, ut ex nullius legis laqueis emittendi viderentur.

M. vero Caelius cur in hoc iudicium vocatur? cui neque proprium questionis crimen objicitur, nec vero aliquid ejusmodi, quod sit a lege junctum, & cum vestra severitate junctum. Cujus prima aetas dedita disciplinis fuit, iisque artibus, quibus instruimur ad hunc usum forensem, ad capefendam rempublicam, ad honorem, gloriam, dignitatem. Iis autem fuit amicitis majorum natu, quorum imitari industriam, continentiamque maxime velit: iis aequalium studiis, ut eandem, quem optimi ac nobilissimi, petere cursum laudis videretur. Cum autem paulum jam roboris accessisset aetati, in Africam profectus est, Q. Pompejo proconsuli contrubernalis, castissimo viro, atque omni officii diligentissimo: in qua provincia cum res erant & possessiones paternae, tum etiam usus quidam provincialis, non sine causa a majoribus huic aetati tributus. Discessit illinc Pompeji iudicio probatissimus, ut ipsius testimonio cognoscetis. Voluit veteri instituto, eorum adolescentium exemplo, qui post in civitate summi viri & clarissimi cives extiterunt, industriam suam a populo Romano ex aliqua illustri accusatione cognosci.

XXXI. Vellem alio potius eum cupiditas gloriae detulisset. Sed abiit hujus tempus querela. Acculavit C. Antonium, collegam meum: cui misero praerari in rempublicam beneficii⁶⁸ memoria nihil profuit, nocuit opinio⁶⁹ maleficii cogitati. Postea

⁶⁷ Afrania fabula] Ex hoc obscurum, quid Vettiano fuero simile haberet in suis libelli Afraniam, idem.

⁶⁸ Praerari in rempublicam beneficii] Cato cum omnibus copiis Caesaria. Manu.

⁶⁹ Nova opinio] Accusatus de majestate, quod in Macedonia provincia male rempublicam administrasset, eo maxime nomine demonstrat, quod crederetur conjurasse cum Caesaria. Ferrat.

ea nemini concessit aequalium, plus ut in foro, plus ut in negotiis versaretur, causisque amicorum, plus ut valeret inter suos gratia. Quae nisi vigilantes homines, nisi sobrii, nisi industrii, consequi non possunt, omnia labore & diligentia est consecutus.

In hoc flexu quasi aetatis (nihil enim occultabo, fretus humanitate ac sapientia vestra) fama adolescentis paulum habet ad metas notitia nova mulieris, & infelici vicinitate, & insolentia voluptatum. Quae cum inclusa diutius, & prima aetate compressa, & constricta fuerant, subito se nonnunquam profundunt, atque eiciunt universae. Quae ex vita, vel dicam, quo ex sermone (nequaquam enim tantum erat, quantum homines loquebantur) verum ex eo, quidquid erat, emersit, totumque se eiecit, atque extulit: tantumque abest ab illius familiaritatis infamia, ut ejusdem nunc ab se inimicitias, odiumque propulset.

Atque ut iste interpositus sermo deliciarum, desideraque moreretur, (fecit, me mehercule invito, & multum repugnante, sed tamen fecit) nomen amici mei de ambitu detulit; quem absolutum insequitur, revocat: nemini nostrum obtemperat: est violentior, quam vellem. Sed ego non loquor de sapientia, quae non cadit in hanc aetatem⁷⁰: de impetu animi loquor, de cupiditate vincendi, de ardore mentis ad gloriam: quae studia in his jam aetatibus nostris contractiora esse debent: in adolescentia vero, tanquam in herbis, significant, quae virtutis maturitas, & quanta fruges industriae sint futurae. Etenim semper magno ingenio adolescentes refrenandi potius a gloria, quam incitandi fuerunt: amputanda plura sunt illi aetati, siquidem efflorescit ingenii laudibus, quam inferenda. Quare, si cui nimium efferverit videtur hujus vel in suscipiendis, vel in gerendis inimicitias vis, ferocitas, pertinacia: si quem etiam minimorum horum aliquid offendit, si purpura genus⁷¹,

Q 2

si

⁷⁰ In hanc aetatem] Erat annos natus 31. Nam sexennio post Edilis fuit: ad quem magistratum exigeretur annus 37. Idem.

⁷¹ Purpura genus] In tunica. Nam est nomen erat senator, tunica tamen purpura.

reis distincta clavis utebatur: quod equibus Romanis licebat. Hac igitur purpura delectabatur Caelius elegantiore, & splendidiore, quam ferre adolescentem reliqui solerem. Manu.

si amicorum catervæ, si splendor, si nitor: jam ista deferverint: jam ætas omnia, jam ista dies mitigarit.

XXII. Conservate igitur reipublicæ, Judices, civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum. Promitto hoc vobis, & reipublicæ spondeo, si modo nos ipsi reipublicæ satisfecerimus, nunquam hunc a nostris rationibus sejunctum fore. Quod cum fretus nostra familiaritate promitto, tum quod durissimis se ipse legibus jam obligarit. Neque enim potest, qui hominem consularem, quod ab eo rempublicam violatam diceret, in judicium vocarit, ipse esse in republica civis turbulentus: non potest, qui ambitu ne absolutum quidem patitur esse absolutum, ipse impune unquam esse largitor. Habet a M. Cælio reipublica, Judices, duas accusationes, vel obfides periculi, vel pignora voluntatis. Quare oro, obtestorque vos, Judices, ut qua in civitate paucis his diebus Sex. Clodius absolutus sit, quem vos per biennium aut ministrum seditionis, aut ducem vidistis: qui ades sacras, qui censum populi Romani, qui memoriam publicam suis manibus incendit, hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis: ore, lingua, manu, vita omni inquinatum: qui Catuli monumentum afflixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in Palatio, atque in urbis oculis servitia ad cædem, & instammandam urbem incitavit: in ea civitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratia; M. Cælium, libidini muliebri condonatum: ne eadem mulier cum suo conjugè, & fratre turpissimum latronem eripuisse, & honestissimum adolescentem oppressisse videatur.

Quod cum hujus vobis adolescentiam proposueritis, constituitote vobis ante oculos etiam hujus miseri senectutem, qui hoc unico filio nititur, in hujus spe requiescit, hujus unicus casum pertimescit: quem vos supplicem vestræ misericordiæ, servum potestatis, abjectum non tam ad pedes, quam ad mores, sensusque vestros, vel recordatione parentum vestrorum, vel liberorum jucunditate sustentate: ut in alterius dolore, vel pietati, vel indulgentiæ vestræ serviatis. Nolite, Judices, aut hunc jam natura ipsa occidentem, velle maturius extingui vul-

nere

nere vestro, quam suo fato: aut hunc nunc primum florentem, firmata jam stirpe virtutis, tanquam turbine aliquo, aut subita tempestate pervertere. Conservate parenti filium, parentem filio: ne aut senectutem jam propè desperatam contempnisset, aut adolescentiam plenam spei maximæ, non modo non aluisse vos, sed etiam percussisse, atque affixisse videamini. Quem si vobis, si suis, si reipublicæ conservatis, additum, deditum, obstrictum vobis, ac liberis vestris habebitis: omniumque hujus nervorum, ac laborum vos potissimum, Judices, fructus uberes, diuturnosque capietis.

D E
PROVINCIIS CONSULARIBUS.

O R A T I O XXXV.

A R G U M E N T U M.

Provincia hoc loco dicuntur regiones extra Italiam, in Romanorum ditionem ita redactæ, ut non suis, sed Romanis legibus uterentur; & magistratus acciperent ab urbe missos cum imperio, qui jus dicerent, resque administrarent. Mittebantur vel consules, vel prætores, ut placebat senatui. Quæ dabantur consulibus provincia, appellabantur consulares; quæ prætoribus, prætoris; neque ulla erat, quæ non posset fieri ex prætoris consularis; & ex consulari, prætoris. Consules in provincias non proficiscebantur, nisi cum essent perfuncti consulatu; easque obtimebant, quoad sibi succederetur. Antè latam legem Semproniam designatis consulibus decernebantur provincia. Ex lege Semproniam, antequam designarentur in sequentem annum consules, necesse fuit decerni, quæ futura essent provincia consulares. Quod idcirco videtur constituisse C. Gracchus, legis auctor, ne id fieret deinceps, quod olim factum fuerat, ut, si consulatum adepti essent homines, magis apud plebem gratiosi, quam apud optimates, daret illis senatus non nisi viles provincias.

Anno V. C. 697. quo anno hæc habita oratio est, Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, & L. Marcius Philippus consules ad senatum retulerant, ut futuris consulibus provincia decernerentur. Tenebat tunc Macedoniam, Achaïam, & Thessaliam L. Calpurnius Piso Cæcilianus: A. Gabinius Babyloniam, Persidem, & Syriam: C. J. Caesar Gallias cis & trans Alpes uno imperio conjunctas. Erant plerique senatores male in Cæsarem animati, ut quem nimium esse popularem arbitrarentur: eique omnes, qui ante Ciceronem sententias dixerant, uno duntaxat excepto P. Servilio,

lio, aut imperium omnino abrogandum consuerant, aut certe, detracta alterutra Gallia, minuendum.

Cicero futuris consulibus eas decernit provincias, quibus Piso & Gabinius præerant: hos esse revocandos; quod neque dignum laude quidquam gererent; & omnia avare, crudeliter, superbe administrarent: Cæsarem in provincia utriusque Gallie relinquendum; ut fortissimas nationes illas domare pergat, & bellum jam affectum, tandem conficiat.

Statu igitur huius orationis judicialis est: queritur enim, si sine utile republicæ, illos revocari e provinciis; hunc in provincia retineri. Genus causæ est deliberativum: nam & in curia sententia dicitur, & ad communem utilitatem, tamquam ad scopum, collimat orator. Ab utili itaque, & ab honesto sæpius argumentatur; sed ei adiunguntur multe ex genere demonstrativo amplificationes, dum aut Piso, Gabiniusque vituperantur, aut Cæsar laudatur.

Itum est in Ciceronis, & P. Servilii sententiam; revocati Piso, & Gabinius redire in urbem, ille anno 698. hic 699. FRONTO DUCEUS.

I. I quis vestrum, Patres conscripti, expectat, quas sim provincias deceretur, consideret ipse secum, qui mihi homines ex provinciis potissimum detrahendi sint: non dubitabit, quid me sentire conveniat, cum, quid mihi sentire necesse sit, cogitavit. Ac, si princeps eam sententiam dicerem, laudaretis profecto. Si solus; certe ignosceretis. Etiam si paulo minus utilis vobis sententia videretur;

1 Si quis vestrum] Quoniam probe nocerant senatores omnes, Pisonum, & Gabinium Ciceronis esse inimicos, facile poterant suspicari, eum odio impulsam potius, quam studio in rempublicam suo, sententiam esse dicendum; hæc statim ex eorum animis evellere nititur opinionem. Atque hæc exordium est communis sententia, in quo etiam constat adducere in oculum adversarios; eorumque nomen traducit apud senatum, tanquam hominum de republica male meritorum. Prestantes igitur amover impedimenta omnia, quis sibi officere poterant, ut sua sententia comprobaretur. Nam si aliqua perturbacione commotus, videretur quis sententiam dicere,

non tam republicæ commodo, quam libidini proprie videbatur satisfacere velle. Masaut.

2 Quid mihi sentire necesse sit] Non quidem omnino necessarium erat, ut ita diceret orator, revocandisque existimaret: & provincias duos illos consulares; sed ex hypothesis, ut ajunt, si nimirum more suo vellent, id quod esset e republica suadere. Hoc enim innuit, ea conditione, siquæ moribus esse homines illos, ut velit, nolit, ita sentire cogatur, neque possit illos in provinciis relinquere, quin de republica male mereatur. Hæc.

3 Ac, si princeps] Si auctorem huius sententia habere sentiam, eamque princeps

tur; veniam tamen aliquam dolori meo tribueretis. Nunc vero, Patres conscripti, non parva afficior voluptate, vel quod hoc maxime reipublicæ conducit, Syriam, Macedoniamque decerni, ut dolor meus nihil a communi utilitate disentiatur: vel quod habeo auctorem P. Servilium, qui ante me sententiam dixit, virum clarissimum, & cum in universam rempublicam, tum etiam erga meam salutem, fide ac benevolentia singulari.

Quod si ille & paulo ante, & quotiescunque ei locus dicendi ac potestas fuit, Gabinium, & Pisonem, duo reipublicæ portenta, ac pene funera, cum propter alias causas, tum maxime propter illud insigne scelus eorum, & importunam in me crudelitatem, non solum sententia sua, sed etiam verborum gravitate esse norandos putavit: quoniam me animo in eos esse oportet, cujus illi salutem pro pignore traderent ad explendas suas cupiditates? Sed ego in hac sententia dicenda non parebo dolori meo, nec iracundiæ serviam. Quo animo uniusquisque vestrum debet esse in illos, hoc ero: præcipuum illum & proprium sensum doloris mei, quem tamen vos communem semper vobis mecum esse duxistis, a sententia dicenda amovebo: ad ulciscendæ tempora reservabo.

II. Quatuor sunt provinciæ, Patres conscripti, de quibus adhuc intelligo sententias esse dictas: Galliæ duæ, quas hoc tempore uno imperio videmus esse conjunctas; & Syria, & Macedonia: quas, vobis invitis & oppressis, pestiferi illi consules pro everta reipublicæ præmiis occupaverunt. Decernendæ nobis sunt lege Sempronii duæ. Quid est, quod possimus de Syria, Macedoniaque dubitare? Mitto, quod eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non ante attigerint, quam hunc ordinem condemnarint, quam auctoritatem vestram e

ac primus dicerem, laudaretis profecto quod sententiam dixisset reipublicæ utilem. Si solus ita sentirem, ex ea ipsa solitudine videri quidem posset hæc sententia minus reipublicæ utilis, quam nemo comprobasset: sed si minus laudaretis sententiam, ignoscereis certe, &c. *Idem.*

4 Quatuor sunt provinciæ] Hæc propositio est orationis, cui partitio ipsa conjuncta est.

Neque enim narratione est opus in deliberationibus. Satis itaque oratori fuit, significare verbo, quasi ad transitionem, quis esset rei ac deliberationis status. *Manut.*

5 Hunc ordinem condemnarint] Nam qui Ciceronem condemnarunt, qui nihil nisi auctore senatu secesserunt, senatum ipsum condemnasse intelliguntur. *Hotom.*

civitate exterminarint: quam fidem publicam, quam perpetuam populi Romani salutem, quam me, ac meos omnes feedissime, crudelissimeque vexarint.

Omnia domestica illa, atque urbana mitto; quæ tanta sunt, ut nunquam Annibal huic urbi tantum mali optarit, quantum illi effecerint. Ad ipsas venio provincias. Quarum Macedonia, quæ erat antea munita plurimorum imperatorum non turribus, sed tropæis; quæ multis victoriis erat jamdiu, triumphisque pacata; sic a Barbaris, quibus est propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Theffalonicenses, positi in gremio imperii nostri, relinquere oppidum, & arcem munire cogantur: ut via illa nostra, quæ per Macedoniam est usque ad Hellepontum militaris, non solum excursionibus Barbarorum sit infesta, sed etiam castris Threiciis distincta, ac notata. Ita gentes eæ, quæ, ut pace uterentur, vim argenti dederant præclaro nostro imperatori; ut exhaustas domos replere possent, pro emptâ pace bellum nobis prope justum intulerunt. Jam vero exercitus ille noster, superbissimo delectu, & durissima conquisitione collectus, omnis interiit.

III. Magno hoc dico cum dolore. Miserandum in modum milites populi Romani capti, necati, deserti, dissipati sunt; incuria, fame, morbo, vastitate consumpti: ut, quod est indignissimum, scelus imperatoris in poenam exercitus expectitum

Tom. VI.

R

6 Fidem publicam] P. Manutius recte fidem publicam dixit esse fidem Ciceroni datam a senatu, cum ejus iusta in carcere necavit Catilinæ socios. *Grævius.*

7 Perpetuam populi Romani salutem] Huc facit quod scripsit Cicero, de Legib. l. 111. c. 12. Ita se res habet, ut, si senatus dominus sit publici consilii, quodque in creverit, defendatur omnes: & si ordinem reliqui, principis ordinis consilio reipublicam gubernari velint, possit, ex temperatione juris, eam potestatem in populo, auctoritas in senatu sit, teneri moderatus & concord civitatis status. Si juris illa temperatio concordem civitatis statum continet, in quo ejus est posita salus: hanc ergo vexare improbi consules, qui senatus auctoritate exterminata, populo inconsultam potestatem dedere. *Primo Ducerus.*

8 Via illa nostra... militaris] De hac militari via per Macedoniam usque ad Hellepontum, agit Nic. Bergerius, in *Militarium veterum Historiâ*, lib. 111. cap. 44. quo locum remitto.

9 Superbissimo delectu] Non qui ab homine superbo sit habitus, sed, ut admonet Manutius, eodem modo, quo superbissimum iudicium aurium dixit, Orat. cap. 44. quod nimium nihil, nisi quod perfectum sit, admittit. *Ducerus.*

10 Durissima conquisitione] Conquisiti diligentissime, & sacramento adacti, nulla cuiquam data missione. *Idem.*

11 Vastitate] Sterilitate & solitudine locorum, & inopia rerum omnium. *Græv.*

* Vid. Man. Lamb. Is imperator... expectitum

titum esse videatur¹². Atque hanc Macedoniam, domitis jam gentibus finitimis, Barbariaque compressa, pacatam ipsam per se & quietam tenui praesidio, atque exigua manu, etiam sine imperio, per legatos nomine ipso populi Romani tuebamur: quae nunc consulari imperio, atque exercitu ita vexata est, vix ut se possit diuturna pace recreare: cum interea, quis vestrum hoc non audivit, quis ignorat, Achaos¹³ ingentem pecuniam pendere L. Pisoni quotannis? vestigal ac portorium Dyrrhachinorum¹⁴ totum in hujus unius quantum esse conversum? urbem Byzantium, vobis atque huic imperio fidelissimam, hostilem in modum esse vexatam? quo ille, posteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ulla vi a miseris extorquere potuit, cohortes in hiberna misit: his praeposuit, quos putavit fore diligentissimos satellites scelerum, ministros cupiditatum suarum. Omitto jurisdictionem in libera civitate¹⁵ contra leges, senatusque consulta: caedes relinquo, libidines praefero: quarum acerbissimum extat indicium, & ad insignem memoriam turpitudinis, & pene ad justum imperii nostri odium, quod constat, nobilissimas virgines se in puteos abjecisse, & morte voluntaria necessariam turpitudinem depulisse.

Nec

¹² Ut, quod est indignissimum, scelus imperatoris in pacem exercitus expectatum esse videtur. In loco difficili atque obscuro, alias aliorum conjecturas vide apud Graevium. Nunc, si jus est mihi dicenda sententia, Ciceronem opinor scripsisse, ut, quod est indignissimum, scelus id in pacem exercitus expectatum esse videtur. Cum enim in substantivis nominibus vis demonstrandi major sit, quam in adjectivis, scelus vocat ipsum, de quo agit, Pisone. Quae Guiljelmius. A quibus Piso expectatus imperator? Respondere sibi poterat ipse: Fuit expectatus a Clodio & Clodiano, a quibus provinciam & copias acceperat. Eandem continet sententiam id quod edidit Lambinus: Ut, quod est indignissimum scelus, is imperator in pacem exercitus expectatus esse videtur. Nam id scelus, est is imperator. Sed in illo, id scelus, plus est coloris oratorii. Quocirca Lambinianam sententiam omnino meram esse alterius explicationem. At Gruterus hoc esse satis frigidum, si Piso dicitur expectatus esse imperator in pacem exercitus. Credo fore multos, qui

aliter sentiant, & hic sensum videant apprime accommodatum ad id quod volebat Cicero. Volebat aures concitare odium in Pisone, atque in ejus fautores. Obscurus.

¹³ Achaos] Achaja, proprie appellata, de qua Plinius, l. 5. & Sigonius de Ant. Jure Proe. l. p. uno imperio conjuncta fuit cum Macedonia, & continebat ipsa Graeciam & Epirum, Ducas.

¹⁴ Portorium Dyrrhachinorum] Vestigal, quod apud Dyrrhachium pendebatur pro mercibus, quae vel exportabantur ex ea regione, vel in eam importabantur. Plura Sigonius, de Ant. Jure Civ. Rom. lib. 1. cap. 16. Idem.

¹⁵ Jurisdictionem in libera civitate] Indignus locus, unde intelligitur, ex civitatibus, quae populus Romanus in suam potestatem redegerat, alias fuisse in provinciarum formam redactas, in quibus magistratus populi Romani jurisdictionem exercebat, alias liberae, quae suis legibus & magistratibus urbantur, Haem.

Nec haec ideo omitto, quod non gravissima sint, sed quia nunc sine teste dico.

IV. Ipsam vero urbem Byzantium fuisse refertissimam atque ornatissimam signis, quis ignorat? quae illi, exhausti sumptibus, bellisque maximis, cum Mithridaticis impetibus, totumque Pontum armatum, effervescentem in Asiam, atque erumpentem, aere repulsum, & cervicibus interclusum suis, sustinerent, tum, inquam, Byzantii, & postea signa illa, & reliqua urbis ornamenta, sanctissime custodita, tenuerunt. Te imperatore infelicissimo & terribissimo, Caesone Calventi¹⁶, civitas libera, & proximis suis beneficiis a senatu & a populo Romano liberata, sic spoliata, atque nudata est, ut, nisi C. Virgilius, legatus, vir fortis & innocens, intervenisset, unum signum Byzantii ex maximo numero nullum haberent. Quod sanum in Achaja, qui locus, aut lucus in Graecia tota tam sanctus fuit, in quo ullum simulacrum, ullum ornamentum reliquum sit? Emisti a fœdissimo tribuno plebis, tum in illo naufragio hujus urbis, quam tu idem, qui gubernare debueras, everteras: tum, inquam, emisti grandi pecunia, ut tibi pecuniis creditis jus in libero populo contra senatusconsultum, & contra legem generi¹⁷ tui dicere liceret. Id emptum ita vendidisti, ut aut jus non diceres, aut bonis cives Romanos everteres.

Quorum ego nihil nunc, Patres conscripti, in hominem ipsam; de provincia disputo. Itaque omnia illa, quae & saepe audistis, & tenetis animis, etiam si non audiat, praetermitto: nihil de hac ejus urbana, quam ille praesens in oculis vestris mentibusque defixit, audacia loquor: nihil de superbia, nihil de contumacia, nihil de crudelitate disputo. Latent libidines ejus illae tenebrosae, quas fronte & supercilio, non pudore & temperantia contegebat: de provincia, quod agitur, id disputo. Huic vos non committetis? hunc diutius manere patienti? cujus, ut provinciam retiget, sic fortuna cum im-

R 2

probi-

¹⁶ Caesare Calventi] Vide Orat. in Pison. cap. 14.
¹⁷ Geni] J. Caesaris.

* Vid. Man. Lamb. nunc dicam, P. C. monumentum ipsum reliquit: de provincia

probitate certavit, ut nemo posset, utrum posterior¹⁸, an infelicior esset, judicare.

An vero in Syria diutius est Semiramis¹⁹ illa retinenda? cujus iter in provinciam fuit ejusmodi, ut rex Ariobarzanes consulem vestrum ad cædem faciendam, tanquam aliquem Threccem conduceret. Deinde adventus in Syriam primus, equitatus habuit interitum: post concisæ sunt optimæ cohortes. Igitur in Syria, imperatore illo, nihil aliud actum est, nisi pactiones pecuniarum cum tyrannis, decisiones²⁰, direptiones, latrocinia, cædes, cum palam populi Romani imperator, instructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem militis hortaretur, sed omnia sibi & empta, & emenda esse clamaret.

V. Jam vero publicanos miseros (me etiam miserum, illorum ita de me meritorum miseris, ac dolore) tradidit in servitutem Judæis, & Syris, nationibus natis servituti. Statuit ab initio, & in eo perseveravit, jus publicano non dicere: pactiones sine ulla injuria factas rescidit: custodias sustulit²¹: vestigiales multos, ac stipendiarios liberavit: quo in oppido ipse esset, aut quo veniret, ibi publicanos, aut publicani servum²² esse vetuit. Quid multa? crudelis haberetur, si in hostem animo fuisset eo, quo fuit in cives Romanos, ejus ordinis præsertim, qui est semper, dignitate sua, benignitate magistratus sustentatus.

Itaque videtis, Patres conscripti, non temeritate redemptionis, aut negotii gerendi incertitia, sed avaritia, superbia, crudelitate Gabinii, pene afflictos jam atque everfos publicanos: qui-

18 *Posterior*] Hoc est, improbius, nequior. Ut enim in censendis æstimandisque hominibus, ponuntur in prima classe boni ac probi, in improbi & nequam in posteriora. *Ducuntur.*

19 *Semiramis*] Gabinii: ob mores effeminatos, qui describuntur in Orat. pro Sextio, cap. 8. & quod Assyriæ regno potita sit et mulier, de qua Julius lib. 1. cap. 2. *Idem.*

20 *Decisiones*] Decisio, est pactio, transactio, atque adeo conditio transigendi. *Ernst.*

21 *Custodias sustulit*] Publicani servos habebant in regionum finibus, ad portas urbium, ut nunc quoque fit, qui vel obambulant, vel sedentes explorabant, quid importaretur, exportaretur. Hæc sunt *custodias*, quas sustulit Gabinii. *Fr. Ducuntur.*

22 *Publicani servum*] Servi Publicanorum ii dicebantur, quorum opera utebantur publicani ad exigendas pecunias. Corrupta latinitas eos appellavit *servientes*: quæ vox, ex trita litera *ti*, & sequente mutata de vocali in consonantem, mansit in populari Gallicorum sermone. *Idem.*

quibus quidem vos, in his angustiis ararii, tamen subveniatis necesse est: etsi jam multis non potestis: qui propter illum hostem senatus, inimicissimum ordinis equestris, bonorumque omnium, non solum bona, sed etiam honestatem miserè perdiderunt, quos non parsimonia, non continentia, non virtus, non labor, non splendor tueri potuit contra illius heluonis & prædonis audaciam.

Quid? qui se etiam nunc subsidiis patrimonii, aut amicorum liberalitate sustentant, hos perire patiemur? An, si qui frui publico non potuit per hostem, hic tegitur ipsa lege censoria²³; quem is frui non finit, qui est, etiam si non appellatur, hostis, huic ferri auxilium non oportet? Retinete²⁴ igitur in provincia diutius eum, qui de sociis cum hostibus, de civibus cum sociis faciat pactiones: qui hoc etiam se plaris esse, quam collegam, putet, quod ille vos tristitia, vultuque deceperit, ipse nunquam se minus, quam erat, nequam esse simularit. Piso autem alio quodam modo gloriatur, se brevi tempore perfecisse, ne A. Gabinii unus omnium nequissimus existimaretur.

Hos vos de provinciis, si non aliquando deducendi essent, deripiendos non putaretis? & has duplices pestes sociorum, militum clades, publicanorum ruinas, provinciarum vastitates, imperii maculas, teneretis? At iidem vos anno superiore²⁵, hos eisdem revocabatis, cum in provincias jam pervenissent. Quo tempore si liberum vestrum judicium fuisset, nec toties dilata res, nec ad extremum e manibus erepta esset, restituissetis, id quod cupiebatis, vestram auctoritatem, iis, per quos erat

23 *Lex censoria*] Quæ publicanis, si quando acciderit, propter hostes minime possunt vestigialia exigere, datur remissio. Eiusmodi etiam videtur, ut eadem condicione sint publicani Syriæ, quandoquidem ab hoste Gabinio fuerunt prohibiti, ne vestigialibus fruerentur. *Idem.*

24 *Retinete*] Ironia. *Idem.*

25 *Anno superiore*] Senatus ut superioris anni vulneribus moderetur, primum omnium Ciceronem ab exilio revocavit, deinde delin-

multi omnes leges Clodii per vim & contra auspicia latas esse abrogandas, atque inter cæteras eam, qua Pisoni Macedoniam, Gabinio Syriam decreverat: sed cum inter eas una esset maxime popularis, quæ remissis semilibus & trientibus frumentum de publico plebi dabatur, Senatus liberum non fuit, quod cupiebat, decernere, cum præsertim eo tempore propter famem, seditio timeretur, nec hujus legis abrogatione plebs exacerbanda videretur. *Atram.*

erat amissa, revocatis, & his ipsis præmiis²⁶ extortis, quæ erant pro scelere, atque everfione patriæ consecuti.

VI. Quam poenam si tum aliorum opibus, non suis, invittissimis vobis, evolarunt: at aliam multo majorem, gravio-remque subierunt. Quæ enim homini, in quo aliquis si non famæ pudor, at supplicii timor est, gravior poena accidere potuit, quam non credi literis iis, quæ rem bene gestam in bello nuntiarent? Hoc statuit senatus, cum frequens supplicationem Gabinio denegavit: primum homini, sceleribus, flagitiis contaminatissimo, nihil esse credendum: deinde a proditore, atque eo, quem præsentem hostem reipublicæ cognosset, bene rem geri non potuisse: postremo, ne deos quidem immortales velle aperiri sua templa, & sibi supplicari hominis impiorissimi & sceleratissimi nomine. Itaque ille alter, aut ipse est homo doctus, & a suis Græcis subtilius eruditus, quibuscum jam in exoetra helluatur, antea post siparium²⁷ solebat: aut amicos habet prudentiores, quam Gabinius, cujus nullæ literæ perferuntur.

VII. Hosce igitur imperatores habebimus? quorum alter non audet nos certiores facere, ne imperator appelleretur: alterum, si tabellarii non cessarint, necesse est paucis diebus poeniteat audere. Cujus amici, si qui sunt, aut si belluæ tam immani tamque terræ possunt ulli esse amici, hac consolatione utuntur, etiam T. Albucio supplicationem hunc ordinem denegasse. Quod est primum dissimile. Res in Sardinia cum mastrucatis²⁸ latrunculis a propratore una cohorte auxiliaria gesta, & bellum cum maximis Syriæ gentibus, ac tyrannis, consulari exercitu imperioque confectum. Deinde Albucius, quod a senatu petebat, ipse sibi in Sardinia ante decreverat. Constabat enim, Græcum hominem²⁹ ac levem in ipsa provincia quasi

²⁶ Præmiis] Provincias præmia vocat scelerum, quia Clodius eas decerit. Cui quod Ciceronem & patriam prodidissent. *Idem.*

²⁷ Exoetra . . . siparium] Voces theatricæ. Exoetra, machina spectatoriis res intrinsecas patefaciens. siparium, eas regens. *Primo Decem.*

²⁸ Mastrucatis] Mastruca velis erat Sar-

dorum e pellibus. *Tarabur*, quem vide Ad-
vers. XX. 9.

²⁹ Græcum hominem] Non quod nativus in Græcia esset Albucius, sed quoniam doctus Græcis literis, vel patris sine Græco ut ait Ciceron. *Brut. 35. Item De Finib. l. 3. Da-
cæb.*

quasi triumphasse. Itaque hanc ejus temeritatem senatus supplicatione denegata notavit.

Sed fruatur sane hoc solatio: atque hanc insignem ignominiam, quoniam uni, præter se, iniusta est, putet esse levio-rem; dummodo, cujus exemplo se consolatur, ejus exitum expectet³⁰: præsertim cum in Albucio nec Pisonis libidines, nec audacia Gabinii fuerit; hac tamen una plaga conderit, ignominia senatus³¹.

Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duobus³², hos retinet ambo: qui autem alteram Galliam, & uti Syriam, aut Macedoniam, tamen alterum retinet, & in utroque pari scelere disparem conditionem facit. Faciam, inquit, illas pratorias³³, ut Pisoni & Gabinio succedatur statim. Si hic finat³⁴. Tum enim tribunus intercedere poterit, nunc non potest. Itaque ego idem, qui nunc consulibus iis, qui designati erunt, Syriam, Macedoniamque decerno, decernam eisdem pratorias³⁵, ut & prætores annuas provincias habeant, & eos quam primum videamus, quos animo æquo videre non possumus.

VIII. Sed mihi credite: nunquam succedetur illis, nisi cum ea lege referetur, qua intercedi de provinciis non licebit. Ita-
taque

³⁰ Ejus exitum expectet] Reversus e Sardinia T. Albucius, de pecuniis repetendis postulatus fuit; & Athenas exul abiit. *Idem.* Vide Commentar. in Brut. 35. Tomo nostro l. p. 428.

³¹ Ignominia Senatus] Id est, quam senatus imposuit. Quemadmodum Sineid. II. 436, videtur Ulysses est, quod Ulysses inflixerat, ut Servius interpretatur. Videtur potest Gellius IX. 12. *Idem.*

³² Atqui duas Gallias qui decernit consulibus duobus, &c.] Transiit ad alteram confirmationis partem, quæ est de Cæsare in provincia retinendo, quæ duas Gallias, citeriorem & ulteriorem conjungebat. Sed antequam sua confirmet sententiam, alienas quasdam resellit, eorum mirum, qui fundebant, ut Cæsar potius revocaretur, & duæ Galliæ, divisio impio, desiguandis consulibus decernerentur: vel, alterutra Gallia Cæsari adempta, alteratur, vel Piso, vel Gabinius revocaretur. Posteriores hanc partem eo resellit, quod cum pares sint scelere, debet esse par utriusque conditio. *Idem.*

³³ Faciam, inquit, illas pratorias] Expone, ac resellit alteram sententiam, quæ duas Gallias, Cæsari ademptas, duobus futuris consulibus decernebat. Per quamdam propositam, loquentem facit auctoritatem ejus sententiam. Si revoco, inquit, Cæsarem, non idcirco Pisonem & Gabinium retineo in provinciis, quæ obtinent. Immo vero id ago, ut illis succedatur statim. Nam quæ obtinent provincias, illas faciam pratorias; hoc est, ut diximus, dabo administrandas pratoribus. *Idem.*

³⁴ Si hic finat] Responso est Ciceronis: *Modo hic finat.* Cum diceret hic, gestu designabat Tribunum. *Idem.*

³⁵ Decernam eisdem pratorias] Hoc dicit: Quia non poterunt in suis provinciis ire consules, nisi post annum; decernam, Syriam & Macedoniam fore interim pratorias; ut eas Prætores annuas habeant; administranturque per eum annum, quo anno magistratum in urbe gerent consules, quibus fuerint deceret. Reverta facta est Macedoniam pratoria in annum, & Q. Anchario data. *Idem.*

taque, hoc tempore amisso, annus est integer vobis expectandus: quo interfecto, civium calamitas, sociorum ærumna, sceleratissimorum hominum impunitas propagatur. Quod si essent illi optimi viri, tamen ego mea sententia C. Cæsari succedendum nondum putarem. Qua de re dicam, Patres conscripti, quod sentio, atque illam interpellationem mei familiarissimi³⁶, qua paulo ante interrupta est oratio mea, non pertimescam. Negat me vir optimus inimiciorem Gabinio debere esse, quam Cæsari. Omnem enim illam tempestatem, cui cesserim, Cæsare impulsore atque aduttore esse excitatam. Cui si primum sic respondeam, me communis utilitatis habere rationem, non doloris mei: possimne probare, cum id me facere dicam, quod exemplo fortissimorum & clarissimorum civium facere possim? An non Tib. Gracchus³⁷ (patrem dico, cujus utinam filii ne degenerassent a gravitate paterna) tantam laudem est adeptus, quod tribunus plebis solus ex toto illo collegio L. Scipioni auxilio fuit, inimicissimus & ipsius, & fratris ejus Africani, juravitque in concione, se in gratiam non rediisse: sed alienum sibi videri dignitate imperii, quo duces essent hostium, Scipione triumphante, ducti, eodem ipsum duci, qui triumphasset?

Quis plenior inimicorum fuit C. Mario? L. Crassus, M. Scaurus. Aliene inimici? omnes Metelli. At hi non modo illum inimicum ex Gallia sententiis suis non detrahebant, sed & propter rationem Gallici belli, provinciam extra ordinem decernebant³⁸. Bellum in Gallia maximum gestum est: do-

³⁶ Familiarissimi] Quis hic fuerit interpellator, incertum est. Idem.

³⁷ Annus Tib. Gracchus] Vide Gellium, lib. vii. cap. 19. Gratularer amatoribus Ciceronis, si omnes, quas attingit, historias indicare possem sic explicatas. Olivet.

³⁸ Provinciam extra ordinem decernebant] Cum tribus modis extraordinariam provinciam obtinere diceretur quispiam; (1. si privatus esset, 2. si prorogaretur illi imperium, 3. si magistratus ipse nominatum in provinciam mitteretur) quaeritur, quomodo Marius extra ordinem gessit bellum adversus Gallos. An quod erat privatus? Nequaquam; nam in singulis annis consul reiciebatur. An proroga-

to imperio seu per populum, seu per senatum? Multo minus; iis enim, qui iam magistratu abissent, prorogabatur imperium: at Mario, iure consulatus, quotannis provincia debebatur. Quid igitur dicendum est? Decretum a Senatu factum fuisse, idemque renovatum quotannis, ut Marius Consul, sine sorte, & nominatum provinciam illam administraret. Hi ergo Senatores, qui Mario provinciam extra ordinem decernebant, ita singulis annis decernebant, ut sublatam provinciarum consularium fortitione, eam nominatum Marius haberet, in qua bellum cum Gallis gerebatur. Ferrarius.

mitæ sunt a Cæsare maximæ nationes, sed nondum legibus, nondum jure certo, nondum satis firma pace devinctæ. Bellum affectum videmus, & vere ut dicam, pene confectum: sed ita, ut, si idem extrema persequitur, qui inchoavit, jam omnia perfecta videamus. Si succeditur: periculum fit, ne instauratas maximi belli reliquias, ac renovatas audiamus. Ergo ego senator, inimicus, si ita vultis, homini; amicus esse, sicut semper fui, reipublicæ debeo. Quid, si ipsas inimicitias depono reipublicæ causa? quis me tandem jure reprehendat? præsertim cum ego omnium meorum consiliorum, atque factorum exempla semper ex summorum hominum factis mihi censuræ petenda.

IX. An vero M. ille Lepidus³⁹, qui bis consul & pontifex maximus fuit, non solum memoriæ testimonio, sed etiam annalium literis, & summi poetæ⁴⁰ voce laudatus est, quod cum M. Fulvio collega, quo die censor est factus, homine inimicissimo, in campo statim rediit in gratiam, ut commune officium censuræ communi animo ac voluntate defenderent? Atque, ut vetera, quæ sunt innumerabilia, mittam; tuus pater, Philippe, nonne uno tempore cum suis inimicissimis in gratiam rediit? quibus cum omnibus eadem reipublica reconciliavit, quæ alienarat.

Multa prætereo, quod intueor coram hæc lumina atque ornamenta reipublicæ, P. Servilium, & M. Lucullum: utinam etiam L. Lucullus ille viveret! Quæ fuerunt inimicitia graviores in civitate, quam Lucullorum, atque Serviliorum? quas in viris fortissimis non solum extinxit reipublicæ dignitas, & ipsorum, sed etiam ad amicitiam consuetudinemque traduxit. Quid? Q. Metellus Nepos, nonne consul in templo Jovis optimi maximi, permotus cum auctoritate vestra, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens mecum, summo suo beneficio, rediit in gratiam? An ego possum huic esse inimicus, cujus literis, fama, nuntiis, celebrantur aures quotidie meæ novis nominibus gentium, nationum, locorum?

Tom. VI.

S

Ar.

³⁹ Lepidus] Videatur Aulus Gellius, lib. 8. ⁴⁰ Summi poetæ] Ennii.

Ardeo, mihi credite, Patres conscripti, (id quod vosmet de me existimatis, & facitis ipsi) incredibili quodam amore patriæ: qui me amor & subvenire olim⁴¹ impendentibus periculis maximis cum dimicatione capitis, & rursus⁴², cum omnia tela undique esse intenta in patriam viderem, subire coegit atque excipere unum pro universis. Hic me meus in rempublicam animus pristinus ac perennis cum C. Cæsare reducit, reconciliat, restituit in gratiam. Quod volent denique homines existiment; nemini ego possum esse bene de republica merenti non amicus.

X. Etenim si iis, qui hæc omnia flamma ac ferro delere voluerunt, non inimicitias solum, sed etiam bellum indixi, atque intruli, cum partim⁴³ mihi illorum familiares, partim etiam, me defendente, capitis iudiciis essent liberati: cur eadem respublica, quæ me in amicos inflammare potuit, inimicis placare non possit? Quod mihi odium cum P. Clodio fuit, nisi quod perniciosum patriæ civem fore putabam, qui, turpissima libidine incensus, duas res sanctissimas, religionem & pudicitiam, uno scelere⁴⁴ violasset? Num est igitur dubium ex iis rebus, quas is egit, agiturque quotidie, quin ego, in illo oppugnando, respublicæ plus, quam otio meo; nonnulli in eodem defendendo, suo plus otio, quam communi, prospexerint?

Ego me a C. Cæsare in republica disensisse fateor, & sensisse vobiscum: sed nunc iisdem vobis assentior, cum quibus antea sentiebam. Vos enim, ad quos literas L. Piso de suis rebus non audeo mittere, qui Gabinii literas insigni quadam nota, atque ignominia nova condemnastis, C. Cæsari supplicationes decrevistis, numero, ut nemini uno ex bello; honore,

⁴¹ *Olum*] Tempore conjurationis Catilinae. *Dionys.*

⁴² *Rursus*] Tempus intulit, quo urbe pulsus est a Clodio. Nam, ut saepe dicit, quærebatur causam cædis Clodius, ut inieciunt faceret ab ipso Cicerone, si voluisset hic, ut multis millibus adolescentium stipatus erant, in urbe discederent; Ita ut dicit Cicerone, se iterum videri fersse civis suos, quod noluerit pati, ut pro se decerent. *Idem.*

⁴³ *Partim*] Hoc est, alii. Exempla collegit J. F. Gronovius, *Observat.* III. 2. Rationem explicavit G. J. Vossius, *lib. de Confruct.* c. 64. Sensus ergo est: cum alios illorum haberem familiares, alios in capitalibus causis defendissem. *Observat.* 44.

⁴⁴ *Unus sceleris*] Cum in templum Bonæ Deæ, muliebri vestitu libidinis causa penetravit. *Mentis.*

re, ut omnino nemini. Cur igitur expectem hominem aliquem, qui me cum illo in gratiam reducat? Reduxit ordo amplissimus, & ordo is, qui est & publici consilii, & meorum omnium consiliorum auctor & princeps. Vos sequor, Patres conscripti, vobis obtempero, vobis assentior: qui, quamdiu C. Cæsaris consilia in republica non maxime diligebatis, me quoque cum illo minus conjunctum videbatis. Posteaquam rebus gestis mentes vestras, voluntatesque mutastis, me non solum comitem esse sententiæ vestræ, sed etiam laudatorem vidistis.

XI. Sed quid est, quod in hac causa maxime homines admirentur, & reprehendant meum consilium, cum ego idem antea multa decreverim, quæ magis ad hominis dignitatem, quam ad reipublicæ necessitatem pertinerent? Supplicationem quindecim dierum decrevi sententiæ meæ. Reipublicæ satis erat tot dierum, quot C. Mario. Diis immortalibus non erat exigua eadem gratulatio, quæ ex maximis bellis. Ergo ille cumulus dierum hominis est dignitati tributus.

In quo ego⁴⁵, quo consule referente, primum decem dierum supplicatio decreta Cn. Pompejo, Mithridate interfecto, consecutoque Mithridatico bello, cujus sententiæ primum duplicata est supplicatio consularis, (mihi enim estis assensi, cum ejusdem Pompeji literis recitatis, consecutis omnibus maritimis terrestribusque bellis, supplicationem dierum duodecim⁴⁶ decrevistis) sum Cn. Pompeji virtutem & animi magnitudinem admiratus, quod, cum ipse cæteris omnibus esset omni honore antelatus, amplio rem honorem alteri tribuebat, quam ipse erat consecutus. Ergo in illa supplicatione, quam ego decrevi, res ipsa tributa est diis immortalibus, & majorum institutis, & utilitati reipublicæ: sed dignitas verborum,

S 2 ho-

⁴⁵ *In quo ego*] Locus hic omnino probat, usque ad Ciceronem consulem, dies non plures quinque fuisse tributus supplicationibus. Duplicavit numerum Cicero consul in gratiam Pompeji; triplicavit in gratiam Cæsaris; qui post paulo quadruplicatam dierum viginti supplicationem habuit, ut ipse narrat *de Bell.*

Gall. lib. xv. Ducatur.

⁴⁶ *Supplicationem dierum duodecim*] Assentior iis, qui censent legendum *decem dierum*, quod ex præcedentibus verbis clare patet, *duplicata est supplicatio*. *Grævius*. Ita olim Manutius, cui plauso assentitur Fronto Ducatur.

honos, & novitas, & numerus dierum, Caesaris ipsius laudi gloriæque concessus est.

Relatum est ad nos nuper de stipendio ⁴⁷ exercitus. Non decrevi solum, sed etiam, ut vos decerneretis, laboravi: multa dissentientibus respondi: scribendo assui. Tum quoque homini plus tribui, quam nescio cui necessitari. Illum enim arbitrabar, etiam sine hoc subsidio pecunie, retinere exercitum præda ante parta, & bellum conficere posse: sed decus illud & ornamentum triumphi minuendum nostra parsimonia non putavi. Actum est de decem legatis ⁴⁸, quos alii omnino non dabant, alii exempla quærebant, alii tempus differerebant, alii sine ullis verborum ornamentis dabant. In ea quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reipublicæ causa sentirem, facere uberius propter ipsius Caesaris dignitatem.

XII. At ego idem nunc ⁴⁹ in provinciis decernendis, qui illas omnes res egi silentio, interpellor: cum superioribus causis hominis ornamenta fuerint, in hac me nihil aliud, nisi ratio belli, nisi summa utilitas reipublicæ moveat. Nam ipse Cæsar ⁵⁰, quid est, cur in provincia commorari velit, nisi ut ea, quæ per eum affecta sunt, perfecta reipublica tradantur? Amoenitas eum, credo, locorum, urbium pulchritudo, hominum nationumque illarum humanitas & lepos, victoriæ cupiditas, finium imperii nostri propagatio retinet. Quid illis terris asperius? quid victoriis oppidis? quid nationibus immanius? quid porro tot victoriis ⁵¹ præstabilius? quid Oceano lon-

⁴⁷ Relatum est... de stipendio] Propterea quod cum auxilium suas legiones Cæsar, opus illi fuit novo stipendio, quod a senatu petendum fuit. *Ducens.*

⁴⁸ Actum est de decem legatis] Qui confecto tantum bello mittebantur ad res provincie componendas: hinc subijcit, *alii exempla quærebant*, nondum scilicet confecto in Gallia bello. *Ferrarius.*

⁴⁹ An ego idem nunc] Cum ego illa, ad Cæsaris dignitatem magis, quam ad reipublicæ utilitatem facientia, supplicationem quindecim dierum, amplificationem stipendii, missionem decem legatorum decreverim, interpellante nullo, quid est quod nunc in terpellet, neque permittat que sentio dice-

re, ubi id decerno, quod non ad Cæsaris aliquid, sed ad maximum reipublicæ commodum attinet? *Frono Ducens.*

⁵⁰ Nam ipse Cæsar] A Cæsaribus ipsius persona, & ab adjunctis argumenta ducit, quibus probet, nihil esse cur illi, qui favent Cæsaribus, eum velit manere in Gallia: quoniam nihil sit, cur id velit ipse; & multa sint cur Romæ malit esse. Si ergo vult illic manere diutius, hoc vult idcirco, quoniam Ciceronem impellit, ut Cæsarem in provincia retinendum esse censet. *Ducens.*

⁵¹ Quid porro tot victoriis] Non est, inquit, quod dicatur velle Cæsarem manere in Gallia, ut clarioribus victoriis, & propaga-

longius inveniri potest? An reditus in patriam habet aliquam offensionem? utrum apud populum, a quo missus; an apud senatum, a quo ornatus est? An dies augeat ejus desiderium ⁵², an magis oblivionem? ac laurea illa magnis periculis parta, amittit longo intervallo viriditatem? Quare, si qui hominem non diligunt, nihil est, quod eum de provincia devocent: ad gloriam devocant, ad triumphum, ad gratulationem, ad summum honorem senatus, equestris ordinis gratiam, populi caritatem.

Sed, si ille hac tam eximia fortuna propter utilitatem reipublicæ frui non properat, ut omnia illa conficiat: quid ego lenator facere debeo, quem, etiam si ille aliud vellet, reipublicæ consulere oporteret? Ego vero sic intelligo, Patres conscripti, nos hoc tempore in provinciis decernendis, perpetuæ pacis habere oportere rationem. Nam quis hoc non sentit, omnia alia esse nobis vacua ab omni periculo, atque etiam ab omni suspitione belli? Jamdiu mare videmus illud immensum, cujus fervore non solum maritimi cursus, sed urbes etiam & viæ militares jam tenebantur, virtute Cn. Pompeii sic a populo Romano, ab Oceano usque ad ultimum Pontum, tanquam unum aliquem portum, tutum & clausum teneri: nationes eas, quæ numero hominum, ac multitudine ipsa poterant in provincias nostras redundare, ita ab eodem esse partim recisas, partim repressas, ut Asia ⁵³, quæ impe-

rium

trius longius imperii finibus, suam ipse famam amplificet. Quid enim illustrius in re militari potest esse, quam illæ sunt victoriæ, quas hæcenus retulit? Quid est ultra Oceanum, qui orbem terrarum terminat, & quo imperium populi Romani Cæsar terminavit? *Idem.*

⁵² An dies augeat ejus desiderium] Quasi dicat, inquit Manutius: Oblivionem potius, quam desiderium, tempus augeat. Quem enim aliquamdiu non vident homines, affluunt tandem non videre, non desiderant, penitus obliviscuntur; atque ut longo temporis intervallo viriditatem amittit laurea illa, quam accepit Cæsar, cum est ob victoriam ab exercitu salutatus imperator, ita ipse ejus victoriæ gratiam perdunt, quam habebant in publicum, tunc cum essent recentes. Hanc

orator comparationem ingeniose contraxit in metaphoram. *Idem.*

⁵³ Ut Asia, &c.] Asiam hoc loco appellat eam Asiam minoris partem, quæ fuit in ditione regum Pergamenorum, Eumenis, & Attali ejus, qui heredem populum Romanum testamento reliquit. Ea continet Joniam, Cariam, & magnam partem Phœciæ. Hanc autem Asiam tribus alie cingit provinciæ, Ponto nimirum, ubi regnavit Mithridates; Armenia, ubi Tigranes; & Syria, quam Judæorum regibus, aliisque Pompejus eripuit. Refert Plinius, *H. N. lib. vi. cap. 26. dixisse Pompejum in concione, cum de rebus suis differere: Somnum summorum in illa gloria fuis, Asiam ultimam provinciarum accessisse, eandemque mediam patriæ reddidisse.* *Ducens.*

rium antea nostrum terminabat, nunc tribus novis provinciis ipsa cingatur. Possum de omni regione, de omni hostium genere dicere. Nulla gens est, qua non aut ita subacta sit, ut vix extet: aut ita domita, ut quiescat: aut ita pacata, ut victoria nostra imperioque lætetur.

XIII. Bellum Gallicum⁵⁴, Patres conscripti, C. Cæsare imperatore gestum est; antea tantummodo repulsum. Semper illas nationes nostri imperatores refutandas⁵⁵ potius bello, quam laceffendas putaverunt. Ipse ille C. Marius, cujus divina atque eximia virtus magnis populi Romani luctibus funeribusque subvenit, influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit, non ipse ad eorum urbes sedesque penetravit. Modo ille meorum laborum, periculorum, consiliorum socius, C. Pontinius⁵⁶, fortissimus vir, ortum repente bellum Allobrogum⁵⁷, atque hac scelerata conjuratione excitatum, præliis fregit, eosque domuit, qui lacefferant: & ea victoria contentus, republica metu liberata, quievit. C. Cæsaris longe aliam video fuisse rationem. Non enim sibi solum cum iis, quos jam armatos contra populum Romanum videbat, bellandum esse duxit, sed totam Galliam in nostram dirionem esse redigendam. Itaque cum acerrimis nationibus, & maximis Germanorum & Helvetiorum præliis felicissime decertavit: cæteras contrivit, domuit, compulit⁵⁸, imperio populi Romani parere assuefecit, & quas regiones, quasque gentes nul-

⁵⁴ *Bellum Gallicum*] Satis imperatoribus Romanis fuit, si Gallorum compellerent impetus: cæteras eos nunquam provocarent; ne ipse quidem Marius, ad quem populus Romanus confugit, strage trium exercituum, quos Ambrones Galli, cum Tigurinis conjuncti deleverant, & horum in Italiam venturum metu contererent. Ambrones quidem vicis Marius ad Aquas Sextias, eamque gentem funditus abolevit; post etiam Cimbrorum ac Teutonorum, qui cum Ambronibus conspiraverant, ingenti clade fudit; ut in Galliam arma non intrassent. *Idem.*

⁵⁵ *Refutandas*] *Refutare* nativa & propria significatione, quam ex Festi, & aliorum fragmentis expresse Jo. Scaliger, est ollam, cum fervens paulo plus exuberat, injecta aqua compescit. Hæc metaphora quam sit

ad rem idonea, intelligit, qui non ignorat, quæ ingenia forent gentis Gallicæ. An sine nunc eadem, nihil ad Tullium. *Idem.*

⁵⁶ *Pontinius*] Vide Catil. III. 2.

⁵⁷ *Allobrogum*] Quidam recentiores Geographi ajunt Allobrogum olim fuisse, quantumcumque terrarum diocesis Viennensium, Genevensium, Gratianopolitana, ac Mautinensium continetur. Huic sententia facile accesserim. *Hadr. Valesius, Nostr. Gall.*

⁵⁸ *Compulsi*] Compellere, inquit Servius in *Ecol.* II. 2. proprie est in unum locum diversa animalia cogere. Quæ metaphora apprime facit ad scopum oratoris: significat enim id esse Gallis Cæsarem, quod est homo peccidibus, quas in unum vel gregem, vel armentum cogit. *Fronto Dicitur.*

læ nobis antea literæ, nulla vox, nulla fama notas fecerat, has nosse imperator, nosseque exercitus, & populi Romani arma peragrarunt. Semitam tantum Gallia⁵⁹ tenebamus antea, Patres conscripti: cæteræ partes a gentibus aut inimicis huic imperio, aut infidis, aut incognitis, aut certe immanibus, & barbaris, & bellicosis tenebantur: quas nationes nemo unquam fuit, qui non frangi, domarique cuperet: nemo sapienter de republica nostra cogitavit jam inde a principio hujus imperii, quin Galliam maxime timendam huic imperio putaret: sed propter vim ac multitudinem gentium illarum nunquam est antea cum omnibus dimicatum. Restitutum semper laceffiti⁶⁰. Nunc denique est perfectum, ut imperii nostri, terrarumque illarum idem esset extremum.

XIV. Alpihus Italiam munierat ante natura, non sine aliquo divino numine: nam, si ille aditus Gallorum immanitati, multitudinique patuisset, nunquam hæc urbs summo imperio domicilium ac sedem præbuisset. Quæ jam licet confidant⁶¹. Nihil est enim ultra illam altitudinem montium usque ad Oceanum, quod sit Italia pertimescendum. Sed tamen una atque altera ætas, vel metu, vel spe, vel pœna, vel præmiis, vel armis, vel legibus potest totam Galliam sempiternis vinculis adstringere. Impolitæ vero res, & acerbe⁶² si erunt reliquæ: quanquam sunt accisæ, tamen efferent se aliquando, & ad renovandum bellum revirescent.

Quare

⁵⁹ *Semitam tantum Gallia*] Galliam Narbonensem intelligit, quæ jampridem Domitii Aenobarbi, Fabii Maximi Allobrogici, & aliorum armis in populi Romani dirionem concesserat. *Semitam Gallia* vocat, quod ea provincia esset velut aditus quidam patefactus ad cæteras Galliarum regiones. *Abram.*

⁶⁰ *Restitutum semper laceffiti*] An ergo, quotiescumque decertarunt cum Gallis Romanis, ab illis laceffiti, sic eorum excepere impetum, ut nihil claudis acceperint? Atqui læpe a Gallis casu, supratique sunt; ut ab illis aliquando Galli. Hoc vult: Quoties cum illis dimicatum fuit, id fecimus provocari; defensores fuimus semper, nunquam oppugatores. *Fronto Dicitur.*

⁶¹ *Quæ jam licet confidant*] Jure est eloquentia studioso conferre quæ in eadem sententiam habentur. *Orat. in Pison. cap. 33. Idem.*

⁶² *Impolitæ vero res, & acerbe*] Si prius devocetur a provincia Cæsar, quam opus absolvent, & Gallis iugo assuescerit; si res, quæ inchoavit, imperitibus relinquatur, evenerit, ut Galli, quamvis nunc profrastrati, posthac resurgant, & resumptis viribus, atque animis, bellum inflaurent. Gallicæ res dicitur *impolitæ*, ut opera, quibus artifex suprema manus non addidit; *acerbe*, ut fructus, ante maturitatem lesti; *accisæ*, ut surculi non stirpitibus excisi, qui repullulant. *Idem.*

Quare sit in ejus tutela ⁶³ Gallia, ejus virtuti, fidei, felicitati, commendata est. Etenim si Fortuna muneribus amplissimis ornatus, sæpius ejus dea periculum facere nolle: si in patriam, si ad deos penates, si ad eam dignitatem, quam in civitate sibi propositam videt: si ad jucundissimos liberos, si ad clarissimum generum redire properaret: si in Capitolium invehi victor cum illa insigni laurea gestiret: si denique timeret casum aliquem, qui illi tantum addere jam non potest, quantum auferre: vos tamen oporteret ab eodem illa omnia, a quo profligata sunt, confici velle. Cum vero ille suæ gloriæ jam pridem, reipublicæ nondum satisfecerit, & malit tamen tardius ad suorum laborum fructus pervenire, quam non explere susceptum reipublicæ munus: nec imperatorem incensum ad rempublicam bene gerendam revocare, nec totam Gallici belli rationem, prope jam explicatam, perturbare, atque impedire debemus.

XV. Nam illæ sententiæ virorum clarissimorum minime probandæ sunt: quorum alter ulteriorem Galliam decernit cum Syria, alter citeriorem. Qui ulteriorem: omnia illa, de quibus differui paulo ante, perturbat: simul offendit, eam se sciscere legem ⁶⁴, quam esse legem neget: &, quæ pars provinciæ sit, cui non possit intercedi, hanc se avellere: quæ defensore ⁶⁵ habeat, non tangere: simul & illud facit, ut, quod illi a populo datum sit, id non violet: quod senatus dederit, id senator properet auferre.

Alter belli Gallici rationem habet: fungitur officio boni senatoris ⁶⁶: legem, quam non putat, eam quoque servat. Præfinit enim successori diem. * Qui mihi nihil videtur minus a dignitate disciplinaque majorum dissidere, quam ut, qui

CON-

⁶³ Quare sit in ejus tutela] Concludit, non esse devocandum e Gallia Cæsarem, etiam si velit: sed relinquendum ad tutelam ejus nondum confirmatæ, & quasi adolescentis provinciæ. Idem.

⁶⁴ Sciscere legem] Vatiniam, quam esse legem negabant, quippe latam contra auspiciam. Eam autem servabat, qui citeriorem Galliam illa lege Cæsari datam adimere non audebat. Ferrat. Vide Indivisum Legum.

⁶⁵ Defensorem] Nam populi donum tueri poterat Tribunus pl. intercedendo, nisi elapsum foret quinquennium a lege præfinitum. Ferratius.

⁶⁶ Boni senatoris] Bellum enim Gallicum vult a Cæsare confici, cum ulteriorem Galliam non adimat. Idem.

* Lamb. Atqui mihi nihil videtur magis . . . quam qui consul

consul Kalendis Jan. ⁶⁷ habere provinciam debet, is ut eam desponsam, non decretam, habere videatur. Fuerit toto in consulatu sine provincia, cui fuerit, antequam designatus esset, provincia decreta. Sortietur, an non? nam & non sorti absurdum est, & quod sortitus sis, non habere. Proficiscetur paludatus ⁶⁸? quo? quo pervenire ante certam diem non licebit. Januario, Februario, provinciam non habebit. Kalendis ei denique Martiis, nascetur repente provincia. Attamen his sententiis Piso in provincia permanebit. Quæ cum gravia sunt, tum nihil gravius illo, quod multari imperatorem deminutione provinciæ contumeliosum est: neque solum summo in viro, sed etiam mediocri in homine ne accidat, providendum.

XVI. Ego vos intelligo, Patres conscripti, multos decrevisse honores eximios C. Cæsari, & prope singulares, quod ita meritis erat, gratis ⁶⁹: sin etiam, ut quam conjunctissimus huic ordini esset, sapientes ac divini fuisset. Neminem unquam est hic ordo complexus honoribus & beneficiis suis, qui ullam dignitatem præstabiliorem ea, quam per vos esset adeptus, putarit. Nemo unquam hic potuit esse princeps, qui maluerit esse popularis. Sed homines aut propter dignitatem suam dissisi ⁷⁰ ipsi sibi, aut propter reliquorum obrestitutionem, ab hujus ordinis conjunctione depulsi, sæpe ex hoc portu se in illos fluctus prope necessario contulerunt. Qui, si ex illa jactatione cursuque populari, bene gesta republica, refer-

Tom. VI.

T

⁶⁷ Kal. Jan.] Senatus est: Consul Kal. Jan. debet habere provinciam. At, qui sortietur Galliam citeriorem, in toto consulatu erit sine provincia. Quin etiam Januario & Februario anni subsequentes non habebit provinciam, quæ illi Kal. Mart. repente nascetur, elapso quinquennio lege Vatinia præfinito. Idem.

⁶⁸ Paludatus] Magistratus provinciales ab Urbe proficiscuntur paludati. Idem. Vide Ferrat. XV. 17.

⁶⁹ Gratis] Quid sit deterrere alicui honores gratis, quod ita meritis est, ego sine non intelligo. Qui sunt illi honores, qui gratis dantur? Num qui dantur iis, qui illos non fuissent meriti? Nuge. Legendum sine hesitatione cum Grutero, gratis. Si Cæsari tribui-

tis honores, quos meritis esse bene gesta republica, grati essis erga illum, qui ejus merita in rempublicam agnosceris: sin etiam propter hanc causam ei honores eximios decreveris, ut tantum virum adjuveretis ordini senatorio, a quo fuerat aversus, sapientes fuisset ac divini. Hoc est, nihil potuisset facere sapientius & divinius, quia hoc consilium maxime faciebat. Cicerois sententiæ ad stabilendam & firmendam rempublicam contra machinationes improborum. Græc. Optime: sed Gruterus tamen, gratis, non admittit in contextum.

⁷⁰ Dissisi] Possit per senatum assuqui, quæ sunt dignitates debita esse putaverint. Ferratius.

runt adsp̄ctum in curiam, atque huic amplissimā dignitati commendati esse volunt, non modo non repellendi sunt, verum etiam expetendi.

Monemur a fortissimo viro, atque optimo post hominum memoriam consule, ut provideamus, ne citerior Gallia nobis invitū alicui decernatur, post eos consules, qui nunc erunt designati: perpetuoque⁷¹ posthac ab iis, qui hunc ordinem oppugnent, populari ac turbulenta ratione teneatur. Quam ego plagam et si non contemno, Patres conscripti, praesertim monitus a sapientissimo consule, & diligentissimo custode pacis & otii, tamen vehementius arbitror pertimescendum, si hominum clarissimorum ac potentissimorum aut honorem minuro, aut studium erga hunc ordinem repudiario. Nam ut C. Julius omnibus a senatu eximiiis, aut novis rebus ornatus, per manus hanc provinciam trader⁷² ei, cui minime vos velitis: per quem ordinem ipse amplissimam sit gloriam consecutus, ei ne libertatem quidem relinquat, adduci ad suspicandum nullo modo possum. Postremo, quo quisque animo futurus sit, nescio: quid sperem video. Praestare hoc senator debeo, quantum possum, ne quis vir clarus, aut potens, huic ordini jure irasci posse videatur. Atque hoc, si inimicissimus essem C. Caesari, sentirem tamen reipublicae causa.

XVII. Sed non alienum esse arbitror, quo minus saepe aut interpellare a nonnullis, aut tacitorum existimatione reprehendat, explicare breviter, quae mihi sit ratio & causa cum Caesare. Ac primum illud tempus familiaritatis & consuetudinis, quae mihi cum illo, quae fratri meo, quae C. Varroni, consobri nostro, ab omnium nostrum adolescentia fuit, praefermitto. Posteaquam sum penitus in rempublicam ingressus, ita disseni ab illo, ut in disjunctione sententiae conjuncti tamen amicitia maneremus. Consul ille egit eas res, quarum me participem esse voluit: quibus ego si minus assentiebar, tamen illius mihi iudicium gratum esse debebat. Me ille, ut

⁷¹ Perpetuoque] Divinus hic fuit Marcellus. Nam reip̄a anno frequent per alterum quinquennium a populo Galliam Caesar obtinuit: post Caesarem, nec multo post, M.

Anronius: unde bellum civile. Idem.

⁷² Tradat] Inuit, neminem fore, qui Galliam a populo obtinere possit, invito Caesare. Idem.

quinqueviratum⁷³ acciperem, rogavit: me in tribus sibi conjunctissimis consularibus esse voluit⁷⁴: mihi legationem⁷⁵, quam vellem, quanto cum honore vellem, detulit. Quae ego omnia non ingrato animo, sed obstinatione quadam sententiae repudiavi. Quam sapienter non disputo: multis enim non probabo: constanter quidem, & fortiter certe. Qui cum me firmisimis opibus contra scelus inimicorum munire, & populares impetus populari praesidio propulsare possem, quamvis excipere fortunam, subire vim atque injuriam malui, quam aut a vestris sanctissimis mentibus disfidere, aut de meo statu declinare. Sed non is solum gratus debet esse, qui accipit beneficium, verum etiam is, cui potestas accipiendi fuit. Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas gesseram, non putabam. Illum quidem amico animo me habere eodem loco, quo principem civem, suum generum, sentiebam.

XVIII. Traduxit ad plebem⁷⁶ inimicum meum: sive iratus mihi, quod me secum ne beneficiis quidem videbat posse conjungi: sive exoratus. Ne haec quidem fuit injuria. Nam postea me, ut sibi essem legatus, non solum suavit, verum etiam rogavit. Ne id quidem accepi: non quo alienum mea dignitate arbitrarer⁷⁷, sed quod tantum reipublica sceleris impendere a consulibus proximis non suspicabar.

T 2

Ergo

⁷³ Ut quinqueviratum] Vide Fabricium, in Historia Cic. ad annum 694.

⁷⁴ Me in tribus sibi conjunctissimis consularibus esse voluit] Praeter Ciceronem, qui, sine controversia, tertius est, quinam duo reliqui? Pompeius gener, inquit Manutius, & Piso sacer. Manutius assentitur Hotomanus, utriusque Cravus. Sicine Piso consularis illi, qui tantum anno sequenti consul fuit? Vellejus Paterculus, lib. II. cap. 24. Caesare ipsius Consule, inter cetera, & C. Pompeium, & M. Crassum, jura potentia sociat. Haec duo Caesari conjunctissimi consulares, Pompejus, & Crassus. Cum Ciceronem tertium esse cuperet, ut hic desiceret ab optimatibus, obtinere non potuit. Ferrarius.

⁷⁵ Legationem] Vide ad Attic. lib. II. epist. 19.

⁷⁶ Traduxit ad plebem] P. Clodium, qui,

nisi plebeus et patricio factus fuisset, neque Tribunus plebis esse potuisset, neque Ciceroni nocere. Idem.

⁷⁷ Non quo alienum mea dignitate arbitrarer] Nocet hanc sententiam Hotomanus, ut sibi alteri repugnantem: Ego illa ornamenta, quibus ille me ornabat, decere me, & convenire iis rebus, quas gesseram, non putabam. Hotomano respondet Clero: Nihil in his pugnat est. Ego consularis poteram legatus esse Caesaris, neque id alienum mea dignitate arbitraber: sed neque illa legatio, neque ornamenta duo alia, quibus ornare me volebat, quinqueviratus, & consiliorum facultas, me decebant, aut conveniebant iis rebus, quas gesseram. Me enim, qui semper in optimarium partibus fuissim, non decebat transire ad populares. Olivetan.

Ergo adhuc magis est mihi verendum, ne mea superbia in illius liberalitate, quam ne illius injuria in nostra amicitia reprehendatur. Ecce illa tempestas⁷⁸, caligo bonorum, & subita, atque improvisa formido, tenebrae reipublicae, ruina, atque incendium civitatis. Terror injectus Caesari de ejus actibus⁷⁹, metus caedis bonis omnibus: consulum scelus, cupiditas, egestas, audacia. Si non sum adjutus: non debuit. Si desertus: sibi fortasse providit. Si etiam oppugnatus, ut quidam aut putant, aut volunt: violata amicitia est, accepti injuriam, inimicus esse debui, non nego. Sed, si idem illi tum me salvum esse voluit, cum vos me ut carissimum filium desiderabatis: & si vos idem pertinere ad causam illam putabatis, voluntatem C. Caesaris a salute mea non abhorre: & si illius voluntatis generum ejus habeo testem, qui idem Italiam in municipiis; populum Romanum in concione; vos, mei semper cupidissimos, in Capitolio, ad meam salutem incitavit: si denique Cn. Pompejus idem mihi testis de voluntate Caesaris, & sponsor est illi de mea: nonne vobis videor & ultimi temporis⁸⁰ recordatione, & proximi memoria, medium illud tristissimum tempus debere, si ex rerum natura non possem evellere, ex animo quidem certe excidere? Ego vero, si mihi non licet per aliquos ita gloriarī, me dolorem atque inimicitias meas reipublicae concessisse, quod magni cuiusdam hominis, & persipientis videtur: utar hoc, quod non tam ad laudem adipiscendam, quam ad vitandam vituperationem valet, hominem me esse gratum, & non modo tantis beneficiis, sed etiam mediocri hominum benevolentia commoveri.

XIX. A viris fortissimis, & de me optime meritis quibuldam peto, ut, si ego illos meorum laborum & incommodorum

⁷⁸ Ecce illa tempestas] Hac metaphora- rum congerie notat annum, quem Gabinus & Piso consules, Tribunus plebis P. Clodius, adeo turbulenter, & Ciceroni memorabilem reddiderant. *Fronto Duceus.*

⁷⁹ De ejus actibus] Vide Orat. pro Sextio, cap. 7.

⁸⁰ Ultimi temporis] Hoc loco ultimum tempus, est primum; illud nimirum relegen-

ti vestigia, &c. ut ait Horatius, lib. 1. Sat. VI. *94. scitis avais avais venare praedum satagenti, ultimum occurreret.* Sic Virgilius, *Aeneid. VII. 49. Tu sanguinis olimini auctor, id est, princeps, inquit Servius. Catullus, IV. 15. Ultimo ex origine.* Quod Virgilio est, *Primo ab origine.* Porro designat Cicerō tempus adolescentiae, familiaritatisque, & conjunctio- nis suae cum Caesare. *Duceus.*

rum participes esse nolui, ne illi me suarum inimicitiarum socium velint esse, praesertim cum mihi idem illi concesserint⁸¹, ut etiam acta illa Caesaris, quae neque oppugnavi antea, neque defendi, meo jam jure possum defendere. Nam summi civitatis viri, quorum ego consilio rempublicam confervavi, & quorum auctoritate illam conjunctionem Caesaris defugi, Julius leges, & ceteras, illo consule, rogatas, jure latas negant. Idem illam proscriptionem capitis mei, contra salutem reipublicae, sed salvis auspiciis rogatam esse dicebant. Itaque vir summa auctoritate, summa eloquentia, dixit graviter, casum illum meum funus esse reipublicae, sed funus justum & iudicium⁸². Mihi ipsi omnino perhonorificum, discessum meum funus dici reipublicae. Reliqua non reprehendo: sed mihi ad id, quod sentio, refugio. Nam, si illud jure rogatum dicere ausi sunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de caelo fervarat⁸³: oblitine erant⁸⁴, tum, cum ille, qui id egerat, plebejus est lege

⁸¹ Proscripsi cum mihi idem illi concesserint] Id est, cum fecerint ipsi, ut iure iure possum nunc Caesaris acta defendere. Cur enim, quod in Clodio faciunt, ego in Caesare non faciam? Catonem huc petunt. Is pro praetore missus in Cyprum fuerat ad res componendas: miserat populum, rogationem tulerat P. Clodius Tribunus plebis. Reversus Cato cepit Clodium tribunatus acta defendere, quae Cicero contendebat esse rescindenda: non enim fieri id poterat, quod Cicero volebat, quin irrita fierent ea omnia, quae in Cypro gesserat Cato. Nam si irrita erat lex, quae Catoni dederat potestatem praetoriam, irrita erant quaecumque fecerat potestate praetoria, quam habebat nullam. De Catonis conjunctione cum Clodio, vide quid scripserit Tullius ad Lentulum, *Fam. lib. I. epist. 7. & 9. Idem.*

⁸² Funus iustum & iudicium] Eadem est sententia in Orat. pro domo, cap. 16. Porro funus iudicium, sive iudicium, ut scribit Festus, erat id, ad quod per praecentum populum evocabatur. Quis autem hic vir fuerit, auctoritate & eloquentia commendabilis, qui hanc protulit sententiam, quaerunt interpretes: an Cato, Bibulus, Domitius, Marcellus? At quis hoc mortalium scire potest? Catonem excludunt, quoniam tunc aberat, non-

dum e Cypro reversus, cum ageretur de re- ditu Ciceronis. Cur autem id Cato non dixerit in senatu, cum Cicerone altercans de tribunatu & actis Clodii? Certe quisquis hoc dixit, id, credo, voluit intelligi. Quomodo- modum in funeribus iustis & iudicis servan- tur praescripti ritus, sic in ea rogatione nihil factum esse contra auspicia. *Idem.* Facit hoc quoque quod observavit Henricus Nor- sicus, *Constat. Pisan. Dissert. III. cap. 1.* in funere iudicivo nullam fieri vestium publi- cam mutationem. Veterant autem Consules in Ciceronis calamitate velles mutari. Vide *Orationem pro Sextio*, cap. 14.

⁸³ Si illud iure rogatum dicitur ausi sunt, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, quia nemo de caelo fervarat] Locum hunc obscurat aliquantisper trajectio vocum, quae sic ordinanda sunt: *Si ausi sunt dicere, illud, quod nullo exemplo fieri potuit, nulla lege licuit, iure rogatum est, quia (cum ro- garetur) nemo de caelo fervarat.* Hoc dicitur Cato de rogatione Clodii adversus Ciceronem. *Duceus.*

⁸⁴ Oblitine erant] Vide *Orationem pro Domo*, cap. 15. In his argumentatur Cice- ro ad hominem, ut ajunt, & ex concessis *Idem.*

lege curiata factus, dici de caelo esse servatum? qui si plebejus omnino esse non potuit, qui tribunus plebis potuit esse? & , cujus tribunatus si ratus est, nihil est, quod irritum ex actis Cæsaris possit esse: ejus non solum tribunatus, sed etiam perniciosissima res, auspicioꝝ religione conservata, jure lata videbuntur?

Quare aut vobis statuendum est, legem Aliam manere, legem Fusiam non esse abrogatam, non omnibus factis legem ferri licere: cum lex feratur, de caelo servari, obnuntiari, intercedi licere: censorium judicium, ac notionem, & illud morum severissimum magisterium, non esse nefariis legibus de civitate sublatum: si patricius tribunus plebis fuerit, contra leges sacratas: si plebejus, contra auspicia fuisse: aut mihi concedant homines oportet, in rebus bonis non exquirere jura ea, qua ipsi in perditis non exquirunt, praesertim cum ab illis aliquoties conditio C. Cæsari lata sit, ut eandem res alio modo ferret: qua conditione auspicia requirebant, leges comprobabant: in Clodio auspicioꝝ ratio sit eadem, leges omnes sint eversa ac perditæ civitatis.

XX. Extremum illud est. Ego, si essent inimicitia mihi cum C. Cæsare, tamen hoc tempore reipublicæ consulere, inimicitias in aliud tempus reservare deberem. Possent etiam summorum virorum exemplo inimicitias reipublicæ causa deponere: sed, cum inimicitia fuerint nunquam; opinio injuria beneficio sit extincta: sententia mea, Patres conscripti, si dignitas agitur C. Cæsaris, homini tribuam: si honos quidam, senatus concordia consulam: si auctoritas decretorum vestrorum, constantiam ordinis in eodem ornando imperatore servabo: si perpetua ratio Gallici belli, reipublicæ providebo: si aliquod meum privatum officium, me non ingratum esse prestabo. Atque hoc velim probare omnibus, Patres conscripti: sed levissime seram, si forte aut iis minus probato, qui meum inimicum, repugnante vestra auctoritate, texerunt: aut iis, si qui meum cum inimico suo reditum in gratiam vituperabant, cum ipsi & cum meo, & cum suo inimico in gratiam non dubitarent redire.

EVEN-

EVENTUS.

Piso quidem & Gabinius revocati, recentius quidem Macedonia, Syria vero facta Consulibus. Cæsar in sua provincia, Submissus in locum laris. Atque ita Pisoni primo quoque tempore Gabinii M. Crassus, qui proximo comitiis re factum est, Gabinio non nisi post annum designatus est Consul cum Cn. Pompejo: in num, id est, post Crassi & Pompeji consulatum. *Abram.*

PRO

P R O V E
L. CORNELIO BALBO.
O R A T I O XXXVI.
A R G U M E N T U M.

L Cornelius Balbus Gaditanus fuit. Is, propter operam in re militari præstitam Romanis, a Pompejo donatus est civitate Romana ex lege Gellia Cornelia, qua Pompejo potestas permissa erat homines sigillatim de consilii sententia civitate donandi, quos vellent. Eo præmio cum esset aliquando usus, controversia ei mota est de civitate a Gaditano quodam. Is duobus argumentis erat usus. Primo, quod populus Gaditanus non esset fundus factus legis Gellie Corneliae, hoc est, eam non adscripsisset & approbasset. Secundo, quod fœdus esset cum populo Gaditano sacrosanctum: quod autem sacrosanctum esset, ejus nulla pars violari, aut auferri posset: neque adeo liceret civem Gaditanis auferre. Defensores nactus est Balbus M. Crassum, Pompejum ipsum, & Cicero-nem, a quo causa est perorata. Oratio ejus in his duobus argumen-tis dissolvendis maxime versatur. Nam primo ostendit, fundum fieri posse populum fœderatum, aut liberum quemcunque, permittente populo Romano, legum tantum civilium, non autem earum, quæ ad imperium populi Romani, bella, victorias pertineant, qualis Gellia Cornelia esset. Deinde, non modo in rogatione Gellia Cornelia nihil, quod sacrosanctum esset, exceptum esse docet; sed etiam fœdus illud non esse sacrosanctum, quod non a populo aut plebe esset sancitum, neque obrestitutione legis, aut consecratione capi-tis sacratum. Itaque & summos imperatores hominibus & fœderatis populis civitatem imperiisse, eamque rem sæpe senatus auctoritate, ac judicium sententiis, populi denique suffragiis esse comprobatam.

ERNESTUS.

I. SI

I auctoritates patronorum in judiciis valerent, ab amplissimis viris L. Cornelii causa defensa est: si usus, a peritissimis: si ingenia, ab eloquentissimis: si studia, ab amicissimis, & cum beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate conjunctis. Quæ sunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ, quantam vos in me esse voluistis, usus mediocris, ingenii minime voluntati paris. Nam cæteris, a quibus est defensus, hunc debere plurimum video: ego, quantum ei debeam, alio loco ostendam. Principio orationis hoc oppono, me omnibus, qui amici fuerint salutis & dignitati meæ, si minus referenda gratia satisfacere potuerim, at prædicanda & habenda certe satis esse facturum.

Quæ fuerit hesternò die Cn. Pompeji gravitas in dicendo, Judices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita vestrorum animorum, sed perspicua admiratione declarari videbatur. Nihil enim unquam audivi, quod mihi de jure subtilius dici videretur, nihil de memoria, de more, de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil illustriore auctoritate de bellis, nihil de republica gravius, nihil de ipso modestius, nihil de causa & crimine ornatius. Ut mihi jam verum videatur illud esse, quod nonnulli literis ac studiis doctrinæ dediti, quasi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omnes animo virtutes penitus comprehendisset, omnia, quæ facere vellet, facillime tractare. Quæ enim in L. Crasso potuit, homine nato ad dicendi singularem quandam facultatem, si hanc causam ageret, major esse ubertas, varietas, copia, quam fuit in eo, qui tantum potuit impertire huic studio temporis, quantum ipse a pueritia usque ad hanc ætatem a continuis bellis & victoriis conquievit? Quo mihi difficilior est hic extremus perorandi locus. Etenim ei succedo orationi, quæ non prætervecta sit aures vestras, sed in animis omnium

Tom. VI. V peni-

1. Nihil de memoria] Id est de antiquitate, rebusque propagatis ad memoriam posterorum. *Abram.*
2. Qui omnes animo virtutes] Paradoxum

Stoicorum: Virtutes ita inter se esse connexas, ut altera non possit ab altera separari: ac proinde eum qui unam virtutem habeat, nihil vitii habere admixtum. *Idem.*

penitus infederit: ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modo ex mea, sed ex cuiusquam oratione capere possitis.

II. Sed mos est gerendus non modo Cornelio, cuius ego volentati in ejus periculis nullo modo deesse possum; sed etiam Cn. Pompejo, qui sui facti, sui iudicii, sui beneficii, voluit me esse, ut apud eosdem vos, Judices, nuper in alia causa fuerim, & prædicatorem, & auctorem.

Ac mihi quidem hoc dignum reo videtur, hoc deberi huius excellentis viri præstantissimæ gloriæ, hoc proprium esse vestri officii, hoc satis esse causæ, ut, quod fecisse Cn. Pompejum constet, id omnes & licuisse concedant. Nam verius nihil est, quam quod hesterno die dixit ipse, ita L. Cornelium de fortunis omnibus dimicare, ut nullius in delicti crimen vocaretur. Non enim furatus esse civitatem, non genus suum e mentitus, non in aliquo impudenti mendacio delituisse, non irrepsisse in censum dicitur: unum objicitur, natum esse Gaudibus: quod negat nemo. Cæterum accusator fatetur, hunc in Hispania, durissimo bello, cum Q. Metello, cum C. Memmio, & in classe, & in exercitu fuisse, & ut Pompejus in Hispaniam venerit, Memmiumque habere quaestorem cœperit, nunquam a Memmio discessisse: Carthaginem esse profectum: accersimis illis præliis & maximis, Sacronensi & Duriensi, interfuisse: cum Pompejo ad extremum belli tempus fuisse. Hæc sunt prælia Cornelii: talis in rempublicam nostram labor, assiduitas, dimicatio, virtus digna summo imperatore, spes pro periculis præmiorum. Præmia quidem ipsa non sunt in ejus facto, qui adeptus est, sed in ejus, qui dedit.

III. Donatus igitur est ob eas causas a Cn. Pompejo civitate. Id accusator non negat: sed reprehendit: ut in Cornelio causa ipsius probetur, poena quærat: in Pompejo causa lædatur, poena sit nulla. Sic famam, sic innocentissimi homi-

3 Cæterum accusator fatetur] Pal. nonus cetera, ut & alias exemplar S. Victoris. Cn. In Ensur, est quoque cetera. Cur id rejecerunt? Grævus.

4 Non sunt in ejus factis] Non sunt consideranda tantam factum Balbi, sed tantam Pompeji qui dedit. Manur.

5 Causa] Meritum. Idem.

6 Poena] Ut ei civitas adimatur. Idem.

7 Causa lædatur] Improbetur causa. Quasi enim facere non debuerit id quod fecit, ita factum illius dampnari, non ut in eum ismen poena recideret, sed ut in Balbum. Idem.

minis fortunas, præstantissimi imperatoris factum condemnari volunt. Ergo in iudicium caput Cornelii, factum Pompeji vocatur. Hunc enim in ea civitate, in qua sit natus, honestissimo loco natum esse concedis, & ab ineunte ætate, relictis rebus suis omnibus, in nostris bellis, nostris cum imperatoribus esse versatum: nullius laboris, nullius obsidionis, nullius prælii expertem fuisse. Hæc sunt omnia cum plena laudis, tum propria Cornelii: nec in his rebus crimen est ullum.

Ubi igitur est crimen? quod eum Pompejus civitate donavit. Hujuscemodi crimen? minime: nisi honos ignominia putanda est. Cujus igitur? Revera nullius: actione accusatoris, ejus unius, qui donavit. Qui si adductus gratia, minus idoneum hominem præmio affecisset; qui etiam si virum bonum, sed non ita meritum; si denique aliquid, quod non contra, ac liceret, factum diceretur, sed contra, atque oporteret: tamen esset omnis ejusmodi reprehensio a vobis, Judices, repudianda. Nunc vero quid dicitur? quid ait accusator? fecisse Pompejum quod ei facere non liceret? quod gravius est, quam, si id factum ab eo diceret, quod non oportuisset. Est enim aliquid, quod non oporteat, etiam si licet. Quidquid vero non licet, certe non oportet.

IV. Hic ego nunc cuncter sic agere, Judices, non esse fas dubitari, quin, quod Cn. Pompejum fecisse constet, id non solum decuisse, sed etiam debuisse fateamur? Quid enim abest huic homini, quod si adesset, jure hoc tribui & concedi putarem? Ususne rerum? qui pueritia tempus extremum, principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum? cujus plerique æquales minus sæpe castra viderunt, quam hic triumphavit? qui tot habet triumphos, quot ora sunt, partesque terrarum? tot victorias bellicas, quot sunt in rerum natura genera bellorum? An ingenium? cum etiam ipsi casus eventusque rerum, non duces, sed comites ejus consiliorum fuerint? in quo uno ita summa fortuna cum summa virtute certavit, ut omnium iudicio plus homini, quam deæ tribueretur?

V 2

a Vict. plus homini, quanto decet. Man. plur., quam posse: minus quam decet debet.

Lambo plus homini, quanto posse, minus quam

retur? An pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia unquam requisita est? Quem provinciæ nostræ, quem liberi populi, quem reges, quem extræ gentes, castriorem, moderatiorem, sanctiorem, non modo viderunt, sed aut sperando unquam, aut optando cogitaverunt?

Quid dicam de auctoritate? quæ tanta est, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus esse debet. Cui senatus populusque Romanus amplissimæ dignitatis præmia dedit, non postulanti imperia, verum etiam recusanti^a: hujus de factis, Judices, ita quæri, ut id agatur, licueritne ei facere, quod fecit, an vero, non dicam, non licuerit, sed nefas fuerit, (contra fœdus enim, id est, contra populi Romani religionem & fidem fecisse dicitur) non turpe populo Romano? nonne vobis?

V. Audivi hoc de parente meo puer: cum Q. Metellus, Lucii filius, causam de pecuniis reperundis diceret, ille, ille vir, cui patria salus dulciior, quam conspectus fuit: qui de civitate decedere, quam de sententia maluit: hoc igitur causam dicente, cum ipsius tabulæ circumferrentur inspiciendi nominis causa, fuisse judicem ex illis equitibus Romanis, gravissimis viris, neminem, quin removeret oculos^b, & se totum averteret, ne forte, quod ille in tabulas publicas retulisset, dubitasse quisquam, verumne an falsum esset, videretur. Nos Cn. Pompeji decretum, judicium, de consilii sententia pronuntiatum recognoscemus? cum legibus conferemus? cum fœderibus, omnia acerbissima diligentia, perpendemus?

Athenis ajunt, cum quidam apud eos¹⁰, qui sancte graviterque vixisset, & testimonium publice dixisset, & (ut mos Græcorum est) jurandi causa ad aras accederet, una voce

^a Non postulanti: imperia vero etiam recusanti. Et Valerius Max. lib. II. cap. 10. Man.] Ego sic, vel contra veteres omnes libros, sententiam secutus emendavi. Antea vero, Non postulanti imperia, verum etiam recusanti. De quo tamen liberum cuique iudicium relinquo. Item.

^b Oculos removeret oculos] Scribit ad Artic. lib. 1. eandem rem his verbis: Tabulas Metelli Numidici, cum se, qui non esset, circumferrentur, nostri iudices aspiciere noluerunt.

Et Valerius Max. lib. II. cap. 10. Man.] Ego sic, vel contra veteres omnes libros, sententiam secutus emendavi. Antea vero, Non postulanti imperia, verum etiam recusanti. De quo tamen liberum cuique iudicium relinquo. Item.

¹⁰ Cum quidam apud eos] Quem hic non nominat, Xenocratem philosophum fuisse & ipse dicit lib. 1. ad Artic. & Valerius Max. II. 1. & Laetius. Manur.

ce omnes iudices, ne is juraret, reclamasse. Cum Græci homines, spectati viri, noluerint religione videri potius, quam veritate, fidem esse constrictam: nos etiam in ipsa religione & legum, & fœderum conservanda, qualis fuerit Cn. Pompejus, dubitabimus?

Utrum enim inscientem vultis contra fœdera fecisse, an scientem? Si scientem: o nomen nostri imperii! o populi Romani excellens dignitas! o Cn. Pompeji & late longeque diffusa laus, ut ejus gloriæ domicilium communis imperii finibus terminetur! o nationes, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, testes Cn. Pompeji non solum virtutis in bello, sed etiam religionis in pace! vos denique mutæ regiones imploro, & sola terrarum ultimarum: vos maria, portus, insulæ, littoraque. Quæ est enim ora, quæ sedes, qui locus, in quo non extent hujus cum fortitudinis, tum vero humanitatis, tum animi, tum consilii impressa vestigia? Hunc quisquam incredibili quadam atque inaudita gravitate, virtute, constantia præditum, fœdera scientem neglexisse, violasse, rupisse, dicere audebit?

VI. Gratificatur mihi gestu accusator: inscientem Cn. Pompejum fecisse significat. Quasi vero levius sit, cum in tanta republica versere, & maximis negotiis præsis, facere aliquid, quod scias non licere: an omnino nescire quid liceat. Etenim cum in Hispania bellum acerrimum & maximum gesserat, quo jure Gaditana civitas esset, nesciebat? An, cujus linguam populi non nosset, interpretationem fœderis non tenebat? Id igitur quisquam Cn. Pompejum ignorasse dicere audebit, quod mediocres homines, quod nullo usu, nullo studio militari præditi, quod librarioli denique scire profiteantur?

Equidem contra existimo, Judices, cum in omni genere ac varietate artium, etiam illarum, quæ sine summo otio non facile discuntur, Cn. Pompejus excellat, singularem quandam laudem ejus, & præstabilem esse scientiam in fœderibus, pactationibus, conditionibus populorum, regum, exterarum nationum: in universo denique belli jure, ac pacis. Nisi forte, quæ nos libri docent in umbra & otio, ea Cn. Pompejum, neque

neque cum requiesceret, literæ; neque, cum rem gereret, res ipsæ docere potuerunt.

Atque ut ego sentio, Judices, causa dicta est temporis magis vitio, quam ullius Cornelii crimine: de quo plura non dicam. Ego de hujus, inquam, genere judicii plura non dicam. Est enim hujus seculi labes quædam, & macula, virtuti invidere, velle ipsum florem dignitatis infringere. Etenim, si Cn. Pompejus abhinc annos quingentos fuisset is vir, a quo senatus adolecentulo, atque equite Romano, sæpe communis salutis auxilium expetisset: cujus res gestæ omnes gentes, cum clarissima victoria, terra marique peragrassent: cujus tres triumphi testes essent, totum orbem terrarum nostro imperio teneri: quem populus Romanus singularibus honoribus decorasset: si nunc apud vos, id, quod is fecisset, contra fœdus factum diceretur, quis audiret? Nemo profecto. Mors enim cum extinxisset invidiam, res ejus gestæ sempiterni nominis gloria niterentur. Cujus igitur audita virtus dubitationi locum non daret: hujus præfens, experta, atque perspecta, obrectatorum voce lædatur?

VII. Omittam igitur Pompejum jam oratione mea reliqua: sed vos, Judices, animis ac memoria tenetote. De lege, de fœdere, de exemplis, de perpetua consuetudine civitatis nostræ renovabo ea, quæ dicta sunt. Nihil enim mihi novi, nihil integri, neque M. Crassus, qui totam causam & pro facultate & pro fide sua diligentissime vobis explicavit, neque Cn. Pompejus, cujus oratio omnibus ornamentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed, quoniam, me recusante, placuit ambobus adhiberi hunc a me quasi perpoliendi quendam operis extremum laborem: peto a vobis, ut me officii potius, quam dicendi studio, hanc suscepisse operam ac munus putetis.

Ac prius quam aggrediar ad jus causamque Cornelii, quidam de communi conditione omnium nostrum, deprecanda malevolentia causa, breviter commemorandum videtur. Si, quo quique loco nostrum est, Judices, natus, aut, si in qua fortuna est nascendi initio constitutus, hunc vitæ statum usque ad senectutem obtinere debet, &, si omnes, quos aut

fortu-

fortuna extulit, aut ipsorum illustravit labor & industria, potèna sunt afficiendi: non gravior L. Cornelio, quam multis viris bonis, atque fortibus, constitui lex vitæ & conditio videatur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo genere & fortunæ gradu non modo amicitias, & rei familiaris copias consecuta est, sed summam laudem, honores, gloriam, dignitatem: non intelligo, cur potius invidia violatura virtutem L. Cornelii, quam æquitas vestra pudorem ejus adjutura videatur. Itaque, quod maxime petendum est, a vobis idcirco non peto, Judices, ne de vestra sapientia, atque de vestra humanitate dubitare videar. Est autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici sitis industriæ, ne humanitatem opprimendam, ne virtutem puniendam putetis. Illud peto, ut, si causam ipsam per se firmam esse & stabilem videritis, hominis ipsius ornamenta adjumento causæ potius, quam impedimento, esse malitis.

VIII. Nascitur, Judices, causa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex senatus sententia tulerunt. Qua lege videmus, satis esse sanctum, uti cives Romani sint ii, quos Cn. Pompejus de consilii sententia sigillatim civitate donaverit. Donatum esse L. Cornelium præfens Pompejus dicit: indicant publicæ tabulæ: accusator fatetur. Sed negat ex fœderato populo quemquam potuisse, nisi is populus fundus factus esset¹¹, in hanc civitatem venire.

O præclarum interpretem juris! auctorem antiquitatis! correcto-

¹¹ Nisi is populus fundus factus esset] Vide quid de hac locutione & re, memoria prodiderit viri doctissimi: Sigonius lib. 1. de jure Italiæ cap. 4. & dissertationes de populis fundis Nicolai Rigaltii, Ismaelis Bullialdi, & Henrici Valelii, que sunt in nostro Antiquitatum Romanarum Thesaurio, tomo II. Recte vero Valelius & alii observant, fundum, cum de populis dicatur, non significare statum quendam aut conditionem populorum, eo modo, quo, cum populus liber aut fœderatus, ac socius appellatur, statum & conditio illius declarari solet. Fundum enim populum nihil aliud esse, quam auctorem, subscriptoremque. Itaque populum non dici fundum esse, sed fundum fieri.

Que sunt certissima & verissima. Nam fundus alicui rei esse, nihil aliud est, quam auctorem alicui rei esse, rem aliquam approbare, & auctoritate sua efficere, ut illa res rata sit: ut patet ex Plauti, Pesti, Gellii locis, que viri docti arculerunt, & maxime patet ex sequentibus, cum singula hujus orationis argumenta expendemus. Grævius. Videatur ejusdem Henrici Valelii Bosthuma, edita Amstelædam, anno proxime elapso 1740. Scripserat J. F. Gronovius luculentam diatribam, ex qua profectice ajuunt Grævium. Tanto melior. *Vesum hoc ipse equidem, spatium exclusus inquit, præterit, & Jurispræcis commemoranda reliquo.* Olivetus.

rectorem, atque emendatorem nostræ civitatis! qui hanc pœnam fœderibus adscribat, ut omnium præmiorum beneficiorumque nostrorum expertes faciat fœderatos. Quid enim potuit dici imperitius, quam fœderatos populos fieri fundos oportere? Nam id non magis est proprium fœderatorum, quam omnium liberorum. Sed totum hoc, Judices, in ea fuit positum semper ratione atque sententia, ut, cum jussisset populus Romanus aliquid: si id adscribissent socii populi, ac Latini, & si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tanquam in fundo, resedisset: ut tum lege eadem is populus teneretur; non ut de nostro jure aliquid minueretur: sed ut illi populi aut jure eo, quod a nobis esset constitutum, aut aliquo commodo, aut beneficio uterentur.

Tulit apud majores nostros legem C. Furius de testamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliæ leges de civili jure sunt latae. Quas Latini voluerunt, adscriberunt. Ipsa denique Julia¹², qua lege civitas est sociis & Latinis data, qui fundi populi facti non essent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heraclensium, & Neapolitanorum¹³ fuit, cum magna pars in his civitatibus fœderis sui libertatem¹⁴ civitati anteferebat. postremo hæc vis est iustis & juris, & verbi, ut fundi populi, beneficio nostro, non suo jure, fiant¹⁵. Cum aliquid populus Romanus jussit, id si est

¹² Julia] Hæc & ipsa petiebatur ad ius seu privatum populi Rom. ut Furia, & Voconia. Nam lex Julia erat de civitate cum sociis & Latinis communicanda. Civitas autem est juri privati, ut me movuit Carolus Anibal Fabrotius, doctissimus antecessor. H. Valf.

¹³ In quo magna contentio Heraclensium & Neapolitanorum] Cum lex Julia Romæ lata esset, qua civitas sociis in Italia & Latinis dabatur, Neapolitani & Heraclenses concisionem populi advocarunt, ut in commune consisterent, quidnam factu opus esset: utrum beneficium sibi oblatum amplecterentur, an repudiarent. Multi in his civitatibus reperci sunt, qui eum honorem civitatis Romanæ aspernarentur, malentque fœderati esse quam cives Romani. Idem.

¹⁴ Fœderis sui libertatem] Fœderati enim liberi erant, ut docet Proculus in leg. 7. ff. de capt. & postl. reverf. Hæc autem libertas fœderis adinebatur civitati Romanæ. populus enim qui in civitatem Romanam transferat, fœderatus populi Romani amplius esse non poterat. Consensum autem ipsorum populorum intercedere oportebat; ut civitatem Romanam adpiscerentur. Invito quippe beneficium non datur. Hinc est quod Livius dicit, Prænelinos ob virtutem civitate donatos non mutavisse: quod idem est ac si diceret, fundos factos non fuisse. Idem.

¹⁵ Ut fundi populi beneficia nostro, non suo jure fiant] Non enim jus habent populi liberi ac fœderati adscribendi leges populi Romani, easque sua sententia ac suffragio comprobandi, sed ut id faciant permittit populus Romanus: nec leve illud erat beneficium populi Romani, ut partem juris sui cum sociis & Latinis communicaret.

ejusmodi¹⁶, ut quibusdam populis sive fœderatis, sive liberis¹⁷, permittendum esse videatur¹⁸, ut statuant ipsi non de nostris, sed de suis rebus¹⁹, quo jure uti velint: tum, utrum fundi facti sint, an non, quaerendum esse videatur. De nostra vero republica, de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute, fundos populos fieri noluerunt²⁰.

IX. Atqui si imperatoribus nostris²¹, si senatui, si populo Romano non licebit, propositis præmiis, elicere ex civitatibus sociorum, atque amicorum, fortissimum atque optimum quemque ad subeunda pro salute nostra pericula; summa utilitate,

Tom. VI.

X

ac

¹⁶ Id si est ejusmodi] Non igitur omnia iusta & scita populi Romani permittentur adscribere sociis ac fœderati, uti ex hoc loco liquet manifestissime. Quænam autem essent illa, que non permittentur fœderatis, docet mox Tullius, que scilicet ad temp. ad imperium, & ad statum rei Romanæ pertinebant. Idem.

¹⁷ Ut quibusdam populis, sive fœderatis, sive liberis permittendum esse videatur] Sic fœderatos & liberos jungit Proculus in leg. 7. ff. citata. Fœderati quidem populi sunt liberi, ut jam dixi, sed non omnes liberi populi sunt fœderati. Liber populus, ait Proculus, est is, qui nullius alterius populi potestati est subiectus: sive si fœderatus est, &c. Liber ergo generis vicem obtinet. Populi enim alii sunt liberi, alii stipendiarii; ex liberis alii fœderati, alii sine fœdere. Per liberos autem populos intelligere videtur Cicero, socios atque amicos populi Romani, quibuscumq; sedus nullum scriptum intercedebat, ut patet ex illis. Sed eum est illud imperiosissimum dicitur de populis fundis, &c. Idem.

¹⁸ Permittendum esse videatur] Hæc permissio dupliciter intelligi potest, primo, ut Romani petentibus sociis ac fœderatis id permiserint, ut leges suas adscriberent, quemadmodum doctissimus Ballialdus censuit. Secundo, ut id fieri passi fuerint Romani, & dissimulaverint, que tacita permissio dici potest. Certe Cicero id postularum fuisse non dicit. Idem.

¹⁹ Ut statuant ipsi non de nostris, sed de suis rebus] Hoc est, quod Cicero paulo post dicit: Videtur enim populus de suo jure, non de nostro fundus fieri solvere. Ex quo patet, fundum fieri nihil aliud esse, quam statueri & velle, seu auctorem esse, & sententia at-

que auctoritate sua aliquid comprobare. Notandum porro discrimen est inter hæc duo, suo jure, & de suo jure. Populi non fiant fundi suo jure, sed beneficio populi Romani; fiant autem fundi de suo jure, ut de suis rebus statuerent. Valf.

²⁰ De nostra vero republica, de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute, fundus populus fieri noluerunt] Id est, majores nostri noluerunt, ut populi liberi fœderati de republica nostra, de bellis ac victoriis quidquam statuerent, nempe ut eas leges, que ad statum rei Romanæ pertinerent, sibi adscriberent. Fere enim in eas leges, que de jure civili latae essent, fundi populi fiebant, non vero in eas leges, que ad jus publicum populi Romani spectabant. Hinc est, quod superius dixit Cicero: Innumerabiles aliæ leges de jure civitatis latae sunt, &c. Et longe post loquens de lege Gallia, qua sancitum erat, ut cives Romani essent si, quos Pompejus ex consilii sententia, id est, causa cognita, civitate donasset, Hinc, inquit, generi legum fundus populus fieri non solere. Idem. Vide Indularum Legum.

²¹ Atqui si imperatoribus nostris, &c.] Ut hæc cum superioribus coherere, sic interpretari oportet. Atqui si imperatoribus nostris, & senatui, & populo non licebit fortissimum quemque ex fœderatis & sociis civitate donare, nisi fundi, id est, auctores facti fuerint fœderati, statuerent de nostro imperio, de nostra republica, de nostro jure, de nostris bellis ac victoriis, atque ita in eorum potestate situm erit, an fortissimos viros in nostram civitatem adscribamus, priusvabuntque nos, si voluerint, opera atque auxilio fortissimorum virorum. Idem.

ac maximo saepe praesidio in periculis, atque asperis temporibus carendum erit. Sed, per deos immortales! quae est ista societas, quae amicitia, quod foedus, ut aut nostra civitas careat in suis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut, si quis ex illis populis sit exortus, qui nostros duces auxilio laboris, comaeatus, periculo suo juverit, qui cum hoste nostro cominus in acie saepe pugnarit, qui se saepe telis hostium, qui dimicationi capitis, qui morti objecerit: nulla conditione hujus civitatis praemiis affici possit?

Etenim in populum Romanum grave est, non posse uti sociis excellenti virtute praeditis, qui velint cum periculis nostris sua communicare: in socios vero ipsos, & in eos, de quibus agimus, foederatos, injuriosum & contumeliosum est, his praemiis & his honoribus exclusos esse fidelissimos & conjunctissimos socios, quae pateant stipendiariis, pateant hostibus, pateant saepe servis. Nam & stipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, ceteris provinciis multos civitate donatos videmus: & qui hostes ad nostros imperatores perfugissent, & magno ului reipublicae nostrae fuissent, scimus civitate esse donatos: servos denique, quorum jus & fortunae conditio infima est, bene de republica meritos, persaepe libertate, id est, civitate publice donari videbamus.

X. Hanc tu igitur, patrone foederum ac foederatorum, conditionem status Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis, quos Gaditanis adiutoribus armis subegimus, atque in ditionem nostram redeimus, liceat, si populus Romanus permiserit, ut, ab senatu, ab imperatoribus nostris, civitate donentur: id ne liceat ipsis? qui si suis decretis legibusve sanxissent, ne quis suorum civium castra imperatorum populi Romani intraret: ne quis se pro nostro imperio in periculum capitis, atque in vitae discrimen inferret: Gaditanorum auxiliis, cum vellemus, uti nobis non liceret. Privatum vero, si, ne quis vir, & animo & virtute praecellens, pro nostro imperio periculo suo dimicaret: graviter id jure ferremus, minni auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum virorum, alienigenarum nos hominum studiis, atque externa virtute privati.

Atque

Atque nihil interest, Judices, utrum haec foederati jura constituant, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad nostrorum belorum pericula accedere: an, quae nos eorum civibus, virtutis causa, tribuerimus, ea rata esse non possint. Nihil enim magis uteremur his adiutoribus, sublatis praemiis virtutis, quam, si omnino his versari in nostris bellis non liceret. Etenim, cum pro sua patria pauci post genus hominum natum reperti sint, qui nullis praemiis propositis, vitam suam hostium telis objecerint, pro aliena republica quemquam fore putatis, qui se opponat periculis, non modo nullo proposito praemio, sed etiam interdicto?

XI. Sed, cum est illud imperitissime dictum de populis fundis, quod commune est liberorum populorum, non proprium foederatorum: ex quo intelligi necesse est, aut neminem ex sociis civem fieri posse; aut etiam posse ex foederatis: tum vero jus omne noster iste magister mutandae civitatis ignorat; quod est, Judices, non solum in legibus publicis positum, sed etiam in privatorum voluntate. Jure enim nostro neque mutare civitatem quisquam invitatus potest, neque, si velit, mutare non potest, modo adsciscatur ab ea civitate, cujus esse se civitatis velit: ut, si Gaditani sciverint nominatim de aliquo cive Romano, ut sit is civis Gaditanus, magna potestas sit nostro civi mutandae civitatis, nec foedere impediatur, quo minus ex cive Romano civis Gaditanus possit esse.

Duarum civitatum civis esse nostro jure civili nemo potest: non esse hujus civitatis civis, qui se alii civitati dicarit, potest. Neque solum dicatione, quod in calamitate clarissimis viris Q. Maximo, C. Lanati, Q. Philippo Nuceriae, C. Caetoni Tarracone, Q. Capioni, P. Rutilio Smyrnae, vidimus accidisse, ut earum civitatum fierent cives, hanc ante amittere non potuissent, quam hujus solum civitatis mutatione vertissent: sed etiam postliminio potest civitatis fieri mutatio. Neque enim sine causa de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud majores legati nostri in Graeciam proficiscentes interpretem secum habere voluerunt, ad populum latum, ut is Publicius, si domum revenisset, & inde Romam redi-

X 2

rediisset, ne minus civis esset. Multi etiam superiore memoria cives Romani sua voluntate indemnati, & incolumes, his rebus relicti, alias se in civitates contulerunt.

XII. Quod si civi Romano licet esse Gaditanum sive exilio, sive postliminio, sive refectione hujus civitatis: ut jam ad foedus veniam, quod ad causam nihil pertinet, (de civitatis enim jure, non de foederibus disceptamus) quid est, quamobrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat? Equidem longe fecus sentio. Nam cum ex omnibus civitatibus via sit in nostram, cumque nostris civibus pateat iter ad ceteras civitates: tum vero, ut quaeque nobiscum maxime societate, amicitia, sponione, passione, foedere conjuncta est; ita mihi maxime communionem beneficiorum, praemiorum, civitatis, continere videtur.

Atqui ceterae civitates omnes non dubitent nostros recipere in suas civitates, si idem nos juris haberemus, quod ceteri. Sed nos non possumus & hujus esse civitatis, & cujusvis praeterea: ceteris concessum est. Itaque in Graecis civitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedaemonios, ceteros undique adscribi, multarumque esse eosdem homines civitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, nostros cives, Athenis in numero judicum atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero; cum ignorarent, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperassent. Peritus vero nostri juris ac moris nemo unquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civitatem se dicavit.

XIII. Sed hic totus locus disputationis, atque orationis meae, Judices, pertinet ad commune jus mutandarum civitatum: nihil habet, quod sit proprium religionis, ac foederum. Defendo enim rem universam, nullam esse gentem ex omni regione terrarum, neque tam dissidentem a populo Romano odio quodam, atque dissidio, neque tam fide, benevolentiaque conjunctam, ex qua nobis interdictum sit, ut ne quem adsciscere civem, aut civitate donare possimus. O jura praecleara, atque divinitus jam inde a principio Romani nominis a majoribus nostris comparata: ne quis nostrum plus quam unius civitatis esse

esse possit: (dissimilitudo enim civitatum varietatem juris habeat necesse est) ne quis invitus civitate mutetur: neve in civitate maneat invitus. Haec sunt enim fundamenta firmissima nostrae libertatis, sui quemque juris & retinendi, & dimittendi esse dominum. Illud vero sine ulla dubitatione maxime nostrum fundavit imperium, & populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator hujus urbis, Romulus, foedere Sabino docuit, etiam hostibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. Cujus auctoritate, & exemplo nunquam est intermissa a majoribus nostris largitio, & communicatio civitatis. Itaque & ex Latio multi, & Tusculani, & Lanuvini, & ex ceteris generibus gentes universae in civitatem sunt receptae; ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti essent civitatem mutare, si qui nolissent: nec, si qui essent civitatem nostram beneficio populi Romani consecuti, violatum foedus eorum videretur.

XIV. At enim quaedam foedera extant, ut Germanorum, Insularum, Helvetiorum, Japidum²², nonnullorum item ex Gallia Barbarorum, quorum in foederibus exceptum est, ne quis eorum a nobis civis recipiatur. Quod si exceptio facit, ne liceat: ibi necesse est licere, ubi non est exceptum. Ubi est igitur exceptum foedere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? nusquam. Ac sicubi esset; lex id Gellia & Cornelia, quae definite potestatem Pompejo civitatem donandi dederat, sustulisset.

Exceptum est, inquit²³: foedus siquidem sacrosanctum est. Ignosco tibi, si neque Poenorum jura calles: (reliqueras²⁴ enim

²² Japidum] Japidia incipiebat, ubi Carthorum desinebat una cum Oera monte fines, id est, ad fontes Formionis fluvii. Inde a tergo Histria in sinum portendebatur Hadriaticum, ad Liburniam usque. *Cluv. Ital. antiqua*, lib. 1. cap. 19. Vide *Plin. III.* 18.

²³ Exceptum est, inquit] In foedere Gaditano: si quidem sacrosancta sunt foedera. Argumentum accusatoris. Quod sacrosanctum est, violari non licet. Foedera sacrosancta sunt: ergo nullam foederati populi potestatem, nisi populus ipse consentiat, licet attingere. Non consentit populus Gaditanus in Balbo: civitatem igitur Balbus mutare non potuit. Quamquam in ipso foedere discretis verbis non sit exceptum, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate. Argumentum Cicero refellit earum rerum destinatione, quae sacrosanctae sunt. *Manut. Vide Brisson. de Form. lib. 12. pag. 252.*

²⁴ Reliqueras] Aliquo crimine. Nam in verbo, *reliqueras*, hoc tacite significatur. *Manutius.*

nim civitatem tuam) neque nostras potuisti leges inspicere: ipsæ enim te a cognitione sua iudicio²⁵ publico repulerunt.

Quid fuit in rogatione ea, quæ de Pompejo a Gellio & a Lentulo, consulibus, lata est, in qua aliquid sacrosanctum exceptum videretur? Primum enim sacrosanctum esse nihil potest, nisi quod populus plebsve sanxisset: deinde sanctiones sacrandæ sunt aut genere²⁶ ipso, aut obtestatione & consecratione legis²⁷, aut poenâ, cum caput ejus, qui contra facit, consecratur. Quid habet igitur dicere de Gaditano foedere ejusmodi? Utrum a capitis consecratione, an obtestatione legis sacrosanctum esse confirmas? Nihil omnino unquam de isto foedere ad populum, nihil ad plebem latum esse dico. De quibus etiam si latum esset, neque legem, neque poenam²⁸ latam esse, ne quem civem reciperemus: tamen id esset, quod populus postea jussisset, ratum; neque quidquam illis verbis, *Si quid sacrosanctum esset*, esse exceptum videretur. De his, cum populus Romanus nihil unquam jusserit, quidquam aude dicere sacrosanctum fuisse?

XV. Nec vero hæc oratio mea ad infirmandum foedus Gaditanorum, Judices, pertinet. Neque enim est meum, contra opinionem vetustatis, contra jus optime meritæ civitatis, contra auctoritatem senatus²⁹ dicere. Duris enim quondam tem-

²⁵ *Judicio*] Quo damnatus ex. Damnatio legum cognitione privat; quia damnati, præsertim iudicio publico, non prædicuntur publicis numeribus. Ita leges inspicere, & cognoscere non possunt. Idem.

²⁶ *Genere*] Verbis ipsis, quibus obtestatur lex, ne quis contra faciat. Idem.

²⁷ *Aut obtestatione & consecratione legis*] Peripice mendosus locus, quem ex his, quæ sequuntur, ita restituo: *ut obtestatione legis: hæc enim interpretatio est ad illud, genere ipso*. Quod vero delemus, & consecratione; id ea ratione facimus, quia de consecratione subiungitur, *aut poenâ, cum caput ejus, qui contra facit, consecratur*: ut idem his dici non oporteat. Duobus enim modis sanctiones sacrosanctæ sunt, aut obtestatione legis, aut poenâ. Atque hæc distinctio peripice cognoscitur infra, cum ait: *Utrum a capitis consecratione, an obtestatione legis sacrosanctum esse confirmas?* Totum igitur locum, sublatis

membris sententiam obscurantibus, ita legendum existimo: *Sanctiones sacrosanctæ sunt aut genere ipso, ut obtestatione legis, aut poenâ, cum caput ejus, qui contra facit, consecratur*. Manut. Alii interpretes paulo aliter, sed eodem tamen sensu.

²⁸ *Neque legem, neque poenam*] Glossena hoc puto. Nam, ut ostendatur, sacrosanctum foedus esse non posse, satis est dicere, nihil de eo neque ad populum, neque ad plebem latum esse: quod referretur ad illud supra dictum: *Sacrosanctum esse nihil potest, nisi quod populus, plebsve sanxisset*. Nam si populus, plebsve non sancit: lex non ferretur. Et cum lex non feratur, quid sacrosanctum esse potest? Absunt enim & consecratio capitis, & obtestatio legis. Idem.

²⁹ *Auctoritatem senatus*] Superiora, contra opinionem vetustatis, referantur ad foedus L. Marcelli hæc ad Catuli, qui ex S. C. foedus illud fecerat. Forst.

poribus reipublicæ nostræ, cum præpotens terra marique Carthago, nixa duabus Hispaniis, huic imperio immineret, & cum duo fulmina nostri imperii subito, in Hispania, Cn. & P. Scipiones, extincti occidissent: L. Marcius, primi pili³⁰ centurio, cum Gaditanis foedus inisse dicitur. Quod cum magis fide illius populi, justitia vestra, vetustate denique ipsa, quam aliquo publico vinculo religionis teneretur: sapientes homines, & publici juris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Catulo consulibus, a senatu de foedere postulaverunt. Tum est cum Gaditanis foedus vel renovatum, vel ictum. De quo foedere populus Romanus sententiam non tulit, qui injusto suo, nullo pacto potest religione obligari. Ita Gaditana civitas, quod beneficiis suis erga rempublicam nostram consequi potuit, quod imperatorum testimoniis, quod vetustate, quod Q. Catuli, summi viri, auctoritate, quod iudicio senatus, quod foedere, consecuta est: quod publica religione sanciri potuit, id abest. Populus enim se nunquam obligavit. Neque ideo est Gaditanorum causa deterior. Gravissimis enim & plurimis rebus est fulta. Sed isti disputationi certe nihil est loci. Sacrosanctum enim nihil potest esse, nisi quod per populum plebemve sancitum est.

XVI. Quod si hoc foedus, quod populus Romanus, auctore senatu, commendatione & iudicio vetustatis, voluntate & sententia suis comprobatur, idem suffragiis comprobasset: quid erat, cur ex iplo foedere Gaditanum in civitatem nostram recipi non liceret? Nihil est enim aliud in foedere, nisi, *ut pax & æterna pax sit*. Quid id ad civitatem? Adjunctum illud etiam est, quod non est in omnibus foederibus: *Majestatem populi Romani comiter conservant*. Id habet hanc vim, ut sit ille in foedere inferior.

Primum verbi genus hoc conservandi, quo magis in legibus quam in foederibus uti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde, cum alterius populi majestas conservari jubetur, de altero filetur: certe ille populus in superiori conditione ca-

³⁰ *Primi pili*] Livius, lib. vii. *Alterius* centurio erat, quem nunc primipilum appellat. Idem.

saque ponitur, cujus majestas foederis sanctione defenditur. In quo erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicatedat, *comiter* esse *communiter*: quasi vero priscum aliquod, aut insolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, suaves homines esse dicuntur. *Qui erranti* ¹¹ *comiter monstrat viam*, benigne, & non gravate: *communiter* quidem certe non convenit. Et simul absurda res est, cavere foedere, ut majestatem populi Romani communiter conservent: id est, ut populus Romanus suam majestatem velit esse salvam. Quod si jam ita esset, ut esse non potest: tamen de nostra majestate, nihil de illorum caveretur. Potestne igitur nostra majestas a Gaditanis benigne conservari, si ad eam retinendam Gaditanos praemiis elicere non possumus? Potest esse ulla denique majestas, si impedimur, quo minus per populum Romanum, beneficiorum, virtutis causa, tribuendorum potestatem imperatoribus nostris deferamus?

XVII. Sed quid ego disputo, quae mihi tum, si Gaditani contra me dicerent, vere posse dici viderentur? Illis enim repententibus L. Cornelium, responderem, legem populum Romanum jussisse de civitate tribuenda. Huic generi legum fundos populos fieri non solere, Cn. Pompejum de consilii sententia civitatem huic dedisse, nullum populi nostri jussu Gaditanos habere: itaque nihil esse sacrosanctum, quod lege exceptum videretur. Si esset: tamen in foedere nihil esse cautum, praeter pacem. Additum etiam esse illud, ut majestatem illi nostram conservare deberent: quae certe minueretur, si aut adjuutoribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut praemii tribuendi potestatem nullam haberemus.

Nunc vero quid ego contra Gaditanos loquar, cum id, quod defendo, voluntate eorum, auctoritate, legatione ipsa comprobetur? qui a principio sui generis ac reipublicae, ab omni studio, sensuque Poenorum mentes suas ad nostrum imperium, nomenque flexerunt? quos, cum maxima bella nobis inferrentur, moenibus excluderunt? classibus insecuti sunt? corporibus, copiis, opibus depulerunt? qui & veterem illam specie

ciem foederis Marciani semper omni arce duxerunt sanctiorem, & hoc foedere, Catuli senatusque auctoritate, se nobiscum conjunctissimos esse arbitrati sunt? quorum moenia, delubra, agros, ut ipse Hercules, itinerum ac laborum suorum, sic majores nostri imperii ac nominis populi Romani terminos esse voluerunt?

Testantur & mortuos nostros imperatores, quorum vivit immortalis memoria & gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, Cassios, Metellos, & hunc presentem Cn. Pompejum, quem procul ab eorum moenibus, acre & magnum bellum gerentem, commeatu, pecuniaque juverunt: & hoc tempore ipso populum Romanum, quem in caritate annonae, ut saepe ante fecerant, frumento suppeditato, levaverunt, se hoc jus esse velle, ut sibi, & liberis, si qui eximia virtute fuerint, sit in nostris castris, sit in imperatorum praetoriis, sit denique inter signa, atque in acie locus; sit his gradibus ascensus etiam ad civitatem.

XVIII. Quod si Afris, si Sardis, si Hispanis, agris stipendioque multatis, virtute adipisci licet civitatem: Gaditanis autem, officiis, vetustate, fide, periculis, foedere conjunctis, hoc idem non licebit: non foedus sibi nobiscum, sed iniquissimas leges impositas a nobis esse arbitrabuntur. Atque hanc, Judices, non a me fingi orationem, sed me dicere, quae Gaditani judicant, res ipsa declarat. Hospitium multis annis ante hoc tempus cum L. Cornelio Gaditanos fecisse publice dico. Proferam testes, proferam legatos: excitabo laudatores, quos ad hoc judicium, summos homines ac nobilissimos, deprecatores hujus periculi, missos videtis. Re denique multo ante Gadibus inaudita, fore, huic ut ab illo periculum crearetur, gravissima tum in istum civem suum Gaditani senatus-consulta fecerunt.

Potuit magis fundus Gaditanus fieri, (quoniam hoc magnopere delectare verbo) si tum sit fundus, cum scita ac jussa nostra sua sententia comprobatur, quam cum hospitium fecit, ut & civitate illum mutatum esse fateretur, & jus civitatis honore dignissimum judicaret? Potuit certius interponere judi-

judicium voluntatis suæ, quam cum etiam accusatorem hujus multa & pœna multavit? Potuit magis de re judicare, quam cum ad vestrum judicium cives amplissimos legavit, testes hujus juris, vitæ laudatores, periculi deprecatores? Etenim quis est tam demens, quin sentiat, jus hoc Gaditanis esse retinendum, ne interseptum sit iis iter perpetuo ad hoc amplissimum præmium civitatis: & magnopere iis esse latandum, hujus L. Cornelii benevolentiam erga suos remanere Gadibus: gratiam, & facultatem commendandi in hac civitate versari? Quis enim nostrum est, cui non illa civitas sit hujus studio, cura, diligentia, commendatior?

XIX. Omitto quantis ornamentis populum istum C. Cæsar, cum esset in Hispania prætor, affecerit, controversias sedarit, jura ipsorum permisso statuerit, inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinaque delerit: summa in eam civitatem, hujus rogatu, studia & beneficia contulerit. Multa prætereo: quæ quotidie labore hujus & studio, aut omnino, aut certe facilius consequuntur. Itaque & adsunt principes civitatis, & defendunt: amore, ut suum civem: testimonio, ut nostrum: officio, ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem: studio, ut diligentissimum defensores commodorum suorum.

Ac, ne ipsi Gaditani arbitrentur, quanquam nullo incommodo afficiantur, si liceat eorum cives virtutis causa in nostram civitatem venire, tamen hoc ipso inferius esse suum foedus, quam cæterorum: consolabor & hos præsentem viros optimos, & illam fidelissimam atque amicissimam nobis civitatem: simul & vos, non ignorantes, Judices, admonebo, quo de jure hoc judicium constitutum sit, de eo nunquam omnino esse dubitatum. Quos igitur prudentissimos interpretes fœderum, quos peritissimos bellici juris, quos diligentissimos in exquirendis conditionibus civitatum atque causis, esse arbitramur? eos profecto, qui jam imperia ac bella gesserunt.

XX. Etenim, si Q. Scævola ille augur, cum de jure prædiatorio consulere, homo juris peritissimus, consultores suos nonnunquam ad Furium & Cascellium, prædiatores, rejiciebat²²:

bat²²: si nos de aqua nostra Tusculana²³ M. Tugionem potius, quam C. Aquilium, consulebamus, quod assiduus usus, uni rei deditus, & ingenium & artem saepe vincit: quis dubitet de fœderibus, & de toto jure pacis & belli, omnibus juris peritissimis imperatores nostros anteferre?

Possumusne igitur tibi probare auctorem exempli, atque facti illius, quod a te reprehenditur, C. Marium? Quæris aliquem graviorem? constantiorem? præstantiorem virtute, prudentia, religione, æquitate? Is igitur M. Annium Appium, fortissimum virum, summa virtute præditum, civitate donavit, cum Camertinum fœdus sanctissimum, atque æquissimum sciret esse. Potest igitur, Judices, L. Cornelius condemnari, ut non C. Marii factum condemnetur?

Existat ergo ille vir parumper cogitatione vestra, quoniam re non potest: ut conspiciatis eum mentibus, quem oculis non potestis. Dicat, se non imperitum fœderis, non rudem exemplorum, non ignarum belli fuisse: se P. Africanum discipulum, ac militem: se stipendiis, se legationibus bellicis eruditum: se, si tanta bella legisset, quanta gessit, & consecit, si tot consulibus meruisset, quoties ipse consul fuisset, omnia jura belli perdiscere ac nosse potuisse: sibi non fuisse dubium, quin nullo fœdere a republica bene gerenda impediretur: a se ex conjunctissima atque amicissima civitate fortissimum quemque esse delectum: neque Iguviniatum²⁴, neque Camertium fœdere esse exceptum, quo minus eorum civibus a populo Romano præmia virtutis tribuerentur.

Y 2

Ita-

²² Consultores suos nonnunquam ad Furium & Cascellium, prædiatores, rejiciebat. Prædiator, interprete Salmatio, est, qui prædia publico obligata & vendenda emit, adeoque, ut Gronovius interpretatur, pecuniam suam in prædiis habet. Sed eam vim hoc loco verbum illud habere non potest. Itaque Marnius interpretabatur cum Budæo, aliique, peritus juris prædiatorii. Ac vero Salmatio vocem prædiatores hic delendam censet. Quoniam autem omnes libri MSS. & editi eam præferunt, dicunt mihi hoc videtur. Ac potest fortasse ratio inventi, qua possumus rem expedire. Mihi sic in mentem veniebat: Propria quidem verbi vis ea est, quam Sal-

matius tradit. Sed quoniam prædiatores, qui prædiis publico obligatis emendis quantum faciebant, operam dabant, ut hanc partem juris, quæ est de prædiis publico obligatis, eodem modo sui causa cognoscerent, ut sunt apud nos mercatores majores juris cambiarii, quod vocant, plerumque non minus, quam Jurisconsulti, periti: propterea fieri potuit, ut prædiator deinde etiam diceretur, qui juris prædiatorii peritus esset. Erasmus.

²³ Aqua nostra Tusculana. Vide III. Agrar. cap. 2.

²⁴ Iguviniatum. In Umbria. Vide Cluverium, Italiae antiquæ lib. II. cap. 7.

Itaque, cum paucis annis post hanc civitatis donationem a-
cerrima de civitate quaestio, Licinia & Mucia lege, venisset:
num quis eorum, qui de foederatis civitatibus esset civitate do-
natus, in iudicium est vocatus? Nam Spoletinus L. Matri-
nius, unus ex iis, quos C. Marius civitate donasset, dixit
causam ex colonia Latina, in primis firma & illustri. Quem
cum disertus homo L. Antistius accusaret, Spoletinus dixit³⁵,
fundum populum Spoletinum non esse factum. Videbat enim,
populos de suo jure, non de nostro, fundos fieri solere; sed,
cum lege Apuleja coloniæ non essent deductæ, qua lege Satur-
ninus C. Mario tulerat, ut in singulas colonias ternos cives
Romanos facere posset, negabat hoc beneficium, re ipsa sub-
lata, valere debere.

Nihil habet similitudinis ista accusatio: sed tamen tanta au-
thoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Crassum, affinem
suum, hominem incredibili eloquentia, sed paucis ipse verbis
causam illam gravitate sua defenderit, & probarit. Quis enim
esset, iudices, qui imperatoribus nostris, in bello, in ac-
cie, in exercitu, delectum virtutis; qui sociis, qui foederatis,
in defendenda republica nostra spem præmiorum eripi vellet?
Quod si vultus C. Marii, si vox, si ille imperatorius ardor
oculorum, si recentes triumphii, si præsens valuit aspectus: va-
leat auctoritas, valeant res gestæ, valeat memoria, valeat
fortissimi & clarissimi viri nomen æternum. Sit hoc discrimen
inter gratiosos cives atque fortes, ut illi vivi fruantur opibus
suis: horum, etiam mortuorum, (si quisquam hujus imperii
defensor mori potest) vivat auctoritas immortalis.

XXII. Quid? Cn. Pompejus, pater, rebus Italico bello ma-
ximis gestis, P. Cæsium, equitem Romanum, virum bonum,
qui vivit Ravennæ, foederato ex populo, nonne civitate do-
navit? quid? cohortes duas universas Camertium? quid? He-
raclienfium legionem, P. Crassus, vir amplissimus, ex ea ci-
vita-

35 Spoletinus dixit] Examinata sententia
mendum ostendit. Nam pro, Spoletinus, o-
mino, que neget, vox aliqua requiritur.
Non, inquit, hoc dixit, Antistius contra
Matrianium: quod tu dicis in casu Balbi
fundum populum Spoletinum non esse fa-

Sum. Maour. Legendum censeo ex emenda-
tione Pantagathi: Quis enim disertus homo
L. Antistius accusaret, istud ei non dixit fun-
dum Spoletinum populum non esse factum.
Vel, cum... L. Antistius accusaret item Spo-
letinus, non dixit fundum, &c. Alivm.

vitare, quacum prope singulare scdus Pyrrhi temporibus, C.
Fabricio consule, ictum putatur? quid? Massiliensem Aristo-
nem Sylla? quid? quoniam de Gaditanis agimus, idem heros
novem Gaditanos? quid? vir sanctissimus, & summa religione
ac modestia, Q. Metellus Pius, Q. Fabium Saguntinum? quid?
hic, qui adest, a quo hæc, quæ ego nunc percurro, subtilis-
sime sunt omnia perpolita, M. Crassus, non Aletrinensem foe-
deratum civitate donavit, homo tum gravitate & prudentia
præstans, tum vel nimium parvus in largienda civitate?

Hic tu Cn. Pompeji beneficium, vel potius iudicium & fa-
ctum, infirmare conaris, qui fecit, quod C. Marius fecisse
audierat: fecit, quod P. Crassum, quod L. Syllam, quod Q.
Metellum, quod denique domesticum auctorem, patrem suum,
facere viderat? Neque vero in uno Cornelio id fecit: nam &
Gaditanum Hadrubalem ex bello illo Africano, & Mamerti-
nos obvios³⁶, & quosdam Uticenses, & Saguntinos fabros,
civitate donavit. Etenim, cum cæteris premiis digni sunt,
qui suo labore & periculo nostram rempublicam defendunt:
tum certe dignissimi sunt, qui civitate ea donentur, pro qua
pericula ac tela subierunt. Atque utinam, qui ubique sunt
propugnatores hujus imperii, possent in hanc civitatem veni-
re, & contra oppugnatores reipublicæ de civitate exterminari!
Neque enim ille summus poeta noster Annibalis illam magis
cohortationem, quam communem imperatorum, voluit esse,
*Hostem qui feriet, erit, inquit, mihi Carthaginensis*³⁷, *Quis-*
*quis erit, cujatis*³⁸: etsi³⁹ id habent hoc leve, & semper
habuerunt. Itaque & cives undique fortes viros adficerent,
& hominum ignobilium virtutem persæpe nobilitatis inertia
præterulerunt.

XXIII.

36 Menerinos obvios] Vox, obvios, hic
Procul dubio locum non habet. Buchananus
emendat, Ovios. Oviarum enim familia in
primis clara erat, apud Campanos, ut ex T.
Livii lib. 11. & ex historia belli Punici se-
cundi facile intelligi potest. Lamb.

37 Carthaginensis] Vide Commentarium in
lib. 1. de Invent. cap. 12.

38 Cujatis] Pro, cujas, ut primatis, o-
primatis, Arpinatis. Priscianus, lib. 11.
Mamertius.

39 Etsi] Maour. & Lamb. sicut. Deinde

pro hoc habent omnes. Itaque sic legunt:
Cujatis fer, id habent omnes libri. Commo-
dus hinc sensus eruitur: omnes leve esse pu-
tant, ex ignobili loco ortum duxisse, modo
sit virtus in eo qui ex ignobili loco ortum
duxit. Sed in lectione, quam ex Victorio
arripuerunt Græverus & Grævius, quæque
imprudenter sumus amplexi, nihil sani est.
Retinere tamen si velis, est: sed hoc pro a-
mner in errorum numero collocabimus.
Olivæus.

XXXIII. Habetis imperatorum summorum, & sapientissimorum hominum, clarissimorum virorum, interpretationem juris ac foederum: dabo etiam iudicium, qui huic quaestioni praeserunt: dabo universi populi Romani: dabo sanctissimum etiam iudicium senatus. Iudices, cum praese ferrent, palamque loquerentur, quid essent lege Papia de M. Crasso, Mamertinis repetentibus iudicaturi: Mamertini, publice suscepta causa, defecerunt. Multi, in civitatem recepti ex liberis foederatisque populis, sunt liberati: nemo unquam est de civitate accusatus, quod aut populus fundus factus non esset, aut quod foedere civitatis mutanda jus impediretur. Audebo etiam hoc contendere, nunquam esse condemnatum, quem constaret ab imperatore nostro civitate donatum.

Cognoscite nunc populi Romani iudicium, multis rebus interpositum, atque in maximis causis re ipsa, atque usu comprobatum. Cum Latinis omnibus foedus ictum, Sp. Cassio, Posthumio Cominio, consulibus, quis ignorat? quod quidem nuper in columna aenea meminimus post Rostra incisum, & perscriptum fuisse. Quomodo igitur L. Collinius Tiburs, pater huius equitis Romani, optimi atque ornatissimi viri, damnato T. Caio; quomodo ex eadem civitate T. Coponius, civis item summa virtute & dignitate, (nepotes T. & C. Coponios nostis) damnato C. Massone, civis Romanus est factus? An lingua, & ingenio patefieri aditus ad civitatem potuit: manu, & virtute non potuit? anne de nobis ⁴⁰ trahere spolia foederatis licebit: de hostibus non licebit? an, quod adipisci poterunt dicendo, id eis assequi pugnando non licebit? an accusatori majores nostri majora praemia, quam bellatori, esse voluerunt?

XXIV. Quod si acerbissima lege Servilia principes viri, ac gravissimi & sapientissimi cives, hanc Latinis, id est foederatis, viam ad civitatem populi iussu patere passi sunt; neque in his est hoc reprehensum Licinia & Mucia lege; cum praefertim genus ipsum accusationis & nomen, ejusmodi praemium, quod

⁴⁰ De nobis] De Senatoribus Romanis. mansisset, civitatem assequatur lege Servilia: quaeque eorum Latinus homo conde-

lia. Ferratius.

quod nemo assequi possit, nisi ex senatoris calamitate, neque senatori, neque bono cuiquam nimis jucundum esse possit: dubitandum fuit, quin, quo in genere iudicium praemia rata essent, in eodem iudicia imperatorum valerent? Num fundos igitur factos populos Latinos arbitramur aut Servilia lege, aut caeteris, quibus Latinis hominibus erat propositum aliqua ex re praemium civitatis?

Cognoscite nunc iudicium senatus, quod semper est iudicio populi comprobatum. Sacra Cereris ⁴¹, Iudices, summa majores nostri religione confici, caremoniaque voluerunt: quae cum essent assumpta de Graecia, & per Graecas semper curata sunt sacerdotes, & Graeca omnia nominata: sed cum illam, quae Graecum illud sacrum monstraret, & faceret, ex Graecia deligerent; tamen sacra pro civibus civem facere voluerunt, ut deos immortales scientia peregrina & externa, mente domestica & civili precaretur. His sacerdotes video fere aut Neapolitanas, aut Velientes fuisse, foederatarum sine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico: ante civitatem Velientibus datam, de senatus sententia C. Valerium Flaccum, praetorem urbanum, nominatim ad populum de Calliphana Veliente, ut ea civis Romana esset, tulisse. Num igitur aut fundos factos Velientes, aut sacerdotem illam civem Romanam factam non esse, aut foedus & a senatu & a populo Romano violatum arbitravimus?

XXV. Intellego, Iudices, in causa aperta, minimeque dubia, multo & plura, & a pluribus peritissimis esse dicta, quam res postulare. Sed id factum est, non ut vobis rem tam perspicuam dicendo probarem, verum ut omnium malevolorum, iniquorum, invidorum animos frangeremus: quos ut accusator incenderet, ut aliqui sermones hominum, alienis bonis

⁴¹ Sacra Cereris] Festus Pompejus, Graecae quae celebrantur, in quibus nihil praesens tempus mutavit. His festis duo videntur fuisse inventorem Proserpinae maritima celebrata. Nihil a. de Lepibus: Neve spem inicitur, nisi, ut affert, Cereris Graeco Jove. Horum, sacrificio Cereris ob inventionem Proserpinae faves laete & vino dilinebant, ut vocat Servius ad librum I. Georg. ver. 343. Abram.

nis moerentium, etiam ad vestras aures permanerent, & in iudicio ipso redundarent, idcirco illa in omni parte orationis suae arte adspersi videbaris: tum pecuniam L. Cornelii, quae neque invidiosa est, & quantacunque est, ejusmodi est, ut conservata magis, quam correpta, esse videatur: tum luxuriam, quae non crimine aliquo libidinis, sed communi maledicto notabatur: tum Tusculanam, quod Q. Metelli fuisse meminerat, & L. Crassi. Crassum emisse de libertino homine, Soterico Marcio: ad Metellum pervenisse de Venonii Vindicii bonis non tenebat ⁴²? simul illud nesciebat, praediorum nullam esse gentem? emptionibus ea solere saepe ad alienos homines, saepe ad infimos, non legibus, tanquam tutelae, pervenire.

Obiectum est etiam, quod in tribum Crustumianam ⁴³ pervenerit: quod hic affectus est legis de ambitu praemio, minus invidioso, quam qui legum praemii praetoriam sententiam ⁴⁴, & praetextam togam ⁴⁵ consequuntur. Et adoptio Theophanis agitata est ⁴⁶: per quam Cornelius nihil est, praeterquam propinquorum suorum ⁴⁷ hereditates, affectus.

XXVI. Quanquam istorum animos, qui ipsi Cornelio invident, non est difficillimum mitigare. More hominum invident, in conviviis rodunt, in circulis vellicant: non illo inimico, sed hoc maledico dente carpunt. Qui amicis L. Cornelii aut inimici sunt, aut invident, hi sunt huic multo vehementius pertimescendi. Nam huic quidem ipsi quis est unquam

⁴² *Non tenet*] Dicit quidem fuisse illam villam Crassi & Metelli principum virorum: non autem meminit, possessum illam fuisse ante Crassum a libertino homine, &c. *Ferraro*.

⁴³ *Crustumianam*] Aliis tribus aliis honoratioribus fuerunt, & ex una in aliam honoris & praemii, aut etiam perinde delectatioris causis transibant. *Abrams*.

⁴⁴ *Praetoriam sententiam*] Ut praetorio loco sententiam diceret in senatu, si praetorium Senatorum; accosatum & damnatum eo loco decessisset. *Manns*.

⁴⁵ *Praetextam togam*] Magistratum eum, quem suffragis populi adeptus esset is, qui postea damnatus esset. *Idem*.

⁴⁶ *Adoptio Theophanis agitata est*] Ut ex

opibus invidia concitaretur. Hic Theophanes Mytilenus fuit libertus Pompeii Magni, apud quem gratia plurimum valuit. Adoptavit Balbum, heredesque fecit. Ideoque Cornelius Balbus Theophanes appellatus est, auctore Capitolino in Balbino. *Idem*. Vide de hoc pro Archia cap. 10. Tacitum 6. annalium 18. & ipsum Ciceronem qui scribit Balbum Gaditanum a Theophane Myslenzo fuisse adoptatum primo Julii Caesaris consulari, lib. vii. ad Atticum epist. 6. *Abrams*.

⁴⁷ *Propinquorum suorum*] Sobobiscura sententia: sed hoc dici puto, Balbum, quae ex ea adoptione ad eum pervenerant, ea, cum ipse non egeret, propinquis suis distribuisset: ut non suam, sed propinquorum suorum hereditates affectus esse videretur. *Manns*.

quam inventus inimicus? aut quis jure esse potuit? quem hominum non coluit? cujus fortunae, dignitatisque non concessit? Versatus in intima familiaritate hominis potentissimi ⁴⁸, in maximis nostris malis atque discordiis neminem unquam alterius rationis ac partis non re, non verbo, non vultu denique offendit. Fuit hoc sive meum, sive reipublicae fatum, ut in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet. Non modo non exultavit in ruinis vestris, nostrisque discordiis ⁴⁹ Cornelius: sed omni officio, lacrymis, opera, consolatione, omnes, me absente, meos sublevavit. Quorum ego testimonio ac precibus munus hoc meritum huic, & ut a principio dixi, justam & debitam gratiam refero: speroque, Judices, ut eos, qui principes fuerunt conservandae salutis, aut dignitatis meae, diligitis, & caros habetis; sic, quae ab hoc pro facultate hujus, pro loco facta sunt, & grata esse vobis, & probata. Non igitur a suis, quos nullos habet, sed a suorum, qui & multi, & potentes sunt, urgetur inimicis: quos quidem hesterno die Cn. Pompejus copiosa oratione, & gravi, secum, si vellent, contendere jubebat: ab hoc impari certamine, atque injusta contentione avocabat.

XXVII. Et erat aequa lex, & nobis, Judices, atque omnibus, qui nostris familiaritatibus implicantur, vehementer utilis, ut nostras inimicitias ipsi inter nos geramus, amicis nostrorum inimicorum temperemus. Ac, si mea auctoritas satis apud illos in hac re ponderis haberet, cum me praesertim rerum varietate, atque usu ipso jam perdoctum viderent: etiam ab illis eos majoribus discordiis avocarem. Id enim contendere mihi videtur et republica, cum id defendas, quod esse optimum sentias: & id fortium virorum, & magnum hominum semper putavi: neque huic unquam labori, officio, numeri defui. Sed contentio tamdiu sapiens est, quamdiu aut proficit aliquid, aut, si non proficit, non obest civitati.

Voluimus quaedam ⁵⁰, contendimus, experti sumus: obten-

Tom. VI.

Z

ta

⁴⁸ *Hominis potentissimi*] C. Caesaris. *Idem*.
⁴⁹ *In ruinis vestris, nostrisque discordiis*] Lego, in ruinis vestris, vestrisque discordiis. *Lambinus*.

⁵⁰ *Voluimus quaedam*] Tacite significat optimum: & popularium civium dilectionem. Popularium autem principem Caesarem designat. *Manns*.

ta non sunt. Dolorem alii, nos⁵¹ luctum mœroremque suscepimus. Cur ea, quæ mutare non possumus, convellere malimus, quam tueri? C. Cæsarem senatus & genere supplicationum amplissimo ornavit, & numero dierum novo. Idem in angustiis ærarii victorem exercitum stipendio affecit; imperatori decem legatos decrevit; lege Sempronia succedendum non censuit. Harum ego sententiarum & princeps, & auctor fui: neque me dissensionem meam pristina putavi potius assentiri, quam presentibus reipublicæ temporibus, & concordiam, convenire. Non idem aliis videtur. Sunt fortasse in sententia firmiores. Reprehendo neminem: sed assentior non omnibus: neque esse inconstantem puto, sententiam aliquam, tanquam aliquod navigium, atque cursum, ex reipublicæ tempestate moderari.

Sed si qui sunt, quibus infinitum sit odium, in quos semel susceptum sit, quos video esse nonnullos: cum ducibus ipsis, non cum comitatu, affectatoribusque confligant. Illam enim fortasse pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt: hanc vero iniquitatem omnes cum aliqua crudelitate conjunctam. Sed, si certorum hominum mentes nulla ratione placare, Judices, possumus: vestros quidem animos certe confidimus, non oratione nostra, sed humanitate vestra esse placatos.

XXVIII. Quid enim est, cur non potius ad summam laudem huic, quam ad minimam fraudem, Cæsaris familiaritas valere debeat? Cognovit adolescens⁵²: placuit⁵³ homini prudentissimo: in summa amicorum copia cum familiarissimis ejus est adæquatus in prætura: in consulatu præfectum fabrum detulit⁵⁴: consilium hominis probavit, fidem est complexus: officia, observantiamque dilexit. Fuit hic multorum illi laborum socius aliquando: est fortasse nunc nonnullorum particeps commodorum. Quæ quidem si huic obfuerint apud vos, non intel-

⁵¹ Nos] Ego, qui ex illa dissensione solus ex illi calamitatem peruli. Idem.

⁵² Adolescens] Cæsar. Idem.

⁵³ Placuit] Balbus. Idem.

⁵⁴ Præfectum fabrum detulit] Malim omnino, præfecturam fabrum: etsi scio defensori solitos in beneficiis ad ærarium eos, qui

bene de rep. in provincia meriti essent, ut præfectos, tribunos militum, & contubernales, ut in Ep. ad Fam. lib. v. Ep. 20. Idem. Deserri ad ærarium, quid beneficii sit, que commendatio, vide pro Archia, cap. 5. & Gronov. Sessert. III. 17.

intelligo, quod bonum cuiquam sit apud tales viros profuturum.

Sed quoniam C. Cæsar abest longissime, atque in iis est nunc locis, quæ regione, orbem terrarum; rebus illius gestis, imperium populi Romani definiunt: nolite, per deos immortales! Judices, hunc illi acerbum nuntium velle perferri, ut suum præfectum fabrum, ut hominem sibi carissimum & familiarissimum, non ob ipsius aliquod delictum, sed ob suam familiaritatem vestris oppressum sententiis audiat. Misere mini ejus; qui non de suo peccato, sed de hujus summi & clarissimi viri facto; non de aliquo crimine, sed periculo suo, de publico jure disceptat; quod jus si Cn. Pompejus ignoravit, si M. Crassus, si Q. Metellus, si Cn. Pompejus pater, si L. Sylla, si L. Crassus, si C. Marius, si senatus, si populus Romanus, si, qui de re simili judicaverunt, si fœderati populi, si focii, si illi antiqui Latini: videte, ne utilius vobis, & honestius sit illis ducibus errare, quam hoc magistro erudiri. Sed, si de certo, de perspicuo, de utili, de probato, de judicato vobis jure esse constituendum videtis: nolite committere, ut in re tam inveterata quidquam novi sentiat. Simul & illa, Judices, omnia ante oculos vestros proponite: primum esse omnes etiam post mortem reos, clarissimos illos viros, qui fœderatos civitate donarunt: deinde senatum, qui persæpe hoc judicavit: populum, qui jus sit: Judices, qui approbarunt. Tum etiam illud cogitate; sic vivere, ac vixisse Cornelium, ut, cum omnium peccatorum quæstiones sint, non de vitiorum suorum pœna, sed de virtutis præmio in judicium vocetur. Accedat etiam illud, ut statuatis hoc judicio, utrum posthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamentum esse malitis. Postremo illud, Judices, fixum in animis vestris tenetote, vos in hac causa non de maleficio L. Corneli, sed de beneficio Cn. Pompeji judicatos.

L. CALPURNIUM PISONEM.

O R A T I O XXXVII.

ARGUMENTUM hujus Orationis breve admodum est. Nam cum revocari essent ex provinciis Piso & Gabinius sententia Ciceronis, quam dixerat de Provinciis consularibus, Lentulo & Philippo Coss. reversus in civitatem Piso de insectatione Ciceronis in senatu conquestus est, & in eum inductus, fiducia maxime Caesaris generi, qui tum Gallias obrinebat. Pisoni Cicero respondit hac oratione.

Hæc oratio dicta est Cn. Pompejo Magno II. M. Crasso II. Coss. ante paucos dies quam Cn. Pompejus ludos faceret, quibus theatrum a se factum dedicavit. Hæc intelligi ex ipsius Ciceronis verbis potest, quæ in hac oratione posuit. Dixit enim sic: Instant post hominum memoriam apparatusissimi magnificentissimi que ludi. Fenestella quidem posuit hæc inter eas orationes, quas dixit Cicero L. Domitio, Appio Claudio Coss. ultimam. Sed ut ego ab eo dissentiam, facit primum, quod Piso reversus est ex provincia Pompejo & Crasso Coss. Gabinius Domitio & Appio; hanc autem orationem dictam ante Gabinii reditum, ex ipsa manifestum est: deinde, quod magis naturale est, ut in ipso recenti reditu inductus sit in Ciceronem, responderique insectationi ejus, qua revocatus erat ex provincia, prius quam post anni intervallum. Apparet autem Ciceronem respondisse Pisoni in senatu. Cum dicat in ipsa oratione Cicero, instare magnificentissimos apparatusissimosque ludos, non video quo modo hoc magis Domitio & Appio Coss. dictum sit, quibus consulibus nulli notabiliores ludi fuerunt, quam Pompejo & Crasso: quo anno Pompejus exquisitissimis magnificentissimisque omnis generis ludis theatrum dedicavit. ASCONIUS.

Tametsi hæc oratio sic inscribitur, In L. Pisonem: tamen non puro

puro vos ignorare, hunc Pisonem ex ea familia esse, quæ Frugi appellata sit: & ideo dicit aspernari cum moribus nomen. IDEM.

I. *** Jamne vides, bellua, jamne sentis, quæ sit hominum querela frontis tuæ? Nemo queritur, Syrum¹ nescio quem de grege novitorum², factum esse consulem. Non enim nos color iste servilis, non pilosæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, induxit. Pauci ista tua lutulenta vitia noveramus; pauci tarditatem ingenii, stuporem, debilitatemque linguæ. Nunquam erat audita vox in foro: nunquam periculum factum consilii: nullum non modo illustre, sed ne notum quidem factum aut militiæ, aut domi. Obrepisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum³: quarum simile habes nihil, præter colorem.

Is mihi etiam gloriabitur, se omnes magistratus sine repulsa affectum? Mihi ista licet de me vera cum gloria prædicare. Omnes enim honores populus Romanus mihi ipsi, homini novo, detulit. Nam, tu cum quæstor es factus, etiam qui te nunquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Ædilis es factus. Piso est a populo Romano factus, non iste Piso. Prætura item majoribus delata est tuis. Noti erant illi mortui: te vivum nondum noverat quisquam. Me cum quæstorem in primis, ædilem priorem, prætorem primum cunctis suffragis populus Romanus faciebat: homini ille honorem, non generi; moribus, non majoribus meis; virtuti perspectæ, non auditæ nobilitati deferebat.

Nam quid ego de consulatu loquar? parto vis, anne gesto? Miserum me! cum hac me nunc peste, atque labe confero? Sed

*** Deest principium. Vide Fragmenta.

¹ Syrum] Hoc est, servum. Eodem sensu dicit in Orat. post reditum in senatu: Capudæcem modo adreptum de grege vesalium dicitur.

² Novitorum] Novitius venalitus dicitur, qui recessu alicunde advenerit. Qualis a

³ Fumosarum imaginum] Ob antiquitatem generis. Maecius.

Sed nihil comparandi causa loquar; ac tamen ea, quae sunt longissime disjuncta, comprehendam. Tu consul es renuntiatus (nihil dicam gravius, quam quod omnes fatentur) impeditis reipublica temporibus, dissidentibus consulibus Caesare & Bibulo, cum hoc non reculares, quin ii, a quibus dicebatur consul, te luce dignum non putarent, nisi nequior, quam Gabinius, exstitisses. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non prius tabella, quam voce, priorem consulem declaravit.

II. Sed omitto, ut sit factus uterque nostrum. Sit sane Fors domina campi. Magnificentius est dicere, quemadmodum gesserimus consulatum, quam quemadmodum ceperimus. Ego Kalendis Jan. senatum & bonos omnes legis Agrariae, maximarumque largitionum metu liberavi. Ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi: si oportuit, melioribus auctoribus⁴ reservavi. Ego in C. Rabirio, perduellionis reo, quadraginta annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi⁵. Ego adolecentes bonos⁶ & fortes, sed vios ea conditione fortunae, ut, si essent magistratus adepti, reipublica statim convulsuri viderentur, meis inimicitias, nulla senatus mala gratia, committorum ratione privavi. Ego Antonium collegam, cupidum provinciae, multa in republica molientem, patientia atque obsequio

⁴ Melioribus auctoribus] Quam quos Rullus Trib. plebis, lege sua decem viros creabat. Utitur autem hac distinctione: si dividi non oportet, si oportet: ne Caesarem offendant, qui Consul patrem agrum Campani, sua lege dividit. Idem.

⁵ Ego in C. Rabirio perduellionis reo XL annis ante me Consulatum interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi] Potest aliter credere, lapsam memoria Ciceronem, qui dicat, XL annis ante se consulem factum esse S. C. adversus L. Apulejum Saturninum tribunum plebis: cum XXXVI. anni a C. Mario & L. Valerio Flacco consulibus numerentur. Sed hic non fabulis comparatio annorum facta est, verum summam tempus comprehensum est: & perinde accipiendum, ac si dixerit, prope XL

annis. Haec enim consuetudo est ipsius Ciceronis: itaque idem in ea quoque, quam habuit in Catilinam in senatu, cum oblatas dicitur dies esse, postquam factum S. C. ut viderent consules ne quid reipublica detrimenti caperet, dixit: Viginti iam diem patriam habuisse aciem horum auctoritate. Habent enim S. C. servatorem inolejum in tabulis, tanquam glissam in vaginis recollectum. Acon.

⁶ Adolecentes bonos] Significat proscriptionum liberos. L. Sylla eos lege lata petendorum honorum potestate privavit. Cum nihilominus petere vellet, Cicero contra eos orationem habuit, cujus extat fragmentum. Hottomannus. Vide in hoc tomo, Fragment. Orat. de Proscriptorum liberis.

sequio meo mitigavi. Ego provinciam Galliam⁷, senatus auctoritate, exercitu & pecunia instructam & ornatam, quam cum Antonio communicavi, quod ita existimabam tempora reipublica ferre, in concione depolui, reclamante populo Romano. Ego L. Catilinam, caedem senatus, interitum urbis, non obscure, sed palam molientem, egredi ex urbe iussi: ut, a quo legibus non poteramus, mœnibus tui esse possemus. Ego tela, extremo mense consulatus mei intenta jugulis civitatis, de conjuratorum nefariis manibus extorsi. Ego faces jam accensas ad hujus urbis incendium comprehendi, protuli, extinxi.

III. Me, Q. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici consilii, frequentissimo senatu, parentem patriae nominavit. Mihi hic vir clarissimus, qui propter se sedet, L. Gellius, his audientibus, civicam coronam deberi a republica dixit. Mihi togato senatus, non ut multis bene gesta, sed ut nemini, conservatae reipublicae, singulari genere supplicationis, deorum immortalium templa patefecit. Ego⁸ cum in concione, abiens magistratu, dicere a tribuno plebis prohiberer, quae constitueram, cumque is mihi tantummodo ut jurarem⁹ permitteret, sine ulla dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem mea unius opera esse salvam. Mihi populus Romanus uni-

⁷ Ego Provinciam Galliam] Consules solebant provincias sortiri, vel inter se comparare, id est, extra sortem convenire inter se, quam quibus provinciam in annum sortirentur obtinerent. Cicero cum Antonium Macedoniam cupidum videret, eam ultro ipsi sine sorte concessit, ut Collegam hoc obsequio mitigatum ad reipublicam partes adduceret. Ac ne Galliam quidem, quam in illa provinciarum comparatione obtinuerat, retinuit, sed eam deinde in concione deposuit, quod id putaret reipublicae rationibus expedire. Acon.

⁸ Ego, cum in concione abiens magistratu a tribuno pl. dicere prohiberer ea, quae constitueram, cum is mihi tantummodo jurare permitteret, sine ulla dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem mea unius opera esse salvam.] Dicitur iam antea, a Q. Metello Nepote tribuno pl. Ciceronem consilium ab eunte prohibuit esse concionari de rebus,

quas in eo magistratu gessit. Aconius.

⁹ Ut jurarem] Plurarchus in vita Ciceronis innuens iustitiam, ab illis qui magistratum deponerent, conceptum fuisse more majorum: Caesarem Praetorem, Metellum, & Bellium Tribunos, qui magistratum innotuit paucis dicitur ante quam Cicero abiens consulatu, non permisissent ei habere concionem, sed in Rostris tribunalia paventes non suabant loqui, sed tantummodo iubeant ut de magistratu iuraret, & mox descenderet, & illa his conditionibus, tanquam iuratus essentis, fallacique silentio iuravit, non patriam, sed proprium quoddam & novum iurandum, sua opera patriam & imperium esse servatum, quod iurando excepit populum antecessum. Quae ista placuit verbatim exscribere, quod viderentur quaedam circumstantias ad cognitionem historicae necessarias continere. Vide epist. 2, lib. VI. ad Fam. Acon.

universus illa in concione non unius diei gratulationem, sed æternitatem immortalitatemque donavit, cum meum iurandum tale atque tantum, iuratus ipse, una voce & consensu approbavit. Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus, ut nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur. Atque ita est a me consulatus peractus, ut nihil sine consilio senatus, nihil non approbante populo Romano, egerim: ut semper in Rostris curiam, in senatu populum defenderim: ut multitudinem cum principibus, equestrem ordinem cum senatu conjunxerim. Exposui breviter consulatum meum.

IV. Aude nunc, o furia, de tuo dicere: cujus fuit initium ludi Compitalitii¹⁰, tum primum facti post L. Metellum & Q. Marcium consules, contra auctoritatem hujus ordinis: quos Q. Metellus (facio injuriam fortissimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) sed ille designatus consul, cum quidam tribunus plebis suo auxilio magistrus ludos contra senatusconsultum facere jussisset, privatus fieri venit: atque id, quod nondum potestate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cum in Kalendas Januarias Compitalitiorum dies incidisset, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuisset, ludos facere, & prætextatum volitare passus es¹¹, hominem impurum, atque non modo facie, sed etiam oculo tuo dignissimum.

¹⁰ Cujus fuit initium ludi Compitalitii. Dicit de ludis Compitalitiis, quos Q. Metellus fieri vetuit. Affertur.

¹¹ Quos Q. Metellus (facio injuriam fortissimo viro mortuo, qui illum, cujus paucos pares hæc civitas tulit, cum hac importuna bellua conferam) sed ille designatus Consul, cum quidam tribunus pl. suo auxilio magistrus ludos contra S. C. facere jussisset, privatus fieri vetuit: atque id, quod nondum potestate poterat, obtinuit auctoritate. Tu, cum Kalendis Jan. Compitalitiorum dies incidisset, Sex. Clodium, qui nunquam antea prætextatus fuisset, ludos facere, & prætextatum volitare passus es. J. L. Casilio, Q. Marcio Coss. quos & ipsa Cicero supra memoravit, S. C. collegia sublata sunt, que adversus rempublicam videbantur esse. Solebant autem magistri collegiorum ludos facere, sicut magistri vicorum

faciebant Compitalitios prætextati, qui ludi sublatis collegiis discussi sunt. Post novem deinde annos, quam sublata erant, P. Clodius tribunus pl. lege lata restituit collegia. Invidiam ergo & criminem restitutorum conferre in Pisonem, quod, cum consul esset, passus sit antequam lex ferretur, facere prætextatum ludos Sex. Clodium. Is fuit familiarissimus Clodii, & operarum Clodianarum dux: quo auctore postea illato ab iis corpore Clodii, curia cum eo incensa est. Quos ludos tunc quoque fieri prohibere tentavit L. Mummius trib. pl. Ante biennium autem, quam restituerentur collegia, Q. Metellus Cæter consul designatus magistrus ludorum ludos Compitalitios facere prohibuerat, ut Cicero tradit, quamvis auctore tribuno pl. fierent, cujus tribuni nomen adhuc non inveni. Item.

Ergo his fundamentis positus consulatus tui, triduo post, spectante & tacente te, a P. Clodio, fatali portento prodigioque reipublicæ, lex Ælia & Fusia everfa est, propugnacula murique tranquillitatis atque otii: collegia, non ea solum, quæ senatus sustulerat, restituta sunt, sed innumerabilia quædam nova, ex omni sæce urbis, ac servitio constituta. Ab eodem homine, in stupris inauditis nefarissime versato, vetus illa magistra pudoris & modestiæ, severitas censoria sublata est¹²: cum tu interim, bustum reipublicæ, qui te consulentum Romæ dicis fuisse, verbo nunquam significaris sententiam tuam tantis in naufragiis civitatis.

V. Nondum, quæ feceris, sed quæ fieri passus sis, dico. Neque vero multum interest, præsertim in consule, utrum ipse perniciosus legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur. An potest ulla esse excusatio non dicam male sentienti, sed sedenti, cunctanti, dormienti in maximo reipublicæ motu consuli? Centum prope annos legem Æliam & Fusiam tenueramus: quadringentos iudicium, notionem censoriam. Quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo, convellere: quam potestatem minuere, quo minus de moribus nostris quinto quoque anno judicaretur, nemo tam effuse petulans conatus est.

Hæc sunt, o carnifex! in gremio sepulta consulatus tui. Persequere connexos his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali,
Tom. VI. A a ne

¹² Ergo his fundamentis positus consulatus tui, triduo post, spectante & tacente te, a P. Clodio fatali portento prodigioque reip. Ælia & Fusia everfa est, propugnacula murique tranquillitatis atque otii: collegia, non ea solum quæ senatus sustulerat, restituta, sed innumerabilia quædam ex omni sæce urbis ac servitio constituta. Ab eodem homine in stupris inauditis nefarissime versato, vetus illa magistra pudoris & modestiæ censoria severitas sublata est. J. Diximus, L. Pisonem, & S. Gabinio Coss. P. Clodium tribunum pl. quatuor leges perniciosas tulisse. Annonariam, de qua Cicero hoc loco mentionem non facit, (fuit enim summe popularis) ut frumentum populo quod antea semis æris ac trientibus in singulos modios dabatur, gratis daretur. Al-

teram, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cælo servaret: propter quam rogationem ait legem Fusiam & Æliam, propugnacula & muros tranquillitatis atque otii, everfam esse: obnoxious enim, qua perniciosus legibus restituebat, quam Ælia lex confirmaverat, erat sublata. Terciam de collegiis restituentiam, novisque instituentiam, quæ ait ex servitiorum sæce constituta. Quartam, ne quem censoris in senatu legendi præterirent, neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus esset, & utriusque censoris sententia damnatus esset. Hæc ergo ejus lege censuram, quæ magistra pudoris & modestiæ est, sublata ait. Aconias.

ne convivente quidem te, quod ipsam esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis, quam solitus eras, intuente, delectus ferorum habebatur ab eo, qui nihil sibi unquam nec facere, nec pati turpe duxit ¹³: arma in templo Castoris, (o proditor templorum omnium) vidente te, constituebantur ab eo latrone, cui templum illud fuit, te consule, arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinæ militum, castellum forensis latrocinii, bustum legum omnium ac religionum. Erat non solum domus mea, sed totum Palatium senatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italia cuncta, resertum: cum tu non modo ad eum Ciceronem (mitto enim domestica, quæ negari possunt: hæc commemoro, quæ sunt palam) non modo, inquam, ad eum, cui primam ¹⁴ comitiis tuis dederas tabulam prærogativæ, quem in senatu sententiam rogabas ¹⁵ tertium, nunquam aspirasti ¹⁶: sed omnibus consiliis, quæ ad me opprimendum parabantur, non interfuisti solum, verum etiam crudelissime præfuisti.

VI. Mihi vero ipsi coram genero meo, propinquo tuo, quæ dicere ausus es? egere, foris esse Gabinium, sine provincia stare non posse, spem habere a tribuno plebis, si tua consilia cum illo conjunxisses, a senatu quidem desperasse: huius te cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem in collega meo: nihil esse, quod præsidium consulum implorarem: sibi quemque consilium oportere. Atque hæc dicere vix audeo. Vereor, ne qui sit, qui istius insignem nequitiam, frontis involutam integumentis, nondum cernat: dicam tamen. Ipse certe agnosceret, & cum aliquo dolore flagitiorum suorum recordabitur.

Meministine, cœnum, cum ad te quinta fere hora cum C. Pifone venissem, nescio quo e gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? &, cum isto ore scetido teterrimam nobis

popi-

¹³ *Persequere conatos hi fuerunt dies. Pro Averia tribunali, ne convivente quidem te, quod ipsum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis, quam solitus eras, intuente, delectus ferorum habebatur ab eo, qui nihil sibi unquam nec facere, nec pati turpe duxit.* Profedo intelligitur, P. Clodium significari. Idem.

¹⁴ *Primam*] Ut ego primus comitiis tuis

consularibus in prima centuria prime classis suffragium ferrem. In quo multum benevolentiam erga te mea, multum fidei tribuere visus es. *Idem.*

¹⁵ *Rogabas*] Consul. Idem.

¹⁶ *Nunquam aspirasti*] Nunquam accedere conatus, ut amico iniquissima vexato optem ferres. Idem.

popinam inhalalasses, excusatione te uti valetudinis, quod dices, vinolentis te quibusdam medicaminibus solere curari? quam nos causam cum accepissemus, (quid enim facere poteramus?) paulisper stetimus in illo ganeorum tuarum nidore, atque fumo: unde tu nos, cum improbissime respondendo, tum turpissime eruclando, ejecisti. Idem illo fere biduo productus in concionem ab eo, cui sic æquatum præbebas consulatum tuum ¹⁷, cum esses interrogatus, quid sentires de consulatu meo: gravis auctor, Calatinus credo aliquis, aut Africanus, aut Maximus, & non Cæsonius ¹⁸ semi-Placentinus ¹⁹ Calventius, respondes, altero ad frontem sub lato, altero ad mentum depresso supercilio, *Crudelitatem tibi non placere* ²⁰.

VII. Hic te ille homo dignissimus tuis laudibus collaudavit: Crudelitatis tu, furcifer, senatum consul in concione condemnas? non enim me, qui senatui parvi. Nam relatio illa salutaris & diligens, fuerat consulis: animadversio quidem, & iudicium, senatus. Quæ cum reprehendis, ostendis, qualis tu, si ita forte accidisset, fueris illo tempore consul futurus. Stipendio mehercule, & frumento Catilinam esse putasses juvandum. Quid enim interfuit inter Catilinam, & eum, cui tu senatus auctoritatem, salutem civitatis, totam rempublicam, provinciæ præmio vendidisti? Quæ enim L. Catilinam conan-tem consul prohibui, ea P. Clodium facientem consules adjuverunt. Voluit ille senatum interficere, vos sustulisti: leges incendere, vos abrogastis: interire patriam ²¹, vos adjuvistis.

A a 2

Quid

¹⁷ *Cui sic æquatum præbebas consulatum tuum*] Utrum æquatum dixit, quod consilium imperium tribonitæ potestati æquaret, id est, majus & gravius esse non lineret, quæ in te imminui magistratus tenebatur: an potius quod suum magistratum ei tanquam viam planam & æquatam ad omnia sua consilia perficienda præbeat? Quod magis puto. *Idem.* Hic ego postum multa suspicari: quid probem tamen, plane nihil habeo. *Idem.*

¹⁸ *Cæsonius*] Nisi me fallunt Aconii verba, Calventius patris Pisonis focer fuit, id est L. Pisonis, contra quem hæc oratio est: materem avus, Cæsonius aeternæ cognomen est patris Pisonis, quod testamento quo-

que lapidum Capitolinorum, qui anno U. C. DCV. Calpurnia genti cognomen hoc addidit, intelligitur.

¹⁹ *Semi-placentinus*] Propter maternam avum, qui trans Alpes in Italiam profectus, Placentiæ confedit. Calpurnius autem paterni generis est: Calventius materni. *Idem.*

²⁰ *Crudelitatem tibi non placere*] Crudelitatis notam inurebat Ciceroni: cuius consulis iussa, auctore tamen senatu, quique cives Romani, conjurationis principes, in carcere essent interfecit. *Idem.*

²¹ *Interire patriam*] Legendum putant quidam, *interire patriam*. Quibus propositum attentior. *Lamb.*

Quid est vobis consulibus gestum sine armis? Incendere illa conjuratorum manus voluit urbem: vos ejus domum, quem propter urbs incensa non est. Ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem consulem, de urbis incendio cogitasset. Non enim se testis privare voluerunt: sed his stantibus nullum domicilium sceleri suo fore putaverunt. Eadem illi civium, vos servitutem expetistis. Hic vos etiam crudeliores. Huic enim populo ita fuerat ante vos consules libertas infusa, ut emori potius, quam servire, praeferret.

Illud vero geminum consilium Catilinae, & Lentuli, quod me domo mea expulistis, Cn. Pompejum domum suam compulistis. Neque enim, me stante & manente in urbis vigilia, neque resistente Cn. Pompejo, omnium gentium victore, unquam se illi rempublicam delere posse duxerunt. A me quidem etiam poenas experistis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis: omne odium, inclusum nefariis sensibus impiorum, in me profudistis. Quorum ego furori nisi cessissem, in Catilinae busto, vobis ducibus, mactatus essem. Quod autem majus indicium expectatis, nihil inter vos & Catilinam interfuisse, quam quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinae reliquiis concitastis? quod omnes undique perditos collegistis? quod in me carcerem effudistis? quod conjuratos armastis? quod eorum ferro ac furori meum corpus, atque omnium bonorum vitam objicere voluistis? Sed jam redeo ad praeclearam illam concionem tuam.

VIII. Tu es ille, cui crudelitas displicet? cui, cum senatus luctum ac dolorem suum vestis mutatione declarandum censuisset, cum videres moerere rempublicam amplissimi ordinis luctu, o noster misericors! quid facis? quod nulla in barbaria quicquam tyrannus. Omitto enim illud, consulem edicere, ut senatus senatus-consulto ne obtemperet? quo foedius nec fieri, nec cogitari quidquam potest. Ad misericordiam redeo ejus, cui nimis videtur senatus in conservanda patria fuisse crudelis.

Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitis superare cupiebat, ut senatus, contra quam ipse censuisset, ad vestitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus.

rannus, ut eos, quos luctu afficeret, lugere non sineret? Moerorem relinquis, moeroris auferis insignia. Eripis lacrimas non consolando, sed minando. Quod si vestem non publico consilio, patres conscripti, sed privato officio, aut misericordia mutavissent, tamen id iis non licere per interdicta crudelitatis tuae, potestatis erat non ferenda. Cum vero id senatus frequens censuisset, ordines reliqui jam ante fecissent; tu ex tenebrosa popina consul extractus, cum illa saltatrice²² tonsa²³, senatum populi Romani occasum, atque interitum reipublicae lugere vetuisti.

IX. At quarebat etiam paulo ante de me, quid suo mihi opus fuisset auxilio: cur non meis inimicis meis copiis restituissem. Quasi vero non modo ego, qui multis saepe auxilio fuisset, sed quisquam tam inops fuerit unquam, qui, isto non modo propugnatore, tutiorem se, sed advocato²⁴, aut adimplatore, paratorem fore putaret. Ego istius pecudis, ac putidae carnis consilio scilicet, aut praesidio niti volebam? ab hoc ejecto cadavere quidquam mihi aut opis, aut ornamentis expetebam? Consulem ego tum requirebam, consulem, inquam, non illum quidem, quem in hoc animali invenire non possem, qui tantam reipublicae causam gravitate & consilio suo tueret: sed qui, tanquam truncus atque stipes, si steterisset modo, posset sustinere tamen titulum consulatus. Cum enim esset omnis causa illa mea consularis, & senatoria²⁵; auxilio mihi opus fuerat & consulis, & senatus: quorum alterum²⁶ etiam ad perniciem meam erat a vobis consulibus conversum; alterum reipublicae penitus ereptum. Ac tamen, si consilium exquiri meum: neque ego cessissem, & me ipsa suo complexu patria

²² *Cum illa saltatrice*] Cum Gabinio collega, qui & saltandi artem prae se fert, & post motum discidium dono & cunctis & cymbalis personante nudus in convivio saltavit. Saltatricem vocat genere feminino, ut ejus effeminatos mores & impudicitiam carpat, quemadmodum de provinciis Consularibus cum Semiramidem nominavit. Sic Torquatus Horrentium ignominiae causa getulicariam nominavit. Vid. Gellium, lib. 1. cap. 5. Macrob. Saturn. III. 14. *Abrams*.

²³ *Tonsa*] Quia breviora coma, quam ca-

teri uteretur, lasciviae causa. *Monus*.

²⁴ *Advocatus*] Neque oratio tuere alitquam Pilo potest, neque jurare praesentia, aut testimonio suo, in judicio. *Fovet*.

²⁵ *Consularis, & senatoria*] Mihi enim crimini dabatur, quod consul feceram, ex auctoritate senatus. *Idem*.

²⁶ *Quorum alterum*] Consulatum vestrum in perniciem meam convertistis; senatus auctoritatem, ne mihi auxilio esset, sustulistis. *Idem*.

patria tenuisset, si mihi cum illo buftuario gladiatore²⁷, & tecum, & cum collega tuo decertandum fuisset.

Alia enim causa præstantissimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego civem, meo iudicio, cum deorum immortalium laude conjungo: qui C. illi Mario, fortissimo viro, & consuli, & sextum consuli, & ejus invictis legionibus, ne armis configaret, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset hujusmodi? cum C. Mario scilicet, aut cum aliquo pari, an cum altero barbaro Epicureo²⁸, cum altero, Catilinæ laterario²⁹ quos neque hercule ego, neque supercilium tuum, neque collegæ tui cymbala, ac crotala³⁰ fugi: neque tam fui timidus, ut, qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipublicæ navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, tum collegæ tui contaminatum spiritum, pertimescerem. Alios ego vidi ventos, alias prospexi animo procellas, aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his unum me pro omnium salute obtuli. Itaque discessu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudelissimis exciderunt: cum quidem tu, o vecors & amens, cum omnes boni abditi inlulique mœrent, templa gement, recta ipsa urbis lugerent, complexus es illud funestum animal ex nefariis stupris, ex civili cruce, ex omnium scelerum importunitate, & flagitiorum impunitate concretum, atque eodem in templo³¹, eodem & loci vestigio & temporis, arbitria non mei solum, sed patriæ funeris abstulisti³².

X.

²⁷ *Buftuario gladiatore*] P. Clodio. *Buftum*, locus dicitur, ubi mortuorum corpora comburentur. Hinc *buftarius gladiator*, qui solus esset homines interire; quasi per quem multi cremarentur. *Manus*.

²⁸ *Barbaro Epicureo*] Ita *Fetrus*. Ego, *Epicureo*, malo, præsertim cum ita habeant Memm. codices: & ratione quoque hæc lectio constituetur. Nam barbarum Epicureum dixit, propter Epicurum Atheniensem, Gærgerium. *Barbarum* autem, id est, Romanum, seu Latinum. Sic enim sæpe Plautus. Vel dic *barbarum*, id est, Semilacientium, & braceatæ cognationis. Postremo infra eodem nomine appellat, ibi: *confer nunc Epicure naster*. Appellat scilicet Epicurum Disonem: tanquam voluptatis laudatorem & barbarum, utpote

semilacientium, ut distinguit ab Illo Gærgetto, & Attico Epicuro. *Lamb.* Alii *barbaro* legunt, & sic interpretatur. Ferrarius: Quamvis Epicuream vitam doceret, barbarum tamen alectat, ut populum deciperet simulatione gravitatis.

²⁹ *Catiline laterario*] Gabinio, comite nocturno Catilinæ ad supra eunti. *Hæc*. Sic etiam *Lambinus*.

³⁰ *Cymbala, ac crotala*] Quorum ad concenium saltaret. *Cymbala* vulgo nota: de crotalis, obsecui carminis poeta, *Crispium sub crotala solita movere iatur*. *Manus*. Vide *Scaliger*, ad *Copam*.

³¹ *Eodem in templo*] Ubi Clodius de me rogationem ferebat. *Idem*.

³² *Abstulisti non mei solum, sed patriæ ju-*

X. Quid ego illorum dierum epulas, quid lætitiæ & gratulationem tuam, quid cum tuis sordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes prædicem? Quis te illis diebus sobrius, quis agentem aliquid, quod esset libero dignum, quis denique in publico vidit? cum collegæ tui domus cantu & cymbalis perionaret, cumque ipse nudus in convivio saltaret: in quo ne tam quidem, cum illum suum saltatorium versaret orbem³³, fortunæ rotam pertimescebat. Hic autem, non tam concinnus helluo, nec tam muscus, jacebat in suo Græcorum festore, atque vino. Quod quidem istius, in illis reipublicæ luctibus, quasi aliquod Lapitharum, aut Centaurorum³⁴ convivium ferebatur: in quo nemo potest dicere, utrum iste plus viberit, an vomerit, an effuderit.

Tu etiam mentionem facies consulatus tui? aut te fuisse Romæ consulem dicere audebis? Quid? tu in historibus, in toga & pratexta esse consulatum putas? quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio³⁵, te consule, esse voluisti. Hujus tu Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? Animo consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantia, cura: toto denique munere consulatus omni officio tuendo, maximeque, id quod vis nominis præscribit, reipublicæ consulendo. Ego consulem esse putem, qui senatum esse in republica non putavit? & sine eo consilio³⁶ consulem numerem, sine quo

Romæ

verit abstulisti] Præmia mei funeris, provinciam scilicet Macedoniam: quam, proditor Cicero, accepit, lege Clodia, tanquam præcium. *Idem*.

³³ *Cum illum suum saltatorium versaret orbem*, &c.] Chæroni Homerus, *Iliad*. XVIII. 599. cum rota comparat, quam experitur singularis, an sit bene ad motum expedita. Id facit autem versando nunc dextrorsum, nunc sinistrorsum. Ita qui choreis indulgent, *senal implacita manente*, in orbem compositi, *et aliosque referunt inter se repetunt*, ut describit *Abius Sannazarius*, *Edog*. VI. 60. *Illem saltantium coronam vocat saltatorium orbem* Cicero. Ut enim pugna gladiatoria ea est, quam gladiatores committunt: sic *orbis saltatoris*, quem consuevit saltatores. *Versabat orbem saltatorium* Gabinus: quoniam ducebat choream: uti princeps & choragus. *Jam rota, globus, sphaera, saxum rotundum,*

pila, ejus generis alia, *Fortunæ simulacro adjuncta*, illius designant instabilitatem. At hanc non melius admirat curulis rota, quam singularis. Si rota curuli *Fortunæ insidet*, per vices affurgit, & deprimitur: si singulari, nunc cultum obvertit, nunc tergum. Satis hæc esse arbitror explicandæ hujus loci sententiæ. Vellim tam facile mihi sit, frigidum, quem continet, jocum exculare. Vide *Dialogum de Oratoribus*, sive *de consiliis corrupte eloquentiæ*, cap. 18. & 22. *Oratorum*.

³⁴ *Lapitharum, aut Centaurorum*] Quod cum cæde, & contentione factum, fabula narrat. *Manus*.

³⁵ *In Sex. Clodio*] Cum eum magistrum ludorum Compitalibus esse voluisti. *Idem*. Vide supra, cap. 4.

³⁶ *Sine eo consilio*] Sine senatu: quod summum consilium vocabatur. *Idem*.

Romæ ne reges quidem esse potuerunt? Etenim illa jam o-mitto: cum fervorum delectus haberetur in foro; arma in tem-plum Castoris luce & palam comportarentur; id autem tem-plum, sublato aditu, revulsis gradibus, a conjuratorum reli-quis atque a Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur³⁷; cum equites Romani relegarentur, viri bo-ni lapidibus e foro pellerentur³⁸, senatui non solum juvare rempublicam, sed ne lugere quidem liceret; cum civis is, quem hic ordo, assentiente Italia, cunctisque gentibus, confer-vatorem patriæ judicaret, nullo iudicio, nulla lege, nullo mo-re, servitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro, quod vere licet dicere, sed certe silentio; tum Romæ fuisse consules quisquam existimabit? Qui latrones igitur, si quidem vos consules? qui prædones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur?

XI. Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna majestas consulis: non capiunt angustia pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas animi: non infirmitas in-genit sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam. Seplastia mehercle, ut dici audiebam, te, ut primum aspexit, Campanum consulem repu-diauit³⁹. Audierat Decios⁴⁰, Magios, & de Taurca illo Jubellio aliquid acceperat: in quibus si moderatio illa, quæ in nostris solet esse consulibus, non fuit; at fuit pompa, fuit species, fuit incessus, saltem Seplastia dignus, & Capua.

Gabinium denique si vidissent duumvirum vestri illi unguen-tarii, citius agnovissent. Erant illi compti capilli, & maden-tes

³⁷ Id autem templum, sublato aditu, re-vulsis gradibus, a conjuratorum reliquis, at-que a Catilinæ prævaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur] Dicit de Castoris tem-ple, Catilinam lege repetundarum absolutam esse accusante P. Clodio, jam dictum est. Ascovius.

³⁸ Cum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus e foro pellerentur] L. Lamiam a Gabinio consule edito relegatum esse, jam diximus. Idem.

³⁹ Seplastia mehercle, ut dici audiebam, te ut primum aspexit, Campanum consulem repu-

diauit] Dictum est in diffinitione legis agrariæ ad populum, plateam esse Capur, quæ Seplastia appellatur, in qua unguentarii nego-tiari sine solent. Ergo eos quoque, qui in ea platea negotiantur, dicit invidios. Pliniam vidisse, cum Capuam consul venit, quod eos, a quibus ille expulsus erat, adjuisset. Ascov.

⁴⁰ Decios, Gr.] De Decio mentio fit in Epitome lib. xxi. De Magio, Livius lib. xxxi. & Cic. Agr. II. cap. 34. De Taurca Jubellio, Livius lib. xxxii. & xxxvii. Manut.

tes cinnorum simbriæ, & fluentes cerussatæque buccæ, di-gnæ Capua, sed illa veteri. Nam hæc quidem, quæ nunc est, splendidissimorum hominum, fortissimorum virorum, o-ptimorum civium, mihi quæ amicissimorum multitudine redun-dat. Quorum Capuæ te prætextatum nemo aspexit, qui non generet desiderio mei, cujus consilio cum universam repu-blicam, tum illam ipsam urbem meminerant esse servatam. Me inaurata statua donarant, me patronum unum adsciverant, a me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur, me & præsentem contra latrocinium tuum suis decretis legatisque defenderunt, & absentem, principe Cn. Pompejo referente⁴¹, & de corpore reipublicæ tuorum scelerum tela revellente, re-vocarunt.

An tu eras consul, cum in Palatio mea domus ardebat, non casu aliquo, sed ignibus injectis, instigante te? Ecquod in hac urbe majus unquam incendium fuit, cui non consul subvenerit? At tu illo ipso tempore apud socrum tuam prope a meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefe-ceras, sedebas⁴², non extinctor, sed auctor incendii, & ar-dentes faces furis Clodianis pene ipse consul ministrabas.

XII. An vero reliquo tempore consulem te quisquam duxit? quisquam tibi paruit? quisquam in curiam venienti assurrexit? quisquam consulenti respondendum putavit? Numerandus est ille annus denique in republica, cum obmutuisset senatus, judicia conticuissent, mœrerent boni, vis latrocinii vestri to-ta urbe volitaret, neque civis unus ex civitate, sed ipsa ci-vitas tuo, & Gabinii sceleri, furorique cessisset? At ne tum quidem emerfisti, lutulente Cæsonine, ex miserimis natu-ræ fordibus, cum experrecta tandem virtus clarissimi viri, ce-leriter & verum amicum, & optime meritum civem, & suum

Tom. VI.

⁴¹ Principe Cn. Pompejo referente] Vide post Redit. in sen. cap. 11.

⁴² Ecquod in hac urbe majus unquam in-cendium fuit, cui non Consul subvenerit? At tu illo ipso tempore apud socrum tuam prope a meis ædibus, cujus domum ad meam exhauriendam patefeceras, sedebas] Post professionem ex urbe Ciceronis, bona ejus P. Clo-dius publicavit, Postea direpta sunt omnia,

B b pri- que aut in domo, aut in villis fuerunt, & ex eis ad ipsos consules lata complura. Domus direpta primum, deinde inflammata, ac di-ruta est. Socrus Pisonis quæ fuerit invenire non potui, videlicet quod auctores rerum non perinde in domibus ac familiis fecerantur, nisi illustrium, ac virorum nomina tradide-runt. Ascovius.

pristinum morem requisivit ⁴³: neque est ille vir passus in ea republica, quam ipse decorarat, atque auxerat, diutius vestrorum scelerum pestem morari: cum tamen ille, qualiscunque est, qui est ab uno te improbitate victus, Gabinium, collegit ipse se vix: sed collegit tamen, & contra suum Clodium, primum simulate, deinde non libenter, ad extremum tamen pro Cn. Pompejo vere, vehementerque pugnavit. Quo quidem in spectaculo mira populi Romani aequitas erat. Uter eorum perisset, tanquam lanista, in ejusmodi pari lucrum fieri putabat: immortalem vero quæstum, si uterque cecidisset.

Sed ille tamen agebat aliquid: tuebatur auctoritatem summi viri. Erat ipse sceleratus, erat gladiator: cum scelerato tamen, & cum pari gladiatore pugnavit. Tu scilicet, homo religiosus & sanctus, socius, quod meo sanguine in pactione provinciarum iceras, frangere noluisse. Caverat enim sibi ille fororius adulter ⁴⁴, ut, si tibi provinciam, si exercitum, si pecuniam ereptam ex republicæ visceribus dedisset, omnium suorum scelerum socium te, adjectoremque præberes. Itaque in illo tumultu ⁴⁵ fracti fasces: ictus ipse: quotidie tela, lapides, fugæ: deprehensus ⁴⁶ denique cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuisse constabat.

XIII. Et quis audivit non modo actionem aliquam, aut relationem ⁴⁷, sed vocem omnino, aut querelam tuam? Consullem tum te fuisse putas, cujus in imperio, qui rempublicam, senatus auctoritatem servarat ⁴⁸, idemque in Italia ⁴⁹, qui omnes

⁴³ At ne tum quidem emessi, intulente Caspino, e miserrimis natura tua scinditur, cum exprobrata tandem virtus celeriter et verum autem, et optime meritiu tuum, et suum pristinum morem requisivit] Profecto Cn. Pompejum significari intelligitur. Idem.

⁴⁴ Sororius adulter] Clodius, qui cum fororibus rem habuisse dicebatur. Manut. ⁴⁵ In illo tumultu] In pugna quam cum Gabinio Clodiani commiserant: ictus est enim ipse consul, frastrique ejus fasces. Ferratius.

⁴⁶ Deprehensus] Clodii libertus Damio. Aconius pro Milone. Manut.

⁴⁷ Et quis audivit non modo actionem ali-

quam, aut relationem] Equis vidit te refertentem non dicam potestate consulari, sed vel privato consilio? Actio enim & relatio videtur esse consularis, vox & querela privati officii, ut relatio sit consulario Senatui, actio ipsius senatus-consulti conclusio. Agram.

⁴⁸ Senatus auctoritatem servarat] Hoc ad Ciceronem pertinet: cætera, ad Pompejum. Puto non minus uno versu intercedisse. Hottom.

⁴⁹ Idemque in Italia] Locus sine dubio corruptus est, quamvis omnia pene exemplaria consentiant. Lambinus legendum putat, idemque in Italia. Magis placet Manutii correctio, si neque in Italia, ut sensus sit: Cuius

mnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat, is se in publico tuto statuit esse non posse? An tum eratis consules, cum, quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad senatum: cunctius ordo reclamabat, ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis? cum vos, quanquam scedere obstricti ⁵⁰ tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege impediri?

Quæ lex privatis hominibus esse lex non videbatur, inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsus e foro bonis omnibus, capta republica contra omnes leges, nullo scripta more: hanc qui se metuere dicerent, consules, non dicam animi hominum, sed facti ulli ferre possunt? Nam, si illam legem non putabatis, quæ erat contra omnes leges, indemnati civis atque integri capitis, bonorumque tribunitia proscriptio; hac tamen obstricti pactione tenebamini: quis vos non modo consules, sed liberos fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa præmio, lingua adstricta mercede? Sin illam vos soli legem putabatis; quisquam vos consules tunc fuisse, aut nunc esse consulares putet, qui ejus civitatis, in qua in principum numero vultis esse, non leges, non instituta, non jura noritis? An, cum proficiscebamini paludati in provincias vel emptas, vel ereptas, consules vos quisquam putavit? Itaque, credo, si minus frequentia sua vestrum egressum ornando, atque celebrando; at omnibus saltem bonis, ut consules: non tristissimis, ut hostes, aut proditores prosequerentur.

B b 2

XIV.

ius Pisonis in Imperio, sive Consulatu, qui rempublicam Senatui auctoritate servarat] Ipse Cicero, qui ex senatus-consulto Cethego, Lentulo, & aliis conjuratis in carcere jugulatus, rempublicam ab interitu vindicavit] *Idemque in Italia*, (idem ipse Cicero ne in Italia quidem statuit tunc se posse consistere, ideoque paravit excursum esse & cedendum Furoribus Clodianis.) *Qui omnes omnium gentium partes tribus triumphis devinxerat*. Et Pompejus Magnus, qui Domitio in Africa, Sertorio in Europa, Mithridate in Asia superavit, de tribus terrarum partibus triumphavit, easque sub unam populi Romani relictas ditionem inter se devinxerat & colligat

rat, si se in publico statuit esse non posse. Idem ipse Pompejus metu Clodii, qui ipsius vix insidiabatur, caruit publico, nec prodire in forum, privati se pariteribus delendens. Legit Janus Gualtemus malignante Cætero: *Qui temp. Senatus auctoritate servarat, fidemque in Italia: qui omnes. Re.* quasi publicam mentationum fidem in Italia Cicero servavit oppressa conjugatione: que fides labefactabatur a conjuratis, qui ipse novarum tabularum patriæ bellum inferabant. Agram.

⁵⁰ *Fasces obstricti*] Foderis quod meo sanguine in pactione provinciarum iceratis, religione devincti. Idem.

XIV. Tunc etiam, immanissimum ac foedissimum monstrum, ausus es meum discessum illum, testem sceleris & crudelitatis tuæ, maledicti & contumeliæ loco ponere? Quo quidem tempore cepi, Patres conscripti, fructum immortalis vestri in me & amoris, & iudicii, qui non admurmuratione, sed voce & clamore, abjecti hominis, & semivivi furorem, etulentiamque fregistis. Tu luctum senatus, tu desiderium equestris ordinis, tu equalorem Italiæ, tu curiæ taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum iudiciorum ac fori, tu cætera illa in maledicti loco pones, quæ meus discessus reipublicæ vulnera infixit? Qui si calamitosissimus fuisset: tamen misericordia dignior, quam contumelia, & cum gloria potius esse conjunctus, quam cum probro putaretur: atque ille, dolor meus duntaxat, vestrum quidem scelus, ac dedecus haberetur. Cum vero (forfitan hoc, quod dicturus sum, mirabile auditu esse videatur, sed certe id dicam, quod sentio) cum tantis a vobis, Patres conscripti, beneficiis affectus sim, tantis honoribus: non modo illam calamitatem esse non duco: sed, si quid mihi potest a republica esse sejunctum, quod vix potest; privatim ad meum nomen augendum, optandam duco mihi fuisse illam, expetendamque fortunam.

Atque, ut tuum lætissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandem bono viro & sapienti optabilius putas, sic exire a patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes execrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam & perpetuam esse vellet? Mihi, mediis fidiis, in tanto omnium mortalium odio, iusto præsertim & debito, quævis fuga potius, quam ulla provincia, esset optatior.

XV. Sed perge porro. Nam, si illud meum turbulentissimum tempus profectiois, tuo tranquillissimo præstat; quid conferam reliqua, quæ in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis Jan. qui dies post obitum, occasusque nostrum reipublicæ primus illuxit, frequentissimus senatus concursu Italiæ, referente clarissimo atque fortissimo viro, P.

Len-

Lentulo, consentiente populo Romano, atque una voce revocavit. Me idem senatus exteris nationibus, me legatis, magistratibusque nostris, auctoritate sua, consularibus literis, non, ut tu, Insuber, dicere ausus es, orbatum patria, sed ut senatus illo ipso tempore appellavit; civem, conservatorem reipublicæ commendavit. Ad meam unius salutem senatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui rempublicam salvam esse vellet, consulis voce & literis implorandum putavit. Mei capitis servandi causa Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenit. De mea salute P. Lentuli, præstantissimi viri atque optimi consulis, Cn. Pompeji, clarissimi atque invictissimi civis, cæterorumque principum, celeberrimæ, & gratissimæ conciones fuerunt. De me senatus ita decrevit, Cn. Pompejo auctore, & ejus sententiæ principe, ut, si quis impedisset reditum meum, in hostium numero putaretur: iisque verbis ea de me senatus auctoritas declarata est, ut nemini sit triumphus honorificentius, quam mihi salus, restitutioque perscripta. De me, cum omnes magistratus promulgassent, præter unum prætorem⁵¹, a quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide⁵² emptos tribunos plebis, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de collegæ Q. Metelli sententiâ: quem mecum eadem republica, quæ in tribunatu ejus disjunxerat, in consulatu, virtute optimi ac iustissimi viri, sapientiaque, conjunxit.

Quæ lex quemadmodum accepta sit, quid me attinet dicere? Ex vobis audio, nemini civi ullam, quo minus adesset, satis justam excusationem esse visam: nullis comitiis unquam multitudinem hominum tantam, neque splendidiorem fuisse: hoc certe video, quod indicant tabulæ publicæ, vos rogatores, vos distributores, vos custodes fuisse tabularum: & quod in

⁵¹ De me, cum omnes magistratus promulgassent, præter unum prætorem, a quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, præterque duos de lapide emptos tribunos pl. legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus Consul.]

⁵² De lapide emptos.] Pecunia corruptus a Clodio. Morem notavit emendi ferros de lapide. Mavrii. Vide Turneb. Advers. X. 3.

in honoribus vestrorum propinquorum non facitis, vel atatis excusatione, vel honoris, id in salute mea, nullo rogante, vos vestra sponte fecistis.

XVI. Confer nunc, Epicure noster, ex hara producte, non ex schola, confer, si audes, absentiam tuam cum mea. Obtinisti provinciam consularem finibus iis, quos lex cupiditatis tua, non quos lex generi tui pepigerat. Nam lege Caesaris iustissima, atque optima, populi liberi plane & vere erant liberi: lege autem ea, quam nemo legem, præter te & collegam tuum, putavit, omnis erat tibi Achaja, Thessalia, Athenæ, cuncta Græcia addicta. Habebas exercitum tantum, quantum tibi non senatus aut populus Romanus dederat, sed quantum tua libido consciperat. Ærarium exhaureras.

Quas res gessisti in imperio, exercitu, provincia consulari? Quas res gesserit quæro? qui ut venit, statim Nondum⁵³ commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces sociorum, non eadem hospitum, non perfidiam, non immanitatem, non scelera prædico: mox, si videbitur, ut cum fure, ut cum sacrilego, ut cum sicario, disputabo: nunc meam spoliatam fortunam conferam cum flore fortuna imperatoris. Quis unquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad senatum literas miserit? tantam vero provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam præsertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur, ut semper Macedonicis imperatoribus iidem fines provinciæ fuerint, qui gladiatorum, atque pilorum: ex qua aliquot prætorio imperio, consulari quidem nemo rediit, qui incolumis⁵⁴

⁵³ Statim Nondum] Orationem abrupit sensu nondum absoluto. Elegans plane figura, qua fit, ut ex tempore effusa, non domo allata fuisse videatur oratio. *Athenæ.* Plura Græcè collegit exempla. Vide in Verren V. 26. Agrar. L. 4. Pro Marcella. 14. Vult autem Hieronymus Laconicus hic lacunam esse, ac prope mathematica ratione demonstrare aggreditur. Vide illius ad Jacobum Faciolatum epistolam, qua quid in M. T. Cicerois contra L. Bisionem oratione intercederit, demonstratur. Prodiit Venetiis, anno 1734. Olivet.

⁵⁴ Incolumis] Qui rem prospere gesserit, inquit Manutius. Non aridet. Hæc enim dicit, ut Macedoniam segetem esse triumphorum ostendat, adeo ut qui eam administravit provinciam, ei sit aut triumphandum, aut iudicium subeundum, ut his verbis C. Antonium excipere videatur, qui non triumphavit ille quidem, sed iudicium sententia damnatus est. *Abram.* Incolumis nihil aliud hic est, quam dignitate illata imperatorum. Omnes, inquit, Proconsoles qui ex Macedonia salva & integra exiissent redierunt,

fuerit, qui non triumphavit. Est hoc novum. Multo illud magis: appellatus⁵⁵ est hic vulturius illius provinciæ (si diis placet⁵⁶) imperator.

XVII. Ne tum quidem, Paule noster, tabulas Romam cum laurea⁵⁷ mittere audebas? Misi, inquit. Quis unquam recitavit? quis, ut recitarentur, postulavit? Nihil enim mea refert, utrum tu, conscientia oppressus scelerum tuorum, nihil unquam ausus sis scribere ad eum ordinem, quem despexeras, quem afflixeras, quem deleveras: an amici tui tabulas abderint, iidemque silentio suo temeritatem, atque audaciam tuam condemnarint. Atque haud scio, an malim, te videri nullo pudore fuisse in literis mittendis, an amicos tuos plus habuisse⁵⁸ & pudoris & consilii, quam aut te videri pudentiorum⁵⁹ fuisse, quam soles, aut tuum factum non esse condemnatum iudicio amicorum.

Quod si non tuis nefariis in hunc ordinem contumeliis in-

per-runt, triumpharunt. Pro Plancio: *Qui ne equifrem quidem splendorem incolumentis a calamine iudicij retinere potuit.* Si quis non incolumis rediret, poterat quidem accusari, & damnari, sed non poterat dici indamnatus. *Grævius.*

⁵⁵ Appellatus est hic vulturius illius provinciæ, si Diis placet, Imperator. Ne tum quidem, Paule noster, tabellas cum laurea Romam mittere audebas?] Confido vos intelligere, L. Paulum hunc significari, qui fuit pater naturalis Africani posterioris, quique de Macedonia, atque ultimo ejus de rege triumphavit. Macedoniam autem Piso, in quem hæc oratio est, obtinuit: propter quod Paulum eum appellat: irrident eum, quod ibi se non profectus esset. *Astruc.*

⁵⁶ Si Diis placet] His verbis antiqui, rei de qua loquebantur, indignitatem exornabant. Livius libro 38. in oratione Manlii: *Ex decem legatis, si Diis placet, quod consilium disponenda, cobonestandaque vitæ, Imperatoribus majores dederunt nostri, adversarios habeo.* Libro xv. in oratione Canuleji: *Quin etiam, si Diis placet, nefas esse ajunt consulem plebejus fieri.* Lucius Furius, L. Ennius curram triumphalem nec consecrere prohibent, coronam insignem capiti detrahunt. Florus libro xv: *Post Macedonas, si Diis placet, Thæces rebellabant, ipsi quondam tenuerunt Macedoniam.* *Abram.*

⁵⁷ Tabulas cum laurea] Literas lauro mittebant involutas ad iudicium provinciarum, ut ex sexcentis locis compertum est. Hanc porro lauream in gentio Jovis Capitolini collocabant. Vide Plinium lib. xv. Historiæ naturalis cap. 30. & Plinium in Fanegeyico cap. 8. *Idem.*

⁵⁸ Et amicos tuos plus habuisse] Qui hunc locum attente legit, sic esse legendum, vel invitit libris omnibus, quemadmodum edidimus, judicabit: non, ut est in libris vulg. & aliis, *an amicos tuos, &c.* Lamb. Ego ad an delendum sententio, quod natum est ex principio voculæ amicos. *Græv.*

⁵⁹ Pudentiores] In literis non mittendis. Duas partes habet hæc sententia, prior de missis a Pisonem literis ad senatum, sed abditis consilio amicorum, posteriorum, de non missis, nec abditis. Prior habet Pisonis impudentiam, antiorum silentio condemnatam: posterior Pisonis conscientiam notat, qui cum sciret a se consule senatus auctoritatem prorsus esse contemptam, scribere ad eum de re gesta, & supplicationis honorem postulare merito non auderet: quod ejus factum amici non condemnarunt, nullis ab eo ad senatum literis acceptis. *Utram,* inquit, malim nesci. Si literas missi, impudentiam offendisti: si non missi, male te de senatu meritum esse confiteris. *Manutius.*

perpetuum tibi curiam præclusisses: quid tandem erat actum aut gestum in illa provincia, de quo ad senatum cum gratulatione aliqua scribi abs te oporteret? vexatio Macedonia? an oppidorum turpis amissio? an fociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Thessalonica? an obsessio militaris viæ⁶⁰? an exercitus nostri interitus, ferro, fame, frigore, pestilentia? Tu vero, qui ad senatum nihil scripseris: ut in urbe nequior inventus es, quam Gabinus, sic in provincia paulo tamen, quam ille, demissior. Nam ille gurges atque hella, natus abdomini suo, non laudi atque gloria, cum equites Romanos in provincia, cum publicanos, nobiscum & voluntate & dignitate conjunctos, omnes fortunis, multos fama, vitæque privasset, cum egressus aliud nihil in illo exercitu, nisi ut urbes depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos: ausus est (quid enim ille non auderet?) a senatu supplicationem per literas postulare.

XVIII. O dii immortales! tune etiam, atque adeo vos, geminæ voragines scopulique reipublicæ, vos meam fortunam deprimitis? vestram extollitis? cum de me ea senatus-consulta ablente facta sint, ea conciones habitæ, is motus fuerit municipiorum & coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea collegiorum, ea denique generum, ordinumque omnium, quæ ego non modo optare nunquam auderem, sed cogitare non possem? vos autem sempiternas foedissimæ turpitudinis notas subieritis?

An ego, si te & Gabinium cruci suffixos viderem, majore afficerer lætitia ex corporis vestri laceratione, quam afficeret ex infamia? Nullum est supplicium putandum, quo affici casu aliquo etiam boni viri, forteque possunt. Atque hoc quidem etiam isti tui dicunt voluptarii, Græci; quos utinam ita audires, ut erant audiendi! nunquam te in tot flagitia ingurgitasses. Verum audis in præsepibus: audis in stupris: audis in cibo & vino. Sed dicunt isti ipsi, qui mala dolore, bona voluptate definiunt, sapientem, etiam si in Phalaridis

tau-

⁶⁰ An munitio Thessalonica? An obsessio militaris viæ. De utraque re vide Orat. de Prov. Conf.

tauro⁶¹ inclusus succensis ignibus torreatur, dicturum tamen, suave illud esse, seseque ne tantulum quidem commoveri. Tantam virtutis esse vim voluerunt, ut non posset unquam esse vir bonus non beatus. Quæ est igitur poena? quod supplicium? Id, mea sententia, quod accidere nemini potest, nisi nocenti, suscepta fraus, impedita & oppressa mens conscientia, bonorum omnium odium, nota iusti senatus, amissio dignitatis.

XIX. Nec mihi ille M. Regulus, quem Carthaginenses, resectis palpebris, illigatum in machina, vigilando necaverunt, supplicio videtur affectus; nec C. Marius, quem Italia servata ab illo, demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulsum & naufragum vidit. Fortunæ enim ista tela sunt, non culpæ: supplicium autem est poena peccati. Neque vero ego, si unquam vobis mala precarer, quod sæpe feci, in quo dii immortales meas preces audiverunt, morbum, aut mortem, aut cruciatum precarer. Thyeste⁶² ista execratio est, poetæ, vulgi animos, non sapientum, moventis:

*Ur tu naufragio expulsus, uspiam saxis fixus asperis,
Evisceratus latere penderes, ut ait ille⁶³, saxa spargens
tubo,*

Sanie, sanguine atro.

Non ferrem omnino moleste, si ita accidisset: sed id, tamen esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem gloriæ laude vivit⁶⁴. In fortuna quadam est illa mors, non in poena, putanda.

Tom. VI.

C c

Quæ

⁶¹ In Phalaridis tauro. Vide Tusc. II. cap. 7.

⁶² Thyestes. Thyestes contra Atreum fratrem. Mamæ.

⁶³ Ur ait ille. Ennius qui Thyestem tragœdiam scripsit. Idem.

⁶⁴ M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa virtute, pietate, gloria militari, periit in mari: qui tamen ob virtutem, gloria & laude vivit. Fortasse queratis, quem dicat Marcellum. Fuit autem nepos M. Marcelli ejus, qui bello Punico secundo Syracusas vicit, &

quinque consulatus adeptus est. Hic autem Marcellus, de quo Cicero dicit, naufragio ad ipsam Africam periit, paulo ante captum bellum Punicum tertium. Idem, cum statuas sibi ac patri, itemque avo poneret in monumentis avi sui ad Honoris & Virtutis sedem, subscripsit, Ill. Marcelli novies Coss. Fuerat autem avus quinquies, pater semel, ipse ter. Itaque neque mentitus, & apud imperitiores patris sui splendorem auxit. Aferrius.

Quæ est igitur pœna? quod supplicium? quæ saxa? quæ cruces? Ecce, duo duces in provinciis populi Romani habere exercitus, appellari imperatores: horum alterum sic fuisse infirmatum conscientia scelerum & fraudum suarum, ut ex ea provincia, quæ fuerit ex omnibus una maxime triumphalis, nullas sit ad senatum literas mittere ausus. Ex qua provincia modo vir omni dignitate ornatissimus, L. Torquatus, magnis rebus gestis, me referente, absens⁶⁵ imperator sit appellatus: unde his paucis annis Cn. Dolabellæ, C. Curionis, M. Luculli iustissimos triumphos vidimus: ex ea, te imperatore, nuntius ad senatum allatus est nullus.

Ab altero allatæ literæ, recitatæ, relatum ad senatum. Dii immortales! idne ego optarem, ut inimicus meus ea, qua nemo unquam, ignominia notaretur? ut senatus is, qui in eam jam benignitatis consuetudinem venit, ut eos, qui bene rempublicam gesserint, novis honoribus afficiat, & numero dierum, & genere verborum; hujus unius literis nuntiantibus non crederet? postulantibus denegaret?

XX. His ego rebus pascor, his delector, his persuor: quod de vobis hic ordo opinatur non secus, ac de terrimis hostibus: quod vos equites Romani, quod cæteri ordines, quod cuncta civitas odit: quod nemo bonus, nemo denique civis est, qui modo se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa consulatus vestri perhorrescat. Hæc ego semper de vobis expetivi, hæc optavi, hæc precatus sum. Plura etiam acciderunt, quam vellem. Nam, ut amitteretis exercitum, nunquam mehercule optavi. Illud etiam accidit præter optatum meum; sed valde ex voluntate. Mihi enim non venerat in mentem furorem & insaniam optare vobis, in quam incidistis. Atqui fuit optandum. Me tamen fugerat, deorum im-

⁶⁵ Absens] Merito quaerit Manutius, cur absens sit imperator appellatus? Non sane hæc referri possunt ad confirmationem senatus, qui, acceptis laureis literis Imperatoris notum & dignitatem Torquato ab exercitu videtur impostum confirmavit. Sed quis imperator unquam fuit, qui non hoc modo ab-

sens fuerit appellatus Imperator? Igitur, quamvis reclamantibus libris, censo cum Manutio legendum ab senatu. Nimirum senatus cognita cade & frange hostium ex Torquati literis, in responsione ipsum salutavit imperatorem, quamvis hoc nomen ei a suo exercitu non fuerit datum. Grævius.

immortalium has esse in impios & consccleratos pœnas certissimas constitutas. Nolite enim putare, Patres conscripti, ut in scena videtis, homines consccleratos impulsu deorum terri Furiarum tædis ardentibus. Sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat. Hæ sunt impiorum furia, hæ flammæ, hæ faces.

Ego te non recordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo Oreste⁶⁶, aut Athamante⁶⁷ dementiorem putem, qui sis ausus primum facere (nam id est caput) deinde paulo ante, Torquato, gravissimo & sanctissimo viro, premente, confiteri, te provinciam Macedoniam, in quam tantum exercitum transportasses, sine ullo milite reliquisse? Mitto de amissa maxima parte exercitus. Sit hoc infelicitatis tuæ. Dimittendi vero exercitus quam potes afferre causam? quam potestatem habuisti? quam legem? quod senatus-consultum? quod jus? quod exemplum? Quid est aliud furere, non cognoscere homines, non cognoscere leges, non senatum, non civitatem? Cruentare⁶⁸ corpus suum? major hæc est vitæ, famæ, salutis suæ vulneratio. Si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem, nisi ad ipsum te, pertineret, amici te tui constringendum putarent. Præsidium tu populi Romani, custodiam provinciam, injussu populi senatusque dimisisses, si tuæ mentis compos fuisses?

XXI. Ecce tibi alter, effusa jam maxima præda, quam ex fortunis publicanorum, ex agris urbibusque lociorum exhauserat, cum partim ejus prædæ profundæ libidines devorassent, partim nova quædam & inaudita luxuries, partim etiam in illis locis, ubi omnia diripuit, emptiones, partim permutationes ad hunc Tusculanum⁶⁹ montem extruendum: cum jam

C c 2 ege-

⁶⁶ Oreste] Clytemnestra Agamemnonem e Troje exilio redeuntem aduulterit cum Egefilio perpetrati conscia occiderat. Eam partem ultionis causa filius Orestes interemit; maris interemptæ umbram identidem ob ora se filii obruisse, & perniciam serpentinam & tædis ardentibus vexasse fabulantur. Kueid. IV. 471. Atham.

⁶⁷ Athamante] Eoli filio, Thebarum re-

ge, in eum furorem Junonis ira compulsus, ut filios occideret. Exlat. apud Ovidium fabula. Met. lib. 19. Man.

⁶⁸ Cruentare] Putas furere esse, cruentare suum corpus? Major est furor, in suam famam & salutem, quam in suum corpus lavare. Histom.

⁶⁹ Tusculanum montem] Villam in agro Tusculano, monti similis, quam villæ: de-

egeret; cum illa ejus immensa & intolerabilis ædificatio confisisset⁷⁰; se ipsum⁷¹, fasces suos, exercitum populi Romani, numen interdictumque deorum immortalium⁷², responfa sacerdotum, auctoritatem senatus, jussa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Ægyptio vendidit. Cum fines provinciæ tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio, periculoque emerat: his se tenere non potuit. Exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit extra provinciam? Tribuit se mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? In Ægyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum, aut hic ordo, aut populus susceperat? Cepit Alexandriam. Quid aliud expectamus a furore ejus, nisi ut ad senatum tantis de rebus gestis literas mittat?

Hic si mentis esset suæ, nisi pœnas patriæ diisque immortalibus eas, quæ gravissimæ sunt, furore atque insaniam penderet: ausus esset (mitto exire de provincia) educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum injussu populi aut senatus accedere? quæ cum plurimæ leges veteres, tum lex Cornelia majestatis, Julia de pecuniis repetundis, planissime vetant: sed hæc omitto. Ille si non acerrime fureret, aude-
ret, quam provinciam P. Lentulus amicissimus huic ordini, cum & auctoritate senatus, & forte haberet; interposita religione⁷³, sine ulla dubitatione deposuisset, eam sibi asciscere, cum etiam si religio non impediret, mos majorum tamen, & exempla, & gravissimæ legum pœnæ vetarent?

XXII. Sed quoniam fortunarum contentionem facere cœpi-
mus;

de qua in E. pro Sextio: *Villam ædificare in
sceleris omnium tantam, turquium ut jam vi-
deatur esse illa villa, quam ipse tribunus pl.
pitiæ eliam in conspectibus explorabat.* Non est
contemnendus omnia fere librorum veterum
consensus. Habent enim. *Ad hunc Tusculanum
in monte neminem intravit.* Quo ma-
jor in Gabinium queritur invidia, qui in
editore colle, quem vocat montem, suam
villam quasi alterum montem extruxisset.
Manutius.

⁷⁰ *Ædificatio confisisset*] Id est, haudesse,
nec propter nimios sumptus potuisset absol-

vi. *Abram.*

⁷¹ *Se ipsum*] Historia narrat, Ptolemæum,
Ægypti regem, pulsam a suis civibus pro-
pter scelera, festivitatem a Gabinio Syriae pro-
consule, auctoribus Cæsare & Pompejo, inter-
cede dicem milium talentorum: ut in orat.
pro Postumo; & apud Suetonium. *Manutius.*

⁷² *Nomen interdictumque Deorum immor-
talium*] Quia Sibylla versus Ægypti regem
cum exercitu restitit veritatem. Lucanus,
Dio. Idem.

⁷³ *Interposita religione*] Vide epist. ad Len-
tulum, *Fam. l. 2.*

mus; de reditu Gabinii omittamus: quem etsi sibi ipse præci-
dit⁷⁴, ego tamen os ut videam hominis⁷⁵, expecto. Tuum,
si placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem
is fuit, ut a Brundisio usque Romam agmen perpetuum to-
tius Italiæ viderem. Neque enim regio fuit ulla, neque mu-
nicipium, neque præfectura, aut colonia, ex qua non publi-
ce ad me venerint gratulatum. Quid dicam adventum meos?
quid effusiones hominum ex oppidis? quid concursum ex agris
patrum familias cum conjugibus ac liberis? quid eos dies,
qui quasi deorum immortalium festi ac sollempnes, sunt ad-
ventu meo, redituque celebrati?

Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo
in patriam redii, cum senatum egressum vidi, populumque
Romanum universon; cum mihi ipsa Roma prope convulsa
sedibus suis, ad complectendum conservatorem suum procede-
re visa est. Quæ me ita accepit, ut non modo omnium ge-
nerum, ætatum, ordinum omnes viri ac mulieres, omnis for-
tunæ ac loci, sed etiam mœnia ipsa viderentur, & tecta ur-
bis, ac templa letari. Me consequentibus diebus in ea ipsa
domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incende-
ras, pontifices, consules, patres conscripti collocaverunt, mi-
hique, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam
domum censuerunt⁷⁶.

Habes

⁷⁴ *Sibi ipse præcidit*] Effecit ipse suis sec-
leribus, ne redire possit. *Manutius.* Veritas pœ-
nas legum injactatis & de pecuniis repetun-
dis. *Hotomæus.*

⁷⁵ *Os ut videam hominis*] Impudentiam
ejus, qui redire audeat. *Manutius.*

⁷⁶ *Me consequentibus diebus in ea ipsa do-
mo, qua tu me expuleras, quam expilaras,
quam incenderas, pontifices, consules, prætores
collocaverunt, mihi que, quod ante me nemini,
pecunia publica ædificandam domum censue-
runt*] Hæc Cicero oratorio more, non histo-
rico, videtur posuisse. Nam multis ætatibus
ante Ciceronem nulli id contigisse verum est.

Nemini vero unquam antea, videamus, ne
parum caute dicamus. Antiquis enim tempori-
bus, pluribus ideam contigit. Valerio Ma-
ximo, ut Antias tradidit, inter alios hono-
res domus quoque publice ædificata est in

Palatio: cujus exitus, quo magis insignis ef-
fect, in publicum versus declinaretur, hæc
est; extra privatum aperiretur. Antonium
autem tradere, M. Valerio, quia sepius vic-
cerat, sedes in Palatio tributas, L. Higinus
dicit in libro priore de viris claris: P. Val-
erio Vellei filio Publicola ædes publicas sub
Velia, ubi nunc ædes Vistoriæ est, populum
ex lege, quam ipse tulit, concessisse. Tra-
dunt & Antiochi regis filio obidii domum
publice ædificatam, inter quos Articus in
annalibus, quæ postea dicitur Lucili poëtæ
fuisse. Vario quoque in lib. 112. de vita po-
puli Romani, quo loco refert, quam gratas
fore: ite ego bene meritis, dicit, Martini,
quod in Sicilia cum equitatu suo transferat
ad nps, civitatem Romæ daram, ædesque
& pecuniam ex ætario. Videamus tamen,
num ideo Cicero dicat sibi, quod antea nul-
li.

Habes reditum meum. Confer nunc vicissim tuum, quandoquidem, amisso exercitu, nihil incolume domum, præter os illud pristinum tuum, retulisti: qui primum, qua veneris cum laureatis tuis lictoribus, quis scit? quos tum Maandros, dum omnes solitudines persequeris, quæ diverticula flexionelque quaesisti? quod te municipium vidit? quis amicus invitavit? quis hospes adspexit? nonne tibi nox erat pro die? non solitudo pro frequentia? caupona pro oppido? non ut redire ex Macedonia nobilis imperator, sed ut mortuus infamis referri videretur? Romam vero ipsam sedavit adventus tuus.

XXIII. O familia non dicam Calpurnia, sed Calventia; neque hujus urbis, sed Placentini municipii; neque paterni generis, sed braccatæ cognationis dedecus! quemadmodum venisti? quis tibi, non dicam horum, aut civium cæterorum, sed tuorum legatorum obviam venit? Mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indignissimus, atque iis consiliis, quibus mecum in consulatu meo conjunctus fuit ad conservandam rempublicam, dignior, mecum fuit tum, cum te quidam non longe a porta cum lictoribus errantem visum esse narrabat. Scio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum prælio imperator appellatus eras⁷⁸, cum non longe abfuisses⁷⁹, adventu isto tuo domi fuisse otiosum.

Sed quid ego enumero, qui tibi obviam non venerint? qui dico venisse pene neminem, ne de officiosissima quidem natione candidatorum, cum vulgo essent & illo ipso, & multis ante diebus admoniti, & rogati. Togulæ lictoribus ad portam prælio fuerint: quibus illi acceptis, sagula rejecerunt,

&

li, domum pecunia publica ex ærario edificatam, quia illis aut locus publice datus sit, aut domus que non fuerat eorum, neque propter illos publice sumptu edificata: Ciceroni domus, que fuerat ipsius, & diruta atque incensa erat & consecrata, publico sumptu edificata sit: quod novum & huic primo, & adhuc etiam soli contigit. *Afcon.*
77 *Braccatæ*] Sic dicta est Gallia, quod braccis uteretur, quas nos *Brayer* appellamus, Germani *Brach*, vel *Brach*, Gallorum

autem nomine Germanos plerumque veteres comprehendebant. *Notam.*

78 *Quorum tu legatorum prælio imperator appellatus eras*] In Vaticano codice scriptum est, *Quorum tu legatorum opera tu prælio imperator appellatus esse*. Fulv. Ursinus.

79 *Cum non longe abfuisses*] Inimicæ negotiorum fide Pall, editionumque vet. notentur: abjiciantur. *Grut.* Abfuisset a loco militum prælii. *Grævius.*

& catervam imperatori suo novam præbuerunt. Sic iste, tanto exercitu, tanta provincia, triennio post Macedonicus imperator, in urbem se intulit, ut nullius negotiatoris obscurissimi reditus unquam fuerit desertior. In quo me tamen, qui esset paratus ad se defendendum, reprehendit. Cum ego Callimontana porta introisse dixissem, ipsatione me, ni Esquilina introisset, homo promptissimus accessit: quasi vero id aut ego scire debuerim, aut vestram quisquam audierit; aut ad rem pertineat, qua tu porta introjeris, modo ne triumphali⁸⁰: quæ porta Macedonicis semper proconsulibus ante patuit. Tu inventus es, qui consulari imperio præditus, ex Macedonia non triumphares.

XXIV. At audistis, Patres conscripti, philosophi vocem. Negavit, se triumphi cupidum unquam fuisse. O scelus, o peltis, o labes! cum extinguebas senatum, vendebas auctoritatem hujus ordinis, addicebas tribuno plebis consulatum tuum, rempublicam evertebas, prodebas caput & salutem meam una mercede provincia: si triumphum non cupiebas, cujus tandem rei te cupiditate arsisse defendes? Sæpe enim vidi, qui & mihi, & cæteris cupidiore provincia viderentur, triumphi nomine regere, atque velare cupiditatem suam. Hoc modo D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam collega dicebat. Neque enim quisquam potest exercitum cupere, aperteque petere, ut non prætexat cupiditatem triumphi.

Quod si te senatus, populisque Romanis aut non appetentem, aut etiam reculantem bellum suscipere, exercitum ducere coegisset: tamen erat angusti animi atque demissi, justii triumphii honorem atque dignitatem contemnere. Nam, ut levitatis est, inanem aucupari rumorem, ut omnes umbras etiam fallæ gloriæ consecrari⁸¹: sic levis est animi, lucem splendoremque fugientis, justam gloriam, qui est fructus veræ virtutis honestissimus, repadiare. Cum vero non modo non

80 *Triumphali*] Jocat in ambiguo. Nam triumphalis porta Romæ erat, qua proconsules Macedonici triumphantes introibant, unde nomen; & eam, qua introitit Pison, ita negat esse triumphalem, quia consulari præditus imperio ex Macedonia non trium-

phavit. *Manus.*

81 *Ut omnes umbras etiam fallæ gloriæ consecrari*] P. Manut. & Lamb. editio: & *omnes umbras etiam fallæ gloriæ*: sed invitata omnibus MSS. quamvis sententia omnino hanc particulam exigit. *Grævius.*

non postulante atque cogente, sed invito atque oppresso fenatu, non modo nullo populi Romani studio, sed nullo ferente suffragio libero, provincia tibi ista manupretium fuerit non eversa per te, sed perditæ civitatis: cumque omnium tuorum scelerum hæc pactio extiterit, ut, si tu totam rempublicam nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem, quibus tu finibus velles, redderetur: cum exhauriebas ærarium: cum orbabas Italiam juventute: cum mare vastissimum hieme transibas: si triumphum contemnebas, quæ te, prædo amentissime, nisi prædæ ac rapinarum cupiditas tam cæca rapiebat?

Non est integrum Cn. Pompejo, consilio jam uti tuo. Eravit enim. Non gustarat istam tuam philosophiam. Ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, puder me tui. Quid est, quod confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris a senatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, P. Africane, cur non hunc audistis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quam in istum errorem induceremini? C. ipsi Pontino⁸², necessario meo, jam non est integrum: religionibus enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! o amentem Paulum! rusticum Marium! nullius consilii patres istorum amborum consulum, qui triumpharunt⁸³!

XXV. Sed, quoniam præterita mutare non possumus, quid cessat hic homullus, ex argilla & luto fictus Epicureus, dare hæc præclara præcepta sapientiæ, clarissimo & summo imperatori, genero suo⁸⁴? Fertur ille vir, tibi crede, gloria: flagrat, ardet cupiditate iusti & magni triumphii. Non didicit eadem ista, quæ tu. Mitte ad eum libellum. Sed jam, si ipse coram congressi poteris, meditare, quibus verbis in-

⁸² Pontinus] Qui prætor Cicerone Cof. Cassin. III. 2.

⁸³ O stultus Camillus, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! O amentem Paulum, rusticum Marium! Nullius consilii patres istorum consulum, qui triumpharunt!] Diximus, hanc orationem, esse di-

nam Cn. Pompejo Magno 21. M. Crasso 11. Cof. Pompeii pater bello Italico de Picentibus, M. Crassi pater P. Crassus ante bellum Italicum de Hispanis triumphavit. Ascavin.

⁸⁴ Genero suo] C. Cæsari, qui tunc in Gallia bellum gerebat. Mæntius.

ensam illius cupiditatem comprimas, atque restinguas. Vales apud hominem volitantem gloria cupiditate; vir moderatus & constans; apud indoctum eruditus; apud generum foecer. Dices enim, ut es homo facetus, ad persuadendum⁸⁵ concinnus, perfectus, politus e schola: Quid est, Cæsar, quod te supplicationes toties decreta, tot dierum, tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur: quas dii negligunt, qui (ut noster ille divinus dixit Epicurus) neque propitii cuiquam esse solent, neque irati. Non facies fidem scilicet, cum hæc disputabis. Tibi enim & esse, & fuisse deos videbis⁸⁶ iratos.

Vertes te ad alteram scholam: differes de triumpho. Quid tandem habet iste curtus? quid victi ante currum duces? quid simulacra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis, & tribuni? quid clamor militum? quid tota illa pompa? Inania sunt ista, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle. Quibus ex rebus nihil est, quod solidum tenere; nihil quod referre ad voluptatem corporis possis. Quin tu me vides, qui, ex qua provincia T. Flaminus, L. Paulus, Q. Metellus, T. Didius, innumerabiles alii, levi cupiditate commoti, triumpharunt, ex ea sic redii, ut ad portam Esquilinam, Macedonicam lauream conculcarim; ipse cum hominibus quindecim male vestitis ad portam Coelimontanam stitens pervenir: quo in loco mihi libertus, præclaro imperatori, domum ex hac die biduo ante conduxerat: quæ vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum collocassem. Nummus interea mihi, Cæsar, neglectis vehiculis triumphalibus, domi manet, & manebit. Rationes ad ærarium retuli continuo, sicut tua lex iubebat: neque alia ulla in re legi tuæ parui. Quas rationes si cognoris, intelliges, nemini plus, quam mihi, literas profuisse. Ita enim sunt perscriptæ scite,

Tom. VI.

D d

&

⁸⁵ Ut es homo facetus, ad persuadendum] sine.

Fausto legit Ant. Augustinus, pro facetus. Et recte, ut mihi quidem videtur: nam facetus non obtinet primas partes in persuadendo, ut eas ante omnia præponere debuerit. Ur-

⁸⁶ Videbis] Lambiniana editio, videbit. Sensu optimo: Non persuadebis Cæsari, Deos non irasci; quos tibi & esse, & fuisse videbit iratos. Olivetus.

& literate, ut scriba, ad ararium qui eas retulit, perscriptis rationibus, secum iple, caput sinistra manu perficans, commurmuratus sit, *Ratio quidem* ⁸⁷ *breve apparet, argentum egeras* ⁸⁸. Hac tu oratione non dubito, quin illum jam adficientem in currum possis revocare.

XXVI. O tenebra, o lutum, o fordes, o paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est, quam ut Mediolanensi ⁸⁹ pracone, avo tuo, dignum esse videatur. La Crassus, homo sapientissimus nostrae civitatis, spiculis prope scrutatus est Alpes: ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quæreretur. Eadem cupiditate vir summo ingenio praeditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit. Eorum neuter triumphavit, quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit ⁹⁰. Irrisa est abs te paulo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi, a qua te longe dixisti abhorre- re: qui, etiam si minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior, quam Piso ⁹¹; prudentior, quam Cotta; a-

⁸⁷ *Ratio quidem, &c.*] Hic Plauti versus est, e Trinamio, II. 4. 17. Ciceroem littere scripsisse, quam haec habet editio, putabat P. Victorius, *Nor. Lest.* XXIV. 3. Contra Victorium distulit M. A. Muretus, *Var. Lest.* IV. 29. *Idem.*

⁸⁸ *Egeras*] Perit, abiit, evanuit. Dicitur, inquit Scioio Gentili, ea forma, qua Paulus Jurisconsultus dixit, *Pecuniam profecti*, vel Ulpianus, *Pecunia ire, redire*. Cicero, in Verrem, lib. 11. cap. 23. *Pecuniam, quae via iterat, eadem sentia revertit*. Anonymus.

⁸⁹ *Mediolanensi*] Eius avus Placentiae quidem civis, at Mediolani praeco fuerat. *Ferretius.*

⁹⁰ *Eadem cupiditate vir summo ingenio praeditus, C. Cotta, nullo certo hoste, flagravit.* Eorum neuter triumphavit, quod alteri illum honorem collega, alteri mors ademit] Credo vos quærere, & quis hic Cotta, & quis ille collega Crassi fuerit. Fuit autem C. Cotta orator ille compar P. Sulpitii, qui est in dialogis Cicerois de Oratore scriptis,

qui, cum decretus illi esset triumphus, mortuus est ante diem triumphi, cum cicatrix vulneris eius, quod ante plures annos in praeco acceperat, rescissa esset repente. Crasso autem collega fuit Q. Scrova pontifex: qui cum animadverteret, Crasso, & propterea summa eius in rep. potentiam ac dignitatem, senatum in decernendo triumpho gratificari, non dubitavit respubl. magis quam collegae habere rationem: ac, ne fieret S. C. intercessit. Sed idem provinciam, cuius cupiditate plerique etiam boni viri delinquebant, depulerat, ne sumptui esset arario. *Africanus.*

⁹¹ *Irrisa est a te paulo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi: a qua te longe dixisti abhorre- re: qui, etiam si minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior, quam Piso.*] Quis hic M. Piso fuerit, credo vos ignorare. Fuit autem, ut putato iam nos dixisti, Pupius Piso eisdem temporibus, quibus Cicero, sed ex toto aetate major, ut adoleverunt Ciceroem pariter ad eum deducere, quod in eo & antiquae viri

bundantior consilio, ingenio, sapientia, quam Crassus, ea contemnis, quae illi idiotae; ut tu appellas, praecleara duxerunt.

Quod si reprehendis, quod cupidi lauream fuerint, cum bella aut parva, aut nulla gessissent; tu, tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minime fructum laborum tuorum; praemia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti. Neque vero contempsisti, licet sis Themista ⁹² sapientior, sed os tuum ferreum senatus convictio verberari noluit. Jam vides, quandoquidem ita mihimet sui inimicus, ut me tecum compararem, & digressum meum; & absentiam, & reditum ita longe tuo praestitisse, ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudinem inflixerint. Nunc etiam in hac quotidiana, assidua, urbanaque vita splendorem tuum, gratiam, celebritatem domesticam, operam forensis, consilium, auxilium, auctoritatem, sententiam senatoriam, nobis, aut, ut verius dicam, cuiquam es infirmissimo, ac desperatissimo antelaturus?

XXVII. Age, senatus odit te, quod cum tu facere jure concedis, afflictores, & perditores non modo dignitatis, & auctoritatis, sed omnino ordinis, ac nominis sui: videre equites Romani non possunt, quo ex ordine vir praestantissimus & ornatissimus, L. Aelius est, te consule, relegatus: plebs Romana perditum cupit, in ejus tu infamiam ea, quae per latrones & per servos de me egeras, contulisti: Italia cuncta execratur, ejus idem tu superbissime decreta & preces repudiasti.

Fac hujus odii tanti, ac tam universi periculum, si audes.

D d 2 In-

similitudo, & multe erant licentiae. Orator quoque melior, quam frequentior, habitus est. Biennio tamen serius, quam Cicero, consul fuit. Triumphavit pro consule de Hispanis, Q. Hortensio, Q. Metello Cretico Coss. ante Cicerois consulatum. *Idem.*

⁹² *Themista*] Themista mulier fuit, Epicuri aetate, philosophiae Epicureae delecta, Leontis, seu Leontici conjugium uxore, ad quam scripsit non semel Epicurus: ut refert Lactantius. Hac igitur hujus loci sententia est:

Quamvis tu Piso, Themista, muliere Epicureis praecipis erudita, & perpolita, sapientior sis, hoc est: quamvis egyptus sis philosophus, & multiterum Epicuream doctrinam, ac sapientissimam Themistam, serventia sapere; non tamen triumphum contempsisti, sed senatus convictum tenuisti; si triumphum postulares. Est autem jocus Cicerois: in Pisonem amarus, cum cum muliere Epicurea comparatis, & ejus sapientiam, sapientiae mulieris anteponeatis. *Lambinus.*

Instant post hominum memoriam apparatusissimi, magnificentissimique ludī, quales non modo nunquam fuerunt, sed ne quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo pacto suspicari⁹³. Da te populo, committe ludis. Sibillum metuis? ubi sunt vestrae scholae? Ne acclametur? ne id quidem est curare philosophi. Manus tibi ne afferantur times. Dolor enim esse malum, ut disputas: existimatio, dedecus, infamia, turpitudine, verba sunt atque ineptiae. Sed de hoc non dubito: non audebit accedere ad ludos. Convivium publicum non dignitatis gratia inibit⁹⁴: nisi forte, ut cum P. Clodio, hoc est, cum amoribus suis, coenet: sed plane animi sui causa.

Ludos nobis idiotis relinquet. Solet enim in disputationibus suis, oculorum & aurium delectationi abdominis voluptates anteferre. Nam, quod vobis iste tantummodo improbus, crudelis olim furunculus, nunc vero etiam rapax, quod fordidus, quod contumax, quod superbus, quod fallax, quod perfidiosus, quod impudens, quod audax esse videatur: nihil scitote esse luxuriosus, nihil libidinosus, nihil posterius, nihil nequius. Luxuriam autem in isto nolite hanc⁹⁵ cogitare. Est enim quaedam, quanquam omnis est vitiosa atque turpis, tamen ingenuo ac libero dignior. Nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum, (laudabo inimicum) ne magno opere quidem quidquam, praeter libidines, sumptuosum. Toreuma nullum: maximi calices, & hi, ne contemnere suos videatur, Placentini⁹⁶: extructa mensa, non conchyliis, aut piscibus, sed multa carne subrancida. Servi sordidati ministrant: nonnulli etiam senes: idem coquus, idem atriensis: pistor domi nullus, nulla cella: panis, & vinum a propola, atque

⁹³ Instant post hominum memoriam apparatusissimi magnificentissimique ludī: quales non modo nunquam fuerunt, sed ne quomodo quidem fieri posthac possint, possum ullo pacto suspicari.] Cn. Pompeii ludos significat, quibus theatrum a se factum dedicavit, quibus ludis elephantorum pugnam primas omnium dedit in circo. Afcenius.

⁹⁴ Convivium publicum non dignitatis gratia inibit.] Quod Cn. Pompeius ad dedicationem sui theatri publice exhibebit, non ini-

bit, ad honorandam Cn. Pompeium exhibitorem convivii. Dignitatis autem causa dicitur inibi convivium, quia Senatores epulis ab aliis ordinibus separati. Afcenius.

⁹⁵ Hanc.] Ut vulgo homines luxuriosi esse solent, cum lautitia quadam, atque elegantia. Ferrarius.

⁹⁶ Placentini.] Ex villi nimirum materia. Fuerat autem avus ejus Placentinus. Vide supra. Idem.

atque de cupa. Graeci stipati, quini in lectulis⁹⁷, saepe plures; ipse solus. Bibitur ulque eo, dum de folio ministrretur⁹⁸. Ubi galli cantum audivit, avum suum⁹⁹ revivisse putat: mensam tolli jubet.

XXVIII. Dicit aliquis, Unde tibi haec nota sunt? Non mehercule, contumeliae causa describam quemquam, praesertim ingeniosum hominem, atque eruditum, cui generi esse ego iratus, ne si cupiam quidem, possum. Est quidam Graecus¹⁰⁰, qui cum isto vivit, homo, vere ut dicam, (sic enim cognovi) humanus¹, sed tamdiu, quamdiu cum aliis² est, aut ipse secum. Is cum istum adolescentem jam tum³ cum hac diis irata fronte vidisset, non fugit ejus amicitiam, cum esset praesertim appetitus: dedit se in consuetudinem, sic ut prorsus una viveret, nec sere ab isto unquam discederet. Non apud indoctos, sed, ut ego arbitror, in hominum eruditissimorum & humanissimorum coetu loquor. Audistis profecto dici, philosophos Epicureos omnes res, quae sunt homini expetendae, voluptate metiri. Recte, an secus, nihil ad nos: aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus. Sed tamen lubricum⁴ genus orationis, adolescenti non acriter intelligenti saepe praecipit.

⁹⁷ Quini in lectis.] Cum tres, aut summum quatuor solent esse.

⁹⁸ Bibitur usque eo, dum de folio ministrretur.] Graecus hoc loco, folium putat esse lectum, vel sellam, ubi hospes Piso sederit solus, ut sit hic sensus: Bibitur, quamdiu hospes conviviis propinat. Sed neque commodus est hic sensus, neque verba cum patitur. Nam primo, hic sensus si esset, intemperantia in bibendo non appareret: deinde signum eo dum cum conjunctivo non potest significare Quamdiu. Si solum est a Cicero-

nis manu, putem esse doctum. Nam solum etiam in balneis est vasis genus, quod & labrum dicitur. Sed mihi placet Augustiani emendatio, qui legebat, de dolo. Bibitur tamdiu, donec vinum defusum & vetustum non suppetat amplius, sed etiam vinum recens, doliari, ministrretur. Eusebius.

⁹⁹ Avum suum.] Qui Gallus fuerat. Jocatur in ambigua vocabuli significatione. Manutius.

¹⁰⁰ Est quidem Graecus, qui cum isto vivit, homo, vere ut dicam, sic enim cognovi,

humanus, sed tamdiu, quamdiu cum aliis est, aut ipse secum.] Philodemum significat, qui fuit Epicureus illa grate nobilissimus, cuius & poemata sunt laetiva. Afcenius.

¹ Humanus.] Politiore literatura, & liberalibus studiis eruditus. Paulo post: In hominum eruditissimorum & humanissimorum coetu loquor. Vide Gellium, lib. XIII. Noct. Attic. cap. 16. Afcenius.

² Quamdiu cum aliis.] Quam cum Pisonem: in ejus enim consuetudine ita se gerere cogitur, ut sui ipsius eruditionisque suae oblitus esse videatur. Idem.

³ Jam tum.] Vel in adolescentia fronte & supercilio ita severus erat Piso, non modo ut hominibus, sed ut diis ipsis iratus esse videretur. Manutius.

⁴ Lubricum.] Lubricam sua sponte, quia voluptas duplex: animi, ex virtute, corporis, ex vitio: sed adolescentem, propter statum incauto, non modo lubricum, verum etiam saepe praecipit: quia neutram voluptatem Epicurei philosophi nominabant. Man-

ceps. Itaque admiffarius iste, simulatque audivit, a philosopho voluptatem tantopere laudari, nihil explicatus est: sic suos sensus voluptarios omnes incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinnit, ut non magistrum virtutis, sed auctorem libidinis a se illum inventum arbitraretur. Græcus primo distinguere⁶, atque dividere illa, quemadmodum dicerentur: iste claudus⁷ (quomodo ajunt) pilam retinere: quod acceperat, testificari; tabulas obfignare velle, Epicurum disertum decernere⁸; & tamen dictum opinor, se nullum bonum intelligere posse, demptis corporis voluptatibus. Quid multa? Græcus facilis & valde venustus, nimis pugnax contra senatorem populi Romani esse noluit.

XXIX. Est autem hic, de quo loquor, non philosophia solum, sed etiam literis, quod fere ceteros Epicureos negligere dicunt, perpolitus. Poema porro facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, nihil ut fieri possit argutius. In quo reprehendat eum licet, si qui volet, modo leviter, non ut impurum, non ut improbum, non ut audacem, sed ut Græculum, ut assentatorem, ut poetam. Devenit, aut potius incidit

⁶ Admiffarius] Tanquam equus, qui rationis expertus, unum corporis voluptatem novit. Ideo, tanquam de equo, sequitur, adhinnit. Idem.

⁷ Distinguit] Cum aliam esse corporis, aliam animi voluptatem ostenderet. Quia de re lib. 2. de Finis.

⁸ Claudus] Proverbum in eos, qui, quæ a magnis audierunt, tenent, sed neque recte intelligunt, neque eo recte uti possunt. Nam claudus in pile ludo, nihil potest nisi pilam sibi traditam retinere, non ea ex regulis ludi uti, propterea quod currere celeriter non potest. Erucius.

⁹ Epicurum disertum decernere] Eodem modo dixit, ut Praetores dicitur decernere legationem, seruum, aut filium. Hæc Aristoteles scriptura, hic loco, mentalis est. Vident omnes, opinor, discernitorem aliquid ad hunc locum ostendendum & explicandum opus esse. Lambinus. Carere locis vitio mihi non videtur. Idem fortasse illi sentient: sed legatur, Et tandem dictum opinor, lapsa facili, & usitato, propter similitudinem literarum, elenctur, puro: si qua labes, maxime lave infudit. Libri quidam veteres, Est ta-

men dicit, ut opinor, quod non satis placet. Manut. Velligis Faerni libri insidens lego: Epicurum disertum dicere, Et tamen dicit, ut opinor. Verba Cicerois verba Pisonis inter se, locum obscuraverunt. Ait Pilo, Epicurum disertum dicere; etiam voluptates corporis se nihil habitum reperire, & etiam assentiens Cicero, Et tamen, inquit, hoc dicit Epicurus, ut opinor. Disertus corruptum in disertum. Galienus. Sed cur respicitur, quod non modo Faernus in suo, sed & Manutius in quatuor, est tamen dicit, ut opinor? Sic autem distinguendum est, ut opinor. Dicit, ut opinor. Est tamen, inquit, Cicero, scilicet ita. Dicit Epicurus, ut opinor, voluptatem esse summum bonum. Græcus. Veritatem hoc includo. Et tamen dicit, ut opinor. Atque in hunc modum intelligi posse arbitror. Etiam affirmit Pilo, & quousque pignore contentus, Epicurum disertum decernere, se nullum bonum intelligere posse demptis corporis voluptatibus, tamen opinor ita dixisse Epicurum. Satis, ut fallat, & argue. Significat enim, Pisonem non eum esse, cui potuit fides haberi. Annotat.

cidit in istum eodem deceptus supercilio Græcus, atque advena, quo tam sapiens & tanta civitas. Revocare se non poterat, familiaritate implicatus: & simul inconstantie famam vereratur: rogatus, invitatus, coactus, ita multa ad istum de isto scripsit, ut omnes libidines, omnia stupra, omnia cenarum convivorumque genera, adulteria denique ejus, delicatissimis verbis expresserit. In quibus, si quis velit, possit istius tanquam in speculo vitam intueri: ex quibus multa a multis lecta, & audita recitarem, nisi vereretur, ne hoc ipsum genus orationis, quo nunc utor, ab hujus loci more abhorreret: & simul de ipso, qui scripsit, detrahi nolo. Qui si fuisset in discipulo comparando meliore fortuna, fortasse austerior & gravior esse potuisset: sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit, philosopho valde indignam: si quidem philosophia, ut fertur, virtutis continet, & officii, & bene vivendi disciplinam: quam qui profitetur, gravissimam mihi sustinere personam videtur.

Sed idem casus illum ignarum quid profiteretur, cum se philosophum esse diceret, istius impurissima atque intemperantissima pecculus cæno & sordibus inquinavit: qui modo cum res gestas consulatus mei collaudasset; quæ quidem laudatio hominis turpissimi mihi ipsi erat pene turpis: Non ulla tibi⁹ inquit, invidia nocuit, sed versus tui. Nimis magna poena, te consule, constituta est, sive malo poetæ, sive libero. Scripsisti enim, Cedant arma togæ. Quid tum? Hæc res tibi fluctus illos excitavit. At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio¹⁰, quod, te consule, in sepulcro reipublicæ incisum est, Velitis, jubentis, ut, quod M. Cicero versum fecerit, sed, quod vindicavit¹¹.

XXX. Verum tamen, quoniam te non Aristarchum, sed Phala-

a Lamb. non ignarum

⁹ Non ulla tibi] Dialogismo festivo & elegantiori orationem illustrat. Pilo, Non ulla tibi invidia nocuit, sed versus tui. Cicero: Nimirum magna pars te Consule constituta est pro malo poetæ, sive libero: Pilo: Scripsisti enim consule. Cedant arma togæ. Cicero: Quid tum? Pilo: Hæc res tibi fluctus illos excitavit. Cicero: At hoc nusquam, Sec. A.

beatus.

¹⁰ In illo elogio] In lege Claudia, quæ ipsa fuit sepulcrum Reip.

¹¹ Quod vindicavit] Hoc verbo usum esse Clodium in lege, mihi non fit verisimile, sed eum potius dixisse crediderim, Quod crevit Romanæ invidiæ causa condemnavit. Cicero, ad suam laudem, verbo mitiore usus est. Manut.

Phalarim grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum verbum, sed poetam armis persequare: scire cupio, quid tandem isto in versu reprehendas, *Cedant arma togæ*. Tuæ dicis, inquit, togæ summum imperatorem esse cessurum. Quid nunc te, asine, literas doceam? non opus est verbis, sed fustibus. Non dixi hanc togam, qua sum amictus; nec arma, scutum & gladium unius imperatoris: sed, quod pacis est insigne & otii, toga; contra autem arma, tumultus atque belli; more poetarum locutus, hoc intelligi volui, bellum ac tumultum paci atque otio concessurum. Quare ex familiari tuo, Græco illo poeta: probabit genus ipsum, & agnoscat, neque te nihil sapere mirabitur.

At in illo altero, inquit, hæres, *Concedat laurea tibi laudi*. Immo mehercule, habeo tibi gratiam. Hærerem enim, nisi tu expedisses. Nam cum tu timidus ac tremens tuis ipse firacissimis manibus detractam e cruentis fascibus lauream ad portam Esquilinam abiecasti: indicasti, non modo amplissima, sed etiam minima laudi lauream concessisse. Atque ista ratione hoc tamen intelligi, scelerate, vis, Pompejum inimicum mihi isto versu esse factum: ut, si versus mihi nocuerit, ab eo, quem is versus offenderit, videatur mihi perniciem esse quaesita. Omitto, nihil istum verbum pertinuisse ad illum: non fuisse meum, quem, quantum potuissim, multis sæpe orationibus scriptisque decorassem, hunc uno violare versu. Sed sit offensus: primo nonne compensabit cum uno versiculo tot mea volumina laudum suarum? Quod si est commotus, ad perniciem non dicam amicissimi, non ita de sua laude meriti, non ita de republica, non consularis, non senatoris, non civis, non liberi: in hominis caput ille tam crudelis propter verbum suscit?

XXXI. Tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intelligis? Complecteris amplissimos viros ad tuum, & Gabinii scelus, neque id occulte. Nam paulo ante dixisti, me cum iis configere, quos despicerem: non attingere eos, qui plus possent, quibus iratus esse deberem. Quorum quidem (quis enim

b Lamb. Grut. *lingua*

nim non intelligit, quos dicas?) quanquam non est una causa omnium, tamen est omnium mihi probata. Me Cn. Pompejus, multis obstitentibus ejus erga me studio atque amori, semper dilexit, semper sua conjunctione dignissimum judicavit, semper non modo incolumem, sed etiam amplissimum, atque ornatissimum voluit esse. Vestrae fraudes, vestrum scelus, vestrae criminationes insidiarum mearum¹², illius periculorum, nefarie factæ, simul eorum, qui familiaritatis licentia, suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus ejus, impulsu vestro, collocaverunt, vestrae cupiditates provinciarum essecerunt, ut ego excluderem¹³, omnesque, qui me, qui illius gloriam, qui rempublicam salvam esse cupiebant, sermone atque aditu prohiberentur. Quibus rebus est perfectum, ut illi plane suo stare judicio non liceret, cum certi homines non studium ejus a me alienassent, sed auxilium retardassent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat prætor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum, multique mortales oratum in Albanum, obsecratumque venerant, ne meas fortunas desererent, cum reipublicæ salute conjunctas. Quos ille ad te, & ad tuum collegam remisit, ut causam publicam susciperentis, ut ad senatum referretis: se contra armatum tribunum plebis sine consilio publico decertare nolle: consulibus ex senatus-consulto rempublicam defendentibus, se arma sumpturum. Ecquid infelix recordaris, quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus præter cæteros, furebat contumacia responsi tui, te non esse tam fortem, quam ipse Torquatus in consulatu fuisset, aut ego: nihil opus esse armis, nihil contentione: me posse iterum rempublicam servare, si cessissem: infinitam cædem fore, si restissem: deinde ad extremum, neque se, neque generum¹⁴, neque collegam suum, tribuno plebis desuturum. Hic tu, hostis, ac proditor, alius me inimiciorem, quam tibi, debere esse dicis?

XXXII. Ego C. Cæsarem non eadem de republica sensisse,

Tom. VI.

E e quæ

¹² *Insidiarum mearum*] Cum insidiae meae Pompejo dicerentur. *Idem*. Vide *pro Domo*, cap. II. ¹³ *Excluderem*] Seemone ejus atque aditu prohiberem. *Idem*. ¹⁴ *Generum*] C. Cæsarem.

quæ me, scio: sed tamen, quod jam de eo, his audientibus, sæpe dixi, me ille sui totius consulatus, eorumque honorum, quos cum proximis communicavit, socium esse voluit, detulit, invitavit, rogavit. Non sum ego, propter nimiam fortasse constantiæ cupiditatem, adductus ad causam: non postulabam, ut ei carissimus essem, cujus ego ne beneficium quidem sententiam meam tradidissem. Adducta res in certamen, te confide, putabatur, utrum, quæ superiore anno ille gessisset, manerent, an rescinderentur. Quid loquar plura? si tantum ille in me esse uno roboris & virtutis putavit, ut ea, quæ ipse gesserat, conciderent, si ego restituissem: cur ei non ignoscam, si anteposuit suam salutem meam?

Sed præterita omitto. Me ut Cn. Pompejus omnibus suis studiis, laboribus, vitæ periculis complexus est, cum municipia pro me adiret, Italiæ fidem imploraret, P. Lentulo consuli, auctori salutis meæ, frequens assideret, senatui sententiam præstaret, in concionibus non modo se defensorem salutis meæ, sed etiam supplicem pro me profiteretur: hujus voluntatis eum, quem multum posse intelligebat, mihi non inimicum esse cognorat, socium sibi & adiutorem C. Cæsarem adjunxit. Jam vides, me tibi non inimicum, sed hostem; illis, quos describis, non modo non iratum, sed etiam amicum esse debere? quorum alter, id quod meminero semper, æque mihi fuit amicus, ac sibi: alter, id quod obliviscar aliquando, sibi amicior, quam mihi. Deinde hoc ita fit, ut viri fortes, etiam si ferro inter se cominus decertarint, tamen illud contentionis odium simul cum ipsa pugna, armis que ponant. Atqui me ille odisse nunquam potuit, ne tum quidem, cum dissidebamus. Haber hoc virtus, (quam tu ne de facie quidem nosti) ut viros fortes species ejus, & pulchritudo etiam in hoste posita delectet.

XXXIII. Equidem dicam ex animo, Patres conscripti, quod sentio, & quod vobis audientibus sæpe jam dixi. Si mihi nunquam amicus C. Cæsar fuisset, sed semper iratus: si aspernaretur amicitiam meam, seseque mihi implacabilem, inex-

piabilemque præberet, tamen ei, cum tantas res gessisset, gerereturque quotidie, non amicus esse non possem. Cujus ego imperio non Alpium vallum contra adscensum transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam, gurgitibus illis redundantem, Germanorum immanissimis gentibus objicio, & oppono. Perfecit ille, ut, si montes resedissent, amnes exaruisissent, non naturæ præsidio, sed victoria sua, rebusque gestis Italiæ munitam haberemus. Sed, cum me expetat, diligat, omni laude dignum putet, tu me a tuis inimicitibus ad similitudinem revocabis? Sic tuis sceleribus reipublicæ præterita fata rescicabis? Quod quidem tu, qui bene nosse conjunctionem meam & Cæsaris, eludebas, cum a me tremantibus omnino labris, sed tamen, cur tibi nomen non deferrem, requirebas. Quanquam, quod ad me attinet:

Nunquam istam imminuam curam insitiando tibi: tamen est mihi considerandum, quantum illi, tantis reipublicæ negotiis, tantoque bello impedito, ego homo amicissimus, sollicitudinis, atque oneris imponam. Nec despero tamen, quanquam languet juvenus, nec perinde, ac debebat, in laudis & gloriæ cupiditate versatur, futuros aliquos, qui abjectum hoc cadaver consularibus spoliis nudare non nolint, præsertim tam afflicto, tam infirmo, tam enervato reo: qui te ita gesseris, ut timeres, ne indignus beneficio videreris, nisi ejus, a quo missus eras, simillimus extitisses.

XXXIV. An vero tu parum putas investigatas esse a nobis labes imperii tui, stragesque provinciæ? quas quidem nos non
E e z vesti-

¹⁵ Implacabilem inexpiabilemque] Unde in P. Manutii & Gruteri, & cæteris, qui Grætorum sunt secuti, editiones, irrepit *inexpiabilem*, quod reverts in hoc loco explicari non potest, cum rectissime & MSS. & edd. Vidor. Lambini, aliorumque, *inexpiabilem* Grævis. Joan. Aug. Erasmii, *inexpiabilem* repudiantis, malentisque *inexpiabilem*, hæc animadvertio est: Hoc de hominibus dicit, qui si placari non sinit, non meminit, nec credo. Sed tamen in hac ipsa oratione cap. 7. dicit Cicero: A me quidem etiam penas expeperitis, quibus conjuratorum manes mortuorum expiaretis. Quid est istud *expiaretis*? Certe placaretis. Si se manes expiari non si-

nant, erunt ergo, dicenturque *inexpiabiles*: neque adeo est incredibile hoc posse de iis dici, qui se placari non sinit. Olivarius.

¹⁶ Lamb. imperium, non Alpium vallum, ascensu transgressionemque

¹⁷ Eludebat] Non serio me provocabas ad te accusandum; sciebas enim id me non facturum propter Cæsarem. Ferrarius.

¹⁸ Quanquam, quod ad me attinet, Nunquam istam imminuam curam insitiando tibi] Prope notus est, quam ut indicandum sit, hunc versum esse L. Accii poetæ, & dici a Thyeste in Atreo. Ast.

¹⁹ Ejus] P. Clodii.

vestigii¹⁹ odorantes ingressus tuos, sed totis volutionibus corporis, & cubilibus persecuti sumus. Notata a nobis sunt & prima illa scelera in adventu, cum accepta pecunia a Dyrhachinis ob necem hospitis tui Platoris²⁰, ejus ipsius domum evertisti, cujus sanguinem addixeras, eumque, servis symphoniacis, & aliis muneribus acceptis, timentem, multumque dubitantem confirmasti, & Thessalonicam fide tua venire jussisti: quem ne majorum quidem more supplicio affecisti, cum miser ille securibus hospitis sui cervicem subjicere gestiret; sed ei medico, quem tecum eduxeras, imperasti, ut venas hominis incidere. Tum quidem tibi etiam accessio fuit ad necem Platoris, Pleuratus ejus comes: quem necasti verberibus, summa senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicæ gentis principem, cum te trecentis talentis regi Cotto²¹ vendidisses, securi percussisti: cum ille ad te legatus in castra venisset, & tibi magna præsidia & auxilia, a Bessis, peditum equitumque polliceretur. Neque eum solum, sed etiam cæteros legatos, qui simul venerant: quorum omnium capita regi Cotto vendidisti. Densetis²², quæ natio semper obediens huic imperio, etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedonica, C. Sentium prætorem tutata est, nefarium bellum & crudele intulisti: eisque cum fidelissimis sociis uti posses, hostibus uti acerrimis maluisti. Ita perpetuos defensores Macedonia, vexatores ac perditores effecisti. Vestigialia nostra perturbarunt, urbes ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abriperunt, pecus abegerunt; Thessalonicenses, cum oppido desperassent, munire arcem coegerunt.

XXXV. A te Jovis Urni sanum antiquissimum barbarorum, sanctissimumque direptum est. Tua scelera dii immortales in nostros milites expiaverunt: qui cum uno genere morbi affigerentur, neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset; dubitabat nemo, quin violati hospites, legati necati, pacati atque focii nefario bello lacestisti, sana vexata, hanc

¹⁹ Non vestigiis] Allegoria: Non per consecratus tua scelera nominamus, sed ubi cubaveris, & volutatus fueris, scimus. Ferr.

²⁰ Platoris] De Harufis. Resp. 16.

²¹ Cotto] Behorum regi. Horum.

²² Densetis] Thracia populus.

hanc tantam efficerent vastitatem. Cognoscis ex particula parva, scelorum & crudelitatis tuæ genus universon.

Quid avaritiæ, quæ criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem? Generatim ea, quæ maxime nota sunt, dicam. Nonne sestertium centies & octogies, quod, quasi vafarii nomine, in venditione mei capitis adscriperas, ex arario tibi attributum, Romæ in quæstu reliquisti? nonne cum cæ. talenta tibi Apolloniata Romæ dedissent, ne pecunias creditas solverent, ultro Fufidium, equitem Romanum, hominem ornatissimum, creditorem, debitoribus suis addixisti? nonne, hiberna cum legato præfectoque tradidisses, evertisti miseris funditus civitates: quæ non solum bonis sunt exhaustæ, sed etiam nefarias libidinum contumelias, turpitudinesque subierunt? Qui modus tibi fuit frumenti æstimandi? qui honorarii? si quidem potest vi & metu extortum, honorarium nominari. Quod cum peræque omnes, tum acerbissime Bœotii & Byzantii, Cherronenses, Thessalonica sensit. Unus tu dominus, unus æstimator, unus venditor, tota in provincia, per triennium, frumenti omnis fuisti.

XXXVI. Quid ego rerum capitalium quæstiones, reorum pæditiones²³, redemptiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes²⁴ proferam? Tantum locum aliquem cum mihi notum senseris, tecum ipse licebit, quot in eo genere, & quanta sint crimina, recordere. Quid? illam armorum officinam equid recordaris, cum omni totius provincie pecore compulsio, pellium nomine²⁵, omnem quæstum illum domesticum, paternumque renovasti? Videras enim grandis jam puer, bello Italico, repleti quæstu vestram domum, cum pater armis faciendis tuus præsuisset. Quid? vestigialium provinciam, singulis rebus, quæcumque venirent, certo portorio imposito, servis tuis publicanis a te factam esse meministi?

Quid?

²³ Reorum pæditiones] Quas videlicet cum reis inerat Pilo, & ab eis se mercede corrumpi permiserat, & redemptiones, quibus illi a Pisonæ incolumitatem suam redemerant. Abram.

²⁴ Libidinosissimas liberationes] Quæ non sunt secundum fas & æquum, sed pro partium studio, quia iudex illi favet, & contra

tra leges reum absolvit. Sic aliis in locis apud nostrum, libidinosi iudices, testes, libidinoso sententia. Grævius.

²⁵ Pellium nomine] Prætextu pellium, ad loricas, clypeos, papilionem faciendos, ad ratione tantum lucratus est, quantum pater fuerat ante lucratus. Abram.

Quid? centuriatus palam venditos? quid? per tuum servulorum ordines assignatos²⁶? quid? stipendium militibus per omnes annos a civitatibus, mensis palam propositis²⁷, esse numeratum? Quid illa in Pontum profectio²⁸, & conatus tuus? Quid debilitatio, atque abjectio animi tui, Macedonia prætorii nuntiata²⁹, cum tu non solum, quod tibi succederetur, sed quod Gabinio non succederetur, exanguis & mortuus concidisti? Quid quaestor adilitius rejectus³⁰? præpositus legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus? tribuni militum non recepti³¹? M. Bæbius, vir fortis, interfectus jussu tuo?

Quid, quod tu toties diffidens ac desperans rebus tuis, in fordibus, lamentis, luctuque jacuisti? quod populari illi sacerdoti³² sexcentos ad bestias³³ amicos, sociosque misisti? Quid, quod, cum sustentare vix posses meorem tuam, doloremque decessionis, Samothraciam te primum, post inde Thasum cum tuis teneris saltatoribus, & cum Autobolo,

Atha-

²⁶ Per tuum servulum ordines assignatos.] Ordines assignare fuit Tribuni militum, Polybius, libro 6. Vide Lipsium cap. 1. lib. 2. de Militia. Item.

²⁷ Quid? stipendium, etc. mensis palam propositis.] Stipendium pendebatur ex ærario: Pilo ut illam pecuniam quam ex ærario stipendii nomine capiebat, in suam usum converteret, jubebat a civitatibus stipendium numerari. Factum amplificat a duobus, 1. Quod non semel, sed per omnes annos id fecerit, 2. Quod palam, & mensis propositis in oculis totius provincie. *Abr.*

²⁸ Quid illa in Pontum profectio?] Res obscura est, & nullis antiquitatis impressis vestigiis. Videtur Pilo pecuniis Barbarorum inhians, in Pontum incurhonem fecisse, & inde fuisse expulsum? unde & conatus potius, quam bellum illatum, nominatur. *J. dem.*

²⁹ Macedonia prætorii nuntiata.] Cum tibi nuntiatum est, Macedoniam, quam proconsulari imperio tenebas, prætoriam esse factam: ut statim prætores anni illius in eam proficerecunt. Eo pertinebat superior oratio de Provinciis Consularibus, patere hoc ex loco de solo Pifone eam sententiam obtinuisse. *Hætem.*

³⁰ Quid quaestor adilitius rejectus? Præpositus legatorum tuorum optimus a te quisque violatus? Sic dederit, antiquos secuti codices Gervus, Gravius. Omnino facilioris est explicatus id, quod Lambinus proposuit, atque utinam in aliqua vetere membrana invenisset: Quid quaestor adilitius rejectus, præpositus homo turpissimus, legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus? Evidentiam alii: Quid prætor adilitius rejectus, præpositus legatorum tuorum turpissimus, optimus abs te quisque violatus? At occidit perincommodè, quod turpissimus in nullo est veteri libro. Abesse debuerat quoniam præpositus, libere hæret oratio, que ad hanc vocem adhereret. *A. nonymus.*

³¹ Tribuni militum non recepti.] Non admitti a te, qui a populo fuerant Tribuni militum constituti. Vide Lipsium, Dial. 9. lib. 2. *Abrams.*

³² Quid populari illi sacerdoti sexcentos ad bestias amicos sociisque stipendiariosque misisti? Manifestum est, P. Clodium significari. *Arcovius.* Vocem stipendiariosque alii non agnoscunt.

³³ Ad bestias? Hoc est: Pro servis miseris socios, & amicos bellis obijciendis in spectaculis. *Ferus.*

Athamante, & Timocle, formosis fratribus, contulisti? Quid, quod, cum inde te recipiens, in villa Euchadiæ, quæ fuit uxor Exegisti³⁴, jacuisti moerens aliquot dies; atque inde obsoletus Thessalonicam, omnibus inficientibus, noctuque venisti? qui cum concursum plorantium, ac tempestatem querelarum ferre non posses, in oppidum devium Berceam profugisti: quo in oppido cum tibi spe falsa, quod Q. Ancharium non esse successurum putares, animos rumor inflasset; quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate³⁵, innovasti?

XXXVII. Mitto aurum coronarium³⁶, quod te diuissime torfit, cum modo velles, modo nolles. Lex³⁷ enim generi tui & decerni, & accipere vetabat, nisi decreto triumpho. In quo tu, accepta tamen, & devorata pecunia, ut in Achæorum centum talentis, evomere non poteras: vocabula tantum pecuniarum, & genera mutabas³⁸. Mirro diplomata³⁹ tota in provincia passim data: mitto numerum navium⁴⁰, summamque prædæ: mitto rationem exacti, imperatice frumentum: mitto ereptam libertatem populis, ac singulis, qui erant affecti præmiis nominatum, quorum nihil est, quod non sit lege Julia, ne fieri liceat, sanctum diligenter.

Ætoliæ, quæ procul a barbaris disjuncta gentibus in sinu pacis posita, medio fere Graciæ gremio continetur, (o pecunia, o furia sociorum!) decedens, miseram perdidisti. Arsinonem, Stratum, Naupactum, ut modo tute indicasti, nobiles urbes, atque plenas, fateris ab hostibus esse captas. Quibus autem hostibus? nempe iis, quos tu Ambraciæ sedens, primo tuo adventu ex oppidis Agrinarum⁴¹, atque Dolopum demigrare, & aras, & focos relinquere cogisti. Hoc tu in exitu,

³⁴ Que fuit uxor Exegisti? Turnebus Adversar. xxi, 15. emendat in villa Leucadia, que fuit uxor Exegisti. Gervus.

³⁵ Scelerate? Ut edimus, ita ediderunt Gervus & Grævius: alii scelerate, adverbium.

³⁶ Coronarium? Vide Agrar. l. 4.

³⁷ Lex? Julia de repetundis.

³⁸ Vocabula mutabas? Non dicebas, aurum coronarii nomine accepta, sed aliis quibusdam nominibus, tua furta obtegentibus.

³⁹ Diplomata? Literas patentes publico sigillo munitas. Nondum tamen liquet, quid hoc loco Tullius reprehendat, nisi si forte Pisonis avaritiam obiter notat, qui ea diplomata venderit, que gratis dare debuisset. *Abram.*

⁴⁰ Navium? Quas federatis civitatibus sine necessitate publica imperasti. *Idem.*

⁴¹ Agrinarum? Turnebus, Agravianum. Vide Stephanum in A'γροει.

exitu, præclare imperator, cum tibi ad pristinas clades accessio fuisset Aetoliæ repentinus interitus, exercitum dimisisti⁴²: neque ullam poenam, quæ tanto facinori deberetur, non maluisti subire, quam numerum tuorum militum, reliquiasque cognoscere.

XXXVIII. Atque ut duorum Epicureorum similitudinem in re militari, imperioque videatis: Albucius⁴³, cum in Sardinia triumphasset, Romæ damnatus est. Hic, cum similem exitum spectaret, in Macedonia tropæa posuit: eaque, quæ bellicæ laudis, victoriæque omnes gentes insignia & monumenta esse voluerunt, noster hic præposterus Imperator⁴⁴, amissorum oppidorum, caesarum legionum, provinciæ præsidio, & reliquis militibus orbata, ad sempiternum dedecus sui generis & nominis, funesta indicia constituit: idemque, ut esset, quod in basi tropæorum incidi inscribique posset, Dyrrhachium ut venit, decedens, obsessus est ab iis ipsis militibus, quos paulo ante Torquato respondit beneficii causa ab se esse dimissos. Quibus cum juratus affirmasset, se, quæ deberentur, postero die persolaturum, domum se abdidit: inde nocte intempesta, crepidatus, veste servili, navem conscendit, Brundisiumque vitavit, & ultimas Adriæ maris oras petivit. Cum interim Dyrrhachii milites domum, in qua istum esse arbitrabantur, obsidere cœperunt, & cum latere hominem putarent, ignes circumdederunt. Quo metu commoti Dyrrhachini, profugisse noctu crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi autem statuam, istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voverat, ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, affigunt, comminuunt, dissipant. Sic odium, quod in ipsum attulerant, id in ejus imaginem ac simulacrum profuderunt.

Quæ cum ita sint, non dubito, quin, cum hæc, quæ excellent, me nosse videas; non existimes, median illam partem

⁴² *Dimisisti*] Solutis sacramento militibus: quod non licebat sine senatus auctoritate, vel populi jussu.

⁴³ *Albucius*] De Prov. Consul. cap. 7.

⁴⁴ *Præposterus Imperator*] Alii vocantur Imperatores, cum hostes occiderint: hic ora-

dine præpostero dictus est Imperator, casu ab hostibus ejus exercitu: adeoque statuam, quam sibi Dyrrhachii poni voluit, non habuit suæ bellicæ virtutis monumentum, sed suorum flagitiorum indicium. *Perr.*

tem & turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam. Nihil est, quod me hortere⁴⁵: nihil est, quod invites. Admoneri me satis est. Admonebit autem nemo alius, nisi reipublicæ tempus: quod mihi quidem magis videtur, quam tu unquam arbitratus es, appropinquare.

XXXIX. Ecquid vides, ecquid sentis, lege judiciaria lata, quos posthac iudices sinus habituri⁴⁶? Non æque legetur quisquis voluerit: nec, quisquis noluerit, non legetur. Nulli coniciuntur in illum ordinem, nulli eximentur: non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad simulationem coniciuntur. Iudices judicabunt ii, quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit. Quod cum ita sit, mihi crede, neminem invitus invitabis: res ipsa, & reipublicæ tempus aut me ipsum, quod nolim⁴⁷, aut alium quempiam, aut invitabit, aut dehortabitur⁴⁸.

Equidem, ut paulo ante dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo, quæ fortasse plerique, damnationes, expulsiões, neees: denique nullam mihi poenam videtur habere id, quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro & civi potest. Damnatio ista, quæ in te flagitatur, obrigit P. Rutilio: quod specimen habuit hæc civitas innocentie. Major mihi iudicium, & reipublicæ poena illa visa est, quam Rutilii. L. Opimius eiectus est e patria, is, qui prætor & consul, maximis reipublicam periculis liberarat. Non in eo, cui facta est injuria, sed in iis, qui fecerunt, seeleris ac conscientie poena permanfit⁴⁹. At con-

Tom. VI.

F f tra

⁴⁵ *Quod me hortere*] Ut tibi nomen defertur. *Mason.*

⁴⁶ *Ecquid vides, ecquid sentis, lege judiciaria lata quos posthac iudices sinus habituri*] Legem judiciariam ante aliquot annos, quibus temporibus accensatus est Verres a Cicerone, tulit Aurelius Cotta prætor: quia communicata sunt iudicia senatus, & equitibus Romanis, & tribunis ærariis. Rursum

deinde Pompejus in consulari secundo, quoque oratio dicta est, promulgavit, ut amplissimo ex censu, ex centuriis aliter quam antea, lecti iudices, eoque tamquam ex illis tribus ordinibus, res iudicarent. *Asconius.*

⁴⁷ *Quod nolim*] Propter Cæsaream socie-

rum tuam, mihi amicissimum. *Idem.*

⁴⁸ *Dehortabitur*] Fortasse reipublica tempora distuldebant. *Hotot.*

⁴⁹ *L. Opimius eiectus est e patria, is, qui prætor, & consul maximis periculis reipublicæ liberarat. non in eo, cui facta injuria est, sed in eis, qui fecerunt, seeleris & conscientie poena permanfit*] Notum est. Opimium in prætura Fregellæ cepisse: quo patro visus est cæteros quoque nominis Latini factos male animatos repressisse: eundemque in consulari Fulvium Flaccum consularem, & C. Gracchium tribunitium oppressisse: ob quam invidiam postea iudicio circumventus est, & in exilium abtus. *Asconius.*

tra bis Catilina absolutus: emissus etiam ille auctor tuus provinciae, cum stuprum Bonæ deæ pulvinaribus intulisset. Quis fuit in tanta civitate, qui illum incesto liberatum, non eos, qui ita iudicarent, pari scelere adstrictos arbitraretur?

XL. An ego expectem, dum de te quinque & septuaginta tabellæ diribeantur, de quo jam pridem omnes mortales omnium generum, ætatum, ordinum, iudicaverunt? Quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione dignum putet? Omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique, ac nomen a republica detestantur. Legati, qui una fuere, alienati: tribuni militum inimici: centuriones, & si qui ex tanto exercitu reliqui milites existunt, non dimisi abs te, sed dissipati, te oderunt, tibi pestem exoptant, te execrantur. Achaja exhausta: Thessalia vexata: lacerata: Athenæ: Dyrhachium, & Apollonia exinanita: Ambracia direpta: Parthini, & Bullientes illusi: Epirus excisa: Locri, Phocii, Bœotii, exusti: Acarnania, Amphilochia, Athamanumque gens, vendita: Macedonia condonata barbaris: Ætolia amissa: Dolopes, finitimique montani oppidis atque agris exterminati: cives Romani, qui in iis locis negotiantur, te unum, solum, suum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hostem, venisse fenserunt.

Ad horum omnium iudicia tot, atque tanta, domesticum iudicium accessit: sententiæ damnationis tuæ: occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem desertus ab amicis, nullæ ad senatum & provinciam literæ, nulla ex trinis æstivis gratulatio⁵⁰, nulla triumphorum, cum arida folia laureæ retulisses, cum ea abjecta ad portam reliquisti, tum tu ipse de te fecisse videri⁵¹, pronuntiavisti. Qui si nihil gesseras dignum honore, ubi exercitus? ubi sumptus? ubi imperium? ubi illa uberrima supplicationibus, triumphifque provincia? Sin autem aliquid sperare volueras, si cogita-

ras

⁵⁰ Nulla ex trinis æstivis gratulatio] Supplicatio Diis decreta in gratiarum actionem: æstivorum autem meminit quod æstus sit accommodatio rebus gerendis. *Abr.*
⁵¹ Fecisse videri] iudicium locumla, cum reum damnabant.

ras id, quod imperatoris nomen, quod laureati fasces, quod illa tropæa, plena dedecoris & risus, te commentatum esse declarant: quis te miserius, quis te damnatior, qui neque scribere ad senatum, a te bene rempublicam esse gestam, neque præsens dicere ausus es?

XLI. An tu mihi, cui semper ita persuasum fuerit, non eventis, sed factis, cuiusque fortunam ponderari, dicere audes, neque in tabellis paucorum iudicum, sed in sententiis omnium civium, famam nostram, fortunamque pendere? Te indemnatum videri putas, quem focii, quem foderati, quem liberi populi, quem stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem universa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui milites, qui ferrum, qui famem, qui mortem effugerunt, omni cruciatu dignissimum putant? cui non apud senatum, non apud ullum ordinem, non apud equites Romanos, non in urbe, non in Italia, maximorum scelerum venia ulla ad ignoscendum dari possit? qui se ipsum oderit, qui metuat omnes, qui suam causam nemini committere audeat, qui seipsum condemnet?

Nunquam ego sanguinem expetivi tuum: nunquam illud extremum, quod posset esse improbis & probis commune, supplicium legis ac iudicii, sed abjectum, contemptum, despectum a cæteris, a te ipso desperatum & relictum: circumspectantem omnia: quidquid increpavisset, pertimescentem & diffidentem tuis rebus: sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ulla specie consulari: horrentem, trementem, adulantem omnes, videre te volui. Vidi. Quare, si tibi evenerit, quod metuis, ne accidat: equidem non moleste feram. Sin id tardius forte fiet, fruar tamen tua indignitate: nec minus libenter metuentem videbo, ne reus fias, quam reum: nec minus lætabor, cum te semper sordidum, quam si paupersper sordidatum viderem⁵².

⁵² Nec minus lætabor, cum te semper sordidatum viderem, quam si paupersper sordidatum viderem & reum. *Budens.* Reos accedere ad rem] sordidum dixit, vilem & abjectum, iudicium sordidatorem non novit. *Ferraz.* & sine ullo vitæ nitore ac lætitia vitam æ-

P R O
T. ANNIO MILONE.
O R A T I O XXXVIII.

Hanc dixit Cn. Pompejo III. consule, a. d. VI. Idus April. Quod iudicium cum ageretur, exercitum in foro & omnibus in templis, quæ circum forum sunt, collocatum a Cn. Pompejo fuisse, non tantum ex oratione, & annalibus, sed etiam ex libro apparet, qui Ciceronis nomine inscribitur De optimo genere oratorum. ASCONIUS.

A R G U M E N T U M.

ANnius Milo, & P. Plautius Hypsæus, & Q. Metellus Scipio consulatum petierunt, non solum largitione palam profusa, sed etiam factionibus armatorum succincti. Miloni, & Clodio summæ erant inimicitia, quod & Milo Ciceronis erat amicissimus, in reducendoque eo enixe operam reip. dederat, & P. Clodius restituto Ciceroni erat infestissimus, ideoque summe studebat Hypsæo, & Scipioni contra Milonem. Ac sæpe inter se Milo & Clodius cum suis factionibus Romæ depugnauerant: & erat uterque audacia par: sed Milo pro melioribus partibus stabat. Præterea in eundem annum consulatum Milo, Clodius præturam petebat: quam debilem futuram consule Milone intelligebat. Deinde cum diu tracta essent comitia consularia, perficique ob eas ipsas perditas candidatorum contentiones non possent, & ob id mense Januario nulli dum neque consules, neque prætores essent; trahereturque dies eodem quo antea modo, dum Milo quamprimum comitia confici vellet, consecraretque cum bonorum studiis, qui obstitabant Clodio, tum etiam populi, propter effusas largitiones, impensas quoque ludorum scenicorum ac gladiatorii muneris maxi-

mas, in quas tria patrimonia effudisse cum Cicero significat: competitoribus vero ejus trahere vellent, ideoque Pompejus gener Scipionis, & T. Munatius tribunus pl. referri ad senatum de patriciis convocandis, qui Interregem proderent, non essent passi, cum Interregem proderet moris esset; ad. d. XIII. Kal. Feb. (acta etenim magis sequenda, & ipsam orationem, quæ actis congruit, puto, quam Fenestellam, qui a. d. XIII. Kal. Feb. tradit) Milo Lanuvium, ex quo erat municipio, & ibi tum dictator, profectus est ad flaminem prodendum postera die. Occurrit ei circa horam nonam Clodius paulo ultra Bovillas, rediens ab Aricia, prope eum locum, in quo Bonæ Deæ sacellum est. Erat autem allocutus decuriones Ariciorum. Vehabatur Clodius equo. Servi xxx. fere expediti, ut illo tempore mos erat iter facientibus, gladiis cincti sequebantur. Erant cum Clodio præterea tres comites ejus, ex quibus eques Romanus unus C. Cassinius Schola, duo de plebe novi homines, P. Pomponius, C. Clodius. Milo rheda vehabatur, cum uxore Fausta filia L. Syllæ dictatoris, & M. Fusio familiari suo. Sequebatur eos magnum servorum agmen: inter quos gladiatores quoque erant, ex quibus duo noti, Eudamus, & Birria. Hi in ultimo agmine tardius euntes, cum servis P. Clodii rixam commiserunt. Ad quem tumultum cum respexisset Clodius minitabundus, humerum ejus Birria romphæa trajecit. Inde cum orta esset pugna, plures Miloniani accurrerunt. Clodius vulneratus in tabernam proximam Bovillano delatus est. Milo, ut cognovit vulneratum Clodium, cum sibi periculosius illud etiam vivo eo futurum intelligeret, occiso autem magnum solatium esset habiturus, etiam si subeunda esset poena, exturbari tabernam jussit. Fuit antesignanus servorum ejus M. Fustenus. Atque ita Clodius latens extractus est, multisque vulneribus confectus. Cadaver ejus in via relictum, quia servi Clodii aut occisi erant, aut graviter saucii latebant. Sex. Tedijs senator, qui forte ex rure in urbem revertebatur, sustulit, & læstica sua Romam ferri jussit. Ipse rursus eodem, unde venerat, gressum recepit. Perlatum est corpus Clodii ante primam noctis horam: infimæque plebis & ser-

fervorum maxima multitudo magno luctu corpus in atrio domus postum circumstetit. Augebat autem facti invidiam uxor Clodii Fulvia, quæ cum effusa lamentatione vulnera ejus ostendebat. Major postera die, luce prima, multitudo ejusdem generis confluit, compluresque noti homines elisi sunt, inter quos C. Vibienus senator. Erat domus Clodii, ante paucos menses empta de M. Scauro, in Palatio. Eodem Monatius Plancus frater L. Planci oratoris, & Q. Pompejus Rufus Sylle dictatoris ex filia nepos, tribuni pl. accurrerunt: eisque hortantibus vulgus imperitum corpus nudum calceatum, sicut in lecto erat positum, ut vulnera videri possent, in forum detulit, & in Rostris posuit. Ibi pro concione Plancus, & Pompejus, qui competitoribus Milonis studebant, invidiam Miloni fecerunt. Populus, duce Sex. Clodio scriba, corpus P. Clodii in curiam intulit, cremavitque subelliis, & tribunalibus, & mensis, & codicibus librariorum. Quo igne & ipsa quoque curia flagravit, & item Porcia basilica, quæ erat ei juncta, ambusta est. Domum quoque M. Lepidi interregis, (is enim magistratus curulis erat creatus) & absentis Milonis, eadem illa Clodiana multitudo oppugnavit. Deinde sagittis repulsa est. Tum fasces ex lecto Libitinæ raptos attulit ad domum Scipionis & Hypsæi; deinde ad hortos Cn. Pompeji, clamitans eum modo consulem, modo dictatorem. Incendium curiæ majorem aliquanto indignationem civitatis moverat, quam interfectio Clodii. Itaque Milo, quem opinio fuerat ivisse in voluntarium exilium, invidia adversariorum recreatus, nocte ex redierat Romam, qua incensa erat curia, petebatque nihilo deterius consulatum, aperte quoque tributim in singulos millia assium dederat. Concionem etiam ei post aliquot dies dedit M. Cælius tribunus pl. & Manilius Canianus ejus collega, ipsiusque causam etiam ad populum probabant. Dicebant utrique, Miloni a Clodio factas esse insidias. Fiebant interea alii ex aliis Interreges, qui comitia consularia, propter eorum candidatorum tumultus & eandem manus armatas, habere non poterant: itaque primo factum erat S. C. ut Interrex & tribuni pl. & Cn. Pompejus, qui pro Con-

Consule ad urbem erat, viderent ne quid detrimenti resp. caperet: delectus autem Pompejus tota Italia haberet, Qui cum summa celeritate præsidium comparasset, postulaverunt apud eum familiam Milonis, item Faustæ uxoris ejus, exhibendam duo adolescentuli, qui Appii Claudii ambo appellabantur, qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii, & ob id illi patri sui mortem, velut auctore fratre, persequebantur. Eadem Faustæ & Milonis familias postulaverunt duo Valerii, Nepos & Leo, & L. Herennius Balbus. P. Clodii quoque familiam, & comitium ejus postulavit eodem tempore Cælius: familiam Hypsæi, & Q. Metelli, Manilius Canianus ejus collega. Assuerunt Miloni Q. Hortensius, M. Cicero, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cato, Faustus Sylla. Verba pauca Q. Hortensius dixit, quæ sunt, liberos esse eos, qui pro servis postularentur: nam post recentem cædem manumiserat eos Milo sub hoc titulo, quod caput suum ulmi essent. Hæc agebantur mense intercalari: post diem trigessimum fere, quam erat Clodius occisus, Q. Metellus Scipio in senatu contra (a) M. Cæpionem conquestus est, ac de eade P. Clodii falsum esse se dixit quod Milo sic se defenderet, & Clodium Aricinos decuriones alloquendi gratia abisse, profectum eum sex ac xx. servis: Milonem subito post horam quartam, senatu misso, cum servis amplius ccc. armatis obviam ei contendisse, & supra Bovillas inopinantem in itinere aggressum: ibi P. Clodium tribus vulneribus acceptis, Bovillas perlatum: tabernam, in quam profugerat, expugnatam a Milone: semianimum Clodium extractum, in via Appia occisum esse, annulumque ejus ei morienti extractum: deinde Milonem cum sciret in Albano parvulum filium Clodii venisse ad villam, & cum puer ante substractus esset, de servo Alicore questionem ita habuisse, ut eum articulatum consecraret: villicum & duos præterea servos jugulasse: ex servis Clodii, qui dominum defenderint, undecim esse interfectos: Milonis duos solos faucios factos esse: ob quæ Milonem postero die XII servos, qui ei maxime o-

(a) M. Cæpionem] Aut accipe de M. Bruto, qui Cæpio cognominatus est, ut epist. ad Manur. Ant. lib. II, qui Milonem & ipse scripta oratione defendit; aut lege M. Ciceronem.

peram navassent, manumississe, populoque tributim singula milia æris ad defendendos de se rumores dedisse. Milo misisse ad Cn. Pompejum dicebatur, quod Hypsæo summe studebat, quod fuerat ejus quaestor, desistere se petitione consulatus, si ita ei videretur: Pompejum respondisse, nemini se neque petendi, neque desistendi auctorem esse, neque populi Romani potestatem, aut consilium, aut sententiam interpellaturum. Deinde per C. Lucilium, qui propter M. Ciceronis familiaritatem amicus erat Miloni, egisse quoque dicebatur, ne se de hac re consulendo invidia oneraret. Inter hæc cum crebresceret rumor, Cn. Pompejum creari dictatorem, neque opportune aliter mala civitatis sedari posse: visum est optimatibus, tutius esse, eum consulem sine collega creari: & cum tractata ea res esset in senatu, facto in M. Bibuli sententiam S. C. Pompejus ab interrege Ser. Sulpitio, v. Kal. Mar. mense intercalario, consul creatus est, statimque consulatum iniit. Deinde post diem tertium de legibus novis ferendis retulit: duas ex S. C. promulgavit: Alteram de vi, qua nominatim eadem in Appia via factam, & incendium curiæ, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit. Alteram de ambitu: pœnam graviolem, & formam judiciorum breviorum. Utraque enim lex prius testes dari per triduum, deinde uno die atque eodem & ab accusatore, & ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo darentur. His legibus obistere M. Celius tribunus pl. studiosissimus Milonis conatus est, quod & privilegium diceret in Milonem ferri, & judicia præcipitari: & cum pertinacius legem Celius vituperaret, eo processit iræ Pompejus, ut diceret, si coactus esset, armis se remp. defensuram: timebat autem Pompejus Milonem, seu timere se simulabat. Plerumque non domi suæ, sed in hortis manebat, idque ipsum in superioribus, circa quos etiam magna manus militum excubabat: senatum quoque semel in porticu sua habuerat Pompejus, quod diceret timere se adventum Milonis. Dein proximo senatu P. Cornificius ferum Milonem intra tunicam habere ad femur alligatum dixerat. Postulaverat, ut femur nudaret: & ille sine mora tunicam

eam levaverat. Tum M. Cicero exclamaverat, omnia illi familia crimina esse quæ in Milonem dicerentur alia. Deinde Munatius Plancus tribunus pl. produxerat in concionem M. Æmilius Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi. Is se dicebat, pariterque secum quatuor liberos homines iter facientes supervenisse, cum Clodius occideretur, & ob id cum proclamassent, abreptos, & perductos in villam Milonis, ibique per duos menses præclusos fuisse: eaque res, seu vera, seu falsa, magnam invidiam Miloni contraxerat. Iidemque Munatius & Pompejus tribunus pl. in Rostra produxerant triumviram capitalem, eumque interrogaverant, an Galatam Milonis servum cædes facientem deprehendisset. Ille dormientem in taberna pro fugitivo deprehensum, & ad se perductum esse responderat: denunciaverant tamen triumviro, ne servum remitteret. Sed postera die Celius tribunus pl. & Manilius Canianus collega ejus ereptum e domo triumviri servum Miloni reddiderunt. Etsi nullam de his criminibus mentionem fecit Cicero: tamen, quia ita compereram, putavi exponenda. Inter primos & Q. Pompejus, & C. Sallustius, & T. Munatius Plancus tribunus pl. inimicissimas conciones de Milone habebant; invidiosas etiam de Cicerone, qui Milonem tanto studio defenderet. Eratque maxima pars multitudinis insensa non solum Miloni, sed ipsi etiam, propter invisum patrociniū, Ciceroni. Postea Pompejus & Sallustius in suspitione fuerunt, in gratiam rediisse cum Milone ac Cicerone. Plancus autem infestissime perstitit, atque in Ciceronem quoque multitudinem instigavit: Pompejo autem suspectum faciebat Milonem, ad perniciem ejus comparari vim vociferatus: Pompejusque ob ea sæpius querebatur, fieri sibi quoque infidias, & id palam: ac majore manu se armabat. Dicturum quoque diem Ciceroni Plancus ostendebat: postea Q. Pompejus idem minitatus erat. Tanta tamen constantia ac fides fuit Ciceronis, ut non populi a se alienatione, non Cn. Pompeji suspicionibus, non periculi futuri metu, si sibi dies ad populum diceretur, non armis, quæ palam in Milonem sumpta erant, deterreretur potuerit a defensione ejus, cum posset omnè periculum suum & offensionem

inimicæ multitudinis declinare, redimere etiam Cn. Pompeji animum, si paulum ex studio defensionis remisisset. Pertata deinde lege Pompeji, in qua id quoque scriptum erat, ut quæstor suffragio populi ex iis; qui consules fuerant, crearetur, statim comitia habuit, creatusque erat L. Domitius Enobarbus quæstor. Aliorum quoque iudicum, qui de ea re iudicarent, Pompejus tales proposuit, ut nunquam neque clariores viros, neque sanctiores propositos esse constaret. Post quod statim nova lege Milo postulatus a duobus Appiis Clodius adolescentibus, iisdem, a quibus antea familia ejus fuerat postulata, itemque de ambitu ab iisdem Appiis: & præterea de vi a Q. Petulcio, & L. Cornificio: de sodalitiis a P. Fulvio Nerato: postulatus autem erat & de sodalitiis, & de ambitu ea spe, quod primum iudicium de vi futurum apparebat, quo eum damnatum iri confidebant, nec postea responsum. Divinatio de ambitu accusatorum facta est, quæstore A. Torquato: atque ambo quæstores, Torquatus & Domitius, pridie Nonas Apr. reum adesse iusserunt. Quo die Milo ad Domitii tribunal venit, ad Torquati amicos misit. Ibi, postulante pro eo M. Marcello, obtinuit, ne prius causam de ambitu diceret, quam de vi iudicium esset perfectum. Apud Domitium autem quæstorem major Appius postulavit a Milone servos exhiberi numero IIII. & L, & cum ille negaret, eos, qui nominabantur, in sua potestate esse, Domitius ex sententia iudicum pronunciavit, ut ex servorum eorum numero accusator quot vellet ederet. Citati deinde testes, secundum legem, quæ, ut supra diximus, jubebat, ut prius, quam causa ageretur, testes per triduum audirentur, dicta eorum iudices consignarent, quarta die adesse omnes in diem postero iuberentur, ac coram accusatore ac reo pils, in quibus nomina iudicium inscripta essent, aquarentur: dein rursus postera die sortitio iudicum fieret unus & LXXX qui numerus cum sorte obigisset, ipsi proinus sessum irent: tum ad dicendum accusator duas horas, reus res haberet, restque eodem die illo iudicaretur: prius autem quam sententia ferretur, quinos ex singulis ordinibus accusator, sortidem reus rejiceret, ita ut numerus iudicum relinqueretur, qui sententias

tias ferrent, quinquaginta & unus. Primo die datus erat in Milonem testis Cassinius Schola, qui se cum P. Clodio fuisse, cum is occisus est, dixit; atrocitatemque rei factæ, quam maxime potuit, auxit. Quem cum interrogare M. Marcellus cœpisset, tanto tumultu Clodianæ multitudinis circumstantis exterritus est, ut vim ultimam timens in tribunal a Domitio reciperetur. Quam ob causam M. Marcellus, & ipse Milo a Domitio præsidium imploraverunt. Sedebat eo tempore Cn. Pompejus ad ararium, perturbatusque erat eodem illo clamore: itaque Domitio promisit, se postero die cum præsidio descensurum, idque fecit: quare territi Clodiani, silentio verba testium per biduum audiri passi sunt. Interrogaverunt eos M. Cicero, M. Marcellus, & Milo ipse. Multi ex iis, qui Bovillis habitabant, testimonium dixerunt de iis, quæ ibi facta erant, cauponem occisum, tabernam expugnatam, corpus Clodii in publicum extractum esse. Virgines quoque Vestales dixerunt mulierem ignotam venisse ad se, quæ Milonis mandato votum solveret, quod Clodius occisus esset. Ultima testimonium dixerunt Sempronia Tuditani filia, socrus P. Clodii, & uxor Fulvia, & fletu suo magnopere eos, qui adstant, commoverunt. Dimisso circa horam decimam iudicio, T. Munatius pro concione populum adhortatus est, ut postero die frequens adesset, & elabi Milonem non pateretur, iudiciumque & dolorem suum ostenderet. Euntibus ad tabellam ferendam postero die iudicibus, qui fuit iudicii primus a. d. IIII. Idus Aprilis, clausa fuerunt tota urbe tabernæ: præsidia in foro & circa omnes fori aditus Pompejus disposuit: ipse pro arario, ut pridie, confedit, septus delecta manu militum. Sortitio deinde iudicum, ut primo die facta est. Post, tantum silentium toto foro fuit, quantum esse in aliquo foro posset. Tum intra horam secundam accusatores cœperunt dicere, Appius major, & M. Antonius, & P. Valerius Nepos. Usi sunt ex lege horis duabus. Respondit his unus M. Cicero. Et cum quibusdam placuisset, ita defendi crimen, interficere Clodium pro republica fuisse, quam formam M. Brutus secutus est in ea oratione, quam pro Milone composuit, & edidit, quam

vis non egisset; Ciceroni id non placuit, quod non, qui bono publico damnari, idem etiam occidi indemnatus posset. Itaque, cum insidias Milonem Clodio fecisse possuissent accusatores, quia falsum id erat, (nam forte illa rixa commissa fuerat) Cicero apprehendit, & contra Clodium Miloni fecisse insidias disputavit: eoque tota oratio ejus spectavit: sed ita constitit, ut diximus, neutrius consilio pugnatum esse eo die, verum forte occurrisse: ex ea rixa servorum ad eam eadem perventum. Notum tamen erat, utrumque mortem alteri saepe minatum esse: & sicut suspectum Milonem major, quam Clodii, familia faciebat, ita expeditior & paratior ad pugnam Clodianorum quam Milonis fuerat. Cicero cum inciperet dicere, exceptus est acclamatione Clodianorum, qui se continere ne metu quidem circumstantium militum potuerunt: itaque non ea, qua solitus erat, constantia dixit. Manet autem illa quoque excepta ejus oratio. Scripsit vero hanc, quam legimus, ita perfecte, ut jure prima haberi possit. Asconius.

I.

HTSI vereor, Judices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere; minimeque deceat, cum T. Annio Milo ipse magis de reipublica salute, quam de sua, perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem asserere non posse; tamen haec novi judicii nova forma¹ terret oculos, qui quocumque inciderrint, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem judiciorum requirunt. Non enim corona confessus vester cinctus est, ut solebat: non usitata frequentia stipati sumus. Nam illa praesidia, quae pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata² sunt, non asserunt tamen oratori aliquid; ut

¹ Novi judicii nova forma.] Novum iudicium dicebatur, quia erat extraordinarium, cum ordinario in iudicio secundum leges & morem iudiciorum Romanorum de hoc crimine esset querendum a Praetore, qui quaestionem illo anno de vi sortitus erat. Nam extraordinaria iudicia habebantur aut de crimine, de quo nulla lex erat, aut de

crimine, quod atrocius existimabatur, quam quod secundum leges puniendum putabatur, quale hoc fuit. Ideo Cicero queritur se novo iudicio, hoc est, extraordinario fuisse perturbatum, & praeterea nova illius forma propter praesidium militare. Gravina.

² Lamb. sunt, asserunt tamen oratori horum aliquid.

in foro & in iudicio, quanquam praesidiis salutaribus & necessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quae si opposita Miloni putarem: cederem temporibus, Judices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. Sed me recreat & reficit Cn. Pompei, sapientissimi & iustissimi viri, consilium: qui profecto nec iustitia suae pararet esse, quem reum sententiam iudicium tradidisset, eundem telis militum dedere; nec sapientiae, temeritatem concitatae multitudinis auctoritate publica armare.

Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed praesidium denuntiant: neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur: neque auxilium modo defensionis meae, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quae quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes ex hoc ipso loco cernitis, unde aliqua pars fori adspici potest, & hujus exitum iudicii expectantes, non cum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat.

II. Unus genus est adversum, infestumque nobis¹, eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui hesternae etiam concione incitati sunt, ut vobis voce praerent, quid iudicaretis. Quorum clamor, si quis forte fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, Judices, & timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si unquam de bonis & fortibus viris; si unquam de bene meritis civibus potestas vobis iudicandi fuit: si denique unquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes & honos cives, quae vultu & verbis saepe significassent, re & sententiis declararent: hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper vestrae auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus:

an

¹ Unum genus est adversum infestumque concione populum adhortatus erat, ne pareretur elabi Milonem. Ascon. ² Ita, ut in expositione argueretur elabi Milonem. Ascon. ³ Munitius Plancus praedie pro

an diu vexati a perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur.

Quid enim nobis duobus, Judices, laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum, dici aut fingi potest, qui spe amplissimorum premiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus? Equidem ceteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus conitionum semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat: in judicio vero, & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, nunquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus non salutem modo extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam.

Quamquam in hac causa, Judices, T. Annii tribunatu, rebusque omnibus pro salute reipublica gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas: nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonatis: nec postulaturi, ut si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati, assignetis. Sed si illius insidiarum clariores hac luce fuerint: tum denique obsecrabo, obtestaborque vos, Judices, si cetera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia, relisque, vitam ut impune liceat defendere.

III. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propria nostræ questionis, videntur ea esse refutanda, quæ & in senatu sæpe ab inimicis, ab improbis sæpe facta sunt, & in concione etiam paulo ante ab accusatoribus: ut * omni terrore sublato, rem plane, quæ venit in iudicium, videre possitis.

Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primam iudicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri: qui nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cum sua manu fororem interfectam esse fateretur.

An

* Vid. Man. Lamb. omni errore

An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso queratur, aut negari solere omnino esse factum; aut recte, ac jure factum esse defendi? Nisi vero existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui cum a C. Carbone, tribuno plebis, in concione seditiose interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte sentiret, respondit jure calum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nafica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Iraque hoc, Judices, non sine causa, etiam fidei fabulis, doctissimi homines memoria prodiderunt, eum ³, qui patris ⁴ ulciscendi causa matrem necavisset, variatis hominum sententiis ⁵, non solum ⁶ divina, sed etiam sapientissima deæ sententia liberatum. Quod si duodecim tabularum nocturnum furem, quoquo modo; diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus?

IV. Atqui si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenderit. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. Infidiatore vero, & latroni quæ potest afferri injusta nexo?

Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur hæc, Judices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed im-

³ Eum] Orestem. Manutius.

⁴ Patris] Agamemnonis, ab uxore Clytemnestra, & ejus adultero Egistho interfecti. Idem.

⁵ Variatis hominum sententiis] Areopagi-

tarum, cum alii factum ejus probarent, alii vituperarent: quod Minerva discrimen sustulit. Idem.

* Vid. humana

imbuti sumus: ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset: omnis honesta ratio esset expediendae salutis. Silent enim leges inter arma, nec se expectari jubent, cum ei, qui expectare velit, ante injusta poena luenda sit, quam iusta repetenda.

Etsi persapienter, & quodam modo tacite, dat ipsa lex potestatem defendendi; quae non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut, cum causa, non telum quaereretur; qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisset telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, Judices. Non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse.

V. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis saepissime dicitur, eadem, in qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse contra rempublicam esse factam. Illam vero senatus non sententis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa a nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quam haec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo senatu quatuor, ad summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? Declarant hujus ambusti tribuni plebis illae intermortuae conciones, quibus quotidianae meam potentiam invidiose criminabatur, cum diceret,

senatus

6 *Quae non modo*] Dicitur modo sententiae nubeculam offundit. Itaque rescribit Gullielmus, *quae non amissionis*. Lambinus eam vocem delit. Et verò abest exemplar Basilicenses Colonienfis. Perlat tamen in Palatinis novem & Gruteriano. *Grat. Non modo*, est non modo non, ut saepe Cicero. Exemplum colligit Muretus in Varris, & aliis. Cicero hinc argumentatur, esse eadem quandam licitam, quia cum telo esse concedat se defendendi causa, non autem alium insidiis occidendi. *Gravius*. Hic non modo, esse non modo non, nullus persuadet mihi. Sane in exemplis quae collegit Muretus, *Par. Lett. X. 7.* post non modo sequitur vel ne quidem, vel sed viam: quorum neutrum, aut quodpiam simile hic esse poterit. Ego to-

tum hunc locum sic opinor posse intelligi. *Dat ipsa lex tacite potestatem occidendi*. Non enim in ea est tantum modo caput id, quod hominem occidi vetat; sed est alterum quod quod verat esse cum tela hominis occidendi causa. Cum ergo quaeritur, an quispiam contra legem fecerit: in questionem non venit, telumne habuerit, sed qua causa habuerit. Si hominis occidendi causa, fecit contra legem. Si telum habuit, si telo hominem occidit, *sui defendendi causa*, non fecit contra legem: non enim telum habuit occidendi hominis causa, sed sui defendendi. Olivetus.

7 *Declarant hujus ambusti tribuni pl. illae intermortuae conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur*] T. Manlius

senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quae quidem si potentia est appellanda potius, quam propter magna in rempublicam merita mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditurum.

Hanc vero quaestionem⁸, etsi non est iniqua; nunquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quaestiones, vel de caede, vel de vi: nec tantum mororem ac luctum senatus mors P. Clodii afferebat, ut nova quaestio constitueretur. Cujus enim de illo incesto stupro judicium decernendi potestas senatus esset erepta: de ejus interitu quis potest credere senatum judicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiae, oppugnationem aedum M. Lepidi, eadem hanc ipsam, contra rempublicam senatus factam esse decrevit? Quia nulla vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives, non contra rempublicam. Non enim est illa defensio contra vim unquam optanda: sed nonnunquam est necessaria. Nisi vero aut ille dies, in quo Tib. Gracchus est caesus, aut ille, quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiam si e republica, rempublicam tamen non vulnerarunt.

VI. Itaque ipse ego decrevi, cum eadem in Appia factam

Tom. VI.

H h

esse

natus Plancus, & Q. Pompejus Rufus tribuni pl. de quibus in argumento hujus orationis diximus, cum contra Milonem Scipioni & Hypsae Ruderent, concionati sunt eo ipso tempore, plebemque in Milonem accenderunt, quo, propter Clodii corpus, quam flamma ejus incendii fugati sunt: concione. Erant enim tunc Rostra non eo loco, quo nunc sunt, sed ad Comitium, prope iuncta curiae. Ob hoc T. Manatium ambustum Tribunum appellat. Fuit autem paratus ad dicendum. *Asian.*

8 *Quaestionem*] Novam, de qua Pompejus legem tulerat. *Manut.*

9 *Cur igitur incendium curiae, oppugnationem aedum M. Lepidi, eadem hanc ipsam, contra rempubl. senatus factam esse decrevit?*] Post biduum medium quam Clodius occisus erat, interrex primus proditus est M. Emi-

lius Lepidus. Non fuit autem moris, ab eo, qui primus interrex proditus erat, comitia haberi. Sed Scipionis & Hypsae factiones, quia recens invidia Milonis erat, cum contra vires postularent, ut Interrex ad comitia consulum creandorum descenderet; id, quae ipse non faceret, domum ejus per omnes interregni dies (fuerant autem ex more quinque) obfederunt, deinde, omni vi janua expugnata, & imagines majorum deiecerunt, & lectulum adversum uxoris ejus Corneliae, cujus castitas pro exemplo habitata est, fregerunt: itemque telas, quae ex veteri more in atrio tegebantur, diruerunt. Postquam supervenit Milonis manus & ipsa postulans comitia: cujus adventus fuit saluti Lepido: in se enim ipse converfex fuit factiones inimicæ, atque ita oppugnatio domus Interregis omnia est. *Idem.*

esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse: sed, cum inesset in re vis, & insidiarum; crimen iudicio reservavi, rem notavi. Quod si per furiosam illum tribunal senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam quaestionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quaeretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas senatus empra intercessione sublata est.¹⁰

At enim Cn. Pompejus¹¹ rogatione sua, & de re, & de causa iudicavit. Tulit enim de caede, quae in Appia via facta esset: in qua P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? nempe ut quaeretur. Quid porro quaerendum est? Factumne sit? at constat. A quo? at patet¹². Vidit, etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur: cum videret nos fateri; neque quaeri unquam iussisset, nec vobis tam salutarem¹³ hanc in

¹⁰ Quod si per furiosam illum tribunal pl. senatus, quod sentiebat, perficere licuisset: nemini quaestionem unquam nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quaeretur. Divisa sententia est postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas senatus, empra intercessione, sublata est. Quid sit divisa sententiam, ut enarrandum sit, vestra gratia, filii, facite. Cui aliquis in dicenda sententia duas plures res complectitur: ea si non omnes probantur, postulantur, ut dividat, id est, ut de rebus singulis referatur. (Festus nunc hoc quoque vestris scite, quia frater, qui postulaverit, quod non fecit auditor.) Non est ei, qui hoc postulat, oratione longa utendum, ac ne confurgendum quidem utique est: multi enim sedentes hoc unum verbum pronuntiant, deinde: quod cum auditum est, liberum ei, qui facit orationem, dividere. Sed ego, ut curiosus arati vestra satisfactionem, adha etiam totius illius temporis perfectus sum; in quibus cognovi, pridie Kal. Mart. S. C. esse factum, P. Clodii eadem, & incendium curis, & oppugnationem aedilium M. Terentii contra eosque factam: ultra reclarum in acta illa die nihil: postero die, id est, Kal. Mart. Manutium in concione

expulsisse populo, quae pridie acta erant in senatu: in qua concione haec dixit ad verbum. Q. Hortensium dixisse ut cura ordinem quaeretur: apud quaestorem estimari futurum, ut, cum pulsatum esset dulcedinis, largier acerbitatis decoret. Adversus hominum ingeniosum ingenio usi sumus: invenimus Fufium, qui diceret, divideret sententiam. Reliqua parti ego et Salustius intercessimus. Haec concio, ut puto, explicat, & quid senatus docerere voluerit, & quis divisionem postulaverit, & quis intercesserit, & cur. Illud vos meminisse non dubito, per Q. Fufium illo quoque tempore, quo de incestu P. Clodii actum est, factum, ne a senatu adversus decerneretur. Idem.

¹¹ At enim Cn. Pompejus] Adversariorum obiectio. Ego: Senatus de re tantummodo iudicavit, censueritque Clodii eandem, cuiuscumque tandem scelere commigisset, esse contra rempublicam. At Cn. Pompejus, non solum de re, sed etiam de causa iudicavit, Atriam.

¹² Patet] Patet proprium est in hac re verbum, pro liquet, patet. Vide Brissonii formularum lib. V. Graevius.

¹³ Salutarem] A. quae absolvit. Trifsem, C. quae condemnat. Manius.

in iudicando literam, quam illam tristem, dedisset. Mihi vero Cn. Pompejus non modo nihil gravius contra Milonem iudicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in iudicando spectare oporteret. Nam qui non poenam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quaerendam, non interitum putavit. Jam illud dicit ipse profecto, quod sua sponte fecit, Publione Clodio tribuendum putarit, an temporibus

VII. Domi suae nobilissimus vir, senatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, pene patronus, avunculus huius nostri iudicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus, occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quaestio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse a nostris patribus accepimus, cum P. Africano domi suae quiescenti illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem expectaram esse mortem? Num igitur ulla quaestio de Africano morte lata est? Certe nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuro necantur. Interfit inter vitae dignitatem summorum, atque infimorum: mors quidem illata per scelus iisdem & poenis teneatur, & legibus. Nisi forte magis erit paritida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim saepe ab istis dicitur. Perinde quasi Appius ille Caecus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posterii latrocinaerentur.

Itaque in eadem ista Appia via, cum ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejusdem Appia nomen quantas traegedias excitat? Quae cruentata antea caede honesti atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis & paritidae sanguine imbuta est.

Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Calstis servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum in-

terficiendum collocarat. Extorta est confitenti fida de manibus. Caruit foro postea Pompejus: caruit senatu: caruit publico. Janua se, ac parietibus, non jure legum, judiciorumque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? Atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Infidator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis: eo porro reipublicæ tempore, quo si unus ille occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi forte, quia perfecta res non est, non fuit puniendum: perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit re non perfecta, sed puniendum certe nihilo minus. Quoties ipse, Judices, ex P. Clodii telis, & cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non mea, vel reipublicæ fortuna servasset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset?

VIII. Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest. Luget senatus: moeret equester ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia: affliguntur coloniarum; agri denique ipsi tam beneficium, tam salutarem, tam manuctum civem desiderant. Non fuit ea causa, Judices, profecto non fuit, cur sibi censeret Pompejus quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & alta, & divina quadam mente præditus, multa vidit; fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, sed illud maxime: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit e florentissimis ordinibus ipsa lumina: neque verò, quod nonnulli distitant, secrevit in iudicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiam si cupisset. Non enim mea gratia familiaritatis continetur, quæ late patere non

pos-

possunt, propterea quod consuetudines victus non possunt esse cum multis. Sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos conjunxit cum bonis. Ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei.

Quod vero te, L. Domiti, huic quæstioni præesse maxime voluit, nihil quæsit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut consularum necesse esset¹⁴: credo, quod principum munus esse ducebatur, resistere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Ex consularibus te creavit potissimum. Dederas enim, quam contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima¹⁵.

IX. Quamobrem, Judices, ut aliquando ad causam, crimenque veniamus: si neque omnis confessio facti est inusitata; neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, a senatu judicatum est: & lator ipse legis, cum esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit: & electi Judices, & isti præpositus quæstioni, qui hæc juste sapienterque disceptet: reliquum est, Judices, ut nihil jam aliud querere debeatis, nisi uter utri infidias fecerit. Quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite.

P. Clodius cum statuisset omni scelere in prætura vexare rempublicam, videretque ita tracta esse comitia¹⁶ anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut cæteri, sed & L. Paulum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, & annum integram ad dilacerandam rempublicam quæreret: subito reliquit annum

¹⁴ Ur consularum necesse esse] Creari suffragis populi, qui quæstioni præesset. Idem.

¹⁵ Dederas enim, quam contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima] Constantium L. Domitii, quam in prætura præstitit, significat. Nam eo tempore, cum Cn. Manlius tribunus pl. subnixus libertinorum & servorum manu, per-

ditissimam legem ferret, ut libertinis in omnibus tribus suffragium esset, idque per tumultum ageret, & clivum Capitolinum obideret, diluculas, perperatque cotum

Domitius, ita ut multi Manlianorum interficerentur. Quo facto & plebem infamam offenderat, & senatus magnam gratiam iniicit. Alton.

¹⁶ Ita tracta esse comitia] De die in diem dilata, adeo ut Consules Domitius Calvinus, & Valerius Messala septimo mense vix tandem inierint Consulatum: quod etiam in comitiis Prætoris videtur contigisse: ut quinque menses ad summum gesserint præturam. Vido Dionem lib. XL. Abram.

annum suum, seque in annum proximum transtulit, non religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam rempublicam, plenum annum, atque integrum.

Occurrebat ¹⁷, mancam ac debilem præturam suam futuram, consule Milone: cum porro summo consensu populi Romani consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitores: sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis illis, gubernaret: tota ut comitia suis, ut dicitabat, humeris sustineret. Convocabat tribus: se interponebat: ^a Collinam novam ¹⁸, ^b delectu perditissimorum civium, conscriberat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo, ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani saepe esse declaratum: palam agere cepit, & aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agrestes & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minime obscura. Etenim palam dicitabat, consulum Miloni eripi non posse: vitam posse. Significavit hoc saepe in senatu: dixit in concione. Quin etiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, qua spe fureret, Milone vivo: respondit, triduo illum, ad summum quatrduo periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit.

X. Interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter sollempne, legitimum, necessarium, ante diem XIII. Kalendas Feb. Miloni esse Lanuvium ad flaminem ¹⁹ prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma subito ipse pro-

¹⁷ Occurrebat] Erantentis optimo hie ad dit ei, quod vix sine sensu detrimento potest esse. *Græv.*

^a Vid. Man. Lamb. *collinam*

¹⁸ *Collinam novam*] Horum verborum sententia aperta est: hoc enim significat, Clodium delectu civium perditissimorum habito, eos in certum numerum redigisse, ut nova tribus *Collina* (quam unam ex qua-

tuor urbanis fuisse nemo est qui nesciat) efficeretur. Itaque nihil necesse est comminisci *Coloutam*, quam Clodius, si prætor factus esset, delecturus fuerit. *Fabrizius.*

^b Vid. Man. *delectum*

¹⁹ *Ad flaminem*] Jananus *Salsiza*. *Prodendum*: Remuicandum, vel erendum. *Abram.*

profectus pridie est, ut ante suam fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret. Atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinquere: quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset.

Milo autem, cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est: domum venit: calceos & vestimenta mutavit: paulisper, dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, si quidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus ²⁰, ut solebat: sine uxore ²¹, quod nunquam fere: cum hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum, puerorumque comitatu.

Fit obviam Clodio ante fundum ejus hora fere undecima, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum. Adversus rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta penula, desiluisset, seque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc jam interfectum putarent, cedere incipiunt ejus servos, qui post erant: ex quibus, qui animo fideli in dominum & præsentia fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent: fecerunt id servi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum

²⁰ *Nullis Græcis comitibus*] Romani proceres in familia sua studiorum causa Græcos fovebant, Rhetores, Grammaticos, Medicos, Philosophos, Poetas, ut Lucullus Archiam poetam suæ cohorti adscripserat. Vide orat. pro Archia, c. 3. Sic ille Græcus in Pisonis amicitiam receperat, quem describit elegantissime in Orat. in Pisonem, cap. 18. Vide de Græcis comitibus Augusti Sueton. in ejus vita cap. 56, & Tiberii in ejus vita

cap. 26. Vide quoque Juvenalem Græculos hoc lepide describentem, qui Romam veniebant, & omnes artes jactabant, Sat. III. v. 69, & seq. *Græv.*

²¹ *Sine uxore*] Fulvia, quæ deinde nupsit Antonio: & ut refert Dio lib. 47. allatum Ciceronis demortui caput confuravit, linguam extraxit, acui criminali perforavit, antequam in Rodris poneretur. *Ab.*

atum est) neque imperante, neque sciente, neque presente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

XI. Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, Judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit: nihil, quid vos: nihil, quid omnes boni: nihil sane id profit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin una rempublicam, vosque servaret. Si id jure non posset: nihil habeo quod defendam. Sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunq; ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propullarent; non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum.

Quod si ita putasset: certe optabilis Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum peritum, quam jugulari a vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrum ita sentit: illud jam in judicium venit, non, occisusne sit, quod fatemur: sed jure, an injuria: quod multis in causis sæpe quaesitum est. Insidias factas esse constat: & id est, quod senatus contra rempublicam factum judicavit. Ab utro facta sint, incertum est. De hoc igitur latum est ut quaeretur. Ita & senatus rem, non hominem, notavit: & Pompejus de jure, non de facto, quaestionem tulit.

XII. Num quid igitur aliud in judicium venit, nisi uter utri insidias fecerit? profecto nihil. Si hic illi: ut ne sit impune. Si ille huic: tum nos scelere solvamus. Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum²²,
Cui

²² Itaque illud Cassianum, Cui bono fuerit, in his personis valet. L. Cassius fuit, in quo quaeretur de homine occiso, suadet: jam sæpe diximus, summa vir severitatis. Quoties quaestor judicii alicujus esset, in quo quaeretur de homine occiso, suadebat, atque etiam præbat judicibus, quod

Cui bono fuerit²³, in his personis valeat. Esti boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequabatur, non modo ut prætor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam ut his consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certe, sperasset se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec, si possent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur: & si vellent, fortasse vix possent, frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam.

An vero, Judices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini, vestra peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, & pestes reipublicæ) fuerit impositurus nobis omnibus, atque iniustus? Exhibe, quaeso, Sexte Clodi, exhibe librum illud legum vestrarum, quod te ajunt eripuisse e domo, & ex mediis armis, turbæ nocturna, tanquam Palladium sustulisse, ut præclarum inde munus, ac instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et adspexit me illis quidem oculis²⁴, quibus tum solebat, cum omnia omnibus minabatur. Movet me quippe lumen curiæ²⁵.

XIII. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu ini-

Tom. VI.

I i

micif-

quod Cicero nunc admonet) ut quaeretur, cap. 9.

cui bono fuisse perire eum, de cujus morte quaeretur. Ob quam severitatem, quo tempore Sex. Peduceus tribunus pl. criminatus est, L. Metellum pont. max. totumque collegium pontificum male judicasse de incestu virginum Vestalium, quod utam modo Emilianam damnaverat, absolvas autem duas, Marciam & Liciniam, populus hunc Cassium creavit, qui de eisdem virginibus quaereret: isque & utraque eas, & præterea complures alias, nimia etiam, ut existimatio est, asperitate usus, damnavit. Acanius.

²³ Cui bono fuerit] Non, ut vulgo in ore est omnibus, id significat, ad quem emolumento? J. J. Gronov. Observ. lib. IV.

cap. 9.

²⁴ Et adspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cum omnibus omnia minabatur. Movet me quippe lumen curiæ] Hic est Sex. Clodius, quem in argumento hujus orationis diximus corpus Clodi in Curiam intrussisse, & ibi cremasse, eoq; incenso curiam conflagrasse. Ideo lumen curiæ dicitur. Acanius. Fingit se arripere dispositionis occasionem ex tempore, & ex Clodii oculorum coniectu: ne domo præmeditata profere videatur. Abram.

²⁵ Movet me quippe lumen Curie] Jocus in ambiguo. Inuit enim Curia incendium, cum Sext. Clodium clarissimum Senatorem vocare videatur. Idem.

micissimum multo crudelius etiam punitus es²⁶, quam erat humanitatis meae postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver eiecisti domo, tu in publicum iecisti: tu spoliatum imaginibus, exequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem²⁷ etsi necessario fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo.

P. Clodii praturam non sine maximo rerum novarum metu proponi, & solutam fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam aunderet, possetque constringere. Eum Milonem esse cum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo, se metu, periculo rempublicam liberare? At nunc P. Clodio²⁸ remoto, usitatis jam rebus nitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic uni concessa gloria, qua quotidieangebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriae suae perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari coepit est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni.

At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor injuriae, punitor doloris sui. Quid, si haec non dico majora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suae gloriae, praeter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat ut odisset, primum defensorem salutis meae; deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum; postremo etiam accusatorem suum. Reus enim Milonis, lege Plotia, fuit Clodius,

²⁶ Punitus est] Pro, punitivili, figurate: ut, fabricatus est gladium, pro, fabricavit. Quod utrumque Quintilianus, lib. ix. cap. 3. ad verborum figuras refert. Manut.

²⁷ Quam rem] Alii legunt, quare esse injuriae fecisti. Et sane vix apparet, quare necessitas incurberit id faciendi nisi forte di-

catus Sextani populi tumultuans insania compulsus fuisse, ut & cadaver eiecisset, & Curiam incenderet. Vol sensus erit, quam veni est P. Clodio, qui tibi erat necessarius, fecisti. Aheam.

²⁸ Vult. Man. Grut. de non, P. Clodio
^b Vult. Man. Lamb. mortuus

dus, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius, & in homine injusto, quam etiam justum?

XIV. Reliquum est, ut jam illum natura ipsius, consuetudoque defendat: hunc autem haec eadem coarguant: nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, Judices? cum mœrentibus vobis urbe cessi, iudiciumne timui? non servos, non arma, non vim? Quae fuisset igitur causa restituendi mei, nisi ei fuisset injusta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogat: actionem perduellionis intenderat; & mihi, Judices, in causa aut vestra mala, aut mea nec praeciarissima²⁹, etiam iudicium timendum fuit. Servorum, & egentium civium, & facinorosorum armis meos cives, meis consiliis, periculisque servatos, pro me obijci nolui.

Vidi enim, vidi hunc ipsam Q. Hortensium, lumen & ornamentum republicae, pene interfeci servorum manu, cum mihi adesset: qua in turba C. Vibienus, senator, vir optimus, cum hoc cum esset una, ita est mulcatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea fida illa, quam a Carilina acceperat, conquievit? Haec intentata nobis est: huic ego vos obijci pro me non sum passus: haec insidiata Pompejo est³⁰: haec istam Appiam, viam monumentum sui nominis, nece

I i 2 Papi-

²⁹ Vult. Man. Lamb. vultu intenuit? & omittunt, iudiciumne timui?

²⁸ Haec vestra mala, aut mea nec praeciarissima] Alii aliter legunt. Ferratius dicit nec, & sic interpretatur: Causa de Conjuratis interfectis videbatur mala, sed erat causa senatus, qui eos puniri voluerat.
²⁹ De Conjuratis deprehensis, praeciarissima erat, & mea, qui deprehenderam. Neutra in causa erat, quod timerem. Potest tamen, ni fallor, servari nec. Hoc enim totum ironice dicitur. Orosius.

³⁰ Quando illius postea fida illa, quam a Carilina acceperat, conquievit? haec intentata nobis est: huic ego obijci vos pro me passus non sum: haec insidiata Pompejo est] Manutius ait: huic ego obijci vos pro me passus scilicet est pertinere ad id tempus, quo, post rogationem a P. Clodio in eum promulgatam, urbe cessi. Quare dicit, insidiata Pompejo est, fortassis quarens: Pisonis & Gabinio Cass. pulso Cicerone in exilium, cum

III. Idus Sext. Pompejus in senatum venit, dicitur servo P. Clodii sicam occidisse, ex qua ad Gabinium consulens delata; dicitur est, servo imperatum a P. Clodio, ut Pompejus occideretur. Pompejus statim domum rediit: ex eo domi tenus obfessus est etiam a libero Clodii Damone, ut ex eadem ejus temporis cognovi: in quibus xv. Kal. Sept. L. Novius tribunus pl. collega Clodii, cum Damio adversum Flavianum pretorem appellaret tribunos, & tribunal appellatio- ne cognosceret, ita ingenuitatis dicit: Ecce hoc apparere Publii Clodii vulnereatus sumus & hominibus armatis praedictis diffusis & obfessus est. Cuius Pompejus obfessus est. Cum appeller, non utar ejus exemplo quem vitupero: & iudicium tollam, & reliqua de interfectione. Afsinius.

³¹ Domi tenet] Fortasse, domitetur. Quid enim hoc est sic disjunctum? At domitetur est.

Papirii cruentavit³⁰: hæc, hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad Regiam pene confecit³¹.

Quid simile Milonis? cuius vis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius, cum in iudicium detrahi non posset, vi oppresam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quam præclare fuerunt? Potuitne, cum domum ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci? Potuitne, cive egregio & viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulnerato? Potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta? Potuitne, L. Cæcilio, justissimi fortissimique prætoris, oppugnata domo³²? Potuitne illo die, cum est lata lex de me? cum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitavit, facti illius gloriam libens agnovisset: ut,

etiam

est is, qui se domi vel domo tenet, qui domum tenet & servat. Vox composita, ut *domus domus, dampnata, demissa*, &c. Vide Basilii Fabri Thesaurum, verbo *Domus*. Olivarius.

³⁰ Hæc istam Appianus Milonem, monumentum nominis sui, ante Papirii cruentavit? Pompejus post triumphum Mithridaticum, Tigranem filium in cæcis deposuerat apud Flavianum fenatorem, qui postea cum esset prætor eodem anno, quo tribunus pl. Clodius, pergit ab eo Clodius super cænam, ut Tigranem adduci juberet, ut eum videret. Adductum collocavit in convivium, deinde Flavianus non reddidit: Tigranem dimisit, & habuit extra cænam, nec reperent Pompejo reddidit: postea in narvem deposuit, & cum profugeret, ille tempestate delatus est Antium, illico, ut deduceretur ad se, Clodius Sex. Clodium, de quo supra dixi, misit, qui eum reduceret. Flavianus quoque re cognita ad diripiendum Tigranem profectus est. Ad quartum lapidem ab urbe pugna facta est: in qua multi ex utraque parte occiderunt; plures tamen ex Flavii, inter quos & M. Papirius eques Romanus publicanus, familiaris Pompejo. Flavianus sine comite Romano vix pergit. *Asc.*

³¹ Hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me. Nuper quidem, ut scitis, me ad Regiam pene confecit. Quo die periculum

hoc adierit, ut Clodius eum ad Regiam pene confecit, nusquam plane invenit. Non tamen adducit, ut putem Ciceronem mentem, præterquam cum adiciat, ut scitis. Sed videtur mihi loqui de eo die, quo confulsius Domitio, & Messala, qui præcesserant eum animum, cum hæc oratio dicta est, inter candidatorum Hypsæi & Milonis manus in via Sacra pugnatum est, multique ex Milonis ex improviso ceciderunt. De cuius diei cæde & periculo suo ut putem legi cum, facit & locus pugne; nam in Sacra via traditur commissa, in qua est Regia; & quod asserunt cum candidatis suffragatores, Milonis Cicero, Hypsæi Clodius. *Idem.*

³² Potuitne L. Cæcilio, justissimi fortissimique prætoris, oppugnata domo? L. Cæcilius Rufus, de quo dicitur, prætor fuit P. Lentulo Spintheræ, Q. Metello nepote Cæsaris, quo anno Cicero restitutus est. Is cum faceret ludos Apollinæ, ita infima concitata multitudine annone caritate tumultuata est, ut omnes, qui in theatro spectandi causa confederant, pellerentur. De oppugnata domo nusquam adhuc legi. Pompejus tamen, cum defenderet Milonem apud populum, de vi accusante Clodio, obstitit. Et legitur apud Titonem libertum Ciceronis in libro quarto de vita ejus, oppressum a Clodio L. Cæcilium prætorem. *Idem.*

etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret?

XV. Atqui erat id temporis clarissimus & fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator fenatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ: septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompejus auctor & dux mei reditus, illius hostis: cujus sententiam fenatus omnis de salute mea gravissimam & ornatissimam fecutus est: qui populum Romanum cohortatus est: qui, cum de me decretum Capuæ fecit, ipse, cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituentium Romam concurrerent. Omnia tum denique in illius odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur.

Tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad iudicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompejum pro Milone dicentem³³ impetus factus est: quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper vero cum M. Antonius³⁴ summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipublicæ partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, iudicii lateos declinantem, jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales! fuit? cum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, Antonii vero maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille vi in septa³⁵ irruisset, gladios destringendos, lapides jacientos curasset, deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugerit ad Tibe-

³³ Pompejum pro Milone dicentem? Vide Epiet. ad Q. Fratrem, II. 7. & Fam. I. 5.

³⁴ Cum M. Antonius? Difficile est expedire quam M. Antonius reipublica partem suscepisset: nisi si fortasse Clodio, cum Colomanis, vel, ut alii volunt, Collinam novam, electum perditissimum scriberet exivum; ut dictum est initio narrationis, ei se opposuit.

M. Antonius, cumque jure & legibus hunc delectum impedire non posset, ferro conatus est occidere. Vide Philipp. II. 9. *Abram.*

³⁵ Septa? In comitiis repagula quædam erant tum in campo, tum in foro, quibus multitudo arcebatur. Suffragium autem latius introirebantur. *Horon.*

Tiberium, vos & omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet?

XVI. Quem igitur cum omnium gratia noluit: hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus: hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere? Præsertim, Judices, cum honoris amplissimi contentio, & dies comitiarum subesset: quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque & quam sollicita cupiditas consulatus) omnia non modo, quæ reprehendi palam, sed etiam quæ obscure cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam falsam, fictam, levem perhorrescimus: ora omnium, atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque civium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis sæpe fastidium.

Hunc diem igitur campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus & facinus præ se ferens, & confrensus, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? quam idem in Clodio non dubitandum, quin se ille, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audacia est, Judices: quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi impunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut præclari, aut certe necessarii? an in Clodio? qui ita iudicia, poenamque contempserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret?

Sed quid ego argumentor? quid plura disputo? Te, Q. Petilli, appello, optimum & fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam fors dedit iudices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, & audistis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret; vos potestis dubitare, quid fecerit?

XVII. Quemadmodum igitur eum dies non fecellit? dixi equi-

quidem modo. Dictatoris Lanuvini statuta sacrificia nosse, negotii nihil erat. Vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. Itaque anteverit. At quo die? quo, ut ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata³⁶: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus properaret, nunquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni manendi nulla facultas, excedendi non causa solum, sed etiam necessitas fuit.

Quid, si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit?

Primum quero, qui scire potuerit: quod vos idem in Clodio querere non potestis. Ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi flaminem necesse esse. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset: omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quaesivit? Quaesierit sane. Videre, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, corruperit. Legite testimonia testium vestrorum. Dixit C. Cassinius, cognomento Schola, Interamnensis, familiarissimus & idem comes P. Clodii: cujus jampridem testimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat & Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse³⁷: sed subito ei esse nuntiatum, Gyrum architectum esse mortuum: itaque Romam repente constituisse proficisci. Dixit hoc comes item P. Clodii C. Clodius.

XVIII. Videte, Judices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. Primum certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut insidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum

³⁶ At quo die? Quo, ut ante dixi, fuit insanissima concio, ab ipsius mercenario tribuno pl. concitata] Hoc significat, eo die, quo Clodium occisus est, concionatum esse mercenarium ejus Tribunum pl. Sunt autem concionati eo die, ut ex actis apparet, C. Sallustius, & Q. Pompeius, utriusque & inimici Milonis, & satis iniqui. Sed videtur mihi Q. Pompejum significari. Nam ejus sedi-

torior fuit concio. Ascen.

³⁷ Dixit C. Cassinius Interamnensis, familiarissimus, & idem comes Clodii, P. Clodium illo die Alba mansurum] Fuit hic Cassinius, apud quem Clodius mansisse Interamnæ videri volebat, qua nocte deprehensus est in Cafaris domo, cum ibi in operio virgines pro populo Romano facta facerent. Idem.

meum quoque agam negotium) scitis, Iudices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu eadem esse factam, consilio vero majoris alicujus. Videlicet me latro-nem, ac ficiarium abjecti homines & perditii describebant³⁸. Jacent suis testibus in, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiravi: liberatus sum: non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse.

Nunc persequar cetera; nam occurrit illud: Igitur ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano mansurus, si quidem exiturus ad eadem e villa non fuisset. Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiasse, non id nuntiasse, sed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiscens reliquerat inorientem? Una sui testamentum simul obsignavi cum Clodio: testamentum autem palam fecerat, & illum heredem, & me scripserat. Quem pridie hora tertia animam essantem reliquisset, eum mortuum postridie hora decima denique ei nuntiabatur?

XIX. Age, sit ita factum: quæ causa, cur Romam properaret? cur in noctem se conjiceret? quid afferebat causa festinationis³⁹? Quod heres erat? Primum erat nihil, quod perpetrato opus esset: deinde: si quid esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset; amitteret autem, si postridie mane Romam venisset? Atque, ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potius, quam expetendus fuit: sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciebat,

³⁸ Scitis, Iudices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu eadem esse factam, consilio vero majoris alicujus. Videlicet latro-nem & ficiarium abjecti homines & perditii describebant. Q. Pompeius Rufus, & Sallustius tribuni fuerunt, quos significat. Hi enim primi de ea lege ferenda populum hortati sunt, & dixerunt, manu Milonis occisum esse Clodium, consilio vero majoris alicujus. Idem.

³⁹ Quid afferebat causa festinationis? Si subscriberent libri, amplecterer lectionem,

quam non Vitorius solum est amplexus, sed quam præ se fert Ascensiana, Cratandri, & Hervagiana, Quid afferebat festinatio? Quid afferebat emolumentum, aut utilitatis festinatio? Causa frequentissima est prætextus. Hæc igitur erit sententia vulgata lectionis, causa festinationis quid afferebat? Prætextus iste Romam properanti quid tibi proderat? quem fructum ex illa festinatione capiebant? Sed vulgatam sanam esse non credo. Græc. Sic opinor posse emendari: Quid afferebat causam festinationis? Anonymus.

bat, subsidendum⁴⁰, atque expectandum fuit. Noctu invidioso & pleno latronum in loco occidisset. Nemo ei neganti non credidisset, quem esse omnes saluum, etiam consentem, volunt. Sustinuisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultator & receptator locus, dum neque muta solitudo indicasset, neque caeca nox ostendisset Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens, devertit Clodius ad Albanum. Quod nisi sciret Milo⁴¹ illum Ariciæ fuisset⁴², suspicari tamen debuit, eum, etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, deversurum. Cur neque ante occurrit, ne ille in villa resideret: nec eo in loco subedit, quo ille noctu venturus esset?

Video adhuc constare omnia, Iudices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interitum Milonis: odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum hujus nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantum in repellenda: mortem ab illo denuntiata Miloni, & prædictam palam; nihil unquam auditum ex Milone: profectio-nis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: hujus iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum; illum eo die se dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium; illum causam mutandi consilii finxisse: huic, si insidiaretur, noctem prope urbem expectan-

Tom. VI.

K k

dam;

⁴⁰ Atque ut illi nullatenus adventus vitandus fuit, sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad urbem noctu accessurum sciret, subsidendum, etc.] Via Appia est prope urbem monumentum Basilii, qui locus latrocinii fuit perquam infamis: quod ex aliis quoque multis intelligi potest. A. Sc.

⁴¹ Quod nisi sciret Milo] Legunt alii, Quod ut sciret. Libenter legerim, Quidam, si sciret. Ut vocem diversurum interrogatio-nis nota subsequatur. Vel, quod magis ardeat, Quod, si sciret, Sec. Abramu. Erlurtentis sane & Lambini vetus codex, Quod ut

sciret Milo; quæ scriptura non est repudianda. Ut accipitur, ut sapius ut ut, pro quamvis, licet. Quamvis id sciret Milo, Sec. Grævius.

⁴² Aricie fuisset] Stenfos est: Milo vel ignoravit discessisse Clodium Aricia, si que non est profectus eo consilio, ut Aricia redeuntem interficeret: vel sciret, adoque potuit suspicari, Clodium diversurum ad Albanum villam suam, quæ erat prope viam. Cur igitur non occurrit Clodio inter Ariciam & Albanum? Ferr.

dam; illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum.

XX. Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, Judices, etiam dubitandum, & diutius cogitandum est? Ante fundum Clodii: quo in fundo, propter insanas illas substructiones, facile mille hominum versabatur⁴³ valentium. Edito adversarii, atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, & ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat? an in eo loco est potius expectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitavit? Res loquitur, Judices, ipsa: quæ semper valet plurimum.

Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis: tamen appareret uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cum alter veheretur in rheda penularis, una federet uxor. Quid horum non impeditißimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cum penula irretitus, rheda impeditus, uxore pene constrictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem e villa, subito; cur? vesperi; quid necesse est? tarde; qui convenit, id præsertim temporis? Devertit in villam Pompeji. Pompejum ut videret? sciebat in Alsensi⁴⁴ esse. Villam ut perspiceret? milites in ea fuerat. Quid ergo erat mora, & tergiversationis? Dum hic veniret, locum relinquere noluit.

XXI. Age nunc, iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore: tum sine ea. Nunquam non in rheda: tum in equo. Comites Græculi, quocunque ibat, etiam cum in castra Etrusca properabat⁴⁵: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam,

⁴³ Mille hominum versabatur] Vide Gronovium, lib. I. de Scheritis, cap. 10, ubi exulte ostendit, mille non esse *quædam*, ut stantebant Gellius & Macrobius, nec mille hominum dictum esse conjunctione substantivi cum substantivo; sed adjectivi cum substantivo, nec nominativi cum genitivo, sed duorum genitivorum; intelligi autem nominativam, *multitudo*; vel *numerus*, vel *numus*, ut integre apud Maronem: *Sus quo*

nulle manus furorum. Grævius. ⁴⁴ In Alsensi] Alsium oppidum fuit in Etruria, ut auctor est Plinius, libro III, cap. 5. in cuius territorio villam habuisse videtur Pompejus. Abru.

⁴⁵ Comites Græculi, quocunque ibat, etiam cum in castra Etrusca properabat] Sæpe obicit Clodius Cicero, socium eum conjurationis Catilinæ fuisse. Quam rem nunc quoque reticens ostendit. Fuerat enim opinio, ut

quam, tum casu pueros symphonicos uxoris ducebat, & ancillarum greges. Ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut virum a viro lectum esse diceret. Cur igitur victus est? quia non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur: quia, quanquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.

Nec vero sic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esset paratus. Semper ille & quantum interesset P. Clodii se perire, & quanto illi odio esset, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam & pene addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio & sine custodia projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem, qui sæpe spoliante jam & exultante evertit, & perculit ab abjecto. Adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis: qui cum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, hæsit in iis pennis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet, ne indicarent: ne dolorem perferre non possent: ne tormentis cogerentur occisum esse a servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quaris? Occiderint? occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculco quæstio est, juris in judicio.

XXII. Quod igitur in causa quærendum est, id agamus hic: quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quæris, quam cur parum amplis affecerit præmiis: nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter & fortiter, M. Cato; dixitque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod

K k 2 enim

Catiline ex urbe profugerat in castra Manlii, eum voluisse, & coepisse, tum deus mutato centurionis, qui tum in Etruria ad Falasat, consilio in urbem rediit, *As.* exercitum ei comparabat; Clodium subsequi

enim præmium fati magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? Etsi id quidem non tanti est, quam quod propter eodem non sanguine & vulneribus suis, crudelissimi inimici mentem oculoque satiavit. Quos nisi manumississet, tormentis etiam dedendi fuissent, conservatores domini, ulrores sceleris, defensores necis. Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste ferat, quam, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium per solutum.

Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. Unde? ab Appio. Dii boni! quid potest agi severius? De servis nulla quæstio est in dominos, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime deos accessit Clodius⁴⁶, propius quam tum, cum ad ipsos penetrarat⁴⁷: cujus de morte, tanquam de caeremoniis violatis, queritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo queri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum, & dominis morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris cum queritur, verum inveniri potest?

Age vero, quæ erat, aut qualis quæstio? Heus tu Rufcio (verbi causa) cavebis mentiare. Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quæstione certius? Subito abrepti in quæstionem, tamen separantur a cæteris, & in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius?

XXIII. Quod si pondum fati cernitis, cum res ipsa tot, tam claris argumentis, signisque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse: rec-

⁴⁶ Proxime ad deos accessit Clodius] Cuius de servis ita queritur, ut si caeremoniæ deorum violatae essent. *Mossinius.*

⁴⁷ Cum ad ipsos penetrarat] Festive tem-

pus illud describit, cum ingressus est Clodius muliebri vestitu, stupri causa, ad sacra Bonæ Deæ. *idem.*

cordamini, per deos immortales! quæ fuerit celeritas reditus ejus: qui ingressus in forum, ardente curia: quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit: neque senatui modo, sed etiam publicis præidiis, & armis: neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiserat. Cui se nunquam hic profecto tradidisset, nisi causa suæ confideret; præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientia, Judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint: & poenam semper ante oculos versari putent, qui peccarint.

Neque vero sine ratione certa, causa Milonis semper a senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, Judices, recenti illo nuntio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis sermones & opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? Negabant eum Romam esse rediturum. Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tantum mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patria careret, cum sanguine inimici expleisset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturam fortem virum, quin, cum suo periculo salutem reipublicæ attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hac fruenda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi etiam Catilinam, atque illa portentosa loquebantur: erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum cives, optime de republica meritos! in quibus homines non modo res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. Ergo illa falsa fuerunt: quæ certe vera extitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honeste, vereque defendere.

XXIV. Quid, quæ postea sunt in eum congesta? quæ quemvis etiam mediocrium delictorum conscientia perculissent, ut

sustinuit, dii immortales! Suffinuit? immo vero ut contempserit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset. Scutorum, gladiatorum, frenorum, spatorum⁴⁸, pilorumque etiam multitudo deprehendi posse indicabatur. Nullum in urbe vicum, nullum angustum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Oecriculanam devecta Tiberi: domus in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solum, sed pene credita: nec ante repudiata sunt, quam quaesita.

Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompei: sed dicam, ut sentio, Iudices; nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est res publica. Quin etiam audiendus sit popa Licinius, nescio quis, de circo maximo: servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse de interficiendo Cn. Pompejo conjurasse: deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompejo in hortos nuntiavit. Arcessor in primis. De amicorum sententia rem desert ad senatum. Non poteram in illius mei, patriæque custodis tanta suspicione non metu exanimari: sed mirabar tamen credi popæ: ebriosorum confessionem fervorem audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum, ut intelligo, cavebat magis Pompejus, quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi & fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur. Nemo audierat tam celebri loco⁴⁹, nemo fenserat. Tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompejum, præstantissima virtute civem, timidum suspicari: diligentiam, tota republica suscepta, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in

⁴⁸ Spatorum] Nonnius de genere armo-
rum: Sparus scilicet agrestis. Adram.

⁴⁹ Tam celebri loco] Habitabat enim Cæ-
sar, a quo tempore pontifex max. creatus

est, in sacra via, in domo publica: cum
ante pontificatum in Sabura medicis edibus
habitasset. Suetonius.

in sanctissimo templo, quoniam vita talis & civis & viri fidem non faciebat, nisi, eo tacente⁵⁰, res ipsa loqueretur.

XXV. Omnia falsa, atque insidiose ficta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timeamus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello ea voce, ut me audire possis) tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus⁵¹. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas, si Italiæ delectus, ut nonnulli conquistores⁵² tui distant, si hæc arma, si Capitolina cohortes, si exorbis, si vigilia, si delecta juvenus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certe vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires, atque opes indicantur, si quidem in hunc unum & præstantissimus dux electus, & tota respublica armata est.

Sed

⁵⁰ Nisi eo tacente] Miræ Lambinum hic non recepisse verissimam scripturam veteris codicis, in quo est, ut eo tacente res, quam dicitur ex Fabricio, ut ejus editionis margines ostendunt. Nisi, hic ferri non potest. Grævius.

⁵¹ Non jam hoc Clodianum crimen timeamus, sed tuas, Cn. Pompei (te enim jam appello, & ea voce, ut me exaudire possis) tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus] Diximus in argumento orationis hujus, Cn. Pompejum simulasse se timere, seu plane timuisse Milonem, & ideo ne domi quidem sue, sed in hortis superioribus ante judicium mansisse, ita ut villam quoque prædico mihi circumdaret. Quæ Pompejus tribunus pl. qui fuerat familiarissimus omnium P. Clodio, & sedam suam seipsum palam profitebatur, dixerat in concione paucis post diebus, quam Clodius erat occisus: Milo dedit, quem in curia creparent: Iabo, quem in Capitolio sequebatur. In eadem concione idem dixerat (habuit enim eam a. d. viii. Kal. Febr. cum Milo pridie, id est, vii. Kal. Febr. venire ad Pompejum in hortos ejus voluisset) Pompejum ei per hominem propinquum misisse, ne ad se veniret. Prius etiam quam Pompejus tertium consul crearetur, tres tribuni, Q. Pompejus Rufus, C. Sallustius Crispus, T. Munatius Plancus, cum quotidianis concionibus suis magnam invidiam

Miloni propter Clodium exciterent, produxerant ad populum Cn. Pompejum, & ab eo quaesierunt, num ad eum delatum esset illud quoque indicium, sive vice insidiari Milonem. Responderat Pompejus, Licinium quandam de plebe, sacrificulum, qui solitus esset familias purgare, ad se detulisse, servos quosdam Milonis, iteque libertos comparatos esse ad eadem suam: nomina quoque servorum edidisse: ad Milonem misisse, ut eos in potestate sua haberet: a Milone responsum esse, ex iis servis, quos nominasset, partem neminem se unquam habuisse, partem mansisse. Deinde, cum Licinium apud se haberet. Licium quandam de plebe ad comprimendum iudicem venisse: qua re cognita, in vincula etiam publica a se congestum. Decreeverat enim senatus, ut cum interree & tribunis pl. Pompejus daret operam, ne quid respublica detrimenti caperet. Ob has suspiciones Pompejus in superioribus hortis se continuerat, deinde ex S. C. delectus per Italiam habitus cum redisset, venientem ad se Milonem unum omnium non admisit. Item, cum senatus in porticu Pompeji haberetur, ut Pompejus posset interesse, unum tum excuti prius, quam in senatum intraret, iusserat. Hæc sunt suspiciones, quas dicit se Cicero pertimescere. Alonius.

⁵² Conquistores] Qui delecti habendo, conscribendoque exercitui præerant. Ferr.

Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes agras & labantes, ut eas his armis sanares & confirmares, esse commissas? Quod si Miloni locus datus esset; probasset profecto tibi ipsi, neminem unquam hominem homini cariores fuisse, quam te sibi: nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa teterrima peste sapissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se a te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos se habere semper amicissimos sperasse; te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret: si tibi ita penitus inhaesisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia a delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura: næ iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, & ita consuevit; te, Magne, tamen antestaretur⁵³, quod nunc etiam facit.

Vide, quam sit varia vitæ commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, & illucescet aliquando ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatis (qui quam crebro accidat, experti debemus scire) & amicissimi benevolentiam, & gravissimi hominis fidem, & unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres.

Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompejum, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, *Ne quid respublica detrimenti caperet*: quo uno versiculo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium expectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vel judicia ipsa tolleret? Satis judicatum est a Pompejo,

⁵³ Antestaretur] Antestari dicebatur ii, qui cum in jus quempiam vocant, præsentem apprehensa auricula monentur; uti meminissent eum in jus vocatum, & cum o-

pus esset, id testarentur. Vide Turnebum lib. decimo tertio Adversar. cap. vigesimo septimo. *Abiam.*

pejo, satis, falso ista conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem absolvi a vobis oporteret; ut omnes contentur, liceret.

Quod vero in illo loco, atque illis publicorum præsidiorum copiis circumfusus sedet: satis declarat, se non terrorem inferre vobis, (quid enim illo minus dignum, quam cogere, ut vos eum condemnetis, in quem animadvertere ipse & more majorum, & suo jure posset?) sed præsidio esse: ut intelligatis, contra hesternam concionem illam⁵⁴ licere vobis, quod sentiat, libere judicare.

XXVII. Nec vero me, Judices, Clodianum crimen movet: nec tam sum demens, tamque vestri sensus ignarus atque ex-pers, ut nesciam quid de morte Clodii sentiat. De qua si jam nollem ita diluere crimen, ut dilui, tamen impune Miloni palam clamare, atque mentiri gloriose liceret: Occidi, occidi, non Sp. Mælium, qui annona levanda, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi: non Tib. Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit: quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis sui gloria: sed eum, (auderet enim dicere, cum patriam periculo suo liberasset) cujus nefandum adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ sceminae comprehenderunt: eum, cujus supplicio senatus sollemnes religiones expiandas saepe censuit: eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus se, quaestionibus habitis, dixit comperisse: eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conservatorem judicabant, servorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, ademit; orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est: eum, qui, plurimis cædibus in foro factis, singulari virtute & gloria civem domum vi & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinoræ, nec in libidine: eum, qui adem Nympharum incen-

Tom. VI.

L. I.

⁵⁴ *Contra hesternam concionem illam*] Idem T. Munacius Plancus, ut saepe diximus, post audita & obfignata reñium verba, dimissisque interim Judices, vocata con-

cione cohortatus erat populum, ut clausis tabernis postero die ad judicium adesset, nec pateretur elahi Milonem. *Ascon.*

dit, ut memoriam publicam recensiois, tabulis publicis impressam, exstingeret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini: qui non calumnia litium, non injustis vindictis ac sacramentis³⁵ alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat: qui non solum Etruscos, (eos enim penitus contempserat) sed hunc Q. Varium, virum fortissimum atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus, armis castrisque conatus est: qui cum architectis & decempedis villas multorum, hortosque peragrabat: qui Janiculo & Alpibus spem possessionum terminabat suarum: qui, cum ab equite Romano splendidissimo & forti viro, T. Pacuvio, non impetrasset, ut insulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, caementa, atque arenam convexit, dominoque trans ripam inspectante non dubitavit aedificium extruere in alieno: Qui huic T. Furfanio, cui viro? dii immortales! (quid enim ego de muliercula Scantia? quid de adolecente Aponio dicam? quorum utriusque mortem est miratus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum ejus illaturum, qua invidia huic esset tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissima gratia, absentem de possessione fundi dejecit: qui parietem sic per vestibulum fororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut fororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu, & limine.

XXVIII. Quanquam haec quidem jam tolerabilia videbantur: etsi aequaliter in rempublicam, in privatos; in longinquos, in propinquos; in alienos, in suos irruerat: sed necio quomodo jam usu obduruerat, & percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quae vero aderant jam, & impendebant, quoniam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre imperium, si id ille nactus esset? Omitto socios, exterarum nationes, reges, tetrarchas: vota enim feceratis, ut in eos se potius

³⁵ *Sacramentis*.] Sacramento contendere; est, depolita apud pontificem pecunia litigare. Varro, lib. v. Ling. Lat. & Aesculius in

Verrem, lib. 1. *Monuitur*.

* *Grati ferre? Imperium si ille nactus esset, & civitas ... faceret*

tius mitteret, quam in vestras possessiones, vestra testa, vestras pecunias. Pecunias dico? a liberis, a liberis, medius fidius, & a conjugibus vestris nunquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi haec putatis, quae patent? haec, quae nota sunt omnibus? quae tenentur? fervoribus exercituum illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam, resque privatas omnium possideret?

Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeste, quaeso, atque audite, cives: P. Clodium interfeci; ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frenare poteramus, hoc ferro & hac dextera a cervicibus vestris repuli; per me unum ut jus, aequitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: esset vero timendum³⁶, quoniam modo id ferret civitas. Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicae profuisse, maxima laetitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, & dicat, & sentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, judicare. Multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias aetas nostra vidit: quarum nulla neque tam diuturnam attulit laetitiam, nec tantam.

Mandate hoc memoriae, Judices. Spero multa vos, liberisque vestros in republica bona esse visuros. In his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam, & quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quae tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuae possessionis habere potuissent?

XXIX. Non timeo, Judices, ne odio inimicitiarum mearum

L I 2 rum

³⁶ *Esset vero timendum*.] Ironice dictum. Particula *vero* servit ironia, ut monet Servius, Aeneid. lib. IV. vers. 93. *Abram*.

rum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quam verius. Etenim etsi præcipuum esse debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pene æqualiter verberetur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, Iudices: nempe hæc est quaestio de interitu P. Clodii. Fingite animis: libera enim sunt cogitationes nostræ; & quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem huius conditionis meæ, si possim efficere, ut Milonem absolvatis, sed ita, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuisitis, quoniam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percussit? Quid? si ipse Gn. Pompejus, qui ea virtute ac fortuna est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum: si is, inquam, potuisset, aut quaestionem de morte P. Clodii ferre, aut ipsum ab inferis excitare; utrum putatis potius facturum fuisse? Etiam si propter amicitiam vellet illum ab inferis evocare, propter rempublicam non fecisset. Eius igitur mortis fedetis ultores, cuius vitam, si putetis per vos restitui posse, nolitis: & de eius nece lata quaestio est, qui si eadem lege reviviscere posset, lata lex nunquam esset. Huius ergo ^a interfector qui esset, in confitendo ab ipse poenam timeret, quos liberavisset?

Græci homines decorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ^b ad immortalitatis & religionem, & memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi, tanti sceleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, sed etiam ad supplicium rapi patiemini? Confitetur, confiteretur, inquam, si fecisset, & magno animo & libente se fecisse, libertatis omnium causa. Quod si certe non confitendum modo fuisset, verum etiam prædicandum.

XXX. Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit, nisi ut

^a Viri. Man. interfector non esset, etiam confitendo, ab eis imperatoribus, et poenam

^b Lamb. immortalitatem religionis & memoriam

ut ignoscatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi vero gratus putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri ordinis defenforem fuisse: cum præsertim in ea confessione, si gratus esse velletis, honores assequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur, (quamquam qui poterat salus sua cuique non probari?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset: magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratus, quam lætari ceteros, lugere eum solum, propter quem ceteri lætarentur?

Quoniam hoc animo semper fuimus omnes in patria proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, & invidiam nostram putarem. Nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitraret? Quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, poena, qui nihilo segnius rempublicam defendit, is vir vere putandus est. Populi gratus est, præmiis afficere bene meritos de republica cives: viri fortis, ne supplicii quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat.

Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, quæ Ahala, quæ Nasica, quæ Opimius, quæ Marius, quæ nosmetipsi: & si grata respublica esset, lætaretur: si ingrata, tamen in gravi fortuna conscientia sua niteretur. Sed huius beneficii gratiam, Iudices, fortuna populi Romani, & vestra felicitas, & dii immortales sibi debere putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit, numenve divinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cæli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum est, majorum nostrorum sapientia, qui sacra, qui cæremonias, qui auspicia & ipsi sanctissime coluerunt, & nobis, suis posteris, prodiderunt.

XXXI. Est, est profecto illa vis: neque in his corporibus, atque

atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat, & sentiat, & non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu. Nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi sit, sentire possumus. Ea vis, ea est igitur, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit; quæ illam perniciem extinxit, ac sustulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare, ferroque laceſſere fortissimum virum aunderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem & licentiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocri quidem, Judices, deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commosse se videntur, & jus in illo suum retinuisse.

Vos enim jam, Albani tumuli⁵⁷ atque luci, vos, inquam, imploro atque testor, vosque Albanorum obruta aræ, sacrorum populi Romani sociæ & æquales, quas ille præceps amentia, casus, prostratisque sanctissimis lucis, subtractionum insanis molibus oppresserat; vestra tum aræ, vestra religiones vigauerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latiaris⁵⁸ sancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, finesque sæpe omni nefario stupro & scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuistis: vobis illæ vobis vestro in conspectu seræ, sed justæ tamen, & debita pœnæ solutæ sunt. Nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ deæ, quod est in fundo T. Sextii Galli, in primis honesti & ornati

⁵⁷ Vos enim jam Albani tumuli] Quintilianus, XII. 10. Hic scatur, inquit, & de fontibus exierat, ut Appianus Cæsarum: quod hunc & patris ipsæ excolavit, aliquandoque (ut apud Cicero in oratione contra Cætilianam in senatu) allegatur. Hic & amplificationibus extolles orationem, & vi superlativum quoque erigit. Quæ Charybdis tam vorax? Et Oceanus medius fidius ipse. Neque sunt enim jam studiis hæc luminis. Hic deus ipse in congressum prope suum, sermo-

rumque deducet: Vos enim Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, Albanorum obruta aræ, sacrorum populi Romani sociæ & æquales. Idem lib. VII. cap. 2. Accersit quoque a judice sermo, qui dicitur de corpore, nisi movet: seu aduſſatior inuocatio: Quis enim tuus ille, Tubero, in acie Pharsalica gladius agebat? Sive ad invocationem aliquam equoritur: Vos enim jam ego, Albani tumuli, atque luci. P. Maurus.

⁵⁸ Latiaris] Vide Plin. xxxiv. 7.

ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam deam, cum prælium commisset, primum illud vulnus acceperit, quo terribiliter mortem obiret: ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus.

XXXII. Nec vero non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu atque ludis, sine exequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore & luto, spoliatus illius supremi diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, ambureretur abjectus. Non fuisse credo fas clarissimorum virorum formas illi terribimo parricidæ aliquid decoris asserre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita esset damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam insultare videret, & pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones: senatus gravissima decreta perfrugerat: pecunia se palam a iudicibus redemerat: vexarat in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu pro salute reipublicæ gesta resciderat: me patria expulerat: bona diriperat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompejo nefarium bellum indixerat: magistratum, privatorumque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat: vastarat Etruriam: multos sedibus, ac fortunis eiecerat: instabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant: incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent⁵⁹: nihil erat cuiusquam, quod quidem ille ad amasset, quod non hoc anno suum fore putaret. Obſtabat ejus cogitationibus nemo, præter Milonem. Ipsum illum, qui poterat obſtare, novo reditu in gratiam quasi devindictam arbitrabatur: Cæsaris potentiam suam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu contemperat: Milo unus urgebat.

XXXIII.

⁵⁹ Incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent] Significatio jam puto nos, fuisse inter leges P. Clodii, quas ferre proposuerat, eam quoque, qua libertini, qui non plus quam in urbanis tribubus suf-

fragium ferebant, possent in rusticis quoque tribubus, quæ propriæ ingenuorum sunt, ferre. Afronius.

* Vid. Man. Lamb. Cæ. Pompejum p. 100.

XXXIII. Hic, dii immortales! ut supra dixi, mentem dederunt illi perditio ac furioso, ut huic faceret insidias. Aliter perire pestis illa non potuit: nunquam illum respublica suo jure esset ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumscriptisset. Ne cum solebat quidem id facere, in privato eodem hoc, aliquid profecerat⁶⁹. An consules in pratore coercendo fortes fuissent? Primum Milone occiso habuisset suos consules. Deinde quis in eo pratore consul fortis esset, per quem tribunum, virum consularem⁷⁰ crudelissime vexatum esse meminisset? Oppressisset omnia, possideret, teneret: lege nova, quæ est inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis, servos nostros libertos suos fecisset. Postremo, nisi eum dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effœminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis.

An ille prator, ille vero consul, si modo hæc templa atque ipsa mœnia stare eo vivo tamdiu, & consulatum ejus expectare potuissent, ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, excindi, funestari? neque id fieri a multitudinis imperita, quanquam esset miserum id ipsum, sed ab uno: qui cum tantum ausus sit ultor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat.

Et sunt qui de via Appia querantur, taceant de curia? & qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitare eum, si potestis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias infle-

⁶⁹ Senatus, credo, prætorem eum circumscriptisset, ne cum solebat quidem id facere, in privato eodem hoc aliquid profecerat. Significat id tempus, quo P. Clodius, cum adhuc quæstor designatus esset, intravit eo,

ubi sacrificium pro populo Romano fiebat. Quod factum notatum erat a senatu, decretumque ut extra ordinem iudicium fieret. Idem. ⁷⁰ Consularem] Ciceronem.

insepulti? nisi vero sustinuisstis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum facibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Cælius, tribunus plebis, vir & in republica fortissimus, & in suscepta causa firmissimus, & bonorum voluntati, & auctoritati senatus deditus, & in hac Milonis five invidia, five fortuna, singulari, divina, & incredibili fide.

XXXIV. Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos, Judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat: ego etiam, implo-ro, & exopto? Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis Milonis: si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multo etiam sit adjuvandum magis. Etenim si in gladiatoris pugnis, & in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos & supplices, & ut vivere liceat obsecrantes, etiam odisse solemus: forte & animosos, & se acriter ipsos morti offerentes, servare cupimus: eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus?

Me quidem, Judices, exanimant, & interimunt hæc voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie. Valeant, inquit, valeant cives mei; sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihiq; patria carissima, quoquo modo merita de me erit. Tranquilla republica cives mei, quoniam mihi cum illis non licet, sine me ipsi, sed per me tamen, persruantur. Ego cedam, atque abibo. Si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala: & quam primum tetigero bene moratam & liberam civitatem, in ea conqueiscam.

O frustra, inquit, suscepti mei labores! o spes fallaces! o cogitationes inanes meæ! Ego, cum tribunus plebis, republica oppressa, me senatus dedissem, quem extinctum acceptam:

ram: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum praesidium defuturum putarem? Ego, cum te (mecum enim sapissime loquitur) patria reddidisset, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiae voces? ubi denique tua, M. Tulli, quae plurimis fuit auxilium, vox, & defensio? mihi ne ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari?

XXXV. Nec vero haec, Judices, ut ego nunc, stens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, se, negat ingratum civibus fecisse, quae fecit: timidus, & omnia circumspicientibus pericula, non negat ⁶². Plebem, & infimam multi-

62 Vers. & noviss. CLX. Quo loco inducit loquentem Milonem cum bonarum partium hominibus, de meritis suis. Plebem, & infimam multitudine, quae P. Clodio ducis fortuna vestris imminebat, eam, quo tunc esset vestra vita, se fecisse commemorat, ut non modo virtute pelleret, sed etiam tribus suis patrimonium deliniret. Puto jam supra esse dictum, Milonem ex familia fuisse Papii, deinde adoptatum fuisse a C. Anicio avo suo materno. Tertium patrimonium videtur significare matris. Aliud enim quod fuerit, non invenio. Peracta utriusque causa, fugerunt quos accusator & reus senatores, totidem equites, & tribunos aeriis reprobant. Ita ut unus & quinquaginta sententias tulissent. Senatores condemnaverunt xxx, absolverunt vi. Equites condemnaverunt xiii, absolverunt iv. Tribuni aeriis condemnaverunt xiii, absolverunt xii. Videbantur non ignorasse iudices, inficio Milone initio vulneratum esse Clodium: sed conpererant, postquam vulneratus esset, iusta Milonis occisum. Fugerunt, qui crederent, M. Catonis sententiam eum esse absolutum. Nam & bene eum republica assum, esse more P. Clodii non dissimulaverat, & fudebat in petitione consulatus Miloni, & roo affuerat. Nominaverat quoque eum Cicero praesentem, & restatus erat, & audisse eum a M. Favonio antedictum verum, quam caedis facta erat, Clodium dixisse periturum esse eo tribus Milonem. Sed Milonis quoque notam audaciam

vindicare P. R. utile visum est: unde scri unquam potuit utram sententiam tulisset? Damnatum autem opera maxime Appii Claudii, pronuntiatum est. Milo postero die factus reus ambitus apud Manium Torquatum, absens damnatus est. Illa quoque lege accusator fuit ejus Appius Claudius, & cum ei praemium lege daretur, negavit ⁶³. Subscripserunt & in ambibus iudicio P. Valerius Leo, & Cn. Domitius, Cn. F. Post paucos dies quoque Milo apud Favonium quaestorem de sodalitate damnatus est, accusante P. Pulvino Nerato, cui lege praemium datum est. Delictis apud L. Fabium quaestorem iterum absens damnatus est ⁶⁴ vi. Accusavit L. Cornificius, & Q. Patulcius. Milo in exilium Massiliam intra paucissimos dies profectus est. Bona ejus propter alieni aeris magnitudinem semivicia venerunt. Post Milonem, eadem lege Pompeja primus est accusatus M. Sauterius M. F. qui dux fuerat in expugnanda taberna Bovillis & Clodio occidendo. Accusaverunt eum L. Cassius, L. Fulvius C. filius, & Valerius. Defenderunt M. Cicero, M. Caecilius: obtinueruntque, ut una sententia abolveretur. Condemnaverunt senatores x, absolverunt xiii. Condemnaverunt equites Romanos xx, absolverunt cxxx. sed ex tribus aeriis decem absolverunt, vii condemnaverunt; manifestumque odium Clodii saluti Sauterij fuit, cum ejus vel peior causa quam Milonis fuisset, qui aperte dux fuerat expugnanda taberna reperitur. Deinde post paucos dies

multitudinem, quae, P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita nostra, suam se fecisse commemorat; ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimonium deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in republicam singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis saepe esse perspectam: vestras vero, & vestrorum ordinum occurriones, studia, sermones, quemcunque cursum fortuna dederit, secum ablaturum esse dicit.

Meminit etiam, sibi vocem praecoris modo defuisse, quam minime desideravit: populi vero cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulere declaratum. Nunc denique, si haec arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit haec, quae certe vera sunt, fortes & sapientes viros non tam praemia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta: se nihil in vita nisi praclarissime fecisse; si quidem nihil sit praestabilius viro, quam periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis civibus.

Nec tamen eos miseros, qui beneficio cives suos vicerint: sed tamen ex omnibus praemii virtutis, si esset habenda ratio praemiorum, amplissimum esse praemium, gloriam: esse hanc unam, quae brevitate vitae posteritatis memoria conservaretur: quae efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in caelum viderentur ascendere. De me, inquit, semper populi Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla unquam obmutescet vetustas. Quin hoc tempore ipso, cum omnes a *

M m 2 meis

dies apud Consilium quaestorem lege Plautia de vi, subscriptione eadem accusatus est, quod loca occupasset, & cum telo fuisset antesignanus operum Milonis. Accusaverunt C. Fidius, Cn. Aponius, Cn. filius, M. Sauterius Vatro Gibbs. Absolutus est sententia plenius, quam prius. Graves habuit xix, absolutorias ii & xxx. Sed e contrario hoc, ac priore iudicio, accidit. Equites enim, ac senatores eum absolverunt, tribuni aeriis da-

mnaverunt. Sex autem Clodius, quo ausiore corpus Clodii in curiam Illatum fuit, accusantibus C. Celsio Philone, M. Aufidio, L. Aponio, magno consensu damnatus est, sententia vi & xi. absolutorias v. omnia habuit, duas senatorum, tres equitum. Multi praeterea, & praesentes, & cum citati non respondissent, damnati sunt, ex quibus maxima pars fuit Clodianorum. *Alcon.*

* Vult. Man. fuit Lamb. tunc

meis inimicis faces meae invidiae subiciantur; tamen omni in hominum coetu, gratis agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebratur. Omitto Etruriae festos & aedos, & institutos dies: centesima lux est haec ab interitu P. Clodii, &, opinor, ultra quam fines imperii populi Romani sunt, ea non solum fama jam de illo, sed etiam laetitia peragravit. Quamobrem, ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam versatur, & semper habitabit nominis mei gloria.

XXXVI. Haec tu mecum saepe, his absentibus: sed iisdem audientibus, haec ego tecum, Milo. Te quidem, quod isto animo es, satis laudare non possum: sed, quo est ista magis divina virtus, eo majore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa saltem ad consolandum querela, ut his irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum unquam, Iudices, mihi, tantum dolorem inuretis, (etsi quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis. Quae si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis, cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? Praeclare enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro.

Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullam pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum saepe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua diminutio capitis futura, depono. Quid jam restat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quaeunque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo: vosque obsecro, Iudices, ut vestra beneficia, quae in me contulistis, aut in hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitu occasura esse videatis.

XXXVII. His lacrymis non movetur Milo. Est quodam incredibile robore animi: exilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem naturam finem esse, non poenam. Sit hic ea mente, qua natus est. Quid vos, Iudices? quo tandem animo eritis? Memoriam Milonis retinebitis: ipsum ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui proceperat? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effuditis: vos in viri & in civis invicti appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis non modo insistentibus, sed etiam armatis, & huic iudicio praesidentibus, haec tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? proficietur?

O me miserum! o infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos: ego te in patria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, conforti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servasset? At in qua causa non potuisse? qua est grata gentibus. A quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquiescunt. Quo deprecante? me.

Quodnam ego concepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi, Iudices, cum illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, extinxi? Omnes in me, meosque redundant ex fonte illo dolores. Quid me reducem esse voluistis? an ut, insistente me, expellerentur, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorum reditum esse, quam fuerit ille ipse diceffus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum?

XXXVIII. Utinam dii immortales fecissent (pace tua, Patria, dixerim: metuo enim, ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie) utinam P. Clodius non modo viveret, sed etiam praetor, consul, dictator esset potius, quam hoc spectaculum viderem. O dii immortales! fortem, & a vobis, Iudices, conservandum virum! Minime, minime, inquit.

quit. Immo vero pœnas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hicne vir patriæ natus, usquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsum a vobis ad se vocabunt?

O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratham, si ejecerit: miseram, si amiserit! Sed finis sit. Neque enim præ lacrymis jam loqui possum: & hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, Judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in iudiciis legendis optimum, & sapientissimum, & fortissimum quemque legit.

C. RABIRIO POSTUMO.

O R A T I O XXXIX.

A R G U M E N T U M.

LEgis Juliae de repetundis caput quoddam erat, Quo ea pecunia pervenisset: ut, si de repetundis damnatus non cavisset populo prædibus ante iudicium datis, neque honorum suorum venditione post damnationem satisfecisset, si postularentur, ad quos ea pecunia pervenisset. A. Gabinius Syriae proconsul, cum Romam revertisset App. Claudio & L. Domitio Coss. accusatus est de maiestate apud C. Asium, & absolutus: accusatus iterum de repetundis apud M. Coroneum damnatus est, quod accepta pecunia Ptolemæum in regnum restituisset. Gabinio damnato lis, ut mos erat, aestimata est decem millibus talentum: cumque ex illius bonis tantum pecunia non posset redigi, neque antea prædes populo dedisset; accusatus est ab eodem Gabinio accusatore C. Mimnio Tribuno pl. C. Rabirius apud eosdem iudices, quasi ad eum ea pecunia pervenisset. Cicero defendit. FERRATIUS.

I. **S**I quis est, Judices, qui C. Rabirium, quod suæ fortunæ fundatas præsertim, atque optime constitutas opes¹ potestati regie², libidinique commiserit, reprehendendum putet; adcribat ad iudicium suum, non modo meam, sed hujus etiam ipsius, qui commisit, sententiam. Neque enim cuiquam ejus consilium vehementius, quam ipsi, displicet. Quanquam hoc plerumque fasimus, ut consilia eventis ponderemus: & cui bene quid processerit, multum illum.

¹ Suae fortunæ... opes] Vide Mureti Var. Lect. XVII, 5.

² Potestati regie] Ptolemæo, quod ex narratione perspicuum erit. Est.

quit. Immo vero pœnas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hicne vir patriæ natus, usquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsam a vobis ad se vocabunt?

O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, si ejecerit: miseram, si amiserit! Sed finis sit. Neque enim præ lacrymis jam loqui possum: & hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, Judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in iudiciis legendis optimum, & sapientissimum, & fortissimum quemque legit.

C. RABIRIO POSTUMO.

O R A T I O XXXIX.

A R G U M E N T U M.

LEgis Juliae de repetundis caput quoddam erat, Quo ea pecunia pervenisset: ut, si de repetundis damnatus non cavisset populo prædibus ante iudicium datis, neque honorum suorum venditione post damnationem satisfacisset, si postularentur, ad quos ea pecunia pervenisset. A. Gabinius Syriae proconsul, cum Romam revertisset App. Claudio & L. Domitio Coss. accusatus est de maiestate apud C. Asium, & absolutus: accusatus iterum de repetundis apud M. Coroneum damnatus est, quod accepta pecunia Ptolemæum in regnum restituisset. Gabinio damnato lis, ut mos erat, aestimata est decem millibus talentum: cumque ex illius bonis tantum pecunia non posset redigi, neque antea prædes populo dedisset; accusatus est ab eodem Gabinii accusatore C. Mimnio Tribuno pl. C. Rabirius apud eosdem iudices, quasi ad eum ea pecunia pervenisset. Cicero defendit. FERRATIUS.

I. **S**I quis est, Judices, qui C. Rabirium, quod suæ fortunæ fundatas præsertim, atque optime constitutas opes¹ potestati regie², libidinique commiserit, reprehendum putet; adcribat ad iudicium suum, non modo meam, sed hujus etiam ipsius, qui commisit, sententiam. Neque enim cuiquam ejus consilium vehementius, quam ipsi, displicet. Quanquam hoc plerumque fasimus, ut consilia eventis ponderemus: & cui bene quid processerit, multum illum.

¹ Suae fortunæ... opes] Vide Mureti Var. Lect. XVII, 5.

² Potestati regie] Ptolemæo, quod ex narratione perspicuum erit. Est.

lum providisse; cui fecus, nihil sensisse dicamus. Si extitisset in rege fides, nihil sapientius Postumo: quia sefellit rex, nihil hoc amentius dicitur; ut jam nihil esse videatur, nisi divinare, sapientis. Sed tamen, si quis est, Judices, qui illum Postumi, sive inanem spem, sive inconsultam rationem, sive (gravissimo verbo utar) temeritatem vituperandam putet; ego ejus opinioni non repugno: illud tamen deprecor, ut, cum ab ipsa fortuna crudelissime videat hujus consilia esse multata: ne quid ad eas ruinas, quibus hic oppressus est, addendum acerbitatis putet. Satis est homines imprudentia lapsos non erigere: urgere vero jacentes, aut precipitantes impellere, certe est inhumanum: praesertim, Judices, cum sit hoc generi hominum prope natura datum, uti, qua in familia laus aliqua forte floruerit, hanc sere, qui sunt ejus stirpis, quod sermone hominum ad memoriam patrum virtus celebretur³, cupidissime persequantur; siquidem non modo in gloria rei militaris Paulum Scipio, aut Maximum filius, sed etiam in devotione vitae, & in ipso genere mortis imitatus est P. Decium filius. Sint igitur familia, Judices, parva magnis⁴.

II. Fuit enim, pueris nobis, hujus pater C. Curius princeps ordinis equestris, fortissimus, & maximus publicanus: cujus in negotiis gerendis magnitudinem animi non tam homines probabant, nisi in eodem benignitas incredibilis fuisset: ut in augenda re non avaritiae praedam, sed instrumentum bonitati quaerere videretur. Hoc ille natus, quamvis patrem suum nunquam viderat⁵; tamen & natura ipsa duce, & quae plurimum valet, & assiduis domesticorum sermonibus, in paternae culpa similitudinem deductus est. Multa gessit: multa contraxit: magnas partes⁶ habuit publicorum⁷: credidit populis: in pluribus pro-

³ Quod sermone hominum ad memoriam patrum virtus celebretur. Cum saepe homines patrum virtutem commemorarent in filiis ornandis. Ferrat.

⁴ Parva magnis. Publicanus Imperatoribus. Idem.

⁵ Nunquam viderat. Unde Postumi cognomen accepit. Nam.

⁶ Magnas partes. Praecipuas curationes: ut infra. Dicitur parvus. Idem.

⁷ Publicorum. Sic Pall. aucto, neque saliter citat Turnebus, lib. x. Adversar. cap. 23. legique sic voluit Cujacius in lib. x. Observ. cap. 25. Marcus, xvii. Vulgata publicorum. Grut.

provinciis ejus versata res est: dedit se etiam regibus⁸: huic ipsi Alexandrino grandem jam antea pecuniam credidit: nec interea locupletare amicos unquam suos destitit, mittere in negotium⁹, dare partes, re augere, fide sustentare. Quid multa? cum magnitudine animi, tum liberalitate, vitam patris & consuetudinem expresserat. Pulsus interea regno Ptolemaeus dolosis consiliis (ut dixit Sibylla¹⁰, sensit Postumus) Romam venit. Huic egenti, & roganti hic infelix pecuniam credidit: nec tum primum. Nam regnanti crediderat absens: nec temere se credere putabat, quod erat nemini dubium, quin is in regnum restitueretur a senatu, populoque Romano. In dando autem, & credendo processit longius: nec suam solum pecuniam credidit, sed etiam amicorum: stulte: quis negat? aut quis jam non admonet? Quod male¹¹ cecidit, bene consultum putares.

III. Id est difficile, quod cum spe magna sis ingressus, id non exequi usque ad extremum. Supplex erat rex: multa rogabat: omnia pollicebatur: ut jam metuere Postumus cogatur, ne, quod crediderat, perderet, si credendi constituisset modum. Nihil autem erat illo blandius, nihil hoc benignius: ut magis poeniteret coepisse, quam liceret desistere.

Hinc primum exoritur crimen illud: senatum corruptum esse dicunt¹². O dii immortales! haec est illa exoptata judicio-

Tom. VI.

N n rum

⁸ Dedit se Regibus. Dicitur se alicui esse offerre alicui sua officia, & operam, & facere, quod quis vult. Cic. II. epist. ad Fam. 8. Da te homini, complectitor, mihi crede. Gravius. Videatur item Turnebus, Advers. lib. x. cap. 23.

⁹ Mittere in negotium. Ad obeunda societatum negotia: ad deportandas pecunias, quae a societate credebantur, aut ad eas exigendas. Horum.

¹⁰ Dixit Sibylla. Cum a Senatu decretum esset, ut Lentulus qui tum proconsul Ciliciam obtinebat, Regem reduceret: Rex autem legatos Alexandrinorum, qui Romam causam expulsiōnis discuti veniebant, partim interficiendos, partim corrupendos curasset: Jovis statua in Albano posita de caelo raptata est: ob eam causam Sybillini libri consulti sunt, in quibus ita scriptum fuit: Si Aegypti

res converterit, opis indigent, amicitiam liquidam ne recusetis, exercitum autem non illum adjuveris, aliquoties in labore & discrimine curasset. Quae verba Senatus cum ita quae acciderant contulerit, ea quae prius decreverat religionis causa (ut dicebant) abrogavit. Haec Dio. Sed tamen Cicero ad Lentulum scribens lib. epist. fam. I. fides & simulata haec fuisse omnia confirmat. Hor.

¹¹ Quod male. Ant. Augustinus legebat: Quod male cecidit: id si bene, bene consultum putares.

¹² Hinc primum exoritur crimen illud: Senatum corruptum esse dicunt. Vel hic legatur pro hinc, & tunc sententia erit clarior: vel omnia illa deleantur, primus exoritur crimen illud. Et tunc exponam, hinc, ex hac pecunia scilicet, corruptum esse senatum dicunt. Delenda quidem esse videntur, tum quod

rum severitas? corruptores nostri causam dicunt¹³: nos, qui corrupti sumus, non dicimus¹⁴. Quid ergo? senatum defendam hoc loco, Judices? Omni equidem loco debeo: ita de me est meritis ille ordo: sed id nec agitur hoc tempore, nec cum Postumi causa res ista conjuncta est. Quanquam ad summum itineris, ad illam magnificentiam apparatus, comitatumque regum suppeditata pecunia a Postumo est, factaque syngrapha sunt in Albano Cn. Pompeii, cum ille Roma profectus esset: tamen non debuit is, qui dabat, quo ille, qui accipiebat, consumeret, querere. Non enim latroni, sed regi credidit: nec regi inimico populi Romani, sed ei, cujus reditum consuli datum a senatu videbat: nec ei regi, qui alienus ab hoc imperio esset, sed ei, quicum foedus ferri in Capitolio viderat.

Quod si creditor in culpa sit, non qui est improbe credita pecunia utas: damnetur is, qui fabricatus gladium est, & vendidit, non is, qui illo gladio civem aliquem interemit. Quamobrem neque tu, C. Memmi, hoc facere debes, ut senatum, cujus auctoritati te ab adolescentia dedisti, in tanta infamia versari velis, neque ego id, quod non agitur, defendere. Postumi enim causa, quaecumque est, sejuncta a senatu est. Quod si item a Gabinio sejunctam ostendero; certe, quod dicas, nihil habebis.

IV. Est enim haec causa, quo ea pecunia pervenerit¹⁵, quasi quaedam appendicula causae iudicatae, atque damnatae. Sunt lites

quod ex loco inferiore delumpta esse appareant, et ex hoc ipso crimine exoritur: cum etiam, quod si non deleantur, nullam fore accusatio illa sequens adversus Rabirium vim habere, quod senatus corruptus esse diceretur. Nam delicti illi, & is, qui restant, conjuncti inter se, sic, hinc *Senatus corruptum esse dicitur*: vim accusatio majorem habet, cum obicitur Rabirio, quod ex ea pecunia, quam ille Regi credidisset, corruptus esse Senatus dicitur. Quod tamen verba illa atinet, *primum exoritur crimine illud*, sic etiam loquitur in ea pro Ligario cap. 7: *Hinc in Ligurion crimine exoritur*, Patricius.

¹³ Causam dicunt:] Rei sunt, accusantur.

Manutius.

¹⁴ Non dicimus] Nam si, qui corrupti, accusatur: cur non simul is, qui corruptus est? Idem.

¹⁵ Quo ea pecunia pervenerit] Verba legis Juliae adversus omnes, qui partem aliquam pecuniae contra leges accepissent. Qui non accusabantur primo loco, sed post eum, in quem totum illud accepta pecunia crimine conjiceretur. Qui si erat absolutus, nemo praeterea accusabatur. Sin damnatus, accusabantur ii, ad quos eius pecuniae pars pervenisse putaretur. Ideo subiungitur: *quasi quaedam appendicula causae iudicatae atque damnatae*, Idem.

lites aestimatae A. Gabinio¹⁶: nec praedes dari, nec ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, a populo recipi¹⁷, lex aequa est. Jubet lex Julia persequi ab is, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus sit, pervenerit. Si est hoc novum¹⁸ in lege Julia, sicuti multa sunt severius scripta, quam in antiquis legibus, & sanctius iudicata: sane etiam consuetudo hujus generis judiciorum, nova. Sin hoc totidem verbis translatum caput est, quod fuit non modo in Cornelia, sed etiam ante in lege Servilia: per deos immortales! quid agimus, Judices? aut quem hunc morem novorum judiciorum in rempublicam inducimus? Erat enim haec consuetudo nota vobis quidem omnibus, sed, si usus magister est optimus, mihi debet esse notissima. Accusavi de pecuniis repetendis: iudex sedi: praetor quasivi: defendi plurimos. Nulla pars, quae aliquam facultatem^b dicendi¹⁹ afferre posset, non mea fuit. Ita contendo, neminem unquam, quo ea pecunia pervenisset, causam dixisse, qui in aestimandis litibus appellatus non esset. In litibus autem nemo appellabatur, nisi ex testium dictis,

N n 2 aut

¹⁶ Sunt lites aestimatae A. Gabinio] Damnum reo, aestimatio fiebat accepta ab eo pecunia. Nam pecuniam aut praedes dari se soluturos pollicebantur: aut ex rei bonis, auctione venditis, exigi oportebat. Neutrum dicit esse factum. Idem.

¹⁷ Nec ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset, a populo recipi, &c.] Lictio corruptissima. Quomodo legatur in scriptis suis, prodidit Turnebus, Adverf. x. 23. Nam ut veteris editionis, & Palli variantes adscribam, omnia nota est. Mutetur aut eorum a se veram lectionem e Ciofilii libro: *litium fuit, servari potest*. Cujacius Paratitilis ad De Lege Julia repetendum, legendum esse asserit, *litium fuisset, pecunia servata*; Genter, legit autem Lambinus, *Nec ex ejus bonis, quanta summa litium fuisset recepta*. Lex aequa est? Jubet lex, &c. Bene quidem, si ex MSS. Confer, quae infra leguntur, cap. 13. Olivet.

¹⁸ Si est hoc novum] Mili vero simillima videtur emendatio Mureti, qui legit e duobus manuscriptis: *Si est hoc novum in lege Julia, sicuti multa sunt severius scripta, quam in antiquis legibus, & sanctius*; Inducatur

sane etiam consuetudo hujus generis judiciorum nova. Pro iudicata scribitur sane in Francii etiam inducitur. Et vulgata nullam sententiam commodam extorqueas, nec quid tibi hic velle iudicaria, facile dicas. Nam valde friger oratio, si sic exolices quae & sanctius esse scripta ab hominibus iudicata sunt. Nunquam sic scripsit Cicero. Vera est manus scriptorum Mureti & Francii lectio. Sequentia clamant, hanc esse solam probandam, *Sin hoc totidem verbis, &c. quid agimus, Judices? aut quem hunc morem novorum judiciorum inducimus?* Si hoc novum est, & ex lege Julia proficitur; inducatur nova iudicia. Sin vero hoc antiquum est, & ex vetustioribus legibus in Julianam translatum, cur novum iudiciorum morem inducimus? Nihil certius. Graev.

a Man. Lamb. quor

b Lamb. dicendi

19 Dicendi] Malo, dicendi, quod alii

ante nos videntur. Non enim hic de eloquentia sermo est, sed de notitia consuetudinibus judiciorum, quam sibi dixit, si usus magister est optimus, debere esse notissimam. Manutius.

aut tabulis privatorum, aut rationibus civitatum²⁰. Itaque in inferendis litibus adesse solebant, qui aliquid de se verebantur: & cum erant appellati, si videbatur, statim contra dicere solebant. Sin ejus temporis recentem invidiam pertimerant, respondebant postea. Quod cum fecissent, permulti saepe vicerunt.

V. Hoc vero novum est, ante hoc tempus omnino inauditum. In litibus Postumi nomen est nusquam. In litibus dico? modo vos iidem in A. Gabinium iudices sedistis: num quis testis Postumum appellavit? Testis autem? num accusator? num denique toto illo iudicio Postumi nomen audistis? Non igitur reus ex ea causa, quae iudicata est, redundat Postumus: sed est arreptus unus eques Romanus de pecuniis repetundis reus: Quibus tabulis? quae in iudicio A. Gabinii recitatae non sunt. Quo teste? a quo rum appellatus nusquam est. Qua appellatione litium? in qua Postumi mentio facta nulla est. Qua lege? qua non tenetur. Hic jam, Iudices, vestri consilii res est, vestrae sapientiae. Quid deceat vos, non, quantum liceat vobis, spectare debetis. Si enim, quid liceat, quaeritis: potestis tollere e civitate, quem vultis. Tabella est, quae dat potestatem: occultat eadem libidinem. Cujus conscientiam nihil est quod quisquam timeat, si non pertimescat suam.

Ubi est igitur sapientia iudicis? In hoc, ut non solum quid possit, sed etiam quid debeat, ponderet: nec, quantum sibi permisissimum, meminerit solum, sed etiam, quatenus commissum sit. Datur tibi tabella iudicii. Qua lege? Julia de pecuniis repetundis. Quo de reo? de equite Romano. At iste ordo lege ea non tenetur.

Illo, inquit²¹, capite, quod erat in Postumum, quod in Gabi-

²⁰ *Rationibus civitatum*] Quae recitari solebant in iudicio: ut ex iis constaret, quam quisque pecuniam contra leges cepisset. *Idem.*

²¹ *Illo, inquit*] Mureti, *Var. Lect. XVII. 5.* emendatio, quamvis videatur esse ingeniosa, si tamen attentius tam consideres, a-

liena non modo est a veteribus libris, sed etiam ab huius loci sententia. Nam ista verba, ut Muretus ea concepit, cum in Gabinium iudex esset, nihil de Rabirio auditum, nihil cum ei litis aestimarentur, sunt necessaria Ciceronis, quae respondentur his iudicis verbis: *Illo, inquit, capite, quod erat in Postu-*

Gabinium iudex esses, nihil Gabinio datum, cum in eum litis aestimarentur. At nunc audio. Reus igitur Postumus est ea lege, qua non modo ipse, sed totus etiam ordo solutus, ac liber est.

VI. Hic ego nunc non vos prius implorabo equites Romani, quorum jus iudicio tentatur²², quam vos senatores, quorum agitur fides in hunc ordinem: quae quidem cum saepe ante, tum in hac ipsa causa nuper est cognita. Nam cum, optimo & praestantissimo consule, Cn. Pompejo, de hac ipsa quaestione referente, existerent nonnullae, sed parvae tamen acerbae sententiae, quae censerent, ut tribuni, ut praefecti, ut scribae, ut comites omnes magistratum, lege hac tenerentur: vos, vos, inquam, ipsi, & senatus frequens restitit: & quamquam tum, propter multorum delicta, etiam ad innocentium periculum tempus illud exarserat, tamen, cum odium non restingeretis, huic ordini ignem novum subijci non sivistis.

Hoc animo igitur senatus. Quid? vos equites Romani, quid tandem estis acturi? Glauca²³ solebat, homo impurus, sed tamen acutus, populum monere, ut, cum lex aliqua recitaretur, primum versum attenderet. Si esset *Dictator, Consul, Praetor, Magister equitum*: ne laboraret; sciret nihil ad se

Postumum. Sed Ciceronis esse non possant, quia sequentibus responderet nemum Cicero his, quae ex iudicis persona sibi ipse objicit. *At nunc audio* scilicet, quo capite legis iudex teneri Postumum credat. In praecedentibus hanc *reperit*, ut videt, Cicero appellat iudicem. *Datur tibi tabella iudicii.* *Ecce.* Illamque monere, ut cogitet lege Julia repetundarum non teneri Postumum, quia sit eques, urque caveat ne tabella libidinose abutatur. Ciceroni respondet iudex: *Illo capite tenetur quod erat in Postumum, quod in Gabinio iudex esset, &c.* Nunc quid mihi de hoc inquinato loco videatur, audi. Existimo scribarum culpa excidisse verba capitis legis Juliae, quod iudex laudabat, nimirum, *QUO PECUNIA PERVENERIT*, idque somnolentia scribarum, quia, haec verba omittit a quo incipiunt, ut statim sequentia a quod, quod erat in Postumum. Sic igitur hunc locum censos constituendum esse. *Illo, inquit, capite, quod erat in Postumum, quod PECUNIA PERVENERIT, quod erat in Postumum.*

Cum in Gabinium iudex esset, nihil Gabinio datum, cum litis aestimarentur. Nam in veteribus est *aestimaret*. Si nullis *aestimarentur*, cum illis, non tenitur. Nihil accepit Gabinium a Postumo, cum de Gabinio pronunciarent, cum tamen pars regis pecuniae pervenerit ad Postumum. Ergo hoc capite tenetur. Ad haec regetur Cicero, *At nunc audio. Reus igitur, & qua sequuntur.* *In eum adscriptis imperitis aliquis margini, cum vellet explicare, cui litis sint estimata.* Cicero non dixisset, Latinum enim non est, cum *litis in eum aestimarentur*, sed cum *ei litis aestimarentur*: quod & Muretus intellexit, aut cum *ejus litis aestimarentur*. Grævius.

²² *Quorum jus iudicio tentatur*] Vestrum jus est, ne quis vos lege de repetundis accusare possit. Hoc jus tenentur, uno equite Rom. in iudicium vocato, qui si damnatus erit, eum eandem sibi quisque vestrum calamitatem pertimescat. *Mantuanus.*

²³ *Glauca*] De quo in Bruto.

se pertinere. Sin autem, QUICUNQUE post hanc legem: videret, ne qua nova quaestione alligaretur. Nunc vos, equites Romani, videte. Scitis, me ortum e vobis: omnia semper sensit pro vobis: nihil horum sine magna cura, & summa caritate vestri ordinis loquor. Alius alios homines, & ordines; ego vos semper complexus sum. Moneo, & praedico: integra re, causaque denuntio: omnes homines, deosque testor; dum potestis, dum licet, providete, ne duriores vobis conditionem statuatis, ordinique vestro, quam ferre possit. Serpet hoc malum (michi credite) longius, quam putatis.

VII. Potentissimo & nobilissimo tribuno plebis, M. Druso, unam in equestrem ordinem quaestionem ferenti, Si quis ob rem judicatam pecuniam cepisset: aperte equites Romani resisterunt. Quid? hoc licere volebant? minime: neque solum hoc genus pecuniae capiendae turpe, sed etiam nefarium arbitrabantur. Attamen ita disputabant, eos teneri legibus oportere, qui suo iudicio essent illam conditionem vitae secuti. Delestat amplissimus civitatis gradus, sella curulis, fasces, imperia, provinciae, sacerdotia, triumphus, denique imago ipsa, ad posteritatis memoriam prodita. Est simul etiam sollicitudo aliqua²⁴, & legum, & iudiciorum major quidam metus. Nos ista nunquam contempsimus, (ita enim disputabant) sed hanc vitam quietam atque otiosam secuti sumus. Quae, quoniam honore caret, careat etiam molestia. Tam es tu iudex, quam ego senator²⁵. Ita est: sed tu istud petiisti, ego hoc cogor. Quare aut iudici mihi non esse liceat, aut legem lege senatoria non timere.

Hoc vos, equites Romani, jus a patribus acceptum amittitis? Moneo, ne faciatis. Rapiuntur homines in haec iudicia ex omni non modo invidia, sed sermone malevolorum, nisi cavetis. Si jam vobis nuntiaretur in senatu sententias dici, ut

²⁴ Est simul etiam sollicitudo aliqua] Sensus est, istis honoribus & ornamentis aliqua etiam sollicitudo atque molestia, minorum ob majorum iudiciorum pericula, imminuta est: majorem enim lego, non maiorem. Hottom.

²⁵ Tam es tu iudex, quam ego senator]

Obiectio senatorum. Cur ea lege, qua nos teneremur, vos equites liberi, ac soluti esse vultis? quandoquidem, si senatores nos sumus, vos iudices estis. Tu eques tam es iudex, quam ego sum senator. Quid si ego senator iudicis non recuset, quid est, qui tu iudex ea recuset? Manuzius.

his legibus teneremini, concurrentum ad curiam putaretis. Si lex ferretur, convolaretis ad Rostra. Vos senatus liberis hac lege esse voluit: populus nunquam alligavit: soluti huc convenistis: ne constricti discedatis, cavete. Nam, si Postumo fraudi fuerit, qui nec tribunus, nec praefectus, nec ex Italia comes, nec familiaris Gabinii fuit: quoniam se modo defendent posthac, qui vestri ordinis cum magistratibus nostris fuerint his causis implicati?

Tu, inquit, Gabinium, ut regem reduceret, impulisti. Non patitur mea me jam fides de Gabinio gravius agere. Quem enim ex tantis inimicitis²⁶ receptum in gratiam summo studio defenderim²⁷, hunc afflictum violare non debeo: quocum stante si me Cn. Pompei auctoritas in gratiam non reduxisset, nunc jam ipsius fortuna reduceret. Sed tamen, cum ita dicis, Postumi impulsu Gabinium profectum Alexandriam: si defensionem Gabinii fidem non habes, obliviscerisne etiam accusationis tuae? Gabinium se id fecisse dicebat reipublicae causa, quod classem Archelai timeret, quod mare refertum fore praedonum putaret. Lege etiam id sibi licuisse dicebat. Tu inimicus negas. Ignosco: & eo magis, quod est contra illud iudicatum. Redeo igitur ad crimen, & accusationem tuam.

VIII. Quid vociferabare, decem millia talentum Gabinio esse promissa? Huic videlicet perblandus reperendus fuit²⁸, qui hominem, ut tu vis, avarissimum exoraret, festertium bis millies & quadringenties ne magnopere contemneret. Gabinium illud, quoquo consilio fecit, fecit certe suo. Quaecumque mens illa fuit, Gabinii fuit. Sive ille, ut ipse dicebat, gloriam; sive, ut tu vis, pecuniam quaesivit: quaesivit sibi. Num Gabinii comes, vel sectator? negat. Non enim ad Gabinii, cuius

²⁶ Ex tantis inimicitis] Consul Gabinium tribunum pl. in ejiciendo Cicerone Clodium adjuverat. Idem.

²⁷ Defenderim] Vide Orationum Fragmenta, pro A. Gabinio.

²⁸ Huic videlicet perblandus reperendus fuit] Enumeratio ex codice Ms. perblandus blandus, quo verbo magnopere hic locus illustratur. Hottom. Muretus corrigi ex Ms. Hui!

videlicet per blandus, &c. Gruterus. Huic id est, Gabinio. Est enim, huius gratia. Ptolemeo homo blandus reperendus fuit, hoc est, ad hunc exorandum Gabinium, ne tantam pecuniam sperneret. Aut, si quis malit, legatur. Homo videlicet perblandus: non alioquin perblandus tibicinem desiderat. Quod quidam scribitur huius! nimis videtur Comiti. Behetius.

id negotium non erat, sed ad P. Lentuli²⁹, clarissimi viri, auctoritatem, a senatu profectam, & consilio certo, & spe non dubia, Romam contenderat.

At dioces³⁰ fuit regius. Et quidem in custodia etiam fuit regia: & vita ejus oblata poenae est³¹. Multa praterea, quae libido regis, quae necessitas coegit ferre, pertulit. Quorum omnium rerum una reprehensio est, quod regnum intravit, quod potestati se regis commiserit. Verum si quaerimus, stulte. Quid enim stultius, quam equitem Romanum, ex hac urbe, hujus, inquam, reipublicae civem, quae est una maxime, & fuit semper libera, venire in eum locum, ubi parentum alteri, & servendum sit?

IX. Sed ego in hoc tandem, Postumo non ignoscam, homini mediocriter docto, quo videam sapientissimos homines esse lapsos? Virum unum totius Graeciae facile doctissimum, Platonem, iniquitate Dionysii, Siciliae tyranni, cui se ille commiserat, in maximis periculis insidiisque esse versatum accepimus: Callisthenem, doctum hominem, comitem Magni Alexandri, necatum: Demetrium & ex republica Athenis, quam optime gesserat, & ex doctrina nobilem & clarum, qui Phalereus vocitatus est, in eodem isto Aegypti regno, aspide ad corpus admota, vita esse privatum.

Plane confiteor, fieri nihil posse dementius, quam scientem in eum locum venire, ubi libertatem sis perditurus. Sed hujus istius facti stultitiam major jam superior stultitia³² defendit:

²⁹ P. Lentuli] Ciliciae proconsulis, cui negotium illud senatus mandaverat, ut scripserat ad eum Cicero's epistola docent. *Man.*
³⁰ Diocetes] Procurator, & quasi dispensator regius, *vid. de decessio.* Infra: *Ut venimus est Alexandria ad Auletem, hoc una ratio a rege proposita Postumo est servanda pecunia, si curatorem, & quasi dispensationem regiam suscipisset, id autem facere non poterat, nisi diocetes.* Hoc enim nomine utitur, qui a rege esset constitutus. Ex hoc loco satis apparet Aegyptum Graeca lingua usam esse. Atque etiam infra, cum de legatis Alexandrinis Cicero loquatur, Graecos appellat. *Nostis, inquit, insulserunt Graecorum.* *Manut.*

³¹ Vita ejus oblata poena est] Legendum, *vita ei oblata poena est, censuram* Hotomanus, Patricius, Muretus, & Rubenius. Quod Graevius recepit.

³² Superior stultitia] Quod regi grandem pecuniam credidit, non modo postquam regno pulsus est, sed antea quoque, cum regnaret. Eam pecuniam, rege restituto, ut recuperaret, in regnum venit stulte: quid enim stultius quam venire in eum locum, ubi parentum alteri, & servendum sit? Sed haec stultitia necessaria, superior illa voluntaria fuit. Itaque hanc ab illa, unde ora est defendi, atque excusari, quis non videt? *Manutius.*

dit: quae facit, ut hoc stultissimum facinus, quod in regnum venerit, quod regi se commiserit, sapienter factum esse videatur. Siquidem non tam semper stulti, quam sero sapientis est, cum stultitia sua impeditus sit, quoquo modo possit, se expedire.

Quamobrem illud maneat, & fixum sit, quod neque moveri, neque mutari potest: in quo aequi sperasse Postumum dicunt, peccasse iniqui, ipse etiam insanisse se confitetur, quod suam, quod amicorum pecuniam regi crediderit cum tanto fortunarum suarum periculo. Hoc quidem semel suscepto atque contracto, perpetienda illa fuerunt, ut se aliquando ad suos vindicaret³³. Itaque objicias licet, quam voles saepe, palliatum³⁴ fuisse, aliqua habuisse non Romani hominis insignia. Quoties eorum quippiam dices, toties unum dices atque illud, temere hunc pecuniam regi credidisse: suas fortunas, atque famam libidini regiae commisisse. Fecerat temere: fateor: mutari factum jam nullo modo poterat: aut pallium sumendum Alexandriae, ut ei Romae togato esse liceret; aut omnes fortunae abjiciendae, si togam retinisset.

X. Deliciarum causa & voluptatis, non modo civis Romanos, sed & nobiles adolescentes, & quosdam etiam senatores summo loco natos, non in hortis, aut suburbanis suis, sed Neapoli in celeberrimo oppido cum mitella³⁵ saepe videmus. Chlamydatum³⁶ illum L. Syllam imperatorem; L. vero Scipionis, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque devicit, non solum cum chlamyde, sed etiam cum crepidis in

Tom. VI.

O o

Capi-

* Vid. *Man. Grut.* omittunt, *non*

³³ *Ut se aliquando ad suos vindicaret*] Manutius interpretatur, ut aliquando ad suos, tanquam a servitute regia in libertatem redire possit. Graevius autem latinum hoc esse, & intelligi posse negat; legitque, *ut se aliquando a suis vindicaret*, nempe a damnis fortunarum. Mihi & lectio recepta, & Manutiana interpretatio probatur. *Erensius.*

³⁴ *Palliatum*] Pallio togatus, ut Alexandrinum hominem, quam totus, ut Romanum, ulum esse. *Manutius.*
³⁵ *Cum mitella*] Bene delicias & voluptatibus mitellam adjungit. *Fait enim mi-*

tra; tegumentum capitis vitorum mollium, ut etiam foeminarum. Quare viris probrosum fuit gestare mitram. IV. *Eneid.* 216. *At nunc ille Paris cuos semiviro comitatus Alaois mentum mitra, &c.* Vide & IX. 616. *Abram.*

³⁶ *Chlamydatum*] Plerumque enim togate dicari statuae solebant, quemadmodum scribit Plinius, lib. xxxiii, cap. 5. Atque horum quidem mentionem facit Valerius Max. libro i. cap. 6. sed cum hunc Cicero's locum inferere in suam ille historicam cogitaret, verborum oblivione Neapoli Syllam cum chlamyde ambulasse scribit. *Hor.*

Capitolio statum videtis: quorum impunitas fuit non modo a iudicio, sed etiam a sermone. Facilius certe P. Rutilium Rufum necessitatis excusatio defendit: qui, cum a Mithridate Mytilenis oppressus esset, crudelitatem regis in togatos vestitus mutatione vitavit. Ergo ille P. Rutilius, qui documentum fuit hominibus nostris virtutis, antiquitatis, prudentiæ, consularis homo, foccos habuit & pallium? nec vero id homini tum quisquam, sed tempori assignandum putavit: Postumo crimen vestitus asseret is, in quo spes fuit, posse se se aliquando ad fortunas suas pervenire?

Nam, ut ventum est Alexandriam ad Auletem ³⁷, Iudices, hæc una ratio a rege proposita Postumo est servanda pecuniæ, si curationem, & quasi dispensationem regiam suscepisset. Id autem facere non poterat, nisi diocetes: hoc enim nomine utitur, qui a rege esset constitutus. Odiosum negotium Postumo videbatur: sed erat nulla omnino recusatio. Molestum etiam nomen ipsum: sed res habebat nomen hoc apud illos, non hic imposuerat. Oderat vestitum etiam illum: sed sine eo nec nomen illud poterat, nec munus tueri. Ergo aderat vis, ut ait poeta ille noster, *que summas frangit, infirmatque opes*. Moreretur, inquit. Nam id sequitur. Fecisset certe, si sine maximo dedecore ³⁸, tam impeditis suis rebus, potuisset emori.

XI. Nolite igitur fortunam convertere in culpam: neque regis injuriam hujus crimen putare: nec consilium ex necessitate, nec voluntatem ex vi interpretari: nisi forte eos etiam, qui in hostes, aut in prædones inciderint, si aliter quippiam coacti faciant, quam libere, vituperandos putes. Nemo nostrum ignorat, etiam si experti non sumus, consuetudinem regiam. Regum autem hæc sunt imperia, *Animadverte*, & *dicto pare*: & *Præter rogatum si querere* ³⁹: & illa minæ, si

³⁷ Auletem] Latine, tibicinem. Cognomen Ptolemæi regis, quia fidibus præcipue delectaretur. *Manut.*

³⁸ Si sine maximo dedecore] Retorquet argumentum. Mori debuit, quo dedecus effugeret. Immo vero mori, tam impeditis re-

buis suis, sine dedecore, & quidem maximo, non potuit: ad priorem enim culpam rei familiaris temere projectæ, desperationis, animique debilitati, & fidei, & fortune cœdenti infamiam addidisset. *Idem.*

³⁹ Præter rogatum si querere] Legendum, si

te secundo lumine hic offendero, Moriæ. Quæ non ut delectemur solum, legere & spectare debemus, sed ut cavere etiam, & effugere discamus.

At ex hoc ipso crimen exoritur. Ait enim, dum Gabinio pecuniam Postumus cogeret ex decumis imperatorum ⁴⁰, pecuniam sibi coegisse. Non intelligo hoc quale sit: utrum accessionem decumæ, ut nostri facere coactores solent, centesima; an decessionem de summa fecerit ⁴¹. Si accessionem: undecim millia talentum ad Gabinium pervenerunt. At non modo abs te decem millia objecta sunt, sed etiam ab his æstimata. Adde illud etiam: qui tandem convenit, aut tam gravi onere tributorum ad tantam pecuniam cogendam mille talentum accessionem esse factam: aut in tanta mercede hominis, ut vis, avarissimi, mille talentum decessionem esse concessam? Neque enim fuit Gabinii, remittere tantum de suo: nec regis, imponere tantum pati suis. Aderunt testes, legati Alexandrini. Hi nihil in Gabinium dixerunt: immo hi Gabinium laudaverunt. Ubi ergo ille mos? ubi consuetudo iudiciorum? ubi exempla? soletne is dicere in eum, qui pecuniam redegit ⁴²,

O o z qui

si loquere, non ut in libris manusc. & vulgatis, querere. Sunt enim hæc ex Euripidis Medæa, ut *ἀδύρ ἀδύρ*. Quis, si ex Euripide expressa sunt, ut sunt, legendum in imperativo, præter rogatum *ne loquere*. Lambinus. Præter rogatum, est præter id, quod rogatis. Si querere, si marmures. H. Columnæ.

⁴⁰ Ex decumis imperatorum] Turnebus hoc loco, detinuit imperatorum interpretationem; decumas pecuniam imperatorum interpretatus ad usum Gabinii. Quod si est, legentem fere, vel ex decumis imperatorum, vel ex decumis imperatorum, Patriæ.

⁴¹ Utrum accessionem decumæ, ut nostri coactores solent, centesimam, an decessionem de summa fecerit] Gabinio, regio iussu, cogebatur illa pecunia, nempe decem millia talentum. Postumus vade sibi sumpsit? Nam si ex decumis sunt decem millia talentum, quæ Gabinii sunt: pro Postumo quid superest? Exegit, inquit, centesimam, nostrorum coactorum more, præter illa decem millia talentum Gabinio coacta: ex quibus, cum ei pro reductione regis promissa essent, detrahi ni-

hil oportuit. Si hoc verum est, respondet Cicero, tota coacta pecunia undecim millia talentum fuisset, non decem millia: quæ ab accusatore objecta, iudices, damnato Gabinio, æstimaverunt. Id autem quis verum putabit? Nam tantum novi oneris, id est mille talentum, imponi populis, rex non videtur passurus fuisse. Siu autem Postumum in cogenda sibi pecunia non accessionem fecisse ad decem millia talentum, sed ex ipsis decem millibus, Gabinio promissis, centesimam sibi sumpsisse dices: cui verisimile videbitur Gabinium, hominem, ut tu vis, avarissimum, tantum pecuniæ de promissa sibi summa detrahi passum esse? *Manut.*

⁴² Soletne is dicere in eum, qui pecuniam redegit] Cum a coactoribus imperatorum nomine pecunia redigeretur, solebat imperatoris nomen in tabulas expensæ & acceptæ, id est, Alexandrinorum & coactorum referri. Quæ de causâ si postea querendum civibus videretur, primum in eum, cujus nomine redacta erat pecunia, accusatio intuebatur, ut si factum scilicet appareret, tum is quoque qui coegerat & accessionem receperat, in

qui in illum, cuius nomine ea pecunia redigeretur, non dixerit? Age, si is, qui non dixit, solet: etiamne is solet, qui laudavit⁴³? Iisdem testibus, & quidem non productis, sed dictis testium recitatis, quasi præjudicata res, ad has causas deferri solet.

XII. Et ait etiam meus familiaris, & necessarius, eandem causam⁴⁴ Alexandrinis fuisse, cur laudarent Gabinium, quæ mihi fuerit, cur eundem defenderem. Mihi, C. Memmi, causa defendendi Gabinii fuit reconciliatio gratiæ. Neque me vero poenitet mortales inimicitias, sempiternas amicitias habere. Nam si me invitum putas, ne Cn. Pompeji animum offenderem, defendisse causam; & illum, & me vehementer ignoras. Neque enim Pompejus me sua causa quidquam facere voluisset invitum: neque ego, cui omnium civium libertas carissima fuisset, meam projecissem. Quoad inimicissimus Gabinio fui, non amicissimus mihi non Pompejus fuit: nec, postea quam illius auctoritati eam dedi veniam, quam debui, quidquam simulavi, ne cum mea perfidia illi etiam ipsi facerem, cui beneficium dedissem, injuriam. Nam non redeundo in gratiam cum inimico, non violabam Pompejum. Si per eum reductus insidiosè redissem: me scilicet maxime, sed proxime, illum quoque sefellissem.

At de me omittamus: ad Alexandrinos istos revertamur. Quod habent os? quam audaciam? modo, vobis inspectantibus, in iudicio Gabinii tertio quoque verbo excitabantur. Negabant pecuniam Gabinio datam. Recitabatur identidem Pompeji testimonium: regem ad se scripsisse, nullam pecuniam Gabinio, nisi in rem militarem, datam. Non est, inquit,

crimen similiter vocaretur, ut, ejus causa tanquam appendicula quorundam cause iudicaretur & damnata fuisse videretur. Pendet enim eus cause veritas a prioris cause bonitate: nam si furtem decima furtum est: reddi quoque furti accessionem oportet. Neque prius intelligi potest furtumne fecerit coactor, & injuria corollarium accepit, quam iudicatum sit, furtum in forte ac principali furtum esse. *Herennianus.*

⁴³ *Etiamne is solet, qui laudavit?* Si is, qui non dixit in eum, cui redigitur pecunia,

numquam solet dicere in eum, qui pecuniam rededit, nun hoc faciet, cum laudaverit eum, cuius nomine redacta est pecunia? Iisdem testibus, et si ipsi non producuntur, sed tantum eorum dicta legantur, cum laudant eum, cui redacta pecunia esse dicitur, creduntur etiam laudasse, qui pecuniam rededit, eaque habentur in iudicio tanquam causa præjudicata. *Græc.*

⁴⁴ *Eandem causam?* Amicitiam Pompeji, cuius opera Proletanus redierat in regnum, Cicero autem ab exilio. *Memmius.*

quit, tum Alexandrinis testibus creditum. Quid? postea⁴⁵ credetur? Credetur. Quamobrem? Quia nunc ajunt, quod tunc negabant.

Quid ergo? ista conditio est testium, ut, quibus creditum non sit negantibus, iisdem credatur dicentibus? At, si verum tum, cum verissima fronte dixerunt: nunc mentiuntur. Si tunc mentiti sunt: doceant nos verum. ^b Quid vultis? fiteant. Dicere audiebamus Alexandriam, nunc cognoscimus. Illinc omnes præstigia: illinc, inquam, omnes fallaciæ: omnia denique ab his mimorum⁴⁶ argumenta nata sunt. Nec mihi longius quidquam est, Judices, quam videre hominum vultus.

XIII. Dixerunt hic modo nobiscum⁴⁷ ad hæc subsellia, quibus supercilii⁴⁸ reuertes huic decem millium crimini? Jam nostis insultatam Græcorum. Humeris gestum agebant. Tum, temporis, credo, causa: nunc scilicet tempus nullum est⁴⁹. Ubi semel quis pejeraverit, ei credi postea, etiam si per plures deos juret, non oportet: præsertim, Judices, cum in his iudiciis ne locus quidem novo testi solear esse: ob eamque causam iidem iudices retineantur, qui fuerint de reo: ut his nota sint omnia, neque quid fingi novi possit.

Lites, quo ea pecunia pervenerit, non suis propriis iudiciis, sed in reum factis condemnari solent. Itaque si aut prædes dedisset Gabinus, aut tantum ex ejus bonis, quanta summa litium

^a *Vid. Græc. Quid? postea creditum? Non. Quamobrem?*

⁴⁵ *Quid? postea?* Necessè est credi vel negantibus, vel affirmantibus. Negantibus in Gabinii iudicio creditum non est: itaque iudices eum damnarunt: affirmantibus igitur contra Postumum creditur? Hic Cicero dicit argumentum a testium inconstantiis. Quid ergo? inquit: iisdem testibus in eadem re creditur nunc, quibus creditum antea non sit? Disputationis autem hic est ordo. *Accusator* dicit: Non est tum Alexandrinis testibus creditum. *Defensor*: Quid postea? *Accusator*: creditur nunc. *Defensor*: Quamobrem? *Accusator*: Quia nunc ajunt, quod tunc negabant. *Defensor*: Quid ergo? ista conditio, &c. *Mem.*

⁴⁶ *Mimorum?* Hanc lectionem ut optimam probe. *Notum*, quam multis fallaciis, præstigiisque utantur mimis, præcipue apud Græcos. *Ferriatius.*

⁴⁷ *Nobiscum?* Cum ego Gabinium de reperiendis defenderem. Vide supra, cap. 8. *Manutius.*

⁴⁸ *Supercilii?* Quo veris eorum testimonium videretur, admirationem supercilii ostendebant, negantes omnino verum esse crimen decem millium talentorum. *Idem.*

⁴⁹ *Nunc scilicet tempus nullum est?* Ironia. Equè nunc mentientur odio in Postumum, ut antea mentiri sunt benevolentia in Gabinium. *Ferriatius.*

^b *Lites, quo ea pecunia pervenerit, non suis propriis iudiciis, sed in reum factis condemnari solent. Itaque si aut prædes dedisset Gabinus, aut tantum ex ejus bonis, quanta summa litium*

⁴⁵ *Quid? postea?* Necessè est credi vel negantibus, vel affirmantibus. Negantibus in Gabinii iudicio creditum non est: itaque iudices eum damnarunt: affirmantibus igitur contra Postumum creditur? Hic Cicero dicit argumentum a testium inconstantiis. Quid ergo? inquit: iisdem testibus in eadem re creditur nunc, quibus creditum antea non sit? Disputationis autem hic est ordo. *Accusator* dicit: Non est tum Alexandrinis testibus creditum. *Defensor*: Quid postea? *Accusator*: creditur nunc. *Defensor*: Quamobrem? *Accusator*: Quia nunc ajunt, quod tunc negabant. *Defensor*: Quid ergo? ista conditio, &c. *Mem.*

⁴⁶ *Mimorum?* Hanc lectionem ut optimam probe. *Notum*, quam multis fallaciis, præstigiisque utantur mimis, præcipue apud Græcos. *Ferriatius.*

⁴⁷ *Nobiscum?* Cum ego Gabinium de reperiendis defenderem. Vide supra, cap. 8. *Manutius.*

⁴⁸ *Supercilii?* Quo veris eorum testimonium videretur, admirationem supercilii ostendebant, negantes omnino verum esse crimen decem millium talentorum. *Idem.*

⁴⁹ *Nunc scilicet tempus nullum est?* Ironia. Equè nunc mentientur odio in Postumum, ut antea mentiri sunt benevolentia in Gabinium. *Ferriatius.*

litium fuisset⁵⁰, populus recepisset: quamvis magna ad Postumum ab eo pecunia pervenisset, non redigeretur: ut intelligi facile possit, quod ex ea pecunia⁵¹, quam ceperit is, qui damnatus est, pervenisse in illo primo iudicio planum factum sit, id hoc genere iudicii redigi solere. Nunc vero quid agitur? ubi terrarum sumus? quid tam insolens, tam perversum, præposterumve dici, aut excogitari potest? Accusatur is, qui non abstulit a rege, sicut Gabinus iudicatus est⁵²: sed qui maximam regi pecuniam credidit. Ergo is Gabinio dedit, qui non huic reddidit. Jam cedo, cum is, qui pecuniam Postumo debuit, non huic, sed Gabinio dederit: condemnato Gabinio, utrum illi eam pecuniam reddidit, an etiam nunc debet?

XIV. At habet, & celat. Sunt enim, qui ita loquantur. Quod genus tandem est istud ostentationis, & gloria? Si nihil habuisset unquam, tamen, si quaesisset, cur is disimularet habere, causa non esset. Qui vero duo lauta & copiosa patrimonialia accepisset, remque præterea bonis & honestis rationibus auxisset: quid esset tandem causa, cur existimari vellet nihil habere? An, cum credebatur inductus usuris, id agebat, ut haberet quam plurimum? posteaquam exegit, quod crediderat:

⁵⁰ Quamvis summa litium fuisset, populus recepisset. Cuius in Paratitulis ad D. leg. Julia de repetundis legendum dicitur fuisset, pecunia redigeret. Et mox ubi habemus, pecunia ad quem eorum qui damnatus est pervenisse, &c. rescribitur eius loco, pecuniam quam cepit is qui damnatus, &c. sed M. nostrum nihil recedunt de scriptura vulgata. Gruterus.

⁵¹ Ut intelligi facile possit, quod ex ea pecunia. Hunc locum male affectum esse non tantum ostendit sententia, & hæstitio doctorum virorum, sed & antiquorum librorum varietas. Franc. M. & editio Mediolanensis: Quod ex ea pecunia, que ad quem eorum, qui damnatus est, pervenisse ad aliquem in illo primo iudicio planum factum sit. Editio prima: Quod ex ea pecunia, que ad aliquem eorum, qui damnatus est, pervenisset ad aliquem nullo penam iudicio planum factum sit. Legendum censet fecurus vestigia veterum librorum: Quod ex ea pecunia, que ad

aliquos comites eius, qui damnatus est, pervenisset, in illo primo iudicio planum factum sit. Quis ignorat comites Proconfulum & Prætorum dici, qui erant in cohorte prætorum, qui & eorum contubernales appellabantur? Ex comitum, quod vocabatur scriptoribus posteriorum seculorum in hac notione erat minus tritum & notum, facile potuit error nasci. Aut hanc vocem, aut similem esse pro eorum substituendam ipsa clamat sententia. Nam damnabantur reputandam ipsi magistratus provinciales: si vero quod ex illa pecunia pervenisset ad aliquem eorum, qui in illorum comitatu erat, & in illo iudicio, in quo damnabatur Proconsul, id probatum esset, redigebatur ex illius comitis bonis ea, que ad illum pervenerat, pecunia. Grævus.

⁵² Sicut Gabinus iudicatus est. Gabinium ipse defenderat, eique Pompeii causa amicus erat: propterea non foret abstulisse Gabinium a rege pecuniam, sed ait, iudicatus est. Manutius.

derat: ut existimaretur agere, novum genus hoc gloriae concupiscit?

Dominatus est enim, inquit, Alexandria. Immo vero in superbissimum dominatu fuit: pertulit ipse custodiam: vidit in vinculis familiares suos: mors ob oculos sæpe versata est: nudus, atque egens ad extremum fugit e regno.

At permutata aliunde pecunia est: ductæ naves Postumi Puteolis sunt: auditæ, vitæque merces; fallaces quidem & fuscæ⁵³, chartis, & linteis, & vitro delatæ: quibus cum multæ naves referret fuissent, una non patuit parva. Cataplus⁵⁴ ille Puteolanus, sermo illius temporis, vectorumque cursus, atque ostentatio, tum subinvivum apud malevolos Postumi nomen propter opinionem pecuniæ nescio quam, æstatem unam, non plures, aures referit istis sermonibus.

XV. Verum autem, Iudices, si scire vultis: nisi C. Cæsaris summa in omnes, incredibilis in hunc eadem liberalitas extitisset, nos hunc Postumum jam pridem in foro non haberemus⁵⁵. Ille onera multorum hujus amicorum excepit unus: quæque multi homines necessarii secundis Postumi rebus descripta⁵⁶ sustinuerunt, nunc ejus afflictis fortunis universa sustinet. Umbram equitis Romani, & imaginem videtis, Iudices, unius amici conservatam auxilio, & fide. Nihil huic eripi potest, præter hoc simulacrum pristinae dignitatis, quod Cæsar solus tuetur, & sustinet: quæ quidem in miseris rebus, huic tamen tribuenda est maxima. Nisi vero hoc mediocri virtute effici potest, ut tantus ille vir tanti ducar hunc; & afflictum præsertim, & absentem, & in tanta fortuna sua, ut aliena respicere magnum sit; tanta occupatione maximam rerum,

⁵³ Fallaces quidem & fuscæ. Id est, que longe aliud erant, ac præ se ferebant. Obductæ namque & operæ fuerant charta, vitro & linteis, que tria sunt mercium genera, que Alexandria Romanam vehabantur: quemadmodum scribit Plin. lib. xii. cap. xi. & lib. xxxvi. cap. xxvi. Lacabant autem sub istis mercibus alia pretiosa, in quibus erat & pars aliqua pecuniæ. Grævus.

⁵⁴ Cataplus. Kεραξ proprie dicitur, cum ex alto redit navis, & in portum, unde exierat, remeant. Unde cataplus etiam Lati-

nis, classis que Alexandriam ibat, ac redibat Romanam. Salm.

⁵⁵ In foro non habereus. Amicus enim oquestri censu, quem ad CD millia pervenire oportebat, equitrem simul ordinem, equitumque propria ornamenta, ut clavatum tunicam, amissit. Ita publico carere cogentur. Manutius.

⁵⁶ Descripta. Intelligo, distributa: ut opponatur ei quod sequitur, universa. Patricius.

a Vira. Man. Grut. oppugnatio

rerum, quas gerit, atque gessit, ut vel oblivisci aliorum non sit mirum, vel, si meminerit, oblitum esse facile possit probare.

Multas equidem C. Caesaris virtutes, magnas, incredibilemque cognovi. Sed sunt cæteræ majoribus quasi theatris propositæ, & pene populares: castris locum capere, exercitum instruere, expugnare urbes, aciem hostium profigare: hanc vim frigorum, hiememque, quam nos vix hujus urbis tectis sustinemus, excipere: his ipsis diebus hostem persequi, tum, cum etiam fera latibulis se tegant, atque omnia bella jure gentium conquiescant. Sunt ea quidem magna: quis negat? sed magnis excitata sunt præmiis ad memoriam hominum sempiternam: quo minus admirandum est, eum facere illa, qui immortalitatem concupiverit.

XVI. Hæc mira laus est, quæ non poetarum carminibus, non annalium monumentis celebratur, sed prudentium judicio expenditur. Equitem Romanum, veterem amicum suum, studiosum, amantem, observantem sui, non libidine, non turpibus impensis cupiditatum, atque jacturis⁵⁷, sed experientia patrimonii amplificandi labentem excepit, corrumpere non sinit, fultit & sustinuit re, fortuna, fide: hodieque sustinet: nec amicum pendente corrumpere patitur: nec illius animi aciem^b perstringit splendor sui nominis⁵⁸, nec mentis quasi luminibus officit altitudo fortunæ, & gloriæ.

Sint sane illa magna, quæ re vera magna sunt. De judicio animi mei, ut volet, quisque sentiat. Ego enim hanc in tantis opibus, tanta fortuna, liberalitatem in suos, memoriam amicitiarum, reliquis virtutibus omnibus antepono. Quam quidem vos, Judices, in novo genere bonitatem, inusitatam claris ac præpotentibus viris, non modo non aspernari ac re-

⁵⁷ *Jacturis*] Est sumptibus, ut sæpius apud Cæsarem & Tullium. *Grævius*.

^b *Lamb. præstringit*

⁵⁸ *Animi aciem præstringit splendor sui nominis*] Sic esse legendum, in commentariis & Lucertianis, & Horatianis præsertim demonstravi. Quod si qui adhuc negant, cum rationes, & exempla à me collecta le-

gerint, susdeo eis, ut porcos sacros, & sacros emant, eosque Laribus Grundalibus immolent. Sin nesciunt, discant. *Lambin.* Obtemperare tamen Gruterus & Grævius noluerunt: quos equidem sequor, ut Lambiniæ huic elegantie sit locus in nostro Commentariorum delectu. *Olivetius*.

putare, sed complecti etiam & augere debetis: & eo magis, quod videtis, hos quasi sumptos dies ad labefactandum illius dignitatem⁵⁹: ex qua illi nihil detrahi potest, quod non aut fortiter ferat, aut facile restituat. Amicissimum hominem si honestate spoliatum audiverit; nec sine magno dolore feret, nec id amiserit, quod posse speret recuperari. Satis multa hominibus non iniquis hæc esse debent: nimis etiam multa vobis, quos æquissimos esse confidimus.

XVII. Sed, ut omnium vel suspitioni, vel malevolentia, vel crudelitati satis fiat, occultat pecuniam Postumus, latent regis divitiæ. Ecquis est ex tanto populo, qui bona C. Rabirii Postumi nummo festertio sibi addici velit? Sed, miserum me! quanto hæc dixi cum dolore? hem, Postume, tunc es Curii⁶⁰ filius, C. Rabirii judicio & voluntate filius, natura fororis filius? tunc ille in omnes tuos liberalis? cuius multos bonitas locupletavit? qui nihil profudisti? nihil ullam in libidinem contulisti? tua, Postume, nummo festertio a me dicuntur?

O meum miserum, acerbumque præconium! At hoc etiam optat miser, ut condemnetur a vobis⁶¹: ita bona veneant, ut solidum suum cuique solvatur⁶². Nihil jam aliud nisi fi-

Tom. VI.

P p

dem

⁵⁹ *Ad labefactandum illius dignitatem*] Non constat quid adversarii tum temporis moliti sint contra Cæsaris dignitatem: nisi forte illud est, quod tradit Appianus II. bellorum civilium: *Pompejus... tulit legem ut ex eo tempore, quo ipse prænum consul fuerat, usque in presentem consulatum, liceret ab eis qui magistratus gesserant, rationes actorum expectari*. Erat autem id tempus annorum pene viginti, quod & Cæsaris consulatum complectebatur. Id festum Cæsaris interpretabatur, dum patroni sui sigillationem ac censuram suam, tam longe repetuntur lapsa temporis, ab eam.

⁶⁰ *Curii*] Dixi jam, duos Postumo patres fuisse, a quibus etiam duo ei laura, & copiosa patrimonium relicta sunt, Curium naturalem, adoptivum Rabirium, matris fratrem: a quo præconem, & nomen accepit: ut in adoptionibus mos erat. *Manus*.

⁶¹ *At hoc etiam optat miser, ut condemnetur a vobis*] Suspicio mendosum ac mutilatum esse locum. Neque enim adduci possum

ut credam dicere oratorem C. Rabirium optare ut peculatus damnetur: a quo eum quam alienissimum esse docere constat est. Præterea non coleret quod de fide creditoribus præstantia sequitur: nam si reliqua Gabiniæ pecunie sequebantur, ex ejus bonis (id quod ex condemnatione sequitur) tam exigua sunt ejus bona, ut nihil superfluum sit, quo ejus creditores absolvantur. Locum igitur ad hunc modum emendandum esse arbitror: *At hoc tamen optat miser, ut si condemnatur a vobis, ita bona veneant, &c.* Et sane continuo subiungit, *nihil aliud nisi festertio dicitur*: quod & cum ea lectione convenientissimum videtur, & ad nostram tunc sententiam vehementissimum. *Horius*.

⁶² *Ut solidum suum cuique solvatur*] Credituribus nempe, a quibus pecuniam suspenderat mutuo, quam Alexandrino Regi crederet. Sed hoc tamen loco quæri illud potest, cum supra nummum festertium in bonis Postumi fuisse negat, quomodo ex istis bonis absol-

dem curat: nec vos huic, si jam oblivisci vestrae mansuetudinis volueritis, quidquam praeterea potestis eripere. Quod, Iudices, ne faciatis, oro, obtestorque vos, atque eo magis, si adventitia pecunia petitur ab eo, qui sua non redditur. Nam in eum, cui misericordia opitulari debebat, invidia quaesita est.

Sed jam, quoniam, ut spero, fidem, quam potui, tibi praestiti, Postume, reddam etiam lacrymas, quas debeo. Quas quidem ego tuas in meo casu plurimas vidi. Versatur ante oculos luctuosa nox meis omnibus, cum tu totum te cum tuis copiis ad me detulisti. Tu comitibus, tu praesidio, tu etiam tanto pondere auri, quantum tempus postulabat, discessum illum sustentasti: tu nunquam meis, me absente, liberis, nunquam conjugi meae defuisti. Possum excitare multos redemptos testes⁶³ liberalitatis tuae: quod saepe audivi patri tuo, qui id fecisset, magno adjumento in judicio capitis fuisse. Sed jam omnia timeo: bonitatis ipsius invidiam reformido. Jam indicat tot hominum stetus, quam sis carus tuis: & me dolor debilitat, includitque vocem. Vos obsecro, Iudices, ut huic optimo viro, quo nemo melior unquam fuit, nomen equitis Romani, & usuram hujus lucis, & vestrum conspectum ne eripiatis. Hic vos aliud nihil orat, nisi ut rectis oculis hanc urbem⁶⁴ sibi intueri, atque in hoc foro vestigium facere liceat: quod ipsum fortuna eripuerat, nisi unus amici opes subvenissent.

solvi creditores poterunt. Nec me latet hanc malis impediam videri posse quaestionem, quo libentius quid de ea sentiam explicabo. Arbitror equidem intelligendum hoc loco ac subaudiendum esse regulam, quae in libris Juris civilis usurpatur, & sermo Jurisconsultorum trita est: ea duntaxat in bonis esse cuiusque videri, quae deducto aere alieno superant. Tanta autem fuisse Rabirii debita, ut eis exsolvis ac deductis, ne unus quidem festinus in ejus bonis superesset. Idem.

⁶³ Excitare testes] Idem est quod producere testes, & sapere surgere ad testimonium dicendum; sedebant enim testes in subselliis. Sed

qui sint redempti testes, fateor, me non intelligere. Gravius. Hunc locum, in quo Gravius negat se scire, qui sint redempti, sic interpretor: Possum adducere multos testes liberalitatis tuae, quos tu, cum aere alieno concidissent, & solum verissent, reduxisti, restituiti, aere alieno ipsorum tua liberalitate dissoluto; quod cum pater tuus fecisset, ei opem tulit in judicio capitis, adeoque tibi etiam professe debet. Eruebat.

⁶⁴ Rectis oculis hanc urbem] Hoc est, sine pudore ac dolore, quo exules solent, & foro egressi. Idem.

PRO
M. MARCELLO.
ORATIO XL.
ARGUMENTUM.

M Claudius Marcellus, plebei generis, (nam & Claudii, Pulchrorum, Neronumque cognomine, patricii fuerunt) nobilis tamen ex majoribus, & sua virtute clarus, gesto consulari cum Ser. Sulpicio Ruso, jurisconsulto celeberrimo, civili bello Pompejum securus est: victusque Pharsalica pugna, neque cum iis, qui bellum in Africa renovandum putarunt, sua consilia conjunxit, neque ad Caesarem victorem, impetranda venie causa, supplex ire voluit: Mitylenas, urbem a bello, & a belli suspitione remotam, se consulit: ibi satis diu, nullo reverendi in patriam studio, commoratur, cum in publica calamitate conscientia se mentis optime consolaretur, & in literis viveret, rediturum ei senatus a Caesare impetravit, quo beneficio gratiae sunt a multis acta: Cicero autem, Marcelli amantissimus, luculenta, quae exstat, oratione, & gratias egit, & ita Caesarem laudavit, ut accedere nihil posset. Qua de re non alienum videtur ea recitare, quae ad Sulpicium scripsit his verbis: Fecerat hoc senatus, ut, cum a L. Pisone mentio esset facta de Marcello, & cum C. Marcellus se ad Caesaris pedes abjecisset, cunctus confurgeret, & ad Caesarem supplex accederet. Noli quaerere: ita mihi pulcher hic dies vilis est, ut speciem aliquam videre viderer, quasi reviviscentis Reip. Itaque, cum omnes ante me rogati gratias Caesari egissent, ego rogatus mutavi meum consilium. Nam statueram, non mehercule inertia, sed desiderio pristinae dignitatis in perpetuum tacere. Fregit hoc meum consilium & Caesaris magnitudo animi, & senatus officium. Itaque pluribus verbis egi Caesari gratias. Hic de Marcelli

dem curat: nec vos huic, si jam oblivisci vestrae mansuetudinis volueritis, quidquam praeterea potestis eripere. Quod, Iudices, ne faciatis, oro, obtestorque vos, atque eo magis, si adventitia pecunia petitur ab eo, qui sua non redditur. Nam in eum, cui misericordia opitulari debebat, invidia quaesita est.

Sed jam, quoniam, ut spero, fidem, quam potui, tibi praestiti, Postume, reddam etiam lacrymas, quas debeo. Quas quidem ego tuas in meo casu plurimas vidi. Versatur ante oculos luctuosa nox meis omnibus, cum tu totum te cum tuis copiis ad me detulisti. Tu comitibus, tu praesidio, tu etiam tanto pondere auri, quantum tempus postulabat, discessum illum sustentasti: tu nunquam meis, me absente, liberis, nunquam conjugi meae defuisti. Possum excitare multos redemptos testes⁶³ liberalitatis tuae: quod saepe audivi patri tuo, qui id fecisset, magno adjumento in judicio capitis fuisse. Sed jam omnia timeo: bonitatis ipsius invidiam reformido. Jam indicat tot hominum stetus, quam sis carus tuis: & me dolor debilitat, includitque vocem. Vos obsecro, Iudices, ut huic optimo viro, quo nemo melior unquam fuit, nomen equitis Romani, & usuram hujus lucis, & vestrum conspectum ne eripiatis. Hic vos aliud nihil orat, nisi ut rectis oculis hanc urbem⁶⁴ sibi intueri, atque in hoc foro vestigium facere liceat: quod ipsum fortuna eripuerat, nisi unus amici opes subvenissent.

solvi creditores poterunt. Nec me latet hanc malis impediam videri posse quaestionem, quo libentius quid de ea sentiam explicabo. Arbitror equidem intelligendum hoc loco ac subaudiendum esse regulam, quae in libris Juris civilis usurpatur, & sermo Jurisconsultorum trita est: ea duntaxat in bonis esse cuiusque videri, quae deducto aere alieno superant. Tanta autem fuisse Rabirii debita, ut eis exsolvis ac deductis, ne unus quidem festinus in ejus bonis superesset. Idem.

⁶³ Excitare testes] Idem est quod producere testes, & sapere surgere ad testimonium dicendum; sedebant enim testes in subselliis. Sed

qui sint redempti testes, fateor, me non intelligere. Gravius. Hunc locum, in quo Gravius negat se scire, qui sint redempti, sic interpretor: Possum adducere multos testes liberalitatis tuae, quos tu, cum aere alieno concidissent, & solum verissent, reduxisti, restituiti, aere alieno ipsorum tua liberalitate dissoluto; quod cum pater tuus fecisset, ei opem tulit in judicio capitis, adeoque tibi etiam professe debet. Eruebat.

⁶⁴ Rectis oculis hanc urbem] Hoc est, sine pudore ac dolore, quo exules solent, & foro ejccti. Idem.

PRO
M. MARCELLO.
ORATIO XL.
ARGUMENTUM.

M Claudius Marcellus, plebeji generis, (nam & Claudii, Pulchrorum, Neronumque cognomine, patricii fuerunt) nobilis tamen ex majoribus, & sua virtute clarus, gesto consulari cum Ser. Sulpicio Ruso, jurisconsulto celeberrimo, civili bello Pompejum securus est: victusque Pharsalica pugna, neque cum iis, qui bellum in Africa renovandum putarunt, sua consilia conjunxit, neque ad Caesarem victorem, impetranda venie causa, supplex ire voluit: Mitylenas, urbem a bello, & a belli suspitione remotam, se consulit: ibi satis diu, nullo reverendi in patriam studio, commoratur, cum in publica calamitate conscientia se mentis optime consolaretur, & in literis viveret, rediturum ei senatus a Caesare impetravit, quo beneficio gratiae sunt a multis acta: Cicero autem, Marcelli amantissimus, luculenta, quae exstat, oratione, & gratias egit, & ita Caesarem laudavit, ut accedere nihil posset. Qua de re non alienum videtur ea recitare, quae ad Sulpicium scripsit his verbis: Fecerat hoc senatus, ut, cum a L. Pisonem mentio esset facta de Marcello, & cum C. Marcellus se ad Caesaris pedes abjecisset, cunctus confurgeret, & ad Caesarem supplex accederet. Noli quaerere: ita mihi pulcher hic dies vilis est, ut speciem aliquam videre viderem, quasi reviviscentis Reip. Itaque, cum omnes ante me rogati gratias Caesari egissent, ego rogatus mutavi meum consilium. Nam statueram, non mehercule inertia, sed desiderio pristinae dignitatis in perpetuum tacere. Fregit hoc meum consilium & Caesaris magnitudo animi, & senatus officium. Itaque pluribus verbis egi Caesari gratias. Hic de Marcelli

celli summa eloquentia, quia non pertinet ad orationis argumen-
tum, nihil addam. Illud omitendum non videtur, cum in pa-
triam rediret, a P. Magio Cbilone, familiari suo, interfectum
esse. De quo Sulpicii ad Ciceronem exstat epistola. Et quan-
quam propter Marcellum habita oratio sit, ad conciliandam ta-
men, & colligendam Caesaris benevolentiam digreditur Cicero in
eam partem, ut de querela ejus, & de suspitione, qui se infi-
dias metuere dixerat, accurate disputet: ac primum, non esse vi-
mendum, ostendat; cum nemo tam ingratus, tamque injustus esse
possit, qui, cujus in anima resp. consistit, & a cujus vita o-
mnium vita pender, eum exstinctum velit: deinde & suo, &
reipublica nomine hortetur atque obsecret, ut suae vitae consulat:
postremo non excubias modo custodiasque bonorum civium pro sa-
lute illius, verum etiam laterum & corporum oppositus contra
viam polliceatur. Habita est, Caesare III. & M. Lepido Coss.
victis jam iterum in Africa cum Juba rege Pompejanis. MANU-
TIUS.

I. **D** iurni silentii, Patres conscripti, quo eram his
temporibus¹ usus, non timore aliquo², sed
partim dolore³, partim verecundia⁴, finem
hodiernus dies attulit: idemque initium, qua
vellem, quaque sentirem, meo pristino mo-
re dicendi. Tantam enim mansuetudinem,
tam inusitatam, inauditamque clementiam, tantum in summa
potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem
sapientiam, ac pene divinam, tacitus nullo modo praterire
possum. M. enim Marcello vobis, Patres Conscripti, reique
publicae reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem,
& auctoritatem, & vobis, & reipublicae conservatam, ac re-
stitutam puto.

Dole-

¹ His temporibus.] Hoc anno qui a pugna
Pharsalica jam effluxit. Aut his temporibus,
non hoc tempore, quia tempora calamitatem
aliquam, aut certe periculum indicant. et
brauus.

² Non timore aliquo.] Captae a Caesare be-
nevolentiam, cum se non timuisse ostendit,
ne liberis de republ. loquens, eum offende-

ret. Idem.

³ Dolore.] Vel luctu metorum qui bello ci-
vili perierunt, vel dolore & poenitentia, quod
contra Caesarem tam benignum & humanum
virum, adhaerentem Cn. Pompejo. Abru.

⁴ Verecundia.] Contra quem enim armis
pugnasset, eo praesente verba facere verecun-
dia prohibebat. Manut.

Dolebam enim, Patres conscripti, ac vehementer angebar,
cum viderem, virum talem, qui in eadem causa, in qua e-
go, fuisset, non in eadem esse fortuna: nec mihi persuadere
poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri
curriculo, illo aemulo, atque imitatore studiorum ac labo-
rum⁵ meorum, quasi quodam socio, a me, & comite dif-
fracto. Ergo & mihi mea pristinae vitae consuetudinem, C.
Caesar, interclusam aperuisti, & his omnibus ad bene de o-
mni republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. In-
tellectum est enim mihi quidem in multis, & maxime in me
ipso, sed paulo ante omnibus⁶, cum M. Marcellum senatus
populoque Romano concessisti, commemoratis praeteritum offen-
sionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatemque reipu-
blicae tuis vel doloribus, vel suspitionibus anteferre. Ille qui-
dem fructum omnis vitae ante acta hodierno die maximum
cepit, cum summo consensu senatus, tum praeterea judicio tuo
gravissimo & maximo: ex quo profecto intelligis, quanta in
dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. Est
vero fortunatus ille, cujus ex salute non minor pene ad om-
nes, quam ad illum ventura sit, latitia pervenerit. Quod
ei quidem merito, atque optimo jure contigit. Quis enim
est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium
studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis praestantior?

II. Nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut
scribendi tanta vis, tanta copia, quae non dicam exornare,
sed enarrare, C. Caesar, res tuas gestas possit. Tamen hoc
affirmo, & hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem
ampliolem, quam eam, quam hodierno die consecutus es.
Soleo saepe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpa-
re sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes extera-
rum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissi-
morum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitu-
dine, nec numero praeriorum, nec varietate regionum, nec
celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse con-
ferri.

⁵ Studiorum ac laborum.] Ponendum com-
ma post. Studiorum, Patricius. Vide Cic. in
Bruto, 77.

⁶ Paulo ante omnibus.] Vide Petri VisBa-
rii, Var. Lect. XVIII. 6.

ferri. Nec vero disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus, sed victoriis lustratae sunt.

Qua quidem ego nisi ita magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum multis, ne propriae sint imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, comaeatus, multum juvant. Maximam vero partem quasi suo jure Fortuna sibi vindicat: & quidquid est prospere gestum, id pene omne ducit suum.

At vero hujus gloriae, C. Caesar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcunque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil praefectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se societatem gloriae non offert: tibi cedit: tuam esse totam, & propriam fateatur. Nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur.

III. Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; sed tamen ea vicisti, quae & naturam, & conditionem, ut vinci possent, habebant. Nulla est enim tanta vis, quae non ferro ac viribus debilitari, frangi que possit. Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute praestantem, non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem: haec qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum deo judico.

Itaque, C. Caesar, bellicae tuae laudes celebrabuntur illae quidem non solum nostris, sed pene omnium gentium literis, atque linguis: neque ulla unquam aetas de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum

rum sono. At vero cum aliquid clementer, mansuete, juxta, moderate, sapienter factum, in iracundia praesertim, quae est inimica consilio, & in victoria, quae natura insolens & superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur, non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos saepe, quos nunquam vidimus, diligamus? Te vero, quem praesentem intuemur, cujus mentem, sensusque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicae fecerit, id esse te saluum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? qua benevolentia complestemur? Parietes, medius fidius, C. Caesar, ut mihi videtur, hujus curiae, tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, & suis sedibus.

IV. Equidem cum C. Marcelli, viri optimi, & commorabili pietate praediti, lacrymas modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit. Quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, jam ad paucos redactam, pene ab interitu vindicasti. Hunc tu igitur diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Haec enim res unius est propria C. Caesaris: caetera ducis te gesta, magna illae quidem, sed tamen multo, magnoque comitatu. Hujus autem rei tu idem es & dux, & comes: quae quidem tanta est, ut tropaeis, monumentisque tuis allatura sit finem aetas: nihil est enim opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat, & consumat vetustas: at vero haec tua justitia, & lenitas animi florebit quotidie magis, ita, ut, quantum operibus tuis diurnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et caeteros quidem omnes victores bellorum civilium jam ante aequitate, & misericordia vicerat: hodierno vero die te ipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non

7 C. Marcelli] Qui se ad Caesaris pedes abiecerat. Is est, qui cum L. Lentulo confuluit anno primo civilis belli. Alter autem C. Marcellus M. Marcelli frater parvus, non germanus, ut Suetonius docet, consulatum gesserat anno proximo superiore cum

L. Paulo. Manuisti.

* Vult. Man. tuis nulla usquam

Lamb. tuis monumentis usquam

8 Vereor ut hoc quod dicam] Quod alibi docuimus, tota sententia differunt, vereor ut, &, vereor ne. Vereor ut, de re dicitur, quam

non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris⁹, cum ea ipsa, quae illa erat adepta, victis remisisti. Nam cum ipsius victoriae conditione jure omnes victi occidissetis, clementiae tuae iudicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipsius victoriae conditio, visque devicta est.

V. Atque hoc C. Caesaris iudicium, Patres conscripti, quam late pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma facto sumus nescio quo reipublica misero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublica Caesar conservavit; memet mihi, & item reipublicae, nullo deprecante; reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis, & patriae reddidit, quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipso in confessu videris: non ille hostes induxit in curiam, sed iudicavit, a plerisque ignoratione potius, & falso, atque inani metu, quam cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse susceptum¹⁰. Quo quidem in bello semper de pace agendum, audiendum putavi, semperque dolui non modo pacem, sed orationem etiam civium, pacem efflagitantium, repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam secutus sum arma civilia, semperque mea consilia, pacis & togae sociata, non

quam cupimus contingere, sed veremur, ne non contingat: ut ad Terentium: *si homo amicus divitiarum non videtur esse, videtur, ut Dialectica ipse facit, vobis prodesse posse.* Veror ne, de re dicitur, quae si eveniat, dolentis; sed veremur, ne eveniat: ut ad Caeciliam: *Veror, ne desideres officium meum.* Lego igitur hic cum uno Cardinalis Borromaei, & altero Massejorum libro, *Veror, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse intelligi sentio.* Nec aliter legit, hunc locum recitans, in Divinat. Pedianus. Fulvii Ursini liber dissentit in verbis, non tamen in sententia: habet enim: *Veror, ut hoc, quod dicam, non perinde.* Quod idem valet. Nam, *ne non*, sunt pro ut. Manutius.

⁹ Ipsam victoriam vicisse videris. Durum hoc videri possit, nisi antecedentibus lenitior. Quo de genere quid senserit. Aconius,

ostendam. Nam cum illud in Divina interpretaretur. *Etiamsi si veror, facti dicunt: subijunxit: Tale aliud est, cum veror, clamant: Et, Victoriam ipsam vicisse videris: Et, Philosophandum est; etiamsi si non est philosophandum.* Haec in loco nec *Quos*, nec *quosdam* iudicanda sunt: aut enim inferioribus distis, aut supra postis leniuntur: ut est illud: *Veror, ut hoc, quod dicam, perinde intelligi possit auditu, atque ego ipse cogitans sentio.* Man.

¹⁰ Civile bellum esse susceptum. Expansit *ciivis* volentibus Erburcum, Hithosio, Drestensi, Francii utroque, ut & editione prima, aliique venustioribus. Parum etiam considerate, & non sine culpa reprehensionis & offensae hic Tullius civilis belli meminisset. Graevius. Infra tamen, *arma civilia*. Quapropter non recta omnibus & certa apostillamini Graevii censura videbitur. Osorius.

non belli atque armorum fuerunt. Hominem sum secutus privato officio, non publico¹¹: tantumque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe quidem, prudens & sciens, tanquam ad interitum ruerem voluntarium.

Quod quidem meum consilium minime obscurum fuit. Nam & in hoc ordine, integra re, multa de pace dixi, & in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Ex quo nemo erit tam injustus rerum aestimator, qui dubitet, quae Caesaris voluntas de bello fuerit, cum pacis auctores conseruandos statim censuerit, ceteris fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum, cum esset incertus exitus, & anceps fortuna belli. Qui vero victor pacis auctores diligit, is profecto declarat, se maluisse non dimicare, quam vincere.

VI. Atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis. Nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriae ferocitatem extimescentem? Quo gratior tua liberalitas, C. Caesar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non enim jam causae sunt inter se, sed victoriae comparandae.

Vidimus tuam victoriam, praeriorum exitu terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non vidimus. Quos amissimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriae: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Caesar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie conservat, quos potest. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam enim non modo armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiam si poenas a populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, & tam luctuosum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam fa-

Tom. VI.

Q q

tiati

¹¹ Privato officio, non publico. Quia Pompejo debebam; non quia Caesaris causam condemnarem. Manutius.

tiati aliquando, omnem spem salutis ad clementiam victoris, & sapientiam contulisse.

Quare gaude tuo isto tam excellenti bono: & fruire cum fortuna, & gloria, tum etiam natura, & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus, jucunditasque sapienti. Cætera cum tua recordabere; etsi perlepe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere. De nobis, quos in republica tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quæ non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & consilii dignitas, ut hæc a virtute donata; cætera a fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim aut pravitate aliqua lapsis, sed opinione officii, stulta fortasse, certe non improba, & specie quadam reipublicæ. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timerunt: contraque summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt.

VII. Nunc vero venio¹² ad gravissimam querelam, & atrocissimam suspicionem tuam, quæ non tibi ipsi magis, quam cum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui a te conservati sumus, providenda est. Quam etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, nostra cautio est: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens? De tuisne? tamen si qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? An ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non est credibilis tantus in illo furor, ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At si tui nihil cogitant sceleris, cavendum

¹² Nunc vero venio] Jam ante monuimus orationem qua Cæsar Marcellum restituit, in partes fuisse distributam duas. Altera fuit accusatio Marcelli, & venia concessio: cum accusata ejus acerbitate, præter spem dixit se Senatui roganti de Marcello ne hominis quidem causa negaturum. Altera fuit que-

rela, cum ajens se toto decursu bellorum civilium eam unam vincendi rationem habuisse, ut se misericordia & liberalitate munit, et se misericordia & liberalitate muniret, sibi tamen in pace insidias comparari. Orator jam priori parti respondit laudans Cæsar's clementiam: nunc ad posteriores delabitur. *Abram.*

dum est, ne quid inimici. Qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut qui superfuerunt, amicissimi sint.

Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam: simul enim augebimus & diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tua salute contineri suam? & ex unius tua vita pendere omnium? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimesco; doleoque, cum republica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. Si vero ad humanos casus, incertosque eventus valetudinis, sceleris etiam accedat, insidiarumque consensus: quem deum, si cupiat, opitulari posse reipublicæ credamus?

VIII. Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, percussa, atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides¹³, comprimendæ libidines, propaganda soboles¹⁴: omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, & armorum, quin quassata republica, quicunque belli eventus fuisset, multa perderet, & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuisset. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt: quibus, præter te, mederi nemo potest.

Q q 2

Ita-

¹³ Revocanda fides] Cicero secundo Officiorum: Quamobrem ne sit ut alienum quod republica necet, providendum est. Si hoc non fuerit ut locupletes suos perdant, debitores lucrentur alienum. Nec enim ulla res vehementius rempublicam continet, quam fides, quæ esse nulla potest, nisi erit necessario solutio rerum in litibus. Quomodo autem Cæsar fidem revocavit, tradit Suetonius, cap. 41.

¹⁴ Propaganda soboles] Diu multumque non Cæsar soli, sed etiam Augusto cum profugatis hominum moribus lustandum fuit, ut cives suos ad veras legitimæque nuptias, & propagationem sobolis, educationemque liberorum inducerent. Vide Tranquillum in Julio, cap. 42. nec non in Othavio, cap. 34. *Idem.*

Itaque illam tuam præclarissimam & sapientissimam vocem invitus audivi: satis te diu vel naturæ vixisse, vel gloriæ. Satis, si ita vis, naturæ fortasse; addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certe parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebro dicere, satis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses. Nunc, cum omnium salutem civium, cunctamque rempublicam res tuæ gestæ complexæ sint: tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hic tu modum tuæ vitæ, non salutem reipublicæ, sed æquitatem animi definies? Quid, si istud ne gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis.

Parumne igitur, inquit, gloriam magnam relinquemus? Immo vero aliis, quamvis multis, satis: tibi uni parum. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certe parum est tum, cum est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ: siquidem gloria est illustis, ac pervagata multorum, & magnorum, vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.

IX. Hæc igitur tibi reliqua pars est, hic restat actus¹⁵, in hoc elaborandum est, ut rempublicam constituas, eaque tu in primis cum summa tranquillitate & otio perfruare: tum te, si voles, cum & patriæ, quod debes, solveris, & natu-
ram

¹⁵ Hic tu matrem tuam vitæ equitate debet esse ultimo loco perfectissimus. Quia animi definit?] Id est, paratne te propterea satis vixisse, quod æquo animo, & citra indignationem mori potes, & annos præteritos non requiris? Equitate animi dicimus, rectam animi constitutionem, tranquillamque affectionem omni indignatione vacantem. *Brutus.*

¹⁶ Hic restat actus.] Tanquam fabule; qui

debet esse ultimo loco perfectissimus. Quia sententia scripsit ad Q. fratrem: illud te ad extremum exoro, & exoro, ut, tanquam potes boni, & actores industrii sis, sic tu in extrema parte, & conclusione muneris, ac negotii tui diligentissimus sis, ut hoc tertius annus imperii tui, tanquam tertius actus, perfectissimus atque ornatusque fuisse videatur. *Manut.*

ram ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicto. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum, quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit? Quanquam iste tuus animus nunquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore flagravit.

Nec vero hæc tua vita ducenda est, quæ corpore & spiritu continetur. Illa, inquam, illa vita est tua, Cæsar, quæ vigeat memoria seculorum omnium: quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper tuebitur. Huic tu infervias, huic te ostendes, oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet; nunc, etiam quæ laudet, expectat. Obstupescunt posteri certe imperia, provincias, Rhenum¹⁷, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes, & legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis & institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late: sedem quidem stabilem, & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cum alii laudibus ad cælum res tuas gestas efferent: alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ restinxeris: ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam iudicibus, qui multis post seculis de te judicabunt: & quidem haud scio, an incorruptius, quam nos. Nam & sine amore, & sine cupiditate, & rursus sine odio, & sine invidia judicabunt. Id autem etiam si tunc ad te, ut quidam falso putant¹⁸, non pertinebit; nunc certe pertinet, esse te talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio.

X. Diverse voluntates civium fuerunt, distractæque sententiæ. Non enim consiliis solum & studiis, sed armis etiam & castris dissidebamus. Erat autem obscuritas quedam certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid opti-
mum

¹⁷ Rhenum.] Germanos a te victos. Oceanum, Britannos, Nilum, Alexandrinos.

publice data. *Idem.*
¹⁸ Falso putant.] Mori cum corpore animo credentes. *Idem.*

mum esset: multi, quid sibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta respublica est hoc mi-
fero, fatalique bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret
odium suum, sed bonitate leniret: nec qui omnes, quibus
iratus esset, eosdem etiam exilio, aut morte dignos judica-
ret. Arma ab aliis posita, aliis erepta sunt. Ingratus est,
injustusque civis, qui, armorum periculo liberatus, animum
tamen retinet armatum: ut etiam ille sit melior, qui in ac-
cie cecidit, qui in causa animam profudit. Quæ enim perti-
nacia quibuldam, eadem aliis constantia videri potest. Sed
jam omnis fracta dissensio est armis, & extincta æquitate vi-
doris: restat, ut omnes unum velint, qui modo habent ali-
quid non solum sapientiæ, sed etiam sanitatis. Nisi te, C.
Cæsar, salvo, & in ista sententia, qua cum antea, tum ho-
die vel maxime usus es, manente, salvi esse non possumus.
Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus, & hortamur,
& obsecramus, ut vitæ, ut salutis tuæ consulas: omnesque ti-
bi, ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipse sentio, quo-
niam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modo
excubias, & custodias, sed etiam laterum nostrorum opposi-
tus, & corporum pollicemur.

XI. Sed, unde est oratio, in eodem terminetur oratio. Ma-
ximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar, majores etiam
habemus. Nam omnes idem sentiunt: quod ex omnium præ-
cipibus & lacrymis sentire potuisti. Sed quia non est stantibus
omnibus ¹⁹ necesse dicere; a me certe dici volunt, cui ne-
cesse est quodammodo, & quod volunt, & quod M. Marcel-
lo, a te huic ordini, populoque Romano, & reipublicæ red-
dito, præcipue id a me fieri debere intelligo. Nam letari om-
nes, non ut de unius solum, sed ut de communi omnium
salute, sentio.

Quod autem summæ benevolentia est, qua mea erga illum
omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo &
amantissimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini,
cum

¹⁹ Stantibus omnibus] E more veteri Sen-
tentes: aut quibus videbatur, assensibantur
matorum, qui aut sententiam suam ipsi, &
sedentes. Epistola ad Q. Metellum. Galisk-
si quid vellent præterea, dicebant, idque
nium.

cum id sollicitudine, cura, labore tamdiu præstiterim, quam-
diu est de illius salute dubitatum: certe hoc tempore, ma-
gnis curis, molestiis, doloribus liberatus, præstare debeo. I-
taque, C. Cæsar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus
a te non conservato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua
innumerabilia in me unum merita ²⁰, quod fieri jam posse
non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

²⁰ Ad tua innumerabilia in me unum me-
rita] Vis est in singulis verbis. Primum,
merita, vocat: quæ majora sunt, quam stu-
dia, officia, beneficia: deinde addit, in-
numerabilia: postremo, in me unum. Hæc au-
geri non videntur posse: augentur tamen sub-
jectis verbis, maximus cumulus accesserit. Non
enim aliquid ait accessisse, sed cumulum;
nec simpliciter cumulum, sed maximum. Eo-
dem id pertinet, quod fieri jam posse non ar-
bitrabar. Nec illud sine judicio prolatum,
hoc tuo facto. Nam, hoc tuo merito langui-
dius esse videbatur, præsertim cum dixisset,
Ad tua innumerabilia in me unum merita;
quæ Marcelli salute vehementer aucta signi-
ficat. Manutius.

P R O
Q. L I G A R I O.

A D C. CÆSAREM.

O R A T I O X L I.

A R G U M E N T U M.

HANC orationem M. Tullius in Foro apud Cæsarem dixit extremo anno Urbis dccvii. Julio Cæsare III. M. Æmilio Lepido Coss. pridie Kal. interkalares priores, qui fuit ultimus dies prioris mensis illorum duorum, quos Cæsar hoc anno Fastos corrigens, inter Novembrem ac Decembrem interjecit: de quibus Suetonius in Julio.

Fratres, & propinqui Ligarii prostrati ad pedes Cæsaris domus ejus jacuerunt, ut est epist. xv. libri vi. Famil. & in hac oratione. Postea vero in Foro hæc Cicero dixit.

Pompejanis hoc anno devictis a Cæsare in Africa (in quam Ligarius ante bellum civile profectus, tempore belli remanserat) Ligario vita concessa fuit, ut est in Comment. de bello Africo. Sed dum Cæsare Romam reverso, Ligarius extra Italianam in exilio manet, ac fratres, propinqui, itemque C. Pansa & M. Cicero de ejus reditu laborant, Q. Ælius Tubero, qui cum patre suo Africæ ora, triennio ante a Ligario prohibitus fuerat, eum apud Cæsarem accusavit, & orationem in Ligarium edidit: cujus Quintilianus, lib. x. cap. 1. meminit. Cicero eum concessione defendit. Cum autem concessionis due partes a Rhetoribus proponantur, Purgatio & Deprecatio, M. Cicero illis primum utitur, atque *ἀπὸ τῆς ἀποκαταστάσεως* aliquot locis miscet: ad extremum vero Deprecationem adhibet. Hanc orationem pulcherrimam, ut a Pomponio Jurisconsult. nominatur in L. II. D. de orig. juris, Cicero bello Hispaniensi scriptam edidit: qua quantopere Africo, Balbo,

Balbo, Oppio, aliisque placuerit, cognosces epist. XII. & XVIII. libri XIII. ad Attic. FABRITIUS.

I. **N**OVUM crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse: idque C. Pansa, præstanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quo me vertam, nescio. Paratus enim veneram, cum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignorantia tua ad hominis miseri salutem abuterer: sed quoniam diligentia inimici investigatum est, quod latebat, confitendum est, ut opinor: præteritum cum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, ut id jam integrum non esset: omniaque controversia, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conservati, cum a te non liberationem culpæ, sed errati veniam impetravissent.

Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, contentem reum: sed tamen ita contentem, se in ea parte fuisse, qua te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii ullam culpam reprehendatis.

Q. igitur Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum C. Confidio profectus est: qua in legatione & civibus, & sociis ita se probavit, ut decedens Confidius provincia satisfacere hominibus non posset, si quemquam alium provinciæ præficeret. Itaque Q. Ligarius, cum diu recusans nihil profecisset, provinciam accepit invitus: cui sic præfuit in pace, ut & civibus, & sociis gratissima esset

Tom. VI.

R 1

ejus

1 Novum crimen] Totum hoc proœmium ironia consistit ex Quintiliano & Aquila notum est. Orditur a propositione criminis, addita confessione Pansæ: cujus personam adjunctis ornat. Fabrit. Vide de hac oratione in primis Quintilianum rv, 1. & 2x, 2. nec non xi, 3; ubi docet quo gestu corporis totum hoc exordium sit exponendum.

2 Propinquus meus] Affinis, non cognatus: ut infra patet. Propinquitatem appellat, ne cum inimico homine disputare videatur; & ut eo major orationi fides accedat; quod Ligarii innocentiam, & causæ bonitatem propinquitati Tuberonis anteponat. Manut.

3 C. Pansa] C. Vibius Pansa, qui hinc post consul fuit. Ferras.

eius integritas, & fides. Bellum subito exarsit: quod, qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam parari. Quo audito, partim cupiditate⁴ inconsiderata, partim cæco quodam timore⁵, primo salutis⁶, post etiam studii sui quærebant aliquem ducem: eum Ligarius, domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim P. Attius Varus⁷, qui prætor Africanam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum statim concursum est. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad privatam clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio, deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquevit⁸.

II. Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpa vacat. Domino est egressus non modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ita se gessit, ut ei pacem esse expediret⁹. Profectio certe animum tuum non debet offendere. Num igitur remansio? Multo minus. Nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio etiam necessitatem honestam. Ergo hæc duo tempora carent crimine: unum, cum est legatus profectus: alterum, cum, efflagitatus a provincia, præpositus Africæ est.

Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit. Quod si est criminofum, necessitatis¹⁰ crimen est, non

⁴ Cupiditate] Patricius, quod faverent Pompejo. Manutius, cupiditate belli gerendi. Sed istius ellipsoes exemplum non reperio. Uterque nescivit, quid sit cupiditas, nimirum studium partium, sive, ut barbari loquuntur, partialitas. Sic cupidus iudex, testis, ut alibi vidimus. Pro cupiditate, in sequentibus verbis hanc dicitur studium. Græv.
⁵ Cæco quodam timore] Timebant Cæsarem, sed, cur timerent, causa nihil videbant. Manut.
⁶ Salutis] Hæc sententia est: Primo salutis ducem quærebant, deinde etiam studii sui. Lambin.
⁷ P. Attius Varus] Varus hic cum Sex. Pompejo, & Labieno ex Africana pugna,

devictis Scipione, Pompeji socio, & Iuba Mauritanie rege, in Hispaniam profugit: ubi renovato simul cum Pompeji liberis bello, Mundensi prælio a Cæsare victus interit. Manut.
⁸ Conquevit] Ideo festinabat decedere provincia, ne dux eligeretur contra Cæsarem: ubi timor ille evanuit adventu Vari, non erat, cur adeo festinaret illinc decedere: itaque parumpet conquevit. Ferraz.
⁹ Expediret] Si cuperet bellum foment, qui male gesta provincia iudicium timent, idem.
¹⁰ Necessitatis] Conatus enim parere P. Vario, novo Proconsuli. Idem.

non voluntatis. An ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potius, quam Romæ; cum P. Attio, quam cum concordissimis fratribus; cum alienis esse, quam cum suis maluisset? Cum ipsa legatio plena desiderii ac sollicitudinis fuisset; propter incredibilem quandam fratrum amorem; hic æquo animo esse potuit, belli discordio distractus a fratribus?

Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienæ a te voluntatis. Cujus ego causam animadvertere, quæso, qua fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confiteretur fuisse: nec tuas tacitas cogitationes extimefcit: nec, quid tibi de alio audienti, de se ipso occurrat, reformidat.

III. Vide, quam non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis, & sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. Quantum potero, voce contendam, ut hoc populus Romanus exaudiat. Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, iudicio ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto literas misit, ut essem idem, qui fuisset: qui cum imple imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est¹¹: a quo, hoc ipso C. Pansa mihi nuntium perferente, concessos falces tenui, quoad tenendos¹².

R r 2 puta-

¹¹ Esse me alterum passus est] M. Tullius Ser. Sulpicio & M. Marcello Coss. in Ciliciam pro consule profectus, Amno pacato, perpetuoque hoste inde sublato, rem satis prospere gessit, Imperatorque salutato fuit. Lib. v. ad Attic. epist. x. Lib. 2. & 3. & Lib. 15. famili. Unde Plutarchus exponens res a Cicero in Cilicia gestas, Gessit etiam, inquit, bellum, lacrimis, qui Amicum reuebant, devictis: iustaque victoria Imperator a militibus appellatus est. Anno sequente, L. Paulo & C. Marcello Coss. provincia in Italiam revocata, ad urbem accessit pridie Non. Januarii, cum iam Lentulo

& Marcello Coss. bellum civile constatum esset. Epist. x. lib. xv. Famili. Verum quia urbem ingressus non fuit, imperium retinuit, & pro consule mansit. Nam, ut ait Appianus, lib. 1. Proconsulibus imperii retinendis tandem potestas est, quoad Romam reverti fuerint. Proconsul autem portum Reme ingressus, deposit imperium, inquit Ulpianus in l. ult. de officio procol. Fabrici.
¹² Quoad tenendos] Tenuisse liberos lacrimatos M. Tullius videtur usque ad menson Orobren, Cæsare Dictatore iterum, anno urbis DCCVII. quo demum tempore in urbem venit, imperiumque deposuisse videtur. ex

putavi : qui mihi tum denique se salutem putavit dare , si eam nullis spoliata ornamentis dedisset .

Vide , quæso , Tubero , ut , qui de meo facto ¹³ non dubitem dicere , de Ligarii non audeam confiteri . Atque hæc propterea de me dixi , ut mihi Tubero , cum de se eadem dicerem , ignosceret . Cujus ego industriæ , gloriæque faveo , vel propter propinquam cognationem , vel quod ejus ingenio , studiisque delector , vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare . Sed hoc quæro , quis putet esse crimen , fuisse in Africa Ligarium ? nempe is , qui & ipse in eadem Africa esse voluit , & prohibitum se a Ligario queritur , & certe contra ipsum Cæsarem est congressus armatus . Quid enim , Tubero , destritus ille tuus in acie Pharsalica gladius agebat ? cuius latus ille mucro petebat ? qui sensus erat armorum tuorum ; quæ tua mens ? oculi ? manus ? ardor animi ? quid cupiebas ? quid optabas ? Nimis urgeo : commoveri videtur adolescens ¹⁴ : ad me revertar . hisdem in armis sui .

IV. Quid autem aliud egimus , Tubero , nisi , ut , quod hic potest , nos possemus ? Quorum igitur impunitas , Cæsaris clementiæ laus est , eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio ? Atque in hac causa nonnihil equidem , Tubero , etiam tuam , sed multo magis patris tui prudentiam desidero : quod homo , cum ingenio , tum etiam doctrina excellens , genus hoc causæ quod esset , non viderit . Nam , si vidisset , quovis profecto , quam isto modo , a te agi maluisset . Arguis fatentem . Non est satis . Accusas eum , qui causam

ex epist. ult. lib. xv. ad Attic. & epist. xx. lib. xiv. Fam. ita ut cum imperio fuerit annis quatuor . Idem .

¹³ Ut , qui de meo facto , &c.] Coniungo : ut non audeam confiteri de Ligarii facto , qui de meo non dubitem dicere . Ut , positum pro quæso . Patric .

¹⁴ Commoveri videtur adolescens] Tubero scilicet . Atque etiam Cæsar ipse , ut est apud Quintilianum , magnopere verbis istis illis commotus fuisse fertur . Cum diceret Cicero : Quid enim , Tubero , inquit , tuus

ille in acie Pharsalica destritus gladius agebat ? &c. Ex Plutarchus in vita Ciceronis scribit , ad hanc solam Pharsalicæ aciei mentionem , tam commotum fuisse Cæsarem , ut cum prius dicis tantum causa audire Ciceronem pro eo dicentem voluerit , ipsum Ligarium pro condemnato iam habuerit , hoc loco perturbatum corripuisse se , & schedas quas cum forte gerebat , abiecit , & denique contra quam staret , seum absolvisse . Patric .

sam habet , aut , ut ego dico , meliorem , quam tu : aut , ut tu vis , parem .

Hæc non modo mirabilia sunt , sed prodigii simile est quod dicam . Non habet eam vim ista accusatio , ut Q. Ligarius condemnetur , sed ut necetur . Hoc egit civis Romanus ante te nemo . Externi isti sunt mores . Usque ad sanguinem ¹⁵ incitari solet odium aut levium Græcorum , aut immanium barbarorum . Nam quid aliud agis ? Ut Romæ ne sit ? ut domo careat ? ne cum optimis fratribus , ne cum hoc T. Brocho , avunculo suo , ne cum ejus filio , consobrino suo , ne nobiscum vivat ? ne sit in patria ? Num est ? num potest magis carere his omnibus , quam caret ? Italia prohibetur , exulat . Non tu ergo hunc patria privare , qua caret , sed vita , vis . At istud ne apud eum quidem dictatorem , qui omnes , quos oderat , morte multabat , quicumque egit isto modo . Ipse jubebat occidi , nullo postulante : præmiis etiam invitabat ¹⁶ . Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis ¹⁷ post , quem tu nunc crudelem esse vis , vindicata est .

V. Ego vero istud non postulo , inquires . Ita mehercle existimo , Tubero . Novi enim te , novi patrem , novi domum , nomenque vestrum : studia denique generis ac familiæ vestræ , virtutis , humanitatis , doctrinæ , plurimarum artium atque optimarum , nota sunt mihi omnia . Itaque certo scio , vos non petere sanguinem : sed parum attenditis . Res enim eo spectat , ut ea poena , in qua adhuc Q. Ligarius sit , non videamini esse contenti . Quæ est igitur alia , præter mortem ? Si enim in exilio est , sicuti est , quid amplius postularis ? An , ne ignoscatur ? Hoc vero multo acerbius , multoque est durius . Quod nos domi petimus , precibus & lacrymis , prostrati ad pedes , non tam nostræ causæ fidentes , quam hujus humanitati : id ne impetremus , pugnabis ? & in nostrum fletum

¹⁵ Usque ad sanguinem] Hoc est , locis Græci , aut immanes barbari , more istiusmodi suo , nobis externo & peregrino , solent incitare odium usque ad sanguinem , severere odio usque ad caedem . J. F. Gronovius .

¹⁶ Præmiis etiam invitabat] Præmium a Sylla propositum illis , qui proscriptum inter-

fecissent , duo talenta fuerunt . Plutarchus in Sylla . Fabricius .

¹⁷ Aliquot annis] Annis xvii. nam Sylla Dictator fuit anno ab U. C. DCLXXII. Cæsar quæstionem inter Licarios exercuit anno DCXC. L. Julio Cæsare , & C. Figulo Coss. Vide Dionem . Idem .

tum irrumpes? & nos jacentes ad pedes supplicum voce prohibebis?

Si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, & ut spero, non frustra fecimus, tu der repente irrupisses, & clamare cœpisses, C. Cæsar, cave ignoscas, cave te fratrum, pro fratris salute obsecrantium, misereatur: nonne omnem humanitatem exuisses? Quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id a te in foro oppugnari? & in tali miseria multorum, perflugium misericordiæ tollere?

Dicam plane, C. Cæsar, quod sentio. Si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obrines, (intelligo quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. Quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cum etiam de victis reperiantur? quam multi, qui, cum a te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse misericordem?

Quod si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse: si honesto & misericordi mendacio saluti civi calamitoso esse vellemus: tamen hominis non esset, in tanto discrimine & periculo civis refellere & coarguere nostrum mendacium: & si esset alicujus, ejus certe non esset, qui in eadem causa & fortuna fuisset. Sed tamen aliud est errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. Tu diceris: Cave, Cæsar, crædas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? cave ignoscas. Hæcne hominis ad hominem vox est? qua qui apud te, C. Cæsar, utitur, suam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam.

VI. Ac primus aditus, & postulatio Tuberonis, hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel quid novi faceris

¹⁸ Saluti civi calamitoso esse vellemus] Nihil videbatur lectione vulgata integrius, que talis est: saluti civi calamitoso consilium esse vellemus. Sed cum antiqua comparata clamet se esse corruptam. Reperitur autem hæc antiqua, quam secuti sumus, in

duobus codicibus Memm. & in Cleric. & aliis. Lambin. Miror non auditum fuisse Lambinum, cum codicum, quos ille inspicit, scripturam stabiliam optime quisque, & editiones veridiciores. Calamitoso civi saluti esse, est calamitosum civem servare. Græc.

noris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit. Alii errorem appellant: alii timorem: qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinciam: qui gravissime, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat, humana consilia divina necessitate esse superata.

Liceat esse miseris, * quamquam hoc victore esse non possumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompejo mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi a te contumeliam ^b propulsare ²⁰? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur ²¹, & dignitatem tuam? Quid? tu, cum pacem esse cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret?

Mihi vero, Cæsar, tua in me maxima merita tanta certe non videntur, si me, ut sceleratum, a te conservatum putarem. Quomodo autem tu de republica bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Secessionem tu illam existimavisti, Cæsar, initio, non bellum: non hostile odium, sed civile dissidium: utrisque cupientibus rempublicam salvam, sed partim consiliis, partim studiis a communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat pene par:

a Lamb. *quamquam villare te*

19 Cn. Pompejo] Non dubitat Pompejum, præsertim Cæsare, nominare, cum ipse Cæsar nunquam eum, nisi honorificentissime appellaret. De quo ad Cæciliam: *Admirari scilicet gravitatem, & justitiam, & sapientiam Cæsaris: nunquam nisi honorificentissime Pompejum appellat. At in ejus persona multa fecit asperius: armorum ista, & victorie sunt facta, non Cæsaris. Manut.*

b Lamb. *propulsari*

20 Nisi a te contumeliam propulsare] Quod

cripi tibi dices inimicorum injuria beneficium a populo Romano datum, id est: quod tibi non liceret absenti alterum consulatum petere, quemadmodum jussit, Cæsar ipse, lib. 1. Bell. civ. Deluisse se ait, quod populi Romani beneficium sibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur. Idem.

21 Ut suum jus tueretur] Jus populi Romani. Multi enim ex his, qui cum Cæsare militabant, suffragium volebant in illa lege, que absenti Cæsari consulatum petendi potestatem dabat. Manut.

non par fortasse eorum, qui sequebantur²²: causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certe ea iudicanda est, quam etiam dii adjuverunt. Cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam prober, in qua occiderit nemo, nisi armatus?

VII. Sed, ut omitam communem causam, veniamus ad nostram: utrum tandem existimas facilius fuisse, Tubero, Ligario ex Africa exire, an vobis in Africam non venire? Poreramusne, inquires, cum senatus censuisset? Si me consulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium senatus idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit, cum parere senatui necesse erat: vos tum parvistis, cum paruit nemo, qui noluit. Reprehendo igitur minime vero. Neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familia, disciplina: Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis.

Tuberonis fors coniecta est ex senatus-consulto, cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat se exeuare. Hæc ego novi propter omnes necessitudines, quæ mihi sunt cum L. Tuberone. Domi una eruditi, militiæ contubernales, post affines, in omni denique vita familiares. Magnum etiam vinculum, quod iisdem studiis semper usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse. Sed ita quidam agebant, ita reipublicæ sanctissimum nomen opponebant, ut etiam si aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset. Cessit auctoritati amplissimi viri²³, vel potius paruit. Una est profectus cum iis²⁴, quorum erat una causa. Tardius iter fecit. Itaque in Africam venit jam occupatam²⁵. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potius. Nam, * si

CRI-

²² Non par fortasse eorum, qui sequebantur] Hic certe Pompejanos. Cesarianis dignitate præfert. Consulatus enim cum Cesare, ut arbitrator, nemo fuit: cum Pompejo multi, præter ipsos consules, & magistratus. Idem.

²³ Amplissimi viri] Pompeji, non Cato- nis, ut quidam putarunt. Fabricii.

²⁴ Cum iis] Eodem tempore quo reliqui

Prætores ad obtinendas reliquas imperii Romanæ provincias iussu Pompeji & Senatus exhibuit paludati, votis prius in Capitolio nuncupatis, ipse etiam Tubero Roma profectus est. Idem.

²⁵ Occupatam] A P. Varo.

a Vid. Man. Lamb. si crimen est prohibere illum voluisse.

crimen²⁶ est ullum, voluisse; non minus magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, quam a aliquem se maluisse. Atque is tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: facies certe habebat. Sed quoquo modo²⁷ sese illud habet, hæc querela vestra, Tubero, quid valet? Recepti in provinciam non sumus. Quid si effectis? Cesarine eam tradituri fuissetis, an contra Galarem retenturi?

VIII. Vide, quid licentiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si responderit Tubero, Africam, quo senatus eum, forsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse: non dubitabo apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehendere. Non enim si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut ne offendam tuas patientissimas aures, quam ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maxime infestam: in qua erat rex²⁸ potentissimus, inimicus huic causæ²⁹, aliena voluntas³⁰, conventus firmi, atque magni. Quæro, quid facturi fuissetis? quanquam, quid facturi fueritis, non dubitem, cum videam, quid feceritis³¹. Prohibiti estis in provincia

Tom. VI.

S I

²⁶ Non si voluit] Si crimini, inquit, datus Ligario, quod vos Africa prohibere voluerit, nihilominus eodem vos atque etiam pari condemnatio criminis, quod vos eam obtinere voluistis. Ergo, non minus magnum est, crimen, subaudio. Atque hic jam ferre adversarium incipit, cum hæcenus parcere ei videretur. Dum autem hunc incipit ferre, ante omnia reum ipsum tuetur ac defendit, & in tuo quasi collocat, cum dicit, Ligarium in culpa non fuisse, cum Tuberonis pater Africa prohiberetur. Patria.

²⁷ Idem. aliquem se imperatorem esse nite- huisse.

²⁸ Quoquo modo] Sive imperium Ligarius, sive Varus habuerit. Mamæ.

²⁹ Rex] Iuba. Idem.

³⁰ Inimicus huic causæ] Cn. Pompeji beneficium, qui patrem ejus Hiempsalem, Mauritaniam regem constituerat. Idem.

³¹ Cum videam, quid feceritis] Video enim vos, Africa prohibitos in Gaeciam ad Pompejum irisse. Idem.

³² Aliqua voluntas] Cuius? Africa videlicet ipsius. Hoc autem est, omnium qui Africam scilicet incolabant. Sed auget rem, cum absolute & præcisè loquitur, non homines ibi fuisse aliena voluntate, non terram ipsam aliena voluntatis, sed ipsam alienam voluntatem. Quanquam aliis quidem propemodum legere licet: Aliqua voluntate conventus firmi. Ut significet, non tam in privatis hominibus indicia extitisse alienæ voluntatis a Cesare, quam in conventibus ipsius hominum. At in quibus conventibus? num in solitariis aut in imbecillis? responderet, conventus illos fuisse & firmos, ne quis putet animis & voluntatibus fluctuabundos, & magno, ut significet fuisse frequentissimos. Patria.

vestra pedem ponere, & prohibiti, ut perhibetis, summa cum injuria.

Quomodo id tulistis? accepta injuria querelam ad quem delulistis? nempe ad eum³²; cujus auctoritatem secuti³³, in societatem belli veneratis. Quod si Cæsaris causa in provinciam veniebatis: ad eum profecto exclusi provincia venissetis. Venistis ad Pompejum. Quæ est ergo apud Cæsarem querela³⁴, cum eum accusatis, a quo queramini vos prohibitos contra Cæsarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuisse Cæsari tradituros, etiam si a Varo³⁵, & quibusdam aliis prohibiti essetis. Ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tanta laudis occasione privaverit.

IX. Sed vide, quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimi viri, L. Tiberonis: quam ego, quamvis ipse^a probarem, ut probo, tamen non commemorarem, nisi a te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta constantia? Constantiam dico? nescio, an melius patientiam possem dicere. Quotus enim istud quique fecisset, ut a quibus^b partibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate³⁶ rejectus, ad eas ipsas rediret? Magni cujusdam animi, atque ejus viri est, quem de suscepta causa, propositaque sententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere.

Ut enim cætera paria Tiberoni cum Varo fuissent; honos, nobilitas, splendor, ingenium; quæ nequaquam fuerunt: hoc certe præcipuum Tiberonis fuit, quod iusto cum imperio ex ferente consulito in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus,

non

³² Ad eum] Ad Pompejum.
³³ Ceteris auctoritatem secuti] Neque hoc officio vacat. Latenter enim id significat; Auctoritas amplissimi viri, non causa, vos ad belli societatem adduxit. Idem.

³⁴ Quæ est ergo apud Cæsarem querela] Querit vobis apud Cæsarem de Ligario non licet, quia vos Africa prohibuerit. Id est, quia fecerit, ne bellum in Africa contra Cæsarem gerere possitis. Idem.

³⁵ Etiam si a Varo] Suspicio hoc loco esse mendum. Logrean, Si a Varo, & qui-

bendam alii prohibiti non esset. Patet enim concedi ironice, quod infra falsum esse ostenditur. Ferrarius.

^a Grut. probarem.

^b Idem. partibus delet.
³⁶ Cum crudelitate] Ex Pomponio D. de origine juris: Insuperum Tiberonem applicare non permisit, nec aquam haurire. Ex Cæsare, Tiberonem portu acque oppido prohibet, neque officium volentibus sibi exponere patitur. Agram.

non ad Cæsarem, ne iratus: non domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur: in Macedoniam, in Cn. Pompeji castra venit, in eam ipsam causam, a qua erat rejectus cum injuria.

Quid? cum ista res nihil commovisset ejus animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, studio in causa fuistis. Tantummodo³⁷ in prædiis eratis: animi vero a causa abhorrebant. An, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? Pacis e quidem semper auctor fui: sed tum sero. Erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu certe præcipue, qui in eum locum³⁸ venisses, ubi tibi esset pereundum, nisi vicisses. Quanquam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriae.

X. Hæc ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiæ vestrae, aut Cæsarem beneficii sui pœniteret. Nunc quero, utram vestras injurias, an reipublicæ persequamini. Si reipublicæ³⁹: quid de vestra in ea causa perseverantia respondebitis? si vestras: videte, ne erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit suis. Itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarii occupatus esse? num de ejus facto dicere? Quidquid dixi, ad unam summam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ.

Causas, Cæsar, egi multas, & quidem tecum⁴⁰, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certe nunquam hoc modo, Ignoscite, Judices: erravit: lapsus est: non putavit: si

S f 2 nunquam

³⁷ Tantummodo] Tantummodo videlicet in castris Pompeji corpore vestabamini: causam autem ejus animi vestris non probabatis. Ferrarius.

³⁸ In eum locum] In ipsa Pompeji castra. Nam Cicero, cum in Pharsalia dimicatum est, absuit, Dyrrhachii cum M. Varrone, & M. Cassone commoratus, ut narrat de Divina, lib. 1. Mamurta.

³⁹ Si Reip.] Ejus, quæ nunc est, & Cæsaris consilio, ac sapientia gubernatur. Idem.
⁴⁰ Et quidem tecum] Cæsar etiam inter

Oratores in foro versatus est. Fabius libro 22. C. Cæro Cæsar si tantum sero vocasset, non alius ea molestia contra Ciceronem contempseretur. Tunc in eo vix est, sed quoniam, ea tractato, ut illius eodem animo dicitur, quo bellorum apparuit. Sed Atticum Ciceronianum libro de claris Oratoribus loquentem adiamus: Splendidiæ quondam, minimeque veteratissimi rationum dicendi tenet, vive, nota, forma etiam insignis & generosa quondammodo. Vide Tranquillum in Julio, cap. LV, LVI. Plutarchum in Cæsare. Agram.

unquam posthac⁴¹. Ad parentem sic agi solet. Ad iudices, non fecit, non cogitavit, falsi testes, factum crimen. Dic te, Cæsar, de facto Ligarii iudicem esse: quibus in præfidiis fuerit, quare. Taceo. Ne hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud iudicem. Legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus; tum etiam totus animo, & studio tuus. Ad iudicem sic agi solet. Sed ego ad parentem loquor, Erravi, temere feci, penitent: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto: ut ignoscas oro. Si nemo impetravit, arroganter: si plurimi, tu idem fer opem, qui spem dedisti. An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui a te pro Ligario petunt, tui necessarii.

XI. Vidi enim, & cognovi, quid maxime spectares, cum pro alicujus salute multi laborarent: causas apud te rogantium^a gratiosiores⁴² esse, quam^b vultus: neque spectare, quam tuus esset necessarius is, qui te oraret, sed quam illius⁴³, pro quo laboraret. Itaque tribus tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiore illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis multa concedis. Sed video tamen, apud te causas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab usque te moveri maxime, quorum iustissimum dolorem videas in petendo.

In Q. Ligario conservando multis tu quidem gratum facies necess-

⁴¹ Si unquam posthac] Ex Plauto, Casina, act. v. scen. iv. vers. 12.

^a Vid. Man. Lamb. gratiores.

⁴² Gratiosiores] Non intellecta est vis huius vocis ab iis, qui in oratione eam mutant. Gratiosi homines sunt, qui multum possunt apud illos, a quibus amantur. Sic & gratiose preces, quæ plurimum valent, & blanda vi expugnant illum, cui sunt, ut gratiosa suffragatio in II. ad Famil. 6. Habemus hæc omnia: bonorum studium, dec. vestram suffragationem si vixit poterit, (sic modeste de se loquitur) at probatum tamen, & iustam, & deviam, & propterea fortasse etiam gratio-

sam. Grævius.

^b Vid. Man. Lamb. preces.

⁴³ Quam illius] Repete ætæ novæ sit necessarius. Horum causas maxime spectat, quas iustas vocat & æstio incensæ in Fam. lib. vi. epist. 6. & epist. 12. eisdem libri, necessarios, quæ propter necessitudinis conjunctionem non possumus negligere, nisi impii velimus in nostros esse, aut ingrati i causas vero deprecandi, quæ tantum ad captandum alicujus favorem & gratiam sunt comparatæ. Cicero ibidem vocat, ambrosias orationes, & inanes ac ambrosias voluntates. Idem.

necessariis tuis; sed hoc, quæso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, ac robur reipublicæ, proponere. Nosti optime homines. Animadvertite horum omnium mœstitiam, & dolorem. Hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid existimes, lacrymas, Iqualoremque ipsius, & filii vides.

Quid de fratribus dicam? Noli, Cæsar, putare de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam dii penates, uno illo exulante. Si fraterne, si pie, si cum dolore faciunt, moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit. Te enim dicere audiebamus, Nos, omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te, omnes, qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brochorum domum, hunc L. Marcium, C. Cæsetium, L. Corfidium, hosce omnes equites Romanos, qui adsunt veste mutata, non solum notos tibi, verum etiam probatos viros, qui tecum fuerunt⁴⁴? Atque his maxime irascebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conserva igitur tuis tuos: ut, quemadmodum cætera, quæ dicta sunt a te, sic hoc verissimum reperiat.

XII. Quod si penitus perpicere posses concordiam Ligiorum: omnes fratres tecum iudicares fuisse. An potest quiquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem, & pene conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non sentiat,

⁴⁴ Qui tecum fuerunt] Ex antecedentibus & sequentibus intelligitur, qui tecum fuerunt, hic dici non de iis, qui cum secuti sunt ad bellum, sed de Q. Ligarii fratribus, deque ejus avunculo T. Broccho, & aliis, supra nominatis, qui, suscepto civili bello, domi remanere, quam alterutram partem seque, maluerunt. Nam eos æque tuos Cæsar

appellabat, atque illos, qui cum eo in bello fuerant. Dixit enim supra: Te enim dicere audiebamus, nos omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te omnes, qui contra te non essent, tuos. Eos autem significari, qui domi remanserant, sequentibus quoque verbis ita confat, ut dubitare profus nemo possit. Manu.

tiat, quidvis prius futurum fuisse, quam ut hi fratres diversas sententias, fortunaſque ſequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempeſtate abreptus eſt unus: qui, ſi conſilio id feciſſet, eſſet eorum ſimilis, quos tu tamen ſalvos eſſe voluiſti.

Sed ierit ad bellum; diſceſſerit non a te ſolum, verum etiam a fratribus. Hi te orant tui. Equidem cum tuis omnibus negotiis intereſſem, memoria teneo, qualis tum T. Ligarius, quaſtor urbanus⁴⁵, fuerit erga te & dignitatem tuam. Sed parum eſt me hoc meminiſſe: ſpero etiam te, qui obliuiſci nihil ſoles, niſi injurias, quoniam hoc eſt animi, quoniam etiam ingeni tui, te aliquid de huius illo quaſtoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quaſtoribus remiſcentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egiſt aliud, (neque enim haec divinabat) niſi ut tu eum tui ſtudioſum, & bonum virum iudicares, nunc a te ſupplex fratris ſalutem petit. Quam huius admonitus officio cum utriſque his dederis⁴⁶, tres fratres optimos & integerimos, non ſolum ſibi ipſos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis neceſſariis ſuis, ſed etiam reipublicae condonaveris.

Fac igitur, quod de homine nobiliſſimo & clariſſimo, M. Marcello, feciſti imper in curia, nunc idem in foro de optimis, & huic omni frequentiae probatiſſimis fratribus. Ut conceſſiſti illum ſenatui, ſic da hunc populo: cujus voluntatem cariſſimam ſemper habuiſti. Et, ſi ille dies tibi glorioſiſſimus, populo Romano gratiſſimus fuit: noli, obſecro, dubitare, C. Caſar, ſimilem illi gloriae laudem quam ſapientiſſime quarere. Nihil eſt enim tam populare, quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis, nec admirabilior, nec gratior miſericordia eſt. Homines enim ad deos nulla re propius accedunt, quam ſalutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quam ut poſſis; nec natura tua melius, quam ut velis conſervare quam plurimos. Longiorem orationem cauſa forſi-

⁴⁵ Quaſtor urbanus] Quaſtores urbani aeternum curabant, cuiusque pecunias expenſas & acceptas in tabulis publicis referre conſueverunt. Alconius in Verriſtam tertiam. Fabricii.

⁴⁶ Utriſque his dederis] Duobus fratribus, qui adſunt, & pro tertio deprecantur. Idem.

forſitan poſtulat, tua certe natura breviorẽ. Quare, cum utilius eſſe arbitrer, te ipſum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, ſinem jam faciam. Tantum te admonebo, ſi illi abſenti ſalutem dederis, praſentibus his omnibus te datum.

E V E N T U S.

Plutarchus, in vita Ciceronis: „ Cum Q. Ligarius reus factus eſſet, quod in numero hoſtium Caſaris fuiſſet, ejuſque patrocini-um Cicero ſuſcepſiſſet: tum Caſarem diſ- xiſſe ferant, Quid eſt cauſa, cur Cice- ronem orantem aliquandiu non audiamus? Nam reum quidem hominem improbum & hoſtem eſſe, iam pridem certum eſt. Ubi vero Cicero ingreſſus dicere, natiſſima mo- tas concitavit, & oratio progreſſa cum af- ſectibus varia, tum venuſtate admirabilia fuit, perſpicue cognitum ajunt, varios colores Caſaris vultum ſubire, ejuſque ani- mum omnibus modis commutari: ac tandem, cum Pharfaliſci praelii mentionem facere Orator coepiſſet, immodicus pertur- bationibus incitatum, corpore contremuiſ- ſe, & libellos quosdam e manu eieciſſe. Vidus igitur orationis vi, Ligarium cri- mine liberavit. Haſtenus Plutarchus. Uni- de perſpicitur, quantus ardor Ciceronis in

agendo fuerit: qui Caſaris animum Ligario inſenſiſſimum ita commoverit, ut abſolvere eum, quem iam pridem hominem improbum & hoſtem iudicaverat. Tuberoni vero Liga- rii accuſatori hac oratione ſorentis gloriae ſpes omnis ita praecifa fuit, ut in hac cau- ſa victus, cum eloquentiae laudem deſperaf- ſet, e foro ſe ad jus civile tranſulerit. Qui de re Pomponius, de Origine Juris. Fabricii.

Ita cum tamen ingratus fuit a quo ſalutem acceperat. De quo Plutarchus in Bruto: E- rat quidam Q. Ligarius Pompeii amicus, quem eo nomine accuſatum evenerat Caſar uoca- ſi. Hic non quod ab iudicio liberatus fuiſſet, gra- tiam Caſari tribuens, ſed propter quod voca- tus in periculum fuerat, dominatorem praefu- ti inſolens erat. Bruto autem imprimis fami- liaris. Hunc Bruto inſeſum agrotum, cum ſocii conſpirationis in Caſarem quaerent, Qua- li, inquit, tempore, Ligari, agrotas? Ille ſtatim cubito iunxit, arrepta dextera ejus, At ego, inquit, ſi quid te, Brute, dignum cogitus, valeo. Abram.

®

P R O
R E G E D E J O T A R O .

A D C. CÆSAREM.

O R A T I O XLII.

V E R G A R G U M E N T U M .

UT eas regiones in quibus versamur, & eos homines quibuscum vivimus: ita ea loca, eosque homines, de quibus quoridie audimus, nosse jucundum est: principio quedam de Gallogræcia, in qua regnavit Dejotarus: tum de ipso Dejotaro nonnulla dicam, quæ neque ipsa per se cognita inagna sint, & quasi faciem præferant nobis ad hanc orationem facilius intelligendam. Galatia igitur, quæ alio nomine Gallogræcia vocatur, Asia regio est, Phrygiæ, Bithyniæ, & Armeniæ minori contemina: acta ex eo, quod illam antiquissimis temporibus, Testasages, & alii quidam Galliæ populi, pulsus indigenis occuparunt. Ita enim apud Suidam legimus. Cum tanta hominum multitudo creverisset in Gallia, ut regio ipsa, quamvis ferax, vix eis alendis suffectura videretur, trecenta Gallorum millia in Asiam venisse, & sedes posuisse ea in parte, quæ ex ipsis Galatia, aut Gallogræcia vocata est. Quæ de re verba hæc sunt Lactantii libro tertio ad Probum: Galli antiquitus a candore corporis Galatæ nuncupabantur: & Sibylla ficcos appellat, Quod significare voluit Poeta, cum ait:

Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris, & dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis.
Virgatis lucent fagulil: tum lactea colla
Auro innectuntur. *Æn. VIII. 657.*

Cum posses dicere, candida. Hinc urique Gallia provincia, in quam

quam Galli aliquando venientes, cum Græcis se miscuerunt. Unde primum ea regio Gallogræcia, post Galatia nominata est. S. Hieronymus in lib. de locis Hebraicis: Galatia provincia Asiæ, a Gallis vocabulum trahens, qui in auxilium a rege Bithyniæ evocati, regnum cum eo, parta victoria, dividerunt. Sicque deinde Græcis admixti, primo Gallogræci, post Galatæ sunt appellati. Eorum metropolis est Ancyra. Temporibus Sancti Hieronymi non Græce, sed Trovivorum lingua adhuc loquebantur, post tantum temporis intervallum, adhuc ipso vocis sono restantes originem suam. Eum, quo duce profecti sunt, alii Leonem, Strabo Leonorium vocat. Qui & ipse lib. xlii. iisdem narratis, ait eam olim divisam fuisse in 4. tetrarchias: inde in tres: in duas: totam tandem cessisse Dejotaro: ac postremo in provincia formam redactam esse. Sed Hirvius, eam occupatam fuisse a Dejotaro, aliis tetrarchis id injuria fieri querentibus. De quo ipso Dejotaro tempus est pauca dicendi.

Adjuverat imperatores Romanos toto vite sue tempore in iis bellis, quæ Rom. in Asia gesserant. Et ipse vicissim a Rom. rex ex tetrarcha factus, & magna parte regni auctus fuerat. Donaverat etiam ei sive Pompejus, sive Senatus, Armeniam minorem. Et multa decreta honorificentissima in eum facta erant. Auctor tum idem Strabo, lib. xlii. tum Cicero, cujus hæc sunt ad finem hujus orationis: Quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria omnium imperatorum de Dejotaro decreta delere? Ab omnibus enim est ornatus, qui postquam in castris esse potuit per artem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria bella gesserunt, &c. Eundem in orat. de Harusp. resp. sæpe a senatu, regali nomine dignum existimarum, clarissimorum imperatorum testimoniis ornatum esse dicit. In hac ipsa: Habebatur autem non solum tetrarches nobilis, sed etiam optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola, & pecuarius. De eo, de Harusp. responsis: quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio, atque amantissimum nostri nominis regem. Et Philip. II. Dejotari regis, & patris, & filii, & magnus, & nostro more instructus exercitus. Summa in filio spes, summa ingenii indoles,

les, summa virtus. Quid de patre dicam? cujus benevolentia in populum Romanum est ipsius æqualis ætati. Qui non solum socius imperatorum nostrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum suarum? quæ de illo viro Sylla, quæ Murena, quæ Servilius, quæ Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter sæpe in senatu prædicaverunt? Quid de Cn. Pompejo loquar, qui unum Dejotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, vereque benevolam, unum fidelem populo Romano iudicavit? *Inrer cætera autem Pompejum in Mirbridatico bello egregie adjuverat: & ob id ab eo Armenia minoris regno donatus erat. Eutrop. lib. vi. Fuit peritissimus auspiciorum. Nihil nisi auspicio gerebat. Vide lib. i. de Divin. cap. 13. Adjuvit Pompejum in bello civili, & ipse in pugna Pharsalica præfens fuit. Cuiusque ob id a Cæsare & pecunia & parte regni multatus esset, negabat tamen se auspiciorum, que sibi ad Pompejum proficiscenti facta essent, penitere. Ibidem. Ignovit tamen ei Cæsar, cum Pharnaci ignoscere noluerit, Hir-tius, & ei partem dedit eorum, quæ Pharnaci abstulerat. Dejotarus mortuo Cæsare sua recuperavit: Philippica II. 37. Adjuvit Brutum, cum Cassium novisset extreme senex. Dio libro quadragésimo septimo. Dicitur ipse in Crassum adversus Parrhos proficiscentem, refert Plutarchus in Crasso. Crudeleitas in filios: Plutarchus de Stoicis contrariet. Ego cap. pen. lib. VIII. Variarum lect. Item in Castorem Sacondarium generum, & in filiam suam, Strabo libro XII. Accusatus est a nepote, quod Cæsarem domi suæ interficere voluisset. Defenderunt Cicero & Brutus. MURETUS.*

I. **UM** in omnibus causis gravioribus, C. Cæsar, initio dicendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel usus, vel ætas mea postulare, tum in hac causa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Dejotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite, fortu-

fortunisque regis: quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo²; tamen est ita inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum senatu solebam, pro perpetuis ejus in nostram rempublicam meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate conturber. Cru-delis Castor est, ne dicam sceleratum & impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri, & regere debebat: commendationemque ineuntis ætatis ab impietate, & scelere duxerit: avi servum, corruptum præmiis, ad accusandum dominum impulerit, & a legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accusantis, & dominum absentem, & dominum amicissimum nostræ reipublicæ, cum os videbam, cum verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimecebam. Nam, cum more majorum de servo in dominum, et tormentis quidem, quæri liceat: in qua quæstione dolor veram vocem elicere possit, etiam ab invito: exortus est servus, qui, quem in euleo appellare non posset, eum accusat solutus.

II. Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum: quod tamen, cum te penitus recognovi, timere desino. Re enim iniquum est, sed tua sapientia sit æquissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam consilium facinoris

T t 2 inisse

¹ Pro capite fortunisque] Etiam alibi notavimus in huiusmodi locutionibus non de-generare orationem plusque esse de fortunis, quam de capite dicere. Quod verum est tantum in minima capitis minutione, aut etiam in media. Paulus D. de Capite minu-tis: Capitis deminutionis tres genera sunt, maxima, media, minima. Tria enim sunt que habentur, libertatem, civitatem, familiam. Igitur cum omnia hæc amittimus, hoc est li-bertatem & civitatem & familiam, maximum est.

² In tuo duntaxat periculo] Nam si quis est, qui contra tuam salutem aliquid molitur, aut cogitet, eum, quicumque est, in iudicium vocari oportere, nunquam negave-rat. De capite igitur fortunisque Dejotarus

dimittebat, quia si fuisset convictus, statim foret in manus, & e regis iussu fuisset pri-vatus: quæ videtur esse quadam capitis mi-nutio; vel etiam civitatem perdidisset; in exilium actus: quod minus est quam fortu-nas omnes amittere: multi enim exules se-cum fortunas suas auferrebant. Cum igitur dicit Orator, pro capite fortunisque, auget vim orationis: quia non omnis qui capite minuitur, etiam fortunas suas amittit. A-

bram.

®

inisse arguere, si per se ipsum consideres, grave est. Nemo enim fere est, qui sui periculi iudex, non sibi se æquorem, quam reo, præbeat. Sed tua, C. Cæsar, præstans, singularifque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Dejotaro, quam intelligo, quid de te ceteros velis judicare.

Moveor etiam loci ipsius insolentia, quod tantam causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conventum & eam frequentiam, in qua oratorum studia nisi solent: in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquiesco: te unum intueor: ad te unum omnis mea spectat oratio: quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi, contentionemque leviora.

Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concursus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis consumptam esse meminisset? Spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique testarer ipsum. Sic, cum & deorum immortalium, & populi Romani, & senatus beneficia in regem Dejotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio. Quæ quoniam angustiora parietes faciunt, actioque causæ maxime debilitatur loco; tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre; quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuatur hanc perturbationem meam. Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam: qui cum videantur neque ingenio, neque usu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc causam non sine aliqua spe, & cogitatione venerunt.

III. Iratum te regi Dejotaro fuisse non erant nescii: affectum illum quibusdam incommodis³, & detrimentis, propter offensionem animi tui⁴, meminerant: reque cum huic iratum,

³ Quibusdam incommodis] Adempta Galatia parte, & Armenia minore, quam ei senatus antea largitus erat. Manut.

⁴ Propter offensionem animi tui] Vitat mentionem belli civilis, quo Cæsarem Dejotarum, pro Pompejo pugnantem, offenderat. Idem.

tum, tum sibi amicum cognoverant⁵: cumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen insideret. Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæsar, per fidem, & constantiam, & clementiam tuam, libera, ne residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Dejotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam, dexteram, non tam in bellis & in præliis, quam in promissis & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Dejotari regis aræ, focique viderunt.

Cum facile exorari, Cæsar, tum semel exorari soles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas recessisse in te simultatis reliquias senserit. Quanquam cum sunt inaudita cum Dejotaro querelæ tuæ? Nunquam tu illum accusavisti ut hostem, sed ut amicum officio parum functum, quod propensior in Cn. Pompeji amicitiam fuisset, quam in tuam. Cui tamen ipsi regi⁶ veniam te daturum fuisse dicebas, si tum auxilia Pompejo, vel si etiam filium misisset, ipse tamen exultatione ætatis usus esset. Itaque cum maximis cum rebus liberares, perparvam amicitiam culpam relinquebas.

Itaque non solum in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. Neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is rex, quem senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus & alienigena, quibus nos in media republica nati, semperque versati.

IV.

⁵ Tum sibi amicum cognoverant] Sibi, te scilicet tibi ipsi. Ostendunt id ea quæ statim sequuntur. Hæc dico, quod aliquis forte existimet, quod sibi, ad ipsos qui cognoverant, non ad ipsum quem cognoverant, referri oportere. Et enim reciprocorum librorum usus lubricus admodum & anceps. Hædæus olim. Nunc, quod tanto ante prædixi, ecce venit. Manutius enim nosse, quod sibi, id est Cæsari, & tantum non Philippo interpre-

tatur. Videndam. Patrici. & Cui tamen ipsi Regi] Oostini codices Erfurtenfis, Colonicensis, & Pithni; cui tamen ipsi rei; quod propensior scilicet fuisset in Pompeji amicitiam, quam in tuam, te veniam daturum fuisse dicebas, &c. Omnia nunc sunt liquida; nusquam ulla salebra; ulla mors. Miror Lambinum veram scripturam cum reperisset, eam in suis codicibus non probasse. Gronov.

IV. Cum audiret senatus consentientis auctoritate arma sumpta: consulibus; prætoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus? rempublicam defendendam datam, movebatur animo, & vir huic imperio amicissimus de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse videbat. In summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. Maxime vero perturbatus est, ut audivit, consules ex Italia profugisse: omnesque consulares, (sic enim nuntiabatur) cunctam senatum, totam Italiam esse effusam. Talibus enim nuntiis & rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri subsequerentur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordie & pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum? contra dignitatem tuam. Quæ cum ita essent, tamen usque eo se tenuit, quoad a Cn. Pompejo ad eum legati, literæque venerunt.

Ignosce, ignosce, Cæsar, si ejus viri auctoritati rex Dejotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus: in quem cum dii atque homines omnia ornamenta congestissent, tum tu ipse plurima, & maxima. Neque enim si tuæ res gestæ ceterorum laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompejæ memoriam amisimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? Tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præstitisti. Itaque Cn. Pompejæ bella, victorias, triumphos, consulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare non possumus.

V. Ad eum igitur rex Dejotarus venit, hoc misero, fatalique

? *Novis imperatoribus*] Legendum nobis imperatoribus. Cicero enim cum Ciliolam provinciam obtineret, ob res præclare gestas appellatus est Imperator, & e provincia decedens incidit in ipsam flamam belli civilis, eique ut reliquis Proconsulibus qui ad urbem aderant, a Senatu mandatum, ut videret ne quid republicæ detrimenti patereat. *Abram*. Omnino sic legendum esse non docet Ciceronis epistola ad Tironem, Fam. XVI. 11. *Postea quam senatus consulis, præva-*

bus, tribunis plebis, & nobis, qui præcon-
les sumus. &c. Quo modo unus e quatuor nostris edidit Manutius. Alia lectio, quam incautus admiseram, in errorum numero habeatur velim. *Oliver*.

? *Ceterorum hominum*] L. Domitii, P. Scipionis, M. Brulli, M. Catonis; quorum alios ad bellum spes rapinarum, alios Cæsaris odium, & privatæ inimicitia impellebant. *Manutius*.

liques bello, quem antea justis, hostilibusque bellis adjuverat; quocum erat non hospitio solum, verum etiam familiaritate conjunctus: & venit vel rogatus, ut amicus; vel accessit, ut socius; vel evocatus, ut is, qui senatui parere didicisset: postremo venit, ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriæ societatem. Itaque, Pharsalico prælio facta, a Pompejo discessit: spem infinitam persequi noluit. Vel officio, si quid debuerat; vel errori, si quid nescierat, satis factum esse duxit: domum se contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit.

Ille exercitum Cn. Domitii¹¹, amplissimi viri, suis testibus & copiis sustentavit: ille Ephesam ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum, & probatissimum omnibus delegisti, pecuniam misit: ille iterum, ille tertio auctionibus factis pecuniam dedit, qua ad bellum uteris: ille corpus suum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem¹² fuit, tuumque hostem esse duxit suum. Quæ quidem a te in eam partem accepta sunt, C. Cæsar, ut cum amplissimo regis honore & nomine afficeris.

Is igitur non modo a te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi te suæ interficere voluisse. Quod tu, nisi eum furiosissimum judicas, suspicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti sceleris fuerit, in conspectu deorum penatium necare hospitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clarissimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimescere: cujus tam inhumani & ingrati animi, a quo rex appellatus esset, in eum, tyrannum

? *A Pompejo discessit*] Pompejo acie Pharsalica superato, reversus est ad suam Tetraceliam, nec voluit spem insaurandi belli persequi, quæ infinita erat, id est finem & exitum non habebat. Vide II. de Divin. cap. 37. *Abram*.

? *Utilitatibus tuis paruit*] Fecit quidquid utilitates tue postulabant. Eodem verbo usus est ad Plancium lib. XIII. *Res familiaris C. Capitonis prælio fuit, & paruit & temporibus, & fortuna mee. Utilitates*, pro commodis

accipiuntur. Ad Tironem. *Utilitatibus tuis possum coherere: te valere, tua causa primam volo, tuam meam, mi Tiro. Manut.*

? *Cn. Domitii*] Calpurni, qui consul fuerat cum M. Messalla. Is cum Cæsare, Domitius autem Ahenobarbus cum Pompejo fuit. *Idem*.

? *Contra Pharnacem*] Regem Ponti, filium Mithridatis, qui occasione belli civilis Armeniam occupavit. *Idem*.

num inveniri: ut hæc omittam; cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? quoniam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo filio, distractus¹³ esset, tanto scelere non modo perfecto, sed etiam cogitato?

VI. At, credo, hæc homo inconsultus & temerarius non videbat. Quis consideratior illo? quis rectior¹⁴? quis prudentior? Quanquam hoc loco Dejotarum non tam ingenio, & prudentia, quam fide, & religione vitæ defendendum puto. Nota tibi est, C. Cæsar, hominis probitas, noti mores, nota constantia. Cui porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Dejotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita est? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum præsentis exitii, nec in facinorosam, nisi esset idem amentissimus, id vos & a viro optimo, & ab homine minime stulto cogitatum esse confingitis.

At quam non modo non credibiliter, sed ne suspiciose quidem. Cum, inquit, in Castellum Lucejum venisses, & domum regis, hospitis tui, divertisses: locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat. Huc te e balneo, prius quam accumberes, ducere volebat. Ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initio, cum est

¹³ *Distractus*] Divulsus ab aliorum Regum societate & amicitia. *Abram*. Imo *distractus* est *discepitus*. *Grævius*.

¹⁴ *Rectior*] Non est laus hominem esse *rectius*, sive occultum, qui simulat amicitiam, & tam fronte præ se ferit, cum corde premit odium capitale. Tædæ opponitur aperius, simplex. Si fuisset homo secus Dejotarus, facile potuisset hoc scelus contra Cæsarem suscipere de nec ei inferendo, si sibi persuadisset, id rursus se posse & fecerit facere: sed Cicero nescit omni opæ id ostendere, cogitationem huius sceleris abesse tam ab ejus prudentia, quam probitate. Te-

huc igitur hic locum habere non potest, ut recte vidit Patricius. In Erfurt. Dresd. Colou. Pich. est *rectior*. *Recta* dicuntur omnia, que sunt sine *vitio*, *labre*, *macula*. *Rectior* quis *rectior* est hic, Quis est in consiliis rectis capiendis promptior, quis est rectioris ingenii, ut in illud non possit cadere tantum facinus? Non aulim quidem prædare Tullium scripsisse *rectior*: aptior tamen est hæc vox huic loco, quam *rectior*, quia rectum esse semper vitio vertitur. Est enim hominis calidi, versuti, malitiosi, non prudentis & considerati. *Grævius*.

est ad me ista causa delata. Phidippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab isto adolescente esse corruptum; hac suspitione sum percussus: medicum indicem subornabit: finget videlicet aliquod crimen veneni. Etsi a veritate longe, tamen a consuetudine criminandi non multum res abhorrebat.

Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit, primo occultius in potione, vel in cibo: deinde etiam impunitus fit, quod, cum est factum, negari potest. Si palam te intermisisset: omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma convertisset. Si veneno: Jovis illius quidem hospitalis numen nunquam celare potuisset, homines fortasse celavisset. Quod igitur & occultius conari, & efficere cautius potuit; id tibi, & medico callido, & servo, ut putabat, fideli, non credidit; de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit? At quam festive crimen contextitur! Tua te, inquit, eadem quæ semper, fortuna servavit: negavisti tum te inspicere¹⁵ vel le.

VII. Quid postea? an Dejotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimisit exercitum¹⁶? nullus erat alius indiciandi locus? At eodem te, cum cenavisses, rediturum dixerat: itaque fecisti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? Cum in convivio comiter & jucunde fuisses, tum illic ivisti, ut dixerat. Quo in loco Dejotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit¹⁷: cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asia; quæ Africanus, inspectante exercitu, accepit. Quod cum prærens

Tom. VI.

V u

De-

¹⁵ *Inspicere*] Illa, quibus te Dejotarus munerare constituerat. *Maurer*.

¹⁶ *Continuo dimisit exercitum*] Ex Eumacho Terentii actu 4, scen. 7, ubi Thraso qui suos servulos in hac acie gloriosus infraxerat, se non succedendo, neque perfecta,

Jam dimisso exercitu, inquit. De quo eruditus Victorius, lib. xv. Variarum lect. cap. 6. Multum autem, ut opinor, hoc valuit ad falsum illud crimen explendum: & ni fallor, risum movit: quæ ratio in iudicio quoque adhibetur, ac fructum

fert: tanquam enim Dejotarus nullius consilii homo esset, ac similis Thrasoni, qui postquam statim insidias non succederent, non potuerit recitari in armis insidiatoribus, effecere quod destinasset, Cæsare post cenam ad eas balneas veniente. *Abram*.

¹⁷ *Qualis rex Attalus in P. Africanum fuit*] Vel *Antiochus* scribendum est pro *Attalus*, cui sunt hæc a Livio, aliisque scriptoribus tributa; vel erit ipsius Ciceronis *Antiochus* interpretatus. *Ursinus*.

Dejotarus regio & animo, & more fecisset, tu in cubiculum discessisti.

Obsecro, Cæsar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium, atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, nisi moderate, nisi quiete, nisi ex hominis gravissimi & sanctissimi disciplina? Quid igitur causa excogitari potest, cur te tantum voluerit, cœnatum noluerit occidere?

In posterum, inquit, diem distulit, ut, cum in castellum Lucæ ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi: sed tamen acta res criminose est¹⁸. Cum, inquit, vomere te post cœnam velle¹⁹ dixisses, in balneum te ducere coeperunt. Ibi enim erant insidiæ. At te eadem tua fortuna servavit: in cubiculum te ire malle dixisti. Dii te perdant, fugitive: ita non modo nequam & improbus, sed fatuus & amens es. Quid? ille signa ænea in insidiis posuerat, quæ e balneo in cubiculum transferri non possent²⁰?

Habes crimina insidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum, inquit, eram conscius. Quid tum? ita demens ille erat, ut eum, quem conscius tanti sceleris habebat, a se dimitteret, Romam etiam mitteret, ubi & inimicissimum sciret esse nepotem suum, & C. Cæsarem, cui fecisset insidias? præsertim cum is unus esset, qui posset de absente se indicare²¹? Et fratres meos, inquit, quod erant conscii, in vincula conjecit. Cum igitur eos vinciret, quos secum habebat; te solum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illos scire dicis?

VIII.

¹⁸ Sed tamen acta res criminosa est. Ita est acta, ut sit criminatio obnoxia. Patricius. ¹⁹ Vomere post cœnam te velle. Ex hoc loco intelligitur, post cœnam ad vomitum esse homines, ut cibo alvum exonerarent, ut large sumptus neceret. Celsus, lib. 2. Repetitur esse ad Astlepiade vomitum video: nec reprehendo, si vomum offensus est consuetudine, qui, quædam vitando, vomandi facilitatem molitur. . . . Concomites tamen, ut qui, qui culere & sanctere volent, hoc quædam horreat. De hac igitur Cæsaris consuetudine ser-

mo est ad Atticum lib. XIII. epist. 52. Accubuit, vomerem agebat. Euseb. ²⁰ In cubiculum transferri non possent. Accusæ simul & lepide. De signis, ut de hominibus, de iuvenibus, ut de animatis ipsi. Quid ita? Verbo enim ad signa illa ænea respicit, quorum modo fecit mentionem: cogitatione autem respicit ad homines illi armatos, qui dicuntur fuisse in insidiis collocati. Idem.

²¹ Indicare. Alii, vindicare: sed vide V. Borii Var. Læd. xxviii. 12.

PRO REGE DEJOTARO.

VIII. Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem semper in speculis fuisse²², cum a te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparasse. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias rex Dejotarus habuit, quibus inferre bellum populo Romano posset: sed quibus fines suos ab excursionibus hostium & latrocinii tueretur, & imperatoribus nostris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat: nunc exiguas vix tueri potest.

At misit ad Cælium nescio quem²³: sed eos, quos misit, quod ire noluerunt, in vincula conjecit. Non quero quam verisimile sit, aut non habuisse regem, quos mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse: aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos victos potius, quam necatos fuisse. Sed tamen cum ad Cælium mittebat, utrum causam illam victam esse nesciebat, an Cælium istum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime nostros homines novit, vel quia nosset, vel quia non nosset, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos misisse. Veteres, credo, Cæsar: nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis²⁴, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo numero, servum judicatum²⁵. Non arbitror: non audivi. Sed in eo, etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrater.

IX. Alieno autem a te animo fuit. Quomodo? Speravit, credo, difficiles tibi Alexandriae fore exitus propter regionis naturam, & fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit; exercitum²⁶ aluit; ei, quem Asia præfeceras, nulla in re desuit; tibi victori²⁷ non solum ad hospitium, sed ad periculum

V u z culum

²² Regem semper in speculis fuisse. Id est, utas omnia adiones observasse, & speculatores tenuisse, qui, ut infra loquitur, vomere de te exciperent, & ad se referrent. Patricius.

²³ Misit ad Cælium nescio quem. An, misit nescio quem, an, ad nescio quem Cælium? utrumque ex iis que sequuntur defendi potest. Posterius tamen præfero. Sic enim statim de eodem, quasi de non magno, imo de contempto homine: ut & lib. XII. Famil. epist. 43. Nisi quod alibi Cælium, alibi Cæcilium

voat. Patric.

²⁴ Sed misit ex iis. Respondet misisse, quales haberet: imo quales ex iis quos haberet, elegerit. Idem.

²⁵ Servum judicatum. Cum servis militare, præsertim equitatu loco, non liceret. Manutius.

²⁶ Exercitum. Domitii Calvini. Idem.

²⁷ Tibi victori. Cæsar victor e bello Alexandrino per Gallogreciam transiit, & contra Pharnacem arma convertens, sequens

culum etiam, atque ad aciem praesto fuit. Secutum est bellum Africanum²⁸. Graves de te rumores sparsi: qui etiam furiosum illum Caesium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit; qui auctioratus sit, seseque exspoliare maluerit, quam tibi pecuniam non subministrare? At eo, inquit, tempore ipso Nicæam, Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad se referrent. Itaque cum esset ei nuntiatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumferri: de Domitio dixit verum Graecum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum: *Pereant amici*²⁹, dum una inimici intercendant: quod ille, si esset tibi inimicissimus, nunquam tamen dixisset. Ipse enim mansuetus; versus immanis. Qui autem Domitio³⁰ poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? Tibi potro inimicus cur esset, a quo, cum vel interficere belli lege potuisset, regem & se, & filium suum constitutos esse meminisset?

Quid deinde? furcifer quo progreditur? Ait, hac lætitia Dejotarum elatum, vino se obruisse, in convivioque nudum saltavit. Quæ crux huic fugitivo potest satis supplicii asserere? Dejotarum saltantem quisquam, aut ebrium vidit unquam? Omnes sunt in illo regiae virtutes: quod te, Cæsar, ignorare non arbitror: sed præcipue singularis, & admiranda frugalitas; etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: fortem, iustum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ sunt regiae laudes: illa privata est. Ut volet quisque accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam & temperantiam, virtutem esse maximam iudico. Hæc in illo est ab ineunte ætate, tum a cuncta Asia tum a magi-

[verbo sunt Histii] *quæ ex genere civium Iuvenis Dejotarum natura disciplinæque nostræ constitutus habebat, equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere iussit. Abram.*

28. *Secutum est bellum Africanum.*] Quod tu parca de Phœnice victoria, paucos dies in Italia moratus, iube Numidiam Regi, Scipionem & Catonem, qui magnis exercitiibus Africam occupaverant, intruisti. *Idem.*

29. *Pereant amici.*] Quia amicus Domitio

esset: ut paulo post. Graecus versus, mihi quidem nonnumquam compertus: Latine quoque cuius potest sit, ignorare me fateor. Opto feliciores esse alios. *Manur.*

30. *Qui autem Domitio.*] A repugnantibus: quia cum eadem causa esset Cæsaris & Domitii, qui amicus erat Domitii, non poterat esse Cæsaris inimicus, & contra. *Abram.*

magistratibus, legatisque nostris, tum ab equitibus Romanis, qui in Asia, negotiati sunt, perspecta, & cognita.

Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam nostram ad hoc regium nomen ascendit: sed tamen quidquid a bellis populi Romani vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res, rationesque iungebat: ut non solum terrarum nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola³¹, & pecuarius³² haberetur. Qui igitur adolescens, nondum tanta gloria præditus, nihil unquam nisi feverissime & gravissime fecerit, is ea existimatione, eaque atate saltavit?

X. Imitari potius, Castor, avi tui mores, disciplinamque debebas, quam optimo & clarissimo viro, fugitivi ore, maledicere. Quod si saltatorem avum habuisses, neque eam virum, unde pudoris, pudicitiaque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minime in illam ætatem conveniret. Quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optime ut equis uteretur; ea tamen illum cuncta, jam ætate exacta, defecerant. Itaque, Dejotarum cum plures in equum sustulissent, quod hæret in eo senex posset, admirari solebamus. Hic vero adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cum in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompejum pater miserat, quos concursus facere solebat? quam se iactare? quam se ostentare? quam nemini

31. *Diligentissimus agricola.*] Nemo iure mirabitur laudari Regem, quod fuerit bonus agricola, qui antiquorum mores animo perpenderit. Nam, ut ait Plinius, De cultura agri præcipere principibus fuit omnium apud veteres. Siquidem & Reges fecerunt, Hæro, Rhodometar, Artaxer, Archelaus: & antea Xanthophon, & Pannus etiam Mago: cui quidem tantum honorem Senatus iusser habuit Carthagine captus, ut cum Regulus Africa bibliothecæ donaver, unius ejus duodeviginti volumina transferret in Latinam linguam transferenda, cum iam M. Cato præcepta condidisset. Eadem testantur Columella, & Varro, uterque cap. 1. de re rustica. Et ut omnium Laegem illum Ithacæ regulum, quem Homerus lenien-

tem desiderium, quod capiebat e filio, contentem agrum, & cum hercorantem facit; notum est Diocletianum imperio se abdicasse, ut agriculturæ se reique hortensii liberius applicaret. *Abram.*

32. *Pecuarius.*] Varro libro 2. de re rustica, cap. 1. De antiquis, illustrissimus quisque pastor erat, ut ostendunt veteres Poeta qui ipsos pecudes propter caritatem aures habuisse pelles tradiderunt, ut Argis Arcus, quam sibi Theophrastus subdixisse queritur: ut in Colchida Hæro, ad cuius arceis pellem profecti regio genere dicuntur Argonautæ: ut in Libya Hesperidas, inde aurea mala. &c. Et certe Regum pueros ut plurimum patres olim fuisse; testatur Paris & Ganymedes. *Abr.*

in illa causa studio, & cupiditate concedere? Cum vero, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem praelium suavor fuissem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere³³, quod & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solum adepta sit, sed etiam accusandi licentiam: calamitosus Dejotarus, qui & ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam a suis accusetur. Vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate esse contenti.

XI. Sint sane inimicitia, quæ esse non debebant. Rex enim Dejotarus vestram familiam abjectam & obscuram e tenebris in lucem evocavit. Quis tuum patrem ante, qui esset, quam cuius gener esset, audivit? Sed quamvis ingratis & impie necessitudinis nomen repudiatis, tamen inimicitias hominum more gerere poteratis, non ficto crimine insectari, non expetere vitam, non capitis accessere. Esto: concedatur hæc quoque acerbioris & odii magnitudo. Adeone, ut etiam omnia vitæ, salutisque communis, atque etiam humanitatis jura violentur? Servum sollicitate verbis, spe, promissisque corrumpere, adducere domum³⁴, contra dominum armare: hoc est, non uni propinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam ista corruptela servi, si non modo impunita fuerit, sed etiam a tanta auctoritate approbata: nulli parietes nostram salutem, nullæ leges, nulla jura custodient. Ubi enim id, quod intus est atque nostrum, impune evolare potest, contraque nos pugnare, sit in dominatu servitus, in servitute dominatus.

O tempora, o mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus plebis M. Scaturum, principem civitatis, in iudicium populi

³³ Hanc ad meam auctoritatem non potui adducere] Castor persuadere non potuit, ut meam auctoritatem & tum consilium, tum exemplum secutus, a persequendis hostiis reliquis desisteret, tum quod ille magno studio & animi ardore staret ad extremum belli

aleam experiri, tum quod patri se factis esse facturum non putaret, si a bello discederet. Idem.

³⁴ Adducere domum] Alii, abducere domum, nimirum legatorum. Frezzius.

populi vocasset, Scaturique servus ad eum clam domum venisset, & crimina in dominum delatorum se esse dixisset: prehendi hominem iussit, ad Scaturumque deduci. Vide, quid interfit: etsi iniique Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille inimico servum remisit, tu ab avo abduxisti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti: ille adiutorem servum contra dominum repudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti.

At semel iste est corruptus a vobis? Nonne, cum esset productus³⁵, & cum tecum fuisset, refugit ad legatos³⁶? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne, audiente hoc Serv. Sulpicio, clarissimo viro, qui tam casu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato, optimo adolescente, se a te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsus esse confessus est?

XII. Quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? Idcirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura & exempla corrumperes, domesticaque immunitate inquinares? At quam acute collecta crimina! Blesamius³⁷, inquit, (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, te in invidia esse: tyrannum existimari: statua inter reges posita³⁸, animos hominum vehementer offensos: plaudiri tibi non solere³⁹. Nonne intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum fermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas affictas, & everfas domos: armatis militibus referum forum: quæ semper in civili victoria sensimus, ea te victore non vidimus.

Solus,

³⁵ Productus] Testis.

³⁶ Refugit ad legatos] Dejotari, a quorum pedibus abstractus per te erat. Patrie.

³⁷ Blesamius] Homo Gallogræcus, qui Dejotari legatus aderat. Manut.

³⁸ Statua inter Reges posita] In Capitolio septem Regum statua fuerunt: & inter eas statua L. Brutii Priscum gladium tenentis. Inter eas etiam Cæsaris statua fuit excitata:

quod animos hominum vehementer offendit, ratos illius ambitionem jam in apertam tyrannidem erumpere. Quod aiebat accusator a Blesamio scriptum fuisse ad Dejotarum. Abru.

³⁹ Plaudiri tibi non solere] De plausu & acclamatoriis theatralibus, vide Sextianam & Nisonianam. Idem.

Solus, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus. Et quem nos liberi, in summa populi Romani libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria ducimus: is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, una præsertim, cum tam multas videat? Valde enim invidendum est ejus statuis, cujus tropæis non invidimus. Nam, si locus affert invidiam, nullus locus est ad statuam ⁴⁰ quidem Rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus unquam a te est, & nonnunquam, obstupefactis hominibus, ipsa admiratione compressus est: & fortasse eo prætermisus, quia nihil vulgare te dignum videri potest.

XIII. Nihil a me arbitror prætermisum, sed aliquid ad extremam causam reservatum. Id autem aliquid est, te ut plane Dejotaro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, ne tu illi succenseas: illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicere. Quod abest longissime, mihi crede, Cæsar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se a te multatum arbitratur: sed, cum existimaret multis tibi multa esse tribuenda, quo minus a se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non reculavit.

Etenim si Antiochus Magnus ille, rex Asiæ, cum, postquam a Scipione devictus, Tauro tenus regnare jussus esset, omnemque hanc Asiæ, quæ est nunc nostra provincia, amisisset, dicere est solitus, Benigne sibi a populo Romano esse factum, quod nimis magna procuratione liberatus modicis regni terminis uteretur: potest multo facilius se Dejotarus consolari. Ille enim furoris multam sustinuerat, hic erroris. Omnia tu Dejotaro, Cæsar, tribuisti, cum & ipsi, & filio nomen regum concessisti. Hoc nomine retento, atque conservato, nullum beneficium populi Romani, nullum judicium de se senatus imminutum putat: magno animo, & erecto est, nec unquam succumbet inimicis, ne fortunæ quidem.

Multa

⁴⁰ Non si locus affert invidiam, nullus est ad statuam. Id est, si invidiam locum quærit: in foro multas habet; nam regum sta-

tue in abstracto sunt loco collocatæ. Schemmæ.

Multa se arbitratur, & peperisse ante factis, & habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo possit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria, omnium imperatorum de Dejotaro decreta delere? Ab omnibus enim est ornatus, qui, postquam in castris esse potuit per atatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt. Senatus verò judicium de illo tam multa, tamque honorifica, quæ publicis populi Romani literis, monumentisque consignata sunt, quæ unquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantia? quæ omnes docti, atque sapientes summa; quidam etiam sola bona esse dixerunt: hisque non modo ad bene, sed etiam ad beate vivendum contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, & dies & noctes cogitans, non modo tibi non succenlet, (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens) verum omnem tranquillitatem, & quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ.

XIV. Quo quidem animo cum antea fuit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique sollicitudine abstraxerit. Jubes enim eum bene sperare, & bono esse animo: quod scio te non frustra scribere solere. Memini enim iisdem fere verbis ad me te scribere, meque tuis literis bene sperare non frustra esse jussum. Labore equidem regis Dejotari causa, quo-cum mihi amicitiam respublica conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam vero necessitudinem magna ejus officia in me, & in exercitum meum effecerunt: sed cum de illo labore, tum de multis amplissimis viris, quibus semel ignotum a te esse oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hæere in animis hominum sollicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel a te sint liberati timore. Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quoniam modo dicendo misericordiam tuam commovere

vere possim : nihil opus est : occurrere ipsa solet supplicibus & calamitosis, nullius oratione evocata. Proponere tibi duos reges⁴¹ : & id animo contemplare, quod oculis non potes. Dabis profecto misericordiam, quod iracundiam negavisti. Multa sunt tuae clementiae monumenta : sed maxime eorum incoluntates, quibus salutem dedisti. Quae si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regum nomen in hac civitate sanctum fuit : lociorum vero regum & amicorum, sanctissimum.

XV. Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt : retentum vero, & a te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. Corpora vero sua pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Blefamius, & Antigonus, tibi, nobisque omnibus jam diu noti, eademque fide & virtute praeditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus ; tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blefamo, num quid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, & criminibus illis pro rege supplicat : reum : memoriam tuam implorat, qua vales plurimum : negat unquam se a te in Dejotari tetrarchia pedem discessisse : in primis finibus tibi se praesto fuisse dicit, usque ad ultimos persecutum : cum e balneo exisses, tecum se fuisse, cum illa munera inspexisses coenatus, cum in cubiculo recubivisses ; eandemque assiduitatem tibi se praebuisse postridie. Quamobrem, si quid eorum, quae objecta sunt, cogitatum sit, non recusat, quin id facinus suum iudices. Quocirca, C. Caesar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserissimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute : quorum alterum optare, illorum⁴² crudelitatis est ; alterum conservare, clementiae tuae.

⁴¹ *Quos reges*] Dejotaros, patrem & filium. Videtur solus pater accusatus fuisse. Filium tamen appellat, ut magis duorum quam unius misericordia moveatur : vel quia Caesaris filius erat acceptus, ideo causam utriusque conjungit. *Abreatus*.

⁴² *Illorum*] Adversariorum. Videtur certe quidem hac oratione nihil Dejotaro importavisse. Philip. II. 37. *Quis enim cuiquam inimicior quam Dejotaro Caesar?* &c. Patri eius.

I N

M. ANTONIUM.
PHILIPPICA I.
ARGUMENTUM.

Infecto idibus Mart. C. Casare, M. Antonius collega eius in consulari, sibi moruens, non solum eo die latuit, verum etiam texit aliquandiu consilia sua, simulatione ad tempus accommodata. Postridie idus actum est cum eo de communi concordia per consulares viros. Post diem tertium, qui fuit XVI. Kal. Apr. in eadem Telluris convocato senatu, Cicero, quantum in ipso fuit, jecit fundamenta pacis, discordiarumque memoriam omnem, veterem Arbeniensium exemplo, oblivione sempiterna delendam censuit. Quo die praecclare de rep. locutus Antonius, consequentibus etiam diebus non dubia suae voluntatis argumenta dare visus est. Misso parvulo filio, pacis obside, in Capitolium, C. Cassium ipse, M. Brutum Lepidus, pontifex max. alii alios ex tyrannocionis, qui post Caesaris necem, populi & Antonii maxime consulis meru, in Capitolium se contulerant, ceteri addibuerunt. Sed fidam personam sustinere diu nemo potest. Cum Casarem, quantum in libertate civitate singulari potestate usum, funere tamen efferris placuisset : qui fons malorum omnium fuit : (sic enim tyrannum non fuisse iudicabatur : nam tyrannorum corpora proficiuntur inhumata) laudavit eum de more Antonius in foro : commemoratisque rebus ab eo gestis, maximisque erga remp. meritis, explicata demum clementia veste, in qua casus fuerat, multis pugionum ictibus perforata, convertit orationem ad miserationem commovendam, populumque jam dolore incensum in eam iracundiam furoremque impulit, ut statim a funere ad domum Bruti & Cassii cum facibus accurreret : unde egre repulsus est. Brutus & Cassius, vitato praesenti periculo, concitate multitudinis vim timeutes, Antonique

vere possim : nihil opus est : occurrere ipsa solet supplicibus & calamitosis, nullius oratione evocata. Proponere tibi duos reges⁴¹ : & id animo contemplare, quod oculis non potes. Dabis profecto misericordiam, quod iracundiam negavisti. Multa sunt tuæ clementiæ monumenta : sed maxime eorum incoluntates, quibus salutem dedisti. Quæ si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regum nomen in hac civitate sanctum fuit : lociorum vero regum & amicorum, sanctissimum.

XV. Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt : retentum vero, & a te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. Corpora vero sua pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Blefamius, & Antigonus, tibi, nobisque omnibus jam diu noti, eademque fide & virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus; tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blefamo, num quid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, & criminibus illis pro rege supplicat reum : memoriam tuam implorat, qua vales plurimum : negat unquam se a te in Dejotari tetrarchiam pedem discessisse : in primis finibus tibi se præsto fuisse dicit, usque ad ultimos persecutum : cum e balneo exisses, tecum se fuisse, cum illa munera inspexisses cœnatus, cum in cubiculo recubivisses : eandemque assiduitatem tibi se præbuisse postredie. Quamobrem, si quid eorum, quæ objecta sunt, cogitatum sit, non recusat, quin id facinus suum iudices. Quocirca, C. Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserissimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute : quorum alterum optare, illorum⁴² crudelitatis est; alterum conservare, clementiæ tuæ.

⁴¹ *Quos reges*] Dejotaros, patrem & filium. Videtur solus pater accusatus fuisse. Filium tamen appellat, ut magis duorum quam unius misericordiam moveatur : vel quia Cæsari filius erat acceptus, ideo causam utriusque conjungit. *Abreatus*.

⁴² *Illorum*] Adversariorum. Videtur certe quidem hac oratione nihil Dejotaro importavisse. Philip. II. 37. *Quis enim cuiquam inimicior quam Dejotaro Cæsar?* &c. Patri eius.

I N

M. ANTONIUM.
PHILIPPICA I.
ARGUMENTUM.

Infecto idibus Mart. C. Cæsare, M. Antonius collega ejus in consulari, sibi moriens, non solum eo die latuit, verum etiam texit aliquandiu consilia sua, simulatione ad tempus accommodata. Postredie idus actum est cum eo de communi concordia per consulares viros. Post diem tertium, qui fuit XVI. Kal. Apr. in eadem Telluris convocato senatu, Cicero, quantum in ipso fuit, jecit fundamenta pacis, discordiarumque memoriam omnem, veterem Arbeniensium exemplo, oblivione sempiterna delendam censuit. Quo die præclare de rep. locutus Antonius, consequentibus etiam diebus non dubia sue voluntatis argumenta dare visus est. Misso parvulo filio, pacis obside, in Capitolium, C. Cassium ipse, M. Brutum Lepidus, pontifex max. alii alios ex tyrannocænis, qui post Cæsaris necem, populi & Antonii maxime consulis metu, in Capitolium se contulerant, cæcis addiderunt. Sed fidam personam sustinere diu nemo potest. Cum Cæsarem, quantum in libertate civitate singulari potestate usum, funere tamen efferrî placuisset : qui fons malorum omnium fuit : (sic enim tyrannum non fuisse iudicabatur : nam tyrannorum corpora proficiuntur inhumata) laudavit eum de more Antonius in foro : commemoratisque rebus ab eo gestis, maximisque erga remp. meritis, explicata demum clementia veste, in qua casus fuerat, multis pugionum ictibus perforata, convertit orationem ad miserationem commovendam, populumque jam dolore incensum in eam iracundiam furoremque impulit, ut statim a funere ad domum Bruti & Cassii cum facibus accurreret : unde egre repulsus est. Brutus & Cassius, vitato præfenti periculo, concitate multitudinis vim timeutes, Antonique

perfidiam jam satis experti, Antonium, & Lanuvium aufugerunt, eo consilio, ut inde in provincias a senatu decretas proficiscerentur. Decrevit autem senatus, postridie quam e Capitolio Caesaris interfectores descenderunt, Bruto Cretam, Cassio Africam, Trebonio Asiam, Cimbro Bithyniam; D. Bruto Galliam citeriorem, datam a Cesare antea, confirmavit. Idem tamen, quasi ad sanitatem revocatus, reliquis diebus in Capitolio praefata S. C. fecit: primum illud e Ser. Sulpicii sententia, ne qua post idus Mart. immunitatis tabula, neve cuius beneficii figeretur: deinde, ut dictatur nomen in perpetuum e rep. tolleretur. Lux quadam oblata videbatur: erecti erant spe libertatis & omni honorum animi: constituta resp. putabatur. Sed cito ille simulationem sustulit, sui-que similis visus est. Habito enim Kalendis Jun. senatu, non eum, quem antea, de rep. sensum, nec superiorum dierum actis consentientem voluntatem ostendit. Nihil deinde ad senatum referebat: per populum, id est per infimam corruptamque plebem, contempta amplissimi ordinis auctoritate, agebat omnia: contra S. C. quod ipse fieri voluerat, tabulas figebat, civitatem immunitate-que dabat, exules reducebat; eaque se facere omnia dicebat ex legibus Caesaris, aut ex eius commentariis. Tum Cicero, desperata profus, Antonio consule, libertate, urbem reliquit, in Graeciam iturus, ea mente, ut Kalendis Jan. quo die Pansa & Hirrius consularum inituri erant, adesset. Nec tamen iter illud absolvit. Nam Leucopetra adversa tempestate detentus, ab iis, qui ab urbe venerant, & concionem accipit Antonii, quam valde probavit; & ea cognovit, unde revertendi consilium cepit. Post reversionem, de via languens, in senatum, qui Kalendis Sept. ut Phil. v. legitur, in aede Concordiae habebatur, non venit. Quo graviter commotus Antonius, fabros se missurum, & domum ejus disturbaturum, audiente senatu, dixit. Postridie, id est, IV. Nonas Sept. in senatum venit, absente Antonio: & hac oratione prima exposuit consilium profectiois & reversionis suae: deinde questus est graviter de Antonii besterna injuria: tum leges illius reprehendit: postremo utrumque consulem, absentem Antonium, presentem Dolabellam, quem sibi, profecturus ad bellum Particum, Caesar suffecerat, hortatur, ut veram, solidamque gloriam sequantur.

tur: diligere a suis civibus maline, quam metui; rempublicam omni ratione complectantur. MANUT.

I. Nequam de republica, Patres conscripti, dicam ea, quae dicenda hoc tempore arbitror, exponam vobis breviter consilium & profectiois, & reversionis meae. Ego, cum sperarem aliquando ad vestrum consilium, auctoritatemque rempublicam esse revocatam, manendum mihi stuebam, quasi in vigilia quadam consulari, ac senatoria. Nec vero usquam discedebam; nec a republica dejiciebam oculos, ex eo die, quo in aedem Telluris convocati sumus. In quo templo, quantum in me fuit, jeci fundamenta pacis: Atheniensiumque renovavi vetus exemplum: Graecum etiam verbum usurpavi, quo tum in sedandis discordiis erat usa civitas illa: atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delendam censui.

Prætera tum oratio M. Antonii: egregia etiam voluntas: pax denique per eum, & per liberos ejus cum præstantissimis civibus confirmata est. Atque his principiis reliqua contentiebant. Ad deliberationes eas, quas habebat domi de republica, principes civitatis adhibebat: ad hunc ordinem res optimas deferebat: summa cum dignitate & constantia ad ea, quae quaesita erant, respondebat: nihil tum, nisi quod erat notum omnibus, in C. Caesaris commentariis reperiebatur.

Num qui exules restituti? unum agebat, præterea neminem. Num immunitates datae? nullae, respondebat. Assentiri etiam nos Serv. Sulpicio, clarissimo viro, voluit, ne qua tabula post idus Martias ullius decreti Caesaris, aut beneficii figere-

¹ Graecum etiam verbum] Quidam hoc loco inserunt Graecum vocem *ἀσπίς*. Ego summa fide optimi ac veterini libri scripturam expressi: quid autem de hoc loco sentirem, indicavi jampridem, cap. 13, libri 11. Variarum lectionum. *Muretus*.

² Per liberos ejus] Imo per unum filium, ut omnes historici tradiderunt: sed liberos numero multitudinis pro unico filio, aut ex am. filia Latini scriptores libenter usurpant.

ut illas ex Gellio & Juv. consularis notavimus. *Abraut*.

³ Unum agebat] Videtur intelligere Sextum Clodium, de quo ipse Antonius epistola quadam ad Ciceronem, quae habetur lib. 14. ad Atticum: *A Cesare postui ut Sext. Clodium restitueret, imperavi, &c. Idem*.

⁴ Servio Sulpicio] De hoc S. C. item de dictata sublata, dicitur 2. Philipp. *Idem*.

figeretur. Multa prætereo, eaque præclara. Ad singulare enim M. Antonii factum festinat oratio. Dictaturam, quæ vim jam regie potestatis obsederat, funditus ex republica sustulit. De qua ne sententias quidem diximus. Scriptum senatus-consultum, quod fieri vellet, attulit. Quo recitato, auctoritatem ejus summo studio secuti sumus, eique amplissimis verbis per senatus-consultum gratias egimus.

II. Lux quædam videbatur oblata, non modo regno, quod pertuleramus, sed etiam regni timore sublato: magnumque pignus ab eo reipublicæ datum, se liberam civitatem esse vellet, cum dictatoris nomen, quod sæpe iustum fuisset, propter perpetuam dictaturam recentem memoriam funditus ex republica sustulisset. Liberatus cædis⁵ periculo paucis post diebus senatus: uncus impactus est⁶ fugitivo illi⁷, qui in C. Marii nomen invalerat. Atque hæc omnia communiter cum collega. Alia porro propria Dolabellæ: quæ, nisi collega abfuisset, credo eis fuisse futura communia. Nam, cum serperet in urbe infinitum malum, idque maneret in dies latius: iidemque⁸ bustum in foro facerent⁹, qui illam insēpultam sepulturam effecerant¹⁰: & quotidie magis magisque perditū homines, cum sui similibus servis, tectis ac templis urbis minarentur: talis animadversio fuit Dolabellæ, cum in audaces sceleratōsque servos, tum in impuros & nefarios liberos; talisque eversio illius execratæ columnæ¹¹, ut mirum mihi videatur, tam valde reliquum tempus ab illo uno die dissenfisse.

Ecce enim Kalendis Junii, quibus ut adessemus, edixerat; muta-

⁵ *Cædis*] Quæ impendebat ab homine audacissimo, infamæ plebis dux, qui se C. Marii, septies confidis, filium simulabat. *Manius*.

⁶ *Unco impactus est*] Unco trachus in Gemonias scalas, & in Tiberim dejectus est. *Man.*

⁷ *Fugitivo illi*] Humillima enim fortis cum esset, in Mariam gentem, atque adeo in ipsius C. Marii nomen invalerat. Verum autem ejus nomen, dissentientibus Valerio, Appiano, Rostromo, certum non est. *Idem.*

⁸ *Iidemque*] Et scelerati homines de plebe infima, & servi. *Idem.*

⁹ *Bustum in foro facerent*] Cæleri, ubi

crematus erat, in foro constituerent. *Idem.* Vide Sueton.

¹⁰ *Insēpultam sepulturam effecerant*] Cremonæ enim Cæsaræ corpus in foro, ut ait Suetonius, aridis virgulis, subsessit, se tribunalibus: cum in campo Martio rogos exstructus esset. *Insēpultam sepulturam* vocat vel quia servata cremandi, & sepeliendi consuetudo non est: vel quia, ut infra dicitur, *sepulchrum Cæsaræ insensum exstiter.* *Idem.*

¹¹ *Execratæ columnæ*] Suetonius, Plebs solidam columnam, prope viginti pedum lapideis Numidici, in foro statuit, scripturæque *Pateris patriæ*. *Manut.*

mutata omnia: nihil per senatum, multa & magna per populum, & absente populo, & invito. Consules designati se audere negabant in senatum venire: patriæ liberatores¹² urbe carebant ea, cujus a cervicibus jugum servile dejectant: quos tamen ipsi consules & in concionibus, & in omni sermone laudabant. Veterani qui appellabantur¹³, quibus hic ordo diligentissime caverat, non ad conservationem earum rerum, quas habebant, sed ad spem novarum prædarum incitabantur. Quæ cum audire mallet, quam videre, haberemque jus legationis liberum, ea mente discessi, ut adesse Kalendis Januariis, quod initium senatus cogendi fore videbatur.

III. Expolui, Patres conscripti, protectionis consilium: nunc reverentis, quæ plus admirationis habet; breviter exponam. Cum Brundisium, iterque illud, quod tritum in Græciam est, non sine causa vitavisset¹⁴, Kalendis Sextilibus veni Syracusas, quod ab urbe ea transmissio in Græciam laudabatur. Quæ tamen urbs mihi conjunctissima, plus una me nocte cupiens retinere, non potuit. Verus sum, ne meus repentinus ad meos necessarios adventus suspitionis aliquid afferret, si essem commoratus. Cum autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, venti detulissent¹⁵; ab eo loco conscendi, ut transmitterem: nec ita multum proventus, rejectus austro sum in eum ipsum locum, unde conscenderam.

Cumque intempesta nox esset, mansissemque in villa P. Valerii, comitis & familiaris mei, postridieque apud eundem, ventum expectans, manerem: municipes Rhegini complures ad me venerunt; ex his quidam Roma recentes: a quibus primum accipio M. Antonii concionem: quæ ita mihi placuit,

¹² *Liberatores*] Beatus, & Cassius. De his historicis & epistolis ad Atticum, & verbis sequentibus. *Græcina.*

¹³ *Veterani qui appellabantur*] Cæsariani milites, quibus post emerita stipendia caverat Senatus, ut in agros sibi assignatos emolumenta, sive comoda militiæ percepturi primo quoque tempore mitterentur. *Abram.* Sic veteranos appellatos fuisse ab Antonio, sive compellatos in concione ad ultionem Cæsaris necem ut coirent, quod patet ex

¹⁴ *Non sine causa vitavisset*] Vitavit metu quatuor legionum Antonii, quæ erant Brundisii. Epist. 2. & 4. lib. xvii. ad Attic. *Manut.*

¹⁵ *Venti detulissent*] Vide epist. 25. lib. xxi. ad Cornificium, & epist. 4. lib. xvii. ad Atticum. *Idem.*

cuit, ut, ea lecta, de reversione primum cœperim cogitare. Nec ita multo post edictum Bruti affertur, & Cassii. Quod quidem mihi, fortasse quod eos etiam plus reipublicæ, quam familiaritatis gratia, diligo, plenum æquitatis videbatur. Addebant præterea (sit enim plerumque, ut ii, qui boni quid volunt asserere, affingant aliquid, quo faciant id, quod nuntiant, lætus) rem conventuram¹⁶: Kalendis Sextilibus senatum frequentem fore: Antonium, repudiatis malis suis foribus, remissis Galliis provinciis¹⁷, ad auctoritatem senatus esse rediturum.

IV. Tum vero tanta sum cupiditate incensus ad reditum, ut mihi nulli neque remi, neque venti satisfacerent: non quo me ad tempus occursum putarem, sed ne tardius, quam cuperem, reipublicæ gratularer. Atque ego celeriter Veliam¹⁸ devectus, Brutum vidi¹⁹; quanto meo dolore, non dico. Turpe mihi ipsi videbatur, in eam urbem me audere reverti, ex qua Brutus cederet: & ibi velle tuto esse, ubi ille non posset. Neque vero illum similiter, atque ipse eram, commotum esse vidi. Erectus enim maximi ac pulcherrimi facti conscientia, nihil de suo casu, multa de nostro querebatur.

Ex quo primum cognovi, quæ Kalendis Sextilibus in senatu fuisset L. Pisonis oratio²⁰: qui quanquam parum erat (id enim ipsum a Bruto audieram) a quibus debuerat, adjurus: tamen & Bruti testimonio (quo quid potest esse gravius?) & omnium prædicatione, quos postea vidi, magnam mihi videbatur gloriam consecutus. Hunc igitur ut sequerem, properavi, quem præsentem non sunt secuti: non ut profice-

16 Rem conventuram] Hæc tota res in eadem ad Attic. epist. explicatur.

17 Remissa provinciis Galliis] Auger orationis. Nam unam Galliam citeriorem quam postea invasit, pro Macedonia a senatu jam decreta optabat Antonius. Idem.

18 Veliam] Vide lib. XVI. ad Atticum, epist. 17.

19 Brutum vidi] Cum incensus ob Casaris necem veteranorum animis, Bruto & Cassio vitæ periculum immineret, Senatus, ut eos præsertim periculo subduceret, his duobus amonere curam mandavit, & quod Prætores erant, decrevit ut legibus solverentur, si ab

urbe plus quam decem dies absissent. Brutum Veliam vidit Cicero magno suo cum dolore, quod vir unico amans rempublicam non auderet in urbe subsistere. Abram.

20 Pisonis oratio] Quam hæc fuit Lucii Pisonis oratio habita Kalendis Sextilibus in Senatu, non satis constat: id constat unum, eam fuisse liberissimam. Vide infra: & Philipp. V. cap. 7. Ex quibus merito dubitares de fide Appiani, qui, libro 3. de bellis civilibus, L. Pisonem Antonio patrocinantem, & Ciceroni repugnantem inducit. Abram.

rem aliquid, (neque enim sperabam id, neque præstare poteram) sed ut, si quid mihi humanitus accidisset, (multa autem impendere videbantur præter naturam, præterque factum²¹) hujus tamen diei vocem testem reipublicæ relinquere mea perpetua erga se voluntatis. Quoniam utriusque consilii²² causam, Patres conscripti, probatam vobis esse confido, prius quam de republica dicere incipio, pauca querar de hesternâ M. Antonii injuria, cui sum amicus: idque me nonnullo ejus officio²³ debere esse, præ me semper tuli.

V. Quid tandem erat causæ, cur in senatum hesternò die tam acerbe cogerer? solusne aberam? an non sæpe minus frequentes fuisset? an ea res agebatur, ut etiam ægrotos deferri oporteret? Annibal, credo, erat ad portas, aut de Pyrrhi pace agebatur: ad quam causam etiam Appium illum, & cæcum, & senem delatum esse memoriæ proditum est. De supplicationibus²⁴ referebatur: quo in genere senatores deesse non solent. Coguntur enim non pignoribus²⁵, sed eorum, quorum de honore agitur, gratia: quod idem fit, cum de triumpho refertur. Ita sine cura consules sunt, ut pene liberum sit senatori non adesse. Qui cum mihi mos notus esset, cumque de via languerem, & mihi met displicerem, misi, pro amicitia, qui hoc ei diceret. At ille, vobis audientibus, cum fabris se domum meam venturum esse dixit. Nimis iracunde hoc quidem, & valde intemperanter. Cujus enim maleficii ista poena est, ut dicere in hoc ordine a-

Tom. VI.

Y y ret,

21 Præter naturam viam, præterque factum] An utrumque idem valere voluerit, factum atque naturam, & duas res hæc vobis exponitur, an vero diviserit separarique, ut alios casus natura ferre videatur, alios factum, considerandum equidem puto. Atque id maxime requirendum, qua ratione dixerit accideret mala humanitus posse, præter factum: quando sic metio; & ordo, & inseparabilis quædam facti necessitas constituitur, ut omnia infra factum claudenda sint. Nisi illud sane Homeri secutus est.

22 Utriusque consilii] Tam protectionis, quam reversionis meæ. Abram.

23 Nonnullo eius officio] Quod eum Antonius, post pugnam Pharsalicam, nondum impetrata a Casare venia, Brundisii commorantem, cum interimere jure posset, noluit. Phil. 2. Manutius.

24 De supplicationibus] Casari mortuo decernendis. Phil. 3. Idem.

25 Non pignoribus] Qui aufertur solebant senatoribus, qui in senatum vocati non venissent. Infra: quid est ultra pignus, aut multam. Idem.

ram. Sed cur id quoque genus mortis extra factum posuerit, factum neque operis hujus est explorare, neque temporis. A. Gellius, lib. XIII. cap. 1.

26 Utriusque consilii] Tam protectionis, quam reversionis meæ. Abram.

27 Nonnullo eius officio] Quod eum Antonius, post pugnam Pharsalicam, nondum impetrata a Casare venia, Brundisii commorantem, cum interimere jure posset, noluit. Phil. 2. Manutius.

28 De supplicationibus] Casari mortuo decernendis. Phil. 3. Idem.

29 Non pignoribus] Qui aufertur solebant senatoribus, qui in senatum vocati non venissent. Infra: quid est ultra pignus, aut multam. Idem.

254. ret, se publicis operis disturbaturum publice ex senatus sententia ædificatam domum? Quis autem unquam tanto damno senatorem coegit? aut quid est ultra pignus, aut multam? Qui si scisset, quam sententiam dicturus essem, remisisset aliquid profecto de severitate cogendi.

VI. An me censetis, Patres conscripti, quod vos inviti fecuti estis, decreturum fuisse, ut parentalia²⁶ cum supplicationibus miscerentur? ut inexpiabiles religiones in rempublicam inducerentur? ut decernerentur supplicationes mortuo? Nihil dico, cui. Fuerit ille L. Brutus, qui & ipse regio dominatu rempublicam liberavit, & ad similem virtutem, & simile factum stirpem jam prope in quingentesimum annum propagavit: adduci tamen non possem, ut quemquam mortuum conjungerem cum immortalium religione: ut, cujus sepulcrum nusquam²⁷ extet, ubi parentetur, ei publice supplicetur. Ego vero eam sententiam dixissem, Patres conscripti, ut me adversus populum Romanum, si qui accidisset gravior reipublicæ casus, si bellum, si morbus, si fames; facile possem defendere: quæ partim jam sunt, partim timeo ne impendeant. Sed hoc ignoscant dii immortales velim, & populo Romano, qui id non probat, & huic ordini, qui decrevit invitus.

Quid? de reliquis reipublicæ malis licerne dicere? Mihi vero licet, & semper licebit dignitatem tueri, mortem contemnere. Potestas modo veniendi in hunc locum sit: dicendi periculum non recuso. Atque utinam, Patres conscripti, Kalendis Sextilibus adesse potuissem! non quo profici potuerit aliquid: sed ne unus modo consularis, quod tum accidit, dignus illo honore, dignus republica inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipio dolorem, homines amplissimis populi Romani beneficiis usos, L. Pisonem, ducem optimæ sententiæ non secutos. Idcircone nos populus Romanus consulares fecit, ut in altissimo, amplissimoque gradu dignitatis locati rempublicam.

²⁶ Parentalia] Quæ tulissim: ut vero supplicationes mortuorum simul decernerentur, id vero nunquam tulissim. Idem.

²⁷ Nusquam] Nam re vera nullum fuit

Cæsaris extrabat tum temporis sepulcrum. Chromatus erat in foro, ibique columna ei dedicata, sed postea eversa a Dolabella. Grævius.

blicam pro nihilo haberemus? Non modo voce nemo L. Pisoni consularis, sed ne vultu quidem assensus est. Quænam (malum) est ista voluntaria servitus? Fuerit quædam necessaria. Nec ego hoc ab omnibus iis desidero, qui sententiam loco consulari dicunt. Alia causa est eorum, quorum silentio ignosco: alia eorum, quorum vocem requiro. Quos quidem doleo in suspicionem populi Romani venire, non modo metus, quod ipsum esset turpe, sed alium alia de causa deesse dignitati suæ.

VII. Quare primum maximas gratias, & habeo, & ago L. Pisoni, qui non, quid efficere posset in republica, cogitavit, sed quid ipse facere deberet: deinde a vobis, Patres conscripti, peto, ut, etiam si sequi minus audebitis orationem atque auctoritatem meam, benigne tamen me, ut fecistis adhuc, audiat.

Primum igitur acta Cæsaris servanda censo: non quod probem: quis enim id quidem potest? sed quia rationem habendam maxime arbitror pacis & otii. Vellem adesset Antonius, modo sine advocatis²⁸. Sed, ut opinor, licet ei minus valere: quod mihi heri per illum non licebat. Doceret me, vel potius vos, P. C. quemadmodum ipse Cæsaris acta defenderet. An in commentariolis, & chirographis, & libellis se uno auctore prolatis; ac ne prolatis quidem, sed tantummodo dictis, acta Cæsaris firma erunt: quæ ille in æs incidit, in quo populi iusta, perpetuasque leges esse voluit, pro nihilo habebuntur?

Equidem sic existimo: nihil tam esse in actis Cæsaris, quam leges Cæsaris. An, si cui quid ille promissit, id erit fixum? quod idem* non facere potuit²⁹; ut multis multa promissa non fecit: quæ tamen multo plura illo mortuo repetita sunt, quam

Y y 2

quam

²⁸ Sine advocatis] Sine militibus; quibus, a quo primum die senatum habuit, post Cæsaris interitum, vel præsidii sui causa, vel ut metum senatoribus iniiceret, eo que facilius, ut vult, obtineret curiam circumdare solitus est. Philipp. 2. Mætur.

* Vult. Idem. Grat. facere non potuit.

²⁹ Quod idem non facere potuit] Antea

legebatur: Quod idem facere non potuit: neque sane aliter est in optimo illo libro, quam in peruligatis. Si quis tamen sententiam accurate consideret, spero ei conjecturam nostram probaturam iri. Jam quantum interest inter hæc duo, potius non facere, & non potuit facere, qui per se non videt, legat Aristoteli in epistolis. Mætur.

quam vivo beneficia per omnes annos tributa & data. Sed ea non muto, non moveo: summo etiam studio præclara illius acta defendo. Pecunia utinam ad Opis maneret³⁰! cruenta illa quidem, sed his temporibus, cum iis, quorum est, non redditur, necessaria. Quamquam ea quoque sit effusa, si ita in actis fuit. Equid est, quod tam proprie dici possit actum ejus, qui rogatus in republica cum potestate imperioque versatus sit, quam lex? Quare acta Gracchi: leges Semproniarum proferentur. Quare Syllæ: Corneliarum. Quid? Cn. Pompeji tertius consulatus, in quibus actis constitit? nempe in legibus. A Cæsare ipso si quaereres, quidnam egisset in urbe & toga: leges multas responderet se, & præclaras tulisse. Chirographa vero aut mutaret, aut non daret, aut, si dedisset, non istas res in actis suis duceret. Sed ea ipsa concedo: quibusdam in rebus etiam conniveo: in maximis vero rebus, id est legibus, acta Cæsaris dissolvi, ferendum non puto.

VIII. Quæ lex melior, utilior, optima etiam republica sapius flagitata, quam ne pratoriarum provinciarum plus quam annum, neve plus quam biennium consulares obtinerentur? Hac lege sublata, videntur vobis acta Cæsaris servari? Quid? ea lege, quæ promulgata est de tertia decuria³¹ iudicum, nonne omnes iudiciarias leges Cæsaris dissolvuntur? Et vos acta Cæsaris defenditis, qui leges ejus evertitis? Nisi forte, quid memoria causa retulit in libellum, id numerabitur in actis, & quamvis iniquum & inutile sit, defendetur: quod ad populum centuriatis comitiis tulit; id in actis Cæsaris non habebitur.

At quæ est ista tertia decuria? Centurionum, inquit. Quid? isti ordini iudicatus³² lege Julia, etiam ante Pompeja, Aurelia, non patebat? Censui præferebatur, inquit. Non centurio-

³⁰ Pecunia utinam ad Opis maneret] In Opis ade septies millies H-5, quæ sunt numero nostro ducenties decies centena scutorum millia, Cæsar deposuerat: eam omnem pecuniam Antonius abstulit partim sibi, ut res alienam grande dissolveret: partim Dolabella, collegæ suo, ipsi quoque gravi aere alieno obstricto: partim aliis, quos a tuer-

dis recip. cura ad suas partes tradidit. Idem.
³¹ De tertia decuria] Lex Cæsaris, ut dixit tantum decuriam iudicaret, Senatorum, & Equitum, omnis Tribuibus arariis: Antonius tertiam addiderat ex Centurionibus. Ferret.
³² Iudicatus] Munus iudicandi. Vide etiam ad Attic. XII. 19. Ernest.

turioni quidem solum, sed equiti etiam Romano. Itaque viri fortissimi, atque honestissimi, qui ordines duxerunt, res & iudicant, & iudicaverunt. Non quæro, inquit, istos. Quicumque ordinem duxit³³, iudicet. At si ferretis, quicumque equo meruisset³⁴, quod est laudatius, nemini probaretis. In iudice enim spectari & fortuna debet, & dignitas. Non quæro, inquit, ista: addo etiam iudices manipulares³⁵ ex legione Alaudarum³⁶. Aliter enim nostri negant posse se salvos esse³⁷. O contumeliosum honorem iis, quos ad iudicandum nec opinantes vocatis! hic enim est legis index³⁸, ut ii res in tertia decuria iudicent, qui libere iudicare non audeant. In quo quantus est error, dii immortales! eorum, qui istam legem excogitaverunt! Ut enim quisque sordidissimus videbitur, ita libentissime severitate iudicandi fordes suas eluet: laborabitque, ut honestis decuriis potius dignus videatur, quam in turpes³⁹ iure coniectus.

IX. Altera promulgata lex est, ut & de vi, & de maiestate damnati ad populum provocent, si velint. Hac utrum tandem lex est, an legum omnium dissolutio? Quis enim est hodie, cuius interfit istam legem manere? Nemo reus est istis legibus: nemo est, quem futurum putemus. Armis enim gesta

³³ Quicumque ordinem duxit] Etiam si legitimum censu careat. Maner.

³⁴ Quicumque equo meruisset] De equo publico & privato non attinet plura dicere, quod Iustus Lipsius libro primo de Militia Romana, dialogo 5. totam hanc difficultatem exhausterit. Tantum advertite hunc locum intelligendum videri de iis qui equo publico meruissent, neque enim videntur laudatus equo privato merere, quam ordines ducere. Abram.

³⁵ Manipulares] Subsignanos milites intelligit, qui erant in manipulis, ad distinctionem velitum qui proprios manipulos non habebant. Vide Lipsium lib. 2. de Militia Romana, dialogo 2. Idem.

³⁶ Ex legione Alaudarum] Huius legionis meminist Cicero, ad Attic. lib. xvi. epist. 8. Plinius H. N. lib. 21. cap. 37. Parva avis galericis appellatur quondam, postea Gallicis vocabulo vocari legioni meminit Alaudis. Narrat Suetonius in Julio, cap. 24. Ex Transalpinis confectam, vocabulo quoque Gallica

(Alauda enim appellabatur) disciplina cultaque Romana instituta & ornata, postea universam civitatem donatum fuisse a Cæsare. Quod Alauda vocabulum sit Celticum originis, confirmat Marcellus Empiricus, & Gregorius Teronensis auctoritate Isaacus Casaubonus, in eum Suetonii locum. Vossius in Etymol. v. Galericis, scribit impositum esse legioni ex disterio nomine, quod Alauda avis indiar, insignis esset gallearum cridis. Anonymus.

³⁷ Aliter enim nostri negant posse se salvos esse] Nisi iudices habeant manipulares. Noster: amici, & familiares, omnium scelerum affines. Loquitur ex persona Antonii. Manutius.

³⁸ Legis index] Titulus, & quasi rubrica, sive inscriptio. Abram.

³⁹ In turpes] Turpes, legendum, & ex antiquo libro, & ex sensu: cum de una tantum, id est de tertia decuria loquatur, quæ sola erat turpis. Estren.

gesta nunquam profecto in iudicium vocabuntur. At res popularis ⁴⁰. Utinam quidem vellet is aliquid esse populare! omnes enim jam cives de reipublicæ salute, una & mente, & voce consentiunt. Quæ est igitur ista cupiditas ejus legis ferendæ, quæ turpitudinem summam habeat, gratiam nullam? Quid enim turpius, quam qui majestatem populi Romani per vim minuerit, eum, damnatum iudicio, ad eam ipsam vim reverti, propter quam fit iure damnatus?

Sed quid plura de lege disputo? quasi vero id agatur, ut quisquam provocet. Id agitur, id fertur, ne quis omnino unquam istis legibus reus fiat. Quis enim aut accusator tam amens reperietur, qui, reo condemnato, objici se multitudi- ni conductæ velit? aut iudex, qui reum damnare audeat, ut ipse ad operas mercenarias statim protrahatur? Non igitur provocatio ista lege datur: sed duæ maxime salutares leges; quæstionesque tolluntur. Quid est aliud igitur adhortari adolescentem, ut turbulenti, ut seditiosi, ut perniciosi cives velint esse? Quam autem ad reipublicæ pestem furor tribunicius impelli non poterit, his duabus quæstionibus, de vi, & de majestate, sublaris?

Quid, quod obrogatur legibus Cæsaris, quæ jubent, ei, qui de vi, itemque ei, qui majestatis damnatus sit, aqua & igni interdici? quibus cum provocatio datur, nonne acta Cæsaris rescinduntur? Quæ quidem ego, Patres conscripti, qui illa nunquam probavi, ita conservanda concordia causa arbitratus sum, ut non modo, quas vivus Cæsar leges tulisset, infirmandas hoc tempore non putarem: sed ne illas quidem, quas post mortem Cæsaris prolatae esse & fixas videtis.

X. De exilio redacti a mortuo ⁴¹: civitas data non solum singulis, sed nationibus, & provinciis universis a mortuo: immunitatibus infinitis sublata vectigalia a mortuo. Ergo hæc uno, verum optimo, auctore domo prolata defendimus: eas leges,

⁴⁰ Popularis] Quia provocatio, populi potestatem auget. *Mans.*

⁴¹ A mortuo] Jocola, & eadem tamen acerba narratio. Mortuorum enim exilio nulla est: Cæsar mortuus exiles reduxit:

civitatem, immunitates dedit. Nam Antonius iis de rebus leges protulit, & in Capitolio fixit, ut Cæsaris leges. *Phil. 2. 1. dicit.*

leges, quas ipse, nobis inspectantibus, recitavit, pronuntiavit, tulit, quibus latis gloriabatur, iisque legibus reipublicam contineri putabat, de provinciis, de iudiciis, eas, inquam, Cæsaris leges, nos, qui defendimus acta Cæsaris, evendas putamus?

Ac de iis tamen legibus, quæ promulgatæ sunt, saltem queri possumus: de iis, quæ jam latæ dicuntur, ne illud quidem licuit. Illæ enim nulla promulgatione latæ sunt ante quam scriptæ. Quærent, quid sit, cur aut ego, aut quisquam vestrum, Patres conscripti, bonis tribunis plebis leges malas metuat. Paratos habemus, qui intercedant: paratos, qui reipublicam religione defendant: vacui metu esse debemus. Quas tu mihi ⁴²; inquit, intercessionem, quas religionem? Eas scilicet, quibus reipublicæ salus continetur. Negligimus ista, & nimis antiqua, & stulta ducimus. Forum sepietur: omnes clauduntur aditus: armati in prædiis multis locis collocabuntur.

Quid tum? Quod erit ita gestum, id lex erit; & in eas incidi videbitis. Cedo illa legitima: *Consules populum jure rogaverunt*; hoc enim a majoribus accepimus jus rogandi; *populusque jure scivit*. Qui populus? isne, qui exclusus est ⁴³? quo jure? an eo, quod vi & armis omne sublatum est? Atque ego hæc dico de futuris: quod est ^b augurum, ante dicere ea, quæ vitari possunt: quæ si facta non erunt, reseller oratio mea. Loquor de legibus promulgatis: de quibus est integrum vobis. Demonstro vitia: tollite. Denuntio vim, arma: removete.

XI. Irasci vos quidem mihi, Dolabella, pro republica dicenti, non oportebit. Quanquam te quidem id facturum non arbitror: novi enim facilitatem tuam. Collegam tuum ajunt in hac sua fortuna, quæ bonâ ipsi videtur: mihi, ne gravius quippiam dicam, avorum & avunculi sui consulatum si imitare-

⁴² Quas tu mihi] Per dialogismum inducit Antonium irridentem eos, qui vel intercessionibus, vel obnuntiacionibus Tribunorum plebis volebant malas leges impedire, abram.

^a Vid. Man. Lamb. *substitit*

⁴³ Isne qui exclusus est] Inne populus eam legem scivit, & suffragio suo comprobavit, qui sepietis & militum prædiis sic exclusus est, ut non potuerit ad forum accedere? *Idem.*

^b Grut. *amicis rursus*

taretur, fortunatior videretur: sed eum iracundum audio esse factum. Video autem, quam sit odiosum habere eundem iratum, & armatum, cum tanta præsertim gladiatorum sit impunitas. Sed proponam jus, ut opinor, æquum: quod M. Antonium non arbitror repudiaturum. Ego, si quid in vitam ejus, aut in mores contumeliose dixerō: quo minus mihi inimicissimus sit, non recufabo. Sin consuetudinem meam, quam in republica semper habui, tenuero, id est, si libere, quæ sentiam, de republica dixerō: primum deprecor, ne irascatur: deinde, si hoc non impetro, peto, ut sic irascatur, ut civi. Armis utatur, si ita necesse est, ut dicit, sui defendendi causa: iis, qui pro republica, quæ ipsis visa erunt, dixerint, ista arma ne noceant. Quid hac postulatione dici potest æquius?

Quod si, ut a quibusdam mihi ejus familiaribus dictum est, omnis eum, quæ habetur contra voluntatem ejus, oratio graviter offendit, etiam si nulla inest contumelia, feremus amicum naturam. Sed iidem illi ita mecum⁴⁴: Non idem tibi adversario Cæsaris licebit, quod Pisoni socero. Et simul admonent quiddam, quod cavebimus: nec erit justior, Patres conscripti, in senatum non veniendi morbi causa, quam mortis.

XII. Sed per deos immortales! te enim intuens, Dolabella, qui es mihi carissimus, non possum de utriusque vestrum errore reticere. Credo enim vos, homines nobiles, magna quædam spectantes, non pecuniam, ut quidam nimis creduli suspicantur, quæ semper ab amplissimo quoque, clarissimoque contempta est; non opes violentas, & populo Romano minime ferendam potentiam; sed caritatem civium, & gloriam concupisse. Ea autem est gloria, laus recte factorum, ma-

⁴⁴ Sed iidem illi ita mecum] Familiares Antonii ita mecum loquuntur: Non est quod tibi persuadeas, M. Tulli. te impune larurum, si libere animi tui sensus exprompseris, consequaturque fueris de republica ex eo, quod L. Piso Kalendis Sextilibus impune de Antonio conquestus est: non enim tibi (qui bello civili secutus es Pompejum contra Cæ-

sarem) idem licebit quod Pisoni, qui Cæsaris socer fuit. Sic, inquam, mecum loquantur Antonii familiares, simulque admonent ut caveam, ne si liberius locutus fuerō, mihi nex inferatur. Quod cavebimus, & si propter morbum licet abesse a Senatu, non minus ob mortis periculum domi me continebo, Afr.

gnorumque in rempublicam meritorum: quæ cum optimi cuiusque, tum etiam multitudinis testimonio comprobatur.

Dicerem, Dolabella, qui recte factorum fructus esset, nisi te paulisper esse expertum viderem. Quem potes recordari in vita illuxisse tibi diem latiore, quam cum, expiato foro⁴⁵, dissipato concursu impiorum, principibus sceleris poena affectis, urbe incendio, & cædis metu liberata, te domum recepisti? Cujus ordinis, cujus generis, cujus denique fortunæ studia tum laudi, & gratulationi tuæ se non obtulerunt? Quin mihi etiam, quo auctore te in iis rebus uti arbitrabantur, & gratias boni viri agebant, & tuo nomine gratulabantur. Recordare, quæso, Dolabella, consensum illum theatri, cum omnes earum rerum oblitus, propter quas tibi fuerant offensi, significaverunt, se novo beneficio memoriam veteris doloris abjecisse. Hanc tu, P. Dolabella, (magno loquor cum dolore) hanc tu, inquam, animo æquo potuisti tantam dignitatem deponere?

XIII. Tu autem, M. Antoni, (absentem enim appello) unum illum diem⁴⁶, quo in æde Telluris senatus fuit, non omnibus iis mensibus, quibus te quidam, multum a me dissentientes, beatum putant, anteponis? Quæ fuit oratio de concordia? quanto metu veterani, quanta sollicitudine civitas tum a te liberata est? Tuum collegam, depositis inimicitiiis, oblitus auspicio⁴⁷, te ipso augure nuntiante, illo primo die collegam tibi esse voluisti: tuus parvulus filius in Capitolium a te missus pacis obses fuit. Quo senatus die lætior? quo populus Romanus? qui quidem nulla in concione unquam frequentior fuit. Tum denique liberati per viros fortissimos videbamur; quia, ut illi voluerant, libertatem pax sequebatur. Proximo, altero, tertio, reliquis consecutis diebus, non intermittebas quasi donum aliquod quotidie afferre reipublicæ. Maximum autem illud, quod dictaturæ nomen sustulisti. Hæc inusta est a te, inquam, mortuo Cæsari nota

Tom. VI.

Z z ad

⁴⁵ Expiato foro] Eversis columna, de qua dictum est cap. 1.

⁴⁶ Illum diem] Biduo post Cæsaris mortem. Ferrar.

⁴⁷ Oblitus auspicio] Cum tu ipse, creato comitibus centuriatis consule Dolabella, obtinueris, & quod ad te attinet, vitiosum consulem fecisti, Philipp. II. Man.

ad ignominiam sempiternam. Ut enim propter unius M. Manlii scelus ⁴⁸, decreto gentis Manliæ, neminem patricium M. Manlium vocari licet: sic tu propter unius dictatoris odium, nomen dictatoris funditus sustulisti.

Num te, cum pro salute reipublicæ tanta gessisses, fortuna tuæ, num amplitudinis, num claritatis, num gloriæ poenitebat? Unde igitur subito tanta ista mutatio? Non possum adduci, ut suspicer, te pecunia captum. Licet, quod cuique libet, loquatur. Credere non est necesse. Nihil enim unquam in te sordidum, nihil humile cognovi. * Quamquam solent domestici ⁴⁹ depravare nonnumquam: sed novi firmitatem tuam. Atque utinam, ut culpam, sic etiam suspicionem vitare potuisses?

XIV. Illud magis vereor, ne, ignorans verum iter gloriæ, gloriosum putes, plus te unum posse, quam omnes: & metui a civibus tuis ⁵⁰, quam diligi, malis. Quod si ita putas, totam ignoras viam gloriæ. Carum esse civem, bene de republica mereri, laudari, coli, diligi, gloriosum est. Metui vero, & in odio esse, invidiosum, detestabile, imbecillum, caducum. Quod videmus etiam in fabulis, ipsi illi, qui, *Oderint* ⁵¹, dum meruant, dixerit, perniciosum fuisse. Utinam, Antoni, avum tuum meminisses: de quo tamen multa audisti ex me sæpissime. Putasne illum immortalitatem mereri voluisse, ut propter armorum habendorum licentiam metuere-tur? Illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem cæteris, principem dignitate. Itaque, ut omniam res avi tui prosperas, acerbissimum ejus diem supremum malim, quam L. Cinne dominatum, a quo ille crudelissime est interfectus.

Sed

⁴⁸ Unius M. Manlii scelus] Qui cum reipublica dominatum invadere conatur, de saxo Tarpejo dejectus est, cuius mortuus ignominia, ut in odium illius sceleris, nemo de patricia Manliorum gente Marci prænotetur in posterum obineret. *Abram.*

* Vid. *Grut. Quamquam nihil est tam san-ctum, quod non solent*

⁴⁹ Domestici] Latenter avaritiam carpit Fulvia, Antoni uxoris, quæ C. Curionis, & P. Clodii uxore quoque fuerat. *Manu.*

⁵⁰ Et metui a civibus tuis] In aliis hoc amplius, *quoniam diligi malis*. Que certa cum absente ab optimo libro, putari adjecta esse ab aliquo, qui non animadverteret, hanc quoque particulam pendere ex illo quod antecessit, *gloriosum putes*. Muræ. Hanc retinent *Vid. Man. Lamb. Grut.* cum quibus errare, si tamen erramus, liceat.

⁵¹ Oderint] Vide lib. 1. de Officiali, cap. 28.

Sed quid oratione te flebam? Si enim exitus C. Cæsaris efficere non potest, ut malis carus esse, quam metui, nihil cuiusquam proficiet, nec valebit oratio. Quem qui beatum fuisse putant, miserrimi ipsi sunt. Beatus est nemo, qui ea lege vivit, ut non modo impune, sed etiam cum summa intersectoris gloria interfici possit. Quare fleste te, quaeso, & majores tuos respice, atque ita gubernare reipublicam, ut matum esse te cives tui gaudeant: sine quo nec beatus, nec clarus * quisquam esse omnino potest.

XV. Et populi quidem Romani judicia multa ambo habetis, quibus vos non satis moveri permoleste fero. Quid enim gladiatoribus ⁵² clamores innumerabilium civium? quid populi versus? quid Pompeji statuæ ⁵³ plausus infiniti? quid iis tribunis plebis, qui vobis adversantur? parumne hæc significant, incredibiliter consentientem populi Romani universi voluntatem? Quid? Apollinarium ludorum plausus, vel testimonia potius & judicia populi Romani parum magna vobis videbantur? O beatos illos, qui, cum adesse ipsis propter vim armorum non licebat, aderant tamen, & in medullis populi Romani ac visceribus hærebant! Nisi forte Accio ⁵⁴ tum plaudi, & sexagesimo post anno ⁵⁵ palmam dari putabatis, non Bruto; qui his ludis ita caruit, ut in illo apparatusissimo spectaculo studium populus Romanus tribuerit absenti; desiderium liberatoris sui, perpetuo plausu & clamore lenierit.

Equidem is sum, qui istos plausus, cum a popularibus ci-vibus

Z z 2

* *Lamb. nec auctus* (*Grut. nullus*) *quisquam esse omnino potest*

⁵² Gladiatoribus] Ipsos gladiatorios ludos intelligit. *Abram.*

⁵³ Pompeji statuæ] Adeo populus Romanus amore pristinae libertatis exarscit, ut videns Pompeji statuam applauderet, & ipsi Pompejo gratularetur. *Idem.*

⁵⁴ Accio] Tereus Accii tragedia Apollinaribus acta est. Cicero libro. xvi. ad Attic. epist. 2: *Delectari mihi Tereus videbatur, & habere in majorem Accio, quam Antonius, gratiam*. Mibi autem *qua latior sunt, ea plus sanctorum & modestia est, populum Rom.*

⁵⁵ Nisi forte Accio tum plaudi, & sexagesimo post anno] Nisi forte cum illis ludis plauderetur, Accio potius, cuius tragedia nomine Tereus exhibebatur, plaudere, cuius sexagesimo anno postquam scripta est ea tragedia, palmam dari putabatis, non Bruto ludorum editori. *Abram.*

mus suas non in defendenda rep. sed in plaudendo consumere. Ep. 5. Tuas sem literas Bruto expellat, cui quidem ego non avarum dixeram de Tereus Accii: ille Bruto patet. Sed tanto minoris officio quid affertur, commissum Gracorum frequentium non fuisse. Idem.

⁵⁵ Nisi forte Accio tum plaudi, & sexagesimo post anno] Nisi forte cum illis ludis plauderetur, Accio potius, cuius tragedia nomine Tereus exhibebatur, plaudere, cuius sexagesimo anno postquam scripta est ea tragedia, palmam dari putabatis, non Bruto ludorum editori. *Abram.*

vibus tribuerentur, semper contempserim: idemque cum a summis, medijs, infimis, cum denique ab universis hoc idem fit, cumque ii, qui ante sequi populi consensum solebant, fugiunt: non plausum illum, sed iudicium puto. Sin hæc leviora vobis videntur, quæ sunt gravissima: num etiam hoc contemnitis, quod sensitis, tam caram populo Romano vitam A. Hirtii⁵⁶ fuisse? Satis enim erat, probatum illum esse populo Romano, ut est: jucundum amicis, in quo vincit omnes: carum suis, quibus est carissimus: tantam tamen sollicitudinem bonorum, tantum timorem omnium, in quo meminimus? Certe in nullo. Quid igitur? hoc vos, per deos immortales! quale sit, non interpretamini? quid eos de vestra vita cogitare censetis, quibus eorum, quos sperant reipublicæ consulturos, vita tam cara sit?

Cepi, Patres conscripti, reversionis meæ fructum: quoniam ea dixi, ut, quicumque casus consecutus esset, extaret constantiæ meæ testimonium: & sum a vobis benigne ac diligenter auditus. Quæ potestas si mihi sapius sine meo, vestroque periculo fiet, utar. Si minus, quantum poterò, non tam mihi me, quam reipublicæ reservabo. Mihi fere satis est, quod vixi, vel ad ætatem, vel ad gloriam. Huc si quid accesserit, non tam mihi, quam vobis, rei que publicæ accesserit.

⁵⁶ A. Hirtii] Hirtio consule designato, senfurum, pro ejus incolunitate vota suscepit. Phil. 7. & 10. Manutius.

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA II.

ARGUMENTUM.

Habita a Cicerone IV. Non. Sept. oratione prima in Antonium, ille se in Villam Tiburtinam contrulit, ibique seiprendo cim dies, quod Ciceroni responderet, commentatus est. XIII. Kal. Octobr. habito senatu, in absentem Ciceronem, qui se ito in senatum venire non posse intelligebat, quæ cogitaverat, evomuit. His omnibus fusc graviterque responderet, ac simul omnia Antonii scelera & flagitia commemorat hac oratione Cicerò; quæ; ut P. Manutius putat, non dicta, sed scripta tantum, & deinde in lucem edita est. ERNESTUS.

IUONAM meo fato, Patres conscripti, fieri dicam, ut nemo his annis viginti¹ reipublicæ hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero necesse est a me quemquam nominari vobis, cum ipsi recordemini. Mihi penarum illi plus² quam optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in alijs minus mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me reipublicæ causa lacestisti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior, quam L. Catilina; furiosior, quam P. Clodius viderere, ultro maledictis me lacestisti: tuamque

¹ His annis viginti] Qui fuerunt ab ipsius consulatu ad Cæsaris eadem. *Abren.*
² Mihi penarum illi plus] Commodè initio, humanitatis & clementiæ specimèn exhibet. Quas autem reipublicæ & Ciceroni pernas exfoverint, palam est ex eorum temporum historiis. Catilina contra patriam signa inferens a Petrejo C. Antonij legato victus, multis telis confossus, & inter corporum æceros invenus est. P. Clodius in Appia via a servis Milonij occisus est. *Idem.*

vibus tribuerentur, semper contempserim: idemque cum a summis, mediis, infimis, cum denique ab universis hoc idem fit, cumque ii, qui ante sequi populi consensum solebant, fugiunt: non plausum illum, sed iudicium puto. Sin hæc leviora vobis videntur, quæ sunt gravissima: num etiam hoc contemnitis, quod sensitis, tam caram populo Romano vitam A. Hirtii⁵⁶ fuisse? Satis enim erat, probarum illum esse populo Romano, ut est: jucundum amicis, in quo vincit omnes: carum suis, quibus est carissimus: tantam tamen sollicitudinem bonorum, tantum timorem omnium, in quo meminimus? Certe in nullo. Quid igitur? hoc vos, per deos immortales! quale sit, non interpretamini? quid eos de vestra vita cogitare censetis, quibus eorum, quos sperant reipublicæ consulturos, vita tam cara sit?

Cepi, Patres conscripti, reversionis meæ fructum: quoniam ea dixi, ut, quicumque casus consecutus esset, extaret constantiæ meæ testimonium: & sum a vobis benigne ac diligenter auditus. Quæ potestas si mihi sapius sine meo, vestroque periculo fiet, utar. Si minus, quantum poterò, non tam mihi me, quam reipublicæ reservabo. Mihi fere satis est, quod vixi, vel ad ætatem, vel ad gloriam. Huc si quid accesserit, non tam mihi, quam vobis, rei que publicæ accesserit.

⁵⁶ A. Hirtii] Hirtio consule designato, senfurum, pro ejus incolunitate vota suscepit. Phil. 7. & 10. Manutius.

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA II.

ARGUMENTUM.

Habita a Cicerone IV. Non. Sept. oratione prima in Antonium, ille se in Villam Tiburtinam contrulit, ibique seiprendo cum dies, quod Ciceroni responderet, commentatus est. XIII. Kal. Octobr. habito senatu, in absentem Ciceronem, qui se ito in senatum venire non posse intelligebat, quæ cogitaverat, evomuit. His omnibus fusc graviterque responderet, ac simul omnia Antonii scelera & flagitia commemorat hac oratione Cicerò; quæ; ut P. Manutius putat, non dicta, sed scripta tantum, & deinde in lucem edita est. ERNESTUS.

IUONAM meo fato, Patres conscripti, fieri dicam, ut nemo his annis viginti¹ reipublicæ hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero necesse est a me quemquam nominari vobis, cum ipsi recordemini. Mihi penarum illi plus² quam optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitere, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes a me reipublicæ causa lacestisti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior, quam L. Catilina; furiosior, quam P. Clodius viderere, ultro maledictis me lacestisti: tuamque

¹ His annis viginti] Qui fuerunt ab ipsius consulatu ad Cæsaris eadem. *Abren.*
² Mihi penarum illi plus] Commodè initio, humanitatis & clementiæ specimèn exhibet. Quas autem reipublicæ & Ciceroni pernas exfoverint, palam est ex eorum temporum historiis. Catilina contra patriam signa inferens a Petrejo C. Antonii legato victus, multis telis confossus, & inter corporum æceros invenus est. P. Clodius in Appia via a servis Milonius occisus est. *Idem.*

que a me alienationem, commendationem tibi ad impios ci-
ves fore putavisti.

Quid putem? contemptumne me? non video nec in vita,
nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocri-
tate ingenii, quid despiciere possit Antonius. An in senatu fa-
cillime de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis ci-
vibus bene gesta reipublicæ testimonium multis, mihi uni
conservata dedit? An decertare mecum voluit contentione di-
cendi? hoc quidem beneficium est: quid enim plenius, quid
uberius, quam mihi & pro me, & contra Antonium dicere?
Illud profecto est: non existimavit, sui similibus probari pos-
se, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui prius
quam de cæteris rebus respondeo, de amicitia, quam a me
violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen ju-
dico, pauca dicam.

II. Contra rem suam venisse me nescio quando questus
est. An ego non venirem contra alienum pro familiari & ne-
cessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis spe,
sed atatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam
iste

3 Venisse] In iudicium, ut familiarem
meum defendere. Iudiciale verbum. *Mansi.*
Res est obsecrator, utis illis veterum testam-
tamentis, ne rone de suspitionibus iuda-
ganda. Multas uxores habuit Antonius, qua-
rum prima fuit Q. Fadii Bambaliois, ho-
minis liberti, sed admodum opulenti filia.
De qua, Philippica III. 6. *Tua conjugi,*
*bona femina, scempletis quidem orti, Bam-
balio quidam pater est, homo nulla numero.*
Nihil illo contemptum, qui propter hastantiam
lingue, *Asperantem condis cognomen ex con-
tumelia traxerit.* Bambalio, ut erat ditissimus,
illis dabat partes, alios interebat in nego-
tia, cum aliis alia contraheret. Quidam
Ciceronis familiaris ei pecuniarum item
interdixit. Bambalio cum hoc causis, si ex
formula & edicto Prætoris ageretur, disside-
ret, a quodam Tribuno plebis per M. An-
tonium generum suum imperavit, ut is illi
iudicio intercederet, jubereque diem proferri,
quoad alii iudices in Bambalioem pro-
prietorem conlitterentur, vel rone iudicij
murari rationem. Actore obtinenda causa spe
dejectus, nihil quæpiam magni nominis ora-
torem adhiberet, ad Ciceronem confugit.

Cicero familiarem suum defendit, contra
hanc inique intercessionis injuriam, eiusque
causam egit, etiam illa formula qua Tribu-
nus plebis agi volebat, ut quantumvis mu-
tato iudicio, & iniquis conditionibus, ille
sua sum obtineret. Hoc igitur falso que-
rebatur Antonius, amicitiam a Cicerone fuisse
violatam. Negat orator, & illius sui patro-
cinij res ostendit fuisse rationes. 1. Quod
ille familiaris esset, alienus Bambalio. 2.
Quod ille obrueretur gratia M. Antonij. 3.
Quod contra omnem juris formam, interces-
sione Tribuni plebis, prohiberetur confectis
formulis jus suum experiri. *Abr.*

4 Non virtutis spe] Ita melius, quam
ut in aliis, *spe.* Virtutis enim spes in illa
atque commendatur. Cicero de Rep. O *Fa-
miliæ, dissolutis causis, iudicium proferri non enim
res laudanda, sed spes est.* Mutet. Quidam
virtutis specie splendorem virtutis, & pul-
chritudinem intelligunt: libertatis interpre-
ter prætextum simulationemque virtutis, quasi
eam gratiam non solum sine virtute, sed et-
iam sine virtutis simulatione collegerit, &
atatis flore quem prolucebat liberali impro-
bitum. *Abram.*

iste intercessoris? iniquissimi beneficio obtinuit, non jure præ-
torio? (Sed hoc idcirco commemoratum a te puto, ut te
infimo ordini commendes; cum te omnes recordarentur li-
bertini generum, & liberos tuos, nepotes Q. Fadii, liber-
tini hominis, fuisse.)

At enim te in disciplinam meam tradideras: nam (ita di-
xisti) domum meam ventitatas. Na tu, si id fecisses, me-
lius famæ, melius pudicitia: tuæ consuluisse. Sed nec feci-
sti,

5 Intercessoris] Intercessione Tribuni, non
iudicio Prætoris. *Ferrat.*

6 Infimo ordini] Vasil fuerunt ordines, in
quos civitas Romana distribueretur. Prima
divisio fuit, in Senatam populumpque Roma-
num: quibus postmodum equester ordo ac-
cessit: ut ait Plinius libro 33. cap. 3. Alia
descriptio fuit in patricios & plebem. Ple-
bem rursus in tribunos ærarios, scribas, mer-
catores, & negotiatores, argentarios & fe-
neratores, artifices & opifices, turbam fo-
rensem, libertinos & magistratum appar-
tores dividebant (de quibus fute Sigonius
lib. 2. de antiquo jure civium Romanorum
a cap. 7. ad 15.) aut etiam in Alfidnos &
capite centos. Infimos autem vocat ordo
libertinorum, quod suffragiorum jure care-
rent, saltem in quatuor tantum tribubus ur-
banis ferent suffragium, quod in militiam
ordinarie non adfisterent nisi difficillimis
republicæ temporibus, quod ad magistratus
& curiam aditum non haberent: ut erudite
probat Sigonius ejusdem libri cap. 14. Liber-
tini autem ij dicebantur, qui in libertatem
adferri fuerunt & servitute: quamvis antiquis
cum libertini nomen in eorum filiis hæretet.
Tranquillus in Claudio 24: *Eison Appiani
Cæcum socrum, generis sui proavertorem, li-
bertinorum filios in Senatu allegisse docuit:*
*ignarus temporibus Appij, & deinceps aliquan-
dum, libertinos dictos non ipsos, qui manumit-
tentur, sed ingenuos ex his procreatos.* *Abram.*

7 Q. Fadii] Bambaliois: de quo jam di-
ximus, & rursus Philipp. III.

8 Domum meam ventitatas] De more.
Auctor de Oratoribus, & causis corruptæ e-
loquentiæ: *Exgo apud majores nostros, juvenis
ille, qui foro & eloquentiæ paraturus, imbu-
tus sem domestica disciplina, refectus honestis
studij, deducatur a patre, vel a propinquis
ad eum oratorem, qui principum locum in ci-*

vitate tenet. Hunc sellari, hunc profecti,
hunc omnibus dilectionibus interesse, seu in ju-
dicio, seu in conciliabulis assiduebat. Plinius
junior, lib. 8. ep. 14. *Erant veteris antiquitatis
instituta, ut & majoribus natu non curibus
mida, verum etiam oculis differerent, que fa-
cienda non ipse se per vices quædam tradenda
minoribus haberemus. Inde adolescentuli statim
cælestibus stipendiis subvenerunt, &c. Inde
honores petiveri assiduebant. curia foribus, & con-
siliis publicis spectantibus antequam conlores e-
rant. Suis cuique patris pro magistro: aut
vix parentum erat, maximis quæque & vici-
sissimus pro parente. Adhuc ut ne forentia qui-
dem suspicari stipendia, & ad dicendum pro-
dite liceret sine auctore. Idem libro 2, e-
pist. 14: *Si formale ante memoriam meam
(majores natu ita dicere solent) non nobilissi-
mis quidem adolescentibus locus erat, nisi ali-
quo consulari producente. Tanta reverentia
quælibetum apud celebratur. Nunc restat
pudore & reverentia clausis omnia patris ve-
nibus: nec inducitur, sed irrumperit. Ne-
que solum ut foro se aut militia pararent,
sed etiam ut mores componerent, ad ma-
jores natu veniebant. Persius Sat. 5:*
*Cum primum pavido castor mihi purpura
vesti.**

Bullæque succinctis laribus donata pependit,
&c.

Me tibi supplicii: teneret tu suspicis aures
Sacerdotis: Curator, sum: Tunc saltem flectet
Appollia interea ostendit regula morem,
&c. *Et premitur ratione animam, vincique labet-
tat.*

Artificemque tuo ducit sub pollice vulcum.
E quibus intelligas hujusmodi vix magistris
sumpta virili toga primum adictos fuisse,
ut in Calliana: *Ut hinc virilem togam dedit,
&c. hoc dicam hunc a patre contentum ad me
esse deductum.* Vide Initium lib. de Amicitia,
idem.

sti, nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem, facere licuisset.

Auguratus petitionem¹⁰ mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! o impudentiam prædicandam! Quo enim tempore¹¹ me augurem a toto collegio expetiturum Cn. Pompejus & Q. Hortensius nominaverunt, (neque enim licebat a pluribus nominari) tu nec solvendo eras, nec te ullo modo, nisi eversa republica, incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere, cum in Italia Curio non esset? aut tum, cum es factus, unam tribum sine Curione ferre¹² potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quod tui nimis studiosi fuissent.

III. At

9 C. Curionem] Qui tempore amavit Antonium. Plutarchus in Antonio.

10 Auguratus petitionem] Dixisti te auguratum petitionem omisit in mei gratiam, ne videlicet si tu meus fuisset competitor, ego repulsum forem. In hujusmodi sacerdotiorum petitione, cum plures essent candidati, magnum beneficium fuisse, si gratiosus competitor petitionem alteri concederet. Sic Cæsar summum pontificatum cum Cæsare & Hæturico petens, mihi quæ magna pecunia tui Cæsari persuaderent, ut in a petitione desisteret, ut narrat Plutarchus in Cæsare. Ex quo etiam liquet quo tempore Noster adeptus fuerit auguratum: Etiam in eorum sacerdotum collegium adeptus est, quæ auguratus appellatur Romanus, loca Crassi Junioris, cum in apud Parthos mortem obiisset. Abram.

11 Quo enim tempore] Anno, ut videtur, urbis septingentesimo, Cn. Domitio Calvino, & M. Valerio Messala Consulibus, quo tempore Tullius P. Crasso M. filio a Parthis delato, augur in ejus locum successit est. Idem.

12 Unam tribum ferre] Nota locutio. Sed quid tribus ad auguratum, cum is e duorum augurum nominatione penderet? Variis modis pro diversitate temporum sacerdotia collata sunt. Siquidem tertio Martii consulatu, ut ait Vellejus lib. 2: Cn. Domitius Tribunus plebis legem tulit, ut sacerdotis, quos antea collegæ sufficereant, populus crearet. Id ille fecit, ut advenit Tranquillus in Nerone cap. 27. Pontificatus officio, quod alium quis se in patria sui locum occupasset. De hac le-

ge nosse epist. IV. ad Brutum: Existimo enim absentium rationem sacerdotum comitiis posse haberi. Nam etiam factum est autæ. C. enim Marius cum in Cappadocia esset, legem Domitia factus est augur: nec, quominus id posse liceret, ulla lex sanxit. Hanc legem L. Sylla Dictator abrogavit, renovavit Tit. Labienus Consulibus Cicerone & Antonio. Dio 37: Cn. Labienus de Pontificibus creandis rogationem tulit: Cæsar autem plebem demoveret, iterum plebi contra Syllæ legem, Domitii legem renovavit atque introduxit. Quod ita reor populi suffragis fuisse permissum, ut necesse esset eum qui pontificatum vel auguratum adeptus erat, a duobus vel pontificibus vel auguribus nominari. Neque enim Cæsar adhuc adolescens, & plebecule quam optimatibus jucundior, nominationem hanc contra Catulum & Servilium Hæturicum competitoris obtinere facile potuisset, nisi Domitii lege fuisset in sanctum. Orat. 2. in Rullum, cap. 7. Ne hoc quidem vidit, majores nosse tam fuisse populari, ut, quia per populum creari fas non erat propter religionem sacerdotum, in eo tamen propter ampliatorem sacrodotii (Pontificatus maximi) valerent populo supplicari. Atque hoc idem de cæteris sacerdotiis Cn. Domitius, Tribunus plebis, vir clarissimus, tulit, quia populus per religionem sacerdotis mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is a collegio cooptaretur. Secuta est lex Julia de sacerdotiis a Julio Cæsare lata, ut videtur, in primo consulatu. De qua nosse ad Brutum epist. IV: Est etiam in lege Julia

que

III. At beneficio sum usus tuo. Quo? quanquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli. Malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me Brundisii non occideris¹³? Quem ipse victor, qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire iussisset, eum tu occideres? Fac potuisses¹⁴. Quod est aliud, Patres conscripti, beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, a quo erant servati, quos tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quod te abstineris nefario scelere?

Tom. VI.

A a a

re?

que lex est de sacerdotiis proxima, his verbis: QUI PETIT, CUJUSVE RATIO HABEBITUR. Aperte indicat posse rationem haberi etiam non presentis. Cæsar opinor, ex via fuit ut sacerdotis nominandi quidem, & cooptandi sibi collegæ jus haberent, sed eorum tandem nominatio rata non esset, nisi populi suffragis & consensus accederet. Philipp. III. Reliqua populus Romanus in ea familia, quam vidit amplissimam, persequitur. Impunita poterant auguratus locus: in quem ego tam, ut quod a patre accepi fido redam, mea nominatione cooptabo. Utrum igitur auguratum fuit Optimi Maximi, cujus interpretis, internumtisque constituit sumus, utrum populus Romanus libertatis sanctus, Pompejum an Antonium? Atque adeo sibi repugnat, cum in acceptione auguratus, & nominationis & suffragii, sive tribum facit mentionem. Idem. 13 Quod me Brundisii non occideris] Julius Cæsar, ut narrat Plutarchus in Antonio, post viderium Dictator creatus, ipse quidem persecutus est Pompejum, Antonium vero Magistrum equitum nominans Romanus ire iussit. Quod Cicero invidiosè principatum latronum appellat, quia contra leges et Cæsar hunc honorem concesserat. Quid autem Ciceroni & Antonio, e diversis partibus a pugna Pharsalica in Italiam appulsi, intercesserit negotii, constat ex ipso Cicerone. Epistola 6, lib. xi. ad Atticum: In oppis aliquis nullum resistisse, quod præferret. Minus ferreamus submissis: minus acceptissimum daleris: ipsum hoc me non auget. Brundisii jacere in

omnes partes est molestum. Propter accedere, ut suadet, quomodo sine liberibus, quos populus dedit, possum? Qui mihi insolentis admi non possum: quos ego modo paullisper cum bacillis in turban conici ad populum accedam, ne quis impetus militum ferret. Ex epistola sequenti: Ad me misit Antonius exemplum Cæsaris ad se iteratum, in quibus erat se audivisse Catonem & Luc. Murellum in Italiam venisse, Rome ut essent palam: id sibi non placere, ne qui motus ex eo ferret: prohibere que omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognovisset, deque eo vehementer erat scriptum. Itaque Antonius petebat a me per literas ut sibi ignoscere: facere se non posse quin his literis parceret. Tunc ad eum misit Luc. Lamiam, qui demonstraret illum Dolabellæ dixisse, ut ad me scriberet, ut in Italiam quem primum veniret: ejus me literis vocasse. Tum ille edixit ita ut me exciperet, & Latium nominatum. Quod sane nollem. Parerat enim, sine nomine, ut ipse excipi. Pro Ligario: Apud quem igitur hoc dico? Nempe apud eum qui cum hoc sciret, tamen me, aut equum vidit, reip. reddidit. Qui ad me ex Ægypto literas misit, ut esset idem qui fuisset: qui cum ipse imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est: a quo, hoc ipso G. Pansa mihi munium preferente, concessit sibi laureatus tui, quod remota potestati, &c. Et quibus parat, & quomodo de Cæsare voluntate in Italiam veniret, & cur cum Antonius non potest occidere, Abram.

14 Potuisses] Jure belli.

re? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non imperfectum a te, quam miserum, id te impune facere potuisse.

Sed sit beneficium, quandoquidem majus accipi a latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? An de interitu republicæ queri non debui, ne in te ingratus viderer? Nam in illa querela, misera quidem & luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus, populusque Romanus collocavit, necessaria, quid est dictum a me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? Quod quidem cuius temperantia fuit, de M. Antonio querentem, abstinere maledictio? præsertim cum tu reliquias republicæ dissipavisses? cum domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia? cum leges eas¹⁵, quæ nunquam promulgatæ essent, & de te, & a te latas constiterent? cum auspicia augur, intercessionem consul sustulisses? cum esses foedissime stipatus armatis? cum omnes impuritates pudica in domo¹⁶ quotidie susciperes, vino lustrisque confectus? At ego, tanquam mihi cum M. Crasso¹⁷ contentio esset, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de republica graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum a me beneficium tum acceperit.

IV. At etiam literas, quas me sibi misisse diceret, recitavit, homo & humanitatis expertus, & vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulum modo bonorum consuetudinem nosset, literas ad se ab amico missas, offensione aliqua interposita, in medium protulit, palamque recitavit? Quid est aliud, tollere e vita vitæ societatem, quam tollere amicorum colloquia absentium? Quam multa joca solent esse in epi-

¹⁵ Cum leges eas] Post mortem Cæsaris multas leges, quæ ne scilicet quidem ante fuerant, sedum promulgatæ, vel tulit, vel per tribunos plebis ferri curavit Antonius. Quartum aliter ad ipsum Antonium pertinebant, contra legem Licinianam & Eburiam. Quibus ferendis auspicia neglexit, & Tribunus plebis ad intercedendum prohibuit accedere. A persona facinoris atrocitatem exaggerat: longe enim est indignius ab augure quam a cæteris auspiciis contineri. Cumque ad officium Consulibus spectet providere ne tri-

butarum legum multitudine respublica turbetur, eaque legum multitudo sola reliquorum Tribunorum plebis intercessionem tollatur, indignissimum est Consulibus Tribunis plebis intercedendi facultatem adinere. Idem.

¹⁶ Pudica in domo] Pompeii.
¹⁷ Cum M. Crasso] Multas contentiones fuisse Ciceroni cum M. Licinio Crasso constat ex ejus in Crassum dictionibus, quæ a Plutarcho referuntur. Idem.

epistolis, quæ prolata si sint, inepta esse videantur: quam multa seria, neque tamen ullo modo divulganda?

Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas, homo disertè, ut Mustellæ Tamisio, & Tironi Numisio videris? qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus, ego quoque te disertum putabo, si ostenderitis, quomodo sis eos inter sicarios defensusurus. Sed quid opponas tandem, si negem, me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convinces? an chirographo? in quo habes scientiam quaestuosam¹⁸. Qui possis? sunt enim librarii manu. Jam invidico magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam¹⁹, nihil sapere docuit.

Quid enim est minus, non dico oratoris, sed hominis, quam id objicere adversario, quod ille, si verbo negarit, longius progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: reque in isto ipso convinco, non inhumanitatis solum, sed etiam amentia. Quod enim verbum in istis literis est non pleinum humanitatis, officii, benevolentia? Omne autem crimen tuum est, quod de te in his literis non male existimem: quod scribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum; non tanquam ad sceleratum & latronem. At ego²⁰ tuas literas, etsi jure poteram a te laceffitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quandam de exilio reducere: adjurasque, id te, invito me, non esse facturum: idque a me impetras. Quid enim me interponerem audaciae tuæ: quam neque auctoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Romani, neque leges ullæ possent coercere? Verumtamen quid

A a a 2

erat,

¹⁸ Quaestuosam] Quia chirographis singulis, quali a Cæsare scripta. Infra. Nautæ.

¹⁹ Proferam] Infra, cap. 17.

²⁰ At ego] Concludit mentione literarum, quas de Severi Clodii restitutione ad Ciceronem scripserat Antonius. Ex libro 14. ad Atticum, loco item decimo quarto, referuntur hoc initio: Occupatum me est factum meo. Ubi his verbis petit Antonius: A Cæsare petisti, ut S. Clodium restitueret: impetravi. Et tui mihi in animo etiam tum sic me beneficium

erit, si te concessisset: quo magis laboro, ut tua voluntate ad pre me facere nunc liceat. Et ita concludit: Quod si non impetro, per me Clodium daturus non sum: ut intelligas quatenus apud me auctoritas tua sit, atque eo te plebem castitatem probas. Respondet Cicero epistola sequenti: Ego vero tibi istuc, mi Antoni, remitto, atque ita, ut me a te, cum his verbis scripseris, liberalissime & honorificentissime tractatum existimem. Idem.

erat, quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Cæsaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam voluit esse, in quo ne ipsius quidem ulla poterat esse, lege lata²¹.

V. Sed cum mihi, Patres conscripti, & pro me aliquid, & in M. Antonium multa dicenda sint: alterum peto a vobis, ut me pro me dicentem, benigne; alterum ipse efficiam, ut, contra illum cum dicam, attente audiat. Simul illud oro: si meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem, modestiamque cognovistis, ne me hodie, cum isti, ut provocavit, respondero, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem. Et si ille nullo modo consul, vel quod ita vivit, vel quod ita rempublicam gerit, vel quod ita factus est consul: ego sine ulla controversia consularis.

Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. Qui consulatus verbo meus, Patres conscripti, re vester fuit: quid enim ego constitui, quid gessi, nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententia? Hæc tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio, sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem meum consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem tibi fatum, sicuti C. Curioni, manet²²: quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum utriusque fatale²³.

Non

²¹ *Legi lata*] Nam si lege Cæsaris reditum in patriam impetraverat; Antonii beneficium in eo restituendo nullum erat. *Idem.*

²² *Cujus quidem te fatum*, sicuti C. Curioni *manet*] Non habeo dubium, quin legi debeat ita, ut in optimo libro scriptum est: *Cujus quidem tibi fatum*, sicuti C. Curioni *manet*. Sed nescio quomodo fit, ut quicquid paulo longius ab uliata loquendi consuetudine discedit, id quorundam aures protinus repudient. *Miser*, *Facrum* & *Murætorum* locutus est Lambinus. In meo quoque codice est *tibi*. Lauda; etiam sic hunc locum Sædicius in *Minerva*, lib. 21, cap. 4. & constructionem pluribus exemplis confirmat, ut illo Virgilii.

Hæc eadem nescique tua, *querique man-*

hant.

Sed præstat ut alia ibi legas, *Greecus.*

²³ *Quod fuit utriusque fatale*] Fatalis martiris suis Fulvia, quod eos & ambitione infiraret, & ad ciendas turbas excitaret, Plutarchus in Antonio: *Nuptiis autem adiecit, duxit Fulviam, que olim Claudio populari concionatori nupsisset, mulierem neque laudis, neque rei domesticæ dulcissimam, neque viro privato imperare dignantem, sed magistratum obtinens præfesse, & imperantem voluntatem imperare. Adeo ut in proscriptione triumvirali multos ipsa suo nomine proscripserit, ut referunt Dio, & Appianus, & tum ipsa, tum Antonius Senatuum ludibrio habuerit, ut auctor est Dio, lib. 48: *Eas ludibrio habuerunt, tum alii moesti, tum Septimus Cæ-**

gona

Non placet M. Antonio consulatus meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proxime mortuus est: placuit Q. Lutatio Catulo, cujus semper in hac republica viveret auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Carioni; M. Lepido, C. Pisoni, M. Glabroni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Silano, L. Murenæ, qui tum erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Catoni: qui cum multa, vita excedens, providit, tum quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompejus probavit; qui ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus & gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret: qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam.

VI. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot ac talibus viris respublica orbata est: veniamus ad vivos, qui duo e consulari numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis: eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares, senatuique cunctus assensus est. Qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini. L. Cæsar, avunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in fororis suæ virum, vitricum tuum²⁴! Hunc tu cum auctorem, & præceptorem omnium

nam vocantes, quod Senatores collocantis militibus crearentur: Et ipsa post viduos Brutum & Cassium, absente Antonio, bellum contra Cæsarem Octavianum, qui in Italiam cederat, excitavit. Quo bello ut ibidem narrat Dio, Fulvia, & gladio accingebatur, & militibus regerem dabat. Hæc illa est Fulvia, que tam fæde insultavit absceso capiti Ciceronis. Idem Dio, lib. 47: Fulvia autem id caput arrepsit, priusquam auferretur, insultansque amarulentis verbis & conspuens genibus suis impulsit: orique eius aperto lingua hæc erant, acerbis (quales secum convulsi capitis causa mulieres ferunt) compassis, ad-

ditis crebris ac turpibus approbris. Ut mirum non sit turbulentam hanc mulierem Antonio diu fatalem. Erit enim infans amor Cleopatrae extremam ei pestem invenit, id tamen Plutarchus Fulvia referre acceptum: Ut concidit Fulvia, quod scilicet Antonium decessisset formidat, seduxit Cleopatra, que plane cicerem & velut a irocinis infestum ad obtemperandum suminis accepit. Hæc Plutarchus. Neque tamen irorem solum, sed etiam equum fatalem habuisse creditus est Antonius. Vide Gellii lib. III. Noë. Attic. cap. 9. Ahræus.

²⁴ *Vitricum tuum*] Virum matris tuæ,

nam

mnium consiliorum, totiusque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quam avunculi esse maluisti. Hujus ego alienum consilium consul usus sum: tu fororis filius, æquid ad eum unquam de republica retulisti? Ad quos refert? dii immortales! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt.

Hodie non descendit Antonius. Cur? dat natalitia in hortis. Cui? neminem nominabo. Putate tum Phormioni²⁵ alicui, tum Gnathoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitiosam! o impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! Tu cum principem senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de republica nihil referas: ad eos referas, qui suam rem nullam habent²⁶, tuam exhauriant? Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus.

VII. Adeone pudorem cum pudicitia²⁷ perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum presidebat, consulebam: tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? At etiam ausus es (quid autem est, quod tu non audeas?) clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum servorum armatorum fuisse. Ut illa, credo, nefaria senatus-consulta fierent, vim afferebam senatui. O miserum, sive illa tibi nota non sunt: nihil enim bonum nostri: sive sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquere! Quis enim eques Romanus, quis, præter te, adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit²⁸? Quanquam nec scribæ sufficere, nec tabu-

nam mater Antonii fuit Julia Lucii Cæsaris foror: quam post mortem Antonii patris P. Lentulus Sara duxit uxorem: Lentulus autem inter conjuratos iussu Ciceronis est in carcere jugulatus. Idem.

²⁵ Phormionii] Parasitis, quales sunt Phormio & Gnatho apud Terentium, & Lenonibus similibus illi Ballioni, qui apud Plautum inducitur. Idem.

²⁶ Qui suam rem nullam habent] Lusit in vocabulo res. Cur ad eos, inquit, refert de res, qui suam rem nullam habent, tuam perdunt? Memur.

²⁷ Pudorem cum pudicitia] Pudor est animi, pudicitia corporis. Tu igitur, Anto-

ni, qui pudicitiam perdideras, parum de pudore laborasti: qui tantum impudicus fueris, eum impudentem esse quis miratur? Idem.

²⁸ Quis nomen non dedit] Nomen dare dicitur, qui in delecta in militem matrimonium referuntur. Livius lib. 21. Delectusque de cetero utroque nomine dedit. Paulo post: Quisq; certamine nominis sedere. Libro 21: Cognita vocacionum vitia muneris post solium asserit. Ita dicitur quoque inclinari ad nomina danda. Libro III: Cognoscendis casibus virum qui nomina non dedit, bello profecto se daturus tempor. Libro 21: Neque dicit additæ videri fuisse, neque iunctas omnia debent a Idem.

tabulæ nomina illorum capere potuerant. Etenim cum homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur: consiliorum indicium, sua manu, voce pene literarum²⁹ coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere rempublicam consensisse: quis esset, qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? præsertim cum senatus, popululque Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici³⁰ sui negat a me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei sui inimicus, doleo a te jam omnibus vitiis esse superatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, ne non putarem natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina?

VIII. Tam autem eras excors, ut tota in oratione tua tecum ipse pugnares: ut non modo non coherentia inter se diceres, sed maxime disjuncta, atque contraria: ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio. Vitricum tuum in tanto fuisse scelere, fatebare: poena affectum querere. Ita, quod proprie meum est, laudasti: quod totum senatus est, reprehendisti. Nam comprehensio fontium, mea; animadversio, senatus fuit. Homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari a se, eos apud quos dicit, vituperari.

Jam illud cujus est, non dico audaciæ, (cupit enim se audacem dici) sed, quod minime vult, stultitiæ, qua vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cum inter subsellia nostra venturum armati? cum in hac cella Concordiæ³¹, o dii immor-

²⁹ Voce pene literarum] Certe, ut Bificiole nostri verbis utar lib. vi. Subsecivarum, cap. xlii: Mirabantur & nostro seculo ludi pappeum loquentem, ut ipsi putabant, quod a

teram, ne quid illa resisterent, in terram desodit, hincque, ut rebar, sine arbitris manducavit.

³⁰ Vitrici] Lentuli.

³¹ In hac cella Concordiæ] Deprehensis conjuratorum literis, ut narrat Plutarchus in Cicerone, Senatus in cellam Concordiæ convocato, literas recitavit, & indicio auscit. Unde illud pro Sextio: Epe æquæ tempore Senatui in ade Concordiæ, quod ipsum tempore representabas, monitionem consulatus mei. Maximitus.

immortales in qua, me consule, salutare sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent? Accusâ senatum: accusa equitrem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes cives, dum consistere, hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis³² circumsederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter; sed qui tantam repugnantiam non videas, nihil profecto lapis. Quid est enim dementius, quam, cum ipse^b reipublica perniciose arma ceperis, obicere alteri salutaria?

At etiam quodam loco facetus esse voluisti. Quam id (dii boni!) te non decebat! in quo est tua culpa nonnulla. Aliquid enim salis ab uxore mima³³ trahere potuisti. *Cedant arma roge*. Quid? tum nonne cesserunt? At postea tuis armis cessit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit, libertati populi Romani sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis cedere. Nec vero tibi de verbis respondebo: tantum dicam breviter; neque illos, neque ullas te omnino literas nosse: me nec reipublicæ, nec amicis unquam defuisse, & tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subscevis, ut mea vigilia, meaque literæ & juventuti utilitatis, & nomini Romano laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis; ad majora veniamus.

IX. P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, cum tu illum in foro, inspectante populo Romano, gladio stricto insecutus es: negotiumque transegressus, nisi ille se in scalas tabernæ librariæ conjecisset, hisque oppilatis impetum tuum compressisset? Quod quidem ego favisse³⁴ me tibi, fateor: suavisse, ne tu quidem

³² Ab Ithyreis] Barbaris ab Ithya urbe in Tauro monte. Idem.

^a Vid. Man. Lamb. tantum
^b Vid. contra reipublicam

³³ At uxore mima] A Cytheride, amica sua, quam secum vel in castra ducebat. Unde Virg. *Tua, Gallæ, Lycæis Perque avæ* alium, perque horrida castra secuta est. Cytheridem significat; ut ait Probus, qua

& Volunnia vocabatur, quod eam Volunnia Eutrapelus, antequam Antonius, amavit. Vid. de infra, & epist. ult. lib. 12. Fam. Idem.

³⁴ Favisse] Plausu significasse eum factum, sive potius conatum mihi probari. Cuius autem impudentis fuit, obicere alteri consilium patris facinoris, quod sua manu parare voluerat Antonius? *Abram. Monit. Et Sanctius, Minerva. III. 3. verbum favisse non*

dicis. At Miloni ne favere quidem potui. Prius enim rem transegit, quam cum quisquam facturum id suspicaretur. At ego suavi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reipublicæ sine suo favore non posset. At lætatus sum. Quid? ergo in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum tristem esse oportebat?

Quamquam de morte P. Clodii³⁵ fuit quæstio non satis prudenter illa quidem constituta. Quid enim attinebat nova lege quæri de eo, qui hominem occidisset, cum esset legibus quæstio constituta? Quæsitum est tamen. Quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit; id tot annis post tu es inventus, qui diceres? Quod vero dicere ausus es, idque multis verbis, opera mea Pompejum a Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob eamque causam mea culpa civile bellum esse natum, in eo non tu quidem tota re, sed, quod maximum est, temporibus errasti.

X. Ego M. Bibulo, præstantissimo cive, consule, nihil prætermisi, quantum facere entique potui, quin Pompejum a Cæsaris conjunctione avocarem. In quo Cæsar fuit felicior. Ipse enim Pompejum a mea familiaritate disjunctum. Postea vero quam se totum Pompejus Cæsari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? Stulti erat sperare: suadere impudentis.

Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompejo suaserim. Ea velim reprehendas, si potes. Unum, ne quinquenni imperium³⁶ Cæsari prorogaretur. Alterum, ne pateretur ferri³⁷, ut absentis ejus ratio haberetur³⁸. Quorum si utrumvis persuasissem: in has miseras nunquam incidissemus. Atque idem cum jam omnes opes, & suas, & populi Romani Pompejus ad Cæsarem detulisset, se-

Tom. VI.

B b b

roque

non minus adivum esse, quam invideo: atque ut latine dixit Virgilius, *Georg. I. 503. Nobis celi te regia invideo*, ita latinum esse *Favere tibi hæc rem, hoc factum*. Si quis tamen hic ellipsis esse velit præpositionis est, præter, non valde reluctabor.

³⁵ Quamquam de morte P. Clodii] Occurrit tacita objectioni, *Si omnes, ut dicitur, Clodii morte lætati sunt, cur igitur Milo da-*

musatus est? Id acceptum refert non causæ Milonis, quæ fuit optima, sed institutioni novæ quæstionis. De qua multis queritur pro Milone. *Abram.*

³⁶ Ne quinquenni imperium] Vide Orat. de Prov. Consul.

³⁷ Ferri] Subaudiatur legem.

³⁸ Ratio haberetur] In comitiis Consulatus.

roque eadem sentire cœpisset, quæ ego ante multo prævideram, interique patriæ bellum nefarium viderem, pacis, concordiæ, compositionis auctor esse non destiti: meaue illa vox est nota multis, *Utinam, Pompei, cum C. Casare societatem aut nunquam coisses, aut nunquam diremisses! Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ.* Hæc mea, M. Antoni, semper & de Pompejo, & de republica consilia fuerunt. Quæ si valuissent, respublica staret: tu tuis flagitiis, egestate, infamia, concidisses.

XI. Sed hæc vetera: illud vero recens, Casarem meo consilio interfectum. Jam vereor, Patres conscripti, ne, quod turpissimum est, prævaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in istius gloriosissimi facti conscientia nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? Occultatum dico? cujus non statim divulgatum? Citius dixerim iactasse se aliquos, ut fuisse in ea societate viderentur, qui socii non fuissent, quam ut quisquam celare vellet.

Quam verisimile porro est, in tot hominibus, partim obsecris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus³⁹, Brutos ego impellerem, quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahala? Hi igitur his majoribus orti, ab alienis potius consilium peterent, quam a suis? & foris potius, quam domo? Quid? C. Cassius, in ea familia natus, quæ non modo

³⁹ Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus | Si M. Brutus, Decimus Brutus, C. Cassius, qui conspirationis in Casarem factæ principes & auctores fuerant, equissent aliis auctoribus & impulsoribus ad illud facinus designandum, non opus erat ut eos ipse hortaret, ilisque tanti facinoris auctores esse, cum haberent domesticos hortatores & majorum suorum exempla. Et uterque Brutus inter paternas majorum suorum imagines in atriis domus suæ collocatas viderent imaginem Luc. Bruti, qui Tarquinos eiecit, & patriam ab eorum do-

minatione liberavit. M. Brutus etiam inter maternas majorum imagines videret imaginem Ahala Servilii, qui sua manu occidit Spurius Melium, qui annona levanda, iacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem venerat regni appetendi. Cassius habebat exempla majorum suorum, e quibus ille fuit Cassius, qui filium suum legibus agrariis populares auras aucupantem, cum in suspicionem venisset affectari regni, dicitur interemisse, & bonâ ejus Cæteri consecravit. *Ab.*

do dominatum, sed ne potentiam quidem cuiusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit: qui etiam sine his clarissimis viris hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni consecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, naves appulisset. Cn. Domitium⁴⁰ non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas excitavit? An C. Trebonio ego persuasi? cui ne suadere quidem ausus essem. Quo etiam majorem ei respublica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitia præposuit: depulsoque dominato, quam particeps esse maluit. An L. Tillius Cimber me est auctorem secutus? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus, quam facturum putavi. Admiratus sum autem ob eam causam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset. Quid duos Servilios? Cæcos dicam, an Ahalas? & hos auctoritate mea censes excitatos potius, quam caritate reipublicæ? Longum est persequi ceteros: idque reipublicæ præclarum fuisse tam multos, ipsis gloriosum.

XII. At quemadmodum me coarquerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimum? Quod sciebam? Vide ne illa causa fuerit appellandi me, quod cum rem gessisset consimilem rebus iis, quas ipse gesseram, me potissimum testatus est, se æmulum mearum laudum exiisse. Tu autem omnium stultissime non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit: etiam lætatum esse morte Cæsaris, crimen esse?

B b b 2

Quid

⁴⁰ Cn. Domitium | Cn. Domitius vir auctore non egebat ad inferendam Cæsari necem, satis excitatus interitu patris sui Luc. Domitii, qui occubuit pugna Pharsalica, & avunculi sui M. Antonii Thracensis, qui Uticæ mortem sibi ipse conscivit, ne in Cæsaris vihoris manus deveniret. Hic autem est Tranquillus in Nerone cap. 3, ait, omnibus patris sui præsentibus. Subditque: *Ita inter percurrit. Ab.*

Quid enim interest inter suasorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? Eo quis est igitur, te excepto, & iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? Omnes ergo in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Caesarem occiderunt. Aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: voluntas nemini.

Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit, *M. Brutus*, quem ego honoris causa nominio, cruentum pugionem tenens, *Ciceronem* exclamavit: *ex quo intelligi debet, cum conscium fuisse*. Ergo ego sceleratus appellor a te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem praese pugionem tulit, is a te honoris causa nominatur? Esto: fit in verbis tuis hic stupor. Quanto in rebus, sententiisque major? Construe hoc, consul, aliquando; Brutorum, C. Cassii, Gn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam. Edormi crapulam, inquam, & exhalata. An faces admovenda sunt, quae te excitent, tantae causa indormientem? Numquamne intelligis, statuendum tibi esse, utrum illi, qui istam rem gesserunt, homicidae sint, an vindices libertatis?

XIII. Attende enim paulisper, cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. Etenim ego, qui sum illorum; ut ipse fateor, familiaris; ut a te arguor, socius; nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani, conservatoresque reipublicae sint, plus quam sicarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas esse: siquidem est atrocius patriae parentem, quam suum occidere. Tu homo sapiens & considerate, quid dicis? si parricidae: cur honoris causa a te sunt & in hoc ordine, & apud populum Romanum semper appellati? cur *M. Brutus*, te referente, legibus est solutus, si ab urbe, plus quam decem dies abfuisset? cur *Iudi Apollinares* incredibili *M. Bruti* honore

⁴¹ *M. Brutus*] Cui, qui praetor erat, ab urbe plus quam decem dies abesse non licebat, nisi legibus solveretur. *Manut.*

⁴² *Cur Iudi Apollinares*] Brutus & alii Caesaris persecutores patriae caele, veteranorum & plebeolae metu ex urbe profugerant,

& Senatus ut honestum fugae praetextum daret, Brutum & Cassium annonae praefecerat. Cum autem Praetoris esse urbani Iudae Apollinares exhibere, eos C. Antonius Praetor absentis Bruti nomine magnifice suppeditatis a Bruto sumptibus celebravit. *Abram.*

hore celebrati? cur provincia *Cassio* & *Bruto* data? cur quaestores additi? cur legatorum numerus auctus? Atque haec acta per te. Non igitur homicidae. Sequitur, ut liberatores tuo iudicio sint: quandoquidem tertium nihil potest esse.

Quid est? num conturbo te? Non enim fortasse satis, quae distinctius dicuntur, intelligis. Sed tamen haec est summa conclusionis meae: Quoniam scelerata te liberati sunt, ab eodem te amplissimis praemiis dignissimos iudicatos. Itaque jam retro orationem meam. Scribam ad illos, ut, si qui forte, quod a te mihi obiectum est, quaerent, sitne verum: ne cui negent. Etenim vereor, ne aut celatum me ab ipsis, illis non honestum; aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum. Quae enim res unquam, pro sancte Jupiter! non modo in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta maior? quae gloriosior? quae commendatior erit hominum memoria sempiterna? In huius me consilii societatem, tanquam in equum Trojanum, cum principibus includis? non reculo.

Agro etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulsos a te praedicas, & relegatos? qui locus est aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quo accesserint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, cum eos adpexerint, non maximum copisse vitae fructum putent? quae vero tam immemor posteritas, quae tam ingrata litera reperientur, quae eorum gloriam non immortalitatis memoria prosequantur? Tu vero adscribe me talem in numerum.

XIV. Sed unam rem vereor, ne non probes. Si enim fuisset, non solum regem, sed regnum etiam de republica sustulisset: & si meus stylus ille fuisset, (ut dicitur) mihi cre-

⁴³ *Cur provincia Bruto & Cassio data*] *Manutius* ibidem epist. 28: *Bruto* Macedonia, *Cassio* Syria. *Idem.*

⁴⁴ *Revero*] Retraho quae dixeram, me videlicet conspirationis illius conscium non fuisse. Videtur autem esse ironia: non enim ad *Brutum* & *Cassium* ea de te scribere decreverat. *Retexo*, est mutuo & corrigio. Sic epist. 24. lib. 21. ad *Familiares*: *Novi tunc me re-*

texur superius. *Manutius* ibidem epist. 28: *An quod adolescentis praesenti, cumo etiam errorum cum excusatione possum: id nunc etate praesenti perita, committent, se me ipse retexam?* *Ubi Manutius: Qui retexit, mutat, quod iam fecit quasi male factum*. *Abram.*

⁴⁵ *Si meus stylus*] Si fuisset poeta illius fabulae, quam *Brutus* & *Cassius* egerant, *Secu-*

crede, non solum unum actum, sed totam fabulam confecissem. Quamquam si interfici Cæsarem voluisse crimen est ⁴⁵ vide, quæso, Antoni, quid tibi futurum sit, quem & Narbone hoc consilium ⁴⁷ cum C. Trebonio cepisse notissimum est, & ob ejus consilii societatem, cum interficeretur Cæsar, tum te a Trebonio vidimus levocari ⁴⁸. Ego autem (vide quam te cum agam non inimice) quod bene cogitasti aliquando, laudo, quod non indicasti, gratias ago: quod non fecisti, ignosco. Virum res illa quærebat.

Quod si te in iudicium quis adducat, usurperque illud Cassianum ⁴⁹, Cui bono fuerit: vide, quæso, ne hæreas. Quamquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui servire volebant: tibi tamen præcipue, qui non modo non opis, sed etiam regnas: qui maximo te are alieno ad ædem Opis liberasti: qui per eandem tabulas ⁵⁰ innumerabilem pecuniam disti-

Fabula est liberatio reipublicæ, poeta Cicero, stylus constituit, ædus unus cædes Cæsaris, reliqui quatuor actus ad abolendam fabulam requisiti videmus esse cædes Lepidi & trium Antoniorum, quos Cicero de medio subtrahit, quod his hæntibus non possit hære reipublica. Alia translatione idem expressit lib. xxi. ep. ad Cassium. Vellem libris Martii me ad tantam invitassem; reliquiarum nihil fuisset. Nunc me reliquæ vestra erant, & quidem præter cæteris tuis. Quod repetit libro 7. ad Familiares, epistola ad Trebonium, quæ est 28. Idem.

⁴⁶ Quamquam si interfici Cæsarem voluisse crimen est] Antonius Cæsari ex Hispania redenti vitis Pompeji liberis, Narbonem usque obvium progressus comitem habuit, & contubernalem C. Trebonium, si sine obliquo necesse Cæsaris mentionem injeçit. Antonius Trebonii consilio non acquiescit ille quidem, sed fideliter rem silentio suppresse, ne ad aures Cæsaris manaret. Cicero rem aliter interpretatus contendit, Antonio necandi Cæsaris voluntatem adhibuisse, sed audaciam delituisse. Idem.

⁴⁷ Hoc consilium] Ita rem narrat Plutarchus in Antonio: Et cum ex amicis fidelissimum quoniam ad id negotium eligenti delibebant circa Antonium. Ceteris ceteris vellet non in consilio societatem admittenti, reprobavit Trebonium. Dicitur enim quo tempo-

re Cæsari ex Hispania redenti obvium ferunt, sibi comitem & contubernalem fuisse lib. Antonium, cuius amicum cum ipse pedecentur, & tanto operari voluisset, Antonium vitat sensit quidem quousque ex diceretur, id tamen seriatim aggredi voluisse, sed vitio seriatim fideliter tacuisse, neque insidias ad Cæsarem delituisse. Abram.

⁴⁸ Te a Trebonio vidimus levocari] Plutarchus tamen in Cæsare: Antonium qui & Cæsari fidelis erat & robustus, extra curiam detinuit Benus Albinus insidias sermonem data opere longiorum. Sed Plutarcho Plutarchum opponimus: At Trebonius, inquit in Bruto, Antonium circa curiam tantam seculum suadet sermone forte detinuit. Cui conceptis vitis adhibuit etiam Dio lib. 43. & Nepos lib. 10. ad Familiares epist. 28. qui est ad ipsum Trebonium. Quod verum a te non opinio sed factus est, tuusque beneficii adhaere vitæ hoc postea, intercessionem, quod vix mihi sit est, tibi subreptor. Idem Philipp. XIII. Idem.

⁴⁹ Cassianum] Vide Orat. pro Milone, cap. 12. & ibi Alconium.

⁵⁰ Per eandem tabulas] Infra: Ubi est scriptæ militis scelerium, quod in tabulis que sunt ad Opis partem? Eam autem pecuniam dicitur per eandem tabulas distipasse, quia tabulas adulteraverat, ne furtum illud exatret. Abramus.

dissepavisti: ad quem e domo Cæsaris ⁵¹ tam multa delata sunt: cuius domus, quæstuosissima est salorum commentationum & chirographorum officina: agrorum, oppidorum, immunitatum, vestigialium, flagitiosissima nundina. Etenim qua res egestati & gri alieno tuo, præter mortem Cæsaris, subvenire potuisset?

Nescio quid conturbatus esse videris. Nunquid subrites, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? Libero te metu: nemo eredit unquam: non est tuum de republica bene mereri: habet illius pulcherrimi facti clarissimos viros respublica auctores: ego te tantum gaudere dico: fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est.

XV. Castra mihi Pompeji, atque illud omne tempus objecisti. Quo quidem tempore si, ut dixi, memi consilium, auctoritalque valuisset: tu hodie egeres, nos liberi essemus; respublica non tot duces & exercitus ⁵² amisisset. Fateor enim, me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura ⁵³, tanta in

⁵¹ E domo Cæsaris] Post Cæsaris necem Calpurnius Cæsare conjux, verita ne vel Cæsaris percussores, vel etiam Senatus invaderet, ingentem pecuniam vim e domo Cæsaris prolatam, id est tria circiter talentum milita depositi apud Antonium. Et in his Cæsaris commentarios, in quibus ipsius manu notata erant, quæ Cæsar facere decreverat. Interim cum Senatus nihil de Cæsaris adis mutandum censuisset, Antonius hanc occasionem rapient Cæsaris commentarios adulteravit, & agros, immunitates, vestigialis civitatibus concessit, nihilque non vendidit cuius inventi emptorem. Idem.

⁵² Exercitus] Tres, quorum unus in Theffalia apud Pluralsium, alter in Africa apud Taspum, tertius in Hispania apud Mundam delatus est. Primus Imperatorem habuit Ca. Pompejum, sciendus P. Scipionem, tertius Cæcum & Sextum liberos Pompeji. Abram. Vide infra, cap. 22.

⁵³ Providerem futura] Quam prudenter Orator bello civili futuro providerit, vide orat. pro Marcello: Tantamque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nullo non modo cupiditate, sed us ipse quidem prudenter & siens tanquam ad interitum raverem voluntarium. Adde Epist. IV. lib. x. ad Attic. Praclara igitur conscientia sustentor, cum co-

gno me de republica aut miseris spiritum, cum periret, aut certe naufragum nisi dromi... tate: neque ipsa tempestate coersum esse publicum, quoniam ego quatuordecim annis ante presentem in Libro. vix. epist. vi. Pace agitur est. Et vitiosa vero multa mala, cum certe tyrannice esset. Libro x. epist. vi. Regnandi contentio est, in qua pulvis est modestior Rex, & profer & integrit, & ita, qui nisi vinere, amnes populi Romani delatur neesse est. Ita autem vinit, Syllam more vromplon... vinit. Jam quid de interitu Pompeji prædicere, conat et multa, ut lib. xiii. ad Attic. epist. 1. Invenit in eam qualem desce... de, in qua neque pauci, neque vitiosa, vinit quos et ut quos, scopis flagitiosa & calumniosa fuge. Lib. x. epist. vi. De Pompeji casu mihi dubium nunquam fuit: tanta enim desperatio rerum ejus omnium regno & populorum animos decuparat, ut quovisque vpe videret, hoc potarem futurum. Quid? quod etiam Cæsaris exitum longe ante prospexit. Epist. vi. lib. x. Nullo enim modo posse videri flare istum dicitur, quia ipse pro se etiam loquantibus nobis concidit, quippe qui forentissimum ac novum septem dicitur ipse illi regenti ac perditis multitudini in altum propulsivum venter, qui duntaxat remora fluctuantem tam cito auferit, mansuetudine in Metella, Abram.

UNIVERSITÄT BONN

in mœstitia fuisse, quanta cæteri optimi cives, si idem provi-
dissent, fuissent. Dolebam, dolebam, Patres conscripti, rempu-
blicam, vestris quondam, meisque consiliis conservatam, brevi
tempore esse perituram. Neque vero eram tam indoctus, igna-
rusque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem: qua
me manens conficeret angoribus; dimissa, molestius omnibus libe-
rasset. Illos ego præstantissimos viros, lumina reipublica, vi-
vere volebam; tot consulares, tot prætorios, tot honestissimos
senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis,
tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis
iniqua conditione pacis, (mihî enim omnis pax cum civibus
bello civili utilior videbatur) rempublicam hodie teneremus.
Quæ sententia si valuisset, ac non ù maxime mihî, quorum
ego vitæ consulēbam, spe victoriæ elati, obstitissent: ut alia
omittam, tu certe nunquam in hoc ordine, vel potius nun-
quam in hac urbe mansisses.

At vero ⁵⁴ Cn. Pompeji voluntatem a me abalienabat ora-
tio mea. An ille quemquam plus dilexit? cum ullo aut ser-
mone, aut consilia contulit sæpius? quod quidem erat ma-
gnam de summa re dissentientes, in eadem consuetudine amici-
tiæ permanere. Sed & ego, quid ille, & contra ille, quid
ego sentirem & spectarem, videbat. Ego incolumitati civium
primam, ut postea dignitati possemus: ille præsentî dignitati
potius consulēbat. Quod autem habebat uterque quod seque-
retur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. Quid vero ille

con-

diocritum in acrio. Item: Nec tamen hoc
confessum illo augurio; quod dicitur: ne
fallit, nec aliter accidit. Certeque iste necesse
est aut per adversariis, aut ipse per se, qui
quidem sibi est adversarius unus acerrimus.
Id spero vobis nobis fore: quoniam tempus
est nos de illa perpetuo jam, non de hac exi-
gna vita cogitare: sin quid acciderit maturius,
quod sane mea multum interfuerit, utrum sa-
ltem videam, an futurum est multo ante vi-
derem. Fallax est tamen aliquando, ut epi-
stola undecima ad Titonem: Videtur si infe-
rum, posse opprimi, modo ut velle saltem. A-
bram.

54 At vero] Objectione Antonii. Macro-

bis libro II. Saturnaliorum cap. 3. Pompe-
jus Ciceronis faceriarum impatiens fuit. Quis
hæc de eo dicit serantur. Ego vero quem su-
giam habes, quem sanar non habes, Paulo
post: Et cum donasset Pompeius transire
ciuitate Romana, O hominem bellum: inquit,
Gallie ciuitatem promittit alienam, qui nobis
nostram non potest reddere. Propter que merita
videtur dixisse Pompeius: Cupio ad bestia
Cicero transire, ut nos intem. Pluta ejus di-
cta referemus, cum de joci dissertetur. Di-
scimus vero Pompeji elegantius ponitur apud
Fabium libro vi, capite 4: Trans ad Cæ-
sarem, me transire. Idem.

consularis vir ⁵⁵, ac pene divinus de me senserit, sciunt qui
eum de Pharsalica fuga Paphum persecuti sunt. Nunquam ab
eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi deside-
rii; cum me vidisse plus fateretur, se speravisse meliora. Et
ejus viri ⁵⁶ nomine me insectari audes, cujus me amicum, te
sectorem esse fateare?

XVI. Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix
fuisi. Ne joci quidem ⁵⁷ respondebo, quibus me in castris
usum esse dixisti. Erant quidem illa castra plena cura: verum-
tamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si
modo homines sunt, interdum animis relaxantur. Quod au-
tem idem mœstitiam meam reprehendit, idem jocum: magno
argumento est, me in utroque fuisse moderatum.

Hereditates ⁵⁷ mihî negasti venire. Utinam hoc tuum ve-
rum crimen esset! plures amici mei, & necessarij viverent.

Tom. VI.

C c c

Sed

54 Consularis vir] Minus est consularis,
quam ut hæc vox possit huic loco convenire.
Legunt alii singularis vir, quod placet. A-
bram.

55 Et eius viri] Epiphonema: scilicet Pom-
peji fuit Antonius, quia, ut infra dicitur,
Bona Cn. Pompeji Magni, vixi acerbissima
subiecta præconi. Expectantibus omnibus, quis-
nam esset tam impius, tam demens, tam Divi
dominissimum hostis, qui ad illud scelus scilicet
non auderet accedere, invenitur est utrum præter
Antonium, Abram.

56 Ne joci quidem] Prætermissio. Quod
spectat ad jocos quibus me in castris inten-
pelle usum esse dixisti, illud crimen indignum
est repositione. De joci Plutarchus in
Cicerone jam ante laudatus: Ipse quidem sine
risu & omni obidiæ exercitibus; alii autem,
cum minime requirerent, vident materiam
suggerebat. Sed quid nocerit, si tum ipse
tum Macrobius uterque loco citato, non nihil
nobis harum faceriarum impatiens? Macro-
bius: Cum ad Pompeium venisset: dicens tibi
sero cum venisset, respondit: Minime sero ve-
ni. nam nihil huic paratum vides. In eo jo-
cis fuit, quod contempnam ad epulas invitatus
respondisset, orationemque a bello ad convi-
via tradiderit. Dicitur interrogatus Pompeio,
ubi gener eius Delabella esset, respondit: cum
siccus ros. Elegans plane jocus: obscure cri-
mini dabit Pompejus, quod in adversis par-

tibus esset gener Ciceronis, quasi genero &
siccus non bene convenit: Ipse quasi aliud
agens crimen retorsit, & Pompeio crimini
verit, quod a Cæsare siccus suo discederet.
Plutarchus: Cum Dominus quondam usum in-
licitum non satis probatum ad ordines iustitiae
promovere vellet, diceretur cum & prokum
esse & frugi; Cæsar igitur, inquit, cum non
seruus, ut sit caratur tuorum liberorum? Qui-
busdam Theophrastus Lesbium profectum sa-
brum laudantibus, quod Rhodius cuiusdam dissi-
commodis consolatus esset; Quam bonum est,
inquit, Grecum habere profectum? Cum Cæ-
sari plurima ex animi fortitudine succederent,
istius quodammodo jam risu oblecter. Læta-
la dicitur se comperisse Cæsari amicum esse tri-
per, respondit: Divi est Cæsarem obisse. Ma-
rio autem quidam ex Italia venerat, dicens
teque Rome sanam esse Pompeium visideri?
Deinde, inquit, hoc accipere ut ista testis
oculus? Post eadem Pharsalicam, Nonio di-
cente bene sperandum esse, quod e Pompeio ca-
erentis speem agule superesset. Bene, inquit,
hortari; si cum gravibus bellum gereretur.
Labiens divinationibus utente quæ in factis
esset, ut poter Pompejum esset totius belli vi-
toris, Fideliter, inquit, hoc usi stratagemate
modo esse quisquam. Abram.

57 Hereditates] Iguominiam fuit in a-
micorum testamentis præteritur, quod illud in-
dicio esset præteritis parum amari. Abram.

Sed qui istuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H. S. ducenties acceptum hereditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorum esse te. Me nemo, nisi amicus, fecit heredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu vidisti nunquam, L. Rubrius Cassinas, fecit heredem. Et quidem vide⁵⁸, quam te amarit is, qui, albus arvee fueris, ignorans, fratris filium praterit: Q. Fufii, * honestissimi equitis Romani, sui que amicissimi, quem palam heredem semper factitavit, ne nomen quidem perscripsit: te, quem nunquam viderat, ac nunquam salutaverat, fecit heredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turfilius qua facie fuerit, qua statura, quo municipio, qua tribu. Nihil scio, inquit, nisi qua prædia habuerit. Igitur fratrem exheredans, te faciebat heredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, eiecit veris heredibus, tanquam heres esset, invasit. Quanquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hereditatum aulum esse facere, cum ipse hereditatem patris non adisset⁵⁹.

XVII. Hæc ut colligeres, homo amentissime, tot dies in aliena villa declamasti? Quanquam tu quidem (ut tui familiarissimi dicitant) vini exhalandi, non ingeni acuti causa declamas. Et vero adhibes joci causa magistrum; suffragio tuo, & compotum tuorum, rhetorem⁶⁰: cui concessisti, ut in te, quæ veller, diceret. Salsum omnino hominem! sed materia facilis est in te, & in tuos dicta dicere. Vide autem, inter te, & avum tuum quid interfuit. Ille sensim dicebat, quod causæ prodesset; tu cursim dicis aliena.

At quanta merces rhetori data est? Audite, audite, Patres conscripti, & cognoscite reipublica vulnera. Duo millia jugerum campi Leontini⁶¹ Sex. Clodio rhetori assignasti, & quidem

⁵⁸ Ex quidem vide] Ironia, quæ gravior aliquid suspicandum relinquat. Amor enim non fertur in incognitum: nec Rubrius amare potuit Antonium, quem penitus ignorabat. Quibus innuitur, testamentum illud quod Antonium Rubrii faciebat heredem, adulteratum & subiectum fuisse. Idem.

* An Fufius, an Fufius, ut in indice.

⁵⁹ Heredi patris non adisset] Quippe nulla erat. Manutius.

⁶⁰ Rhetorem] Sextus Clodius, Siculus, de quo Suetonius lib. de Claris Rhet.

⁶¹ Campi Leontini] Sex. Clodius Siculus fuit. Campus Leontinus in Sicilia dios ab urbe Leontio, cujus meminerunt Plinius & Ptolemæus. Is autem ager fuit Sicilia totum ubere

dem immunia⁶², ut pro tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? Sed dicam alio loco, & de Leontino agro, & de Campano: quos iste agros ereptos reipublicæ, turpissimis possessoribus inquamavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore & correctore nostro quædam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si sapius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorumque largitur. Visne igitur te inspiciamus a puero? sic opinor. A principio ordiamur.

XVIII. Tenesne memoria, prætextatum te decoxisse? Patris, inquit, ista culpa est⁶³. Concedo. Etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen⁶⁴ audacia tuæ, quod sedisti in

C c c z qua-

ubertimus. M. Tullius Frumentarius in Verrem: *Manusisti vera ager, qui silesis esse vulgissimus, & quod caput est rei frumentaria, campus Leontinus, cujus ante spectus hoc erat, ut cum istum vidisset, amicum caritatem non videret. Jam si fuit ubertima Sicilia pars, facile vides quantum Antonius hac largitione reipublica valuit inflixerit. Idem.*

⁶² Immunia] Libera ab omni servitute, decimis & aliis ejusmodi vedigalibus non obnoxia. Manut.

⁶³ Patris, inquit, ista culpa est] Huic objectioni in eo respondebis: Mea culpa non est, sed patris mei. Non enim ego, sed pater meus vivens luxuriose patrimonio abliquavit, & non grande ex alienum contraxit, ut non cedere coactus fuerim, cum non possem ad illud alienum dissolvere, fidemque meam a cæteris creditoribus liberare. Pater est ille M. Antonius Creticus tam dissolutus nepos, ut ne tabulas quidem rationum conficere crederetur. Cicero libro III. in Verrem: *Audimus aliquem tabularum manuum conficisse: quæ opinio hominum de Antonio falsa. Ubi Alconius: Ille est Mar. Antonius dissolutissimus creator rei maritima, Crete mirant, Ecce quem Sallostius ait perdenda pecunia genitum, & vacuam a curis, nisi sustinidus. Ut Orator Antonio filio dissolutionem patris his verbis obiecit: PATRIS, INQUIT, ISTA CULPA EST. Antonius pater fuit, Antonius Creticus, vir,*

ut est apud Plutarchum, non ita videtur solutus dicitur & illis in reipublicæ, ut hanc remen & commisit maribus, tum potissimum in largitione liberalis, ut ex uno ejus facta cognosci potest. Cum enim magnus divitiarum haud quaquam passivus, & tam ab rem ab uvere liberalitatem exerceat prohiberetur, contigit ut familiaris quidam ad eam pecuniam potenter accederet. Desiderante pecunia, servituti incidit, ut aquam in res argentarum infunderet, ad scate deferret. Quo allato quasi hanc resursum memum rigore, & sterocionia in his præterea ab se dimisit. Antio casulium dedit, indidit, ut ex pro suo commodo uteretur. Cum autem quid ex casulo factum esse diligenter inter amicos præteriret, uxoribus graviter quæstioni videtur, & de fragilis vitæ habere quæstionem, factum confessus est, rogatur, ut illa sibi ignoscere. Hæc Plutarchus paulo liberalis & benignus quam Orator, vel etiam ipse Antonius. Idem.

⁶⁴ Illud tamen] Lex Roscia theatralis a L. Roscio Othone Tribuno plebis lata, ne quis spectaret in quatuordecim primis graduum ordinibus, qui proxime ad orchestram & podium accedebant, nisi si esse: ingenuus ab ingenuo patre, & cesum equitum, id est, quædam ingenta sedentia possideret. His autem ex senatorio vel equestri ordine natis, qui sine viro, sine fortuna vitio decoxerant, neque jam cesum equitum obtinebant, peculiarium locum constituit. Ex hoc igitur ca-

quatuordecim ordinibus, cum esset lege Roscia deceptoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortuna vitio, non suo decoxisset.

Sumpisti virilem togam, quam statim muliebrem togam reddidisti⁶⁵. Primo vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea

Antonii carpit audaciam, quod legem Rosciam praefate violavit, & fedit in quatuordecim, cum decoxisset. Atque ut huius loci numerum paucis attingamus, fides hoc loco membra istius mira concinnitate misceat, & tandem menthorum quatuor ambitu terminat, sive ut legitur noxer in Oratore: Omnia tanquam crepidine quadam comprehensae longiore sustinet. *Vsue igitur te suscipiamus a patre?* Membrum est quod pertinet ad hexametrum longitudinem accedens, duobus chorambis incipit anapesto finitur. Sequitur iunctum uno dictoribus contentum. Sic spinor. Sequuntur tria membra & quorum extrema duo sunt hexametrum breviora, medium paulo etiam longius, quam veritas herodica extenditur.

A pateris audaciam

Transca membra praetextatum te decoxisset?

Pater, inquit, ista culpa est.

Excipit incellum, *concedo*, post membrum inchoatum a duobus anapestis, ut aures magis feriant, & adversarii mentem percillant, inimitatum spondeo & dochimo, (*dochimo*) ut spondeus orationis pondus addat, dochimus aliquid auctoritatis imperet. Tandem huic multiplex structura longior ambitus & circumscriptio verborum quasi salignum imponitur.

Quid vero audacia tua

Quod sedisti in quatuordecim ordinibus,

Quomodo lege Roscia certus locus deceptoribus constitutus,

Quamvis quis fortuna vitio, non suo decoxisset.

Vides, circumscriptioem hanc a duobus herodico versu miseribus membris exortam duobus grandioribus terminari, singula membra productis initio syllabas plures continuari, ut his veluti cuidam fundamento insistant, varie finiri, & hunc membrorum finem quasi quibusdam gradibus sensim ad culmen assequere. *Tae* iambus est, qui minimum habet dignitatis, *ordibus* pauci primus aliquanto sublimior, si numerum syllabarum spectes, si mensuram non adeo grandis: *constitutus*, di-

chorus iambo quidem & peane quidem grandior, nondum tamen sublimis, sed quadam amoenitate temporatus: *decoxisset*, disponens, magnificus plane & gravis, totam circumscriptioem sustentans. *Monstr.*

65 Sumpisti virilem, quam statim muliebrem togam reddidisti. Aliud si nihil in hac oratione emendatam, quam hunc locum, operam tamen praestare a me postum iudicem. Quis est enim eorum, qui has litteras trahunt, cui unquam venerit in mentem, eum aliter legendum esse, quam ita uti vult ante nos legebatur? *Sumpisti virilem togam, quam statim muliebrem togam reddidisti.* Quae tamen scriptura quam prava, quamque vitiosa sit, spero cognituros esse omnes, qui totam rem, accurate consulerint. Hoc enim ait Cicero, Antonium, ubi primum togam puram, seu quod idem est, virilem sumpsit, (quod fieri solitum, cum pueri ad annum xvi. pervenissent, omnes sciunt, & quae diobolarem aliquam meretriciam, omnes omnium impunitas corpore suo exceperit: postea vero, repudiatis ceteris, uni Curioni morigerum atque obsequentem fuisse, uni scilicet cepiam sui, cum ab eo prope in uxoris loco haberetur. Primum illud tempus notat, cum ait: *Sumpisti virilem, quam statim muliebrem togam reddidisti.* Quae enim mulieres vulgo parabant, venalesque habebant publicitatem, ex, ignominia causa, ut ab aliis internotarentur, togam ferebant, non, ut matronae, stolas. Horatius:

Quid inter

Est in matrona, ancilla peccatae rogata? Id.

Atque etiam melius porpae rogato.

At de matrona loquens, stola nominat:

Quid vis tibi? nunquid ego te

Magno prophanum depasit consule cunnum?

Velatque stola, mea cum confertis ira?

Et in eadem Satyra:

Ad sales stola demissa, & circumdata palla,

Sed & adulteri damnatae impunitiam profiteri cogebatur, & togam gestare, unde est illud Martialis:

ea parva: sed cito Curio intervenit, qui te a meretricio questu abduxit: &, tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili & certo locavit.

Nemo unquam puer, emprus libidinis causa, tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo sua eiecit? quoties custodes posuit, ne limen intrares? cum tamen tu, nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quae flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scilicet me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cum pater Curio moerens jacebat in lecto: filius, se ad pedes⁶⁶ meos prosternens, lacrymans te mihi commendabat; orabat, ut te contra suum patrem, si seferterium sexages peteret, defenderem: tantum enim se pro te interessisse⁶⁷. Ipse autem amore ardens confirmabat, quod desiderium tui discidium ferre non posset, se in exilium esse iturum.

Quo ego tempore tanta mala florentissima familia sedavi, vel potius sustuli. Patri persuasi, ut as alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem, summa spe, & animi, & ingenii praedium, rei familiaris facultatibus: eumque tua non modo familiaritate, sed etiam confectione patrio jure & potestate prohiberet. Haec tu cum per me acta meminisses: nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus es?

XIX. Sed jam supra, & flagitia omittam: sunt quaedam, quae

Cecilia famose donas, & hantibus maris.

Vix, magis quo meruit, miteret? miter togam.

Et illud ejusdem:

Tibelen videret in toga spadenem.

Demostrian. Nunc dicit esse matronam.

Cum igitur toga meretricium esset, matronarum stola constar, ad exprimendum illud tempus, quo Antonius meretricium more profusor, stola nomen aptum non esse. At postea ubi tanquam appulsi Curioni dicitur, & appulsi in primis, & false adhibitum est stola vocabulum: Sed tunc, inquit, Curio intervenit, qui te a meretricio questu abduxit,

Et tanquam stola dedisset, in matrimonio stabili & certo locavit. Et autem hic locus in

eo libro, qui nobis ad has emendationes dux fuit, ita ut eum ipsi edidimus, plane ac sine ulla vel minima liturae suspitione scriptus. *Morsus.*

66 Filius se ad pedes Curio adolescens meis pedibus advolutus mihi supplicabat, lacrymans ubertim manantibus ex amore, ut me interponerem, suamque ipsius causam susciperem, meaque auctoritate a patre Curione seferterium sexages imperarem, quibus as illo alienum dissolveret. Dicitur enim cum sibi summam tuo nomine praestantiam esse, quod pro te suam fidem obligasset. *Idem.*

67 Interessisse Soluturum promississe. Sic alibi Cicero locutus, *Manus.*

quæ honeste non possum dicere: tu autem eo liberior, quod ea in te admisisi, quæ a verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam. Ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reipublicæ miseris fecit, & ea, quæ quotidie facit, festinat animus. Quæ peto, ut quamquam multo notiora vobis, quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attente audiat. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio. Tametsi incidamus oportet media, ne nimis sero ad extrema veniamus.

Intimus erat in tribunatu Clodio: qui sua erga me beneficia commemorat. Ejus omnium incendiorum fax, Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus est⁶⁸. Quid dicam, ipse optime intelligit. Inde tum Alexandriam contra senatus auctoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium⁶⁹, qui-cum quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde

⁶⁸ Cujus etiam domi quiddam jam tum molitus est. De stuprandæ ejus uxore, inquit Manutius. Dicit posset etiam jam tum Antonium conspirasse contra rempublicam, ut Pompejanum reliquosque principes civitatis occiderent, statumque imperii Romani convellerent. Sed Abramus sum, non Oedipus, & fortasse non est in eo magnopere laborandum. Solent enim Oratores aliquando, etiam si in re nihil soluti, suspicose loqui, & cum probare nihil possunt, testari ipsam adversariorum conscientiam. Sic enim & adversarios mire lanciant, nec alligant mendacii. Abram.

⁶⁹ Sed habebat ducem Gabinium. Tradit contra Phurachus Antonium fuisse ducem Gabinio: Gabinium decem talentorum milibus sollicitum Ptolemeo, ut simul cum ipso in Ægyptum expeditionem susciperet, & ipse regnum reciperet, legationemque præstorum placentini repugnaret. Et Gabinium quomodo tanto inter se confestum ab eo bello quædam formidat revocaret. Antonius autem in omnes magnorum rerum occasiones intensus, & Ptolemeo regem spectans, ad hanc expeditionem Gabinium impellit, & cavetur. Ceterum postquam à Clodio discessit, antequam se Gabinio conjungeret, in Græciâ fuerat aliquandiu commoratus. Sed Orator tempus illud re-

linquit intratum, vel studio brevitaris, vel quia quod in eo reprehenderet non habebat. Hoc enim temporis spatium Antonius intermiscit literarum & eloquentiæ studia renovavit. Missus etiam a Gabinio fuerat in Judæam, hostium arcem primus invaserat, Antiochum cum filio cepert, parva militum manu ingentes Judæorum copias conciderat. Id quod quæ prudens & sciens Tullius omittit: paritque perstringit professionem in Ægyptum, de ipso contentus, ex professione Senatus auctoritatem, rempublicam, religionem hæc violatas, dissimulatis rebus in Ægypto præclare gestis, quibus Antonius reliquerat fortitudinis, providentiæ, humanitatis impressa vestigia. Nam cum equitatu præmissus, viarum angustias, atque adeo urbem Ptolemaicum occuparet, & intervenerat, ne Ptolemeus Ægyptiorum primores occideret, & ingenti prælio, circumiens hostes: & attergo invadens, viduam in qua ex adverso prætoribus expeditas, prætoris, ut per suis, militibus donatus est: & Archelai demerui caput invenit, & orationem regis magnificentia sepelivit. Quare Noller quod invidiosum erat, videlicet ipsam professionem contra religionem & arcaula susceptam, inflectatur; sed qui taceret, quod Antonius ex his veluti fontibus ad hominum commendationem & militem

inde reditus⁷⁰, aut qualis? Prius in ultimam Galliam ex Ægypto⁷¹, quam domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domum⁷² tum obtinebat, neque erat usquam tua. Domum dico? quid erat in terris; ubi in tuo pedem poneret, præter unum Misenum, quod cum sociis tanquam Sisaponem⁷³ tenebas?

XX. Venisti e Gallia ad quasuram petendam. Audè dicere, te prius ad parentem tuam⁷⁴ venisse, quam ad me. Acceperam enim jam ante Cæsaris literas, ut mihi satisficri paterer a te. Itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia.

Postea

tum benevolentiam proflexerat. Et allegoria sua orationem obscurat, ne vel aperte damnet Gabinium, quem olim majestatis accusatum defenderat, vel inimicum laudare videatur. Abram.

⁷⁰ Qui cum inde reditus. Jure invehitur in reditum Antonii, quod ex Ægypto rediens, non domum & necessarios suos invenit, sed profectus fuerit in ultimam Galliam ad Cæsarem. Quod profectus non fecisset, nisi desperatis vitæ suæ rationibus videret se in ubi stare non posse, aut propter flagitia sic invidium esse suis, ut ad matrem non audeat accedere. Leon.

⁷¹ Ex Ægypto. Vetus liber, ex Ægypto eadem videlicet ratione, qua Parrubum & Bruger, & Sullam, & talia præcos illos dixisse accepimus. Muræus. Hæc putent sibi dicta veteris illius scripturæ amatores, quibus fortasse displiceant ea, quæ Tamo superiore nobis permittimus, ubi de Sylla, pro Sulla Olivetus.

⁷² Suam enim quisque domum. Acriter reddit rationem cur Antonius domum non haberet. Si enim dixisset, Tu enim decoras; & domus patris didicisti fuerat credituribus, veram quidem ille causam reddidisset. Sed longe vehementius, suam enim quisque domum tum obtinebat, quibus verbis & memoria belli civilis, quod tam multos sedibus suis expulit, reficitur, & invidia queritur Antonio, qui in tam multorum civium domos invasit. Abram.

⁷³ Tanquam Sisaponem. Manutius: Cum probo dictum, quasi civitatem vitis infames & suam perditam. Mægis aridet Turneb. lib. xi adverteat. cap. 12. id referens ad viciniam viciniam Sisaponem, quæ faceret publicanorum civitatem: dicit autem Antonium non unum possessorem Miseni fuisse, sed possessionis

suam habuisse multos. Sisapo oppidum est in Hispania, olim in conventu Cordubensi, ut auctor est Plinius lib. 111. Nat. Hist. cap. 7. Videtur autem fuisse adigam: non enim aliter M. Tullius hunc dicendi modum inde usque ab Hispania petisset, quam ipse monuerit voraginem patrimonii, potius quam syritim esse dicendam, ne voces longius arcefitas alio transferamus. Idem.

⁷⁴ Ad parentem tuam. Vulgo, ad matrem tuam, hic locus criticos haud parum exercuit, dum alii matrem tuam, alii parentem tuam, alii patrem tuam, alii denique amatorem tuum emendant. Unum Biscionum addimus: Non possum invellere; quin hinc Antonii patrem vocet. Quidam improbitatis C. Cæsarem, qui postea Dictator fuit, accipimus; sed illi bellum gerens in Gallia, unde supra discesserat Antonius. Nec Marc. Antonius fortis intelligi potest, a quo moventur puerulus fuerat velutur, Non L. Lentulus viriur: nam tum in carcere Consul Cicero strangulatur; & in hac tumen scriptura videtur amari; qui quidem mihi legere contigit, legi autem placentini, consuetudine. Itaque castius parentem tuam legi debet, ut matrem M. Antonii intelligamus: ea erit Julia Iuliana femina. Eadem sentit Manutius, Lambinus & Bucananius. Et hi quidem duo negant Antonium legi posse, quod tum temporis C. Antonius Marci patris exularet. Sed de damnatione & exilio C. Antonii postea differemus. Amatores tuum, est a conjectura Muræi Var. LeB. XVIII. c. 6. id est, Carionem qui te efficitum adamabat. Primam illam lectiorem parentem tuam ut libentius amplector, quod & plures ei suffragantur, & Janus Gruterus asserat parentem tuum, in Miff. melioribus inventi. Abram.

Postea custoditus sum a te⁷⁵, tu a me observatus⁷⁶ in petitione quaesturae. Quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Romano, in foro es conatus occidere: cumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo, tamen ita praedicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi pro tuis in me iniuriis⁷⁷ satis esse facturum. In quo demoror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem nunquam sim adhortatus.

⁷⁵ *Postea custoditus sum a te.* Ita quidem Paul. prim. sed sec. postea *culatus a te.* Quod & in uno Ferrariz, neque mihi admodum displicet: quoniam pro vulgato pugnet Gulielmus in Africanam Plautinam cap. 5. Muretor lib. xiv. Var. lect. c. 7, quod invenisset in uno m. *beat.* in altero *ovatus* conjiciebat. *sublevatus.* Grut. Si legas, *Postea culatus sum a te.* sensus est. Domum meam ventrali ut me coleres, & obsequium tuum mihi deferres. Si malis, *Postea custoditus sum a te.* mens fuit Oratoris: Posteaquam Caesaris literis commendatus in gratiam receptus es, me comitatus es per urbem, meumque latum supavisti, ut me contra viam & arma P. Clodii defenderes. Respicit tempus illud quo Publius Clodius, refugio Cicerone insidias ei comparavit, ad vimque confugit. Vide epist. 3. lib. xv. ad Atricum, ubi narravit domum Qu. Fratris ante diem tertium Non. Novembreis a Clodianis inflammata fuisse.

Ille, inquit, vehementer furor. Post hunc vero furor, nil nisi caesum inimicorum capite, vicatim ambire, servit aperte spem libertatis ostendere. Paulo post: *Itaque ante diem tertium Idus Novembreis, cum supra via descendere, insisteret, me cum suis clamor, lapides, fustes, gladii: hac improvisa omnia.* Cicerone autem secum lateris sui custodes & stipatores (nobiles videlicet adolescentes, equitumque liberos) habuisse, qui ipsum contra Clodium vim defenderent, indicant quae sequuntur: *Dissessimus in vestibulum N. Tertius Davianus: qui erat mecum, facile operas aditu prohibuerunt.* Ipse occidit portis. Sed ego diuta curas incipio. *Chirurgia vadet.* Quae est C. Lentulo & Metello Nepote Consulibus contigunt: tamen Clodium ad consequentes annos propagavit, donec tandem post annos quatuor a Milone occisus est. Vide epistolam 3. lib. 12. ad Quintum Fratrem, & Dionem lib. 39. Et sane Ciceronem, cum opus fuit, nobiles adolescentes adhibuisse ad

sui corporis custodiam constat ex iis, quae refert Plutarchus in Caesare. *Idem.*

⁷⁶ *Tu a me observatus.* Quibus haec lectio non placuit, quod Antonium adolescentem a Cicerone viro Consulari observandum fuisse non putarent, hunc locum misere lanciant: & alii quidem *adjutus*, alii *comitatus*, alii *ornatus*, & alii denique *sublevatus* legendum esse censuerunt. Nihil inuito, quod *observatus* dicerentur adolescentes a proceribus, qui in petitione magistratum honoris & commendationis causa deducebantur. Observati enim minorem a maiore ostendit Cic. lib. vii. ad Familiares, epist. XXVII: *Ego enim te in consulatu observatum.* Scribit autem ad Gallum, Fuit autem Gallus, (ut multis probat Manutius) Publius ille Sextius, qui Quaestor fuit Consule Cicerone, & ab eo post iudicio de vi defensus est, pro quo exstat nobilissima oratio. Igitur observatus est Quaestor a Consule, ut mirari non debeas Antonium quaesturam candidatum observatum fuisse a Tullio consulari. Est autem observare, verba sunt Manutii, epist. citata, *cum ad aliquam honorem officique causa sepe accedimus.* Id quidem ille probat tum hoc loco, tum epist. I. ad Atricum: *Observat* Luc. Domitium maximus. Sed expressus exemplum est pro Murena: *Neque enim fieri potest, neque postulandum est a nobis, aut ab equitibus Romanis, ut suos necessarios candidatos solentur totos dicit: a quibus si domus nostra celebratur, si interdum ad forum deducuntur, si ante basilicam spatio honestamus, diligenter observari videmus, & colli.* Qui loquitur *sublevatus*, habent exemplum Caesaris de Lentulo Spinthere, ita loquentis lib. 2. de Bello civili: *In petitione consulatus ab eo erat sublevatus.* *Idem.*

⁷⁷ *Pro tuis in me iniuriis.* Quis tu mihi inculcas, cum eras intus Clodio in tribunatu, epusque omnium incensorum factus. *Idem.*

tatus. Quamquam, si in eo perseverares⁷⁸, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quam ad meam gratiam.

Quaestor es factus. Deinde continuo⁷⁹ sine senatus-consulto, sine sorte, sine lege, ad Caesarem cucurristi⁸⁰. Id enim unum in terris, egestatis, aeris alieni, nequitiae, perditis vitae rationibus, perlugium esse ducebas. Ibi te cum & illius largitionibus, & tuis rapinis explevisses, (si hoc est explere, quod statim effundas) advolasti egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis⁸¹ esses.

XXI. Accipite nunc, quaeso, non ea, quae ipse in se, atque in domesticum dedecus impure atque intemperanter, sed quae in nos, fortunaeque nostras, id est in universam rempublicam, impie ac nefarie fecerit. Ab huius enim scelere omnium malorum principium natum reperitis. Nam, cum L. Lentulo, C. Marcello consulibus, Kalendis Januar. labentem & prope cadentem rempublicam fulcire cuperetis, ipsique C. Caesari⁸², si sana mente esset, consulere velletis: tum iste venditum atque emancipatum tribunatum consilii vestri opposuit, cervicesque suas ei subiecit securi⁸³, qua multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem, M. Antoni, id decrevit senatus, & quidem incolumis, nondum tot luminibus

Tom. VI.

D d d

extin-

⁷⁸ *Si in eo perseverares.* Si constans esset in illo odio improborum. *Idem.* In meo codice non male, *si in eo perseverasses*, & sic omnino scripsisse Tullium censeo. Loquitur enim de praeteritis. *Grav.*

⁷⁹ *Deinde continuo.* Solebant Patres quos in provinciis Praepositores aut Proconsules annui mitterentur, deinde Quaestores inter se ferri, ut in eam provinciam mitterentur, quae cuique sorte obvenisset. Aliquando tamen extra ordinem non Senatus aut fortis beneficio, sed populi suffragiis & lege peracta provinciae mandabantur Quaestoribus. Antonius ut primum factus est Quaestor, nulla interposita mora, contra jus & morem majorum, sine S. C. sine sorte, sine lege ad Caesarem cucurrit. *Abram.*

⁸⁰ *Ad Caesarem cucurristi.* Ut ei quaestor esses in Gallia. *Manutius.*

⁸¹ *Vir tui similis.* Curionem designat, qui superiore anno Tribuni plebis fuerat, inprudens a Caesare ab ejus caula peccata-

liter fuerat. *Ferrarius.* Dicitur vir Antonii, eadem mente quae superius dicitur a Curione in matrimonio stabili & certo locatus esse. *Addit si posses*, quia difficile fuit Antonio Curionis similem evadere, quod neque animo, neque ingenio, & eloquentia ad Curionem aspiraret. *Abram.*

⁸² *Ipsique C. Caesari.* Quoniam potuit Antonius causari, cui fuerat Quaestor anno superiori, quod Caesari, cui fuerat Quaestor anno superiori, injurias fieri videret. (Siquidem factum fuerat S. C. uti ante certam diem Caesari exercitum dimitteret: si non faceret, cum adversus rempublicam facturum videret) idcirco prudenter huic objectioni nosse occurrit, a jens Senatum C. Caesari, si sana mente esset, & Senatus obtemperare vellet, consulere voluisse. *Idem.*

⁸³ *Cervicesque suas ei subiecit securi.* Sui sceleris condemnandum senatus se tradidit. *Manutius.*

extinctis, quod in hostem togatum decerni⁸⁴ est solitum more majorum. Et tu apud Patres conscriptos contra me dicere ausus es, cum ab hoc ordine ego conservator essem, tu hostis reipublicæ judicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Romani nomen extabit, (quod quidem erit, si per te licuerit, sempiternum) tua illa pestifera intercessio⁸⁵ nominabitur.

Quid cupide a senatu, quid temere fiebat, cum tu, unus adolescens, universum ordinem decernere de salute reipublicæ prohibuisti? neque id semel⁸⁶, sed sæpius? neque tu tecum de senatus auctoritate agi passus es? Quid autem agebatur, nisi ne delere & evertere rempublicam funditus velles, cum te neque principes civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens senatus agendo, de vendita atque ad dicta sententia movere potuisti? Tum illud⁸⁷, multis rebus ante tentatis, necessario tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo. Tum contra te dedit arma hic ordo consulibus, reliquisque imperiis & potestatibus: quæ non effugisses, nisi te ad arma Cæsaris contulisses.

XXII.

⁸⁴ In hostem togatum decerni] Senatus nonnunquam decernebat, ut perturbatores reipublicæ in hostium numero haberentur. In Plautum: *De me Senatus ita decrevit. Cui Pompeius scilicet, & qui sententia principis, ut si quis impidisset vultum meum, in hostium numero peractur.* Ubi diximus Senatum nonnunquam ita decreta sua munisse, ut adhiberetur, si quis intercesserit, se gravissime laurum, vel intercessorem videri futurum contra rempublicam, vel cum in hostium numero habendum. Quæ eodem pene recidebant. Idem enim fuit videri fecisse contra rempublicam, atque in hostium numero censeri. Vide pro Sextio, cap. 1. *Atroximus.*

⁸⁵ Intercessio] Qua impedit, ne valeret S. C. quo decretum erat, ut ante certam diem Cæsaris exercitum dimitteret. *Idem.*

⁸⁶ Neque id semel] Aliud adjectum quo Antonii scelus exagerrat, quod Antonius in eo pernixus fuerit & obstinatus, ostenderit.

que se non subito aſcenſis cupiditatis impetu, sed certa animi indubitate ſenatus-consulto de provinciis intercedere, neque ſecum agi de ſenatus auctoritate, id eſt, ne voces quidem eorum adſeriri, qui rogabant, ne ſe unus ſenatus auctoritati opponeret. *Abroximus.*

⁸⁷ Tum illud] Rediit ad notam Senatus, qui in Antonium decrevit, quod in hostem togatum decerni eſt ſolitum more majorum. Id eſt, decrevit eum contra rempublicam facturum videri, ſi diſcius ſenatus-consulto de provinciis Cæsaris obſiſtiſſet. Notat tamen id factum fuiſſe, & multis rebus ante tentatis & neceſſario, ut oſtendat Senatus lenitatem, qui ad ſuſcipiendi poſtam inſiſtendam non deſcendiſſet, niſi neceſſitate compulſus. Notat paucis ante Antonium id vulnus inflictum fuiſſe, ut eo poena gravior quo inſiſtuntur appareat, eorum quibus inſiſtum eſt, incolumem fuiſſe neminem, ad exagerrandam poena gravitatem. *Idem.*

XXII. Tu, tu, inquam⁸⁸, M. Antoni, princeps C. Cæsari, omnia perturbare cupienti, causam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat? quam causam dementissimi sui consilii, & facti affererat, nisi quod intercessio neglecta, jus tribunitium sublatum, circumscriptus a senatu esset Antonius? Omitto quam hæc falsa, quam levia: præsertim cum omnino nulla causa justa cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæsare: tibi certe confutandum est, causam perniciosissimi belli in persona tua constituisse. O miserum te, si intelligis! miseriorem, si non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoria prodi, hujus rei ne posteritatem quidem omnium seculorum unquam immemorem fore, consules ex Italia excussos, cumque his Cn. Pompejum, qui imperii populi Romani decus ac lumen fuit: omnes consulares, qui per valetudinem exsequi cladem illam⁸⁹ fugamque potuissent: prætores, prætorios, tribunos plebis, magnam partem senatus, omnem sobolem juventutis, inoque verbo rempublicam expulſam, atque exterminatam suis sedibus.

Ut igitur in feminibus est causa arborum & stirpium, sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis, tres exercitus⁹⁰ populi Romani interfectos: interfecit Antonius. Desidera-

D d d 2 dera-

⁸⁸ Tu, tu, inquam] Verbi reduplicatio- nem Antonium pungit, & quasi reperitis istibus stimulat, quod C. Cæsari quasi quidam antehægnus fuerit, ad bellum patriæ inferendum. Legunt aliqui, ut notat Lambinus, *ausum belli*, pro *causam belli*, que testio mihi plurimum arridet. Si enim Cæsari iam ante omnia turbare cupiebat & tanquam modo speciosum pretextum suo sceleri quaerebat, non reipsa belli causa fuit exulſo, & circumscriptio M. Antonii, sed tantum pretextus, & occasio, quam Cæsari oblatam arripuit, quasi anſam, ad bellum reipublicæ inferendum. Eam tamen causam videri volebat Cæsari, quasi non ambitione duceretur, sed intercessionem Tribunitiam & jura plebis Romanæ defenderet. *Idem.*

⁸⁹ Exequi cladem illam] A funeribus & exequiis videretur petita translatio, quasi Consulibus & Pompejo fugientibus, funere

elata fuerit reſpublica. Lib. 1x. ad Atticum epist. XIV. de hac ipsa ſupa Pompeji diſſerens: *Miseror' aut' cur non omnes ſarona Helios excoctis ſunus? Exequi, vox funerum. Idem.*

⁹⁰ Tres exercitus] Primus populi Romani exercitus delentus a Cæsare, & interfectus eſt ad Philippis & Thraciam in Thracia, cui præerat ipſe Cn. Pompejus. Secundus in Africa ad Thapsium, duce Scipione ſicero Pompeii; tertius ad Mundam in Hispania, duce Cneo & Sexto Pompejis. Multas & ipſe Cæsari elades per ſuos legatos accepit, quarum C. Curio, inquit Tranquillus, cap. 36. in Africa perit. Cui duabus legionibus & equitibus quingentis, ex Cæsare & C. Antonius in Illyrico in adversariarum devenerit potestatem: P. Dolabella classem in eodem Illyrico, Cn. Domitius Calpurnius in Ponto exercitum amiserat. Ipſe duo circiter milia mil-

deratis clarissimos cives: eos quoque eripuit vobis Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta est: afflixit Antonius, Omnia denique, quæ postea vidimus, (quid autem mali non vidimus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, sic iste huic reipublicæ causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principio similes. Omnia perfecit, quæ senatus, salva republica ne fieri possent, perfecerat. Cujus tamen scelus in scelere cognoscite ⁹¹.

XXIII. Restituebat multos calamitosos. In his patrum ⁹² nulla mentio. Si severus: cur non in omnes? si misericors, cur non in suos? Sed omitto cæteros. Licinium? Denticulam, de alea condemnatum, collusorem suum, restituit: quasi vero ludere ⁹³ cum condemnato non liceret: sed ut, quod ille in alea perdidit ⁹⁴, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Romano, cur eum restitui oporteret? Absentem credo ⁹⁵ in reos relatum, rem indicta causa iudicatam:

mittam prælio Dyrhachino, Mundensi mille amiserat. Sed res tantum clades enumerat Orator, quasi Cæsariani non in civium, sed in hostium numero censentur. Idem.

⁹¹ Cuius tamen scelus in scelere cognoscite. Scelus in scelere dicit, quia scelus quidem fuit restituere damnatos, & res iudicatas rescindere, sed hoc scelere postea scelus aliud admisit, patrum suum C. Antonium, qui damnatus erat, beneficio sui legis exsolvens. Vel enim nullum omnino restituere debuit, vel non debuit patrum suum excludere, cuius tamen nullam fecit mentionem. Idem.

⁹² Patrum. C. Antonii collegæ Ciceronis in Consulatu, qui accusatus a M. Cælio fuit, a Cicerone defensus, a iudicibus damnatus, quod expulisset Macedoniam. In exilium fuerit egressus, an tantum æstimata lite ob expulsum provinciam mulctatus, & ab honoribus & reipublicæ administratione submotus, possit non immerito dubitari. Exulasse significat illa verba Vatiniæ: *At quæ quidem C. Antonius hac una re misericordiam suam cupiscit, quod imagine patris & fratris sui, fratrisque filium non in familia, sed in carcere collocatæ audire maluit, quam videre.* Contra videri possit non exulasse verbis illis infra: *Frequentissimum Senatu, sedente patrum,*

hanc tibi esse cum Dolabella odii causam, solum et dicere, quod ab eo suavi & usuri tunc supplex oblatum esse comperisses. Idem.

a Vile. Lenticulam ⁹³ Quasi vero ludere. Legendum est: *Non quasi ludere cum condemnato non liceret; sed, &c. Murel. Var. Lecl. XVIII. 7. Vile Schott. Mod. 12.*

⁹⁴ Sed ut, quod ille in alea perdidit. Infinitum Antonium fuisse pecuniis indultum ad ferendam legem de restitutione Denticulæ, ut videlicet *hujus legis beneficio*, id est, pecuniis ob hanc legem ferendam acceptis, res alienam dissolveret Antonius, quod ipse contraxerat, ut pecuniis mutuitatis alea luderet, totumque illud mutuum ludendo perdidit. *Abram.*

⁹⁵ Absentem credo. Isonia, qua omnes causas, quibus res iudicata rescindi poterit, comprehenditur. 1. Si absens in reos referretur, nec daretur ei spatium veniendi, sequi defendendi: si temere nec auditis partibus reus damnaretur: si questio nulla lege esset constituta: si vi oppressus esset reus: si iudices pecunia corrupti eum damnavissent. Sed causas quomodocumque nullas attulit ad restituendum Denticulam. Idem.

catam: nullum fuisse de alea lege iudicium: vi oppressum, & armis: postremo, quod de patrum tuo dicebatur, pecunia iudicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus, & reipublica dignus. Nihil id quidem ad rem ⁹⁶: ego tamen, quoniam condemnatum esse ^b pro nihilo vis, si ita esset, ignoscere. Hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ est de alea, condemnatum qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur?

In eodem vero tribunatu, cum Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset: quæ fuit ejus peragratio itinerum? lustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eaque, quæ dico, dicturusque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui ⁹⁷. Notabilia tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus?

XXIV. Vehabatur in effedo ⁹⁸ tribunus plebis ⁹⁹: lictores lau-

⁹⁶ Nihil id quidem ad rem. Cur non ad rem, causa redditur Verrina de supplicite: *Perdite civitates, desperatis omnibus rebus, his solum exitu civitatem habere, ut damnati in integrum restituantur, civitas solvantur, & miles reducantur, nec iudicium rescindantur.* Quæ cum accidit, nemo est qui intelligat quæ illam temporalem. &c. Idem.

^b Man. Lamb. Grut. pro nihilo est. ⁹⁷ Quam mihi qui non fui. Aliquanto tempore subsistit in Italia Cæsar, postquam Cæsar in Hispaniam profectus est, ut constat ex literis Cæsaris ad Ciceronem xv. Kal. Maii ex itinere datis, quibus eum rogat, ut ab omni contentione abste, nec naviget ad Pompeium. Habebatur libro 8. ad Atticum epistol. VIII. Subsistit autem in Italia usque ad quinotidium. Eodem lib. XVIII. *Nunc quidem equinoctium non moratur: quod velle perturbationem erit, id scilicet creas erit.* Data sunt hæc literæ xv. Kalendas Junii. Imo epistola sequenti scribit Tulliam suam peperisse xv. Kalendas Junii, quo tempore adhuc in Italia morabatur. E quibus videas eum in

Italia fuisse quadraginta pene dies postquam Cæsar Italiam conculcandam Antonio tradidisset. Idem.

⁹⁸ Vehabatur in effedo. Adverte vim singulorum verborum, quibus lustrationem Italiam, ejusque turpitudinem exaggerat. *Vehabatur* mulieris mollitie. *In effedo*, quod genus est barbarici velliculi, & a moribus Romanis alieni. *Tribunus plebis*, qui pedibus deberet incedere, ut se magis popularem & conventu facilem exhiberet. *Lictores antecesserant*, quos habere Tribuno plebis jus non fuit: *laurenti*, ob capillos Consulæ & Cui. Pompejum. *Inter quasi lictores* Cithæris nimis portabatur, quod est indignissimum, meretriculam ornare his magistratus insignibus, & *aperta lictoria portabatur*, ad maiorem impudentiam. Cætera etiam suam emphasim habent, ut quod tam salutare municipales homines honesti, quod non sponte, sed necessario illi obviam procederet. Idem.

⁹⁹ Tribunus plebis. Non temere Tribunum plebis appellat: quantum enim consuecere licet, fas non fuit Tribuno plebis uti vehiculo,

laureati ¹⁰⁰ antecederant: inter quos, aperta leſica, mimam portabatur: quam ex oppidis municipales, homines honeſti, obviam neceſſario prodeuntes, non noto illo & mimico nomine, ſed Volumniam ¹ conſalutabant. Sequebatur rheda cum leno-

lo, quomoda erat in magiſtrato. Neque enim poterat longius ab urbe diſcedere, aut extra pomerium permorari; neque decebat ut magiſtratum plebejas ad infimi ordinis patrocinium indueretur, cultu corporis, aut inſectu a plebejis diſſeretur, aut vehiculo uteretur, ne diſſicilis ad eum eſſet accessus. Quam ob cauſam, Praetentam non poſſet Tribunus plebis, ut ſcribit Plutarchus quaſt. Rom. probl. 81. Subdit: Neque enim aut liſtores habuit, aut in ſilla coram ſedentibus ſuorum. Et aliquando poſt, quod magiſtratus ad praetentum induitur: Cum autem Tribunus plebis a plebe impoſſent originem, in eis tunc erant omnes, ut ſe velle populari, cuique omniſi ampliatudo eſt, ut non minoris ſpectus ſumat quam ceteri, ſed & habitum corporis & veſte & viriſſimam ratione ſimilitudine civium. Nam paucis Conſulit convenit, & Praetori: at vero Tribunum plebis, ut aſſert G. Corio, concalcant oportet, neque ſpecie maiſtatem praefere, aut eſſe inaccessum, & multitudinibus diſſicilem, ſed ita ſuper alios omnes eminere, ut tamen poſſit facile conveniri. Et eam ob rem neque illi domus ianuaſ claudere ſolent, ſed illi nauſque aperit, tanquam portus & perſuſionem indulgentibus. Duo magis antea exteriori ſpectu corporis abſoluit, ut eo magis poſſitate uteretur. Quare probabiliſſimum eſt eos, ut planities a quibus etiam plebejo adiri poſſent, vehicula egerunt, ut ſe magis populares exhiberent. Confirmari poſſet ex eo quod etiam Diſclarorum equo, aut vehiculo uti neceſſarius fuit, ut quoniam ſummam rerum omnium poterant obtinere, hac ſaltem una re plebejus videretur. Vide Plutarchum in Fabio. Quod etiam de legatis tradit Spartianus in Severo: Eo quo factum eſt ut in vehiculo etiam levari ſolent, qui ante poſitibus ambulant. Flamini etiam Diali, ne facile ab urbe diſcederet, equi uſus interſtitus fuit. Plutarchus quaſtionibus Romanis, problemate 40: Apud Romanos id ſacerdotiſ conſuevit de Flamini Diali] propoſitum eſt, ut neque equo uteretur, neque ultra dies tres peregrinaretur. Felix etiam cauſam addit: Ego vobis Flamini Diali non licebit, ne ſi longius digredietur, ſicra negliget, Abram.

¹⁰⁰ Liſtores laureati] Caſar poſitus traſilla, iis, quos ſibi legavit, dedit liſtores laureatos, non Antonio ſolum, ſed etiam Curioni. Narrat enim Tullius epiſt. IV, lib. x. ad Atticum, hoc ipſo tempore quo Caſar proficiſcebatur in Hiſpaniam, C. Curionem in villam ad ſe divertiffe: Quid iſti, inquam, tui ſuſcepti ſi ab Senatu, cur laureati ſi ab ipſo, cur ſex? Curio, inquit, ex S. C. ſuſceptiſ: nam aliter non poterat. At ille impeditiſ nunc magis odit Senatum. A me, inquit, unquam proficiſſentur. Sed ſententia, quia diſcretiſ non eſt, non licet. Sed illi magiſtrotoleranti poſuit in Curione quam in Antonio: quia hic Tribunus plebis erat, qui liſtores habere non poſſuit, ut jam vidimus & Plutarcho. Idem.

[Volumniam] Cytheris libera fuit P. Volumnii Eutrapeli, ut ſcribit Servius in Eclogam decimam, & eadem a Volumnio adnata, ut colligitur ex epiſtola ultima libri xx. ad Familiares. Accubuerant hora nona, cum ad ſe harnaſ exemplum in codicibus extaravit. Dicit, Ubi? apud Volumnium Eutrapelum, & quidem ſupra me Atticum, infra Servium, &c. Inſta. Eutrapelum Cytheris accubuit. Ad hunc amorem lib. vii. ep. XXXII. alludit ſcribens ad Numem Volumnium: Ut nihil ſi tam dulſſimum, quod non dicitur venoſum eſſe videtur. Volumnii autem familiaris fuit Antonio. Cornelius Nepos in Attici vita: Atticus cum Ciceroſ inſima familiaritate uteretur, amicitioſus eſſe Bruto, non modo nihil iſi induſit ad Antonium violandum, ſed & convatioſ familiares eius ex urbe profugiſentes quantum poterat, tenuit: quibus indulgeretur, adiuvit. Pub. vero Volumnii ea tenuit, ut plura a parente proficiſſo non poterint. Apud quem etiam latuit Triumviraliſ proſcriptione: Idem Luc. Julium Calidum, &c. in proſcriptionum numerum a P. Volumnio preſſo ſabrum Antonio abſentem velatum extaravit. E quibus agneſcis & conjunctionem Antonii cum Cytheride, & cauſam cur Cytheris Volumnii diceretur. Adde quod gens Volumnii nobiliſſima fuit, & patricia: ex qua P. Volumnias Conſul fuit anno poſt Reges exactos quarto & quinquageſimo, quocent.

lenonibus, comites nequiſſimi ²: rejeſta mater amicam impuri filii, tanquam murum, ſequebatur. O miſera mulieris fecunditatem calamitoſam! Horum flagitiorum iſte veſtigis omnia municipia, praefecturas, colonias, totam denique Italiam impreſſit.

Reliquorum factorum ejus, Patres conſcripti, diſſicilis eſt ſane reprehenſio, & lubrica. Verſatus in bello eſt: ſaturavit ſane quondam diſſimillimorum ſui civium. Fuit felix, ſi poteſt ulla eſſe in ſcelere felicitas. Sed, quoniam veteranis ³ cau-

tum

tempore ſolis patriciſ parebat aditus ad Conſulatum, ut conſtat & Livio lib. 111. & falſis Caſſiodori. Ex eadem etiam gente fuit Volumnia uxor Caſſolani, de qua Livius lib. 11. & alii poſſunt, ut merito Cytheris ex hoc nomine gloriam quaſſent. Abram. ² Sequebatur rheda cum lenonibus: comites nequiſſimi] Sic nonnulli v. l. Sequebatur rheda cum lenonibus comites nequiſſimi. Quos pueros ut pro comitibus nequiſſimis, meritorius pueros intelligat. Id quod paulo infra aperius dicit, Ingeni (inquit) pueri cum vitiſſimis, ſcorta inter matris-familias veſſabantur. Rheda autem ſit ſexci caſus: ut Salluſtus dixit, equo circumitur, & alter neſcio quis, ſcripſit certe non malus, equo ſequi. Petrus Viſſorius, quem honoris cauſa nomen, corrigendum putat, Sequebatur rheda cum lenonibus: comites nequiſſimi. Et me hercule opinionis ſue libertum, illum quidem non anxiſum, ſed tamen ſcriptum, adſipulatoſem habet. Arbitratur enim vir doctiſſimus, Ciceroſem id ſignificare voluſſe, quod Plinius lib. viii. cap. 16. memoriae prodidit. Primum, inquit, lenonem Romae ad curſum ſuſcitavit M. Antonius, & quidem civili bello, cum demiticoſus eſſet in Pharaſiaſ campis: non ſine oſſento quodam tempore, generoſoſ ſpiritus jugum ſubire illo prodigio ſignificante. Nam quod ita veſtus eſt cum mimis Cytheride, ſupra monſtra etiam illarum calamitatum ſunt. Haec Plinius: quae Plutarchus, quae Cicero ipſo tradidit. Ego autem praeterquam quod pro uno illi poſſum vixinti adſipulatoſes regerere, in eiſtes vetuſtiſſimos: praeterea, qui ita loqueretur, ut diceret, rheda cum equis, rheda cum mulis, id eſt, rheda nulla juſſa, neminem adluce invenit. Jam vero ut rem tam inſuſtitam ac pene portentum ſimilem tam brevitert attingeret,

nec ullos in ipſam orationis aculeos emitteret, addui ad credendum nullo modo poſſum. Tu igitur iudicium adhibebis: iudicabis. Peroratur. Nondum ſatis, verum ut ſentiat, conſtitere poſſit, de hujus loci leſione, Viſitatione poſitus, ut Praetorio aſſentendum putet. Magna utriuſque eruditio, magna diligentia & accuratio, magna exercitatio in veterum ſcriptis: ſententia ſuae rationes merque probabiles aſſert: & neſcio quomodo melius uterque, quantum ego quidem iudicare poſſum, reprehendi alicui, quam confirmat ſua. Cum igitur in dubio eſſet animus, optatum factu eſſe duxi, veteris libri ſcripturam, ut erat, proponere. Quamquam ſi alterius utrius ſententiam probare neciſſis fuit, aliquanto equidem libentius Victorio acciſſerim. Muret.

[Sed, quoniam veteranis] Nihil de belli genere dicam, nec iuvehat in te, quod interſeruit bello civili ſuſcepto contra rampullicam. Non, inquam, iuvehat propter duas rationes: altera eſt, quoniam veteranis cauſam eſt volumus, ut priventur iſi militie commodis, quae vel jam adepti ſunt a Caſare, vel brevi adſipulenter a Senatu: altera eſt, quia nolo committere, ut tu me apud illos in invidiam voces, eorumque animos contra me incites, quaſi ego eorum commodis detrahendum putem. Quamquam, etiam ſi in te iuveheret, quod interſeruit bello civili, non tamen reprehenderetur a me veterani. Si quidem alia tua eſt, alia veteranorum cauſa. Illi enim ſequuti ſunt Calarem ducentem, qui ipſis datus fuerat a Senatu populogoe Romano: nec examine deſiderant cauſam, cum Caſar Pompeio bellum inferret, tu autem cum & Tribunus plebis eſſes, ac proinde nullo ſacramento militari

tum esse volumus, quam dissimilis est militum causa, & tua: illi secuti sunt: tu quaesisti ducem: tamen, ne apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Visitor e Thessalia Brundisium cum legionibus revertisti. Ibi me non occidisti. Magnum beneficium: potuisse enim fateor. Quamquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere. Tanta enim est caritas patriae, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam a me servatam esse meminissent. Sed fac id te dedisse mihi, quod non ademisti; meque a te habere vitam, quia a te non sit erepta: licuitne mihi per tuas contumelias hoc beneficium sic tueri, ut tuebar; praesertim cum te haec auditurum videres?

XXV. Venisti Brundisium, in sinum quidem & in complexum tuae mimulae. Quid est? num mentior? quam miserum est id negare non posse, quod sit turpissimum constiteri? Si te municipiorum non pudebat: ne veterani quidem exercitus? Quis enim miles fuit, qui Brundisii illum non viderit? quis, qui nescierit venisse eam tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit, tam sero se, quam nequam hominem secutus esset, cognoscere?

Italiae rursus percurratio eadem comite mimam: in oppida mili-

tari obligatus, tu sponte ducem quaesisti. *Abram.*

Cum legionibus] Caesar victo ad Pharsalum Pompejo magnum exercitus sui partem in Italiam remisit, etque praefecit M. Antonium: ipse cum reliquis copiis instituit sequi Pompejum fugientem. Cicero, qui & invidius bellum susceperat, & nullam videbat Pompejanis partibus spem superesse, audita clade Pharsalica, cui propter adversam valetudinem non interfuit, statim ab armis discedere, neque Catoni & Cn. Pompejo filio exercitum ei tradentibus, hortantibusque ut praesert, bellicae extremae persequeretur, acceperit, sed in Italiam navigavit, appulsusque Brundisium incidit in Antonium cum exercitu victore redeuntem. Quem cum Antonius iure belli occidere posset, incolatum dimisit. *Idem.*

Praesertim cum te hoc auditurum videret] Hoc videtur dicere: Miror per tuas contumelias non licuisse mihi beneficium illud sic animo, & memoria colere, ut colebam: praesertim cum fore videres, ut audires a me, quae meritis es. Tu me novis injuritis veteris beneficii memoriam abicere cogisti. *Manutius.*

Tot dierum viam] De longitudine viae Appiae, quae Romam Brundisium extenditur, Lipsius lib. 111, cap. 10, de Magnitudine Romana, ubi & refertur inter utramque urbem fuisse miliariorum circiter CCCL intervallum: quare si singulis diebus quinque & viginti miliaria conficias, iter erit dierum quatuordecim: quam viam Cytheris iure Antonio gratulatum. *Abram.* Horatius lib. 1, Sat. V. suum iter describens Roma Brundisium, inquit se quindecim diebus illud confecisse. *Manutius.*

Percurratio (sic legendum) eadem comite] Vox eadem, vel ad percurrationem referri potest, *percurratio eadem; comite mimam*] vel

militum crudelis & misera deductio: in urbe auri, argenti, maximeque vini, foeda direptio. Accessit, ut, Caesare ignaro, cum ille esset Alexandriae, beneficio amicorum ejus magister equitum constitueretur. Tum existimavit se suo jure cum Hippia vivere, & equos vestigales Sergio mimitradere. Tum sibi non hanc, quam nunc male tuetur, sed M. Pisonis domum, ubi habitaret, legerat. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hereditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? Cogebat egestas: quo se verteret non habebat. Nondum ei tanta a L. Rubrio, non a L. Tutelio

Tom. VI.

E e e

vel ad mimam, *percurratio, eadem comite mimam*. Malo ad percurrationem referre: quasi dicat. Non opus est referre, quid fecerit e Thessalia revertis, ne his idem dixisse videamur. Eodem enim modo se gessit in ista secunda percurratione Italiae, quo se gesserat in prioribus. Cum enim, ut referunt Plutarchus & Plinius, hac secunda lustratione Italiae, tum alia insolentissime fecerit, profecto non omisit Orator, nisi eadem utraque percurratione contingeret. *Abram.* Sed aliter interpretatur Ferrarius, nam ita distinguit, *Italiae rursus percurratio, eadem comite, &c.* Quod ille hac distinctione, nos accenta notavimus.

In oppida militum crudelis & misera deductio] Dicitur in oppida deduci milites, cum vel ad hiberna mittuntur ad tempus, ut, cum se vis hyemis remiserit, rursus ad militiam educantur, vel cum stipendiis confectis, in oppida mittuntur, assignatis agris, acciperent praemia & veteranorum privilegia. Posteriore sensu libentius interpretor. Hac enim deductio crudelis fuit & misera, cum ejusdem veteribus colonis in eorum possessiones novi accederent. *Abram.*

Accessit] Ad superioris percurrationis nequitiam accessit haec, posteriori magistratus, nimirum, ut magister equitum crearetur Caesare Dictatore. Postquam enim de pugna Pharsalica, & nec Cn. Pompeji Romae nuntiarum est, multi honores Caesari decreti fuerunt, isque ad animum integrum Dictator, Antonius autem magister equitum constitutus. Id Cicero videtur vult factum ignaro Caesare, beneficio amicorum ejus, ut etiam indidet Antonium Caesari contemptum fuisse. Sed rem aliter narrat Plutarchus in Antonio. Videtur Dio, lib. 42. *Idem.*

Tum existimavit] Postquam magister equitum constitutus est Antonius, existimavit se jus habere vivendi familiariter cum Hippia: quia videlicet ipse magister equitum erat, sive *τράρχης*, Hippia autem ab equis, quos Graeci *ἵπποι* appellant, nomen obtinebat. *Abram.*

Hippia] Putavi nonnunquam Hippiam mulierculam fuisse famulam. Id enim nomen eo sensu Juvenalis usurpat:

Quae anserit Hippia mador.
Imo hanc Sergio ludio adhaesisse tradit Suetonius. E quibus patet & ludium & gladiatorem fuisse Sergium, & Hippiam maronem fuisse nobilem, sed multorum adulterorum libidini prostitutam, & eandem ab Antonio amari potuisse, & cum Sergio libidinis habuisse commercium, ut non frustra Nostrer utriusque meminerit. Haec, inquam, putavi, & etiamnum putarem, nisi me Plutarchi reverentia, rem in medio relinquere compelleret, veritum toties a tanto viro dissidere: Qui, ut sequenti sectione referemus, Hippiam non mulierem, sed mimum fuisse testatur, in Hippia *mimi nuptia*. *Idem.*

Vestigales] Arguitur dedisse mimo equos sui magistratus, ex quibus ille quatuor faceret. *Ferrarius.*

Tum sibi non hanc, &c.] In eo magistratu non domum Cn. Pompeji, quam inhabitavit quidem, sed male tuetur, Sexto Pompejo Cn. Magni filio eam repente, sed M. Pisonis domum elegerat, cum ipse propriam domum non haberet in qua habitaret. Pater enim ejus doxerat. Haec autem M. Pisonis videtur esse M. Puppis Calpurnianus, qui biennio post Ciceroem cum M. Valerio Messala Consul fuit. *Abram.*

selio hereditas venerat: nonnumquam in Cn. Pompeji locum, multorumque aliorum, qui aberant, repentinus heres successerat. Erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset.

Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de nequissimo genere levitatis. Tu istis faucibus¹⁴, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippia nuptiis exhauleras, ut tibi necesse esset in populi Romani conspectu vomere possidie. O rem non modo visu scædam, sed etiam auditu! Si inter cœnam, in ipsis tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? In coetu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magister equitum, cui rursare turpe esset, is vomens, fratris esculentis, vinum redolentibus, gremium suum & totum tribunal implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendida.

XXVI. Cæsar Alexandria se recepit¹⁵, felix, ut sibi quidem videbatur: mea autem sententia, si quis reipublica sit infelix, felix esse non potest. Hasta posita¹⁶ pro æde Jovis Statoris, bona Cn. Pompeji (miserum me! consumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeji Magni, voci acerbissima subjecta præconis. Una in illa re servitutis oblita civitas ingemuit, servientibusque animis, cum omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam diis, hominibusque hostis, qui ad illud scelus factionis auderet accedere, inventus est nemo, præter

¹⁴ Tu istis faucibus] Hunc locum Fabius frequenter expendit, ut lib. VIII. cap. 4. §. 4. &c.

¹⁵ Se recepit] Se recipere dicuntur, qui ex aliquo periculo incolumes evaserint. Cæsar autem Alexandria, ut Tranquilli verbis utat, cum Ptolemæo Rege, a quo sibi quærens insulari vendi videtur, bellum sine difficultate non posse: neque loco, neque tempore ævo, sed hieme anni, & intra maxima copiosissimi ac saluberrimi hostis, supra ipsi venis civitatem, atque imperatui. Neque refert quod non continuo Romam Alexandria contendit, sed at

Alexandria in Syriam & inde Pontum transiit: tam celeriter enim eas regiones abiit, ut non opus habuerit Orator illius itineris facere mentionem. Pharmacem enim intra quinque, quam asseverat dies, quatuor, quibus in castris spectem cœnat, horis una profectus acie. Ut nihil aliud ad Senatui de hac victoria rescripserit, quam veni, vidi, vici. Abiit. ¹⁶ Hasta posita] In auctionibus publicis hastam figebant eo loco, ubi res venales subiecerantur auctioni, fortasse quia publiciarum auctionum origo fuit ex venditione prædæ armis & hasta partæ. Idem.

ter Antonium: præsertim cum tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent. Unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset & reformidasset audacia.

Tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primum, cum sector¹⁷ sis isto loco natus¹⁸, deinde cum Pompeji sector, non te execerandum populo Romano, non detestabilem, non omnes tibi deos, omnes homines, & esse inimicos, & futuros scias? At quam insolenter statim helluo invasit in ejus viri fortunas; cujus virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, justitia carior!

XXVII. In ejus igitur copias cum te subito ingurgitavisset, exsultabat gaudio, persona de mimo¹⁹, modo egens, repente dives. Sed, ut est apud poetam nescio quem, *Male parata, male dilabuntur*: Incredible, ac simile portenti est, quoniam modo illa tam multa, quam paucis, non dico mensibus, sed diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti²⁰, pretiosa vestis multa, & lauta suppellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat.

E c c 2

Quæ

¹⁷ Sessor] Aconius in tertiam Verriam: Sessorem auctores dicit asinatorem redemptoremque honorum damnati, atque proscripti, qui spem sectam lucri sui, id est, secutus spem asinationis sue, bona omnia auctore vendit, & semel victor pecuniam, vel ære, vel scilicet. Satis obsecro. Libenter legimus pro viciis; cuius. Clarus aliquando post: Sessor autem dicitur fuit, qui spem lucri sui sentit, bona condemnatorum semel auctore vendit, utque ita pecuniam præstabant singulis: ac postea compendio suo singulas quasque rei pecuniam populo vendebant. Vellem Secti verba superserent, nam Paulus ridicule mutavit: Sectio, persequitur iuris. Sectors, & qui secuti dicuntur, & qui empta sua persequuntur. Nominus Marcellus: Secare, sequi; unde & sectatores honorum sectores dicitur sunt. Hinc colligo eum in auctionibus publicis sectorem fuisse, qui bonus proscripti vel damnati universa simul & semel suo periculo redimebat, quæ deinde vel tibi retinebat, vel per partes vendideret ad majus rei familiaris compendium. Dicitur sectio, vel quod commodum suum &

lucrum sequeretur, ut volent illi Grammatici, vel patiens quod illa damnati vel proscripti bona in partes secaret, & singulis creditoribus singulas partes exolveret. *Arripit*. ¹⁸ Iste loci natus] Vel quod nobilitatem sui generis dedebat illa sectio infamiam, vel quod filius esset M. Antonii Cretici, hominis ad perdendam pecuniam geniti, & ipse præteritatus patris sui culpa decorsit. Indignissimum est autem eum qui ante decorsit, ad hastam publicam accedere, & fortunæ prioris oblitum, fieri sectorem. Atque hæc a persona Antonii, deinde a Pompeji persona sectiois indignitatem amplificat, Idem.

¹⁹ Persona de mimo] Ut nimis personam mutat, modo hunc agens, modo illum: sic tu fortunam mutat, ex egente repente dives factus. *Mimicus*.

²⁰ Arripit] Arripit & auctus pro pariter aureis & argenteis. Quo in genere quantum fuerit Antonii insolentia, videre est apud Plinium lib. xxxiii, cap. 3. *Arripit*.

Quæ Charybdidis tam vorax? Charybdin dico? quæ si fuit, fuit animal unum²¹: Oceanus, medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obignatum, nihil scriptum. Apotheca²² totæ nequissimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiabant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabant, atque id locis pluribus: suggerebantur etiam sæpe (non enim semper ipse felix) damna aleatoria. Conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis, fervorum in cellis lectos fratros videres. Quamobrem desinite mirari, hæc tam celeriter esse consumpta. Non modo unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes & regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset.

At ejusdem aedes etiam, & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es; tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum adium diis penatibus os importunissimum ostendere? Quam domum aliquandiu nemo adspicere poterat, nemo sine lacrymis præterire: hac te in domo tandem diverfari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum.

XXVIII. An tu illa²³ in vestibulo²⁴ rostra, spolia cum adspexisti, domum tuam te introire putas? Fieri non potest.

Quam-

²¹ Animal unum] Legere videtur Fabius: Quæ si fuit, fuit animal unum. Nihil fuisse mutaverim. Idem.

²² Apotheca] Vinum aliud erat doliare, aliud diffusum. Cella vinariæ sub terra fuerunt, & vinum doliare continebant. Apothecæ autem fuerunt in superiore tabulato, & vinum in amphoras desutum servabant. Jam Noctæ non cellas vinariæ, sed apothecæ aër viris nequissimis fuisse condonatas, quia majoris pretii venustiora fuerunt vitæ in amphoris & apothecis, quam in doliis cellisque vinariis. Idem. Vide Plin. XIV. 21.

²³ An tu illa in vestibulo rostra, spolia cum adspexisti] Alii in vestibulo rostra & hostium spolia. Alii, quod magis placet, An tu illa vestibula, rostra, spolia. Majorem enim vim habet oratio si dissoluta fuerit, ut plura conglobari, & quasi in cumulum coacervari vi-

deantur, nec moris est oratori, duas tantum voces contineri, nisi vinculo copulentur. Avram. Puto Ciceronem scripsisse, An tu illa in vestibulo rostra, an spolia cum adspexisti. Gravium.

²⁴ Vestibulo] Vestibulum non fuit, ut aliqui putant, vel ipsa janua, vel arcus januæ præpositus, quasi prædianus, aut etiam porticus ante januam, sed Aquilius Gallus apud Gellium in notis Atticis libro XVI. cap. 15. Vestibulum esse dicit non in ipsa aedibus, neque partem aedium, sed locum ante januam dantis vacuum, per quem a via aditus, accessusque ad aedes est, cum dextra sinistraque iuncte januam velint, quo sunt vna janua, spatium relinquunt; atque ipsa janua præcedit a via est, aera vocantur iunctæ. Vide ibi plura, & Macrobi. Saturn. VI. & Idem.

Quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es: tamen & te, & tua, & tuos nosti. Nec vero te unquam, neque vigilantem, neque in somnis credo mente posse consistere. Necessè est, quamvis sis, ut es, violentus & furens, cum tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam sæpe vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsorum, atque testorum. Quid enim unquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more & sanctissima disciplina? Fuit enim ille vir, Patres conscripti, sicut scitis, cum foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus externis magis laudandus, quam institutis domesticis. Hojns in sedibus pro cubicalis stabula²⁵, pro tricliniis popinae sunt. Etsi jam negat. Nolite, nolite querere. Frugi factus est. Mimam illam suam suas res²⁶ sibi habere jussit ex duodecim tabulis: claves ademit, exegit. Quam porro spectatus civis, quam probatus: cujus ex omni vita nihil est honestius, quam quod cum mimæ fecit divortium!

At quam crebro usurpat, & consul, & Antonius? Hoc est dicere, & consul, & impudicissimus: & consul, & homo nequissimus. Quid enim est aliud Antonius? Nam si dignitas significaretur in nomine: dixisset, credo, aliquando, avus tuus, & consul, & Antonius. Nunquam dixit. Dixisset etiam collega meus, patruus tuus. Nisi tu solus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium²⁷ propria, quibus tu rempublicam vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est, ad civile bellum: quod natum, constatum, susceptum opera tua est.

XXIX. Cui bello cum propter timiditatem tuam, tum propter libidines²⁸ defuisti. Gustaras civilem sanguinem, vel potius exorbueras: fueras in acie Pharfalica antesignanus: L. Domitium²⁹, nobilissimum & clarissimum virum, occideras:

²⁵ Stabula] Loca nequitie, meritoria. Ferrarius.

²⁶ Suas res] Divortium his plane verbis fiebat: Tuas res tibi habeto. Tum clavibus ademptis mulierem foras exiebat. Idem.

²⁷ Partium] Caesaris.

²⁸ Propter libidines] Quæ te in urbe retinebant. Man.

²⁹ L. Domitium] Enobarbanus, qui ante bellum civile jussu fuerat Caesari, Gallias contra Senatus auctoritatem obtinenti, succedere. Is, ut scribit Caesar III. de bello civili: Ex castris in montem refugiens, cum vires cum pro lassitudine defecissent, ab equitibus est interceptus. Idem.

multosque præterea, qui e proelio effugerant, quos Cæsar, ut nonnullos, fortasse servasset, crudelissimè persecutus trucidatas: Quibus tantis, talibus gestis, quid fuit cause, cur in Africam Cæsarem non sequerere, cum præsertim belli pars tanta restaret? Itaque ³² quem locum apud ipsum Cæsarem post ejus ex Africa reditum obtinisti? quo numero fuisti? Cujus tu imperatoris quæstor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ socius, testamento ³¹, ut i ple dicebas, filius, appellatus es de pecunia ³², quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas.

Primo respondisti plane ferociter: &, ne omnia videar contra te, propemodum æqua & justa dicebas. A me C. Cæsar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? an ille sine me vicit? at ne potuit quidem. Ego ad illum belli civilis causam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contra consules, imperatoresque populi Romani, contra senatum, populumque Romanum, contra deos patrios, arasque & focos, contra patriam tuli. Num sibi soli vicit? Quorum facinus est commune, cur non sit eorum præda communis? Jus postulabas: sed quid ad rem? plus ille poterat.

Itaque, excussis tuis vocibus, & ad te, & ad prædes tuos milites misit, cum repente a te præclara illa tabula ³³ prolata, qui risus hominum de te erat? tantam esse tabulam, tam varias, tam multas possessiones, ex quibus, præter partem Mileni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, possit suum dicere. Auctionis vero miserabilis adpectus: vestis Pompeji non multa, eaque maculosa: ejusdem quædam argentea vasa collisa: fordidata mancipia: ut doleremus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus.

Hanc

³⁰ *Itaque*] Cum igitur propter timiditatem & libidines Africano bello desuisses, sic apud Cæsarem in contemptum venisti, sic resisti tua apud illum gratia, ut postquam ex Africa victor redisti, nec ullum locum dignitatisque aut gratiæ gradum obtineres, nec illo numero esses, id est, ne numeraris quidem inter ejus amicos. *Alivou.*

³¹ *Testamento*] Dicebas te testamentum Cæsaris ab eo adoptatum fuisse, ut tu in ejus universa bona succederes. *Idem.* Vide Dion.

lib. 44.

³² *Appellatus es de pecunia*] Imprimatum est tibi, ut eam pecuniam solveres, quam debebas pro emptione ab hæcæ publicæ, & sectione honorum Cn. Pompeji. Appellatur debitor de pecunia, cum non solum adnotetur ut solvat, sed jam gravioribus verbis ab eo pecunia hæpantur & exiguntur. *Idem.*

³³ *Tabula*] Quæ profectus Antonium res suas sive auctorem facta, solveret Cæsari, quod debebat. *Manutius.*

Hanc tamen auctionem heredes L. Rubrii ³⁴ decreto Cæsaris ³⁵ prohibuerunt. Hærebat nebulo. Quo se verteret non habebat. Quin his ipsis temporibus domi Cæsaris percussor ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum fisa: de quo Cæsar in senatu, aperte in te invehens, quæstus est. Proficiscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad solvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Ne tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator rudem ³⁶ tam cito accepisti?

XXX. Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est, in suis fortunis tam timidus fuerit, pertimescat? Profectus est tandem aliquando in Hispaniam: sed tuto ³⁷, ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit? Aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni: aut, cum suscepisset, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris: nollem. Sed tamen consilium a primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu vero quid es? Cn. Pompeji liberi primum patriam repetebant ³⁸. Esto, fuerit hæc partium causa communis. Repetebant præterea deos patrios, aras, focos, larem suum familiarem: in qua tu invaseras. Hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus: etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui? tamen erat æquissimum, contra Cn. Pompeji liberos Cn. Pompeji pugnare factorem.

An tu Narbone * mensas hospitem convoveres, Dolabella pro

³⁴ *Heredes L. Rubrii*] Repetentes ab Antonio bona Rubrii, quæ per fraudem tanquam heres occupaverat. *Idem.*

³⁵ *Decreto Cæsaris*] Apud quem de aëstione illa quæsti erant, cum dicerent, velle nonnulla Antonium vendere pro suis, qui sui non essent, sed ad ipsos tanquam L. Rubrii heredes attinerent. *Idem.*

³⁶ *Rudem*] Indicem libertatis virgam impolitam: qua donati gladiatores, pugnare amplius non cogebantur. Ea vero donabantur, qui sæpe jam præclare pugnavissent. Mordebat igitur Antonium, qui, tanquam bonus gladiator accepta rude, sibi jam non esse pu-

gandum pro Cæsare constitueret. *Idem.*

³⁷ *Tuto*] Quod a latronibus, aut a Pompejanis sibi in itinere timeret. *Idem.* Profectus in Hispaniam post Cæsarem, constitit Narbone. *Ferraz.*

³⁸ *Patriam repetebant*] Si nihil aliud petissent, quam ut in patriam redirent, & recuperarent rempublicam, non fuisset potior ratio, cur tu contra illos pugnares, quam cæteri, qui duce Cæsare Pompeji partes egerant: sed repetebant patrimonium, & ipsam domum paternam, quam tu possidebas. *Idem.*

* *Vid. Man. in mensas ... cum convoveret.*

pro te in Hispania dimicaret? Qui vero Narbone reditus? & tamen quærebat ³⁹, cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper ⁴⁰, Patres conscripti, causam reditus mei. Volui, si possem, etiam ante Kalendas Januar. prodesse rei publicæ. Nam, quod quærebas, quomodo redissem: primum luce, non tenebris: deinde cum calceis & toga, nullis nec Gallicis ⁴¹, nec lacerna ⁴². At etiam adspicis me, & quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitia tua, cuius te ipsum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi. Qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres, vel potius rogares, per municipia, coloniasque Gallia, a qua nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur ⁴³, petere consulatum solebamus, cum Gallicis & lacerna cucurristi.

XXXI. At videte levitatem hominis. Cum hora diei decima fere ⁴⁴ ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam caypula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperam: inde ciso celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, Quis tu? A Marco tabellarius. Confestim ad eam ⁴⁵, cujus causa venerat, deducitur: eique epistolam tradidit. Quam cum illa legeret stens, (erat enim amatorie scripta: caput autem literarum sibi cum illa mima posthac nihil futurum: omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse) cum mulier fieret uberius, homo misericors ferre non

³⁹ Et tamen quærebat] Antonius, qui tam foede redierat, reditum meum e Græcia, quo post necem Cæsaris proficisci decreveram, jamque iter susceperam, mihi objecit. Idem.

⁴⁰ Nuper] Quarto Nonas Septembres, ut constat e Philippica V. cap. 7. Exposuit reditum professionis & revertionis suæ Philippica prima. Idem.

⁴¹ Gallicis] Castrensæ pedum calceamentum. Manut. Atqui miles erat Antonius, & ex Gallia militari habitu redibat Romam. Non hoc igitur notatur in Antonio, quod in itinere sit usus Gallicis & lacernæ, sed quod sit usus sit, cum Urbem ingrederetur, & postea quod sit usus sit, cum presertim candidatus in municipiis & coloniis. Grævius.

⁴² Lacerna] Humiliorum, quibus toga decisset, velis. Cicero ad Attic. lib. iv. Suetonius in Augusto. Manut.

⁴³ Non rogabatur] Tu consulatum a Cæsare precibus rogabas; nos incoluni Rep. petebamus a Gallia quoque coloniis & municipiis: habebant enim jus suffragii. Forastius.

⁴⁴ Hora diei decima fere] Duabus horis ante noctem. Veteres enim diem in partes duodecim dividebant: & non a media nocte, sed a solis ortu horas numerabant. Saxa autem Rubra videbantur fuisse viculus uno vel altero distans ab Urbe milliari. Abiam.

⁴⁵ Ad eam] Ad Fulviam, quam Antonius post priorum maritorum necem, duxerat uxorem. Idem.

non potuit: caput aperuit; in collum invasit. O hominem nequam! quid enim aliud dicam? magis proprie nihil possum dicere. Ergo, ut te catamitum, nec opinato cum ostendisses, præter spem mulier adspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti? Et domi quidem causam amoris habuit; foris etiam turpiorem, ne L. Plancus prædes tuos ⁴⁶ venderet. Productus autem in concionem a tribuno plebis, cum respondisses, te rei tuæ causa venisse, populum etiam dicacem ⁴⁷ in te reddidisti.

XXXII. Sed nimis multa de nugis. Ad majora veniamus. Cæsari ex Hispania redenti obvium longissime processisti. Celeriter isti, redisti, ut cognosceret te, si minus fortem, attamen strenuum. Factus es ei rursus nescio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæsar: quem plane perditum are alieno, egentemque, si eundem nequam hominem audacemque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissime recipiebat. His igitur rebus præclare commendatus, jussus es renuntiari consul, & quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus ⁴⁸, inductus, elusus. Qua in re, quanta fuerit utriusque vestrum perfidia in Dolabellam, quis ignorat? Ille induxit, ut peteret: promissum & receptum intervertit ⁴⁹, ad seque transtulit: tu ejus perfidia ⁵⁰ voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Kalendæ Januariæ: cogimur in senatum: inductus est copiosus multo in istum & paratius Dolabella, quam nunc ego. Hic autem iratus quæ dixit, dii boni!

Primum cum Cæsar ostendisset, se, prius quam proficisceretur, Dolabellam consulem esse iustum quem negant regem, qui & faceret semper ejusmodi aliquid, & diceret: sed cum Cæsar ita dixisset; tum hic bonus augur eo se sacerdotio præditum

Tom. VI.

F f f

⁴⁶ Prædes tuos] Bona fidejussorum tuorum, sine prædium, qui tuo nomine bona sua obligarent. Idem.

⁴⁷ Dicacem] Populus ex tua oratione diceriorum occasionem arripuit, ex amphibia ambiguoque sensu verborum REI TUÆ CAUSA, quæ tam ad rem familiarem & prædes, quam ad libidines & amorem referri possunt. Idem.

⁴⁸ Impulsus] Cæsar impulserat, & indu-

xerat Dolabellam, ut consulatum peteret: deinde eluserat, & sibi honorem illum usurpaverat. Ferrar.

⁴⁹ Intervertit] Intervertere est rem alteri promissam ad se transferre, & ita malis artibus impedire, ne ad eum perveniat cui fuerat destinata. Abiam.

⁵⁰ Tu ejus perfidia] Tu Cæsari contra fidem datam Dolabellam prodenti assensus es. Idem.

ditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitare possent, idque se facturum esse asseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istud, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si augur non esses, & consul esses, minus facere potuisses? Vide ne etiam facilius. Nos enim nuntiationem solum habemus: consules & reliqui magistratus etiam spectationem⁵¹. Esto, hoc imperite: (nec enim est ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam. Multis ante mensibus in senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibitorum auspiciis, aut id facturum⁵² esse, quod fecit. Quisquamne divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de celo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges: & si quis servavit; non habitis comitiis, sed prius quam habeantur, debet nuntiare. Verum implicata incertia impudentia est, si nec scit quod augurum, nec facit quod pudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus usque ad idus Martias⁵³ consulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversam lecticam inferens, beneficia, quæ venderet, a collega petebat.

⁵¹ Nos enim nuntiationem solum habemus: consules & reliqui magistratus etiam spectationem. Ex Numæ regis instituto jus nuntiationis augures obtinebant, ut si quid vitii adverterent, comitia prohibere, ne fierent, & jam facta turbare nuntiando possent; idemque legibus XII. Tabularum cautum est: *Quæque augur in iustis, vestibus, vitiosa, vitare dixerit, irrita, inoffensa sunt.* Cuiuslibet igitur magistratus auspiciis, antequam cum populo ageret, aderat augur, cujus in auspicio esse dicebatur: quo auctore, secundumque, an ad verum esse augurium, intelligebat magistratus ille, qui comitia populi edixerat. Auguribus autem aliquid nuntiantibus parebatur, etiam si nihil viderent, & falsa nuntiarent. Magistratibus data erat per leges facultas servandi de celo, & obnuntiandi, cautumque ne liceret agere cum populo, quo die de celo servatum esset. Quomobrem poterant impedire ne haberentur comitia, aut ageretur cum populo, & facere dies nefastos, obnuntiando

se illis diebus de celo esse servaturos. Itaque augures poterant impedire ne haberentur comitia, & jam habita vitare: quia & ante, & post habita comitia contingebat, ut viderent aliquid, aut audirent. Non tamen ante ipsum diem comitorium scire poterant, quid aut vitii essent, aut ausurii: Solum ergo habebant nuntiationem. Magistratibus habebant spectationem, hoc est jus servandi de celo, & impediendi ne populus ad comitia vocaretur. Quod apud Festum datur *auguribus spectio duntaxat*, sic intelligendum videtur: Si augur sit magistratus in auspicio, spectas, non autem nuntiat; in comitiis populi nuntiat, non spectat. Jam & Cicero & Antonius augures erant: hinc est quod ille dicit, *Nos nuntiationem solum, &c. Fervasius.*

⁵² Aut id facturum. Vitiarum, postquam facta essent. *Intra, Consilio negotio, bonis augur.* Alio die, inquit. Manu.

⁵³ Usque ad Idus Martias. Quibus Cæsar occisus est.

XXXIII. Ecce Dolabellæ comitorum dies⁵⁴, sortitio prærogativæ. Quiescit. Renuntiat: tacet. Prima classis vocatur: renuntiat: deinde, ut assolet, suffragatum secunda classis vocatur: quæ omnia citius sunt facta, quam dixi. Confesso negotio bonus augur (Lalium diceret) ΑΙΙΟ ΔΙΕ, inquit. O impudentiam singularem! quid videras? quid fenseris? quid audieras? nec enim te de celo servasse dixisti, neque hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kalendis Januariis futurum esse provideras, & tanto ante prædixeras. Ergo, hercule, magna, ut spero, tua potius, quam reipublicæ, calamitate ementitus es auspicia. Obstrinxisti religione populum Romanum. Augur auguri, consul⁵⁵ consuli obnuntiavisti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videam convellere⁵⁶: quæ necesse est⁵⁷ aliquando ad nostrum collegium deferantur.

Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella: rursus, cum voles,

F f f 2 fal-

⁵⁴ Ecce Dolabellæ comitorum dies. Cæsar promissum se prius quam ad bellum Parthicum proficere sciret, effectum, ut suo ipsius loco Consul ferret Dolabella. Cum itaque comitorum dies appetisset, populum ad ea comitia convocavit, & ex omnibus centuriis, in quas populus universus describebatur, sortitus est unam centuriam, ut ea omnium prima rogaretur suffragium, cujus nomen est icella primum sortitione eductum existit. Quiescit Antonius, nec se interposuit, quo minus fieret illa sortitio. Rogatis, exceptis, distributisque centuria prærogativa suffragiis, Dolabella renuntiat ad prærogativæ suffragium. Tacuit interim Antonius, & ne verbo quidem significavit huiusmodi comitia esse vitiosa. Post prærogativam, prima classis vocatur intra septem, ut ferat suffragium, & ut fieri solet, rogatur suffragia. Hujus quoque classis voluntate renuntiat consul Dolabella: quod major pars illarum nonaginta & octo centuriarum, quæ prima classis continentur, ei fuerit suffragata. Sed cum refragarentur aliquot centurie, nec solius primæ classis suffragiis legitimis punctorum numerus expleri potuisset, secunda classis vocata est ad ferendum suffragium. Ad cujus rei intelligentiam notandum est, populum omnem in quinque classes, & capite censos fuisse distributum, singulas classes quibusdam centuriis

fuisse descriptas, ut centum nonaginta tres essent centurie, & prima classis plures, quam ceteræ omnes, sola contineret centurias. (Erant enim in prima classe 98, in secunda 22, in tertia 22, in quarta 20, in quinta 30. Reliqui omnes, qui non classibus, sed capite censabantur, in unicam erant redacti centuriam.) Quare si prima classis conspiceret, omniumque centuriarum suarum calculo Dolabellam Consulem fecisset, necesse non fuisset ad secundam classem procedere. Vide Dionysium Halicarn. libro xv. *Idem.*

⁵⁵ Augur, auguri. Consul. Cæsar, qui augur & consul.

⁵⁶ Ne acta Dolabellæ videam convellere. Si enim obnuntiatio tua vix habuit, Dolabella Consul factus vitio creatus, si vitio creatus, non fuit vere Consul; si non Consul, nihil jure egit & legitima potestate. *Abrenuntio.*

⁵⁷ Quæ necesse est. Cum reipublica istud, quo nunc opprimitur, tuæ dominationis iugum excusserit, emeritque fluctibus serventis, necesse est, ut Dolabellæ Consulis acta ad Augurum consilium deferantur, ut nos qui infirma, iudicemus. Tunc enim considerabimus quid de tua obnuntiatione statuerendum sit, ut si valeat, Dolabella iudicetur Consul vitiosus, si non valeat, tu ob ementita auspicia damnentis. *Idem.*

salvis auspiciis creatus. Si nihil est⁵⁸, cum augur iis verbis nuntiat, quibus tu nuntiasti: confitere te, cum, ALIO DIE, dixeris, sobrium non fuisse. Sin est aliqua vis in istis verbis, ea qua sit, augur a collega requiro. Sed, ne forte ex multis rebus gestis M. Antonii rem unam pulcherrimam transfiliat oratio, ad Lupercalia⁵⁹ veniamus.

XXXIV. Non dissimulat, Patres conscripti: apparet esse commotum: sudat, pallet: quidlibet, modo ne nausceat, faciat, quod in porticu Minutia fecit. Quae potest esse turpitudinis tanta defensio? Cupio audire: ut videam, ubi rhetoris tanta merces, ubi campus Leonrinus appareat. Sedebat in Rostris⁶⁰ collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus⁶¹: adscendis; accedis ad sellam; (ita eras Lupercus, ut te consulem esse meminisse deberes) diadema ostendis. Gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abjectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum & cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plaufu rejiciebat. Tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui cum auctor regni esses; eum, quem collegam regni⁶² habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid populus Romanus ferre & pati possit.

At etiam misericordiam captabas: supplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut servires? Tibi uni peteres: qui ita a puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile servires: a nobis populoque Romano mandatum id certe non habebas. O præ-

⁵⁸ Si nihil est] Probare studet, aut nunquam vitiolum, aut vitiolum semper esse consulem Dolabellam: cum Antonius, dum ei fuit inimicus, vitiolum esse: reconciliatus, non esse vitiolum dixerit. *Maur.*

⁵⁹ Ad Lupercalia] Ad rem gestam Lupercalibus, id est decimo quinto Kalendas Martii, quo die juvenis Lycæum Pana venerant: nudi per limum atque lasciviam curabant. Ovidius II. Fastorum: *Tertia post Idus, Sec. Atram.*

⁶⁰ Sedebat in Rostris] Præquam Antonii factum narrat, insolentiam & fastum Cælestis describit, ut eo scelus Antonii magis exaggeret, quod regem adeo superbum voluerat Romanis imponere. *Idem.*

⁶¹ Coronatus] Duplex corona Cæsari concessa a Senatu. Decretum enim ut corona laurea perpetuo uti possit, & ut lulis coronam gemmis atque præsignem gesseret. Hanc posteriorum Lupercalibus videtur habuisse: is enim fuit habitus triumphantium. *Atram.* Non fuit gemmis ornata, sed disticta radijs corona aurea, ut Floro dicitur libro IV. cap. 2. *Græc.*

⁶² Collegam regni] Dicitur regni abest ab antiquo libro, quæsi & sensus respicit. Loquitur enim de collegio consulari, non regni. *Færonæ.* Cum Færo & Muretus & Lambinus faciunt: quare nolim hic Typographos nostros ab exemplari Gruteriano deceptos fuisse. *Oliver.*

præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus! Quid hoc turpis? quid foedius? quid suppliciiis omnibus dignius? num expectas, dum te stimulis fodiam? hæc te; si ullam partem habes sensus, lacerat; hæc cruentat oratio. Vereor, ne imminuam virorum summorum gloriam: dicam tamen dolore commotus. Quid indignius, quam vivere eum; qui imposuerit diadema, cum omnes fateantur jure interfectum esse, qui abjecerit?

At etiam adscribi jussit in fastis, ad Lupercalia, C. CÆSARI, dictatori perperno, M. Antonium, consulem, populi jussu regnum derulisse, Cæsarem uti noluisse. Jam jam minime miror, te otium perturbare: non modo urbem odisse, sed etiam lucem: cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem vivere⁶³. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus & judiciis esse potest, qua tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideone L. Tarquinius exactus: Sp. Cassius, Melius, M. Manlius, necati, ut multis post seculis, a M. Antonio, quod fas non est, rex Romæ constitueretur? Sed ad auspicia redeamus.

XXXV. De quibus rebus⁶⁴ idibus Martiis fuit in senatu Cæsari acturus; quæro tum tu quid egisses. Audiebam quidem te paratum venisse, quod me de ementitis auspiciis, quibus tamen

⁶³ Non solum de die, sed etiam in diem vivere] De die vivere, est quotidie genio indulgere & epulari. De die enim convivia sunt, quæ ante statam cenæ horam, quæ erat nona, inibantur, quod erat hominum perditorum. Illa convivia dicuntur tempestiva. In diem vivere est, ut recte exponitur, omnia sulque deque facere, nihil divitiarum hauriantque pensi habere, nec de futuro sollicitum esse, nec de hominum de se judicio. Illud est hominum afortunorum, hoc hominum infortuniorum. In vivere hæc duplex notio. In ista locutione de die vivere, notat vivere volu- patibus indulgere, ut in illo Catulli, *Vivatur mea Levia: sed in hac in diem vivere, vivere est vitam instituire. Græc.*

⁶⁴ De quibus rebus] Cæsari, ut scribit Appianus, quarto post Idus Martias, profecturus erat ad bellum Parthicum: & antequam urbe excederet, Consulem suo loco substitutum decreverat. Ideoque relatoris erat ad Se-

natum de auspiciis ab Antonio nuntiatis: utrum videlicet obnuntiatio Antonii vim obtineret, & Consul vitiolosus esset Dolabella. Quærit igitur Orator ab Antonio quid egisset. Cæsari, cui regnum deserit voluerat, repugnare ausus fuisset, an probatus Consul Dolabellam, quæsi auspiciis creatum. Hic est opinor sensus, quinquam alia etiam de re agendum fuerat Idibus Martiis in Senatu; Nam, ut scribit Tranquillus cap. 79. *Primum Senatu percrebruit facta L. Cæsarum Quindociesimum sententiam dicitur, ut quoniam literis fatalibus contineretur, Fastus nisi a Rege non posse vinci, Cæsar Rex appellaretur.* Quæ suspicio Cæsari necem maturavit, ut Appianus, Dio, Plutarchus literis prodiderunt. *Quæro tum tu quid egisses?* Eum sine dubio Regem esse creandum censuisses, cui jam imposueras diadema. Sed prior explanatio magis ad rem. *Atram.*

tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna populi Romani. Num etiam ⁶⁵ tuum de auspiciis iudicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus in quas ingressa erat oratio, prævendum est ⁶⁶. Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ? cum ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, si sanus esses, saluum esse voluerant, clam te domum recepisti.

O mea frustra semper verissima anguria rerum futurarum! Dicebam illis in Capitolio liberatoribus ⁶⁷ nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam rempublicam te adhortarer: quoad metueres, omnia te promissurum: simul ac timere defuisses, similem te futurum tui. Itaque cum cæteri consulares irent, redirent, in sententia mansi: neque te illo die, neque postero vidi: neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste federe ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cum omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? Quaquam mihi subito inimicus existiisti, tamen me tui miseret, quod tibi invideris.

XXXVI. Qui tu vir, dii immortales! & quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses! Pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem ⁶⁸. Quaquam te bonum timor facie-

⁶⁵ Num etiam] Dolabella statim post necem Cæsaris, non expellato Senatus decreto de auspiciis, Consulatum invasit, & paulo post Antonius reconciliatus Dolabellæ. Obiter ipse obijci inconstantiam, quis quem vivo Cæsare vitiosum esse Consulatum dixerat, cum post Cæsaris necem, tantquam sacris auspiciis creatum, in consorium Consulatus admittit. Idem.

⁶⁶ Prævendum est] Sensus: incidi in id tempus de quo prius mihi loquendum est, quam de iis rebus de quibus ceperam loqui. Faen.

⁶⁷ Illis in Capitolio liberatoribus] Bruto, cæterisque qui a Republica cervicibus jugum servitio deiecerant, quique caute peracta, in Capitolium, tanquam Deos comprecaturi,

concesserant, ibique diem illum noctemque exegerant. Ad quos accesserunt tum alii, tum ipse Cicero, ut cum illis agerent de republica. Faen.

⁶⁸ Per obsidem puerum nobilem M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem] Percho S. C. de oblivione iniuriarum in æde Telluris, incitari sunt Cæsaris percussores, ut e Capitolio descenderent. Illi cum etiam tum sibi a Lepido & Antonio meserent, non ausi vitam suam illis committere, obsides ab eis petierant. Dedit Antonius filium suum, quem ex Fadii Bambalionis liberum hominis filia suscepit. Ariam. Auctor est Faenus non legi in Vaticano M. Antonii filium, ideoque illas voces deleri, eumque secuti sunt Lambinus & Manutius, retinuit tamen eas Mure-

ciebat, non diuturnus ⁶⁹ magister officii: improbum fecit ea, quæ, dum timor abest, a te non discedit, audacia. Eti tum, cum optimum te putabant, me quidem dissentiente ⁷⁰, funeri tyranni, si illud funus fuit, sceleratissime præfuiti. Tua illa pulchra laudatio ⁷¹, tua miseratio, tua cohortatio.

Tu, tu, inquam, illas faces incendiisti, & eas, quibus semustulatus ille est, & eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagavit. Tu illos impetus perditorum hominum, & ex maxima parte, servorum, quos nos vi manique repulimus, in nostras domos immisisti. Idem tamen, quasi fuligine absterfa, reliquis diebus in Capitolio præclara fenatus-consulata fecisti, ne qua post idus Martias immunitatis tabula, neve cujusquam beneficii figeretur. Meministi ipse de exilibus: scis, de immunitate quid dixeris. Optimum vero, quod dictatura nomen in perpetuum de republica sustulisti. Quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum dictatorem ⁷², tolleres metum.

Constituta respublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me

rus. Glossam esse, quæ adscripta fuerit margini, quæ magister exposuit, quis esset nobilis puer M. Bambalionis nepos, nemini potest obscurum esse, qui attentius ista legit. Nobilem puerum dixit *puerum*, cum eum vocat Bambalionis nepotem. Nam Antonii erant sane nobiles: itaque hic parum facit ad Ciceronis mentem, si addatur Antonii filius. Nullus autem tum erat qui falsum illud dictum, nobilis puer M. Bambalionis nepos, non intellexerit, esse M. Antonii filium: quod si addatur, habebit acumen, quo vult ferire Antonium. Greu.

⁶⁹ Non diuturnus] Alii legunt, non diuturni magister officii. Idem sensus est. Quia qui sola potest formidine bene faciunt, sub lato metu ad priora studia revolvuntur. Ariam.

⁷⁰ Me quidem dissentiente] Duplex sensus esse potest: vel enim dissentiebat ab aliis Cicero, quod aliis Antonium optimum putantibus, ipse ne bonum quidem putaret, sed eum credere sublato metu, primo quoque tempore ad suos mores & improbitatem esse rediturum: vel quod aliis Antonium funeri

Cæsaris præficiendis, ipse præficiendum non putaret. Idem.

⁷¹ Tua illa pulchra laudatio] Ironice pulchram appellat laudationem Antonii, quæ vera perniciosa fuit republicæ. Ea funebri oratione tria præstitit Antonius. 1. Laudavit Cæsarem, & cum Alexandro Macedone comparavit, ut scribit Appianus. 2. Interitus Cæsaris miserabiliter delevit. 3. Multitudinem contra percussores Cæsaris excitavit. Nihil ita subjeclis iracundie facibus exaruit, ut Cæsaris corpus in forum detulerit. Deinde fructo a sepiis, sublellis & tribunaliibus rogo combussit, tandem raptis a rogo terribus, ad percussorum reliquiarumque Senatorum ades accurrebat, ut eas incenderet. Quo in tumultu L. Bellieni domus deflagavit. Laudationem Cæsaris funebrem ab Antonio dictam refert Dio lib. XLIV. & Appianus lib. 11. exequente de bellis civilibus. Idem.

⁷² Propter proximum Dictatorem] Videbatur enim Antonius odio Cæsaris, qui proxime Dictator fuerat, omnem regni metum sustulisse, faciens ne quis in posterum Dictator diceretur. Idem.

me igitur fessellit? aut num diutius sui potuit esse dissimilis? Insepelantibus vobis, toto Capitolio tabula figebantur: neque solum singulis veniebant⁷³ immunitates, sed etiam populis universis. Civitas⁷⁴ non jam singillatim, sed provinciis totis dabatur. Itaque si hæc manent, quæ stante republica manere non possunt, provincias universas, Patres conscripti, perdidistis, neque vectigalia solum, sed etiam imperium populi Romani, hujus domesticis nundinis deminutum est.

XXXVII. Ubi est septies millies sestertium, quod in tabulis⁷⁵, quæ sunt ad Opis, patebat? sanestæ illius quidem pecuniæ, sed tamen, quæ nos si iis, quorum⁷⁶ erat, non redderentur, a tributis posset vindicare. Tu autem quadringenties H-S. quod idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Kalendas Aprilis debere desisti? Sunt ea quidem innumerabilia, quæ a diversis emebantur, non insciente te: sed unum egregium de rege Dejotaro, populo Romano amicissimo, decretum in Capitolio fixum. Quo proposito nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. Quis enim cuiquam inimicior, quam Dejotaro Cæsar? æque atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus⁷⁷, ut omnibus, quibus rempublicam populi Romani caram esse sentiebat. Igitur, a quo vivo nec præsens, nec absens rex Dejotarus quidquam æqui boni imperavit, apud mortuum factus est gratosus. Compellarat⁷⁸ hospitem præsens, computarat⁷⁹, pecuniam imperarat, in ejus tetrarchia unum ex Græcis comitibus suis collocarat; Armeniam abstulerat a senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus.

At quibus verbis? modo æquum sibi videri, modo non iniquum. Mira verborum complexio. At ille nunquam (semper enim absenti affui Dejotaro) quicquam sibi, quod nos pro

⁷³ Veniebant] Vendebantur.

⁷⁴ Civitas] Siculis. Vide ad Atticum lib. xiv. epist. 12.

⁷⁵ Tabulis] Casaris. Vide Philipp. I.

⁷⁶ Quorum] Eorum, qui pro Pompejo contra Cæsarem pugnarant. Manutius.

⁷⁷ Massiliensibus] De Casaris in eos odio, vide lib. de Offic. II. 8.

⁷⁸ Compellarat] Appellarat de pecunia Cæsar Dejotarum, cum in ejus domum hospitio exceptus est. Agram.

⁷⁹ Computarat] Supputarat, subductisque rationibus omnibus summam fecerat ejus pecuniæ, quæ ex tota Dejotari Tetrarchia corradi potuit, ut eam omnem imperaret. Idem.

pro illo postularem, æquum dixi videri. Syngrapha H-S. centies per legatos, viros bonos, sed timidos & imperitos, sine nostra, sine reliquorum hospitem regis sententia, facta in gynæceo⁸⁰: quo in loco plurimæ res veniere, & veniunt. Qua ex syngrapha quid sis acturus, meditare censeo. Rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Casaris, simulatque audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat homo sapiens, jus semper hoc fuisse, ut, quæ tyranni eripissent, ea tyrannis interfecisset, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur jureconsultus, ne iste quidem⁸¹, qui tibi uni est jureconsultus, per quem hæc agis, ex ista syngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante syngrapham recuperata. Non enim a te emit: sed prius quam tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit⁸²: nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus.

XXXVIII. Quid ego de commentariis⁸³ infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? quorum etiam imitatores sunt⁸⁴, qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quam caeca avaritia est! nuper fixa tabula est, qua civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberantur: statuiturque, ne

Tom. VI.

G g g

post

⁸⁰ In gynæceo] Id est, cum Euleia. Nam gynæceum locus erat in ædibus, ubi mulieres habitabant. Manutius.

⁸¹ Ne iste quidem] Suspexitur Manutius Insuperari Sextum Clodium scribam, quem Antonius ab exilio revocarat, ut hæc ipsa oratione superius cap. 4. diximus: qui fortasse Antonium & Fulvium scribentibus illis legibus & immunitatum tabulis adiuvabat, ut olim P. Clodius prætor fuerat legibus scribendis: ut dicitur pro Domo. Agram.

⁸² Ille vir fuit] Dejotarus fortiter & generose, ut virum decebat, se gessit: nos vero pusillanimes fumus, qui cum odimus Cæsarem auctorem, ejusdem acta & leges defendimus, timentes eorum offensionem, quibus Cæsar vivus aliqua beneficiis promiserat. Idem.

⁸³ Quid ego de commentariis] Senatus pacis & concordie causa Casaris acta servanda esse decreverat, id est, statuerat ut nihil de

actis Casaris mutaretur, sed singulis magistratus, beneficia, provinciæ darentur, quos Cæsar vivus singulis consulisset. Necato Casare, Calpurnia conjux, quatuor talentorum millia, & marci libellos five commentarios ducentos ab ipso memorie causa consecratos ad Antonium delulit. In arrepta occasione beneficia, magistratus, provinciæ, immunitates vendidit, adulteratis Casaris commentariis ad libidinem, quasi que faceret, & Casaris memoriali perentur. Ad hæc nunc Orator delabitur. Idem.

⁸⁴ Quorum etiam imitatores sunt] Tanta subijciendorum adulterandorumque licentia per te indulta est, ut non tu solum, sed alii quoque exscribant, vel potius imitentur, quæ deinde publice venduntur, ut vendi solent ii libelli, quibus furum proximorum gladiatorum pugna, & singularum parium compositi describuntur. Idem.

post M. Brutum proconsulem sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? an Caesaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum, Casare vivo, pertineret? At hujus venditione decreti (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui desierit hic venditor.

Et de exiliis legem, quam fixisti, Caesar tulit? Nullius infector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum causam dissimilem Caesar judicaverit: deinde nescio cur reliquis idem non tribuas. Neque enim plus quam tres, aut quatuor reliqui sunt. Qui simili in calamitate sint, cur tua misericordia simili non fruuntur? cur eos habes in loco patris? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluit quem etiam ad censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparasti, quae & risus hominum, & querelas moveret.

Cur autem ea comitia non habuisti? An quia tribunus plebis sinistrum fulmen nuntiabat? Cum tua quid interest, nulla auspicia sunt; cum tuorum, tum sis religiosus. Quid? eundem in septemviratu nonne destituit? Interveni enim. Quid metuisti? credo, ne salvo capite negare non posses. Omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco, si ulla pietas in te esset, colere debebas. Filiam ejus, sororem tuam, ejecisti, alia conditione quaesita, & ante persecta.

Non

85 Patris] D: quo, supra, cap. 23. annot. 92.

86 Risus hominum, & querelas] Ridebant eum, qui fuisse infamia notatus, censuram petere, cuius est de moribus civium iudicare. Querabantur tantam esse M. Antonii impietatem, ut patrum suum omnibus ridendum exponeret. *Abram.*

87 Cur autem ea comitia] Antonius, ut videtur, censoria comitia indicerat, sed illuciente die vel non accessit omnino, vel cum accessisset, repente comitia dimisit, quod Tribunus plebis nescio quis fulmen sinistrum nuntiabat. *Idem.*

88 In septemviratu] Cum dividendo militibus agro Campano, & Leontino septemviro, omisso patris, praefecit. Phil. II. & viii. *Mason.*

89 Interveni] Pecuniam petivit. Vide Turneb. *Alvisei.* IV. 11.

90 Ne salvo capite] Videtur reddere rationem cur patrum suum destituerit Antonius. Quia si eum Septemvirum creare voluisset, prius de restituendo patris legem ferre debuisset: neque enim qui integri capitis & existimationis non erat ob damnationem, is poterat fieri Septemvir, aut ad ullum vel magistratum, vel sacerdotium promoveri. At metuebat Antonius, ne salvo patris capite, id est, patris in integrum restituo, debitam ei pecuniam negare non posset. *Abram.*

91 Sororem] Patrualem.

92 Alia conditione] Ante repodium uxoris, circumspecta alia uxore, quam duceret, nimirum Fulvia. *Geu.*

Non est satis. Probri infimulasti pudicissimam foeminam. Quid est, quod addi possit? Contentus eo non fuisti. Frequentissimo senatu Kalendis Januar. sedente patrio⁹³, hanc tibi esse cum Dolabella causam odii dicere ausus es, quod ab eo forori & uxori tuae stuprum oblatum esse comperisses. Quis interpretari potest, impudentiorne, qui in senatu: an improbius, qui in Dolabellam: an impior, qui patruo audiente: an crudelior, qui in illam miseram tam spurce, tam impie dixeris?

XXXIX. Sed ad chirographa redeamus. Quae tua fuit cognitio⁹⁴? Acta enim Caesaris pacis causa confirmata sunt a senatu: quae quidem Caesar egisset, non ea, quae Caesarem egisse dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo auctore preferuntur? Si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veniunt? At sic placuerat, ut ex Kalendis Junius de Caesaris actis cum consilio cognosceretis. Quod fuit consilium? quem unquam advocastis? quas Kalendas Junias expectastis? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisti? O praeclearam illam peregrinationem tuam mense Aprili, atque Maio, tum, cum etiam Capuam⁹⁵ coloniam deducere conatus es! Quemadmodum illinc abieris, vel potius pene non abieris, scimus. Cui tu urbi munitaris. Utinam conere, ut aliquando illud pene tollatur!

At quam nobilitata est tua illa peregrinatio! quid prandiorum apparatus, quid furiosam violentiam tuam proferam? Tua ista detrimenta sunt: illa nostra. Agrum Campanum, qui cum de vestigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen insigi magnam republicae vulnus putabamus: hunc tu compransoribus tuis, & collisoribus dividebas. Mimos dico & mimas, Patres conscripti, in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem haec quon-

G g g 2 dan

93 Senatu patrio] C. Antonius forte Romae aderat, quamvis non esset lege restitutus: legibus inter arma civilla silentibus. *Festus.*

94 Quae tua fuit cognitio] Cur tu nova Caesaris ista profaris? Ad te non pertinet ista cognitio. Cum consilio senatorum cognoscere oporteat. Id enim placuerat. *Mansuet.*

95 Capuam] Antonius, ut veteranorum dieris

antius sibi magis obliperet. Cuiusmodi agros illi assignare volebat: & novam coloniam eo transferre: eoque profectus erat, ut agros divideret: sed illi voluit veteres oblitiscere: necesseque pens insulerunt. Eam ob causam Capuanis munitur. *A. brym.*

* Vid. Man. *illam abieris ... post non a-*

dam arationes, Campana & Leontina, in populi Romani patrimonio grandi fenore & fructuose ferebantur. Medico tria millia jugerum, quasi ⁹⁶ te sanasset: rhetori duo, quasi diderunt facere potuisset. Sed ad iter, Italiamque redeamus.

Deduxisti coloniam Casilinum, quo Cæsar ante deduxerat. Consultuisti me per literas de Capua tu quidem: sed idem de Casilino respondissem: posse ne, ubi colonia esset, eo coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ esset auspicato deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos adscribi posse rescripti. Tu autem insolentia elatus, omni auspicionum jure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, & aratrum ⁹⁷ circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pene perstruxisti, ut florentis colonie territorium minueretur.

Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, sanctissimi atque integerrimi viri, fundum Cassinatem. Quo jure? quo ore? Eodem, inquit, quo in heredum L. Rubrii, quo in heredum L. Turseii prædia, quo in reliquis innumerabiles possessiones. Et, si ab hasta ⁹⁸. Valeat hasta, valeant tabulæ, modo Cæsaris ⁹⁹, non tuæ: quibus debuisti,

non

⁹⁶ Medico... quæ] Auctoritate codicis Vaticani Mureti editi: Medico tria millia jugerum: quid, si te sanavi fecisset? Rhetori duo: quid si te diderunt facere potuisset? Quod equidem miror ab erudito Grævio fuisse prætermissum, cum ejus codicis auctoritatem, & Mureti editionem ab illo expressam ipse agnovit, & de Grævio, quod eam neglexerit, merito sit conquestus. Non enim facile ceciderit quisquam, inquit Muretus, quam multa in Philippicis mutila, quam multa tenere addita, quam multa corrupta ac de prævato legentur in omnibus aliis libris, quæ hujus opti explera, restituta, sanata, & integerrimi hinc restituta sunt. Librum autem scriptum credo equidem ante hoc scripturum non esse exaratum esse. Quod & ipsa literarum confirmatio ostendit plerisque locis gemina ei quæ in Pandectis Florentinis, & in Testamento Petri Bembi videntur: & scribendi ratio, quam & Grævius vocat, eadem plane quæ in his, quæ modo nominavi, libris, & præsertim in

antiquissimo illo epistolæ Ciceronis, cujus exemplum habet inscriptionem Augustini P. V. Horius. Parisiis prodit Mureti editio, anno 1562. Titulus: M. T. Ciceronis Philippicæ, a M. Ant. Motero ad optimam & verissimam exemplar tam multis locis emendata, ut nunc primum edita videri queant. Olivetus.

⁹⁷ Aratrum] Vide, quæ Turnebus de coloniarum deducendis affect. Advet. IV. 11.

⁹⁸ Et, si ab hasta] Anticipatione Rhetorica eludit responsum Antonii. Respondentibus fortasse fundum Varronis, quod secutus esset partes Pompejanas, subiectum fuisse hæc, & voci præconis, a Cæsare, qui suorum inimicorum bona profectipit, te autem emisse, & adeo jure possidere. Quem fundum, si tu ab hasta Cæsaris emisti, concedo te jure possidere, & valere hastam debere confiteor. Abram.

⁹⁹ Mola Cæsaris] Jocatur in tabularum nomine, & ab auctionariis ad eas transit, in quibus pecunia ad idem Opis deposita a Cæ-

non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis venisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Misisse te dicis Alexandriam ¹⁰⁰, qui emeret a Cæsare. Ipsum enim expectare magnum fuit. Quis vero audivit unquam (nullius autem salus cura pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quod si etiam scripsit ad te Cæsar, ut redderes: quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos, quos videmus: jam intelliges, aliam causam esse hæc Cæsaris, aliam confidentiæ, & temeritatis tuæ. Non enim te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit.

XL. At quam multos dies in ea villa turpissime est perbacchatus! Ab hora tertia bibebatur ¹, ludebatur, vomebatur. O testa ipsa misera, quam dispari domino ²! quomodo iste dominus? sed tamen quam a dispari tenebantur! Studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diversorium. Quæ in illa villa ante dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrina. At vero, te inquilino (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimento vino: mædebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis; scorta inter matres familiarum verlabantur. Cassino salutatum veniebant, Aquino, Interamna: admittus est nemo. Jure id quidem. In homine enim turpissimo obsolesebant dignitatis insignia.

Cum inde Romam proficiscens ad Aquinum accederet, obviam ei processit (ut est frequens municipium) magna sane multitudo. At iste aperta lætica latus est per oppidum, ut mortuus. Stulte Aquinates: sed tamen in via habitabant.

Quid

Cæsare parabat: quæ si valeret, Antonius ejus a se dissipatæ pecuniæ rationem reddere cogeretur. Manus.

¹⁰⁰ Misisse dicis Alexandriam] Alia responso M. Antonii, quam tribus rationibus confutat. s. Ironice, quæ figura summam Antonii cupiditatem exaggerat. Quasi dicat, Adeone cæcus avaritia & cupiditate rapiebatur, adeone bonus civium inhiabes, ut ma-

gnam tibi & difficile videretur expectare, dum Cæsar ad urbem accederet, & inimicorum suorum bona subiceret publicæ auctioni? Abram.

¹ Ab hora tertia bibebatur] Cum hora nona initium esset cenæ. Man.

² Quam dispari domino] Vide lib. de Off. sic. I. 39.

Quid Anagnini? qui cum essent devii, descenderant, ut istum, tanquam si esset consul, salutarent. Incredibile dictum; tamen inter omnes constabat, neminem esse resalutatum: praefertim cum duos secum Anagninos haberet, Mustelam, & Laconem: quorum alter gladiatorum est princeps, alter pocolorum. Quid ego illas istias minas, contumeliasque commemorem, quibus investus est in Sicilinos, vexavit Puteolanos, quod C. Cassium, quod Brutos patronos adoptassent? magno quidem iudicio, studio, benevolentia, caritate: non ut te, ut Basilum, vi & armis, & alios vestri similes, quos clientes nemo habere velit, non modo esse illorum cliens.

XLII. Interea? dum tu abes, qui dies ille collegae tui fuit; cum illud, quod tu venerari solebas, bultum in foro evertit? qua re tibi nuntiata, ut constabat inter eos, qui una fuerant, concidisti. Quid evenit postea, nescio. Metum credo valuisse, & arma*. Collegam quidem de caelo detraxisti, effecisti que non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certe, ut dissimilis esset sui. Qui vero inde reditus Romam? quae perturbatio totius urbis? Memineramus Cinnam nimis potentem; Syllam postea dominantem; modo regnantem Caesarem videramus. Erant fortasse gladii, sed absconditi, nec ita multi. Ita vero quae, & quanta barbaria est? agmine quadrato cum gladiis sequuntur milites: scutorum lecticas portari vide-

* Interea] Post C. Caesaris necem vesco- quis in C. Marti nomen invalit, & eodem plebeculam concidit in Senatum: plebsque, ut scribit Suetonius in Julio cap. 89. solida calanum prope xx. pedum lapidis Novadici in foro statui, scriptaque PARENTI PATRIE. Apud eum longo tempore sacrificare, vota suscipere, contriverfas quasdam interposu- to per Caesarem iuramentis distabant profere- rent. Antonius unum impedit illi pseudo- Matio, eumque in viculis jugulavit. Quo factis vocatus in odium multitudine concitatus, in hoc sermone discendit ex urbe, veteranorum colonias, nupte a Caesare deduc- tas obituras, sive ut totum animos sibi concillaret, sive ut caput suum praesenti periculo multitudinisque furori subduceret. Sed abs- tuit Antonio, & colonias Iustrante. Cum, ut dicitur Phil. I. sepe in urbe infamiam malum, idque manavit in dies latius, videtur

que huius in foro facerent, qui illum inse- pulcrum sepulcrum effecerant, & quidam ma- gis magisque perditis homines cum sui simili- bus servit, recte ac templis ubi minuerat, talis animadversio fuit Dolabelle cum in an- doce selevatofque servit, non in imperat- usarius liberat, ut sercos nannulos in cru- cem egerit, liberos de saxo Tarpeio deprec- tic, talisque evocis illius excoriat calanum, ut locum illum sternendam locarit, ne quod extaret columnae vestigium, de quo epist. 19. & 28. lib. xiv. ad Atticum. Abi.

* In horis Pompei] Suburbanos, quos tunc Antonius tenebat ab hafia empicos. Idem. 7. In villam Scipionis] In Tiburte, ipsam quoque ab hafia emptam, in qua sepepde- citur dies, que in Cicronem in senatu dice- ret, commemoratus est. Philipp. V. Idem. 8. Quem is majorem honorem consecutus erat] A senatu. Suetonius: Amplius humanis festivo sibi decerni passus est, Ferrulum cir- censi pompa, templa, aras, simulacra iura

videmus. Atque his quidem jam inveteratis, Patres confecti, consuetudine obdurimus. Kalendis Junius cum in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente dissigimus.

At iste, qui senatu non egeret, neque desideravit quemquam, & potius discessu nostro latatus est, statimque illa mirabilia facinorosa effecit. Qui chirographa Caesaris defendisset lucri sui causa; is leges Caesaris, easque praefaras, ut rempublicam concutere posset, evertit. Numerum annorum provinciarum prorogavit: idemque, cum aetorum Caesaris defensor esse deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Caesaris rescidit. In publicis, nihil est lege gravius: in privatis, firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit: alias, ut tolleret, promulgavit. Testamentum irritum fecit: quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Caesar una cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompei deportavit, partim in villam Scipionis.

XLIII. Et tu in Caesaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? Quem is majorem honorem consecutus erat, quam ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? Est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius? Quid igitur cessas? cur non inaugurare? lumen diem: vide, qui te inauguret: collegae sumus; nemo

5 Numerum annorum provinciarum prorogavit] Pratoris annum, Consularibus biennium Caesare dederat, ut Phil. I. Antonius lege tribu- nitia, ut in Phil. V. obenditur, Pratoris biennium, Consularibus sexennium dedit. Manu.

* Vid. Grut. ne tolleret promulgatas, promulgatas.

6 In hortis Pompei] Suburbanos, quos tunc Antonius tenebat ab hafia empicos. Idem.

7 In villam Scipionis] In Tiburte, ipsam quoque ab hafia emptam, in qua sepepde- citur dies, que in Cicronem in senatu dice- ret, commemoratus est. Philipp. V. Idem.

8 Quem is majorem honorem consecutus erat] A senatu. Suetonius: Amplius humanis festivo sibi decerni passus est, Ferrulum cir- censi pompa, templa, aras, simulacra iura

deus, pulvinar, flaminem, Lupercos. Idem.

9 Fastigium] Tectum fastigiatum, quod solis templis imponebatur, cum altarium aedificium tecta essent plana. Graecis etiam strage dicitur. Itaque cum Caesaris domus fasti- gium decerneretur, divini ei honores decernebantur, significabaturque Caesarem praesens Numen esse habendum, & ejus domum esse templum. Gruterus.

10 Et ego flamen] Summa cum indignatione Antonium invadit, qui Caesarem ab- iesse fuerat adulatus, ut etiam sacerdotium ejus honori dicitur ambiverit. Videtur autem Antonius id sacerdotium Caesare vivo perisse, atque etiam imperasse: sed post mortem Caesaris, que priusquam Antonius flamen inauguraretur, obtigerat, inaugurari noluisse. Idem.

nemo negabit. O detestabilem hominem, sive quod tyranni sacerdos es, sive quod mortui! Quæro deinceps ¹¹, num, hodiernus dies ¹² qui sit, ignores. Nescis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? Cur non sumus prætextati ¹³? cur honorem Cæsari tua lege datum deferri patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es; pulvinaria noluisti? Aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva.

Quæres, placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem. Mihi vero nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi forte vis fateri, te omnia quaestu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? expecto enim eloquentiam tuam. Dilertissimum cognovi avum tuum: at te etiam apertiore ¹⁴ in dicendo. Ille nunquam nudus est concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus ¹⁵. Respondebisne ad hæc? aut omnino hincere audebis? Ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? Sed præterita omittamus.

XLIV. Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. Cur armatorum corona senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ Concordiæ non patent? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Iy-

¹¹ Quæro deinceps] Legem tulerat Antonius, ut ad illos dies quatuor, quibus ludii Romani celebrabantur in Circo, quintus dies in honorem Cæsaris adderetur, ejusque pulvinar & simulacrum cum cæteris Deorum simulacris in pompa ferretur. Sed post Cæsaris necem Consul Antonius passus non est post quatuor dies ludorum Romanorum nunquam in honorem Cæsaris addi, ejusque simulacrum rursusquam munus alicuius in pompa deferri. Ne tamen omnem mortui memoriam obliterasse videretur, Cæsaris nomine supplicationem instituit: quod Cicero reprehendit, docetque religionem non tantum pulvinaribus & ludis, sed etiam indita supplicatione violari. *Abram.*

¹² Hodiernus dies] Oratio hæc ita scripta est, quasi habita fuerit duodecimo Kalendas Octobris, posttridie quam in ipsam abintem invehit fuerat Antonius: qui dies in Kalendario, quod Manutii descriperunt, quintus ludorum Romanorum in Circo signatus est. *Abram.*

¹³ Cur non sumus prætextati] Nondum tributus erat ille dies Cæsari: tributum postea veteres diem fassi demonstrant. *Man.*

¹⁴ Apertiore] Jocus ex ambiguo, quod carpit corporis nuditatem, cum perspicuitatem orationis laudare videatur. *Abram.*

¹⁵ Pectus vidimus] Lupercus enim concionatus est. *Supra. Manut.*

reos, cum sagittis deducis in forum? Præsidii sui causa se facere dicit. Nonne igitur millies perire est melius, quam in sua civitate sine armatorum præsidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. Caritate & benevolentia civium septum oportet esse, non armis.

Eripiet, extorquebit tibi ista populus Romanus, utinam salvis nobis! sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus. Etenim ista tua minime avara conjux, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu populo Romano tertiam pensionem ¹⁶. Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicæ deferat: qui ubicunque terrarum sunt, ibi est omne reipublicæ præsidium, vel potius ipsa respublica, quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certe respublica adolescentes nobilissimos, paratos defensores. Quam volent, illi cedant, otio consulentes: tamen a republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, & ipsa res salutaris. Sed inter pacem & servitutem plurimum interest. Pax est tranquilla libertas: servitus malorum omnium postremum, non modo bello, sed morte etiam repellendum.

Quod si se ipsos illi nostri liberatores e conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt. Illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinius Brutus bello est persecutus: qui tum rex fuit, cum esse Romæ regem liceret. Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod cum ipsum factum per se præclarum est, atque divinum, tum expostum ad imitandum: præsertim cum illi eam gloriam consecuti sint, quæ vix celo capi posse videatur. Etsi enim facti in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam.

XLV. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo distaturam sustulisti: pone ante oculos lætitiæ senatus, populi

Tom. VI.

H h h

¹⁶ Tertiam pensionem] Mortem tuam: cum duas jam perolverit, interfecit ejus viris, P. Clodio, & C. Curione. *Idem.*

lique Romani: confer cum nundinatione tua, tuorumque: tum intelliges, quantum inter laudem & lucrum interfit. Sed nimirum, ut quidam, morbo aliquo & sensus stupore, suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi, vere laudis gustatum¹⁷ non habent. Sed, si te laus allicere ad recte faciendum non potest, ne metus quidem a foedissimis factis potest invocare? Iudicia non metuis. Si propter innocentiam, laudo: si propter vim, non intelligis, ei, qui isto modo iudicia non timeat, quid timendum sit?

Quod si non metuis viros fortes, egregiosque cives, quod a corpore tuo prohibentur armis; tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quae est autem vita, dies & noctes timere a suis? nisi vero aut maioribus habes beneficiis obligatos, quam ille quoddam habuit ex iis, a quibus est interfectus: aut tu es ulla re cum eo comparandus. Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, litera, cura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis reipublicae calamitosas, artamen magnas: multos annos regnare meditatus, magno labore, multis periculis, quod cogitabat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam lenierat: suos praemiis, adversarios clementiae specie devinxerat. Quid multa? attulerat jam liberam civitati, partim metu, partim patientia, consuetudinem serviendi.

XLVI. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum, ceteris vero rebus nullo modo comparandus es. Sed ex plurimis malis, quae ab illo reipublicae sunt inulta, hoc tamen boni est, quod didicit jam populus Romanus quantum cuique crederet, quibus se committeret, a quibus caveret. Haec non cogitas? nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, quam sit re pulchrum, beneficio gratum, fama gloriosum, tyrannum occidere? An, cum illum homines non tulerint, te ferent? Certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas expectabitur.

Respi-

¹⁷ *Gustatum* J. Volgo, *gustum*. Sed *gustum* ex Vaticano eliderunt Faërus, Mercetius, Mammius, Lambinus. Quod hic fuit a Gravio annotatum. Nec vero *gustum* alicui-

hi dixit Cicero, nisi fidem habeas editionibus non optimis. Certe *gustum* dixit lib. de Oratore III. 23. De Natura Deor. II. 56. 63. De Senect. 15. *Oportet*.

Respice, quaeso, aliquando rempublicam, M. Antoni: quibus ortus sis, non quibuscum vivas, considera: mecum, ut voles, cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. Defendi rempublicam adulescens, non deseram senex: contempsi Catilinam: gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si representari morte mea libertas civitatis potest: ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod jamdiu parturit. Etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari: quanto verius nunc negabo seni? Mihi vero, Patres conscripti, jam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi. Duo modo haec opto: unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam; hoc mihi majus a diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de republica quisque mereatur.

I N
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA III.
ARGUMENTUM.

Post Caesaris necem decrevit senatus consulares provincias, Antonio Macedoniam, Dolabellæ Syriam. Sed Antonius, occasionem querens reipublicæ perturbandæ, Galliam citeriorem sibi mandari cupiebat. Quod cum a senatu non impetraret, qui eam provinciam D. Bruto, jam antea ab ipso Cesare datam, post ejus interitum confirmaverat, tulit ad populum, & obtinuit, ut citeriorem Galliam regeret: unde se cum exercitu ad urbem, Caesaris exemplo, facile venturum sperabat. Nam Macedonia, terra marique disjuncta, novis consiliis parum opportuna videbatur. Hac mente Brundisium ivis ad VII. Id. Oct. profectus obviam legionibus Macedonicis quatuor, quas sibi conciliare pecunia cogitabat, easque ad urbem adducere, & in cervicibus honorum collocare. Redeuntem a Brundisio Antonium legio Martia reliquit. Ille, tribus legionibus Tiburi collocatis, urbem est ingressus: vocato in Capitolium senatu, cum de abalienata legione Quarta, & Octaviani copiis adjuncta, nuncius ei esset allatus, prope senatum dimisit, & ad occupandam Galliam citeriorem, quam D. Brutus obtinebat, cum duabus legionibus magna celeritate contendit. Inter ea cum novi tribuni pl. qui IV. Id. Dec. magistratum inibant, XIII. Kalend. Jan. senatum convocassent, deque presidio consulum designatorum retulissent, ut senatum tuto Kalendis Januariis habere possent, Cicero, laudata tribunorum mente, totam rempublicam complexus, hæc censuit: Res eas, quas Caesar adulescens privato consilio gesserat, aut gereret, publica confirmandas auctoritate; legiones, quæ, relicto Antonio, ad rempublicam defendendam se contulerant, laudandas, eisque spem premiorum decre-

decreto senatus ostendendam; D. Brutum, qui se irruenti in Galliam Antonio objecerat, ipsamque Galliam, quæ resisteret, debita laude ornandam; provincias ab iisdem, qui eas obtinerent, obrinendas esse ex lege Julia, quoad ex S. C. cuique eorum successum esset; iisque de rebus ad senatum a novis consulibus primo quoque tempore esse referendum. Assensit senatus, & in ejus sententiam senatus-consultum factum est. MANUTIUS.

Habita est hæc oratio XIII. Kal. Jan. profecto in Galliam Antonio, ut cognoscitur ex Philipp. VI. & epist. Lupus, lib. II. Famil. & ep. Liberalibus, lib. XII.

SERIUS omnino, Patres conscripti, quam tempus reipublicæ postulabat, aliquando tamen convocati sumus: quod flagitabam equidem quotidie: quippe cum bellum nefarium contrahas & focos, contra vitam, fortunamque nostras, ab homine profligato ac perditio non comparari, sed geri jam viderem. Expectantur Kalendæ Januarii, quas non expectat Antonius, qui in provinciam D. Bruti, summi & singularis viri, cum exercitu impetum facere conatur: ex qua se instructum, & paratum, ad urbem venturum esse minuitur.

Quæ est igitur expectatio? aut quæ vel minimi dilatio temporis? Quanquam enim adsunt Kalendæ Januarii, tamen breve tempus longum est imparatis. Dies enim asert, & hora potius, nisi provisum est, magnas sæpe clades. Certus autem dies non ut sacrificii, sic consilii expectari solet. Quod si aut Kalendæ Januarii fuissent eo die, quo primum ex urbe fugit Antonius; aut hæc non essent expectata; bellum jam nullum haberemus. Auctoritate enim senatus, consensuque populi Romani facile hominis amentis fregissemus audaciam. Quod confido equidem consules designatos, simulac magistratum inierint, esse facturos. Sunt enim optimo animo, summo consilio, singulari concordia. Mea autem festinatio non victo-

1. Faber] Relatos esse ad Senatum, ut hostis judicaretur Antonius, & illi bellum indicatur, Ferratinus.

victoriae solum avida est, sed etiam celeritatis. Quo enim usque tantum bellum, tam crudele, tam nefarium privatis consiliis propulsi? cur non quamprimum publica accedit auctoritas?

II. G. Caesar adolescens, pene potius puer³, incredibili ac divina quadam mente atque virtute, tum, cum maxime furor arderet Antonii, cumque ejus a Brundisio crudelis & pestifer reditus timeretur, nec cogitantibus, ne optantibus quidem nobis, quia fieri posse non videbatur, firmissimum exercitum ex invicto genere veteranorum militum comparavit, patrimoniumque suum effudit. Quamquam non sum ulus eo verbo, quo debui: non enim effudit, sed in salute reipublicae collocavit. Cui quamquam gratia referri tanta non potest, quanta debetur: habenda tamen tanta est, quantum maximam animi nostri capere possunt. Quis enim est tam ignarus rerum, tam nihil de republica cogitans, qui hoc non intelligat: si M. Antonius a Brundisio cum iis copiis, quas se habiturum putabat, Romam, ut minabatur, venire potuisset, nullum genus eum crudelitatis praeferiturum fuisse? quippe qui in hospitis tectis Brundisii fortissimos viros, cives optimos, jugulari jussit: quorum, ante pedes ejus, morientium sanguine os uxoris respersum esse constabat. Hac ille crudelitate imbutus, cum multo bonis omnibus veniret iracundior, quam illis fuerat, quos trucidarat: cui tandem nostrum, aut cui omnino bono peperciisset?

Qua peste privato consilio rempublicam (nec enim fieri potuit aliter) Caesar liberavit. Qui nisi in hac republica natus esset, rempublicam scelere Antonii nullam haberemus. Sic enim perspicio, sic judico, nisi unus adolescens illius furentis impetus, crudelissimoque conatus cohibuisset, rempublicam funditus interituram fuisse. Cui quidem hodierno die, Patres conscripti, (nunc enim primum ita convenimus) ut illius beneficio possemus, quae sentiremus, libere dicere) tribuen-

² *Petrone caestitia*] Caesaris Octavianii, atque etiam D. Bruti. *Mauritius*. Vide Fam. XII. 7.

³ *Pene potius puer*] Annos natus xix. ut

scripsit Vellejus, ad remp. defendendam, Antonique conatus reprimendos Octavianus accessit. *Idem*.

buenda est auctoritas, ut rempublicam non modo a se susce-
ptam, sed etiam a nobis commendatam possit defendere.

III. Nec vero de legione Martia (quoniam longo intervallo loqui nobis de republica licet) sileri potest. Quis enim unus fortior, quis amicioi unquam reipublicae fuit, quam legio Martia universa? quae cum hostem populi Romani M. Antonium judicasset, comes esse ejus amentiae noluit: reliquit consulem; quod profecto non fecisset, si eum consulem judicasset: quem nihil aliud agere, nihil moliri, nisi eadem civium atque interitum civitatis, videret. Atque ea legio confedit Alba. Quam potuit urbem eligere, aut opportuniorem ad res gerendas, aut fideiorem, aut fortiorum virorum, aut amicioi populo Romano civium?

Hujusce legionis virtutem imitata quarta legio, duce L. Egnatulejo quaestore, cive optimo & fortissimo, C. Caesaris auctoritatem atque exercitum persecuta est. Faciendum est igitur nobis, Patres conscripti, ut ea, quae sua sponte clarissimus adolescens atque omnium praestantissimus gessit, & gerit, haec auctoritate nostra comprobentur: veteranorumque, fortissimorum virorum, tum legionis Martiae, quartaeque mirabilis consensus ad rempublicam recuperandam, laude & testimonio nostro confirmetur: eorumque commoda, honores, praemia, cum consules designati magistratum inierint, cura nobis fore, hodierno die spondeamus.

IV. Atque ea quidem, quae dixi de Caesare, deque ejus exercitu, jamdiu nota sunt nobis. Virtute enim admirabili Caesaris, constantiaque militum veteranorum, legionumque earum optimo judicio, quae auctoritatem nostram, libertatem populi Romani, virtutem C. Caesaris secuta sunt, a cervicibus nostris est depulsus Antonius. Sed, ut dixi, haec superiora: hoc vero recens edictum D. Bruti⁴, quod paulo ante propositum est, certe silentio non potest praeteriri. Pollicetur enim, se provinciam Galliam retenturam in senatus populique Romani potestate. O civem natum reipublicae, memorem sui nominis, imitoremque majorum! Neque enim, Tar-

⁴ *Recens edictum D. Bruti*] Cujus etiam mentio fit ep. 6. lib. xi. Fam. *Idem*.

Tarquinius expulso, majoribus nostris tam fuit optata libertas, quam est, repulso Antonio, retinenda nobis.

Illi regibus parere jam a condita urbe didicerant: nos post reges exactos servitutis oblivio ceperat. Atque ille Tarquinius, quem majores nostri non tulerunt, non crudelis, non impius, sed superbus habitus est, & dictus. Quod nos vitium in privatis saepe tulimus, id majores nostri ne in rege quidem ferre potuerunt. L. Brutus regem superbum non tulit: Decimus sceleratum atque impium regnare patietur? Quid Tarquinius tale, qualia innumerabilia & fecit, & facit Antonius? Senatum etiam reges habebant: nec tamen, ut Antonio senatum habenti, in consilio regis versabantur barbari armati. Servabant auspicia reges, quæ hic consul, augurque neglexit: neque solum legibus contra auspicia ferendis, sed etiam collega una ferente, eo, quem ipse ementis auspiciis vitiosum fecerat.

Quis autem rex anquam fuit tam insignite impudens, ut haberet omnia commoda, beneficia, jura regni venalia? Quam hic immunitatem, quam civitatem, quod præmium, non vel singulis hominibus, vel civitatibus, vel universis provinciis vendidit? Nihil humile de Tarquinio, nihil sordidum accepimus. At vero hujus domi inter quasilla pendebatur aurum, numerabatur pecunia: una in domo omnes, quorum intere-

5 Antonio senatum habenti] Nonnullis videbitur, atque hanc scio an multis, esse erratum in hac voce habenti, & scribendum fuisse, ut Lambinus corrigebat, habente, cum sit casus, quem Grammatici vocant absolutum; atque hoc velit orator, in consilio regis non stitisse barbaros armatos, ut in curia stabant, habentem senatum Antonio. Fa-teor ita potuisse Ciceroem scribere, sic tamen ut negem, peccavi esse quod editum est. Hic enim Antonio non est texti casus, sed tertii. Opportune animadvertit Fr. Sallustius, Minero, II. 4, nullam esse orationem, cui constructæ atque perfectæ, dativus super-venire non possit, designans personam, ad quam il spectet, quod oratione exprimitur. Sic, Non omnibus dormio, Mihi peccat, & similia. Olivet.

6 Ementis auspiciis vitiosum] Vide Phi-

lipp. II. cap. 33.

7 Quasilla] Cum ostendere vellet, Antonium usque eo sordidum esse, ut omnium rerum publicarum domesticum mercatum institueret, eique Euliam uxorem præferret, ut ejus sordes non modo re, sed etiam verbo exprimeret, inter quasilla dixit: quo quid sordidius? Talasponem in nuptiis Varo ait signum esse lausici: Talasponem enim quasillam vocant: qui alio modo appellatur calathus, ut aitque lausiciis aptum. Hæc Sex. Pompejus: at Priscianus lib. 111, Paucæ inveniantur diminutiva, quæ non servant generis primitivorum: ut hoc rana, hic ramunculus, hic quibus, hoc quasillum. Quod si cui magis austeris, inter quasillas appendebatur, non pupabo; præsertim cum & apud Cato-nem semper hoc vocabulum virile sit, Frevarius.

rat, totum imperium populi Romani mundabantur. Supplicia vero in cives Romanos nulla Tarquinius accepimus. At hic & Suesia jugulavit eos, quos in custodiam dederat, & Brundisii trecentos fortissimos viros, civisque optimos trucidavit.

Postremo Tarquinius pro populo Romano bellum gerebat tum cum est expulsus: Antonius contra populum Romanum exercitum adducebat tum, cum a legionibus relictus, nomen Cæsaris exercitumque pertinuit, neglectisque sacrificiis sollemnibus, ante lucem vota ea, quæ nunquam solveret, nuncupavit: & hoc tempore in provinciam populi Romani conatur invadere. Majus igitur a Decimo Bruto beneficium populus Romanus & habet, & expectat, quam majores nostri acceperunt a L. Bruto, principe hujus maxime conservandi generis, & nominis.

V. Cum autem omnis servitus est misera: tum vero intolerabile est servire impuro, impudico, effeminato: nunquam, ne in metu quidem, sobrio. Hunc igitur qui Gallia prohibet, privato præsertim consilio, judicat, verissimeque judicat, non esse consulem. Faciendum est igitur nobis, Patres conscripti, ut D. Bruti privatum consilium auctoritate publica comprobemus. Nec vero M. Antonium consulem post Luper-calia putare debuistis. Quo enim ille die, populo Romano inspectante, nudus, unctus, ebrius est concionatus, & id egit, ut collegæ diadema imponeret: eo die se non modo consulatu, sed etiam libertate abdicavit. Eset enim ipsi certe statim serviendum, si Cæsar ab eo regni insignie accipere voluisset. Hunc igitur ego consulem, hunc civem Romanum, hunc liberum, hunc denique hominem putem, qui sædo illo & flagitioso die, & quid pati, Cæsare vivo, posset, & quid, eo mortuo, consequi ipse cuperet, ostendit?

Nec vero de virtute, constantia, & gravitate provinciarum Galliarum taceri potest. Est enim ille flos Italiae, illud firmamentum imperii populi Romani, illud ornamentum dignita-

Tom. VI.

I i i

tis.

8 Sacrificiis] Consules in provinciis profusa republica solvebant. Manu-
fieri, & sacrificia prius faciebant, & vota que cogitat, prospere succedent, idem.

terno genere soleas gloriari? Quæ porro amentia est, cum dicere aliquid de uxorum ignobilitate, cujus pater Numitoriam Fregellanam, proditoris filiam, habuerit uxorem: ipse ex libertini filia suscepit liberos? Sed hoc clarissimi viri viderint, L. Philippus, qui habet Aricinam uxorem, C. Marcellus, qui Aricinæ filiam: quos certe scio dignitatis optimarum foeminarum non poenitere.

VII. Idem etiam Q. Ciceronem, fratris mei filium, compellat edicto¹⁸: nec sentit amens, commendationem esse compellationem suam. Quid enim accidere huic adolescenti potuit optatius, quam cognosci ab hominibus, Cæsaris consiliorum esse socium, Antonii furoris inimicum? At etiam gladiator ausus est scribere, hunc de patris & patris parricidio cogitasse. O admirabilem impudentiam, audaciam, temeritatem! in eum adolescentem hæc scribere audere, quem ego & frater meus, propter ejus suavissimos, atque optimos mores, præstantissimumque ingenium, certatim amamus, omnibusque horis, oculis, auribus, complexu tenemus? Nam me iidem edictis nescit, lædat, an laudet. Cum idem supplicium minatur optimis civibus, quod ego de sceleratissimis & pessimis sumperim, laudare videtur, quasi imitari velit. Cum autem

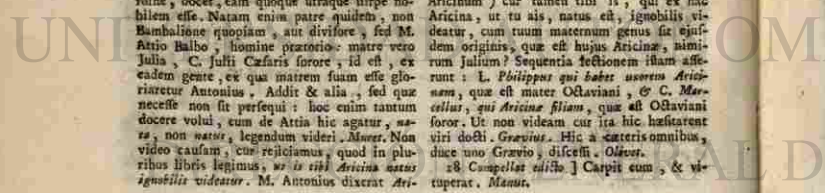
se confirmat. Eragitaverat eam Antonius, primam in Aricinam. Hoc repellit Cicero, primam ira, ut municipium illud honestissimum esse, semperque fuisse doceat, neque ulla te inferius Tusculo, unde ipse Antonius uxorem habuerit Padiam. Ad postremum etiam addit, L. Philippum, & C. Marcellum, clarissimos viros, illum Aricinam uxorem, hunc Aricina natam habere. Ac ne quis putaret Attiam in municipio suo ignobilem fuisse, docet, eam quoque utraque stirpe nobilem esse. Natam enim patre quidem, non Bambalione quopiam, aut diviore, sed M. Atrio Balbo, homine prætorio: matre vero Julia, C. Julii Cæsaris sorore, id est, ex eadem genere, ex qua matrem suam esse gloriaretur Antonius, Adlit & alia, sed que necesse non sit persequi: hoc enim tantum docere volui, eum de Attia hic agatur, matrem, non matrem, legendum videri. *Matur.* Non video causam, cur rejiciamus, quod in pluribus libris legitimus, ut in ipse Aricina natus ignobilis videatur. M. Antonius dixerat Ar-

cinæ mater, ut clare Servius ad V. Æneid. istum versum:
Alter Atis, genus unde Atii duxere Latini:
 observat: Propter Atiam dicit matrem Augusti, de qua Antonius dicit, Aricina mater, quod hausit ex hoc istius orationis capite Servius. Cicero dicit, Licet sit mater Octavianæ Aricina (quamvis vere non fuerit Aricinum) cur tamen tibi ita, qui ex hac Aricina, ut tu ais, natus est, ignobilis videatur, cum tuum maternum genus sit ejusdem originis, que est hujus Aricinæ, nimirum Julium? Sequentia sectionem istam afferunt: L. Philippus qui habet uxorem Aricinam, que est mater Octavianæ, & C. Marcellus, qui Aricinæ filiam, que est Octavianæ soror. Ut non videam cur ita hic hastentur viri docti. *Grævius.* Hic à cæteris omnibus, dicit uno Grævio, discessit, *Oliver.*
 18. *Compellat edicto*] Carpit eum, & vituperat. *Matur.*

illam pulcherrimi facti memoriam refricat: tum a sui similibus invidiam aliquam in me commoveri putat.

Sed ipse quid fecit? Cum tot edicta proposuisset, edixit, ut adesset senatus frequens a. d. viii. Kalendas Decembres; eo die ipse non affuit. At quomodo edixit? hæc sunt, opinor, verba in extremo: *Si quis non affuerit, hunc omnes existimare poterunt, & inserius mei, & perditissimorum consiliorum auctorem fuisse.* Quæ sunt perdita consilia? an ea, quæ pertinent ad libertatem populi Romani recuperandam? quorum consiliorum Cæsari me auctorem, & hortatorem, & esse, & fuisse fateor. Quanquam ille non eguit consilio cujusquam: sed tamen currentem, ut dicitur, incitavi. Nam interitus quidem tui quis bonus non esset auctor, cum in eo salus & vita optimi cujusque, & libertas populi Romani, dignitasque consisteret?

VIII. Sed cum tam atroci edicto nos concitavisset, cur ipse non affuit? num putatis aliqua re tristi, ac severa? Vino, atque epulis retentus est: si epulæ potius, quam popinæ, nominandæ sunt. Diem edicti obire neglexit: in ante diem quartum Kal. Decembris distulit. Adesse in Capitolio jussit: quod in templum ipse nescio qua, per Gallorum cuniculum¹⁹ ascendit. Convenerunt corrogati, & quidem amplius quidam homines, sed immemores dignitatis suæ. Is enim erat dies, ea fama, is, qui senatum vocarat, ut turpe senatori esset, nihil timere. Ad eos tamen ipsos, qui convenerant, ne verbum quidem ausus est facere de Cæsare, cum de eo constituisset ad senatum referre. Scriptam attulerat consularis quidam sententiam. Quid est aliud, de eo referre non audere, qui contra se consulem exercitum duceret, nisi seipsum hostem judicare? Neesse enim erat alteratrum esse hostem: nec poterat aliter de adversariis ducibus judicari. Si igitur C. Cæsar, hostis; cur consul nihil refert ad senatum? sin ille a senatu notandus non fuit; quid potest dicere, quin, cum

19. *Per Gallorum cuniculum*] Occulte quasi per Gallorum cuniculum, cum in Capitolium introierat, cum fuit a Manobdu per cuniculum ascendentes proditi sunt ab antibus. *Idem.* Gallorum, ut videtur,

cuniculum appellat mentum, per quem Galli in Capitolium introierant, cum fuit a Manobdu deturbati. Rem narrat Livius lib. v. cap. 47. *Anonym.*

cum de illo tacuerit, se hostem esse confessus sit? Quem in edictis Spartacum appellat, hunc in senatu ne improbum quidem dicere audet.

IX. At in rebus tristissimis quantos excitat risus? Sententias edicti cuiusdam memoriam mandavi, quas videtur ille peracutus putare: ego autem, qui intelligeret, quid dicere vellet, adhuc neminem inveni. *Nulla contumelia est, quam facit dignus*²⁰. Primum quid est, *dignus*? nam etiam malo digni multi, sicut ipse. An quam facit is, qui cum dignitate est? quæ autem potest esse major? Quid est porro, *facere contumeliam*? quis sic loquitur? Deinde: *Nec timor, quem denuntiat inimicus*. Quid ergo? ab amico timor denuntiarum solet? Horum familia deinceps. Nonne satius est mutum esse, quam, quod nemo intelligat, dicere? En, cur magister ejus, ex oratore arator factus, possideat in agro publico populi Romani campi Leontini duo millia jugerum immunia, ut hominem stultum magis etiam infatuat mercede publica. Sed hæc leviora fortasse.

Illud quæro, cur tam subito mansuetus in senatu fuerit, cum in edictis tam fuisset ferus. Quid autem attinuerit, L. Cassio²¹, tribuno plebis fortissimo & constantissimo civi, mortem denuntiare, si in senatum venisset: D. Carfulenum, bene de republica sentientem, e senatu vi & minis mortis expellere: Tib. Canutium, a quo erat honestissimis contentio- nibus & sæpe, & jure vexatus, non templo solum, verum etiam aditu prohibere Capitolii. Cui senatus-consulto ne intercederent, verebatur? De supplicatione, credo, M. Lepidi, clarissimi viri. Atque id erat periculum, de cuius honore extraordinario²² quotidie aliquid cogitabamus, ne ejus usitatus honores

²⁰ *Nulla contumelia est, quam facit dignus*] M. Antonii Triumviri sententia, quam reprehendit Cicero, quid significet, curve illam Cicero reprehenderit, alterum jam seculum apertur, ex quo in questione fuit. Vexillum errandi, inquit J. F. Gronovius, omnibus fustulit Quintilianus, lib. 15. Instituit, cap. 3. Deinde postquam recensuit Hadriani Cardinalis, Erasmi, Jul. Scaligeri, Cameracii, Turnebi, Rami, Muræti, Barriæti, Srebei, Gifanii, Scip. Gentilia,

Schæftri, Scioppii, Salustii de isto loco sententias, suam subiicit. Quæ omnia, si eo animo est, lege apud ipsum, *Observat.* lib. 111. cap. 8.

²¹ *L. Cassio*] Fratri ejus Cassii, qui Cafarem occiderat, epist. 2. lib. xii. Famil. & epist. 2. lib. xiv. ad Attic. *Man.*

²² *De cuius honore extraordinario*] Vere dicitur quam postea Lepidum ornatum esse summis honoribus a senatu indicat epistola ad eum, lib. x. Fam. *Idem.*

honos impediretur. Ac, ne sine causa videretur edixisse, ut senatus adesset, cum de republica relaturus fuisset, allato nuntio de legione quarta, mente concidit; & fugere festinans, S. C. de supplicatione²³ per discessionem²⁴ fecit, cum id factum esset antea nunquam.

X. Quæ vero profectio postea? quod iter paludati? quæ vitatio oculorum, lucis, urbis, fori? quam misera fuga? quam œeda? quam turpis? Præclara tamen senatus-consulta illo ipso die, vespertina²⁵: provinciarum religiosa sortitio: divina vero opportunitas²⁶, ut, quæ cuique apta esset, ea cuique obveniret. Præclare igitur facitis, Tribuni plebis, qui de præsidio consulum²⁷, senatusque referatis: meritoque vestro maximas vobis gratias omnes & agere, & habere debemus. Qui enim carere metu & periculo possumus in tanta hominum cupiditate & audacia? Ille autem homo afflictus, & perditus, quæ de se expectat judicia graviora, quam amicorum suorum? Familiarissimus ejus, mihi homo conjunctus, L. Lentulus, & P. Naso, omni carens cupiditate, nullam se habere provinciam, nullam Antonii sortitionem fuisse judicaverunt. Quod idem fecit L. Philippus, vir patre, avo, majoribus suis dignissimus. In eadem sententia fuit homo summa integritate atque innocentia M. Turranius. Idem fecit Sp. Oppius. Ipsi etiam, qui, amicitiam M. Antonii veriti, plus ei tribuerunt, quam fortasse vellent, M. Piso, meus necessarius, & vir, & civis egregius, parique innocentia M. Vehilius, senatus auctoritati se obtemperaturos esse dixerunt.

Quid ego de L. Cinna loquar? cujus spectata multis magnique rebus singularis integritas minus admirabilem fecit hujus honestissimi facti gloriam: qui omnino provinciam neglexit: quam item magno animo & constanti C. Cestius repudiavit. Qui sunt igitur reliqui, quos fors divina²⁸ delectet?

L.

²³ *De supplicatione*] Lepidi.

²⁴ *Per discessionem*] Serius enim res confecta esset, si, ut mos erat, singuli Senatoris sententiam dividerent. *Idem.*

²⁵ *Vespertina*] S. C. ante ortum, aut post occasum solis facta, rara non fuisse docet M. Varro apud Gellium. *Ferris.*

²⁶ *Divina vero opportunitas*] Jocatur: id est, minime divina, sed vitio & arte facta, ut, quæ cuique apta esset, ea cuique obveniret. *Manus.*

²⁷ *Consulibus*] Designatorum.

²⁸ *Fors divina*] Et hic jocatur in sortem vitio factam. *Manus.*

L. Antonius, & M. Antonius. O felicem utrumque! nihil enim maluerunt. C. Antonius Macedoniam. Hunc quoque felicem! hanc enim semper habebat in ore provinciam. C. Clavistius Africam. Nihil felicius. Modo enim ex Africa decesserat, & quasi divinus se rediturum, duos legatos Uticæ reliquerat. Deinde M. Iccius Siciliam, Q. Cassius Hispaniam. Non habeo, quid suspicer. Dnarum credo provinciarum sortes minus divinas fuisse.

XI. O C. Cæsar, (adolescens appello) quam tu salutem reipublicæ attulisti? quam improvisam? quam repentinam? Qui enim hæc fugiens fecerit, quid faceret insequens? Etenim in concione dixerat, se custodem fore urbis: usque ad Kalendas Majas ad urbem exercitum habiturum. O præclarum custodem ovium (ut ajunt) lupum! Custosne urbis, an direptor & vexator esset Antonius? Et quidem se introiturum in urbem dixit, exiturumque cum vellet. Quid illud? nonne audiente populo, sedens pro æde Castoris, dixit, nisi qui vicisset, victurum neminem?

Hodierno die primum, Patres conscripti, longo intervallo in possessionem libertatis pedem ponimus: cujus quidem ego, quoad potui, non modo defensor, sed etiam conservator fui. Cum autem id facere non possem, quievi: nec abjecte, nec sine aliqua dignitate, casum illum temporum & dolorem tuli. Hanc vero teterrimam belluam quis ferre posset, aut quomodo? Quid est in Antonio, præter libidinem, crudelitatem, petulantiam, audaciam? Ex his totus conglutinatus est: nihil apparet in eo ingenuum, nihil moderatum, nihil pudens, nihil pudicum.

Quapropter, quoniam res in id discrimen adducta est, utrum ille poenas reipublicæ luat, an nos serviamus: aliquando, per deos immortales! Patres conscripti, patrium animum, virtutemque capiamus, ut aut libertatem propriam Romani & generis, & nominis recuperemus, aut mortem servituti anteponamus. Multa, quæ in libera civitate ferenda non essent, tulimus, & perpessi sumus: alii spe recuperandæ libertatis, alii vivendi nimia cupiditate. Sed, si illa tulimus, quæ nos necesse-

necessitas ferre coegit, quæ vis quædam pene fatalis: quæ tamen ipsa non tulimus²⁹: etiamne hujus impuri latronis feremus teterrimum, crudelissimumque dominatum?

XII. Quid hic faciet, si poterit, iratus, qui cum succedere nemini posset³⁰, omnibus bonis fuerit inimicus? quid hic victor non audebit, qui nullam adeptus victoriam, tanta scelera post Cæsar's interitum fecerit? refertam ejus domum exhausserit? hortos compilarit? ad se ex his omnia ornamenta transtulerit? cædis & incendiorum causam quaesierit ex funere³¹? duobus aut tribus senatus-consultis, bene & e publica factis, reliquas res ad lucrum, prædamque revocaverit? vendiderit immunitates? civitates liberaverit? provincias universas ex imperii populi Romani jure sustulerit? exules reduxerit? falsas leges C. Cæsar's nomine, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curaverit, earumque rerum omnium domesticum mercatum instituerit? populo Romano leges imposuerit? armis & præsidiiis populum & magistratus foro excluderit? senatum stiparit armatis? armatos in cella Concordiæ, cum senatum haberet, incluserit? ad legiones Brundisium cucurrerit? ex his optime sentientes centuriones jugulaverit? cum exercitu Romam sit ad interitum nostrum, & ad disperditionem urbis venire conatus? Atque is ab hoc impetu abstractus consilio & copiis Cæsar's, consensu veteranorum, virtute legionum, ne fortuna quidem fractus minuit audaciam: nec ruerè demens, nec furere desinit. In Galliam mutilatum ducit exercitum: cum una legione, & ea vacillante, L. fratrem³² exspectat: quo neminem reperire potest sui similiorem. Ille autem ex mirmillone³³ dux, ex gladiatore imperator, quas fecit strages, ubicunque posuit vestigia? Cædit greges armentorum, reliquique pecoris, quocunque na-

Tom. VI.

K k k

ctus

²⁹ Quæ tamen ipsa non tulimus | Jugum anno, quo & Consul Marcus, & prætor Cæsar's servituti, occiso tyranno, dejecimus. Man. jus. Idem.

³⁰ Posset | Jure. Idem.

³¹ Ex funere | Cum Cæsar'em funebri laudans oratione, populum cum facibus impulit ad domos Cassii, & Bruti. Idem.

³² Lucium fratrem | Natu minimum ex tribus. Fuert autem Tribuus pl. eodem

³³ Ex mirmillone | Ex gladiatore. Gladiatorum nomina fuere, Retiarii, Mirmillones, Thracæ, Secutores. Pugnaverat Lucius in Asia Mirmillo cum Thracæ. Hæc enim duo genera componi solere, ostendit ille versus Ausonii: Quis Mirmilloni composuit equitatus?

non? Thys. Vide Phil. 5. 6. 7. Idem.

Stus est: epulantur milites: ipse autem se, ut fratrem imitetur, obruit vino: vastantur agri: diripiuntur villae: matresfamilias, virgines, pueri ingenui abripiuntur, militibus traduntur. Haec eadem, quacunquē exercitum duxit, fecit M. Antonius.

XIII. His vos terribilibus fratribus portas aperietis? hos unquam in urbem recipietis? non, tempore oblato, ducibus paratis, animis militum incitatis, populo Romano conspirante, Italia tota ad libertatem recuperandam excitata, deorum immortalium beneficio utemini? Nullum erit tempus, hoc amissio: a tergo, a fronte, a lateribus tenebitur. Si in Galliam venerit, non ille armis solum, sed etiam nostris decretis urgendus est. Magna vis est, magnum nomen unum & idem sentientis senatus. Videtis resertum forum, populumque Romanum ad spem recuperandae libertatis erectum? qui longo intervallo cum frequentes hic videt nos, tum sperat etiam liberos convenisse.

Hunc ego diem expectans, M. Antonii scelerata arma vitavi, tum, cum ille in me absentem invehens, non intelligebat, ad quod tempus me & meas vires reservarem. Si enim illi tum caedis initium a me quaerenti respondere voluissem, nunc reipublicae consulere non possem. Hanc vero natus facultatem, nullum tempus, Patres conscripti, dimittam, neque diurnum, neque nocturnum, quin de libertate populi Romani, de dignitate vestra quod cogitandum sit, cogitem: quod agendum, atque faciendum, id non modo non recusam, sed appetam etiam, atque deposcam. Hoc feci semper, dum licuit: intermisi, quoad non licuit. Jam non solum licet, sed etiam necesse est: nisi servire malimus, quam, ne serviamus, armis, animisque decernere. Dii immortales nobis haec praesidia dederunt: urbi Caesarem, Brutum Galliae. Si enim ille urbem opprimere potuisset statim: si Galliam tenere paulo post: optimo cuique pereundum, reliquis esset servendum.

XIV. Hanc igitur occasionem oblatam tenete, per deos immor-

* Viri. Lamb. nomen

mortales! Patres conscripti, & amplissimi orbis terrae consilii principes vos esse aliquando recordamini. Signum date populo Romano, consilium vestrum non deesse reipublicae, quoniam ille virtutem suam non defuturam esse profiteretur. Nihil est, quod moveam vos. Nemo est tam stultus, qui non intelligat, si indormierimus huic tempori, non modo crudelem, superbamque dominationem nobis, sed ignominiosam etiam, & flagitiosam ferendam esse. Nostis insolentiam Antonii, nostis amicos, nostis totam domum. Libidinosis, petulantibus, impuris, impudicis, aleatoribus, ebriis fervire, ea est summa miseria, summo dedecore conjuncta. Quod si jam (quod dii omen avertant) fatum extremum reipublicae venit: quod gladiatores nobiles faciunt, ut honeste decumbant, faciamus nos, principes orbis terrarum, gentiumque omnium, ut cum dignitate potius cadamus, quam cum ignominia serviamus. Nihil est detestabilius dedecore, nihil foedius servitute. Ad decus & libertatem nati sumus; aut haec teneamus, aut cum dignitate moriamur.

Nimium diu teximus, quid sentiremus: nunc jam apertum est: omnes jam patefecerunt, in utramque partem quid sentiant, quid velint. Sunt impii cives, pro caritate reipublicae multi: pro multitudine bene sentientium, admodum pauci: quorum opprimendorum dii immortales incredibilem reipublicae potestatem & fortunam dederunt. Ad ea enim praesidia, quae habemus, jam accedunt consules summa prudentia, virtute, concordia, multos menses de populi Romani libertate commentati, atque meditati. His auctoribus & ducibus, diis juvantibus, nobis vigilantibus & multum in posterum providentibus, populo Romano consentiente, erimus profecto liberi brevi tempore. Jucundiorum autem faciet libertatem servitutis recordatio.

XV. Quas ob res, quod tribuni plebis verba fecerint, ut senatus Kalendis Januariis tuto haberi, sententiaeque de summa republica libere dici possint: de ea re ita censeo, Ut C. Paullus, A. Hirtius, consules designati, dent operam, ut senatus Kalendis Januariis tuto haberi possit: quodque edi-

„ Etum D. Bruti, imperatoris, consulis designati, optime de
 „ republica meriti, propositum sit, senatum existimare, D.
 „ Brutum, imperatorem, consulem designatum, optime de
 „ republica mereri, cum senatus auctoritatem, populique
 „ Romani libertatem, imperiumque defendat. Quodque Gal-
 „ liam provinciam citeriorem, optimorum & fortissimorum
 „ virorum, amicissimorum populo Romano civium, exerci-
 „ tumque in senatus potestate retineat, id eum, exercitum-
 „ que ejus, municipia, colonias provincia Galliae, recte at-
 „ que ordine, exque republica fecisse, & facere. Senatum ad
 „ summam rempublicam pertinere arbitrari, a D. Bruto &
 „ ab L. Planco, imperatoribus, consulibus designatis, item-
 „ que a cæteris, qui provincias obtinent, obtineri ex lege
 „ Julia, quoad ex senatus-consulto cuique eorum successum
 „ sit: eosque dare operam, ut ea provinciae, exercitusque in
 „ senatus populique Romani potestate, praesidioque reipublicae
 „ sint. Cumque opera, virtute, consilio C. Caesaris, summo-
 „ que consensu militum veteranorum, qui ejus auctoritatem
 „ secuti, reipublicae praesidio sunt, & fuerunt; & a gravissi-
 „ mis periculis populus Romanus defensus sit, & hoc tempo-
 „ re defendatur: cumque legio Martia Albæ confisterit, in
 „ municipio fidelissimo & fortissimo, seseque ad senatus au-
 „ thoritatem, populique Romani libertatem contulerit: quod
 „ pari consilio, eademque virtute legio quarta usq, L. Egna-
 „ tullejo duce, cive egregio, senatus auctoritatem, populique
 „ Romani libertatem defendat, ac defenderit: senatui magnæ
 „ curæ esse, ac fore, ut pro tantis eorum in rempublicam
 „ meritis honores eis habeantur, gratiaque referantur. Sena-
 „ tui placere, uti C. Panfa, A. Hirtius, consules designati,
 „ cum magistratum inissent, si eis videretur, primo quoque
 „ tempore de his rebus ad hunc ordinem referrent, ita ut e
 „ republica, fideque sua videretur.

IN

I N
 M. ANTONIUM.
 AD QUIRITES.
 PHILIPPICA IV.
 ARGUMENTUM.

Exponit in concione, quæ acta sint in Senatu: Caesarem &
 D. Brutum effert laudibus: populum ad libertatem cohortatur.
 MANUT.

Obscurum in hac oratione nihil est, nihil, quod possit lecto-
 rem retardare, modo Latine sciat, neque ignoret qua de re a-
 gatur.

I.

Requentia vestrum incredibilis, Quirites, con-
 cioque tanta, quantam meminisse non vi-
 deor, & alacritatem mihi summam defenden-
 dae reipublicae affert, & spem recuperandae.
 Quaquam animus quidem mihi nunquam de-
 fuit, tempora defuerunt: quæ simulac pri-
 mum aliquid lucis ostendere visa sunt, princeps vestrae liber-
 tatis defendendae fui. Quod si ante facere conatus essem, nunc
 facere non possem. Hodierno enim die, Quirites, ne medio-
 crem rem actam arbitremini, fundamenta jacta sunt reliqua-
 rum actionum. Nam est hostis a senatu nondum verbo ap-
 pellatus, sed re jam judicatus Antonius.

Nunc vero multo sum erectior, quod vos quoque illum
 hostem esse tanto consensu, tantoque clamore approbavistis.
 Neque enim, Quirites, fieri potest, ut non aut ii sint im-
 pii, qui contra consulem exercitus comparaverunt: aut ille
 hostis, contra quem jure arma sumpta sunt. Hanc igitur du-
 bita-

„ Etum D. Bruti, imperatoris, consulis designati, optime de
 „ republica meriti, propositum sit, senatum existimare, D.
 „ Brutum, imperatorem, consulem designatum, optime de
 „ republica mereri, cum senatus auctoritatem, populique
 „ Romani libertatem, imperiumque defendat. Quodque Gal-
 „ liam provinciam citeriorem, optimorum & fortissimorum
 „ virorum, amicissimorum populo Romano civium, exerci-
 „ tumque in senatus potestate retineat, id eum, exercitum-
 „ que ejus, municipia, colonias provincia Galliae, recte at-
 „ que ordine, exque republica fecisse, & facere. Senatum ad
 „ summam rempublicam pertinere arbitrari, a D. Bruto &
 „ ab L. Planco, imperatoribus, consulibus designatis, item-
 „ que a cæteris, qui provincias obtinent, obtineri ex lege
 „ Julia, quoad ex senatus-consulto cuique eorum successum
 „ sit: eosque dare operam, ut ea provinciae, exercitusque in
 „ senatus populique Romani potestate, praesidioque reipublicae
 „ sint. Cumque opera, virtute, consilio C. Caesaris, summo-
 „ que consensu militum veteranorum, qui ejus auctoritatem
 „ secuti, reipublicae praesidio sunt, & fuerunt; & a gravissi-
 „ mis periculis populus Romanus defensus sit, & hoc tempo-
 „ re defendatur: cumque legio Martia Albæ confisterit, in
 „ municipio fidelissimo & fortissimo, seseque ad senatus au-
 „ thoritatem, populique Romani libertatem contulerit: quod
 „ pari consilio, eademque virtute legio quarta usq, L. Egna-
 „ tullejo duce, cive egregio, senatus auctoritatem, populique
 „ Romani libertatem defendat, ac defenderit: senatui magnae
 „ curae esse, ac fore, ut pro tantis eorum in rempublicam
 „ meritis honores eis habeantur, gratiaque referantur. Sena-
 „ tui placere, uti C. Panfa, A. Hirtius, consules designati,
 „ cum magistratum inissent, si eis videretur, primo quoque
 „ tempore de his rebus ad hunc ordinem referrent, ita ut e
 „ republica, fideque sua videretur.

IN

IN
 M. ANTONIUM.
 AD QUIRITES.
 PHILIPPICA IV.
 ARGUMENTUM.

Exponit in concione, quae acta sint in Senatu: Caesarem &
 D. Brutum effert laudibus: populum ad libertatem cohortatur.
 MANUT.

Obscurum in hac oratione nihil est, nihil, quod possit lecto-
 rem retardare, modo Latine sciat, neque ignoret qua de re a-
 gatur.

I.

Requentia vestrum incredibilis, Quirites, con-
 cioque tanta, quantam meminisse non vi-
 deor, & alacritatem mihi summam defenden-
 dae reipublicae affert, & spem recuperandae.
 Quaquam animus quidem mihi nunquam de-
 fuit, tempora defuerunt: quae simulac pri-
 mum aliquid lucis ostendere visa sunt, princeps vestrae liber-
 tatis defendendae fui. Quod si ante facere conatus essem, nunc
 facere non possem. Hodierno enim die, Quirites, ne medio-
 crem rem actam arbitremini, fundamenta jacta sunt reliqua-
 rum actionum. Nam est hostis a senatu nondum verbo ap-
 pellatus, sed re jam judicatus Antonius.

Nunc vero multo sum erectior, quod vos quoque illum
 hostem esse tanto consensu, tantoque clamore approbavistis.
 Neque enim, Quirites, fieri potest, ut non aut ii sint im-
 pii, qui contra consulem exercitus comparaverunt: aut ille
 hostis, contra quem jure arma sumpta sunt. Hanc igitur du-
 bita-

bitationem, quam nulla erat, tamen ne qua posset esse, senatus hodierno die sustulit. C. Caesar, qui rempublicam, libertatemque vestram suo studio, consilio, patrimonio denique tutatus est, & turatur, maximis senatus laudibus ornatus est.

Laudo, laudo vos, Quirites, cum gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis, vel pueri potius. Sunt enim facta ejus immortalitatis; nomen, ætatis. Multa meminimus, multa audivimus, multa legimus: nihil ex omnium seculorum memoria tale cognovi. Qui, cum servitute premeremur, & in dies malum cresceret, præsidium nihil haberemus, capitale & pestiferum a Brundisio M. Antonii reditum timeremus: hoc insperatum omnibus consilium, incognitum certe, cepit, ut exercitum invictum ex paternis militibus conduceret, Antonique furor, crudelissimis consiliis incitatum, a perniciæ reipublicæ averteret.

II. Quis est enim, qui hoc non intelligat, nisi Caesar exercitum paravisset, non sine exitio nostro futurum Antonii reditum fuisse? Ita enim se recipiebat ardens odio vestri, cruentus sanguine civium Romanorum, quos Suesæ, quos Brundisii occiderat, ut nihil, nisi de reipublicæ perniciæ cogitaret. Quod autem erat præsidium salutis, libertatisque vestræ, si C. Caesaris, fortissimorum sui patris militum, exercitus non fuisset? Cujus de laudibus & honoribus, qui ei pro divinis & immortalibus meritis divini, immortalesque debentur, mihi senatus assensus paulo ante decrevit, ut primo quoque tempore referretur. Quo decreto quis non perspicit Antonium hostem esse judicatum? Quem enim appellare possumus eum, contra quem qui exercitus ducunt, iis senatus arbitratur singulares exquirendos honores?

Quid legio Martia? quæ mihi videtur divinitus ab eo deo traxisse nomen, a quo populum Romanum generatum accepimus. Non ipsa suis decretis prius, quam senatus, hostem judicavit Antonium? Nam, ille si non hostis: qui consulem reliquerunt, hostes necesse est judicemus. Præclara & luculenta reclamazione vestra factum pulcherrimum Martialium com-
pro-

probassis: qui se ad senatus auctoritatem, ad libertatem vestram, ad universam rempublicam contulerunt: hostem illum, & latronem, & parricidam patriæ reliquerunt: nec solum id animose & fortiter, sed considerate etiam, sapienterque fecerunt. Albæ constiterunt, in urbe opportuna, munita, propinqua, fortissimorum virorum, fidelissimorum civium, atque optimorum. Hujus Martiæ legionis legio quarta imitata virtutem, duce L. Egnatulejo, quem senatus merito paulo ante laudavit, C. Caesaris exercitum persecuta est.

III. Quæ expectas, M. Antoni; judicia graviora? Caesar fertur in cælum, qui contra te exercitum comparavit. Laudantur exquisitissimis verbis legiones, quæ te reliquerunt, quæ a te accessitæ sunt: quæ essent, si te consulem quam hostem maluisses, tua: Quarum legionum fortissimum, verissimumque judicium confirmat senatus, comprobat universus populus Romanus: nisi forte vos, Quirites, consulem, non hostem, judicatis Antonium. Sic arbitrabar, Quirites, vos judicare, ut ostenditis. Quid? municipia, colonias, præfecturas, num aliter judicare censetis? Omnes mortales una mente consentiunt: omnia arma eorum, qui hæc salva velint, contra illam pestem esse capienda. Quid? D. Bruti judicium, Quirites, quod ex hodierno ejus edicto perspicere potuistis, num cui tandem contemnendum videtur? Recte & vere negatis, Quirites. Est enim quasi deorum immortalium beneficio & munere datum reipublicæ Brutorum genus & nomen ad libertatem populi Romani vel constituendam, vel recipiendam. Quid igitur D. Brutus de M. Antonio judicavit? exclusit provincia: exercitu obstitit: Galliam totam hortatur ad bellum, ipsam sua sponte suoque judicio excitatam. Si consul Antonius: Brutus hostis. Si conservator reipublicæ Brutus: hostis Antonius. Num igitur, utrum horum sit, dubitare possumus?

IV. Atqui, ut vos una mente, unaque voce dubitare vos negatis: sic modo decrevit senatus, D. Brutum optime de reipublica mereri, cum senatus auctoritatem, populi que Romani libertatem, imperiumque defenderit. A quo defenderit? nempe ab hoste. Quæ est enim alia laudanda defensio? Dein-
ceps

ceps laudatur provincia Gallia, meritoque ornatur verbis amplissimis a senatu, quod resistat Antonio. Quem si consulem illa provincia putaret, neque eum reciperet; magno scelere se adstringeret. Omnes enim in consulis jure & imperio debent esse provincia. Negat hoc D. Brutus imperator, consul designatus, natus reipublica civis: negat Gallia, negat cuncta Italia, negat senatus, negatis vos. Quis igitur illum consulem nisi latrones putant? quanquam ne ii quidem ipsi, quod loquuntur, id sentiunt: nec a judicio omnium mortalium, quamvis impii, nefarii que sint, sicut sunt, dissentire possunt. Sed spes rapiendi atque prae-dandi obcaecat animos eorum: quos non bonorum donatio, non agrorum assignatio, non illa infinita hasta satiavit: qui sibi urbem, qui bona & fortunas civium ad praedam proposuerunt: qui, dum sit quod rapiant, quod auferant, nihil sibi defuturum abitantur: quibus M. Antonius (o dii immortales, avertite & detestamini, quaeso, hoc omen!) urbem se divisurum esse promisit. Ita vero, Quirites, ut precamini, eveniat, hujusque amentiae poena in ipsam, familiamque ejus recidat, quod ita futurum esse confido. Jam enim non solum homines, sed etiam deos immortales ad rempublicam conservandam arbitror consensisse. Sive enim prodigiis, atque portentis dii immortales nobis futura praedicunt; ita sunt aperte denuntiata, ut & illi poena, & libertas nobis appropinquet: sive tantus consensus omnium, sine impulsu deorum esse non potuit; quid est, quod de voluntate caelestium dubitare possimus? Reliquum est, Quirites, ut vos in ista sententia, quam praevobis fertis, perseveretis.

V. Faciam igitur, ut imperatores instructa acie solent: quanquam paratissimos milites ad praeliandum videant, ut eos tamen adhortentur: sic ego vos ardentis & erectos ad libertatem recuperandam cohortabor. Non est, non est vobis, Quirites, cum eo hoste certamen, quocum aliqua pacis conditio esse possit. Neque enim ille servitutem vestram, ut antea, sed jam iratus sanguinem concupiscit. Nullus ei ludus videtur esse jucundior, quam cruor, quam caedes, quam ante oculos trucidatio civium. Non est vobis, Quirites, res cum scele-

scelerato homine, atque nefario, sed cum immani, tetraque bellua: quae quoniam in foveam incidit, obruatur. Si enim illinc emerferit, nullius supplicii crudelitas erit reculanda. Sed tenetur, premitur, urgetur, nunc iis copiis, quas habemus: mox iis, quas paucis diebus novi consules comparabunt. Incumbite in causam, Quirites, ut facitis. Nunquam vester consensus major in ulla causa fuit: nunquam tam vehementer cum senatu confociati fuistis. Nec mirum. Agitur enim non qua conditione victuri, sed victurine simus, an cum supplicio, ignominiaque perituri.

Quanquam mortem quidem omnibus natura proposuit; crudelitatem mortis & dedecus virtus propulsare solet; quae propria est Romani generis & seminis. Hanc retinete, quaeso, Quirites, quam vobis tanquam hereditatem majores vestri reliquerunt. Quanquam omnia alia incerta sunt, caduca, mobilia: virtus est una altissimis defixa radicibus: quae nunquam ulla vi labefactari potest, nunquam demoveri loco. Hac majores vestri primum universam Italiam devicerunt: deinde Carthaginem exciderunt, Numantiam everterunt, potentissimos reges, bellicosissimas gentes in ditionem hujus imperii redegerunt.

VI. Ac majoribus quidem vestris, Quirites, cum eo hoste res erat, qui haberet rempublicam, curiam, ararium, consensum & concordiam civium, rationem aliquam, si res ita tulisset, pacis & foederis: hic vester hostis vestram rempublicam oppugnat, ipse habet nullam: senatum, id est, orbis terrae consilium, delere gestit, ipse consilium publicum nullum habet: ararium vestrum exhaustit, suum non habet. Nam concordiam civium qui habere potest, nullam cum habeat civitatem? Pacis vero quae potest esse cum eo ratio, in quo est incredibilis crudelitas, fides nulla?

Est igitur, Quirites, populo Romano, victori omnium gentium, omne certamen cum excuratore, cum latrone, cum Spartaco. Nam, quod se similem esse Catilina gloriari solet: scelere par est illi, industria inferior. Ille cum exercitum nullum habuisset, repente conflavit: hic cum exercitum, quem

450 *IN M. ANTONIUM*
accepit, amisit. Ut igitur Catilinam diligentia mea, senatus auctoritate, vestro studio, & virtute fregistis: sic Antonii nefarium latrocinium vestra cum senatu concordia tanta, quanta nunquam fuit, felicitate & virtute exercituum, ducumque vestrorum, brevi tempore oppressum audietis. Equidem, quantum cura, labore, vigiliis, auctoritate, consilio eniti, atque efficere potero, nihil pratermittam, quod ad libertatem vestram pertinere arbitrabor. Neque enim id pro vestris in me amplissimis beneficiis sine scelere facere possum. Hodierno autem die primum, referente viro fortissimo, vobisque amicissimo, hoc M. Servilio, collegisque ejus, ornatissimis viris, optimis civibus, longo intervallo, me auctore & principe, ad ipem libertatis exarsumus.

451
IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA V.
ARGUMENTUM.

Obsidente Murinam Antonio, non modo sine senatus auctoritate, sed invito etiam senatu, qui Galliam citeriorem D. Bruto, jam antea a Cesare datam, post ejus necem confirmaverat, novi Consules Pansa, & Hirnius Kalendis Jan. primo consularis die, convocato de more senatu, non solum de Murinae obsidione, sed omnino de tota rep. deque honoribus & premiis bene de rep. meritorum ac merentium, de quibus XIII. Kal. S. C. factum erat, retulerunt. Quod ad Murinam attinuit, censuit is, qui sententiam primus rogatus est, mittendos ad Antonium legatos, qui agerent cum eo, ut ab ejus urbis obsidione desisteret. Cicero autem, suo loco rogatus, turpe & indignum dicit esse senatus ac populi Romani majestate, ad eum legatos de pace mittere, de quo ante paucos dies, tanquam de hoste, gravissima & severissima judicia idem senatus fecerit. Decreeverat enim XIII. Kal. Jan. quo die habitam esse verriam orationem diximus, ut de honoribus Cesaris & Bruti, qui temp. privato consilio defendendam susceperant, deque premiis Marria & Quarra legionum, que, Antonio relicto, ad Casarem se contulerant, primo quoque tempore novi consules referrent. Deinde vehementer incubuit Cicero, ut hostis judicaretur Antonius, & ea decernerentur de honoribus & premiis, que senatus ex novorum consulum relatione decoris sibi placere ostenderat. Senatus eo die nihil decrevit; sed triduo post mittendos omnino censuit, qui Antonio nunciarent, ne consulem designatum oppugnaret, ne Murinam obsideret, ne provinciam depopularetur, ne delectus haberet, esset in senatus populi que Romani potestate. MAN.

L I I z I. Nihil

450 *IN M. ANTONIUM*
accepit, amisit. Ut igitur Catilinam diligentia mea, senatus auctoritate, vestro studio, & virtute fregisset: sic Antonii nefarium latrocinium vestra cum senatu concordia tanta, quantum cura, labore, vigiliis, auctoritate, consilio eniti, atque efficere potero, nihil prætermittam, quod ad libertatem vestram pertinere arbitrabor. Neque enim id pro vestris in me amplissimis beneficiis sine scelere facere possum. Hodierno autem die primum, referente viro fortissimo, vobisque amicissimo, hoc M. Servilio, collegisque ejus, ornatissimis viris, optimis civibus, longo intervallo, me auctore & principe, ad ipem libertatis exarsumus.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE LIBROS Y PUBLICACIONES

IN

451
IN
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA V.
ARGUMENTUM.

Obsidente Mutinam Antonio, non modo sine senatus auctoritate, sed invito etiam senatu, qui Galliam citeriorem D. Bruto, jam antea a Cesare datam, post ejus necem confirmaverat, novi Consules Pansa, & Hirnius Kalendis Jan. primo consularis die, convocato de more senatu, non solum de Mutinae obsidione, sed omnino de tota rep. deque honoribus & premiis bene de rep. meritorum ac merentium, de quibus XIII. Kal. S. C. factum erat, retulerunt. Quod ad Mutinam attinuit, censuit is, qui sententiam primus rogatus est, mittendos ad Antonium legatos, qui agerent cum eo, ut ab ejus urbis obsidione desisteret. Cicero autem, suo loco rogatus, turpe & indignum dicit esse senatus ac populi Romani majestate, ad eum legatos de pace mittere, de quo ante paucos dies, tanquam de hoste, gravissima & severissima judicia idem senatus fecerit. Decreeverat enim XIII. Kal. Jan. quo die habitam esse verriam orationem diximus, ut de honoribus Cesaris & Bruti, qui temp. privato consilio defendendam susceperant, deque premiis Marci & Quarta legionum, que, Antonio relicto, ad Casarem se contulerant, primo quoque tempore novi consules referrent. Deinde vehementer incubuit Cicero, ut hostis judicaretur Antonius, & ea decernerentur de honoribus & premiis, que senatus ex novorum consulum relatione decorum sibi placere ostenderat. Senatus eo die nihil decrevit; sed triduo post mittendos omnino censuit, qui Antonio nunciarent, ne consulem designatum oppugnaret, ne Mutinam obsideret, ne provinciam depopularetur, ne delectus haberet, esset in senatus populi que Romani potestate. MAN.

LII z

I. Nihil

I.

Nihil unquam longius his Kalendis Januariis mihi visum est, Patres conscripti: quod idem intelligebam per hos dies univertique vestrum videri. Qui enim bellum cum republica gerunt, hunc diem non exspectabant. Nos autem tum, cum maxime consilio nostro subvenire communi saluti oporteret, in senatum non vocabamur. Sed querelam prætorum dierum sustulit oratio consulum: qui ita locuti sunt, ut magis exoptata Kalendæ Januariæ, quam sera esse videantur. Atque ut oratio consulum animum meum erexit, spemque attulit non modo salutis conservandæ, verum etiam dignitatis pristinæ recuperandæ: sic me perturbasset ejus sententiæ, qui primus¹ rogatus est, nisi vestræ virtuti, constantiaque considerem.

Hic enim vobis, Patres conscripti, dies illuxit, hæc potestas data est, ut, quantum virtutis, quantum constantiæ, quantum gravitatis in hujus ordinis consilio esset, populo Romano declarare possentis. Recordamini, qui dies nudius tertius decimus fuerit, quantus consensus vestrum, quanta virtus, quanta constantia: quantam fitis a populo Romano laudem, quantam gloriam, quantam gratiam consecuti. Atque illo die, Patres conscripti, ea constituistis, ut vobis nihil jam sit integrum, nisi aut honesta pax, aut bellum necessarium. Pacem vult M. Antonius? arma ponat, roget, deprecetur. Neminem æquiorum me reperiet: cui, dum se civibus impiis commendat, inimicus esse, quam amicus, maluit. Nihil est profecto, quod dari possit bellum gerenti: erit fortasse aliquid, quod concedi possit roganti.

II. Legatos vero ad eum mittere, de quo gravissimum & severissimum judicium nudius tertius decimus feceritis, non jam levitatis est, sed, ut, quod sentio, dicam, dementiæ. Primum duces eos laudavistis, qui contra illum bellum privato consilio suscepissent: deinde milites veteranos, qui cum ab Antonio in colonias essent deducti, illius beneficio libertatem populi

¹ Qui primus] Q. Fufius Calenus, socii Panfæ, & procurator Antonii. Ferrar.

populi Romani anteposuerunt. Quid? legio Martia: quid? quarta, cur laudantur? si enim consulem suum reliquerunt, vituperandæ sunt: si inimicum reipublicæ, jure laudantur. Atqui cum consules nondum haberetis, decrevistis, ut & de præmiis militum, & de honoribus imperatorum primo quoque tempore referretur. Placet eodem tempore præmia constituere iis, qui contra Antonium arma ceperunt, & legatos ad Antonium mittere: ut jam pudendum sit, honestiora decreta esse legionum, quam senatus. Siquidem legiones decreverunt senatum defendere contra Antonium: senatus decernit legatos ad Antonium. Utrum hoc est confirmare militum animos, an debilitare virtutem? Hoc dies duodecim profecerunt, ut quem nemo, præter Cotylam², tum inventus sit, qui defenderet, is habeat jam patronos etiam consulares³? Qui utinam omnes ante me sententiam rogarentur! quanquam suspicor, quid dicturi sunt quidam eorum, qui post me rogabuntur. Facilius contra dicerem, si quid videretur. Est enim opinio, decreturum aliquem M. Antonio illam ultimam Galliam, quam Plancus obtinet. Quid est aliud, omnia ad bellum civile hosti arma largiri? primum nervos belli, pecuniam infinitam, qua nunc eget: deinde equitatum⁴, quantum velit. Equitatum dico? dubitabit, credo, gentes barbaras secum adducere. Hoc qui non videt, excors est: qui, cum videt, decernit, impius. Tu civem sceleratum & perditum, Gallorum & Germanorum exercitu, pecunia, peditatu, equitatu, copiis instrues? Nullæ istæ excusationes sunt: Meus amicus est. Sit patriæ prius. Meus cognatus. An potest cognatio ulla proprior esse, quam patriæ, in qua parentes etiam continentur? Mihi pecuniam attribuit. Cupio videre, qui id audeat dicere. Quid autem agatur, cum aperuero, facile erit statuere, quam sententiam dicatis, aut quam sequamini.

III. Agitur, utrum M. Antonio facultas detur opprimendæ reipub-

² Cotylam] L. Varium Cotylam, millicium, qui tum affuit in senato, postea profectus est Mutinam ad Antonium, eumque legatum ad senatum Antonium remisit. Infra Phil. 8. Mem.
³ Consulares] Consulatum gesserat Calenus cum Varius. Idem.
⁴ Pecuniam... equitatum] Quibus abundabat Gallia ulterior. Ferrar.

reipublicæ, cædis faciendæ honorum, diripiendæ urbis, agrorum suis latronibus condonandi, populum Romanum servitute opprimendi: an horum nihil facere ei liceat. Dubitate quid agatis. At non cadunt hæc in Antonium. Hoc ne Cotyla quidem dicere auderet. Quid enim in eum non cadit? qui, cuius acta se defendere dicit, ejus eas leges pervertit, quas maxime laudare poteramus. Ille paludes⁵ siccare⁶ voluit: hic omnem Italiam moderato homini, L. Antonio, dividendam dedit. Quid? hanc legem populus Romanus accepit? quid? per auspicia ferre potuit? Sed augur verecundus, sine collegis⁷ de auspiciis. Quamquam illa auspicia non egent interpretatione augurum. Jove enim tonante cum populo agi non esse fas, quis ignorat? Tribuni plebis tulerunt de provinciis contra acta Cæsaris: ubi biennium, iste sexennium. Num etiam hanc legem populus Romanus accepit? quid? promulgata fuit? quid? nonne ante lata, quam scripta? nonne ante factum vidimus, quam futurum quisquam est suspicatus?

Ubi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi poenæ recenti lege Junia & Licinia? possuntne hæc leges rata esse sine interitu legum reliquarum? Eccei potestas in forum insinuandi⁸ fuit? quæ porro illa tonitrua? quæ tempestas? ut, si auspicia M. Antonium non moverent, sustinere tamen eum ac ferre potuisset tantam vim tempestatum, imbris, ac turbinum, mirum videretur. Quam legem igitur se augur dicit tulisse, non modo tonante Jove, sed prope cælesti clamore prohibente, hanc dubitabit contra auspicia latam confiteri? Quid? quod cum eo collega tulit, quem ipse fecit suaminatione vitiosum⁹, nihilne ad auspicia bonus augur pertinere arbitratus est?

IV. Sed auspicioꝝ nos fortasse erimus interpretes, qui sumus

⁵ Ille paludes] Suetonius: Siccare Pœninas paludes, emittere Fucinum lacum, viminibus a mari Júpiter per Apronini artem ad Tibicim asper, solis agentem, atque militanteria, mox percutit. Maucius.

⁶ Siccare] Ut augures patrimonium populi Romani. Idem.

⁷ Sine collegis] Agit, & interpretatur.

Idem.

⁸ In forum insinuandi] Omnes enim aditus Antonius clauserat, ut cui obnucciare, aut intercedere liceret. Reprehenditur, ut per vim lata lex de dividendis agris a septemviris: quam postea sustulit senatus, Phil. VI. de XI. Idem.

⁹ Vitiosum] Vicio creatus. Dicitur supra.

mus ejus collegæ. Num ergo etiam armorum interpretes querimus? Primum omnes fori aditus ita septi sunt, ut etiam si nemo obstaret armatus, tamen, nisi septis revulsis¹⁰, introiri in forum nullo modo posset. Sic vero erant disposita præsidia, ut quomodo hostium aditus urbe prohibentur, castellis & operibus ab ingressione fori populum ita, tribunosque plebis propulsari videres. Quibus de causis eas leges, quas M. Antonius tulisse dicitur, omnes censeo per vim & contra auspicia latas, iisque legibus populum non teneri. Si quam legem de actis Cæsaris confirmandis, deve dictatura in perpetuum tollenda, deve coloniis in agros deducendis, tulisse M. Antonium dicitur; easdem leges de integro, ut populum teneant, salvis auspiciis ferri placet. Quamvis enim leges bonas vitiose, per vimque tulerit; tamen hæc leges non sunt habendæ: omnique audacia gladiatoris amentis auctoritate nostra repudianda est.

Illa vero dissipatio pecuniæ publicæ serenda nullo modo est, per quam septies millies falsis percriptionibus¹¹, donationibusque avertit: ut portenti simile videatur, tantam pecuniam populi Romani tam brevi tempore perire potuisse. Quid? illi immanes quæstus, serendine, quos M. Antonii tota exhaust domus? Decreta falsa vendebat: regna, civitates, immunitates, in æs, accepta pecunia, jubeat incidere. Hæc se ex commentariis Cæsaris, quorum ipse auctor erat, agere dicebat. Calebant in interiore ædium parte totius reipublicæ numina: mulier, sibi felicior, quam viris¹², auctionem provinciarum, regnorumque faciebat: restituebantur exules, quasi lege, sine lege: quæ nisi auctoritate senatus rescinduntur, quoniam ingressi in spem reipublicæ recuperandæ sumus, imago nulla liberæ civitatis relinquetur.

Neque

¹⁰ Septis revulsis] Nam & in foro, dum habebantur comitia, septa quædam erant, quo invocabantur Tribus suffragium latæ: ita vero ea septa disposuerat Antonius, ut omnes aditus occuparent. Fav.

¹¹ Falsis percriptionibus] In tabulis, quæ erant ad ædem Opis, quantum cuique pecuniæ Cæsar dari voluisset, perscriptis, cum

id non esset in commentariis Cæsaris: eaque pecunia collegam suum Dolabellam corripit: ut ad Artic. lib. xvi. scripius. Ep. vero 1. lib. xxi. Fam. Maucius.

¹² Sibi felicior, quam viris] Diximus jam, eccisio esse duos Falvii viros, Clodium & Curionem. Idem.

Neque solum commentariis commentitiis, chirographisque venalibus innumerabilis pecunia congesta in illam domum est, cum, quæ vendebat Antonius, ea se ex actis Cæsaris agere diceret: sed senatus etiam consulta, pecunia accepta, falsa referebat, syngraphæ obsignabantur: senatus-consulta, nunquam facta, tanquam facta ad ærarium referebantur. Hujus turpitudinis testes erant etiam extræ nationes. Fœdera interea facta: regna data: populi, provinciæque liberatæ: earumque rerum falsæ tabulæ, gemente populo Romano, toto Capitolio figebantur. Quibus rebus tanta pecunia una in domo coactervata est, ut, si hoc genus in unum redigatur, non sit pecunia populo Romano defutura.

V. Is legem etiam judiciariam tulit, homo castus atque integer: judiciorum, & juris auctor. In quo nos fefellit. Antesignanos, & manipulares, & Alaudas¹³, judices se constituisse dicebat. At ille legit aleatores, legit exules, legit Græcos. O confessum judicum præclarum! o dignitatem consilii admirandam! avert animus apud consilium illud pro reo dicere. Cydam Cretensem, portentum insulæ, hominem audacissimum & perditissimum: sed fac ita non esse; num Latine scit? num est ex judicum genere & forma? num leges nostras, moreve novit? num denique homines? Est enim Creta vobis notior, quam Roma Cydæ. Delectus autem, & notatio judicum¹⁴ etiam in nostris civibus haberi solet. Gortynium vero judicem quis novit, aut quis nosse potuit? Nam Lysidem Atheniensem plerique novimus: est enim Phædri, philosophi nobilis, filius: homo præterea festivus, ut ei cum M. Curio, confessore eodem & collusore, facillime possit convenire.

Quæro igitur, si Lysides citatus judex non responderit, excuseturque Areopagites esse, nec debere eodem tempore Romæ & Athenis res judicare: accipietne excusationem is, qui quæstioni præerit, Græculi judicis, modo palliati¹⁵, modo toga-

¹³ Alaudas] Vide Philipp. I. cap. 8.

¹⁴ Notatio judiciorum] Quid sit notatio, docet auctor ad Herennium: Notatio est cum aliquis natura certis describitur signis. Inde

facile quoque colligi potest, quid sit in præcedentibus judicium forma. Græv.

¹⁵ Palliati] Athenis. Togati, Romæ. Mætiæ.

togati? An Atheniensium antiquissimas leges¹⁶ negliget? Qui porro ille confessus, dii boni? Cretensis judex, isque nequissimus. Quem ad hunc reus alleget? quomodo accedat? dura natio est. At Athenienses misericordes. Puto ne Curium quidem esse crudelem, qui quotidie periculum fortunæ faciat¹⁷. Sunt item lecti judices, qui fortasse excusabuntur: habent enim legitimam excusationem, exilii causa solum vertisse, nec esse postea restitutos. Hos ille demens judices legisset: horum nomina ad ærarium detulisset: his magnam partem reipublicæ credidisset, si ullam speciem reipublicæ cogitavisset?

VI. Atque ego de notis judicibus dixi. Quos minus nostis, nolui nominare: salutatores, citharistas, totum denique comifationis Antonianæ chorum, in tertiam decuriam judicum scitote esse conjectum. Hæc causa, cur lex tam egregia, tamque præclara maximo imbri, tempestate, ventis, procellis, turbinibus, inter fulmina & tonitrua ferretur, ut eos judices haberemus, quos socios ad epulas¹⁸ hospites habere nemo velit. Scelerum magnitudo, conscientia maleficiorum, direptio ejus pecuniæ, cujus ratio in æde Opis confecta est, hanc tertiam decuriam excogitavit: nec ante turpes judices quæsti, quam honestis judicibus nocentium salus desperata est.

Sed illud os, illam impuritatem cœni fecisse, ut hos judices legere auderet! quorum lectione duplex imprimeretur reipublicæ dedecus: unum, quod tam turpes judices essent: alterum, quod patefactum, cognitumque esset, quam multos in civitate turpes haberemus. Hanc ergo & reliquas ejusmodi leges, etiam si sine vi, salvis auspiciis, essent rogatæ, censuram tamen abrogandas. Nunc vero cur abrogandas censuram, quas judico non rogatas?

An illa non gravissimis ignominiiis, monumentisque hujus ordinis ad posteritatis memoriam sunt notanda, quod unum M. Antonium in hac urbe post conditam urbem palam secum habuit armatos? quod neque reges fecerunt, neque ii, qui, re-

Tom. VI.

M m m

gibus

¹⁶ Antiquissimas leges] Quæ vetant, qui Areopagita sit, in alia civitate judicem esse. Idem.

¹⁷ Periculum fortunæ quotidie faciat] Al-

ludit ad aleatorem, qui in alea singulis momentis periculum fortunæ subit. Herodot.

¹⁸ Socios ad epulas] Voces illas recidunt. Faernus, Muretus, Manutius, Lambinus.

gibus exactis, regnum occupare voluerunt. Cinnam meminisse Syllam: modo Casarem. Hi enim tres post civitatem a L. Bruto liberatam postulerunt, quam universa republica: Non possum affirmare, nullis telis eos stipatos fuisse: hoc dico, nec multis, & occultis. At hanc pestem agmen armatorum sequebatur: Clastivus, Mustela, Tiro, gladios ostentantes, sui similes greges ducebant per forum: certum agminis locum tenebant barbari sagittarii. Cum autem erat ventum ad ædem Concordiæ, gradus complebantur, lecticæ¹⁹ collocabantur: non quo ille scuta occulta esse vellet, sed ne familiares, si scuta ipsi ferrent, laborarent.

VII. Illud vero terribilissimum non modo auditu, sed etiam aspectu, in cella Concordiæ collocari armatos, latrones, ficiarios: de templo carcerem fieri: operis valvis Concordiæ, cum inter sublellia fenestrentur latrones, patres conscriptos sententias dicere. Huc etiam nisi venirem Kalend. Septemb. fabros se missurum, & domum meam disturbaturum esse dixit. Magna res, credo, agebatur. De supplicatione²⁰ referebat. Veni postridie: ipse non venit. Locutus sum de republica: minus equidem libere, quam mea consuetudo; liberius tamen, quam periculi minæ postulabant. At ille homo vehemens & violentus, qui hanc consuetudinem²¹ libere dicendi excluderet, (fecerat enim hoc idem maxima cum laude L. Piso xxx diebus ante me) inimicitias mihi denunciavit: adesse in senatu iussit a. d. XIII. Kalendas Octobris. Ipse interea decem & septem dies* de me in Tiburtino Scipionis declamavit, sitim quærens. Hæc enim ei causa esse declamandi solet.

Cum is dies, quo me adesse iusserat, venisset, tum vero agmine quadrato in ædem Concordiæ venit, atque in me absentem orationem ore impurissimo evomuit. Quo die, si per amicos mihi cupienti in senatum venire licuisset, cædis initium

¹⁹ Lecticæ] Scutis referebat. M. Ant. Ferr. Pisonæ Kalendis Sext. ut infra, & Phil. I. & ep. 2. lib. 212. Fam. Idem.

²⁰ De supplicatione] Ad inactum Cesaris. Vult. Græc. Cæsaris supplicatio, quam declamatio videtur] de me

²¹ Hanc consuetudinem] Induram a L.

tium fecisset a me. Sic enim statuerat. Cum autem mel gladium scelere imbuisset, nulla res ei finem cadendi, nisi defatigatio & satietas, attulisset. Etenim aderat L. frater, gladiator Asiaticus; qui mirmillo Mylasis depugnat²²: sanguinem nostrum stiebat, suum in illa gladiatoria pugna multum profuderat. Hic pecunias nostras æstimabat: possessiones notabat, & urbanas, & rusticas: hujus mendicitas, aviditate conjuncta, in fortunas nostras imminere: dividebat agros, quibus, & quos volebat: nullus aditus erat privato, nulla æquitatis deprecatio. Tantum quisque habebat possessor, quantum reliquerat divisor Antonius. Quæ quanquam, si leges irritas feceritis, rata esse non possunt, tamen separatim suo nomine notanda censeo, judicandumque, nullos septemvros fuisse: nihil placere ratum esse, quod ab iis actum diceretur.

VIII. M. vero Antonium quis est, qui civem possit judicare potius, quam terribilissimum & crudelissimum hostem, qui pro æde Castoris sedens, audiente populo Romano, dixerit, nisi victorem, victurum neminem? Num putatis, Patres conscripti, dixisse eum minacius, quam facturum fuisse? Quid vero, quod in concione dicere ausus est, se, cum magistratu abisset, ad urbem futurum cum exercitu? introiturum, quotiescunque vellet? quid erat aliud, nisi denunciare populo Romano servitutem? Quod autem ejus iter Brundisium? quæ festinatio? quæ spes, nisi ut ad urbem, vel in urbem potius exercitum maximum adduceret? Qui autem electus centurionum? quæ effrenatio impotentis animi? Cum ejus promissis legiones fortissimæ reclamassent, domum ad se venire iussit centuriones, quos bene de republica sentire cognoverat: eosque ante pedes suos, uxorisque suæ, quam secum gravis imperator ad exercitum duxerat, jugulari coegit. Quo animo hunc futurum fuisse censeis in nos, quos oderat, cum in eos, quos nunquam viderat, tam crudelis fuisset? & quam avidum in pecuniis locupletium, qui pauperum sanguinem concupisset? quorum ipso-

M m m z rum

²² Mylasis depugnat] Pro. fortiter pugnavit. Laudare videtur Lucium, sed vituperat: occidit enim sine causa cognitam, & familiarem suam. Mylasa, neutri generis, ut Artaxata, Tigranocerta, Ecbatana, Comans, Alahanda, Hierosolyma. Urbs Asiae fuit in Caria. Idem.

rum bona, quantacunque erant, statim comitibus suis, com-potoribusque descripsit.

Atque ille furens infesta jam patriæ signa Brundisio inferebat: cum C. Cæsar deorum immortalium beneficio, divini animi, ingenii, consilii magnitudine, quanquam sua sponte, eximiaque virtute, tamen approbatione auctoritatis meæ, colonias patriæ adiit: veteranos milites convocavit: paucis diebus exercitum fecit: incitatos latronis impetus retardavit. Postea vero, quam legio Martiæ ducem præstantissimum vidit, nihil egit aliud, nisi, ut aliquando liberi essemus: quam est imitata quarta legio.

IX. Quo ille nuntio audito²³, cum senatum vocasset, adhibuissetque consularem, qui sua sententia C. Cæsarem hostem judicaret, repente concidit. Post autem neque sacrificiis sollempnibus²⁴ factis, neque votis nuncupatis, non profectus est, sed profugit paludatus. At quo? in provinciam firmissimorum & fortissimorum civium: qui illum, ne si ita quidem venisset, ut nullum bellum inferret, ferre potuissent: impotentem, iracundum, contumeliosum, superbum, semper poscentem, semper rapientem, semper ebrium. At ille, cujus ne pacatam quidem nequitiam quisquam ferre posset, bellum intulit provinciæ Galliæ, circumfedit Mutinam, firmissimam & splendidissimam populi Romani coloniam: oppugnat D. Brutum, imperatorem, consulem designatum, civem non sibi, sed nobis & reipublicæ natum.

Ergo Annibal hostis, civis Antonius? quid ille fecit hostiliter, quod hic non aut fecerit, aut faciat, moliat, & cogitet? Totum iter Antonii quid habuit, nisi depopulationes, vastationes, cædes, rapinas? quas non faciebat Annibal, quia multa ad usum reservabat. At hi, qui in horam viverent, non modo de fortunis & de bonis civium, sed ne de utilitate quidem sua cogitaverunt. Ad hunc (dii boni!) legatos mitti placet? norunt isti homines formam reipublicæ, jura belli, exempla majorum? cogitant, quid populi Romani majestas,

²³ Nuntio audito J. De quarta legione. Vide Philipp. III.

²⁴ Solempnibus J. Philipp. III.

jestas, quid senatus severitas postulet? Legatos decernis: si ut depreceris, contemnet: si ut imperes, non audiet: denique quamvis severa legatis mandata dederimus, nomen ipsum legatorum, hunc, quem videmus, populi Romani resinguet ardorem: municipiorum, atque Italiæ frangat animos. Ut mittam hæc, quæ magna sunt: certe ista legatio moram & tarditatem afferet bello. Quamvis dicant, quod quosdam audio dicturos: Legati proficiantur; bellum nihilominus paratur: tamen legatorum nomen ipsum & animos molliet, & belli celeritatem morabitur.

X. Minimis momentis, Patres conscripti, maximæ inclinationes temporum fiunt, cum in omni casu reipublicæ, tum in bello, & maxime civili: quod opinione plerumque, & fama gubernatur. Nemo quæret, quibuscumque mandatis legatos miserimus: nomen ipsum legationis ultro missæ, timoris esse signum videbitur. Recedat a Mutina, desinat oppugnare Brutum, decedat ex Gallia: non est verbis rogandus, cogendus est armis. Non enim ad Annibalem mittimus, ut a Sagunto recedat, ad quem miserat olim senatus P. Valerium Flaccum & Q. Babium Tampilum: qui, si Annibal non pareret, Carthaginem ire jussi sunt. Nostros legatos quo jubeamus ire, si non paruerit Antonius? Ad nostrum civem mittimus, ne imperatorem, ne coloniam populi Romani oppugnet? Itane vero? hoc per legatos rogandus est? Quid interest, per deos immortales! utrum hanc urbem oppugnet, an hujus urbis propugnaculum, coloniam populi Romani, præsidii causa collocatam? Belli Punicæ secundi, quod contra majores nostros Annibal gessit, causa fuit Sagunti oppugnatio. Recte ad eum legati missi. Mittebantur ad Pœnum, mittebantur pro Annibalis hostibus, nostris sociis. Quid simile tandem? nos ad civem mittimus, ne imperatorem populi Romani, ne exercitum, ne coloniam circumfedit, ne oppugnet, ne agros depopuletur, ne sit hostis? Age, si paruerit, hoc cive uti aut volumus, aut possumus?

XI. Ante diem XIII. Kalendas Januarii, decretis vestris eum concidistis: constituistis, ut hæc ad vos Kalend. Jan. referren-

ferrentur, quæ referri videtis, de honoribus & præmiis bene de republica meritorum & merentium: quorum principem judicavistis eum, qui fuit, C. Cæsarem, qui M. Antonii imperus nefarios ab urbe in Galliam avertit: deinde milites veteranos, qui primi Cæsarem secuti sunt; tum illas caelestes, divinatque legiones, Martiam & quartam, quibus, cum consulem suum non modo reliquissent, sed bello etiam persequerentur, honores & præmia spondidistis: eodemque die D. Bruti, præstantissimi civis, edicto allato atque proposito, factum ejus collaudastis: quodque ille bellum privato consilio susceperat, id vos auctoritate publica comprobastis.

Quid igitur illo die aliud egistis, nisi ut hostem judicaretis Antonium? his vestris decretis aut ille vos æquo animo adpicere poterit, aut vos illum sine summo dolore videbitis? Exclust illum a republica, distraxit, segregavit non solum fecit ipsius, sed etiam, ut mihi videtur, fortuna quædam reipublicæ. Qui si legatis paruerit, Romamque redierit: num quando perditis civibus vexillum, quo concurrant, defuturum putatis? Sed hoc minus vereor. Sunt alia, quæ magis timeam, & cogitem. Nunquam parebit ille legatis. Novi hominis insaniam, arrogantiam: novi perditæ consilia amicorum, quibus ille est deditus.

Lucius quidem frater ejus, utpote qui peregre depugnavit, familiam ducit. Sit per se ipse sanus, quod nunquam erit; per hos esse ei tamen non licebit. Teretur interea tempus: belli apparatus refrigerent. Unde est adhuc bellum, nisi ex retardatione, & mora? Ut primum post discessum latronis, vel potius desperatam fugam, libere senatus haberi potuit; semper flagitavi, ut convocaremur. Quo die primum convocati sumus, cum designati consules non adessent, jeci, sententia mea, maximo vestro consensu, fundamenta reipublicæ, ferri omnino, quam decuit; nec enim ante potui: sed tamen si ex eo tempore dies nullus intermissus esset, bellum profecto nullum haberemus. Omne malum nascens facile opprimitur: inveteratum fit plerumque robustius. Sed tum expectabantur Kalendæ Januaria: fortasse non recte.

XII.

* Vid. Grut. alia 20: quæ nunquam parabit

XII. Verum præterita omitamus. Etiamne hanc moram afferemus, dum proficiantur legati? dum revertantur? quorum expectatio dubitationem belli afferet. Bello autem dubio, quod potest studium esse delectus? Quamobrem, Patres conscripti, legatorum mentionem nullam censere faciendam: rem administrandam arbitror sine ulla mora, & confestim gerendam: tumultum decerni, justitium edici, saga sumi dico oportere, delectum haberi, sublatis vacationibus in urbe & in Italia, præter Galliam²⁵, tota. Quæ si erunt facta, opinio ipsa & fama vestræ severitatis obruet scelerati gladiatoris amentiam. Sentiat sibi bellum cum republica esse susceptum: experietur contentientis senatus nervos atque vires. Nam nunc quidem partium contentionem esse dicitur. Quarum partium? alteri victi sunt, alteri sunt e mediis C. Cæsaris partibus. Nisi forte Cæsaris partes a Pansa & Hirtio consulibus, & a filio C. Cæsaris oppugnari putamus. Hoc vero bellum non est ex defensione partium, sed ex nefaria spe perditissimorum civium excitatum: quibus bona, fortunæque nostræ notatæ sunt, & jam ad cujusque opinionem distributæ²⁶.

Legi epistolam Antonii, quam ad quendam septemvirum, capitalem hominem, collegam suum, miserat. *Quid concupiscas, tu videris; quod concupiveris, certe habebis.* Hem, ad quem legatos mittamus: cui bellum morem inferre: qui ne fortis quidem fortunas nostras destinavit, sed libidini cujusque nos ita addixit, ut ne sibi quidem quidquam integrum, quod non alicui promissum jam sit, reliquerit. Cum hoc, Patres conscripti, bello, bello, inquam, decertandum est, idque confestim. Legatorum tarditas repudianda est.

Qua-

²⁵ Præter Galliam] In Gallia non potest delectus haberi, quia in illa cum suis copiis erat Antonius & Brutus. Græc.

²⁶ Ad cujusque opinionem distributa] Magni apud me est, & esse debet apud omnes, veterum librorum auctoritas: verum tamen sic ab his omnibus, hoc quidem in loco, dissentire cogor, ut conjectura mea vehementer delectet, quippe quæ nec ab antiquis litterarum vestigiis discedit longius, & mentem Ciceronis, nisi fallor, attingat. Quis enim

non vider, sententiam effici meliorem, si legetur, opinionem, quam si, opinionem? cum præsertim sequentium verborum, quæ ex Antonii recitantur epistola, testimonio comprobetur: *Quid concupiscas, tu videris; quod concupiveris, certe habebis.* Hæc quidem opinio est, non opinio, ut etiam paulo post: *Libidini cujusque nos ita addixit.* Itaque, sustinentur sententia, opinio, opinio retinco libenter, ut sincerum; opinionem, opinio mea depravatam, rejiciendum puto. Manu.

Quapropter, ne multa nobis quotidie decernenda sint: consulis totam rempublicam commendandam censeo, hisque permittendum, ut rempublicam defendant, provideantque, ne quid republica detrimenti accipiat: censeoque, ut iis, qui in exercitu Antonii sunt, ne sit ea res fraudi, si ante Kalendas Febr. ab eo discesserint. Hæc si censueritis, Patres conscripti, brevi tempore libertatem populi Romani, auctoritatemque vestram recuperabitis. Sin autem lenius agetis, tamen eadem, sed fortasse serius, decernetis. De republica quod retulistis²⁷, satis decrevisse videor.

XIII. Altera res est de honoribus: de quibus deinceps intelligo esse dicendum. Sed qui ordo in sententiis rogandis servari solet, eundem tenebo in viris fortibus honorandis. A Bruto igitur, consule designato, more majorum capiamus exordium: cujus ut superiora omittam, quæ sunt maxima illa quidem, sed adhuc hominum magis judiciis, quam publice laudata: quibusnam verbis ejus laudes hujus ipsius temporis consequi possumus? Neque enim ullam mercedem tanta virtus, præter hanc laudis gloriæque, desiderat. Qua etiam si careat, tamen sit se ipsa contenta, atque in memoria gratorum civium, tanquam in luce, posita lætetur. Laus igitur iudicii, testimonique vestri tribuenda Bruto est. Quamobrem his verbis, Patres conscripti, senatus-consultum faciendum censeo:

» Cum D. Brutus, imperator, consul designatus, provinciam
 » Galliam in senatus populique Romani potestate teneat:
 » cumque exercitum tantum, tam brevi tempore, summo
 » studio municipiorum, coloniarumque provincie Gallie opti-
 » me de republica meritis, merentisque conscripserit, compa-
 » raris: id eum recte, & ordine, exque republica fecisse: id-
 » que D. Bruti præstantissimum meritum in rempublicam se-
 » natui, populoque Romano gratum esse, & fore. Itaque se-
 » natum, populumque Romanum existimare, D. Bruti, im-
 » peratoris, consulis designati opera, consilio, virtute, in-
 » credibilique studio & consensu provincie Gallie, reipublicæ
 » difficillimo tempore esse subventum.

Huic

²⁷ Quod retulistis] Alii, quoad. Id est, ad omnia que retulistis. Manut.

Huic tanto merito Bruti, Patres conscripti, tantoque in rempublicam beneficio, quis est tantus honos, qui non debeatur? Nam si M. Antonio patuisset Gallia, si oppressis municipiis, & coloniis imparatis, in illam ultimam Galliam penetrare potuisset: quantus reipublicæ terror impenderet? Dubitaret, credo, homo amentissimus, atque in omnibus consiliis præceptis & devius, non solum cum exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate barbaræ bellum inferre nobis: ut ejus furorem ne Alpium quidem muro cohibere possemus. Hæc igitur habenda gratia est D. Bruto, qui illum, nondum interposita auctoritate vestra, suo consilio atque iudicio, non ut consulem recepit, sed, ut hostem, arcuit Gallia; seque obsideri, quam hanc urbem, maluit. Habeat ergo hujus tanti facti, tamque præclari, decreto vestro testimonium sempiternum: Galliaque, quæ semper præsidet atque præsedet huic imperio, libertatique communi, merito, vereque laudetur, quod se suasque vires non tradidit, sed opposuit Antonio.

XIV. Atque etiam M. Lepido²⁸ pro ejus egregiis in rempublicam meritis decernendos honores quam amplissimos censeo. Semper ille populum Romanum liberum voluit, maximumque signum illo die dedit voluntatis & iudicii sui, cum, Antonio diadema Cæsari imponente, se avertit, gemituque & moestitia declaravit, quantum haberet odium servitutis: quam populum Romanum liberum cuperet: quam illa, quæ tulerat, temporum magis necessitate, quam iudicio tulisset. Quanta vero is moderatione usus sit in illo tempore civitatis, quod post mortem Cæsaris consecutum est, quis nostrum oblivisci potest? Magna hæc: sed ad majora properat oratio.

Quid enim (o dii immortales!) admirabilius omnibus gentibus, quid optatius populo Romano accidere potuit, quam, cum bellum civile maximum esset²⁹, cujus belli exitum omnes timeremus, sapientia ejus³⁰ id potius extingui, Tom. VI. N n n quam

²⁸ M. Lepido] Citerioris Hispanie proconsuli, in quam tamen nondum pervenerat, sed in Gallia Narbonensi, cognita reipublicæ perturbacione, mirabatur. Idem. ²⁹ Cum bellum civile maximum esset] Post ³⁰ Sapiencia ejus] Alii, sapientia etiam. Lambinus hoc: ejus, nec etiam agnoscit. Quod Grævio probatur.

quam armis, & ferro rem in discrimen adducere? Quod si eadem ratio Cæsaris fuisset, in illo tetro miseroque bello: ut omittam patrem, duos Cn. Pompeji, summi & singularis viri, filios incolumes haberemus: quibus certe pietas fraudi esse non debuit. Utinam omnes M. Lepidus servare potuisset! facturum fuisse declaravit in eo, quod potuit; cum Sextum Pompejum restituit civitati, maximum ornamentum reipublicæ, clarissimum monumentum clementiæ suæ. Gravis illa fortuna populi Romani, grave fatum. Pompejo enim patre, quod imperii populi Romani lumen fuit, extincto, interfectus est patris simillimus filius. Sed omnia mihi videntur deorum immortalium iudicio expiata, Sex. Pompejo reipublicæ conservato.

XV. Quam ob causam justam atque magnam, & quod periculosissimum civile bellum, maximumque, humanitate & sapientia sua M. Lepidus ad pacem concordiamque convertit, senatus-consultum his verbis censeo perscribendum. „ Cum a „ M. Lepido, imperatore, pontifice maximo, sæpenumero „ reipublica & bene, & feliciter gesta sit, populusque Roma- „ nus intellexerit, ei dominatum regium maxime displicere: „ cumque ejus opera, virtute, consilio, singularique clemen- „ tia & mansuetudine bellum acerbissimum civile sit restin- „ tum: Sextusque Pompejus, Cnei filius, Magnus, hujus ordi- „ nis auctoritate ab armis discesserit, & a M. Lepido, im- „ peratore, pontifice maximo, summa senatus, populi que Ro- „ mani voluntate civitati restitutus sit: senatum, populumque „ Romanum, pro maximis, plurimisque in reipublicam M. „ Lepidi meritis, magnam spem in ejus virtute, auctoritate, „ felicitate, reponere otii, pacis, concordia, libertatis: e- „ jusque in reipublicam meritorum senatum populumque Ro- „ manum memorem fore, eique statuam equestrem inauratam „ in Rostris, aut quo alio loco in foro vellet, ex hujus or- „ dinis sententia statui placere. Qui honos, Patres conscri- „ pti mihi maximus videtur, primum, quia justus est: (non enim solum datur propter spem temporum reliquorum, sed pro amplissimis meritis redditur) nec vero cuiquam possimus com- „ memo-

memorare hunc honorem a senatu tributum iudicio senatus soluto, & libero.

XVI. Venio ad C. Cæsarem, Patres conscripti, qui nisi fuisset, quis nostrum esse potuisset? Advolabat ad urbem a Brundisio homo impotentissimus, ardens odio, animo hostili in omnes bonos, cum exercitu, Antonius. Quid hujus audacia & sceleri poterat opponi! nondum ullos duces habebamus, non copias: nullum erat consilium publicum, nulla libertas: danda cervices erant crudelitati nefaria: fugam quaerebamus omnes, quæ ipsa exitum non habebat.

Quis tum nobis, quis populo Romano obtulit hunc divinum adolescentem, deus? qui, cum omnia ad perniciem nostram pessifero illi civi paterent, subito præter spem omnium exortus, prius confecit exercitum, quem furori M. Antonii opponeret, quam quisquam hoc eum cogitare suspicaretur. Magni honores habuit Cn. Pompejo, cum esset adolescens: & quidem jure. Subvenit enim reipublicæ: sed ætate multo robustior, & militum ducem quaerentium studio paratior, & in alio genere belli. Non enim omnibus Syllæ causa grata. Declarat multitudo proscriptorum, tot municipiorum maxima calamitates. Cæsar autem annis multis minor, veteranos, cupientes jam requiescere, armavit: eam complexus est causam, quæ esset senatui, quæ populo, quæ cunctæ Italiæ, quæ diis omnibus gratissima. Et Pompejus ad L. Syllæ maximum imperium, victoremque exercitum accessit: Cæsar se ad neminem adjunxit: ipse princeps exercitus facienda, & præsidii comparandi fuit. Ille in adversariorum partibus agrum Picenum habuit inimicum: hic ex Antonii amicis, sed amicioribus libertati, contra Antonium confecit exercitum. Illius opibus Syllæ regnavit: hujus præsidio Antonii dominatus oppressus est. Demus igitur imperium Cæsari: sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri non potest. Sit pro prætoris eo jure, quo qui optimo. Qui honos, quanquam est magnus illi ætati, tamen ad necessitatem rerum querendarum, non solum ad dignitatem valet. Itaque illa quæramus, quæ vix hodierno die consequemur.

XVII. Sed sæpe spero fore, hujus adolescentis ornandi, honorandique, & nobis, & populo Romano potestatem. Hoc autem tempore ita cenfeo decernendum. „ Quod C. Cæsar, Caji „ filius, pontifex, pro prætor, summo reipublicæ tempore „ milites veteranos ad libertatem populi Romani cohortatus „ sit, eosque conscripserit: quodque legio Martia, quartaque, „ summo studio, optimoque in rempublicam consensu, C. Cæ- „ sare duce & auctore, rempublicam, libertatem populi Ro- „ mani defendant, defenderint: & quod C. Cæsar, pro præ- „ tore Galliæ provinciæ cum exercitu subsidio profectus sit: „ equites, sagittarios, elephantos in suam, populique Roma- „ ni potestatem redegerit, difficillimoque reipublicæ tempore „ saluti, dignitatique populi Romani subvenerit: ob eas cau- „ sas senatus placere, C. Cæsarem, Caji filium, pontificem, „ propriatorem, senatorem esse, sententiamque loco prætorio „ dicere; ejusque rationem, quemcumque magistratum peter, „ ita haberi, ut haberi per leges liceret, si anno superiore „ quaestor fuisset.

Quid est enim, Patres conscripti, cur eum non quam pri- mum amplissimos honores capere cupiamus? Legibus enim an- nalis cum grandioræ ætatem ad consulatum constituiebant, adolescentiæ temeritatem verebantur. C. Cæsar ineunte ætate docuit, ab excellenti, eximiaque virtute progressum ætatis ex- pectari non oportere. Itaque majores nostri, veteres illi, ad- modum antiqui, leges annales non habebant: quas multis post annis attulit ambitio, ut gradus essent petitionis inter æqua- les. Ita sæpe magna indoles virtutis prius, quam reipublica prodesse potuisset, extincta est. At vero apud antiquos, Rul- li, Decii, Corvini, multi que alii: recentiore autem memo- ria superior Africanus, T. Flaminus, admodum adolescentem consules facti, tantas res gesserunt, ut populi Romani impe- rium auxerint, nomen ornarint. Quid Macedo Alexander? cum ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, noane ter- tio & tricesimo anno mortem obiit? quæ est ætas nostris le- gibus decem annis minor, quam consularis. Ex quo judicari potest, virtutis esse, quam ætatis, cursum celerioræ.

XVIII.

XVIII. Nam quod si, qui Cæsari invident, simulant se ti- mere: ne verendum quidem est, ut tenere se possit, ut mo- derari, ne honoribus nostris elatus intemperantius suis opibus utatur. Ea natura rerum est, Patres conscripti, ut, qui sen- sum veræ gloriæ ceperit, quique se ab senatu, ab equitibus, populoque Romano universo senserit civem carum haberi, sa- lutaremque reipublicæ, nihil cum hac gloria comparandum putet. Utinam C. Cæsari (patri dico) contigisset adolescen- ti, ut esset senatui atque optimo cuique carissimus! quod cum consequi neglexisset: omnem vim ingenii, quæ summa fuit in il- lo, in populari levitate consumpsit. Itaque cum respectum ad senatum & ad bonos non haberet, eam sibi viam ipse patefecit ad opes suas amplificandas, quam virtus liberi populi ferre non possit. Ejus autem filii longe sane diversa ratio: qui cum omnibus est, tum optimo cuique carissimus. In hoc spes li- bertatis posita est: ab hoc accepta jam salus: huic summi honores & exquiruntur, & parati sunt. Cujus igitur singula- rem prudentiam admiramur, ejus stultitiam timeamus? Quid e- nim stultius, quam inutilem potentiam, invidiosas opes, cu- piditatem dominandi præcipitem & lubricam anteferre veræ, gravi, solida gloriæ? An hoc vidit, puer: si ætate proce- serit, non videbit?

At est quibusdam inimicus clarissimis atque optimis civibus. Nullus iste timor esse debet, omnes Cæsar inimicitias reipu- blicæ condonavit: hanc sibi judicem constituit, hanc modera- tricem omnium factorum. Ita enim ad rempublicam accessit, ut eam confirmaret, non ut everteret. Omnes habeo cognitos sensus adolescentis. Nihil est illi republica, nihil vestra au- thoritate gravius, nihil honorum virorum judicio optatius, ni- hil vera gloria dulcius. Quamobrem ab eo non modo nihil timere, sed majora, & meliora expectare debetis: neque in eo, qui ad D. Brutum obsidione liberandum profectus sit, ti- mere, ne memoria maneat domestici doloris, quæ plus apud eum possit, quam salus civitatis. Audebo etiam obligare fi- dem meam, Patres conscripti, vobis, populoque Romano, reique publicæ, quod profecto, cum me nulla vis cogeret, face-

facere non auderem, pertimesceremque in re maxima periculofam opinionem temeritatis: promitto, recipio, spondeo³², Patres conscripti, C. Casarem talem semper fore civem, qualis hodie sit, qualemque eum maxime esse velle & optare debemus. Quæ cum ita sint, de Casare fati hoc tempore dictum habeo.

XIX. Nec vero de L. Egnatulejo, fortissimo & constantissimo cive, amicissimo reipublicæ, silendum arbitror: sed tribuendum testimonium virtutis egregiæ, quod is legionem quartam ad Casarem adduxerit, quæ præsidio consulibus, senatui, populoque Romano, rei que publicæ esset: ob eam causam placere, uti L. Egnatulejo triennium ante legitimum tempus magistratus petere, capere, gerere liceat. In quo, Patres conscripti, non tantum commodum tribuitur L. Egnatulejo, quantum honos. In tali enim re satis est nominari³³.

De exercitu autem C. Casaris ita censeo decernendum: SENATUI placere, militibus veteranis, qui Casaris, pontificis³⁴, auctoritatemque huius ordinis defenderint, atque defendant, his, liberisque eorum militiæ vacationem esse: utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter ambove cognoscerent, qui ager his colonis esset, quo milites veterani deducti essent, qui contra legem Juliam possideretur, ut is militibus veteranis divideretur: de agro Campano separatim cognoscerent, inirentque rationem de commodis militum veteranorum augendis: legionique Martiæ, & legioni quartæ, & iis militibus, qui de legione secunda, xxxv³⁵, ad C. Pansam, A. Hirtium, consules, venissent, suaque nomina dedissent: quod

³² Promitto, recipio, spondeo] Expresse hæc ab eo vel odium in Antonium, vel iudicium erga temp. Promittere autem de altero, præsertim de adolescentem, perpetuam in rebus invariabilibus ratione voluntatem, cuius prudentia fuerit, haud ita multo post Cicero ipse sentit. Scripsit enim ad M. Brutum: Maxime, cum hæc scriberem, affectibus dolere quod, cum me pro adolescentem, ac pro socio, resp. accepisset votum, tunc videtur, quod promissum, præstare posse. Monuit.

³³ Satis est nominari] In hoc honor est. Magistratus ei nunc quidem non tribuitur.

³⁴ Casaris, Pontificis] Videtur deesse, L. Antonium senatus fore. Idem.

³⁵ Secunda, xxxv] Sive, secunda, tripelina quinta. Quia etiam addidit conjunctionem Muretus, secunda, & triginta quinta. Hæc scilicet legiones, ut observat Manutius, cum Antonio de quatuor Macedonicis remanserant: ex his tamen ipsi milites multi ad Pansam, Hirtiumque consules venerant. Propertius dixit Cicero Philipp. III. cap. 12, in Galliano multatorem docere carissimum. Olivetius.

quod iis auctoritas senatus, populi que Romani libertas carissima sit, & fuerit, vacationem militiæ ipsis, liberisque eorum esse placere; extra tumultum Gallicum, Italicumque: easque legiones, bello confecto, missas fieri placere: quantamque pecuniam militibus earum legionum in singulos C. Casar, pontifex, proprætor pollicitus sit, tantam dari placere: utique C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter ambove, rationem agri habeant, qui sine injuria privatorum dividi possit: isque militibus legionis Martiæ, & legionis quartæ ita daretur, assignaretur, ut quibus militibus amplissime dati, assignati essent.

Dixi ad ea omnia, Consules, de quibus retulistis: quæ si erunt sine mora, matureque decreta, facilius apparabitis ea, quæ tempus & necessitas flagitat. Celeritate autem opus est: quæ si essemus usi, bellum, ut sæpe dixi, nullum haberemus.

I N
M. ANTONIUM.

AD QUIRITES.

PHILIPPICA VI.

ARGUMENTUM.

Kalendis Januariis, quo die habita est superior oratio, nihil senatus decrevit: ne postridie quidem, intercedente Salvo Tribuno. Itaque III. Non. Januar. factum est S. C. de Legatis ad Antonium mittendis Pisono, Philippo, & Sulpicio Consularibus. Eodem die productus ad Populum Cicero ab Apulejo Tribuno, quid actum sit in Senatu exposuit, quid sperare liceat, & ad libertatem conservandam hortatur. FERRAT.

I.

ADITA vobis esse arbitror, Quirites, quæ sint acta in senatu, quæ fuerit cuiusque sententia. Res enim ex Kalend. Jan. agitata, paulo ante confecta est: minus quidem illa severe, quam decuit, non tamen omnino dissolute. Mora est allata bello, non causa sublata. Quamobrem, quod quaesivit a me P. Apulejus, homo & multis officiis mihi, & summa familiaritate conjunctus, & vobis amicissimus, ita respondebo, ut ea, quibus non interfuitis, nosse possitis.

Causa fortissimis optimisque consulibus, Kalendis Januariis de republica primum referendi, fuit ex eo, quod XIII. Kalend. Januar. senatus me auctore decrevit. Eo die primum, Quirites, fundamenta facta sunt reipublicæ. Fuit enim longo intervallo ita liber senatus, ut vos aliquando liberi essetis. Quo quidem tempore, etiam si ille dies vitæ finem mihi allatu-

laturus esset, satis magnum ceperam fructum, cum vos universi una mente atque voce iterum a me conservatam esse rempublicam conclamastis. Hoc vestro iudicio tanto, tamque præclaro excitatus, ita Kalendis Januariis veni in senatum, ut meminissem, quam personam impositam a vobis sustinerem. Itaque bellum nefarium illatum reipublicæ cum viderem, nullam moram interponendam insequendi M. Antonium putavi: hominemque audacissimum, qui multis nefariis rebus ante commissis, hoc tempore imperatorem populi Romani oppugnaret, coloniam vestram fidissimam, fortissimamque obsideret, bello censui persequendum: tumultum esse decerni, iustitiam edici, saga sumi, dixi placere: quo omnes acrius, graviusque incumberent ad ulciscendas reipublicæ injurias, si omnia gravissimi belli insignia suscepta a senatu viderent. Itaque hæc sententia, Quirites, sic per triduum valuit, ut, quamquam discessio facta non esset, tamen, præter paucos, omnes mihi assensuri viderentur. Hodierno autem die, nescio qua eis objecta re², remissior senatus fuit. Nam plures eam sententiam secuti sunt, ut, quantum senatus auctoritas, vesterque consensus apud Antonium valiturus esset, per legatos experiremur.

II. Intellego, Quirites, a vobis hanc sententiam repudiari: neque injuria. Ad quem enim legatos? ad eumne, qui pecunia publica dissipata atque effusa, per vim & contra auspicia impositis populo Romano legibus, fugata concione, oblesso senatu, ad opprimendam rempublicam Brundisio legiones arcesserit? ab his relictus cum latronum manu in Galliam irruerit? Brutum oppugnet? Mutinam circumfedeat? Quæ vobis potest cum hoc gladiatore conditionis, aequitatis, legationis esse communitas?

Quamquam, Quirites, non est illa legatio, sed denuntiatio belli, nisi paruerit. Ita enim est decretum, ut si legati ad Annibalem mitterentur. Mittuntur enim qui nuntient, ne op-

Tom. VI.

O o o

pu-

¹ Discessio] Postquam consulares, & principes Senatus dixerant sententias, ut restrangere possent, reliqui patres discedentes in dexteram aut sinistram partem, ostendebant cui sententiae adhererent. Ferrat.

² Nescio qua objecta re] Res ea quæ fuerit, quia senatus dignitatis rationem habere significandum non putat. Fuit enim, ut ex Appiano cognoscitur, matris Antonii, uxoris, filii, amicorum nocturna deprecatio Manutius.

pugnet consulem designatum, ne Mutinam obsideat, ne provinciam depopuletur, ne delectus habeat; sit in senatus populi Romani potestate. Facile vero huic denuntiationi parebit, ut in patrum conscriptorum, atque in vestra potestate sit, qui in sua nunquam fuerit? Quid enim ille unquam arbitrio suo fecit, semper eo tractus, quo libido rapuit, quo levitas, quo furor, quo vinolentia? Semper eum duo dissimilia genera tenuerunt, lenonum & latronum: ita domesticis stupris, forensibus homicidiis delectatur, ut mulieri citius avarissimam paruerit, quam senatui, populoque Romano.

III. Itaque, quod paulo ante feci in senatu, faciam apud vos. Testificor, denuntio, ante prædico, nihil M. Antonium eorum, quæ sunt legatis mandata, facturum: vastaturum agros, Mutinam obsessurum, delectus, qua possit, habiturum. Is est enim ille, qui semper senatus iudicium & auctoritatem, semper voluntatem vestram, potestatemque contempserit. An ille id faciat, quod paulo ante decretum est, ut exercitum citra flumen Rubiconem, qui finis est Gallie, educeret, dum ne propius urbem Romam cc. mill. admoveret? huic denuntiationi ille pareat? ille se fluvio Rubicone cc. mill. circumscriptum esse patiat? Non is est Antonius. Nam si esset, non commississet, ut ei senatus tanquam Annibali initio belli Punici, denuntiaret, ne oppugnaret Saguntum. Quod vero ita avocatur a Mutina, ut ab urbe, tanquam pestifera flamma, arceatur: quam habet ignominiam? quod iudicium senatus? Quid, quod a senatu dantur mandata legatis, ut D. Brutum militesque ejus adeant, iisque demonstrent, summa in rempublicam merita, beneficiaque eorum grata esse senatui, populoque Romano, eisque eam rem magnæ laudi, magnoque honori fore? Passurumne censetis Antonium, introire Mutinam legatos? exire inde tuto? Nunquam patietur, mihi credere. Novi violentiam, novi impudentiam, novi audaciam.

Nec vero de illo, sicut de homine aliquo debemus, sed ut de importunissima bellua, cogitare. Quæ cum ita sint, non omnino dissolurum est, quod decrevit senatus. Habet atrocitatis aliquid legatio: utinam nihil haberet moræ? Nam cum plerif-

plerisque in rebus gerendis tarditas & procrastinatio odiosa est: tum hoc bellum indiget celeritatis. Succurrendum est D. Bruto: omnes undique copie colligendæ: horam eximere nullam in tali cive liberando sine scelere non possumus?

An ille non potuit, si Antonium consulem, si Galliam Antonii provinciam iudicasset, legiones Antonio & provinciam tradere? domum redire? triumphare? primus in hoc ordine, quoad magistratum iniret, sententiam dicere? quid negotii fuit? Sed, cum se Brutum esse meminisset, vestraque libertati natam, non otio suo, quid egit aliud, nisi ut pene corpore suo Gallia prohiberet Antonium? Ad hunc utrum legatos, an legiones ire oportebat? Sed præterita omittamus. Properent legati, quod video esse facturos. Vos saga parate. Est enim ira decretum, ut, si ille auctoritati senatus non paruisset, ad saga iretur. Ibitur: non parebit: nos amissos tot dies rei gerendæ queremur.

IV. Non metuo, Quirites, ne, cum audierit Antonius, me hoc in senatu & in concione confirmasse, nunquam illum futurum in senatus potestate, refellendi mei causa, ut ego nihil vidisse videar, vertat se, senatui pareat. Nunquam faciet: non invidet huic meæ gloriæ: malet, me sapientem a vobis, quam se modestum existimari. Quid? ipse si velit, num etiam L. fratrem passurum arbitramur? Nuper quidem dicitur ad Tibur, ut opinor, cum ei labare M. Antonius videretur, mortem fratri esse minitatus. Eriamne ab hoc mirmillone Asiatico senatus mandata, legatorum verba audientur? nec enim fecerim a fratre poterit, tanta præsertim auctoritate. Nam hic inter illos Africanus est: plures habetur, quam L. Trebellius?

O o o 2

lius?

Horam eximere nullam in tali cive liberando sine scelere non possumus? Sic edidit Grævius & Lambinus ante probaverat. Videri potest hic esse sensus: Ubi agitur de tali cive liberando, non possumus sine scelere nullam eximere horam rebus aliis atque consiliis, quam ad ejus intolentiam conferamus. Veruntamen erat planum magis ac Latinum: Horam eximere nullam in tali cive liberando sine scelere non possumus; vel, quemadmodum edidit P. Manutius, ac nuper

M. Ant. Ferrarius, Horam eximere nullam in tali cive liberando sine scelere possumus, omisso non. Etenim eximere tempus, agere, horam, est perdere, seu in aliis rebus, quam quæ agenda erant, consumere: Hoc vult Cicero. Omni celeritate succurrendum est D. Bruto; hoc omnia convertenda sunt consilia; scelus facit, si pars ulla temporis eximatur, sollicitur, sublocatur deliberationi tam necessaria, atque aliis rebus transmittatur. Observe.

lius⁴, pluris quam T. Plancus⁵, adolescens nobilis. Plancum, qui omnibus sententiis maximo vestro plausu condemnatus, nescio quomodo se coniecit in turbam, atque ita mestus rediit, ut retractus, non reverfus videretur, sic contemnit, tanquam si illi aqua & igni interdictum sit. Aliquando negat ei locum esse oportere in curia, qui incenderit curiam. Nam Trebellium valde jam diligit: oderat tum, cum ille tabulis novis adversabatur: jam fert in oculis, postquam ipsum Trebellium vidit sine tabulis novis salvum esse non posse. Audisse enim vos arbitror, Quirites, quod etiam videre potuistis, quotidie sponsores & creditores L. Trebellii convenire. O fides⁶ (hoc enim puto Trebellium sumpsisse cognomen) quæ potest esse major fides, quam fraudare creditores? domo profugere? propter æs alienum ire ad arma? Ubi plausus⁷ ille in triumpho est? saepe ludis⁸? ubi adilitas, delata summo studio honorum? Quis est, qui hunc non casu existimet recte fecisse? nequitia est, scelere⁹***

V. Sed redeo ad amores, deliciasque nostras, L. Antonium, qui vos omnes in fidem suam recepit. Negatis? num quispiam est vestrum, qui tribum non habeat? certe nemo. Atqui illum quinque & triginta tribus patronum adoptarunt. Rursus reclamatis? Adspicite a sinistra illam equestrem statuum inauratam, in qua quid inscriptum est? QUINQUE ET TRIGINTA TRIBUS PATRONO. Populi Romani igitur est patronus L. Antonius? malam quidem illi pestem! Clamori enim vestro assentior. Non modo hic latro; quem clientem habere nemo veluit:

⁴ *L. Trebellius*] Qui tribunus pl. ferenti legem de tabulis novis Tribuno pl. Dolabella adversarius erat. Plutarchus in Antonio. *Manus.*

⁵ *T. Plancus*] Bursa, frater L. Planci consulis designati. Eum de vi, ob incensam in fuisse P. Clodii curiam, lege Pompeja damnatum Cæsar dilator restituerat. *Idem.*

⁶ *O fides*] An fidem Trebellius servat, cum tamen a fide cognomen deduxerit? Fidei patronus, & creditorum fuerat Trebellius; cum adventaretur Dolabella, de tabulis novis legem ferenti. Phil. XIII. *Fidei patronus, fraudator, creditorum Trebellius. Co-*

gnomen hoc usquam nominatur. *Idem.*

⁷ *Ubi plausus?*] Trebellio Cæsaris triumphum prosequenti, & saepe deinde in Theatro plausus dari fuerant, quod tabulis novis restitisset. *Ferraz.*

⁸ *Sæpe ludis*] Ingentes in theatrum bonos cives plausu, improbos excipere sibi solitus est populus. *Manus.*

⁹ *Nequitia est, scelere*] Alii pro scelere; scripserant scelus est: ut huic vulnere quasi civitatem obducerent. Mihi semper religio fuit talia audere. In veteri libro post vocem *scelere*, parva quædam lacuna est. *Mureto.*

velit: sed quis unquam tantis opibus, tantis rebus gestis fuit, qui se populi Romani victoris, dominique omnium gentium patronum dicere auderet?

In foro L. Antonii statuam videmus: sicut illam Q. Trebellii, qui Hernicos devicit, ante Castoris. O impudentiam incredibilem! tantumne sibi sumpsit, quia Mylasis mirum Thracem jugulavit, familiarem suum? quoniam modo istum ferre possemus, si in hoc foro, spectantibus vobis, depugnasset? Sed hæc una statua. Altera ab equitibus Romanis, equo publico¹⁰: qui item adscribunt, PATRONO. Quem unquam iste ordo patronum adoptavit? si quemquam, debuit me. Sed me omitto. Quem censorem? quem imperatorem? Agrum iis divisit. O fordidos, qui acceperunt! improbum, qui dederit!

Statuerunt¹¹ etiam tribuni militares, qui in exercitibus Cæsaris duobus fuerunt. Quis est iste ordo? Multi fuerunt multis in legionibus per tot annos: iis quoque divisit Semurium¹². Campus Martius restabat, nisi prius cum fratre fugisset. Sed hæc agrorum assignatio paulo ante, Quirites, L. Cæsaris, clarissimi viri, & præstantissimi senatoris, sententia dissoluta est. Huic enim assensu, septemvirum acta sustulimus¹³. Jacent beneficia Nucula¹⁴: friget patronus Antonius. Nam possessores animo æquiore discedent: nullam impensam fecerant, nondum intruxerant, partim quia non confidebant, partim quia non habebant¹⁵. Sed illa statua palmaris, de qua, si meliora tempora essent, non possem sine risu dicere: L. ANTONIO, JANI MEDII PATRONO¹⁶. Itane? Janus medius in L. Antonii clientela

¹⁰ *Equo publico*] Equestris ordo constabat ex iis, qui equo publico, id est, publice dato, mercedem: Dabat autem censor, ut ex Livio lib. xxxix. perspicuum fit. Hi equites Romani soli vocabantur. Et his census præfinitus erat cœcæ millia: quæ nisi possiderent, ordinem & ornamenta equitum Romanorum propria amittebant. Qui vero mercedem equo suo, non publico, si non erant equestris ordinis, nec in centuriis equitum ad comitia cænerata coibant, nec equites Romani, sed equites tantum dicebantur. *Manusius.*

¹¹ *Statuerunt*] Statuam posuerunt: de qua Phil. VII. *Idem.*

¹² *Semurium*] Ager erat, de quo Macro-

bium, Saturnal. I. 10.

¹³ *Sustulimus*] Legem illam Antonii de divisione agrorum per vim latam judicantes. *Idem.*

¹⁴ *Jacent beneficia Nucula*] Irrita sunt divisionis agrorum Nucula beneficia. Philipp. II. *Duos collegas Antuicorum, & Dolabella, Nuculam, & Lentonem, Italia divisiones lege ea, quam senatus per vim latam judicavit. Idem.*

¹⁵ *Non habebant*] Hoc indicat, egenis & perditis divites fuisse agros. *Ferraz.*

¹⁶ *Jani medii patronus*] Videtur hæc statua a fœderatoribus posita. Ad medium enim Janum confidebant. *Offr. II. 25. Manus.*

tela sit? quis unquam in illo Jano inventus est, qui L. Antonio mille nummum ferret expensum?

VI. Sed nimis multa de nugis: ad causam, bellumque redeamus: quanquam non alienum fuit personas qualdam a vobis recognosci: ut, quibuscum bellum gereretur, possitis taciti cogitare. Ego autem vos hortor, Quirites, ut, etiam si melius aliud fuit, tamen legatorum reditum expectetis animo aequo. Celeritas detracta de causa est: boni tamen aliquid accessit ad causam. Cum enim legati renuntiarent, quod certe renuntiabunt, non in vestra potestate, non in senatus esse Antonium: quis erit tam improbus civis, qui illum civem habendum putet? Nunc enim sunt pauci illi quidem, sed tamen plures, quam republica dignum est, qui ita loquantur: Ne legatos quidem expectabimus? Istam certe vocem, simulationemque clementiæ extorquebit iis res ipsa publica. Quo etiam, ut confitear vobis, Quirites, minus hodierno die contendi, minus laboravi, ut mihi senatus assentiens tumultum decerneret, saga sumi juberet. Malui viginti diebus post sententiam meam laudari ab omnibus, quam a paucis hodie vituperari.

Quapropter, Quirites, expectate legatorum reditum, & paucorum dierum molestiam devorate. Qui cum redierint, si pacem afferent, cupidum me; si bellum, providum judicatore. An ego non provideam meis civibus? non dies, noctesque de vestra libertate, de republicæ salute cogitem? Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos a se ortum, hominibus nobilissimis, omnibus honoribus prætalistis? An ingratus sum? quis minus? qui, partis honoribus, eosdem gessi in foro labores, quos in petendis. Rudis in republica? quis exercitator, qui viginti jam annos bellum geram cum improbis civibus?

VII. Quamobrem, Quirites, consilio, quantum poterò, labore plus pene quam poterò, excubabo, vigilaboque pro vobis. Etenim quis est civis, præsertim hoc gradu, quo me vos esse voluistis, tam oblitus beneficii vestri, tam immemor patriæ, tam inimicus dignitatis suæ, quem non excitet, non inflamet tantus vester iste consensus? Multas, magnasque ha-

bui

bui consul conciones, multis interfui: nullam unquam vidi tantam, quanta nunc vestra est. Unum sentitis omnes, unum studetis, M. Antonii conatum avertere a republica, furorem extinguere, opprimere audaciam. Idem volunt omnes ordines; eodem incumbunt municipia, colonia, cuncta Italia. Itaque senatum, sua sponte bene firmum, firmiorem vestra auctoritate fecistis.

Venit tempus, Quirites, serius omnino, quam dignum populo Romano fuit: sed tamen ita maturum, ut differri jam hora non possit. Fuit aliquis fatalis casus, ut ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit: nunc, si quis erit, erit voluntarius. Populum Romanum servire fas non est: quem dii immortales omnibus gentibus imperare voluerunt. Res in extremum est adducta discrimen. De libertate decernitur. Aut vincatis oportet, Quirites, quod profecto & pietate vestra, & tanta concordia consequemini; aut quidvis potius, quam serviat. Aliæ nationes servitutem pati possunt, populi Romani est propria libertas.

®

IN

tela sit? quis unquam in illo Jano inventus est, qui L. Antonio mille nummum ferret expensum?

VI. Sed nimis multa de nugis: ad causam, bellumque redeamus: quanquam non alienum fuit personas qualdam a vobis recognosci: ut, quibuscum bellum gereretur, possitis taciti cogitare. Ego autem vos hortor, Quirites, ut, etiam si melius aliud fuit, tamen legatorum reditum expectetis animo aequo. Celeritas detracta de causa est: boni tamen aliquid accessit ad causam. Cum enim legati renuntiarent, quod certe renuntiabunt, non in vestra potestate, non in senatus esse Antonium: quis erit tam improbus civis, qui illum civem habendum putet? Nunc enim sunt pauci illi quidem, sed tamen plures, quam republica dignum est, qui ita loquantur: Ne legatos quidem expectabimus? Istam certe vocem, simulationemque clementiæ extorquebit iis res ipsa publica. Quo etiam, ut confitear vobis, Quirites, minus hodierno die contendi, minus laboravi, ut mihi senatus assentiens tumultum decerneret, saga sumi juberet. Malui viginti diebus post sententiam meam laudari ab omnibus, quam a paucis hodie vituperari.

Quapropter, Quirites, expectate legatorum reditum, & paucorum dierum molestiam devorate. Qui cum redierint, si pacem afferent, cupidum me; si bellum, providum judicatore. An ego non provideam meis civibus? non dies, noctesque de vestra libertate, de republicæ salute cogitem? Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos a se ortum, hominibus nobilissimis, omnibus honoribus prætalistis? An ingratus sum? quis minus? qui, partis honoribus, eosdem gessi in foro labores, quos in petendis. Rudis in republica? quis exercitator, qui viginti jam annos bellum geram cum improbis civibus?

VII. Quamobrem, Quirites, consilio, quantum poterò, labore plus pene quam poterò, excubabo, vigilaboque pro vobis. Etenim quis est civis, præsertim hoc gradu, quo me vos esse voluistis, tam oblitus beneficii vestri, tam immemor patriæ, tam inimicus dignitatis suæ, quem non excitet, non inflamet tantus vester iste consensus? Multas, magnasque ha-

bui

bui consul conciones, multis interfui: nullam unquam vidi tantam, quanta nunc vestra est. Unum sentitis omnes, unum studetis, M. Antonii conatum avertere a republica, furorem extinguere, opprimere audaciam. Idem volunt omnes ordines; eodem incumbunt municipia, colonia, cuncta Italia. Itaque senatum, sua sponte bene firmum, firmiorem vestra auctoritate fecistis.

Venit tempus, Quirites, serius omnino, quam dignum populo Romano fuit: sed tamen ita maturum, ut differri jam hora non possit. Fuit aliquis fatalis casus, ut ita dicam, quem tulimus, quoquo modo ferendus fuit: nunc, si quis erit, erit voluntarius. Populum Romanum servire fas non est: quem dii immortales omnibus gentibus imperare voluerunt. Res in extremum est adducta discrimen. De libertate decernitur. Aut vincatis oportet, Quirites, quod profecto & pietate vestra, & tanta concordia consequemini; aut quidvis potius, quam serviat. Aliæ nationes servitutem pati possunt, populi Romani est propria libertas.

®

IN

I N
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA VII.

ARGUMENTUM.

Amicos Antonii, pacem bello in sermonibus anteposcentes, eo consilio, ut in reditu legatorum Antonii responsa mitius acciperentur, & senatorum animi sententia Ciceronis iritati ad clementiam ac mansuetudinem traderentur, accusat, ut Antonii amantiores, quam reip. De pace autem non esse cogitandum censet, vel quia turpis, vel quia cum periculo, vel quia liberis civibus cum hoste libertatis Antonio nulla prorsus esse possit. Senatam extremo loco Pansaque consulem hortatur, ut ad studium ruende reip. nihil ab Antonio sincerum expectantes, quemadmodum ceperint, incumbant. MANUTIUS.

I. **P**ARVIS de rebus, sed fortasse necessariis, consulimur, Patres conscripti. De Appia via¹, & de moneta² consul: de Lupercis tribunus plebis refert. Quarum rerum etsi facilis explicatio videtur, tamen animus aberat a sententia, suspensus curis majoribus. Adducta est enim, Patres conscripti, res in maximum periculum, & in extremum pene discrimen. Non sine causa legatorum istam missionem semper timui, nunquam probavi: quorum reditus quid sit allaturus, ignoro: expectatio quidem quantum asserat languoris animis, quis non videt? Non enim se tenent ii, qui senatum dolent ad auctoritatis pristinae spem reviviscere, conjunctum huic ordini populum Romanum, conspirantem Italiam, paratos exercitus, expeditos duces.

Jam

¹ De Appia via] Insauranda. Manut. da moneta, ejusque pretio constituendo. ² De Moneta] Vel de templo Junonis Montem reficiendo, vel etiam de puriore euden.

Jam nunc fingunt responsa Antonii, eademque defendunt. Alii, postulare illum, ut omnes exercitus dimittantur. Scilicet legatos ad eum misimus, non ut pareret, & dicto audiens esset huic ordini, sed ut condiciones ferret, leges imponeret, referare nos exteris gentibus Italiam juberet: se praesertim incolumi, a quo majus periculum, quam ab ullis nationibus extimescendum est. Alii remittere eum nobis Galliam citeriorem: illam ultimam postulare. Praclare: ex qua non legiones solum, sed etiam nationes ad urbem conetur adducere. Alii, nihil cum jam nisi modeste postulare: Macedoniam suam vocat omnino: quoniam Cajus frater est inde vocatus. Sed quae provincia est, ex qua illa fax excitare non possit incendium? Itaque iidem, quasi providi cives & senatores diligentes, bellicum me cecinisse dicunt; suscipiunt pacis patrocinium. Nonne sic disputant? Irritari Antonium non oportuit: nequam est homo ille, atque confidens: multi praeterea improbi, quos quidem a se primum numerare possunt, qui haec loquuntur: eos cavendos esse denuntiant. Utrum igitur in aefariis civibus ulciscendis, cum possis, an pertimescendis, diligentior cautio est?

II. Atque haec illi loquuntur, qui quondam propter levitatem populares habebantur. Ex quo intelligi potest, animo illos abhorruisse semper ab optimo civitatis statu, non voluntate fuisse populares. Qui enim convenit, ut, qui in rebus improbis populares fuerint, iidem in re una maxime populari, quod eadem salutaris populo Romano sit, improbos se, quam populares, esse malint? Me quidem semper (ut scitis) adversatum multitudinis temeritati, haec fecit praclarissima causa popularem.

Et quidem dicuntur, vel potius se ipsi dicunt consulares: quo nomine nemo dignus est, nisi qui tanti honoris nomen potest sustinere. Faveas tu hosti? ille literas ad te mittat de tua spe rerum secundarum? eas tu laetus proferas? recites? describendas etiam des improbis civibus? eorum augeas animos? bonorum spem, virtutemque debiles? & te consularem, aut

Tom. VI.

P p p

lena-

³ Senatores] Gravio ea vox non probatur; legit *senatores*.

senatorem, aut denique civem putes? Accipiet in optimam partem C. Panfa, fortissimus consul, atque optimus. Etenim dicam animo amicissimo: hunc ipsum, mihi hominem familiarissimum, nisi talis consul esset, ut omnes vigilias, curas, cogitationes in reipublicæ salute confingeret, consulem non putarem.

Quamquam nos ab ineunte illius ætate usus, consuetudo, studiorum etiam honestissimorum societas, similitudoque devinxit: ejusdemque cura incredibilis in asperrimis belli civilis periculis perpesta, docuit, non modo salutis, sed etiam dignitatis meæ fuisse fautorem: tamen eundem, ut dixi, nisi talis consul esset, negare esse consulem auderem. Idem non modo consulem esse dico, sed etiam memoria mea præstantissimum atque optimum consulem, non quin pari virtute & voluntate alii fuerint: sed tantam causam non habuerunt, in qua & virtutem, & voluntatem suam declararent. Hujus magnitudini animi, gravitati, sapientiæ, tempestat est oblata formidolosissimi temporis. Tum autem illustratur consulatus, cum gubernat rempublicam, si non optabili, at necessario tempore. Magis autem necessarium, P. C. nullum tempus unquam fuit.

III. Itaque ego ille, qui semper pacis auctor fui, cuique pax, præsertim civilis, quamquam omnibus bonis, tamen in primis fuit optabilis: omne enim curriculum industriæ nostræ in foro, in curia, in amicorum periculis propulsandis, elaboratum est: hinc honores amplissimos, hinc mediocres opes, hinc dignitatem, si quam habemus, consecuti sumus. Ego itaque pacis, ut ita dicam, alumnus, qui, quantuscunque sum (nihil enim mihi arrogo) sine pace civili certe non fuisset: periculose dico: quemadmodum accepturi, Patres conscripti, sitis, horreo: sed pro mea perpetua cupiditate vestra dignitatis retinendæ & augendæ quæso, oroque vos, Patres conscripti, ut primo etsi erit vel acerbum auditu, vel incredibile a M. Cicerone esse dictum, accipiatis sine offensione, quod dixerò: neve id prius, quam, quale sit, explicavero, repudietis. Ego ille (dicam sæpius) pacis semper laudator, semper auctor, pacem cum M. Antonio esse nolo.

Ma-

Magna spe ingredior in reliquam orationem, Patres conscripti, quoniam periculosissimum locum silentio sum prætervectus. Cur igitur pacem nolo? quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest. Quæ tria dum explico, peto a vobis, Patres conscripti, ut eadem benignitate, qua soletis, verba mea audiat.

Quid est inconstantia, mobilitate, levitate, cum singulis hominibus, tum vero universo senatui, turpius? quid porro inconstantius, quam, quem modo hostem non verbo, sed re, multis decretis, judicaveritis, cum hoc subito pace velle conjungi? Nisi vero, cum C. Casari meritis illi quidem honores & debitos, sed tamen singulares & immortales, decreveritis, unam ob causam, quod contra M. Antonium exercitum comparavisset, non hostem Antonium judicavistis: nec tum hostis est a vobis judicatus Antonius, cum laudari auctoritate vestra veterani milites, qui Casarem secuti essent: nec tum hostem Antonium judicavistis, cum fortissimis legionibus, quod illum, qui consul appellabatur, cum esset hostis, reliquissent, vacationes, pecunias, agros spondidistis.

IV. Quid? cum Brutum, omne quodam illius generis & nominis natum ad rempublicam liberandam, exercitumque ejus pro libertate populi Romani bellum gerentem cum Antonio, provinciamque fidelissimam, atque optimam, Galliam, laudibus amplissimis affectistis; tum non hostem judicavistis Antonium? Quid? cum decreveritis, ut consules alter ambove ad bellum proficiscerentur: quod erat bellum, si hostis Antonius non erat? Quid igitur profectus est vir fortissimus, meus collega & familiaris, A. Hirrius consul? at qua imbecillitate? qua macie? sed animi vires corporis infirmitas non retardavit. Equum credo, putavit, vitam, quam populi Romani votis retinisset, pro libertate populi Romani in discrimen adducere.

Quid? cum delectus haberi tota Italia jussistis, cum vacationes omnes sustulistis, tum ille hostis non est judicatus? Ar-

P p p 2

mo-

^a Vist. Man. Grut. Quasi vero
^b Man. illos quidem

^c Vist. Man. Grut. judicaveritis
^d Collega. In Augustatu. Ferrat.

morum officinas in urbe videtis: milites cum gladiis sequuntur consulem: prædium sunt, specie, consuli; re & veritate, nobis: omnes sine ulla recusatione, summo etiam cum studio, nomina dant: parent auctoritati vestre. Non est iudicatus hostis Antonius?

At legatos missis. Heu, me miserum! cur senatum cogor, quem laudavi semper, reprehendere? Quid? vos censetis, Patres conscripti, legatorum missionem populo Romano vos probavisse? non intelligitis, non auditis meam sententiam? flagitari? cui cum pridie frequentes essetis assenti, postredie ad spem estis inanem pacis devoluti. Quam turpe porro est, legiones ad senatum legatos mittere, senatum ad Antonium? Quanquam illa legatio non est: denuntiatio est, paratum illi exitum, nisi paruerit huic ordini. Quid refert? tamen opinio est gravior: missos enim legatos omnes vident: decreti vestri non omnes verba noverunt.

V. Retinenda est igitur vobis constantia, gravitas, perseverantia. Reperenda est vetus illa severitas: siquidem auctoritas senatus decus, honestatem, laudem, dignitatemque desiderat: quibus rebus hic ordo caruit nimium diu. Sed erat tunc excusatio oppressis, misera illa quidem, sed tamen iusta. Nunc nulla est. Liberati tum regio dominatu videbatur: multo postea gravius urgebatur armis domesticis. Ea ipsa depulimus nos quidem, sed extorquenda sunt. Quod si non possumus facere, (dicam, quod dignum est & senatore, & Romano homine) moriamur.

Quanta enim erit illa reipublica turpitudine, quantum dedecus, quanta labe, dicere in hoc ordine sententiam M. Antonium consulari loco? cuius ut omittam innumerabilia scelera urbani consulatus, in quo pecuniam publicam maximam dissipavit, exules sine lege restituit, vestigalia vendidit, provincias de populi Romani imperio sustulit, regna addidit pecunia, leges civitati per vim imposuit, armis aut obsedit, aut exclusit senatum: ut hæc, inquam, omittam: ne hoc quidem

5 Meo sententiam.] Quis studebam ut hostis iudicaretur Antonius. *Manus.*

6 Quis refert?] Nihil refert denuntiatio.

7 Meo sententiam.] Quis studebam ut hostis iudicaretur Antonius. *Manus.*

8 Quis refert?] Nihil refert denuntiatio.

cogitatis, eum, qui Mutinam, coloniam populi Romani firmissimam, oppugnavit, imperatorem populi Romani, consulem designatum, obsederit, depopulatus agros sit, hunc in eum ordinem recipi, a quo toties ob has ipsas causas hostis iudicatus sit, quam foedum, flagitiosumque sit?

Satis multa de turpitudine. Dicam deinceps, ut propius, de periculo: quod est minus est fugiendum, quam turpitudine: tamen offendit animos majoris partis hominum magis.

VI. Poteritis igitur exploratam habere pacem, cum in civitate Antonium videbitis, vel potius Antonios? nisi forte contemnitis Lucium. Ego ne Cajum quidem. Sed, ut video, dominabitur Lucius. Est enim patronus xxxv. tribuum, quarum sua lege⁷, qua cum C. Cæsare magistratus paritatus est⁸, suffragium sustulit: patronus centuriarum equitum Romanorum, quas item sine suffragio esse voluit: patronus eorum, qui tribuni militares fuerunt: patronus Jani medii. O dii! quis hujus potentiam poterit sustinere? præsertim cum eosdem in agros etiam deduxerit. Quis unquam omnes tribus⁹? Quis equites Romanos? Quis tribunos militares? Gracchorum potentiam majorem fuisse arbitramini, quam hujus gladiatoris futura sit? quem gladiatorem non ita appellavi, ut interdum etiam M. Antonius gladiator appellari solet, sed ut appellant ii, qui plane & Latine loquantur. Mirmillo in Asia depugnavit. Cum ornasset Threcedicis¹⁰ comitem & familiarem suum, illum miserum fugientem jugulavit: luculentam tamen ipse plagam accepit, ut declarat cicatrix.

Qui familiarem jugularit, quid hic, occasione data, faciet inimico? & qui illud animi causa fecerit, hunc prædæ causa quid facturum putatis? non rursus improbos decuriabit? non sollicitabit rursus agrarios? non quæret urbe expulsos? M. vero

7 Sua lege.] Ex hoc loco colligitur, Lucium Antonium in Tribunatu legem tulisse, ut liceret C. Cæsari profecturo ad bellum Parthicum in biennium creare omnes magistratus: qui re suffragium populo ademerat per illud biennium. *Ferraz.*

8 Paritatus est.] Videretur proinde a Cæsare obtulisse, ut quidam creatorum ex suis a-

micis. *Idem.*

9 Quis unquam omnes tribus?] Eques locuit in sua potestate: Hoc enim subaudiendum necesse est. Ne fratres quidem Gracchi habuerunt. *Manus.*

10 Threcedicis.] Threcedica erant arma gladiatoria, quibus Thrax pugnavit cum Mysithone. *Ferrazius.*

ro Antonius non is erit, ad quem omni motu concursus fiat civium perditorum? Ut nemo sit alius, nisi ii, qui una sunt, & ii, qui hic ei nunc aperte favent, parumne erunt multi? praesertim* cum bonorum praesidia cesserint, illi parati sint ad nuntium futuri? Ego vero metuo, si hoc tempore consilio lapsi erimus, ne illi brevi tempore nimis multi nobis esse videantur. Nec ego pacem nolo: sed pacis nomine bellum involutum reformido. Quare si pace frui volumus: bellum gerendum est. Si bellum omitemus: pace nunquam fruemur.

VII. Est autem vestri consilii, Patres conscripti, in posterum, quam longissime providere. Idcirco in hac custodia, & tanquam in specula, collocati sumus, ut vacuum omni metu populum Romanum nostra vigilia, & prospicientia redderemus. Turpe est summo consilio orbis terrarum, praesertim in re tam perspicua, consilium intelligi desuisse. Eos consules habemus, eam populi Romani alacritatem, eum consensum Italiae, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem respublica accipere possit sine culpa senatus. Equidem non deero, monebo, praedicam, denuntiabo, & testabor semper deos, hominesque, quid sentiam: nec solum fidem meam, quod fortasse videatur falsis esse, sed in principe civi non est fatis, curam, consilium, vigilantiamque praestabo.

Dixi de periculo: docebo, ne coagmentari quidem posse pacem. De tribus enim, quae proposui, hoc extremum est.

VIII. Quae potest esse pax M. Antonio primum cum senatu? quo ore ille vos poterit, quibus vicissim vos illum oculis intruere? quis vestrum illum, quem ille vestrum non oderit? Age, vos ille solum, & vos illum? quid? ii, qui Mutinam circumfederali, qui in Gallia delectus habent, qui in nostras fortunas imminet, amici unquam nobis erunt, aut nos illis? An equites Romanos amplectetur? occulta enim fuit eorum voluntas, iudiciumque de M. Antonio: qui frequentissimi in gradibus Concordiae steterunt: qui vos ad libertatem recuperandam excitaverunt: arma, saga, bellum flagitaverunt: me una cum populo Romano in concionem vocaverunt. Hi Antonium

* Man. cum boni iam praesidia cesserint, Lamb. d'ist'crio.

tonium diligent? cum his pacem servabit Antonius? Nam quid ego de universo populo Romano dicam? qui pleno ac referto foro bis me una mente atque voce in concionem vocavit, declaravitque maximam libertatis recuperandae cupiditatem. Ita quod erat optabile antea, ut populum Romanum comitem haberemus, nunc habemus ducem. Quae est igitur spes, qui Mutinam circumfederali, imperatorem populi Romani, exercitumque oppugnant, iis pacem cum populo Romano esse posse? An cum municipiis pax erit, quorum tanta studia cognoscuntur in decretis faciendis, militibus dandis, pecuniis pollicendis, ut in singulis oppidis curiam populi Romani non desideretis?

IX. Laudandi sunt ex hujus ordinis sententia Firmi¹¹, qui principes pecuniae pollicenda fuerunt. Respondendum honorifice est Marrucinis¹², qui ignominia notandos censuerunt eos, si qui militiam subterfugissent. Haec jam tota Italia sunt. Magna pax Antonio cum his, his item cum illo. Quae potest major esse discordia? in discordia autem pax civilis nullo pacto esse potest. Ut omittam multitudinem: L. Visidius, equiti Romano, homini in primis ornato atque honesto, civique semper egregio, cuius ego excubias & custodias mei capitatus cognovi in consulatu meo: qui vicinos suos non cohortatus est solum, ut milites fierent, sed etiam facultatibus suis sublevavit: huic, inquam, tali viro, quem nos senatus-consulto collaudare debemus, poteritne esse pacatus Antonius? quid? C. Caesari, qui illum urbe; quid D. Bruto, qui Gallia prohibuit?

Jam vero ipse se placabit, & leniet provinciae Galliae, a qua exclusus & repudiatus est? Omnia videbitis, Patres conscripti, nisi prospicitis, plena odiorum, plena discordiarum: ex quibus oriuntur bella civilia. Nolite igitur id velle, quod fieri non potest, & cavete, per deos immortales! Patres conscripti, ne spe praesentis pacis perpetuam pacem amittatis.

Quorsum haec omnis spectat oratio? quid enim legati egerint,

¹¹ Firmiani] In Piceno. Quibusdam, Firmiani. Sic.

¹² Marrucinis] Qui sunt ad oram maris superi. Graecus.

rinit, nondum scimus. At vero excitati, erecti, parati, armati animis tamen esse debemus, ne blanda aut supplicis oratione, aut æquitatis simulatione fallamur. Omnia fecerit oportet, quæ interdicta & denunciata sunt, prius quam aliquid postulet: Brutum, exercitumque ejus oppugnare; urbes & agros provinciæ Galliæ populari destiterit: ad Brutum adeundi legatis potestatem fecerit, exercitum citra flumen Rubiconem eduxerit, nec propius urbem millia passuum ducenta admoverit: fuerit & in senatus, & in populi Romani potestate. Hæc si fecerit, erit integra potestas nobis deliberandi. Si senatui non paruerit, non illi senatus, sed ille populo Romano bellum indixerit.

Sed vos moneo, Patres conscripti, libertas agitur populi Romani, quæ est commendata vobis: vita & fortunæ optimi cuiusque, quo cupiditatem infinitam cum immani crudelitate jam pridem intendit Antonius: auctoritas vestra, quam nullam habebitis, nisi nunc tenueritis. Tetram & pestiferam belluam ne inclusam & constrictam dimittatis, cavete. Te ipsum, Pansa, moneo: quanquam non eges consilio, quo vales plurimum; tamen etiam summi gubernatores in magnis tempestatibus a vectoribus admoneri solent: hunc tantum tuum apparatum, tamque præclarum ne ad nihilum recidere patiare. Tempus habes tale, quale nemo habuit unquam. Hac gravitate senatus, hoc studio equestris ordinis, hoc ardore populi Romani potes in perpetuum rempublicam metu & periculo liberare. Quibus de rebus refers, P. Servilio adsentior.

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA VIII.

ARGUMENTUM.

Mortuo in legatione Ser. Sulpicio, L. Piso, & L. Philippus intolerabilia ab Antonio ad senatum postulata retulerunt. Tum senatus bellum indixit Antonio, sed in S. C. nonnullorum suavis tumultum appellare maluit, quam bellum. Id Cicero reprehendit, quasi leniore senatu, quam in eum oportere esse, qui ei non pareret, Murinamque nibilo segnius post auditam legationem, quam antea, oppugnaret. Deinde cum Caleno, adhuc de pace agente, pacisque commoda commemorante, & Massiliensium commoda oppugnante, acerbè queritur: & simul eos accusat, qui mittendos iterum ad Antonium legatos censuerant. Pisonem & Philippum increpat, qui mandata Antonii, tanquam ejus legati, non tanquam a senatu missi, retulissent. Reprehendit senatores Antonio faventes. Decernendum censet, ut eis, qui cum Antonio sint, potestas detur ad sanitatem redeundi ante idus Mart. primas: bene merentibus gratiæ referantur: proficiscendi ad Antonium, excepto ejus legato Q. Vario Coryla, nemini facultas concedatur. MANUTIUS.

I.

CONFUSIUS hesternò die est acta res, C. Pansa, quam postulabat institutum consulatus tui. Parum mihi visus es eos, quibus cedere non soles, sustinere. Nam cum senatus ea virtus fuisset, quæ solet: & cum re viderent omnes esse bellum, quidamque id verbum removendum arbitrarentur: tua voluntas in discessione fuit ad leni-

Tom. VI.

Q q q

leni-

† Confusius] Minus considerate, quam decuit a consule, præsertim eo, quem te ad eam diem præbueras. Manutius.

‡ In discessione] Discessit in eam partem

Pansa, cui tumultum potius, quam bellum, vocari placebat: quinque senatus pars in se secuta est. Idem.

lenitatem propensior. Vincta est igitur propter verbi asperitatem, te auctore, nostra sententia. Vicit L. Cæsar, amplissimi viri, qui verbi atrocitate dempta, oratione fuit, quam sententia lenior. Quanquam is quidem, antequam sententiam diceret, propinquitatem³ excusavit. Idem fecerat, me consule, in fororis viro⁴, quod hoc tempore, in fororis filio fecit, ut & luctu fororis moveretur, & saluti reipublicæ provideret.

Atque ipse tamen Cæsar præcepit vobis quodammodo, Patres conscripti, ne sibi assentiremini, cum ita dixit, aliam sententiam se dicturum fuisse, eamque se ac republica dignam, nisi propinquitate impediretur. Ergo ille avunculus: num etiam vos avunculi, qui illi estis assenti? At in quo fuit controversia? Belli nomen ponendum in sententia quidam non putabant: tumultum appellare malebant, ignari non modo rerum, sed etiam verborum. Potest enim esse bellum sine tumultu: tumultus esse sine bello non potest.

Quid enim est aliud *tumultus*, nisi perturbatio tanta, ut major timor oriatur⁵? unde etiam nomen ductum est tumultus. Itaque majores nostri tumultum Italicum, quod erat domesticum; tumultum Gallicum, quod erat Italia finitimus; præterea nullum nominabant. Gravius autem tumultum esse, quam bellum, hinc intelligi licet, quod bello vacationes valent, tumultu non valent. Ita fit, quemadmodum dixi, ut bellum sine tumultu possit, tumultus sine bello esse non possit. Etenim cum inter bellum & pacem medium nihil sit: necesse est, tumultum, si belli non sit, pacis esse. Quo quid absurdius dici, aut existimari potest? Sed nimis multa de verbo:

³ Propinquitatem] Nam Antonii mater ei socora erat. Idem.

⁴ In fororis viro] Lentulo, qui, Cicero-
ne consule, cum aliis conjuratis in carcere,
senatus iussu, strangulatus est. Idem. Phi-
lipp. II. 6.

⁵ Ut major timor oriatur] Janus nos-
trus dicitur in Plautinis, respondendum puta-
bat timor. Græc. Omnis visus in tumultus
vocis solum productio est. Deinde scripsit
Cicero timor, non timor, planeque dicitur

tumultus, quia res tument, hoc est, nullam
aliquid partem videntur. Ita tumultus voca-
ce videtur Cicero epist. xv. lib. xiv. ad Attic-
um tumentis negotiis. Et ep. proxima: ne desite-
re videret hanc visum tumentem. Facit pro
hoc etymologia locus Maronis I. Georg. (vers.
465.)

Ille etiam error inflavit tumultus
Sæpe movet, frangitque et opera tumentis
re bella. J. G. Vossius.

bo: rem potius videamus, Patres conscripti, quam quidem intelligo verbo fieri interdum deteriorem solere.

II. Nolumus hoc bellum videri. Quam igitur municipis & coloniis ad excludendum Antonium auctoritatem damus? quam, ut milites fiant sine vi, sine multa, studio & voluntate? quam, ut pecunias in rempublicam polliceantur? Si enim belli nomen tollitur, municipiorum studia tollentur: consensus populi Romani, qui jam descendit in causam, si nos languescimus, debilitetur necesse est. Sed quid plura? D. Brutus oppugnatur: non est bellum? Mutina obsidetur: ne hoc quidem bellum est? Gallia vastatur: quæ potest pax esse certior? Illud vero quis potest bellum esse dicere? Consulem fortissimum virum cum exercitu misimus: qui cum esset infirmus ex gravi, diuturnoque morbo, nullam sibi putavit excusationem esse oportere, cum ad reipublicæ præsidium vocaretur. C. quidem Cæsar non expectavit nostra decreta, præsertim cum illud esset ætatis: bellum contra Antonium sua sponte suscepit. Decernendi enim tempus nondum erat: belli autem gerendi tempus si prætermisisset; videbat, republica oppressa, nihil posse decerni. Ergo illi nunc, & eorum exercitus in pace versantur. Non est hostis is, cujus præsidium Claterna deiecit Hirrius: non est hostis, qui consuli armatus obstitit, qui designatum consulem oppugnat: nec illa hostilia verba, nec bellica, quæ paulo ante ex collegæ literis Panfa recitavit: *Dejeci præsidium: Claterna positus sum: fugari equites: prælium commissum: occisi aliquot.* Quæ pax potest esse major? Delectus tota Italia decreti, sublatis vacationibus: saga cras lumentur: consul se cum præsidio defendendum esse dixit.

Utrum hoc bellum non est? Etiam tantum bellum, quantum nunquam fuit. Cæteris enim bellis, maximeque civilibus, contentionem reipublicæ causa faciebat. Sylla cum Sulpicio de jure legum, quas per vim latas Sylla dicebat: Cinnæ cum Octavio de novorum civium suffragiis: rursus cum Mario & Carbone Sylla, ne dominarentur indigni, & ut clarissimorum hominum crudelissimam^a puniretur necem. Horum

Q 9 9 2 omnium

^a Vid. ulsceretur

omnium bellorum causa ex reipublica contentione nata sunt. De proximo bello civili non libet dicere: ignoro causam: detestor exitum.

III. Hoc bellum quintum civile geritur: atque omnia in nostram aetatem inciderunt. Primum non modo non in dissensione & discordia civium, sed in maxima consensione, incredibilique concordia: omnes idem volunt, idem defendunt, idem sentiunt. Cum omnes dico, eos excipio, quos nemo civitate dignos putat. Quae est igitur in medio belli causa posita? nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia, sedesque populi Romani, penates, aras, focos, sepulcra majorum: nos leges, judicia, libertatem, conjuges, liberos, patriam defendimus: contra M. Antonius id molitur, id pagnat, ut haec omnia perturbet, evertat, praedam reipublicae causam belli putet, fortunae nostras partim dissipet, partim dissipat parricidis.

In hac tam dispari ratione belli miserrimum illud est, quod ille latronibus suis pollicetur primum domos: urbem enim se divisurum confirmat: deinde omnibus portis, quo velint, deducturum. Omnes Caphones, omnes Saxae, caeteraque pestes, quae sequuntur Antonium, ades sibi optimas, hortos, Tusculana, Albana definiunt. Atque etiam homines agrestes, si homines illi, ac non pecudes potius, inani spe ad aquas usque & Pateolos provehantur. Ergo habet Antonius, quod suis pollicetur. Quid nos? num quid tale habemus? Dii meliora. Id enim ipsum agimus, ne quis posthac ejusmodi quidquam possit polliceri. Inventus dico, sed dicendum est. Haec Caesaris, Patres conscripti, multis improbis & spem affert, & audaciam. Viderunt enim ex mendicis fieri repente divites. Itaque hastam semper videre cupiunt? ii, qui nostris bonis imminet: quibus omnia pollicetur Antonius.

Quid nos? nostris exercitibus quid pollicemur? multo meliora, atque majora. Scelerum enim promissio & iis, qui expe-

b Vist. Man. Grat. omittunt non
c Aquis] Baianas.
7 Hastam semper videre cupiunt] Eadem
sententia lib. de Offic. Nec vero unquam bel-

lorum civium senes, & causa deest, dum
homines perdit hastam illam cruentam & mi-
nuerunt, & sperantur. Lib. II. cap. 8. Ma-
nuius.

pectant, perniciosa est; & iis, qui promittunt. Nos nostris militibus libertatem, jura, leges, judicia, imperium orbis terrae, dignitatem, pacem, omnium pollicemur. Antonii igitur promissa, nec diuturna, nec salutaria: nostra contra honesta, integra, gloriosa, plena laetitiae, plena pietatis.

IV. Hic mihi etiam Q. Fufius, vir fortis ac strenuus, amicus meus, pacis commoda commemorat. Quasi vero, si laudanda pax esset, ego id aequae commode facere non possem. Semel enim pacem defendi: non semper otio studui: quod cum omnibus bonis utile est, tum praecipue mihi. Quem enim cursum industria mea tenere potuisset, sine forensibus causis, sine legibus, sine judiciis? quae esse non possunt, civili pace sublata. Sed quae, Calene, quid? tu servitutem, pacem vocas? Majores quidem nostri non modo, ut liberi essent, sed etiam, ut imperarent, arma capiebant: at tu arma abjicienda censes, ut serviamus. Quae causa justior est belli gerendi, quam servitutis depulsio? in qua etiam si non sit molestus dominus: tamen est miserrimum, posse, si velit. Immo alia causa justa; haec necessaria est. Nisi forte ad te hoc non putas pertinere, quod te socium fore speras dominationis Antonii. In quo bis laboris: primum, quod tuas rationes communibus anteponis: deinde, quod quidquam stabile in regno, aut jucundum putas. Non, si tibi antea profuit, semper proderit.

Quinetiam, memini, de illo homine queri solebas: quid te facturum de bellua putas? Atqui ais eum te esse, qui semper pacem optaris, semper omnes cives salvos volueris. Honestae oratio: sed ita, si bonos & utiles reipublicae cives: sin eos, qui natura cives sunt, voluntate hostes, salvos velis; quid tandem intersit inter te & illos? Pater quidem tuus, quo urebar sene adolescens, homo severus & prudens, primas omnium civium P. Nasicae, qui Tib. Gracchum interfecit, dare solebat. Ejus enim virtute, consilio, magnitudine animi, liberatam rempublicam arbitratur.

Quid?

8 Antea profuit] Factus fuerat Consul sub Caesare Calenus cum P. Vatinius. Ferr.
9 De fili] De Caesare. Manut.

Quid? nos a patribus num aliter accepimus? Ergo is tibi civis, si temporibus illis fuisset, non probaretur, quia non omnes salvos esse voluisset. *Quod L. Opimius consul verba fecit de republica, de ea re ita consuevit, uti Opimius consul rempublicam defenderet.* Senatus hac verbis, Opimius armis. Num igitur eum, si tum esses, temerarium civem, aut crudelem putares? aut Q. Metellum, cujus quatuor filii consulares? P. Lentulum, principem senatus? complures alios summos viros, qui cum L. Opimio consule armati Gracchum in Aventinum persecuti sunt? quo in praelio Lentulus grave vulnus accepit: interfectus est Gracchus, & M. Fulvius consularis, eisque duo adolescentuli filii.

V. Illi igitur viri vituperandi. Non enim cives omnes salvos esse voluerunt. Ad propiora veniamus. C. Mario, L. Valerio consulibus, senatus rempublicam defendendam dedit: L. Saturninus, tribunus plebis, Glaucia praetor est interfectus. Omnes illo die Scauri, Metelli, Claudii, Catuli, Scavola, Crassi arma sumpserunt. Num aut consules illos, aut clarissimos viros vituperandos putas? Ego Catilinam perire volui. Num tu, qui omnes salvos vis, Catilinam salvum esse voluisti? Hoc interest, Calene, inter meam sententiam & tuam: ego nolo quemquam civem committere, ut morte multandus sit: tu, etiam si commiserit, conservandum putas. In corpore si quid ejusmodi est, quod reliquo corpori noceat, uri, secarique patimur; ut membram aliquod potius, quam totum corpus intereat: sic in republica corpore, ut totum salvum sit, quidquid est pestiferam amputetur.

Dura vox. Multo illa durior: Salvi sint improbi, scelerati, impii: deleantur innocentes, honesti, boni, tota republica. Uno in homine, Q. Fufi, fateor te vidisse, plus quam me¹⁰. Ego P. Clodium arbitrabar perniciosum civem, sceleratum, libidinosum, impium, audacem, facinorosum: tu contra sanctum, temperantem, innocentem, modestum, retinendam civem, & optandum. In hoc uno te plurimum vidisse, mul-

¹⁰ Te vidisse plura, quam me? Perspicua de facie accusatus est, narrat Pedianus pro ironia. Defensum a Caleno Clodium, cum Milone. *Monat.*

multum me errasse concedo. Nam, quod me tecum iracunde agere dixisti solere, non est ita. Vehementer me agere fateor, iracunde nego. Omnino irasci amicis non temere soleo, ne si merentur quidem. Iraque sine verborum contumelia a te dissentire possum, sine animi summo dolore non possum. Parva est enim mihi tecum, aut parva de te dissensio? ego huic videlicet faveo, tu illi? Immo vero ego D. Bruto faveo, tu M. Antonio: ego conservari coloniam populi Romani cupio, tu expugnari studes.

VI. An hoc negare potes, qui omnes moras interponis, quibus infirmetur Brutus, melior fiat Antonius? Quousque enim dices, pacem velle te? Res geritur: conductae vineae sunt: pugnatur acerrime. Qui intercurrent, misimus tres¹¹ principes civitatis. Hos contempsit, rejecit, repudiavit Antonius. Tu tamen permanes constantissimus defensor Antonii. Et quidem, quo melior senator videatur, negat se illi amicum esse debere: cum suo magno beneficio esset¹², venisse¹³ eum contra se. Vide quanta caritas sit patriae: cum homini sit iratus, tamen republicae causa defendit Antonium. Ego te, cum in Massilienses tam sis acerbus, Q. Fufi, non animo aequo audio. Quousque enim Massiliam oppugnabis¹⁴? ne triumphus quidem finem facit belli? per quem lata est urbs ea¹⁵, sine qua nunquam ex Transalpinis gentibus majores nostri triumpharunt. Quo quidem tempore, populus Romanus ingemuit. Quanquam enim proprios dolores suarum rerum omnes habebant: tamen hujus civitatis fidelissimae miseriae, nemo erat civis, qui a se alienas arbitraretur. Caesar ipse, qui illis fuerat iratissimus, tamen propter singularem ejus civitatis gravitatem

¹¹ Tres? Diximus legatos ad Antonium a senatu missos L. Pisonem, L. Philippum, Ser. Sulpicium. *Idem.*

¹² Cum suo magno beneficio esset? Cum a se magnum Antonius beneficium accepisset. Notandum loquendi genus, quod perquam rarum est. Usus eo Cicero est in ep. ad Curium, 30. lib. vii. *Fam.* alibi nusquam, quod quidem observaverim. *Idem.*

¹³ Venisse? In iudicium.

¹⁴ Oppugnabis? Oppugnabat eorum com-

moda: nam in senatu solum esse ut his redderentur adempta a Caesare, facile est intelligere ex his Antonii verbis, quae recitantur Phil. XIII. 15. Massilienses proficiscunt in Hispanias Caesari, civitatis suae portas clauderant. *Idem.*

¹⁵ Per quem lata est urbs ea? Capturam urbium simulacra in triumphum pompa ferebantur. Massiliae casum istum deplorat verbis lib. xi. *Offic. Idem.*

tatem & fidem quotidie aliquid iracundiæ remittebat : te nulla sua calamitate civitas satiare tam fidelis potest ? Rursum me jam irasci fortasse dices . Ego autem sine iracundia dico , ut omnia , nec tamen sine dolore : Neminem illi civitati inimicum esse arbitror , qui amicus sit hanc civitati . Excogitare , quæ tua ratio sit , Calene , non possum . Antea detererere te , ne popularis esses , non poteramus : exorare nunc , ut sis popularis , non possumus .

Satis multa cum Fusio , ac sine odio omnia , nihil sine dolore . Credo autem , qui generi ¹⁶ querelam moderate ferat , æquo animo laturum amici .

VII. Venio ad reliquos consulares , quorum est nemo , (iure meo hoc dico) quin mecum habeat aliquam conjunctionem gratiæ , alii maximam , alii mediocrem , nemo nullam . Quam hæsternus dies nobis , consularibus dico , turpis illuxit ? iterum legatos ? quid , si ille faceret inducias ? Ante consulibus oculosque legatorum tormentis Mutinam verberavit : opus ostendebat , munitionemque legatis : ne punctum quidem temporis , cum legati adessent , oppugnatio respiravit . Ad hunc legatos ? cur ? an ut eorum reditu vehementius pertimescatis ?

Equidem cum antea legatos decerni non censuissem : hoc me tamen consolabar , quod cum illi ab Antonio contempti & rejecti revertissent , dixissentque senatui , non modo illum e Gallia non discessisse , uti censuissemus , sed ne a Mutina quidem recessisse ; potestatem sibi D. Bruti conveniendi non fuisse : fore , ut omnes ¹⁷ inflammati odio , excitati dolore , armis , equis , viris D. Bruto subveniremus . Nos etiam languidiores facti sumus , postquam Antonii non solum audaciam & scelus , sed etiam insolentiam , superbiamque perpeximus .

Uti-

¹⁶ Generi] Pensæ Coss.

¹⁷ Fore , ut omnes] *Asach. 209* . Quod illi ut fugerent , contra fidem veterum librorum addiderant verbum , *putabam* . Sed quæ fultitia est , ea emendare velle , quæ constat veteres illos , orande orationis causa , interdum de industria confectatos ? *Maresius* . Hæc pendente ex verbo , *consolabar* , quod est supra . Nam vox *putabam* , quæ est ante *fore* , in libris vulgatis , non reperitur

in antiquo Vaticano , neque in Memmiiano . Jam vero copulationem *quid* , post verbum *consolabar* deleri , ut alienam & subdram . Quod autem Muresus existimat esse *decebat* , mihi non videtur . Est enim apud confectio , si propius spectes : & ita , ut indicavi , verba explices & conjungas . *Lamb.* Retinent tamen copulationem *quod post* *consolabar* , cæteri omnes .

Utinam L. Cæsar valeret , Servius Sulpicius viveret ! multo melius hæc causa ageretur a tribus , quam nunc agitur ab uno . Dolenter hoc dicam potius , quam contumeliose . Desertii , deserti , inquam , sumus , Patres conscripti , a principibus . Sed , ut sæpe jam dixi , omnes in tanto periculo , qui recte & fortiter sentient , erunt consulares . Animum nobis asserre legati debuerunt : timorem attulerunt : quanquam mihi quidem nullum . Quamvis de illo , ad quem missi sumus , bene existiment : a quo etiam mandata acceperunt .

VIII. Pro dii immortales ! ubi est ille mos , virtusque majorum ? C. Popilius ¹⁸ apud majores nostros , cum ad Antiochum regem legatus missus esset , & verbis senatus denuntiasset , ut ab Alexandria discederet , quam obsidebat : cum tempus ille differret , virgula stantem circumscriptis : dixitque se renuntiaturum senatui , nisi prius sibi responderet , quid facturus esset , quam ex illa circumscriptione excederet . Præclare : senatus enim faciem secum attulerat , auctoritatem populi Romani , cui qui non paret , non ab eo mandata accipienda sunt ¹⁹ , sed ipse est totus repudiandus .

An ego ab eo mandata acciperem , qui senatus mandata contemneret ? aut ei cum senatu quidquam commune judicarem , qui imperatorem populi Romani senatu prohibente obfideret ? At quæ mandata ? qua arrogantia ? quo stupore ? quo spiritu ? Cur autem ea legatis nostris dabat , cum ad nos Cotylam mitteret , ornamentum atque arcem amicorum suorum , hominem ædilitium ? si vero tum fuit ædilis , cum eum iussu Antonii in convivio servi publici loris ceciderunt .

At quam modesta mandata ! ferrei sumus , Patres conscripti , qui quidquam huic negemus . *Utramque provinciam* , inquit , *remisso* ²⁰ : *exercitum depono* : *privatus esse non recuso* .
Tom. VI. R r r Hæc

¹⁸ C. Popilius] Historiam Livius narrat lib. xxxiv. Man.

¹⁹ Non ab eo mandata accipienda sunt] Ut ab Antonio Pifo & Philippo acceperunt . Idem .

²⁰ Utramque provinciam , inquit , remitto] Ant. Augustinus delet *utramque* , quia dicit paulo post , *Galliam* , inquit , *Togatum remitto* .

Comatum postulo : at hujus loci tota sententia videtur retinere *utramque* . Primum verba , quæ statim sequuntur , *Privatus esse non recuso* : deinde infra , *Galliam Togatum remitto* , *Comatum postulo* : plane non sunt eadem mandata cum superioribus , alioquin his eadem reperisset . Sed ut sit in ferendis conditionibus , Antonius dabat optionem Senatui

Hæc sunt enim verba. Redire ad se videtur. *Omnia observator, in gratiam redeo.* Sed quid adjungit? si legionibus meis sex, si equitibus, si cohorti prætorie prædam, agrumque dederis. His etiam præmia postulat, quibus ut ignoscatur si postulet, impudentissimus judicetur? Addit præterea, ut quos ipse cum Dolabella dederis agros, teneant ii, quibus dari sint. Hic est Campanus ager, & Leontinus, quæ duo majores nostri annonæ perfugia ducebant.

IX. Cavet mimis, aleatoribus, lenonibus: Caphoni etiam, & Saxæ cavet: quos centuriones pugnaces & lacertosos inter mimorum & mimarum greges collocavit. Postulat præterea, ut *chirographorum* ²¹ & *commentariorum sua*, *collega quoque sui decreta maneant.* Quid laborat? ut habeat, quod quique mercatus est: si quid accepit, habeat qui vendidit. *Et non tangantur rationes ad Opis:* id est, ne septies millies recuperetur. *Ne fraudi sit septemviris, quod egissent:* Nucula ²² hoc, credo, admonuit. Verebatur fortasse, ne amitteret tantas clientelas ²³.

Caveri etiam vult iis, qui secum sunt, quidquid contra leges commiserint. Mustela, & Tironi prospicit: de se nihil laborat. Quid enim commisit unquam? num aut pecuniam publicam attigit, aut hominem occidit, aut secum habuit armatos? Sed quid est, quod de iis laboret? Postulat enim, *ne sua judiciaria lex abrogetur:* quo impetrato, quid est quod metuat? an, ne suorum aliquis a Cyda, Lyfiade, Curio condemnentur?

Neque tamen nos urget mandatis pluribus: remittit aliquantum, & relaxat. *Galliam*, inquit, *rogatam remitto, comaram postulo:* otiosus videlicet esse mavult: *cum sex legionibus*, inquit, *iisque suppleris ex D. Bruti exercitu,* non modo

ex

nati populoque R. utra mallet mandata, aut conditiones accipere, quod ea verba elate ostendunt *superius* dicta: Neque tamen nos urget mandatis pluribus: remittit aliquantum & relaxat. Cum enim dicit pluribus ostendit, non eadem esse: cum remittit & relaxat, ostendit Antonium contra facere. F. Ursin.

²¹ *Chirographorum*] Cæsaris: in quibus fingebat Antonius esse multa, quæ non erant. *Manius*.

²² *Nucula*] *Septemvir*. De quo Phil. VI. cap. 5. XI. 6. XII. 8.

²³ *Tantas clientelas*] Quantas sibi agrorum divisione pepererat. *Idem*.

ex delectu suo: *tandiuque ut obrineat, quamdiu M. Brutus, C. Cassius, consules, prove consulibus provinciis obrinebunt.* Huius comitiis C. frater ejus: est enim annus, ut repulsam tulit ²⁴. *Ipse autem ut quinquennium, inquit, obrineam.* At istud vetat lex Cæsaris; & tu acta Cæsaris defendis?

X. Hæc tu mandata ²⁵, L. Piso, & tu, L. Philippe, principes civitatis, non dico animo ferre, verum auribus accipere potuistis? Sed, ut suspicor, terror erat quidam: nec vos ut legati apud illum fuistis, nec ut consulares: nec vos vestram, nec reipublicæ dignitatem tenere potuistis. Et tamen nescio quo pacto, sapientia quadam, credo, quod ego non possem, non nimis irati revertistis. Vobis M. Antonius nihil tribuit, clarissimis viris, legatis populi Romani: nos, quid non legato M. Antonii Corylæ concessimus? cui portas hujus urbis patere jus non erat, huic hoc templum patuit: huic aditus in senatum fuit: hic hesternæ die sententias nostras in codicillos, & omnia verba referebat: huic fe etiam summis honoribus usi contra dignitatem suam venditabant.

O dii immortales! quam magnum est, personam in republica tueri principis! quæ non animis solum debet, sed etiam oculis servire civium. Domum recipere legatum hostium, in cubiculum admittere, etiam seducere ²⁶, hominis est nihil de dignitate, nimium de periculo cogitantis. Quod autem est periculum? nam si maximum in discrimen venietur, aut libertas parata victori est, aut mors proposita victo: quorum alterum optabile est, alterum effugere nemo potest. Turpis autem fuga mortis, omni est morte pejor.

Nam illud quidem non adducor ut credam, esse quosdam, qui invideant alienijus constantiæ, qui labori; ejus perpetuum

R r r 2 in

²⁴ *Huius comitiis C. Frater:* *est enim annus, ut repulsam tulit*] Antiquus liber & ipse in hac parte mendosus, ita habet: *huius comitiis C. frater ejus est enim jam annus ut repulsam tulit*. Per quo Antonius Augustinus ordinari legendum: Lucius comitiis Cæs. frat. *Ipse, est enim jam annus, ut repulsam tulit.* Ut superiorem quatuor verba Antonii sint: quæ vero sequuntur, Ciceronis perironiam adficientis Antonio. Quæ lectio ita

mihî placet, ut tamen eam pro certa inducaturque non habeam. *Færmus*. Locus corruptus, & mutilus, quem alii aliter emendare conati sunt. Ex quorum emendationibus a Grævio recitatus hoc unum intellexi, locum esse corruptum. *Olivetus*.

²⁵ *Hæc tu mandata*] Vide Cic. epist. ad Cassium, Fam. XII. 4.

²⁶ *Seducere*] *Clam aliqui*. Ut Fam. I. 9, & Orat. I. 56.

in republica adjuvanda voluntatem & a senatu, & a populo Romano probari moleste ferant. Omnes id quidem facere debebamus: eaque erat non modo apud majores nostros, sed etiam nuper summa laus consularium, vigilare, adesse animo, semper aliquid pro republica aut cogitare, aut facere, aut dicere. Ego, Patres conscripti, Q. Scævola augurum memoria teneo, bello Marfico, cum esset summa senectute & perdita valetudine, quotidie, simulatque luceret, facere omnibus conveniendi sui potestatem: neque eum quisquam illo bello vidit in lecto: senexque & debilis, primus veniebat in curiam. Hujus industriam maxime quidem vellem ut imitarentur ii, quos oportebat: secundo autem loco, ne alterius labori inviderent.

XI. Etenim, Patres conscripti, cum in spem libertatis sexennio post²⁷ sumus ingressi, diutiusque servitatem perpeffi, quam captivi frugi & diligentes solent: quas vigilias, quas sollicitudines, quos labores, liberandi populi Romani causa reculare debemus? Equidem, Patres conscripti, quanquam hoc honore usi, togati solent esse, cum est in sagis civitas: statui tamen, a vobis, cæterisque civibus in tanta atrocitate temporis, tantaque perturbatione reipublica, non differre vestitu. Non enim ita gerimus nos hoc bello consulares, ut æquo animo populus Romanus visurus sit nostri honoris insignia: cum partim e nobis ita timidi sint, ut omnem populi Romani beneficiorum memoriam abjecerint: partim ita a republica averfi, ut se hosti favere præ se ferant: legatos nostros ab Antonio despectos esse, & irrisos facile patiantur: legatum Antonii sublevatum velint. Hunc enim reditu ad Antonium prohiberi negabant oportere, & in eodem excipiendi sententiam meam corrigebant. Quibus geram morem. Redeat ad imperatorem suum Varius, sed ea lege, ne unquam Romam revertatur. Cæteris autem, si errorem suum deposuerint, & cum republica in gratiam redierint, veniam & impunitatem dandam puto.

Quas

²⁷ Sexennio post] Sexto denique anno post actum civile bellum, a consulatu Marcelli, & Lentuli, quo anno Cæsar urbe Roma potitus est, ad Pansa, & Hirtii consulatum. *Menstr.*

Quas ob res ita censeo: „ Eorum, qui cum M. Antonio
„ fuerint, qui ab armis discesserint, & aut ad Pansam, aut ad
„ Hirtium, consules, aut ad Decimum Brutum, imperato-
„ rem, consulem designatum, aut ad C. Cæsarem pro præto-
„ re ante idus Martias primas adierint, iis fraudi ne sit,
„ quod cum M. Antonio fuerint. Si quis eorum, qui cum
„ M. Antonio sunt, fecerit, quod honore præmiove dignum
„ esse videatur; uti C. Pansa, A. Hirtius, consules, alter
„ ambove, si eis videbitur, de ejus honore præmiove, pri-
„ mo quoque die ad senatum referant. Si quis post hoc se-
„ natus-consultum ad Antonium profectus esset, præter L. Va-
„ rium, senatum existimaturum, eum contra rempublicam fe-
„ cisse.

I N
M. ANTONIUM.

PHILIPPICA IX.

ARGUMENTUM.

Refere[n]te Panfa consule de honore Ser. Sulpicii, qui legatus ad Antonium cum Pisono & Philippo missus prope castra quidem pervenerat, sed ante quam senatus mandata exponeret, obierat: P. Servilius sententiam rogatus, decernendum ei publice sepulcrum censuit, statuam non censuit: quod statuam decerni soleant iis, qui in ipsa legatione essent interfecti, non quibus mortem casus attulisset. Post eum Cicero rogatus, honorem sepulchri Sulpicio non ademit, sed eum omnino statuam ornandum esse censuit, ea potissimum ratione usus, quod, cum ad Antonium gravi effectus morbo sit profectus, non ei casus, verum ipsa legatio mortem attulisse videatur, atque in hanc sententiam graviter, ornate, copiose disputat. S. C. in ejus sententiam factum esse ex eo perspicitur, quia Pomponius de Origine Juris exstare pro rostris Augusti statuam illam auctor est. MANUT.

IN ELLEM, dii immortales fecissent, Patres conscripti, ut vivo potius Serv. Sulpicio gratias ageremus, quam mortuo honores quaeremus. Nec vero dubito, quin, si ille vir legationem renuntiare potuisset, reditus ejus & nobis gratus fuerit, & reipublica salutaris futurus: non quo L. Philippo & L. Pisoni, aut studium, aut cura defuerit in tanto officio, tantoque munere: sed cum Serv. Sulpicius aetate anteiret, sapientia omnibus, subito ereptus e causa, totam legationem orbam & debilitatam reliquit.

Quod si cuiquam justus honos habitus est in morte legato,

in

in nullo justior, quam in Serv. Sulpicio reperietur. Caeteri, qui in legatione mortem obierunt, ad incertum vitae periculum sine ullo mortis metu profecti sunt: Serv. Sulpicius cum aliqua perveniendi ad M. Antonium spe profectus est, nulla reverendi. Qui cum ita affectus esset, ut, si ad gravem valitudinem labor via accessisset, sibi ipse diffideret: non recuavit, quo minus vel extremo spiritu, si quam opem reipublicae ferre posset, experiretur. Itaque non illum vis hiemis, non nives; non longitudo itineris, non asperitas viarum, non morbus ingravescens retardavit: cumque jam ad congressum colloquiumque ejus pervenisset, ad quem erat missus, in ipsa cura & meditatione obeundi sui muneris excessit e vita.

Ut igitur alia, sic hoc, C. Panfa, praecclare, quod nos ad ornandum Serv. Sulpicium cohortatus es, & ipse multa copiose de illius laude dixisti. Quibus a te dictis, nihil praeter sententiam dicerem, nisi P. Servilio respondendum putarem, qui hunc honorem statuam nemini tribuendum censuit, nisi ei, qui ferro esset in legatione interfectus. Ego autem, Patres conscripti, sic interpretor sensisse majores nostros, ut causam mortis censuerint, non genus esse quaerendum. Etenim cui legatio ipsa morti fuisset, ejus monumentum extare voluerunt, ut in bellis periculosis obirent homines legationis munus audacius. Non igitur exempla majorum quaerenda, sed consilium est eorum, a quo ipsa exempla nata sunt, explicandum.

II. Lar Tolumnius, rex Veientium, quatuor legatos populi Romani Fidenis interemit: quorum statuam usque ad meam memoriam in Rostris steterunt. Justus honos. Iis enim majores nostri, qui ob rempublicam mortem obierant, pro brevi vita diuturnam memoriam reddiderunt. Cn. Octavii, clari & magni viri, qui primus in eam familiam, qua postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum, statuam videmus in Rostris. Nemo tum novitati invidebat: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii, in qua periculi suspicio non subesset. Nam, cum esset missus a senatu ad animos regum

¹ Lar Tolumnius] Historis apud Livium ² Cn. Octavii] Plinius libro xxxiv. cap. lib. iv. Manut. ³ Idem.

regum perspicandos, liberorumque populorum, maximeque, ut nepotem Antiochi regis, ejus, qui cum majoribus nostris bellum gesserat, classes habere, elephantos alere prohiberet: Laudicea³ in gymnasio a quodam Leptine est interfectus. Reddita est ei tum a majoribus statua pro vita: quæ multos per annos progeniem ejus honestaret, nunc ad tantæ familiæ memoriam sola restaret⁴. Atqui & huic, & Tullo Cluvio⁵, & L. Roscio, & Sp. Antio, & C. Fulcinio, qui a Veientium rege cæsi sunt, non sanguis, qui profusus est in morte, sed ipsa mors ob rempublicam obita, honori fuit.

III. Itaque, Patres conscripti, si Serv. Sulpicio casus mortem attulisset, dolerem quidem tanto reipublicæ vulneri: mortem vero ejus non monumentis, sed lactu publico esse honorandam putarem. Nunc autem quis dubitat, quin ei vitam abstulerit ipsa legatio? Secum enim ille mortem extulit: quam, si nobiscum remanisset, sua cura, optimi filii, fidelissimæ conjugis diligentia vitare potuisset. At ille, cum videret, si vestræ auctoritati non paruisset, dissimilem se futurum sui: sin paruisset, munus sibi illud pro republica susceptum vitæ finem fore: maluit in maximo reipublicæ discrimine mori, quam minus, quam potuisset, videri reipublicæ profuisse. Multis illi in urbibus, qua iter faciebat, reficiendi se & curandi potestas fuit. Aderat hospitem invitatio liberalis pro dignitate summi viri, & eorum hortatio, qui una erant missi, ad requiescendum, & vitæ suæ consulendum. At ille properans, festinans, mandata nostra conficere cupiens, in hac constantia, morbo adveniente, perseveravit. Cujus cum adventu maxime perturbatus esset Antonius, quod ea, quæ sibi jussu vestro denuntiarentur, auctoritate erant & sententia Serv. Sulpicii constituta: declaravit, quam odisset senatum, cum auctorem senatus extinctum late atque insolenter tulit. Non igitur magis Octavium Leptines, nec Veientium rex eos,

Non

³ Laudicea] Plerique, Laodicea.

⁴ Sala restaret] Obavia igitur gentis hanc tota familia intererat, sed alia manebant: nam & C. Casar adolescens erat gentis Octaviz. Ferrat.

⁵ Tullo Cluvio] Plinius, libro xxxiv.

cap. 6. non Cluvium, sed Cladium dicit. Vile ibi Herdunium, (Tom. II. pag. 643.) qui, laudato hoc ipso Ciceronis loco, quæ infra legi Nautio; non Antio, quemadmodum omnes, quos viderim, esiderunt. Olfv.

quos modo nominavi, quam Serv. Sulpicium occidit Antonius? Is enim profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit. Quocirca etiam ad posteritatis memoriam pertinere arbitror extare, quod fuerit de hoc bello judicium senatus. Erit enim statua ipsa testis, bellum tam grave fuisse, ut legati interitus, honoris memoriam consecutus sit.

IV. Quod si excusationem Serv. Sulpicii, Patres conscripti, legationis obeundæ recordari volueritis, nulla dubitatio relinquatur, quin honore mortui, quam vivo injuriam fecimus, faciamus. Vos enim, Patres conscripti, (grave dictu est, sed dicendum tamen) vos, inquam, Serv. Sulpicium vita privastis. Quem cum videretis re magis morbum, quam oratione excusantem, non vos quidem crudeles fuistis, (quid enim minus in hunc ordinem convenit?) sed, cum speraretis nihil esse, quod non illius auctoritate & sapientia effici posset, vehementius excusationi obstitistis: atque eum, qui semper vestrum consensum gravissimum judicavisset, de sententia dejecistis.

Ut vero Pansæ consulis accessit cohortatio gravior, quam aures Serv. Sulpicii ferre didicissent; tum vero denique filium meque seduxit, atque ita locutus est, ut auctoritatem vestram vitæ suæ se diceret anteferre. Cujus nos virtutem admirati, non ausi sumus adversari voluntati. Movebatur singulari pietate filius: non multum ejus perturbationi meus dolor concedebat: sed uterque nostrum cedere cogebatur magnitudini animi, orationisque gravitati: cum quidem ille maxima laude & gratulatione omnium vestrum pollicitus est, se, quod velletis, esse facturum, neque ejus sententiæ periculum vitaturum, cujus ipse auctor fuisset. Quem exequi mandata vestra properantem, mane postridie prosecuti sumus: qui quidem discedens mecum ita locutus est, ut ejus oratio omen fati videretur.

V. Reddite igitur, Patres conscripti, ei vitam, cui admissis. Vita enim mortuorum in memoria vivorum est posita. Perficite, ut is, quem vos ad mortem inscii misistis, immortalitatem habeat a vobis. Cui si statuum in Rostris decreto

Tom. VI.

S f f

vestro

vestro statueritis, nulla ejus legationem posteritatis obscurabit oblivio. Nam reliqua Serv. Sulpicii vita multis erit, præclarisque monumentis ad omnem memoriam commendata. Semper illius gravitatem, constantiam, fidem, præstantem in republica tuenda curam atque prudentiam, omnium mortalium fama celebrabit. Nec vero filebitur admirabilis quædam, & incredibilis, & pene divina ejus in legibus interpretandis, æquitate explicanda, scientia. Omnes, ex omni ætate, qui hac in civitate intelligentiam juris habuerunt, si unum in locum conferantur, cum Serv. Sulpicio non sint comparandi. Neque enim ille magis juris consultus, quam justitiæ fuit. Ita ea, quæ proficiscebantur a legibus, & a jure civili, semper ad facilitatem, æquitatemque referebat: neque instituerelicitum actiones malebat, quam controversias tollere. Ergo hoc statuæ monumento non eget: habet alia majora. Hæc enim statua mortis honestæ testis erit: illa memoria vitæ gloriose: ut hoc magis monumentum grati senatus, quam clari viri futurum sit.

Multum etiam valuisse ad patris honorem pietas filii videbitur: qui quanquam, afflictus luctu, non adest, tamen sic animati esse debetis, ut si ille adest. Est autem ita affectus, ut nemo unquam unci filii mortem magis doluerit, quam ille mœret patris. Equidem etiam ad famam Serv. Sulpicii filii arbitror pertinere, ut videatur honorem debitum patri præstitisse. Quanquam nullum monumentum clarius Serv. Sulpicius relinquere potuit, quam effigiem morum suorum, virtutis, constantiæ, pietatis, ingenii, filium. Cujus luctus aut hoc honore vestro, aut nullo solatio levari potest.

VI. Mihi autem recordanti Serv. Sulpicii multos in nostra familiaritate sermones, gravior illi videtur, si quis est sensus in morte, aenea statua futura, & ea pedestris, quam inaurata equestris: qualis est L. Syllæ prima statua⁶. Mirifice enim Serv. Sulpicius majorum continentiam diligebat: hujus seculi insolentiam vituperabat. Ut igitur, si ipsum consulam, quid

⁶ Qualis est L. Syllæ prima statua] Forte tura est. Nam non est ut statua hic repetatur, quod modo præcessit. *Grævius.*

quid velit, sic pedestrem ex ære statuam, tanquam ex ejus auctoritate & voluntate, decerno: quæ quidem magnum civium dolorem, & desiderium, honore monumenti minuet, & leniet.

Atque hanc meam sententiam, Patres conscripti, P. Servilii sententia comprobari necesse est: qui sepulcrum publice decernendum Serv. Sulpicio censuit, statuam non censuit. Nam si mors legati sine cade atque ferro nullum honorem desiderat: cur decernit honorem sepulturae, qui maximus haberi potest mortuo? Sin id tribuit Serv. Sulpicio, quod non est datum Cn. Octavio: cur, quod illi datum est, huic dandum esse non censet? Majores quidem nostri statuas multis decreverunt: sepulcra paucis. Sed statuæ intereunt tempestate, vi, vetustate: sepulcrorum autem sanctitas in ipso solo est: quod nulla vi moveri, neque deleri potest. Atque ut cætera extinguantur, sic sepulcra sunt sanctiora vetustate. Augeatur igitur isto etiam honore is vir, cui nullus honor tribui non debitus potest. Grati sumus in ejus morte decoranda, cui nullam jam aliam gratiam referre possumus. Notetur etiam M. Antonii, nefarium bellum gerentis, scelerata audacia. His enim honoribus habitis Serv. Sulpicio repudiata, rejectaque legationis ab Antonio, manebit testificatio sempiterna.

VII. Quas ob res ita censeo: „ Cum Serv. Sulpicius, Q. „ F. Lemonia⁷, Rufus, difficillimo reipublica tempore, gravi, periculosoque morbo affectus, auctoritatem senatus, salutemque reipublicæ vitæ suæ præposuerit, contraque vim „ gravitatemque morbi contenderit, ut in castra Antonii, „ quo senatus eum miserat, perveniret: isque, cum jam prope castra venisset, vi morbi oppressus, vitam amiserit in „ maximo reipublicæ munere: ejusque mors consentanea vitæ „ fuerit, sanctissime, honestissimeque actæ, in qua sæpe magno ului reipublicæ Serv. Sulpicius & privatus, & in magistratibus fuerit. Cum talis vir ob rempublicam in legatione

S s s 2

„ tione

⁷ Lemonia] Pro, ex Lemonia tribu. Sic enim Pedianus interpretatur illud, C. Verres Romilla: & addit Cives omnes Romanos in aliqua tribu censeri solitos, & ab ea interdum indicari. Cujus exstant consuetudinis exempla permulta. Lemonia igitur Sulpicii tribus fuit. *Masius.*

» tione mortem obierit : senatui placere , Serv. Sulpicio sta-
 » tuam pedestrem æneam in Rostris ex hujus ordinis senten-
 » tia statui , circumque eam statuam locum ludis , gladiatorii-
 » busque liberos , posterofque ejus quoquo versus pedes quin-
 » que habere , quod is ob rempublicam mortem obierit , eam-
 » que causam in basi inscribi : utique C. Panfa , A. Hirtius ,
 » consules , alter ambove , si eis videatur , quæstoribus urba-
 » nis imperent , ut eam basim , statuamque faciendam , & in
 » Rostris statuendam locent : quantique locaverint , tantam
 » pecuniam redemptori solvendam , attribuendamque curent .
 » Cumque antea senatus auctoritatem suam in virorum for-
 » tium funeribus , ornamentisque ostenderit ; placere , eum
 » quam amplissime supremo die suo efferi . Et , cum Serv.
 » Sulpicius , Q. F. Lemonia , Rufus , ita de republica meri-
 » tus sit , ut his ornamentis decorari debeat : senatum cense-
 » re , atque e republica existimare , adiles curules edictum ,
 » quod de funeribus habeant , Serv. Sulpicii , Q. F. Lemonia ,
 » Rufi , funeri remittere : utique locum sepulcro in cam-
 » po Esquilino C. Panfa consul , seu quo in loco videbitur ,
 » pedes triginta quoquo versus adsignet , quo Serv. Sulpicius
 » inferatur . Quod sepulcrum ipsius , liberorum , posterorum-
 » que ejus esset : uti quod optimo jure publice sepulcrum da-
 » tum esset .

I N

M. ANTONIUM.

PHILPPICA X.

ARGUMENTUM.

AGIT gratias Panfa , quia literis M. Bruti acceptis , sena-
 tum statim vocavit . Queritur cum Caleno , quod utrunque
 Brutum æque non probare videatur , qui rempublicam defendant ;
 Antonium autem , qui oppugnet , probet idem vel maxime . Com-
 memorat ea , quæ M. Brutus in Grecia gesserat : & ab eo nihil
 turbulæntum , nihil non utile reipublicæ timendum esse confirmat .
 Suadet , ut , quæ M. Brutus egerit privato consilio , publica au-
 thoritate , ut idem ei tribuatur , quod D. Bruto , & C. Cæsari ,
 comprobentur . Censet etiam , Q. Hortensio , Macedoniae procon-
 suli , qui Brutum in comparando exercitu adjuverat , confirman-
 dam esse provincie administrationem , quoad ei ex S. C. succes-
 sum esset . MANUT.

I.

AXIMAS tibi , Panfa , gratias omnes & ha-
 bere , & agere debemus : qui , cum hodierno
 die senatum te habiturum non arbitraremur ;
 ut M. Bruti , præstantissimi civis , literas ac-
 cepisti , ne minimam quidem moram inter-
 posuisti , quin quam primum maximo gaudio
 & gratulatione frueremur . Cum factum tuum gratum omnibus
 debet esse , tum vero oratio , qua , recitatis literis , usus es .
 Declarasti enim , verum esse id , quod ego semper sensi , ne-
 minem alterius , qui suæ consideret , virtuti invidere . Itaque
 mihi , qui plurimis officiis sum cum Bruto & maxima fami-
 liaritate conjunctus , minus multa de illo dicenda sunt . Quas
 enim mihi ipse partes sumpseram , eas præcepit oratio tua .
 Sed

Sed mihi, Patres conscripti, necessitatem attulit paulo plura dicendi sententia ejus, qui rogatus est ante me: a quo ita sæpe dissentio, ut jam verear, ne, id quod minime fieri debet, minuire amicitiam nostram videatur perpetua dissensio. Quæ est enim ista tua ratio, Calene? quæ mens? qui nunquam post Kalendas Jan. idem seneris, quod is, qui te sententiam primum rogat? cur nunquam tam frequens senatus fuit, ut unus aliquis tuam sententiam secutus sit? cur semper tui dissimiles defendis? cur, cum te & vita, & fortuna tua ad otium, & ad dignitatem invitet, ea probas, ea decernis, ea sentis, quæ sunt inimica & otio communi, & dignitati tuæ?

II. Nam, ut superiora omittam, hoc certe, quod mihi maximam admirationem movet, non tacebo. Quod est tibi cum Brutis bellum? cur eos, quos omnes pene venerari debemus, solus oppugnas? alterum circumfœderi non moleste fers, alterum tua sententia spoliis iis copiis, quas ipse suo labore & periculo ad reipublicam, non ad suum præsidium, per se, nullo adjuvante, confecit? Quis est iste tuus sensus, quæ cogitatio, Brutos ut non probes, Antonios probes? quos omnes carissimos habent, tu oderis? quos acerbissime cæteri oderunt, tu constantissime diligas? Amplissima tibi fortuna sunt, summus honoris gradus, filius, ut & audio, & spero, natus ad laudem: cui cum reipublicæ causa faveo, tum etiam tua.

Quæro igitur, cum Brutine similem malis, an Antonii? Ac permitto, ut de tribus Antonis eligas, quem velis. Dii meliora, inquires. Cur igitur non eis faves, quos laudas, quorum similem filium tuum esse vis? simul enim reipublicæ consules, & propones illi exempla ad imitandum. Hoc vero, Q. Fusi, cupio sine offensione nostræ amicitia, sic tecum, ut a te dissentiens senator, queri. Ita enim dixisti, & quidem de scripto; nam te inopia verbi lapsum putarem, nisi tuam in dicendo facultatem nossem: Literas Bruti recte & ordine scriptas videri. Quid est aliud librarium Bruti laudare, non Brutum? Usus in republica, Calene, magnum jam habere

& debes, & potes. Quando ita decerni vidisti? aut quo senatus-consulto hujus generis (sunt enim innumerabilia) bene scriptas literas decretum a senatu? Quod verbum tibi non excedit, ut sæpe fit, fortuito: scriptum, meditatam, cogitatum attulisti.

III. Hanc tibi consuetudinem plerisque in rebus bonis obtrahendi si quis detraxerit: quid tibi, quod sibi quisque velit, non relinquetur? Quamobrem collige te, placaque animum istum aliquando, & mitiga: audi viros bonos, quibus uteris multis: loquere cum sapientissimo homine, genero tuo, sapius, quam ipse tecum: tum denique amplissimi honoris nomen obtinebis. An vero hoc pro nihilo putas (in quo equidem pro amicitia tuam vicem dolere soleo) efferi hæc foras, & ad populi Romani aures pervenire, ei, qui primus sententiam dixerit, neminem assensum? quod etiam hodie futurum arbitror. Legiones abducis a Bruto¹. Quas? nempe eas, quas ille a C. Antonii scelere avertit, & ad rempublicam sua auctoritate traduxit. Rursus igitur vis nudatum illum atque solum a republica relegatum videri.

Vos autem, Patres conscripti, si M. Brutum deseraveritis, & prodideritis, quem tandem civem unquam ornabitis? cui favebitis? nisi forte eos, qui diadema imposuerint, confervandos; eos, qui regni nomen sustulerint, deserendos putatis. Ac de hac quidem divina atque immortalis laude M. Bruti filebo: quæ, gratissima memoria omnium civium inclusa, nondum publica auctoritate testata est. Tantamne patientiam, dii boni! tantam moderationem, tantam in injuria tranquillitatem & modestiam? qui cum prætor urbanus esset, urbe caruit: jus non dixit, cum omne jus populi Romani recuperasset: cumque concursu quotidiano bonorum omnium, qui admirabilis ad eum fieri solebat, præsidioque Italiae cunctæ septus posset esse, absens judicio bonorum defensus esse maluit, quam præsens manu: qui ne Apollinæres quidem ludos², pro

¹ Legiones abducit a Bruto?] Quia sine toris urbani pectinebant. Philipp. II. cap. S. C. hæc comparasset. Manu.

² Apollinæres ludos] Qui ad curam præ-

sua populique Romani dignitate apparatus, praesens fecit, ne quam viam patefaceret sceleratissimorum hominum audaciae.

IV. Quamquam, qui unquam aut ludi, aut dies latiores fuerunt, quam cum in singulis versibus populus Romanus maximo clamore & plausu Bruti memoriam prosequeretur? Corpus aberat liberatoris, libertatis memoria aderat: in qua Bruti imago cerni videbatur. At hunc his ipsis ludorum diebus videbam in insula clarissimi adolescentis, Luculli, propinqui sui, nihil nisi de pace & concordia civium cogitantem. Eundem vidi postea Veliae, cedentem Italia, ne qua oriretur belli civilis causa propter se. O spectaculum illud non modo hominibus, sed undis ipsis & litoribus luctuosum, cedere e patria servatorem ejus, manere in patria perditores! Cassii clavis paucis post diebus conquebatur: ut me puderet, Patres conscripti, in eam urbem redire, ex qua illi abirent. Sed, quo consilio redierim, initio audistis, post estis experti. Expectatum igitur tempus a Bruto est. Nam quoad vos omnia pati vidit, usus est ipse incredibili patientia. Posteaquam vos ad libertatem sensit erectos; praesidia vestrae libertati paravit. At cui pesti, quantaeque restitit? Si enim C. Antonius, quod animo intenderat, perficere potuisset, (potuisset autem, nisi ejus sceleri virtus M. Bruti obstitisset) Macedoniam, Illyricum, Graeciam perdidissemus. Esset vel receptaculum pulso Antonio, vel agger oppugnandae Italiae Graecia: quae quidem nunc M. Bruti imperio, auctoritate, copiis non instructa solum, sed etiam ornata, tendit dexteram Italiae, suumque ei praesidium pollicetur. Quod qui ab illo abducit, exercitum, & respectum pulcherrimum, & praesidium firmissimum adimit reipublicae. Equidem cupio, haec quamprimum Antonium audire, ut intelligat, non D. Brutum, quem vallo circumfunderet, sed seipsum obsideri.

V. Tria tenet oppida toto in orbe terrarum³: habet inimicissimam Galliam: eos etiam, quibus confidebat, alienissimos Transpadanos: Italia omnis infesta est: exterarum nationes

³ Tria tenet oppida toto in orbe terrarum] Id cognoscitur ex ep. ad Caesarem, Tenebat Bononiam, Regium Lepidi, Pac-

Fam. XII, §. Manur.

a prima ora Graeciae usque ad Aegyptum, optimorum & fortissimorum civium imperis & praesidiis tenentur. Erat ei spes una in C. Antonio: qui duorum fratrum aetate mediis interfectus, vitis cum utroque certabat: qui, tanquam extruderetur a senatu in Macedoniam, & non contra prohiberetur proficisci, ita cucurrit.

Quae tempestas, dii immortales! quae flamma, quae vastitas, quae pestis Graeciae fuisset, nisi incredibilis ac divina virtus furentis hominis conatum atque audaciam compressisset? Quae celeritas illa Bruti? quae cura? quae virtus? Etsi ne C. quidem Antonii celeritas contemnenda est: quem nisi in via Caduca⁴ hereditates retardassent, volasse eum, non iter fecisse diceres. Alios ad negotium⁵ publicum ire cum cupimus, vix solemus extrudere: hunc retinentes exclusimus. At quid ei cum Apollonia⁶? quid cum Dyrrachio? quid cum Illyrico? quid cum P. Vatinii imperatoris exercitu? Succedebat, ut ipse dicebat, Hortensio. Certi fines Macedoniae, certa conditio, certus, si modo erat ullus⁷, exercitus. Cum Illyrico vero, & cum Vatinii legionibus quid erat Antonio? At ne Bruto quidem. Id enim fortasse quisquam improbus dixerit. Omnes legiones, omnes copiae, quae ubique sunt, reipublicae sunt. Neque haec legiones, quae M. Antonium reliquerunt, Antonii potius, quam reipublicae fuisse dicuntur. Omne enim exercitus, & imperii jus amittit is, qui eo imperio & exercitu reipublicam oppugnat.

VI. Quod si ipsa reipublica judicaret, aut si omne jus decretis ejus statueretur: Antonione, an Bruto legiones populi Romani adjudicaret? Alter advolarat subito ad direptionem, pestemque sociorum, ut quacunquē iret, omnia vastaret, diriperet, auferret: exercitu populi Romani, contra ipsum populum

Tom. VI.

T t t

⁴ Caduca] Quas occupavit, tanquam ad eum pertinerent. Caduca autem hereditates dicitantur, cum heres non existat. Quod cum accideret, ad fiscum devolvebantur. Idem. Vide Victorii Var. Lect. XXIII, 17.

⁵ Alios ad negotium] Sensus est: Alii, quos volumus cito ire in provinciam, quas possunt moras interponunt: ille ita festina-

vit, quasi vi, aut precibus coactus. Ferr.

⁶ Apollonia] Et Apollonia, & Dyrrachium erant in Macedonia, quam regerat Q. Hortensius. Illyrico autem Vatinius praerat. Manutius.

⁷ Certus, si modo erat ullus] Vide item P. Victorii Var. Lect. XV, 12.

pulum Romanum uteretur. Alter eam sibi legem statuerat, ut, quocumque venisset, lux venisse quædam & spes salutis videretur. Denique alter ad evertendam rempublicam præsidia quarebat; alter ad conservandam. Nec vero nos hoc magis videbamus, quam ipsi milites: a quibus tanta in iudicando prudentia non erat postulanda.

Cum septem cohortibus esse Apollonia scribit Antonium: qui jam aut captus est, (quod dii dent!) aut certe homo verecundus in Macedonia non accedit, ne contra senatus-consultum fecisse videatur. Delectus habitus in Macedonia est summo Q. Hortensii studio, & industria: cujus animum egregium, dignumque & ipso, & majoribus ejus, ex Bruti literis perspicere potuistis. Legio, quam L. Piso ducebat, legatus Antonii, Ciceroni se filio meo tradidit. Equitatus, qui in Syria ducebatur bipartito, alter eum quæstorem, a quo ducebatur, reliquit in Thessalia, seseque ad Brutum contulit; alterum in Macedonia Cn. Domitius adolescens summa virtute, gravitate, constantia, ab legato Syriaco abduxit. P. autem Vatinius, qui & antea jure laudatus a nobis, & hoc tempore merito laudandus est, aperuit Dyrrhachii portas Bruto, & exercitum tradidit. Tenet igitur populus Romanus Macedonia, tenet Illyricum, tæctur Græciam: nostræ sunt legiones, nostra levis armatura, noster equitatus, maximeque noster est Brutus, semperque noster, cum sua excellentissima virtute reipublicæ natus, tum fato quodam paterni, maternique generis, & nominis.

VII. Ab hoc igitur viro quisquam bellum timet, qui, antequam nos id coacti suscepimus, in pace jacere, quam in bello vigere, maluit? Quanquam ille quidem nunquam jacuit, nec hoc cadere verbum in tantam virtutis præstantiam potest: erat enim in desiderio civitatis, in ore, in sermone omnium. Tantum autem aberat a bello, ut, cum cupiditate liber-

8 Cum septem cohortibus esse Apollonia scribit] Ita Muretus. Vulgo, cum septem cohortibus esse Apolloniam, &c.
9 Filio meo] Quem Brutus Athenis secum abduxit, eoque legato usus est. Plutarchus in Bruto. Matur.

10 Paterni, maternique generis] Paterni, a L. Bruto, qui reges ejecit: materni, a Servilio Ahala, qui regnum appetentem Sp. Melliū sua manu interfecit. Idem.
11 In pace jacere] Cum Antii, Lanuvii, Velie moraretur. Idem.

libertatis Italia arderet, desuerit civium studiis potius, quam eos in armorum discrimen adduceret. Itaque illi ipsi, si qui sunt, qui tarditatem Bruti reprehendant, tamen iidem moderationem, patientiamque mirantur.

Sed jam video, quid loquantur. Neque enim id occulte faciunt. Timere se dicunt, quomodo ferant veterani, exercitum Brutum habere. Quasi vero quidquam intersit inter A. Hirtii, C. Pansa, D. Bruti, C. Cæsaris, & hunc exercitum M. Bruti. Nam si quatuor exercitus ii, de quibus dixi, propterea laudantur, quod pro populi Romani libertate arma ceperunt, quid est, cur hic M. Bruti exercitus non in eadem causa ponatur?

At enim veteranis suspectum est nomen M. Bruti. Magisne, quam Decimi? Equidem non arbitror. Et si enim Brutorum commune factum, & laudis societas æqua: D. tamen Bruto iratiores ii, qui id factum dolebant, quo minus ab illo rem illam dicebant fieri decuisse. Quid ergo nunc agunt tot exercitus, nisi ut obfidione D. Bruti liberetur? Qui autem hos exercitus ducunt? Hi credo, qui C. Cæsaris res actas everti, qui causam veteranorum prodi volunt.

VIII. Si ipse viveret C. Cæsar, acris, credo, acta sua defenderet, quam vir fortissimus defendit Hirtius: aut amicior causæ quisquam potest inveniri, quam filius? At horum alter, nondum ex longinquitate gravissimi morbi recreatus, quiddam habuit virum, id in eorum libertatem defendendam contulit, quorum votis iudicavit se a morte revocatum: alter virtutis robore firmior, quam ætatis, cum istis ipsis veteranis ad D. Brutum liberandum profectus est. Igitur illi certissimi, iidemque acerrimi Cæsaris actorum patroni pro D. Bruti salute bellum gerunt: quos veterani sequuntur. De libertate enim populi Romani, non de suis commodis, armis decernendum videtur.

T t t z

12 Quo minus ab illo rem illam dicebant Cæsaris everti velint: que M. Antonius, quantum in ipso fuit, suis legibus coercit. Idem.
13 Hi credo] Minime ii quidem, qui acta senato expredabant. Idem.

dent. Quid est igitur, cur iis, qui D. Brutum omnibus opibus conservatum velint, M. Bruti sit suspectus exercitus?

An vero, si quid esset, quod a M. Bruto timendum videretur, Pansa id non videret? aut, si videret, non laboraret? Quis aut sapientior ad conjecturam rerum futurarum? aut ad propulsandum metum diligentior? Atqui hujus animum erga M. Brutum, studiumque vidistis. Præcepit oratione sua, quid decernere nos de Bruto, quid sentire oporteret: tantumque abfuit, ut periculosum reipublicæ M. Bruti putaret exercitum, ut in eo firmissimum reipublicæ præsidium & gravissimum poneret. Scilicet hoc Pansa aut non videt, (hebeti enim ingenio est) aut negligit. Quæ enim Cæsar egit, ea rata esse non curat: de quibus confirmandis & sciendis legem comitiis centuriatis ex auctoritate nostra laturus est¹⁵.

IX. Desinant igitur, aut ii, qui non timent, simulare se timere, & prospicere reipublicæ; aut ii, qui omnia verentur, nimium esse timidi; ne illorum simulatio, horum oblit ignavia. Quæ (malum!) est ista ratio, semper optimis causis veteranorum nomen opponere? quorum etiam si amplecterer virtutem, ut facio, tamen, si essent arrogantes, non possem ferre fastidium. An nos conantes servitutis vincula rumpere, impedit, si quis veteranos id nolle dixerit? non sunt enim, credo, innumerabiles, qui pro communi libertate arma capiant: nemo est præter veteranos milites vir, qui ad servitutem propulsandam ingenuo dolore excitetur. Potest igitur stare reipublica, frera veteranis, sine magno subsidio juventutis? quos quidem vos libertatis adjuutores complecti debetis: servitutis auctores sequi non debetis.

Postremo (erumpat enim aliquando vera, & me digna vox) si veteranorum nutu mentes hujus ordinis gubernantur, omniaque ad eorum voluntatem nostra dicta facta referuntur: optanda mors est, quæ civibus Romanis semper fuit servitute potior. Omnis est misera servitus: sed fuerit quædam necessaria: æquodnam principium putatis libertatis capeffendæ? An, cum

¹⁵ Latrone est] Ex S. C. quod factum mortem, de illius actis confirmandis. Ferr. fuerat in ade Tælloris biduo post Cæsaris

cum illum necessarium & fatalem pene casum non tolerimus, hunc feremus voluntarium? Tota Italia desiderio libertatis exarsit: servire diutius non potest civitas: serius populo Romano hunc vestitum atque arma dedimus, quam ab eo flagitari sumus.

X. Magna nos quidem spe, & prope explorata, libertatis causam suscepimus. Sed, ut concedam incertos exitus esse belli, Martemque communem: tamen pro libertate, vitæ periculo decertandum est. Non enim in spiritu vita est, sed ea nulla est omnino servienti. Omnes nationes servitutem ferre possunt: nostra civitas non potest: nec ullam aliam ob causam, nisi quod illæ laborem, doloremque fugiunt, quibus ut careant, omnia perpeti possunt: nos ita a majoribus instituti atque imbuti sumus, ut omnia consilia atque facta ad dignitatem & virtutem referamus. Ita præclara est recuperatio libertatis, ut ne mors quidem sit in repetenda libertate fugienda. Quod si immortalitas¹⁶ consequeretur præsentis periculi fugam: tamen eo magis ea fugienda videretur, quo diuturnior servitus esset. Cum vero dies & noctes omnia nos undique fata circumfrent: non est viri, minimeque Romani, dubitare, eum spiritum, quem naturæ quis debeat, patriæ red- dere.

Concurritur undique ad commune incendium restinguendum; veteranique primi Cæsaris auctoritatem secuti, conatum Antonii repulerunt: post ejusdem furorem Martia legio fregit: quarta afflixit. Sic a suis legionibus condemnatus, irrupit in Galliam, quam sibi armis, animisque infestam, inimicamque cognovit. Hunc A. Hirtii, C. Cæsaris exercitus insecuti sunt: post Pansæ delectus urbem, totamque Italiam erexit. Unus omnium est hostis. Quanquam habet secum L. fratrem, carissimum populo Romano civem: cujus desiderium civitas ferre diutius non potest. Quid illa tetrius bellua? quid immanius? qui ob eam causam natus videtur, ne omnium

¹⁶ Quod si immortalitas] Homerica leno inquit, Homericae enim esse sententiam: sed sententia: quam eruditæ, ut solet, tradidit finem illius summo artificio ab eloquentissimi Victorius cap. 11. lib. xv. Moribus. Vide mo viro immortatum, & in contrarium Parmureti ipsius Var. Lett. XVI. 27. Constat, rem infæxum esse præfens.

omnium mortalium turpissimus esset M. Antonius. Est unquam Trebellius, qui jam cum tabulis novis redit in gratiam: T. Plancus, ceteri pares: qui id pugnant, id agunt, ut contra rempublicam restituti esse videantur: sollicitant homines imperitos Saxa & Caphones, ipsi rustici, atque agrestes, qui hanc rempublicam nec viderunt unquam, nec videre constitutam volunt: qui non Cæsaris, sed Antonii acta defendunt: quos avertit agri Campani infinita possessio: cujus eos non pudere demiror, cum videant, se mimos & mimas habere vicinos.

Ad has pestes opprimendas, cur moleste feramus, quod M. Bruti accessit exercitus? Immoderari, credo, hominis, & turbulenti. Vide, ne nimium pene patientis. Etsi in illius viri consiliis, atque factis, nihil nec nimium, nec parum fuit unquam. Omnis voluntas M. Bruti, Patres conscripti, omnis cogitatio, tota mens, auctoritatem senatus, libertatem populi Romani intuetur: hæc habet proposita, hæc tueri vult. Tentavit, quid patientia proficere posset. Nihil cum proficeret: vi contra vim experiendum putavit. Cui quidem, Patres conscripti, vos idem tribuere hoc tempore debetis, quod a. d. XIII. Kal. Jan. D. Bruto & C. Cæsari, me auctore, tribuistis: quorum privatum de republica consilium & factum auctoritate vestra est comprobatum, atque laudatum. Quod idem in M. Bruto facere debetis, a quo insperatum & repentinum reipublicæ præsidium legionum, equitatus, auxiliorum magna & firmæ copiæ comparatæ sunt: adjungendusque est Q. Hortensius, qui cum Macedoniam obtineret, adiutorem se Bruto ad comparandum exercitum, fidissimum & constantissimum præbuit. Nam de M. Apulejo separatim cenfeo referendum: cui testis est per literas Brutus, eum principem fuisse ad conatum exercitus comparandi.

Quæ cum ita sint: quod C. Panfa, consul, verba fecit de literis, quæ a Q. Cæpione Bruto, proconsule, allatæ, & b in hoc ordine recitatæ sunt, de ea re ita cenfeo: „Cum Q. Cæpionis Bruti proconsulis opera, consilio, industria, & vir-

a. Vid. Man. Grut. quid est, cor

b. Idem. suis ordini

tute, difficillimo reipublicæ tempore, provincia Macedonia, Illyricum, cuncta Græcia, legiones, exercitus, equitatus, in consulum, senatus, populique Romani potestate sint: id Q. Cæpionem Brutum, proconsulem, bene, & e republica, & pro sua, majorumque suorum dignitate, consuetudineque reipublicæ bene gerendæ fecisse, eamque rem senatui, populoque Romano gratam esse, & fore. Uti que Q. Cæpio Brutus, proconsul, provinciam Macedoniam, Illyricum, totamque Græciam tueatur, defendat, custodiat, incolumemque conservet: eique exercitui, quem ipse constituit, comparavit, præsit: pecuniaque ad rem militarem, si qua opus sit, quæ publica sit, & exigi possit, utatur, exigat; pecuniaque a quibus videatur, ad rem militarem mutuas sumat; frumentum imperet: operamque det, ut cum suis copiis quam proxime Italiam sit. Cumque ex literis Q. Cæpionis Bruti, proconsulis, intellectum sit, Q. Hortensii proconsulis opera & virtute vehementer rempublicam adjuvam, omniaque ejus consilia cum consiliis Q. Cæpionis Bruti, proconsulis, conjuncta fuisse, eamque rem magno usui reipublicæ fuisse: Q. Hortensium proconsulem recte, & ordine, exque republica fecisse: senatuique placere, Q. Hortensium, proconsulem, cum quaestoribus, & prove quaestoribus, & legatis suis provinciam Macedoniam obtinere, quoad ei ex S. C. successum sit.

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA XI.

ARGUMENTUM.

Obrinente Asiam provinciam C. Trebonio, decretam a senatu post Caesaris interitum, Dolabella in Syriam, Antonii sibi lege traditam, proficiscens, cum Trebonio familiarissime collocutus, et in quo summa benevolentia simulatione complexus, incantum Smyrnae oppressit atque interfecit, et Asiam universam occupavit. Hoc nuncio Romam perlato, senatus hostem Dolabellam iudicavit, belloque persequendum censuit: sed cum, ejus belli cura non satis constaret, cui mandanda videretur, cum alii aliter sentirent, Cicero deplorata prius Trebonii morte imperatorem omnino C. Cassium, qui Dolabellam terra marique persequeretur, esse deligendum censuit. In quam sententiam ut S. C. esse factum existimem, his Velleii verbis adducor: Bruto Cassioque provinciae, quas jam ipsi sine S. C. occupaverant, decretae. MAN.

In alia omnia itum est, idque aperte colligitur ex epist. 7. lib. XII. ad Cassium: Quae mea sententia in senatu facile valuisset, nisi Pansa vehementer obtulisset. Eodem die senatus-consultum in Q. Fufii sententiam factum est, ut consules Asiam sortirentur, et bellum inferrent Dolabella. Sic enim scribebat Fam. XII. 14. P. Lentulus IV. Kal. Junias: Quoniam consulis decreta est Asia, & permissum est iis, ut, dum ipsi venirent, darent negotium. Ex hac epistola colligo, Senatum nihil decrevisse de Cassio imperatore deligendo, sed neque de revocando ex Syria, quem in eam provinciam privato consilio profectum fuisse omnes noverant. Visto ad Murinam M. Antonio, absumptique eo praelio consulibus, quibus bellum adversus Dolabellam mandatum fuerat, tunc primum res illa delata est ad C. Cassium. Epist. 3. ad Brutum. FERRATIUS.

I. MA.

I.

AGNO in dolore¹, Patres conscripti, vel moerore potius, quem ex crudeli & miserabili morte C. Trebonii, optimi civis, moderatissimique hominis, accepimus, inest tamen aliquid, quod reipublicae profuturum putem. Perpleximus enim, quanta in iis, qui contra patriam scelerata arma ceperunt, inest immanitas. Nam duo haec capita nata sunt post homines natos teterrima & spurcissima, Dolabella & Antonius: quorum alter effecit, quod optabat²: de altero patefactum est, quid cogitaret. L. Cinna crudelis: C. Marius in iracundia perseverans: L. Sylla vehemens: neque ullius horum in ulciscendo acerbitas progressa ultra mortem est³. Quae tamen poena in civis nimis crudelis putabatur. Ecce tibi geminum in scelere par⁴, inusitatum, inauditum⁵, ferum, barbarum. Itaque quorum summum quoddam inter ipsos odium, bellumque meministis, eodem postea singulari inter se consensu & amore devinxit impurissimae naturae & turpissimae vitae similitudo. Ergo id, quod fecit Dolabella, in quo potuit, multis idem minatur Antonius. Sed ille cum procul esset a consulibus, exercitibusque nostris, nec dum senatum cum populo Romano conspirasse sensit, fretus Antonii copiis, ea scelera suscepit, quae Ro-

Tom. VI.

V u u m z

¹ *Magnus in dolore*] Licet aliquando praeciperit, deliberativis orationibus principia esse debere saepe nulla, tamen hac in causa censuit exordium praeterendum, ad animos audientium inflammandos odio in Antonium & Dolabellam, exaggerato scelere alterius, cum deploratione mortis C. Trebonii. *Fronto Duceus.*

² *Alter effecit, quod optabat*] Dolabella Asiam occupavit, quod maxime optabat effecit. De altero patefactum est, quid cogitaret. Patefacta sunt Antonii consilia invadenda contra senatus voluntatem atque auctoritatem Galliae. *Idem.*

³ *Neque ullius horum in ulciscendo acerbitas progressa ultra mortem est*] In contentione facinorum satis est oratori, si id quod exaggerare, in aliquo parte gravius esse demonstrat. Nam ea parte sola ostenditur. Stages in civilibus bellis edita, ut numero, & a-

liis pluribus adjunctis hanc superant sane; hac tamen parte superatur, quod ultra mortem progressa non sunt. Troncentior multo Dolabella. Quod exponitur, *cap. 2. Idem.*

⁴ *Ecce tibi geminum in scelere par*] In hoc vocabulo *par*, quod proprie de gladiatoribus dicitur, vis est quaedam praecipua ad horum hominum, Dolabella atque Antonii, exprimentam immanitatem, & odium adversus eos concitantium. *Idem.*

⁵ *Par inusitatum, inauditum*] Dicitur in hoc, qui Latine doctus est, quid sit homo inusitatus. Nihil certius est quam legendum esse inusitatus, cujus vocabuli vim cum non intelligeret librarius, in multis locis id inusitatus converterent, ut jam dudum viri doctissimi in usum & lucem id revocarunt, & ipse ad Julium lib. XVII. cap. 1. notavi. *Gravius.*

mae jam suscepta arbitratur a socio furoris sui. Quid ergo hunc aliud moliri, quid optare censeatis, aut quam omnino causam esse belli? Omnes, qui libere de republica sensimus, qui dignas nobis sententias diximus, qui populum Romanum liberum esse volumus, statuit ille quidem non inimicos, sed hostes⁶: majora tamen in nos, quam in hostem, supplicia meditatur: mortem naturae poenam putat esse, iracundiae tormenta, atque cruciatum⁷. Qualis igitur hostis habendus est is, a quo victore si cruciatus ablit, mors in beneficii parte numeretur?

II. Quamobrem, Patres conscripti, quaquam hortatore non egetis; ipsi enim vestra sponte exarsistis ad libertatis recuperandae cupiditatem: tamen eo majore animo, studioque libertatem defendite, quo majora proposita victis supplicia servitutis videtis. In Galliam invasit Antonius, in Asiam Dolabella: in alienam uterque provinciam. Alteri se Brutus obiecit, impetumque furentis, atque omnia divexare & diripere cupientis, vitae suae periculo colligavit, progressu arcuit, a reditu refrenavit: obsideri se passus ex utraque parte constrinxit Antonium. Alter in Asiam⁸ irrupit cursim, cui in Syriam patebat via certa, neque longa. Quid opus fuit cum legione??

pra-

⁶ Non inimicos, sed hostes] Distinguit hic inimicum ab hoste, in hoc enim est aliquid longe gravius. Inter cives potest esse inimicus, hostile odium esse non potest. F. Ducaur.

⁷ Mortem naturae poenam putat esse, iracundiae tormenta atque cruciatum] Poena naturae est, quam obire natura, adeoque nihil exultum habet, aut insultatum. Poena iracundiae ea est, quam excogitat iracundia, & ulciscendi blando. Flupus, inquit, monstri feritas non est contenta morte, quam putat poenam esse tantum vulgarem nisi tormenta cruciatumque adjuvantur. Idem. Arbitramur abundare diuisionem poenam. Pulchre enim habet sententia sine ea: mortem naturae putat esse: iracundiae tormenta, &c. Faern.

⁸ Alter in Asiam, &c.] Fide Vaticanæ commendatum est, alter in Asiam Irupit, Cur? Et, ut in Syriam, patebat via. Hoc amplexi sunt Faernus, Manutius, Lambinus, a quibus non dissentio. Quisvis in meis libris

varie hic locus scribatur. Mihi tamen haec accuratus perpendenti videtur Cicero scriptisse: Cursus in Asiam parabat, via certa, neque longa, hoc est, navigatio in Syriam patebat, certa & brevis. Nam cursus esse navigationem, & cursum navigare trajecticum est. Per cursum intelligit viam seu iter maritimum. Jam Procos, Syriae & Ciliciae, imo & Asiae plerumque navibus in Ciliciam profectus esse quis ignorat? Gravus. Et ipse M. Anr. Ferrarius, qui haec nuper edidit, Vaticanum sequitur.

⁹ Quid opus fuit, cum legione?] Hic aliquid puramus deesse. Maxime post verbum fuit, aliquid certe mendi subest. Faernus, Lambinus praemittit; si ut ad Trebonium; quid opus, &c. Sed tale nihil Manutius, aut scripti nostri. Grav. Valde audeat Lambinus, cum in nullo codice verba, quae inferuntur legantur, sed, quia Faernus aliquid desiderari huius scripserat, illa ipse excogitavit. Gravus.

praemisso Marso nescio quo Octavio¹⁰, scelerato latrone, atque egente, qui popularetur agros, vexaret urbes, non ad spem constituendae rei familiaris, quam tenere cum posse negant qui norunt: mihi enim hic senator ignotus est: sed ad praesentem partem mendicitatis suae¹¹. Consecutus est Dolabella, nulla suspitione belli: quis enim id putaret? Secuta colloquutiones familiarissimae cum Trebonio: complexusque summae benevolentiae falsi indices extiterunt in amore simulato: dexterae, quae fidei testes esse solebant, perfidia sunt & scelere violatae: nocturnus introitus Smyrnae, quasi in hostium urbem, quae est fidelissimorum, antiquissimorumque sociorum: oppressus Trebonius; si ut ab eo, qui aperte hostis esset, incautus; si ut ab eo, qui civis etiam tum speciem haberet, miser. Ex quo nimirum documentum nos capere fortuna voluit, quid esset victis extimescendum. Consularem hominem, consulari imperio provinciam Asiam obtinentem, Samiario exuli tradidit: interficere captum statim noluit, ne nimis, credo, in victoria liberalis videretur. Cum verborum contumeliosis optimum virum incesto ore lacerasset, tum verberibus ac tormentis quaestionem habuit pecuniae publicae, idque perbiduum. Post cervicibus fractis caput abscidit, idque adhuc gestari iussit in pilo: reliquum corpus tractum atque laniatum abiecit in mare. Cum hoc hoste bellandum est; a cuius terribili crudelitate omnis barbaria superata est. Quid loquar de caede civium Romanorum? de direptione fanorum? quis est, qui pro rerum atrocitate deplorare tantas calamitates queat? Et nunc tota Asia vagatur, volitat ut rex: nos alio bello distineri putat: quasi vero non unum idemque bellum sit contra hoc jugum impiorum nefarium.

III. Imaginem M. Antonii crudelitatis in Dolabella cerni-

V u u z

¹⁰ Praemisso Marso nescio quo Octavio] Haec Appianus Bell. Civil. lib. iv. praefectum fuisse ait nocturnarum excubiarum. Dio, lib. XLVII. M. Octavium commemorat P. Cornelli Dolabella legatum. Veri admodum simile mihi videtur, Marius Octavium, & Marcum Octavium, unum fuisse eandemque hominem. Faerno Ducaur. Henricus Noris,

Constat. Pisan. Dissert. II. §. 4. Ulfertum resellit scelerentem duos fuisse homines, non eundem. Amoenus.

¹¹ Ad praesentem partem mendicitatis suae.] Ut haberet homo inops ac familiaris quo latrantem Romam hinc iret. Hoc est, quod vulgo ajunt, ut haberet partem. F. Ducaur.

tis: ex hoc illa efficta est: ab hoc Dolabellæ scelerum præcepta sunt tradita. Num leniorem, quam in Asia Dolabella fuit, in Italia, si liceat, fore putatis Antonium? Mihi quidem & ille pervenisse videtur, quo progredi potuerit feri hominis amentia: neque Antonius ullius supplicii adhibendi, si potestatem habeat, ullam esse partem relicturus. Ponite igitur ante oculos, Patres conscripti, miseram illam quidem & stebilem speciem, sed ad incitandos animos vestros necessariam: nocturnum impetum in urbem Asiæ clarissimam, irruptionem armatorum in Trebonii domum, cum miser ille prius latro-num gladios videret, quam, quæ res esset, audisset; furentis introitum Dolabellæ, vocem impuram atque os illud infame, vincula, verbera, eculeum, tortorem, carnificemque Samiarium. Quæ tulisse illum fortiter & patienter ferunt. Magna laus, meoque iudicio omnium maxima. Est enim sapientis, quidquid homini accidere possit, id præmeditari ferendum modice esse, si evenerit. Majoris omnino est consilii, providere, ne quid tale accidat: sed animi non minoris, fortiter ferre, si evenerit. Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis (quanquam ejus nunquam particeps fuerit) ut suam insatiabilem crudelitatem exercuerit non solum in vivo, sed etiam in mortuo: atque in ejus corpore lacerando atque vexando, cum animum satiare non posset, oculos paverit suos.

IV. O multo miserior Dolabella, quam ille, quem tu miserimum esse voluisti! Dolores Trebonius pertulit magnos: multi ex morbi gravitate majores: quos tamen non miseros, sed laboriosos dicere solemus. Longus fuit dolor bidui: at compluribus, annorum sæpe multorum. Nec vero graviora sunt carnicum tormenta, quam interdum cruciamenta morborum. Alia sunt, alia, inquam, o perditissimi homines & amentissimi, multo miseriora. Nam, quo major vis est animi, quam corporis, hoc sunt graviora ea, quæ concipiuntur animo, quam illa, quæ corpore. Miserior igitur, qui suscipit in se scelus, quam is, qui alterius facinus subire cogitur. Cruciatu a Dolabella Trebonius: & quidem a Carthaginensibus Regulus. Quare cum crudelissimi Pœni iudicati sint in hoc

site:

site: quid in civē Dolabella iudicandus est? An vero hoc conferendum est? an dubitandum, uter miserior? in se, cujus mortem senatus, populusque Romanus ulcisci cupit; an is, qui cunctis senatus sententiis hostis est iudicatus? Nam cæteris quidem vitæ partibus, quis est, qui possit sine Trebonii maxima contumelia conferre vitam Trebonii cum Dolabella? Alterius consilium, ingenium, humanitatem, innocentiam, magnitudinem animi in patria liberanda quis ignorat? Alteri a puero pro deliciis crudelitas fuit: deinde ea libidinum turpitudō, ut in hoc sit semper ipse lætatus, quod ea faceret, quæ sibi objici ne ab inimico quidem possent verecundo. Et hic, dii immortales! aliquando fuit meus¹². Occulta enim erant vitia non inquirenti. Neque nunc fortasse alienus ab eo essem, nisi ille vobis, nisi mœnibus patriæ, nisi huic urbi, nisi diis penatibus, nisi aris & focis omnium nostrum, nisi denique naturæ & humanitati inventus esset inimicus. A quo admoniti, diligentius & vigilantius caveamus Antonium.

V. Etenim Dolabella non ita multos secum habuit notos ac insignes latrones: at videtis, quos & quam multos habeat Antonius. Primum L. fratrem: quam facem, dii immortales? quod facinus? quod scelus? quem gurgitem? quam voraginem? quid eum non sorbere animo, quid non haurire cogitatione, cujus sanguinem non bibere censetis? in cujus possessiones atque fortunas non impudentissimos oculos spe & mente defigere? Quid Censorinum? qui se verbo prætorum esse urbanum cupere dicebat, re certe noluit¹³. Quid Bestiam? qui consularum in Bruti locum se petere profectur. Atque hoc quidem dete-

stabi-

¹² Quid in civē de Dolabella iudicandus est? Victorius, Man. Gurr. ediderunt, Quid in vivo Dolabella iudicandus est? Lambinus, Quid in civē de Dolabella iudicandus? Utrumvis legas, eundem habes sententiam. Malim tamen quod edidit Victorius, illud in hoste, in civē, securus est Virgilius, Æn. II. 547. Talis in hoste fuit Pœnio. Oliver.

¹³ Et hic, dii immortales! aliquando fuit meus. Dolabella Tulliam in matrimonio habuerat Ciceronis filiam, & cum ipso ætissima fuerat familiaritate conjunctus. Ob hanc conjunctionem atrocior est Cicerō in

Antonii accusatione, quam Dolabella; est constat mitiorem altero fuisse Antonium. Hic quidem exactus, sed Ciceronis declamationibus & satyris inflammatus. F. Du-
¹⁴ Re certe noluit. Qui enim prætor urbanus esse potest, cum ab urbe discessit? Manu. Hæc irritio est non sine gratia as-
lepore; Censorinus repulsum tulerat. Porro est opora pretium animavertere, qui arce Cicerō in hac enumeratione, auditurum salutat occurrat: ut aspergat jocos. F. Du-

stabile omen avertat Jupiter! Quam absurdum autem, qui prætor fieri non potuerit, eum petere consulatum? nisi forte damnationem¹⁵ pro prætura putat. Alter Cæsar, Vopiscus ille, homo summo ingenio, summa potentia, qui ex adilitate consulatum petit¹⁶. Solvatur legibus. Quanquam leges eum non tenent: propter proximam, credo, dignitatem. At hic, me defendente, quinque absolutus est. Sexta palma urbana, etiam in gladiatore difficilis¹⁷. Sed hæc iudicium culpa, non mea est. Ego defendi fide optima: illi debuerunt clarissimum & præstantissimum senatorem in civitate retinere¹⁸. Qui tamen nunc nihil aliud agere videtur, nisi ut intelligamus, illos, quorum res iudicatas irritas fecimus, bene & e republica iudicavisse¹⁹.

Neque hoc in hoc uno est. Sunt alii in eisdem castris honeste condemnati, turpiter restituti. Quod horum consilium, qui omnibus bonis hostes sunt, nisi crudelissimum putatis fore?

¹⁵ Damnationem] De ambitu ex petitione prætura, defendente Cicerone. Vide ep. 9. lib. 11. ad Q. Frat.

¹⁶ Ex adilitate consulatum petit] In quo gradus honorum non servabat: nam cum primus honoris gradus esset Quæstura, secundus Tribunatus pl. deinde Adilitas, post Prætura, extremo loco Consulatus: hinc omnia Prætura, Consul fieri volebat. Quod erat ita extraordinarium, ut C. Cæsar æqualis ille Sulpicii dicitur cum renasseret, causa belli civilis fieri. Declarat ascensum, cuius verba suscipi. C. Cæsar Adilitatem quidem accessit, sed tantum in civitate pariter, ut causa belli civilis contentio eius cum Sulpicio Trib. pl. fuerit: non & speraret, & id agebat Cæsar, ut unquam Prætura Consul fieret, cui cum primis temporibus iure Sulpicium resistere, postquam contentio ad forum & ad sena processit. De hoc re Cicero in Bruto, cap. 48. Verat.

¹⁷ Sexta palma urbana, etiam in gladiatore difficilis] Sexta, inquit, vice acculatus, me paciter descendente, non evasit, & damnatus est: neque id mirum esse debet, cum de ipsi quidem gladiatores, si pugnare perleverent, Palmam urbanam tunc absolutionem rei, vel oratoris victoriam. Flor.

¹⁸ Sed hæc iudicium culpa, non mea est.

Ego defendi fide optima: illi debuerunt clarissimum & præstantissimum senatorem in civitate retinere] Etiam cum sextum accularetur Vopiscus, officio non desistit Cicero & bona fide defendit: iudices autem nullo modo poterunt adduci ut absolverent. Ea sententia pars, que spectat ad iudices, aperta habet ironiam; nam æque bona fide Vopiscum sextum acculatum de Cicero defendere, & iudices condemnaverat. Idem.

¹⁹ Qui tamen nunc nihil aliud agere videtur, nisi ut intelligamus, illos iudices, quorum res iudicatas irritas fecimus, bene & e republica iudicavisse] C. Cæsar dicitur cum alios multos, legibus in exilium pulsos, restituit, tum ipsum Vopiscum, adeoque res iudicatas illorum iudicavit irritas fecerat, a quibus illi fuerant damnati. Quid deinde interfecit Cæsar, factum est senatus-consultum, ut leges, decreta, omnia semper acta Cæsarum rata essent, hic senatus etiam præter alia quamplurima, illud probaverat, ut res antea iudicatas, irritas foret, cum iudicavit eos omnes, ad quos beneficium Cæsarum pertinuerat, iure fuisse restitutos. Vopiscus tamen ita vivebat, seque adeo seculentum præbatur, ut quilibet intelligere posset, bene, & e republica iudices illos iudicavisse, qui civem perditissimum ex urbe expulserat. Idem.

re? Accedit Saxa nescio quis, quem nobis Cæsar ex ultima Cæltiberia tribunum plebis dedit, castrorum antea metator, nunc, ut sperat, urbis²⁰: a qua cum sit alienus²¹, suo capiti, famvis nobis, ominetur. Cum hoc veteranus Capho: quo neminem veterani pejus oderunt. His, quasi præter dotem²², quam in civilibus malis acceperant, agrum Campanum est largitus Antonius, ut haberent reliquorum nutricias prædiorum: quibus unam contenti essent! ferremus: etsi tolerabile non erat: sed quidvis patiendum fuit, ut hoc teterrimum bellum non haberemus.

VI. Quid? illa castrorum M. Antonii lumina nonne ante oculos proponitis? Primum duos collegas Antoniorum & Dolabellæ, Nuculam & Lentonem, Italiæ divifores²³ lege ea, quam senatus per vim latam iudicavit? quorum alter commentatus est mimos, alter egit tragœdiam. Quid dicam de Apulo Domitio? cuius bona modo proscripita vidi²⁴: tanta procuratorum est negligentia. At hic nuper fororis filio infudit venenum, non dedit. Sed non possunt non prodige vivere²⁵, qui nostra bona sperant, cum effundunt sua. Vidi etiam P. Decii auctionem, clarissimi viri: qui majorum exemplâ persequens²⁶, pro alieno se ære devovit²⁷. Emptor tamen

²⁰ Castrorum antea metator, nunc, ut sperat, urbis] Qui sibi videtur ex castrorum metatore factus esse metator ac divisor urbis: qui sperat, se Antonii castra in ipsa urbe Roma locaturum, eoque militibus pro voluntate distributurum. Docens.

²¹ A qua, cum sit alienus, &c.] Cum ad islam, utpote extraneam, nihil pericinant nec bona urbis vestire, nec mala, desinat nobis ominari, atque hæc ejus omnia in ejus caput convertantur. Idem.

²² Quasi præter dotem] Hic dotem appellat prædam, qua ditati a C. Julio Cæsare, per civitum bellorum licentiam fuerant... Agrum Campanum est largitus Antonius. Vide Phil. VIII. cap. 8. Ut haberent reliquorum nutricias prædiorum. Hunc illis agrum dedit, ut haberent in illa ubertate, quo familias, reliquis in præliis collocatas, alerent. Idem.

²³ Italiæ divifores] Vide Philipp. VI. cap. 5.

²⁴ Cuius bona modo proscripita vidi] In ca-

bella publice proposita venalia: in auctione posita, propter æs alienum. Tanta procuratorum est negligentia. Sarcasmus, quasi non Domitii culpa hæc sit, sed eorum, qui ipsius absentis curant res domesticas. Idem.

²⁵ Sed non possunt non prodige vivere] Sarcasmus & irrisio. Perinde quasi in illa veneni infusione sit pericula quedam liberalitas. Idem.

²⁶ Qui majorum exempla persequens] Trium Deciorum, qui se pro patria devoverunt. Pater bello Latino, an. U. C. 413. Filius, bello Gallico, 457. Nepos denique, bello in Præterium Epiri regem, 474. Idem.

²⁷ Pro alieno se ære devovit] Hoc sacro dixit, in carmen inturus, quo Decii usi erant in devotione sui, in quo hoc erat in extremo: Sicut verbi nuncupavi, ita pro te publicis Quiritibus, exercito, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritibus, legionibus, auxiliisque hostium necum Dicit Manibus, Tellurique devoveo. Ferrar. Vide Livium, VIII. 9.

men in ea auctione inventus est nemo. Hominem ridiculum, qui se exire aere alieno putet posse, cum vendat aliena.

Nam quid ego de Trebellio dicam? quem ultra videntur furta debitorum: vindicem²⁸ enim tabularum novarum novam tabulam vidimus. Quid de T. Planco? quem praestantissimus civis, Aquila, Pollentia expulit, & quidem crure fracto: quod utinam ante illi accidisset, ne huc redire potuisset! Lumen & decus illius exercitus pene praetorii, C. Annium Cimbrum, Lyfidici filium, Lyfidicum ipsum Graeco verbo, quoniam omnia jura dissolvit²⁹: nisi forte jure Germanum Cimber occidit³⁰.

Cum hanc, & hujus generis copiam tantam habeat Antonius, quod scelus omittit, cum Dolabella tantis se obstrinxerit patriciis, nequaquam pari latronum manu & copia? Quapropter, ut invitatus laepe dissenso a Q. Fusio, ita sum ejus sententiae libenter assensus. Ex quo judicare debetis, me non cum homine solere, sed cum causa dissidere. Itaque non assentior solum, sed etiam gratias ago Q. Fusio. Dixit enim severam, gravem, republica dignam sententiam: judicavit hostem Dolabellam: bona ejus censuit publice possidenda. Quo cum addi nihil posset, (quid enim atrocius potuit, quid severius decernere?) dixit tamen, si quis eorum, qui post se rogati essent, graviores sententiam dixisset: in eam se iturum. Quam severitatem quis potest non laudare?

VII. Nunc quoniam hostis est judicatus Dolabella, bello est persequendus. Neque enim quiescit: habet legionem, habet fugi-

²⁸ *Vindicem*] Proscripta Trebellii bona vidimus, ea tabula ulcisci videtur tabulas novas; quibus adversatus erat. Tabulam enim possuit, qui tabulas novas oppugnaverat. *Manus.*

²⁹ *Graeco verbo, quoniam omnia jura dissolvit*] Vix persuadere mihi possum, hanc esse Cleveris. In margine (sic quidem videtur) adscripta fuerant, explicandi causa, unde in contextum, per librarium imperitam diligentiam sunt intrusa. *Lyfidicus* est a verbo *λύω*, solvo, dissolvo, & nomine *λύσις*, jus, *λύσις*, si latine velis dicere, est *legisgrupa*. In hoc membro, *Lyfidici filium*,

Lyfidicum ipsum, idem nomen priore loco proprium est hominis, posteriore est appellativum. *F. Ducens.*

³⁰ *Nisi forte jure Germanum Cimber occidit*] Corresilio ridicula, & jocus mordax. Hic C. Annium Cimber fratrem occiderat. Latina vox *Germanus*, & fratrem significat, & hominem e Germania. Idem *Cimber*, quod erat filius C. Annii cognomen, hominem designat oriundum e Cimbrica Chersoneso, aut, ut aliqui malunt, Cheroneso. Ex illa ambiguitate jocus Cicero captavit. *Idem.*

fugitivos, habet sceleratam impiorum manum: est ipse confidens, impotens, gladiatorio generi mortis addictus. Quamobrem, quoniam cum Dolabella hesternum die hoste decreto bellum gerendum est, imperator est deligendus. Duae dictae sunt sententiae: quarum neutram probo: alteram, quia semper, nisi cum est necesse, periculosam arbitror: alteram, quia alienam his temporibus existimo. Nam extraordinarium semper imperium populare, atque ventosum est³¹, minime nostrae gravitatis, minime hujus ordinis. Bello Antiochi magno & gravi, cum L. Scipioni, Publii filio, obveneret Asia, parumque in eo putaretur esse animi, parum roboris, senatusque ad collegam ejus, C. Laelium, hujus Sapientis patrem, negotium deferret: surrexit P. Africanus, frater major L. Scipionis, & illam ignominiam familiae deprecatus est: dixitque & in fratre suo summam virtutem esse, summumque consilium, neque se ei legatum id aetatis, iisque rebus gestis defuturum. Quod cum ab eo esset dictum; nihil est de Scipionis provincia commutatum: nec plus extraordinarium imperium ad id bellum questum, quam duobus antea maximis Punicis bellis, quae a consiliis, aut a dictatoribus gesta & confecta sunt; aut quam Pyrrhi, quam Philippi, quam post Achaico bello, quam Punico tertio, ad quod populus Romanus ita ipse sibi delegit idoneum ducem, P. Scipionem, ut eum tamen bellum gerere consulem vellet³².

VIII. Cum Aristonico bellum gerendum fuit³³, L. Valerius Tom. VI. X x x rio,

³¹ *Extraordinarium semper imperium populare atque ventosum est*] Popularis est levitatis, quae qualibet aura movetur, & novis rebus gaudet; imperium decernere extraordinarium. Contra senatoriae gravitatis est, antiquis stare institutis ac legibus, ut per ordinarios magistratus ea fiant, ad quae licenda sunt creati. Rei enim publicae omnis est exacta novitas. *Idem.*

³² *Ut eum tamen bellum gerere consulem vellet*] Maluit populus Romanus eum solvere legibus, & consulem creare extra ordinem, quam privato curam belli committere. *F. Ducens.*

³³ *Cum Aristonico bellum gerendum fuit*]

Cum Pergami rex Attalus, Eumenis filius, testamento populum Romanum reliquisset heredem honorum omnium; Aristonicus, Eumenis, ex Ephesia quadam muliercula, filius, Asiam, ut patrum regnum, opibus multorum & favore aditus invaluit. Is cum bello persequendus esset, orsa est inter consules de provinciae contentio. Erant tunc consules P. Licinius Crassus, & L. Valerius Flaccus, ille pontifex maximus, hic flamen Martialis. Cum uterque Asiam habere vellet, Crassus, ut collegam ab ejus provinciae ac belli administratione arceret, pro ea, quae postebat, ut pontifex in flammis auctoritate, nullam Flacco dixit, si ab urbe, & a sacris discessisset.

rio, P. Licinio consulibus. Rogatus est populus, quem id bellum gerere placeret: Crassus consul & pontifex maximus, Flacco collega, flamine Martiali, multam dixit, si a sacris discessisset. Quam multam populus remisit: pontifici tamen flaminem parere iussit. Sed ne tum quidem populus Romanus ad privatum detulit bellum. Quamquam erat Africanus, qui anno ante de Numantinis triumphaverat: qui cum longe omnes belli gloria & virtute superaret, duas tamen tribus solas tulit. Ita populus Romanus consuli potius Crasso, quam privato Africano bellum gerendum dedit. De Cn. Pompeji imperiis, summi viri, atque omnium principis, tribuni plebis turbulentis tulerunt³⁴. Nam Sertorianum bellum a senatu privato datum est, quia consules recusabant: cum L. Philippus pro consulibus eum se mittere dixit, non pro consule³⁵.

Qua igitur hæc comitia³⁶? aut quam ambitionem constantissimus & gravissimus civis, L. Cæsar, in senatum introduxit? Clarissimo viro, atque innocentissimo, decrevit imperium; privato tamen. In quo maximum nobis onus imposuit. Assensus ero: ambitionem induxero in curiam. Negavero: videbor suffragio meo, tanquam comitiis, honorem homini amicissimo denegavisse. Quod si comitia placet in senatu habere: petamus,

fisset. Neque suis certaminum fuit, donec ad populum ferri placuit, quem id bellum gerere jubere. De Crasso dubitabatur, ne pontificem maximum abire ex Italia contra religionem foret: dictæ erant sententiæ, ut potius pro consule aliquis mitteretur: aderat Africanus, qui posset mitti. Populus remisit multam flamini, eum tamen dicto audientem pontifici esse iussit: privatum ei bello præfici non placuit: disarum tantummodo tribuum quaestio tulle Africanus consuli P. Licinio Crasso provincia decreta est. *Idem*.

³⁴ *Tribuni plebis turbulenti tulerunt*] Gabinius & Manlius. Quam aliter de istidem hic idem loquitur in sua oratione legis Maniliæ? At tum dicebat ad populum; & eloquentia est servive temporis, cum sit prudentia civis quasi administræ. *Dicitur*.

³⁵ *Cum L. Philippus pro consulibus eum se mittere dicit, non pro consule*] Hoc ipsum est in orat. pro lege Maniliæ, nisi quod supprimuntur illic recusatatio consulum, quæ ob-

fuisse causæ; hic exprimitur, quoniam juvabat. Si decretum est Pompejo imperium extra ordinem, nihil mirum, nulli enim erant in republica consules, qui suscipere id velent. *Idem*.

³⁶ *Qua igitur hæc comitia*] Extraordinaria imperia populus in comitiis decernebat. Propterea cum L. Cæsar suaderet, ut senatus imperium mandaret extraordinarium, ait Cicero, ipsum comitiis in curiam introducere: consecutura ostendit incommoda; inprimis animorum offensiones, quæ saltem in comitiis nullæ sunt verendæ; quoniam populus tabellis suffragia committit, quo fit, ut si, qui repulsam ferunt, scire nequeant, a quibusnam sine præteriti & neglecti. At in senatu, vox dicuntur sententiæ. Idcirco ait: Edo, agimus, ut in campo & comitiis, ambiamus, presentemus, suffragemus, in senatu populari levitatem, dummodo detur nobis, ut populo, tabella, quæ det eam libertatem, ut, quod velimus, faciamus. *Idem*.

tamus, ambiamus. Tabella modo detur nobis, sicut populo data est. Cur committis, Cæsar, ut aut præstantissimus vir, si tibi non sit assensus, repulsam tulisse videatur: aut unusquisque nostrum præteritus, si, cum pari dignitate simus, eodem honore digni non putemur?

At enim³⁷ (nam id exaudio) C. Cæsari adolescentulo imperium extraordinarium mea sententia dedi³⁸. Ille enim mihi præsidium extraordinarium dederat. Cum dico mihi, senatui dico, populoque Romano. A quo respublica præsidium ne cogitatum quidem, tantum haberet, ut sine eo salva esse non posset, huic extraordinarium imperium non darem? Aut exercitus adimendus, aut imperium dandum fuit. Quæ est enim ratio, aut qui potest fieri, ut sine imperio teneatur exercitus? Non igitur quod creptum non est, id existimandum est datum. Eripuissetis C. Cæsari, Patres conscripti, imperium, nisi dedissetis. Milites veterani, qui illius auctoritatem, imperium, nomen secuti, pro republica arma ceperant, volebant sibi ab illo imperari: legio quarta ita se contulerat ad auctoritatem senatus, populique Romani dignitatem, ut deposcerent imperatorem & ducem C. Cæsarem. Imperium Cæsari belli necessitas, falces senatus dedit. Otioso³⁹ vero & nihil agenti, privato, obsecro te, L. Cæsar, (cum peritissimo homine mihi res est) quando imperium senatus dedit?

IX. Sed de hoc quidem hæcenus, ne refragari homini amicissimo, ac de me optime merito, videar. Etsi quis potest refragari non modo non petenti, verum etiam recusanti? Illa vero, Patres conscripti, aliena consulum dignitate, aliena temporum gravitate⁴⁰ sententia est, ut consules, Dolabella persequendi causa, Asiam & Syriam forsintur. Dicam, cur in-

X x x 2. tile

³⁷ *At enim*] Prolepsis. Occupat quod opponi poterat, & ostendit, quid inter L. Cæsari pro Servilio sententiam, & suam pro Cæsare Octaviano interit. *Idem*.

³⁸ *C. Cæsari adolescentulo imperium extraordinarium mea sententia dedi*] Ut adolescens vix annorum viginti exercitum regeret pro consulari potestate. *Idem*.

³⁹ *Otioso*] P. Servilium otiosum dicit esse, & nihil agentem, hoc est, vere privatum: quia neque habebat exercitum, neque erat armatus, ut Cæsar, in Antonium. *Fertur*.

⁴⁰ *Gravitate*] Molestia, difficultate, acerbitate. *Dicitur*.

tile reipublicæ: sed prius, quam turpe consulibus sit, videte. Cum consul designatus obsideatur, in eoque liberando salus sit posita reipublicæ: cumque a populo Romano pestiferi cives, parricidæque desciverint: cumque id bellum geramus, quo bello de dignitate, de libertate, de vita decernamus: & si in potestatem quis Antonii venerit, proposita sint tormenta, atque cruciatus: cumque harum rerum omnium decertatio consulibus optimis & fortissimis commissa & commendata sit: Asia & Syriæ mentio fiet, ut aut suspitioni crimen⁴¹, aut invidia materiam dedisse videamur?

At vero ita decernunt⁴², ut liberato Bruto: id enim restabat, ut relicto, deserto, prodito. Ego vero mentionem omnino provinciarum factam dico alienissimo tempore. Quamvis enim intentus animus tuus sit, C. Pansa, sicut est, ad fortissimum virum & omnium clarissimum liberandum, tamen, rerum natura cogit te necessario referre animum aliquando ad Dolabellam persequendum, & partem aliquam in Asiam & Syriam derivare curæ & cogitationis tuæ. Si autem fieri possit, vel plures te animos habere vellem, quos omnes ad Mutinam intenderes. Quod quoniam fieri non potest, istoc animo, quem habes præstantissimum atque optimum, nihil te volumus, nisi de Bruto cogitare. Facis tu id quidem, & eo maxime incumbis: duas tamen res, magnas præsertim, non modo agere uno tempore, sed ne cogitando quidem explicare quisquam potest. Incitare & inflammare tuum istud præstantissimum studium, non ad aliam ulla ex parte curam transferre debemus.

X. Adde istuc sermones hominum, adde suspiciones, adde invidiam. Imitare me, quem tu semper laudasti: qui instructam, ornatamque a senatu provinciam deposui⁴³, ut incendium patriæ: omiſſa omni cogitatione, restinguerem. Nemo erit,

⁴¹ *Ut aut suspitioni crimen*] Hic suspitioni perinde est ac suspitionis hominibus. Crimen est criminatio, causa criminandi. Invidia, odium. Quod explicabitur mox cap. 10. Duceus.

⁴² *At vero ita decernunt*] Prolepsis, cum irratione. At decernunt, non ituros adversus

Dolabellam, nisi cum liberatus obsidione Brutus fuerit. Benigne quidem, quod nolue hunc relinqui, deserti, proditi. Idem.

⁴³ *Qui instructam, ornatamque a Senatu provinciam deposui*] Confer erat. in *P. Anton.* cap. 2.

erit, præter unum me, (qui-cum profecto, si quid interesse putasses tua, pro summa familiaritate nostra communicasses) qui credat, te invito provinciam tibi esse decretam. Hanc, quæso, pro tua singulari sapientia reprime famam: atque effice, ne id, quod non curas, cupere videare. Quod quidem eo vehementius tibi laborandum est, quia in eandem cadere suspensionem collega, vir clarissimus, non potest. Nihil horum scit, nihil suspicatur: bellum gerit: in acie stat: de sanguine, & de spiritu decertat: ante provinciam sibi decretam audiet, quam potuerit tempus ei rei datum suspicari.

Vereor, ne exercitus quoque nostri, qui non delectus necessitate, sed voluntariis studiis se ad rempublicam contulerunt, tardentur animis, si quidquam aliud nobis, nisi de instanti bello, cogitatum putabunt. Quod si provinciæ consulibus expectandæ videntur, sicut sæpe multis clarissimis viris expectatæ sunt: reddite prius nobis Brutum, lumen & decus civitatis: qui ita conservandus est, ut id signum, quod de cælo delapsum, Vestæ custodiis continetur⁴⁴: quo salvo, salvi fumus futuri. Tunc vel in cælum vos, si fieri poterit, humeris nostris tollemus: provincias certe dignissimas vobis deligemus. Nunc quod agitur, agamus. Agitur autem, liberine vivamus, an mortem obeamus: quæ certe servituti anteponenda est.

Quid si etiam affert tarditatem ista sententia, ad Dolabellam persequendum? Quando enim veniet consul? an id expectamus, quo ne vestigium quidem Asia civitatum atque urbium relinquatur? At mittent aliquem de suo numero. Valde mihi probari potest, qui paulo ante clarissimo viro privato imperium extra ordinem non dedi. At hominem dignum mittent. Num P. Servilio digniorem? at eum quidem civitas non habet. Quod ergo ipse⁴⁵ nemini putat dandum, ne a senatu quidem, id ego unius iudicio delatum comprobem? Expedito⁴⁶ nobis homine & parato, P. C. opus est, & eo, qui impe-

⁴⁴ *Ut id signum, quod de cælo delapsum, Vestæ custodiis continetur*] Palladium, quod inter septem imperii Romani pignora recenset Sereus, in *Æneid.* vi. 188, & in *Vestæ* generalibus custodiebatur. Idem.

⁴⁵ *Ipsè*] Servillus: qui munus illud re-

culaverat, dixeratque nemini dandum, ne a senatu quidem. Supra: *Quis potest refragari, non modo non petenti, verum etiam recusanti?* Manutius.

⁴⁶ *Expedito*] Nullis aliis negotiis impedito. *Erato Duceus.*

imperium legitimum habeat : qui præterea auctoritatem, no-
men, exercitum, perspectum animum in republica liberanda.

XI. Quis igitur is est? aut M. Brutus, aut C. Cassius, aut uterque. Decernerem plane, sicut multa⁴⁷, consulem alterum, ambobve, ni Brutum colligassemus in Græcia⁴⁸, & ejus auxilium ad Italiam vergere, quam ad Asiam, maluissimus: non ut ex ea acie⁴⁹ respectum haberemus, sed ut ipsa acies subsidium haberet etiam transmarinum. Præterea, Patres conscripti, M. Brutum retinet etiam nunc C. Antonius, qui tenet Apolloniam, magnam urbem & gravem: tenet, opinor, Byllidem: tenet Amantiam: inflat Epiro: urget Illyricum: habet cohortes, habet equitatum. Hinc si Brutus erit traductus ad aliud bellum, Græciam certe amiserimus. Est autem etiam de Brundisio, atque illa ora Italiae providendum. Quamquam miror tamdiu morari Antonium. Solet enim accipere ipse manicas⁵⁰, nec diutius obsidionis metum sustinere. Quod si confecerit Brutus, & intellexerit plus se reipublicæ profuturum, si Dolabellam persequatur, quam si in Græcia maneat

* Lamb. it est? Aut M. Brutum, aut C. Cassium, aut utroque plane decernerem, sicut multi consulem alterum. Etc.

47 Decernerem plane, sicut multa.] Hunc locum perspicue mendosum, Faernus, & Muræus, a libro Vaticano, qui ab hoc loco multus est, desitit, intadum reliquerunt. Ego autem servata scriptura recepi, quoad ejus fieri potuit, sic restitui: aut M. Brutus, aut C. Cassius, aut uterque. Utriusque decernerem plane, sicut multi, &c. Quis non videt ortum esse mendam ex vocibus, uterque: utrumque, ita junctis, nulla alia interposita, cum liberior, vel prudens, & sciens, vel impudens, & errans, alteram præciserit? Lamb.

48 Brutum colligassemus in Græcia.] Hoc dicit, propter senatus-consultum, quo senatus ei provinciam Macedoniam, Illyricum, cunctamque Græciam decreverat, mandaveratque, ut cum suis copiis proxime Italiam esset. Ferrat.

49 Non ut ex ea acie.] Explicat hunc locum egregie contra Gabr. Faernum Schottus nosse, libro 1. Nodor. Cic. cap. 15. Schott. Lorum hunc comploratum esse iudico, nec tunc meliore libro restitui, nec, ut nunc ha-

bet, explicari possit. Nam optimi Schotti interpretatio quam parum his, de quibus Cicero disputat, convenit. Hunc locum itaque comploratum, cui manus admovere vixit Hippocrates, misto. Hanc quidem Cicero sententiam fuisse puto, quod & alii viderunt: Non ideo M. Brutum in Græcia retineri, ut ex ejus copiis haberent, quod in alias terras mitterent; sed ut reipublica in illius exercitu haberet, ubi res exigenter subsidium. Quæ Cicero verba fuerint, ignoro. Nam scies simpliciter pro exercitu accipi, & quidem apud Tullium, nemo, qui Tullium legit, sibi persuaserit. Graviss.

50 Solet enim accipere ipse manicas.] Quas capiunt, credo, ita facturi, quibus brachia manichant nuda contra inimici caeli, ut oleis capite. Id igitur Cicero iussit. Solet non diu morari in illis locis, ad que appropinquare audit sibi adversantes copias, sed celeriter adornare fugam, tanquam homo molliis & effeminatus. Horum enim errant manica, que viris apud Romanos vitio verbebantur. Mallem in sequentibus pro dicitur scribere diu, nisi illud hac notione positum hio sit. Idem.

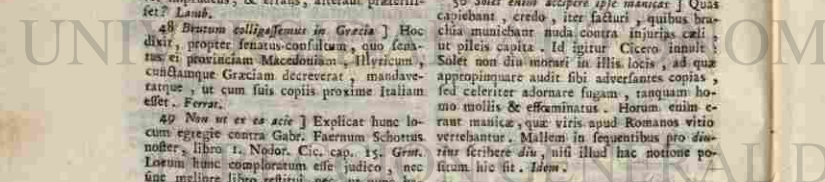
aget ipse per sese, ut adhuc quoque fecit: neque in tor incendiis, quibus confestim succurrendum est, expectabit senatum. Nam & Brutus⁵¹, & Cassius multis jam in rebus ipse sibi senatus fuit. Necessè est enim in tanta conversione & perturbatione omnium rerum, temporibus potius parere, quam moribus. Nec enim nunc primum aut Brutus, aut Cassius salutem, libertatemque patriæ, legem sanctissimam & morem optimum judicavit. Itaque si ad nos nihil referretur de Dolabella persequendo, tamen ego pro decreto putarem, cum essent tales virtute, auctoritate, nobilitate summi viri, quorum alterius jam notus nobis est exercitus, alterius auditus.

XII. Non igitur Brutus expectavit decreta nostra, cum studia nosset. Neque enim est in provinciam suam Gretam profectus: in Macedoniam alienam advolvit: omnia sua putavit, quæ vos vestra esse velletis: legiones conscriptit novas, excepit veteres: equitatum ad se abduxit Dolabella, atque eum nondum tanto patricidio oblitum, hostem sua sententia judicavit. Nam ni ita esset, quo jure equitatum a consule abduceret? Quid? C. Cassius, pari magnitudine animi & consilii præditus, nonne eo ex Italia consilio profectus est, ut prohiberet Syria Dolabellam? qua lege? quo jure? eo, quod Jupiter ipse sanxit, ut omnia, quæ reipublica salutaria essent, legitima & justa haberentur. Est enim lex nihil aliud, nisi recta & a numine deorum tracta ratio, imperans honesta, prohibens contraria. Huic igitur legi paruit Cassius, cum est in Syriam profectus, alienam provinciam, si homines legibus scriptis uterentur: his vero oppressis, suam lege naturæ.

Sed ut ea vestra quoque auctoritate firmetur, censeo: Cum
» P. Dolabella, quique ejus crudelissimi & teterrimi facinoris
» ministri, socii, adjuutores fuerunt, hostes populi Romani a
» senatu judicati sint: cumque senatus P. Dolabellam bello
» persequendum censuerit, ut is, qui omnia deorum homi-

51 Nam & Brutus.] Multa susceperant & confecerant privato consilio, nullaque publica auctoritate Brutus & Cassius. Quamobrem nunc eorum alia conatur hac sententia defendere. Quod cum aliqua perturbatio est orta reipublicæ, & extraordinarius tumultus

conciatus, insinrata sunt etiam adhibenda remedia, & presentissimi: neque semper necesse est imperium expectare magistratum, si, quod agendum est, videtur e reipublica futurum. Dicitur.

numque jura novo, inaudito, inexpressibili scelere polluerit, nefarioque patria se patricio obstrinxerit, poenas diis hominibusque meritas, debitasque perfolvat: senatui placere, C. Cassium, proconsulem, provinciam Syriam obtinere, uti qui eam optimo jure provinciam obtinuerit: eumque a Q. Marcio Crispo, proconsule, L. Statio Murco, proconsule, A. Alieno, legato, exercitus accipere, eosque ei tradere: cumque his copiis, & si quas praeterea paraverit, bello P. Dolabellam terra marique persequi: ejus belli gerendi causa, quibus ei videatur, naves, nautas, pecuniam, ceteraque omnia, quae ad id bellum gerendum pertineant, ut imperandi in Syria, Asia, Bithynia, Ponto, jus, potestatemque habeat: utque, quamcumque in provinciam ejus belli gerendi causa advenerit, ibi majus imperium C. Cassii, proconsulis, sit, quam ejus erit, qui eam provinciam tum obtinebit, cum C. Cassius proconsul in eam provinciam venerit. Regem Dejotarum patrem, & regem Dejotarum filium, si, ut multis bellis saepenumero imperium populi Romani juverint, item C. Cassium proconsulem copiis suis, opibusque juvisent, senatui, populoque Romano gratum esse facturos: itemque si ceteri reges, tetrarchae, dynastaeque fecissent, senatum, populumque Romanum eorum officii non immemorem futurum: utique C. Pansa, A. Hirtilius, consules, alter ambove, si eis videretur, republica recuperata, de provinciis consularibus, praetoriis, ad hunc ordinem primo quoque tempore referant: interea provinciae ab iis, a quibus obtinentur, obtineantur, quoad cuique ex senatus-consulto successum sit.

XIII. Hoc senatus-consulto ardentem inflammabitis, & armatum armabitis Cassium. Nec enim animum ejus potestis ignorare, nec copias. Animus is est, quem videtis: copia, quas audistis, fortis & constantis viri, qui ne vivo quidem Trebonio Dolabella latrocinium in Syriam penetrare siverit. Allienus, familiaris & necessarius meus, post interitum Trebonii profectus, ne dici quidem se legatum Dolabellae volet. Est Q. Caecilius Bassi, privati illius quidem, sed fortis & praecleari viri, robustus & victor exercitus.

Dejotari regis & patris, & filii, & magnus, & nostro more intructus exercitus: summa in filio spes, summa ingenii indoles, summa virtus. Quid de patre dicam? cujus benevolentia in populum Romanum est ipsius aequalis aetati, qui non solum socius imperatorum nostrorum fuit in bellis, verum etiam dux copiarum suarum. Quae de illo viro Sylla, quae Murena, quae Servilius, quae Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter saepe in senatu praedicaverunt? Quid de Cn. Pompejo loquar? qui unum Dejotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, vereque benevolum, unum fidelem populo Romano judicavit. Fuimus imperatores ego & M. Bibulus in propinquis, finitimisque provinciis. Ab eodem rege adjuti sumus & equitatu, & pedestribus copiis. Secutum est hoc acerbissimum & calamitosissimum civile bellum: in quo quid faciendum Dejotaro? Quid omnino rectius fuerit, dicere non est necesse: praesertim cum contra, ac Dejotarus sensit, victoria belli judicaret. Quo in bello si fuit error, communis ei fuit cum senatu: sin recta sententia, ne victa quidem causa vituperanda est. Ad has copias accedent alii reges, etiam delectus accedent. Neque vero classes deerunt: tanti Tyrii Cassium faciunt, tanti ejus in Syria nomen²², atque Phoenice est.

XIV. Paratum habet imperatorem, C. Cassium, Patres conscripti, respublica contra Dolabellam, nec paratum solum, sed peritum, atque fortem. Magnas ille res gessit ante Bibuli summi viri adventum, cum Pacori nobilissimos duces, maximasque copias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit. Maximam ejus & singularem laudem praetermitti. Cujus enim praedicatio nondum omnibus grata est, hanc memoria potius, quam vocis testimonio conservemus.

Animadverti, Patres conscripti, dici jam a quibusdam, Tom. VI. Y y exor-

²² Tanti Tyrii Cassium faciunt, tanti ejus in Syria nomen. Quoniam erant mari propinque regiones, in quibus gerendum Cassius bellum habebat, opus ei erat navalibus copiis; quas dicit Cicero non desuturas; suppeditionibus, propter insignem viri famam atque exaltationem, Tyriis, Syris, Phoenicibus: qui omnes rei nauticae peritis, & navium multitudine commendati. Hieronymus Ferrarius reposendum censet, tantum ejus... motu, ut esset illi simile, quantum nomen ejus fuerit, in Orat. pro Dejot. cap. 4. Idem.

exornari etiam nimium a me Brutum, nimium Cassium ornari: Cassio vero sententia mea dominatum & principatum dari. Quos ego orno? nempe eos, qui ipsi sunt ornamenta republicae. Quid D. Brutum nonne omnibus sententiis semper ornavi? num igitur reprehenditis? an Antonios potius ornarem, non modo suarum familiarum, sed Romani nominis probra atque dedecora? an Censorinum ornem, in bello hostem, in pace sectorem? an caetera ex eodem latrocinio naufragia colligam? Ego vero istos otii, concordiae, legum, iudiciorum, libertatis inimicos tantum abest ut ornem, ut effici non possit, quin eos tam oderim, quam rempublicam diligo.

Vide, inquit, ne veteranos offendas: hoc enim vel maxime exaudio. Ego vero veteranos tueri debeo; sed hos, quibus sanitas est, certe timere non debeo. Eos veteranos, qui pro republica arma ceperunt, secutique sunt C. Casarem auctoritate beneficiorum paternorum, hodieque rempublicam defendunt cum magno periculo, non tueri solum, sed etiam commodis augere debeo. Qui autem quiescunt, ut sexta & octava legio, in magna gloria & laude ponendos puto. Commites vero Antonii, qui postquam beneficia Caesaris comederunt, consulem designatum obsident, huic urbi ferro, ignique minitantur, Saxæ se & Caphoni tradiderunt, ad facinus, praeclamque natis, num quis est, qui tuendos putet? Ergo aut boni sunt, quos etiam ornare; aut quieti, quos conservare debemus; aut impii, quorum contra furorem, & bellum, & iusta arma cepimus.

XV. Quorum igitur veteranorum animos ne offendamus, veremur? Eorumne, qui D. Brutum obsidione cupiunt liberare? quibus cum Bruti salus cara sit, qui possunt Cassii nomen odisse? An eorum, qui utrisque armis vacant? non vereor, ne acerbus civis quisquam istorum sit, qui otio delectantur. Tertio vero generi non militum veteranorum, sed importunissimorum hostium, cupio quam acerbissimum dolorem inurere. Quoniam, Patres conscripti, quousque dicemus sententias veteranorum arbitrati? quod eorum tantum fastidium est, quae tanta

tanta arrogantia, ut ad arbitrium illorum imperatores etiam deligamus? Ego autem (dicendum est enim, Patres conscripti, quod sentio) non tam veteranos intuendos nobis arbitror, quam quid tirones milites, flos Italiae, quid novae legiones, ad liberandam patriam paratissimae, quid cuncta Italia de vestra gravitate sentiat. Nihil enim semper floret: atas succedit atati. Diu legiones Caesaris vixerunt; nunc vigent Panse, vigent Hirtii, vigent Caesaris filii, vigent Plancti: vincunt numero, vincunt aetatibus: nimirum etiam auctoritate vincunt. Id enim bellum gerunt, quod ab omnibus gentibus comprobatur. Itaque his praemia promissa sunt: illis perfoluta. Fruantur his illi, perfolvantur his, quae spondimus. Id enim deos immortales spero aequissimum iudicare.

Quae cum ita sint, eam, quam dixi, sententiam, vobis, Patres conscripti, censeo comprobendam.

I N
M. A N T O N I U M.
P H I L I P P I C A X I I.

A R G U M E N T U M.

Rerulerat Pansa consul de legatis iterum ad Antonium de pace mittendis: legati decreti erant P. Servilius, & ipse Cicero. Legationem non modo supervacaneam esse, cum ab Antonio pacem sperare non liceat, sed inutilem etiam, ac turpem, multis argumentis Cicero docet: quod si rursus agendum de pace cum Antonio sit, minime tamen omnium se legatum deligi oportere; nec tamen in ea re vires suae majorem quam reipublica, quam semper defenderit, rationem habere velle. MAN.

ITSI minime decere videtur, Patres conscripti, falli, decipi, errare eum, cui vos maximis saepe de rebus assentiimini: consolor me tamen, quoniam vobiscum pariter, & una cum sapientissimo consule erravi¹. Nam cum duo consulares spem honestae pacis nobis attulissent, quod erant familiares M. Antonii, quod domestici, nosse aliquod ejus vulnus, quod nobis ignotum esset, videbantur. Apud alterum² uxor, liberi: alter³, quotidie literas mittere, accipere, aperte favere Antonio.

Hi subito hortari ad pacem, quod jamdiu non fecissent, non sine causa videbantur. Accessit consul hortator. At qui consul? si prudentiam quaerimus, qui minime falli posset: si virtutem, qui nullam pacem probaret, nisi Antonio cedente, atque victo: si magnitudinem animi, qui praeferret mortem

¹ Errores] Cum Pisoni, & Caleno, legatis, spem pacis afferentibus, credidi: Man.
² Alterum] Calenum. Idem.
³ Alter] Piso. Idem.

servituti. Vos autem, Patres conscripti, non tam immemores vestrorum gravissimorum decretorum videbamini, quam spe allata^{*} deditiois, quam amici pacem appellarent, de imponendis, non de accipiendis legibus cogitare. Auxerat autem meam quidem spem, credo item vestram, quod domum Antonii afflictam moestitia audiebam, lamentari uxorem. Hic etiam fautores Antonii, quorum in vultu habitant oculi mei, tristiores videbam. Quod si non ita est, cur a Pisoni & a Caleno potissimum, cur hoc tempore, cur tam improvise, cur tam repente pacis est facta mentio? Negat Piso se scire, negat audisse quidquam: negat Calenus rem ullam novam aliam esse. Atque id nunc negant, posteaquam nos pacificatoria legatione implicatos putant. Quid ergo opus est novo consilio, si in re nihil omnino novi est?

II. Decepti, decepti, inquam, sumus, Patres conscripti: Antonii est acta causa ab amicis ejus, non publica. Quod videbam equidem, sed quasi per caliginem. Praestrinxerat aciem animi D. Bruti salus. Quod si in bello dari vicarii forent: libenter me, ut D. Brutus emitteretur, pro illo includi paterer. Atque hac voce Q. Fufii capti sumus: Ne se a Mutina quidem recesserit, audiamus Antonium? ne si in senatus quidem potestatem futurum se dixerit? Durum videbatur. Itaque fracti sumus; cessimus. Recedit igitur a Mutina? Nescio. Paret senatui? Credo, inquit Galenus: sed ita, ut teneat dignitatem. Valde hercule vobis laborandum est, Patres conscripti, ut vestram dignitatem amittatis, quae maxima est: Antonii, quae neque est ulla, neque esse potest, retineatis: ut eam per vos recuperet, quam per se perdidit. Si jacens vobiscum aliquid ageret, audirem fortasse: quamquam... sed hoc malo dicere: audirem. Stanti resistendum est, aut concedenda una cum dignitate libertas.

At non est integrum. Constituta legatio est. Quid autem integrum non est sapienti, quod restitui potest? Cujusvis hominis est errare: nullius, nisi insipientis, in errore perseverare. Posteriores enim cogitationes (ut ajunt) sapientiores forent.

* Grut. (deditioem quam amici, pacem appellarent alioqui)

lent esse. Discussa est illa caligo, quam paulo ante dixi: diluxit, patet, videmus omnia, neque per nos solum, sed admonemur a nostris. Attendistis paulo ante, præstantissimi viri quæ esset oratio. *Mæsam*, inquit, *domum offendi, conjugem, liberos: admirabantur boni viri, accusabant amici, quod spe pacis legationem suscepissem.* Nec mirum, P. Servili. Tuis enim verisimis, gravissimisque sententiis omni est, non dico dignitate, sed etiam spe salutis Spoliatus Antonius.

Ad eum ire te legatum quis non miraretur? De me experior: cujus idem consilium, quod tuum, sentio quam reprehendatur. Nos reprehendimur soli? quid? vir fortissimus Pansa sine causa tam accurate paulo ante locutus est tamdiu? quid egit, nisi ut falsam prodicionis a se suspicionem depelleret? Unde autem est ista suspicio? Ex pacis patrocinio repentino, quod subito suscepit, eodem captus errore, quo nos. Quod si est erratum, Patres conscripti, spe falsa atque fallaci; redeamus in viam. Optimus est portus penitenti mutatio consilii.

III. Quid enim, per deos immortales! potest reipublicæ prodesse nostra legatio? Prodesse dico? quid si etiam obfutura est? Obfutura? quid si jam obfuit? An vos acerrimam illam & fortissimam populi Romani libertatis recuperandæ cupiditatem, non imminutam ac debilitatam putatis legatione pacis audita? Quid municipia censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem studio, quo contra commune incendium exarserat? an non putamus fore, ut eos peniteat profectos esse, & præ se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt, qui arma, qui se totos & animis, & corporibus in salutem reipublicæ contulerunt? Quemadmodum vestrum hoc consilium Capua probabit, quæ temporibus his Roma altera est? illa impios cives judicavit, ejecit, exclusit. Illi, illi, inquam, urbi fortissime conanti e manibus est ereptus Antonius.

Quid? legionum nostrarum nervos nonne his consiliis incidimus?

⁴ E. *manibus est ereptus*] Philipp. II. *Quemadmodum illinc abieris, vel potius pene non abieris, sermo.* Manu. Vide Philipp. II. 30.

dimus? quis est enim, qui ad bellum inflammato animo sit futurus, spe pacis oblata? Ipsa illa Martia, celestis & divina legio, hoc nuntio languescet, & mollietur, atque illud pulcherrimum nomen Martium amittet: excident gladii: fluent arma de manibus. Senatum enim secuta, non arbitrabitur se graviori odio in Antonium esse debere, quam senatum. Pudet hujus legionis, pudet quartæ, quæ pari virtute nostram auctoritatem probans, non ut consulem & imperatorem suum, sed ut hostem & oppugnatorem patriæ reliquit Antonium: pudet optimi exercitus, qui conjunctus est ex duobus⁵: qui jam lustratus⁶, qui profectus ad Mutinam est: qui si pacis, id est, timoris nostri, nomen audiverit, ut non referat pedem, insistet certe. Quis enim, revocante, & receptui canente senatu, properet dimicare?

IV. Quid autem hoc injustius, quam nos, inscientibus iis, qui bellum gerunt, de pace decernere? nec solum inscientibus, sed etiam invitis? An vos A. Hirtium, præclarissimum consulem, C. Casarem, deorum beneficio natum ad hæc tempora, quorum epistolas, spem victoria declarantes, in manu teneo, pacem velle censetis? Vincere illi expetunt: pacisque dulcissimum & pulcherrimum nomen non passione, sed victoria concupierunt. Quid? Galliam quo tandem animo hanc rem audituram putatis? Illa enim hujus belli propulsandi, administrandi, sustinendi principatum tenet. Gallia D. Bruti nuntium ipsum, ne dicam imperium, secuta, armis, viris, pecunia, belli principia firmavit: eadem crudelitati M. Antonii suum totum corpus objecit: exhaustur, vastatur, uritur. Omnes æquo animo belli patitur injurias, dummodo repellat periculum servitutis. Et, ut omittam reliquas partes Gallia, (nam sunt omnes pares) Patavini alios excluderunt, alios ejecerant, missos ab Antonio: pecunia, militibus, &, quod maxime deerat, armis, nostros duces adjuverunt. Fecerunt idem reliqui, qui quondam in eadem causa erant, & propter multorum annorum injurias alienati a senatu putabantur.

Quos

⁵ Ex duobus] Exercitum Hirtii significat, exercitus mos fuit, prius quam in expeditionem Casaris exercitus conjunctum. Idem, nem edocuerunt. Idem.

⁶ Lustratus] Lustrari, id est, expiari e-

Quos minime mirum est, communicata cum his republica, fideles esse, qui etiam expertes ejus, fidem suam semper praestiterunt.

V. His igitur omnibus victoriam sperantibus pacis nomen afferemus, id est, desperationem victoriae? Quid, si ne potest quidem ulla esse pax? Quae enim est conditio pacis, in qua ei, cum quo pacem facias, nihil concedi potest? Multis rebus a nobis ad pacem est invitatus Antonius: bellum tamen maluit. Missi legati, repugnante me: sed tamen missi. Delata mandata: non paruit. Denuntiatum est, ne Brutum obfideret, a Mutina discederet: oppugnavit etiam vehementius. Et ad eum legatos de pace mittemus, qui pacis nuntios repudiavit? Verecundiorem coram putamus in postulando fore, quam fuerit tum, cum misit mandata ad senatum? Atqui tum ea petebat, quae videbantur improba omnino, sed tamen aliquo modo posse concedi: nondum erat vestris tam gravissimis, tamque multis judiciis, ignominiique concisus: nunc ea petit, quae dare nullo modo possumus, nisi prius volumus nos bello victos confiteri. Senatus-consulta falla delata ab eo judicavimus: num ea vera possumus judicare? Leges statuimus per vim & contra auspicia latas, iisque nec populum, nec plebem teneri: num eas restitui posse censetis? Sextertium septies millies avertisse Antonium pecuniae publicae judicavistis: num fraude poterit carere peculatus? Immunitates ab eo civitatibus, sacerdotia, regna venierunt: num figentur rursus ex tabula, quas vos decretis vestris refixistis?

VI. Quod si ea, quae decrevimus, obruere, num etiam memoriam rerum delere possumus? Quando enim obliviscetur ulla posteritas, cujus scelere in hac vestitus foeditate fuimus? Ut centurionum legionis Martiae Brundisii profusus sanguis eluatur, num elui praedicatio crudelitatis potest? Ut media praeterea; quae vetustas tollit operum circa Mutinam tertra monumenta, sceleris indicia, latrociniique vestigia?

Huic igitur importuno atque impuro parricidae quid habemus, per deos immortales! quod remittamus? An Galliam ultimam, & exercitum? Quid est aliud, non pacem facere, sed

sed differre bellum? nec solum prorogare bellum, sed concedere etiam victoriam? An ille non vicerit, quacunque conditione in hanc urbem cum suis venerit? Armis nunc omnia tenemus: auctoritate valemus plurimum: absunt tot perditici vices, nefarium secuti ducem. Tamen eorum ora, sermones, qui in urbe ex eo numero reliqui sunt, ferre non possumus. Quid censetis, cum tot uno tempore irruerint; nos arma posuerimus; illi non posuerint; nonne nos nostris consiliis victos in perpetuum fore?

Ponite ante oculos M. Antonium consularem: sperantem consulatum Lucium adjungite: supplete caeteros, neque nostri ordinis solum honores & imperia meditantes: nolite ne Tiro-nes quidem, Numisios, & Mustelas, Saxasve contemnere. Cum his facta pax, non erit pax, sed pactio servitutis. L. Pisonis, amplissimi viri, praecleara vox a te non solum in hoc ordine, Panfa, sed etiam in concione jure laudata est. Excessurum se ex Italia dixit, deos penates & sedes patrias reli-cturum, si (quod dii omen averterint) rempublicam oppres- sisset Antonius.

VII. Quare igitur a te, Piso, nonne oppressam rempubli- cam putes, si tot, tam impii, tam audaces, tam facinorosi recepti sint? Quos nondum tantis partidiciis contaminatos vix ferebamus, hos nunc omni scelere cooperitos, tolerabiles cen- ses civitati fore? Aut isto tuo, mihi crede, consilio erit ut- tendum, ut cedamus, abeamus, vitam inopem & vagam per- sequamur, aut cervices latronibus danda, atque in patria ca- dendum est.

Ubi sunt, C. Panfa, illae cohortationes pulcherrimae tuae, quibus a te excitatus senatus, inflammatus populus Romanus non solum audivit, sed etiam didicit, nihil esse homini Ro- mano scedius servitute? Idcircone saga sumpimus, arma ce- pimus, juventutem omnem ex tota Italia excussimus, ut ex- exercitu florentissimo & maximo legati ad pacem mitterentur? Si postulandam, quid timemus? si accipiendam, cur non

Tom. VI.

Z z z

roga-

Si postulandam, quid timemus? In an- posuitus verba sequuntur infra scripta: Si
tuoque libro & omnibus scriptis, haec quae jam accipiendam, cur non rogetur? ubi in im-
pressis

rogamur? In hac ego legatione sim, aut ad id consilium admiscer, in quo, ne si dissenser quidem a cæteris, sciturus populus Romanus sit? Ita fiet, ut, si quid remissum aut concessum sit, meo semper periculo peccet Antonius, cum ei peccandi potestas a me concessa videatur.

Quod si habenda cum M. Antonii atrocinitio pacis ratio fuit, mea tamen persona ad istam pacem conciliandam minime fuit deligenda. Ego nunquam legatos mittendos censui: ego ante legatorum reditum ausus sum dicere, pacem ipsam si afferrent, quoniam semper sub nomine pacis bellum lateret, repudiandam. Ego princeps sagorum: ego semper illum hostem appellavi, cum alii adversarium: semper hoc bellum, cum alii tumultum. Nec hæc in senatu solum: eadem ad populum semper egi: nec solum in ipsum, sed in ejus locos facinorum, & ministros, & præsentis, & eos, qui una sunt: in totam denique M. Antonii domum sum semper invelus. Itaque, ut alacres & lati, spe pacis oblata, inter se impii cives, quasi vicissent, gratulabantur: sic me iniquum ejurabant: de me querebantur. Diffidebant etiam Servilio: meminere, ejus sententiis confixum Antonium. L. Cæsarem, fortem quidem illum & constantem senatorem, avunculum tamen: Calenum, procuratorem: Pisonem, familiarem: te ipsum, Pansa, vehementissimum & fortissimum consulem, factum jam putant leniorem: non quo ita sit, aut esse possit; sed mentio a te facta pacis suspicionem multis attulit immutata voluntatis. Inter has personas me interjectum amici Antonii moleste ferunt: quibus gerendus mos est, quoniam semel liberales esse cœpimus. ¹⁰

VIII.

preis hæc duo membra præpostero ordine collocata sunt. Nos collocationem antiquam admittimus hoc sensu. Si legati hi, quos ad pacem mittere cogitatis, idcirco mittuntur, ut ab his nostro nomine pacem accipiat Antonius, cur ab eo non rogamur? Quasi dicat, rogandi essemus, si modo ille pacem cuperet accipere. Si vero eunt, ut pacem nobis ab Antonio possint, quid timeamus? Non enim debemus timere, tot exercitibus præditiisque muniti. *Farrani.*

8. *Ad id consilium*] In eorum numero sim, qui agant cum Antonio de pace? Nam hi quid indulgenter concessum fuerit Antonio, dissentiente me, populus tamen existimabit, me quoque assensum dedisse. *Ferri.*

9. *Ejurabant*] Ejurare, est jurando recusare aliquem, ut sibi sequamur & suspicemur. *Hæm.*

10. *Liberalis esse cœpit*] Mittendis iterum legatis. *Idem.*

VIII. Proficiscantur legati optimis omnibus: sed ii proficiscantur, in quibus non offendatur Antonius. Quod si de Antonio non laboratis, mihi certe, Patres conscripti, consulere debetis. Parcite oculis saltem meis, & aliquam veniam justo dolori date. Quo enim adspectu videre potero, (mitto hostem patriæ: ex quo mihi odium in illum commune vobiscum est) sed quomodo adspiciam mihi uni crudelissimum hostem, ut declarant ejus de me acerbissimæ conciones? Adeone me ferreum putatis, ut cum eo congregari, aut illum adspicere possim? qui nuper, cum in concione donaret eos, qui ei de patriciis audacissimi videbantur, mea bona donare se dixit Pettissio Urbinati, qui ex naufragio luculenti patrimonii ad hæc Antoniana fava projectus est.

An L. Antonium adspicere potero? cujus ego crudelitatem effugere non potuissim, nisi me mœnibus, & portis, & studio municipii mei defendissem. Atque idem hic mirmillo Asiaticus, latro Italiæ, collega Lentonis & Nuculæ, cum Aquilæ principili ¹¹ nummos aureos daret, de meis bonis se dare dixit. Si enim de suis dixisset, ne aquilam quidem ipsam credituram putavit. Non ferent, inquam, oculi Saxam, Caphonem, non duo prætores, non tribunum plebis, non duo designatos tribunos, non Bestiam, non Trebellium, non Planicum. Non possum animo æquo videre tot, tam importunos, tam sceleratos hostes: nec id fit fastidio meo, sed caritate reipublicæ.

Sed vincam animum, mihiq; imperabo: dolorem justissimum, si non potero frangere, occultabo. Quid? vitæ censestisne, Patres conscripti, habendam mihi aliquam esse rationem? quæ mihi quidem minime cara est, præsertim cum Do-

Z z z z label

11. *Aquila principili*] Est, principili centurioni. Interea locutio legitur in 6. ad Atticum: *At ille cohortis primam totam perdidit centurionem principili militem sui generis, ubi quoque M. S. principili.* Postea ludat in ambiguo voce *Aquila*, que centurionis nomen erat, & signi totius legionis. Non proinde qui exponunt *Aquila* militibus primi ordinis, qui sub ea aquila, que signum fuit Romanorum, militabant. *Aquila*

servabatur olim quidem a triariis, sed a tempore Marii transiit ad cohortem primam, in qua etiam erant principili; sed erat tamen Aquila totius legionis signum. *Præterea aquila principili dare nummas, pro primæ cohortis militibus, aut triariis nummos dare, quis fecit in Flore, aut Apulejo, aut inopto quodam declamatore, medium in differensimo Romani nepotum? Grev.*

labella fecerit¹², ut optanda mors esset, modo sine cruciatur atque tormentis: vobis tamen & populo Romano vilis esse spiritus meus non debet. Is enim sum, nisi forte me fallo, qui vigilis, curis, sententiis, periculis etiam, quæ plurima adii propter acerbissimum omnium in me odium impiorum, perfecerim, ut non obstant reipublicæ, ne quid arrogantius videar dicere. Quod cum ita sit, nihilne mihi de periculo meo cogitandum putatis?

IX. Hic cum essem in urbe ac domi, tamen multa sapientata sunt, ubi me non solum amicorum fidelitas, sed etiam universa civitatis oculi custodiunt. Quid censeatis, cum iter ingressus ero, longum præsertim? nullasne insidias pertimescendas? Tres viæ sunt ad Mutinam, quæ festinat animus, ut quam primum illud pignus libertatis populi Romani D. Brutum aspiciere possim: cujus in complexu libenter extremum vitæ spiritum ediderim, cum omnes actiones horum mensium, omnes sententiæ meæ pervenerint ad eum, qui mihi fuit propositus, exitum. Tres ergo, ut dixi, viæ: a superno mari, Flaminia¹³: ab infero, Aurelia¹⁴: media, Cassia¹⁵.

Nunc, quæso, attendite, num aberret a conjectura suspicio periculi mei. Etruriam discriminar Cassia. Scimusne igitur, Pansa, quibus in locis nunc sit Lentonis Casennii septemviralis auctoritas¹⁶? Nobiscum nec animo certe est, nec corpore. Si autem aut domi est, aut non longe a domo, certe in Etruria est, id est, in via. Quis igitur mihi præstat, Lentonem uno capite¹⁷ esse contentum? Dic mihi præterea, Pan-

¹² Cum Dolabella fecerit] Dolabella, interfecto crudeliter Trebonio, effecit, ut optabilis mors esset sine cruciatibus. Ferr.

¹³ Flaminia] Eius initium a porta Flumentana, quæ & Flaminia postea dicta, nunc Populi, & extendebatur usque ad Ariminum ad mare Adriaticum. Manut.

¹⁴ Aurelia] Incipit a ponte Sublicio, si-
ve a porta Aurelia, quæ nunc Pancratiana
dicitur, & extenditur per Etruriam Pisas us-
que, live potius in Galliam, ut Peirescius
observavit. Hanc fuit Aurelia veteris. Nam &
alia nova. De his viis imprimis videndus
Nardinus de vetere Roma, & Raphael Fa-

bretus de aquis & aquæ ductibus, Dissert.
1. n. 92. Graviss.

¹⁵ Cassia] Ab aurore Cassio sic dicta est.
Fuit ramus viæ Flaminie, quæ cum ea co-
hæret ad pontem Miliarianum, qui hodie Ponte
Malo dicitur. Vide N. Bergerum de viis mi-
liaribus, lib. 212, 22. Idem.

¹⁶ Septemviralis auctoritas] Unus septem-
virum, qui ab Antonio dividendis agris præ-
fecti fuerant. Cal. Ser.

¹⁷ Uno capite] Sola morte esse contentum
non autem me cum cruciari interficere vel-
le, ut Dolabella Trebonium. Ferr.

Pansa, Ventidius ubi sit, cui sui semper amicus, antequam ille reipublica bonisque omnibus tam aperte est factus inimicus. Possunt Cassiam vitare, tenere Flaminiam. Quid, si Anconam, ut dicitur, Ventidius venerit? poterone Ariminum tuto accedere? Restat Aurelia. Hic quidem etiam præfidia habeo. Possessiones enim sunt P. Clodii. Tota familia occurret: hospitio invitabit; propter familiaritatem notissimam.

X. Hisce ego me viis committam, qui Terminalibus¹⁸ nuper in suburbium, ut eodem die reverterer, ire non sum ausus? Domesticis me parietibus vix tueor sine amicorum custodiis. Itaque in urbe maneo. Si licebit, manebo. Hæc mea fedes est, hæc vigilia, hæc custodia, hoc præsidium stativum. Teneant alii castra, regna, res bellicas: oderint hostem: nos, ut dicimus, semperque fecimus, urbem & res urbanas vobiscum pariter tuebimur. Neque vero recuso munus hoc: quanquam populum Romanum video pro me recusare. Nemo me minus timidus, nemo cautior. Res declarat. Viginti annus est, cum omnes scelerati me unum petunt. Itaque ipsi, ne dicam mihi, reipublica pœnas dederunt: me saluum adhuc reipublica conservavit sibi. Timide hoc dicam: scio enim quidvis homini accidere posse: verumtamen semel¹⁹ circumfessus lætis valentissimorum hominum viribus cecidi sciens, ut honestissime possem exurgere.

Possimne igitur satis videri cautus, satis providus, si me huic itineri tam infesto, tamque periculoso commiserò? Gloriam in morte debent illi, qui in republica versantur, non culpæ reprehensionem, & stultitiæ vituperationem relinquere. Quis bonus non luget mortem Trebonii? quis non dolet interitum talis & civis, & viri? At sunt qui dicant (dure illi quidem, sed tamen dicunt) minus dolendum, quod ab homine impuro nefarioque non caverit. Etenim qui multorum custodem se profiteatur, eum sapientes sui primum capitis ajunt custodem esse oportere. Cum septus sis legibus & iudiciorum metu, non sunt omnia timenda, neque ad omnes insidias

¹⁸ Terminalibus] Die, qui Termino deo
dicatus erat, xi. nuncium Kalendæ Martii,
de quo Ovid. II. Fast. Cal. Secundus.

¹⁹ Semel] Clodiani temporibus.

^b Lamb. circumfessus

diis præfida quærenda. Quis enim audeat luci, quis in militari via, quis bene comitatum, quis illustrem aggredi? Hæc neque hoc tempore, neque in me valent. Non modo enim pœnam non extimescet, qui mihi vim attulerit: sed etiam gloriam sperabit a latronum gregibus, & præmia.

XI. Hæc ego in urbe prævideo: facilis est circumspectus, unde exeam, quo progrediar, quid ad dexteram, quid ad sinistram sit. Num idem in Apennini tramitibus facere poterit? in quibus, etiam si non erunt insidiæ, quæ facillime esse poterunt, animus tamen erit sollicitus, ut nihil possit de officiis legationis attendere. Sed effugi insidiæ: perrupi Apenninum. Nempe in Antonii congressum, colloquiumque veniendum est. Quinam locus capiatur? Si extra castra: ceteri viderint. Ego mortem actutum futuram puto. Novi hominis furorem, novi effrenatam violentiam. Cujus acerbitas morum, immanitasque naturæ ne vino quidem permista temperari solet: hic ira dementiaque inflammatus, adhibito fratre Lucio, terribilissima bellua, nunquam profecto a me sacrilegas manus atque impias abstinebit.

Memini colloquia & cum acerrimis hostibus, & cum gravissime dissentientibus civibus. Cn. Pompejus, Sexti filius, consul, me præsentem, cum essem tiro in ejus exercitu, cum P. Vettio Scatone, duce Marforum, inter bina castra collocutus est. Quo quidem memini Sex. Pompejum, fratrem consulis, ad colloquium ipsum Roma venire, doctum virum atque sapientem: quem cum Scato salutasset, Quem te appellem? inquit. At ille, Voluntate, hospitem: necessitate, hostem. Erat in illo colloquio æquitas: nullus timor, nulla superabat suspicio: mediocre etiam odium. Non enim ut eriperent nobis socii civitatem, sed ut in eam reciperentur, petebant. Sylla cum Scipione inter Gales & Teanum, cum alter nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset, de auctoritate senatus, de suffragiis ²⁰ populi, & de jure civitatis, leges inter

²⁰ De suffragiis] Populi, quibus non admittuntur libertinos, sed in quatuor tantum urbanis tribubus, ut antea, suffragium ferre, Sylla volebat: Mariani contra suffragium latronem eis esse in omnibus xxxv. tribubus. Manut.

inter se, conditiones ²¹, contulerunt. Non tenuit omnino colloquium illud fidem ²²: a vi tamen, periculoque abfuit.

XII. Possumusne igitur in Antonii latrocinio æque esse tuti? non possumus: aut si ceteri possunt, me posse diffido. Quod si non extra castra congregiemur: quæ ad colloquium castra sumentur? in nostra ille nunquam veniet: multo minus nos in illius. Reliquum est, ut & accipiantur, & remittantur postulata per literas. Ergo erimus in castris. Mea ad omnia postulata una sententia: quam cum hic, vobis audientibus, dixero, isse & redisse me putatote: legationem confecerō. Omnia ad senatum mea sententia rejiciam, quæcunque postulabit Antonius. Neque enim licet aliter, neque permissum est nobis ab hoc ordine, ut, bellis confectis, decem legatis ²³ permitti solet more majorum: neque ulla omnino a senatu mandata accepimus. Quæ cum agam in consilio, nonnulli, ut arbitror, repugnantibus, nonne metuendum est, ne imperita militum multitudo per me pacem distineri putet?

Facite, hoc meum consilium legiones novas non improbare. Nam Martiam & quartam, nihil cogitante præter dignitatem & decus, comprobaturas esse certe scio. Quid? veteranos non veremur? nam timeri se ne ipsi quidem volunt. Sed quoniam modo accipient severitatem meam? Multa enim falsa de me audierunt: multa ad eos improbi detulerunt. Quorum commoda, ut vos optimi testes estis, semper ego sententia, auctoritate, oratione firmavi: sed credunt improbis, credunt turbulentis, credunt suis. Sunt autem fortes illi quidem, sed propter memoriam rerum, quas gesserunt pro populi Romani libertate & salute reipublicæ, nimis feroces, & ad suam vim omnia nostra consilia revocantes. Horum ego cogitationem non vereor: impetum pertimesco.

Hæc

²¹ Conditiones] Forte delendum, tanquam interpretatio vocis *leges*, quæ ex margine in contextum irrepsit.

²² Non tenuit omnino colloquium illud fidem] Quia Scipionis exercitus, a Sylla corruptus, ducem suum reliquit: quem tamen Sylla, cum posset interficere, dimisit incolumem. Epitome, lib. LXXXV. Plutarchus

in Sylla. Manut.

²³ Decem legatis] Qui mittebantur, ut victis gentibus *leges* darent, eaque regio, quæ redacta armis esset in populi Romani potestatem, provincie formam acciperet. Nobis, inquit, non idem, quod illis permissum est: sed nostra sententia nihil constituit, ad senatum rejicere omnia debemus. Idem.

Hæc quoque pericula tanta si effugero, satisne tutum reditum putatis fore? Cum enim & vestra auctoritate, & meo me more defendero, & meam fidem reipublicæ constantiamque præstitero, tum erunt mihi non hi solum, qui me oderunt, sed illi etiam, qui invident, extimescendi. Custodiarur igitur mea vita reipublicæ, eaque, quoad vel dignitas, vel natura patietur, patriæ reservetur: mors autem necessitatent habeat fati, aut, si ante oppetenda est, oppetatur cum gloria.

Hæc cum ita sint, etsi hanc legationem respública, ut levissime dicam²⁴, non desiderat; tamen, si tuto licebit ire, proficiscar. Omnino, Patres conscripti, totum hujusce rei consilium non periculo meo, sed utilitate reipublicæ metiar. De qua mihi quoniam liberum est spatium, multum etiam atque etiam considerandum puto, idque potissimum faciendum, quod maxime interesse reipublicæ judicavero.

²⁴ Ut levissime dicam] Possum dicere: Recipit, odit, utpote quæ damnum potius, quam fructum asseret: sed hoc tantum dico:

Non desiderat, quasi minime necessariam. Idem.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE

IN

IN

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA XIII.

ARGUMENTUM.

Sententia de mittendis iterum legatis jam abjecta, pacem laudat, sed eam cum Antonio negat ullam esse posse. Recitat, & interpretatur Antonii literas ad Hirium Casaremque missas. Servilii sententiam probat de mandatis literisque M. Lepidi, ad pacem cohortantis. Secer. Pompejum, quod suam eorumque quos secum haberet, operam senatus populaque Romano pollicitus esset, vel eo S. C. quod in Servilii sententiam de Lepidi literis fieret, vel proprio laudandum esse censet. Et hæc absente Pansa consule, qui ad collegam Hirium & Casarem cum iis copiis, quas ipse ex delectu compararat, profectus erat. MANUTIUS.

I.

PRINCIPIO hujus belli, Patres conscripti, quod cum impiis civibus, sceleratisque suscipimus, timui, ne conditio insidiosa pacis, libertatis recuperanda studia restingeret. Dulce enim etiam nomen est pacis: res vero ipsa cum jucunda, tum salutaris. Nam nec privatos focos, nec publicas leges videtur, nec libertatis jura cara habere, quem discordiæ, quem cædes civium, quem bellum civile delectat: eumque ex numero hominum ejiciendum, ex sinibus humanæ naturæ exterminandum puto. Itaque sive Sylla, sive Marius, sive uterque, sive Octavius, sive Cinna, sive iterum Sylla, sive alter Marius & Carbo, sive quis alius civile bellum optavit, eum detestabilem civem reipublicæ natum judico. Nam quid ego de proximo dicam, cujus acta

Tom. VI.

A a a a

de-

Hæc quoque pericula tanta si effugero, satisne tutum reditum putatis fore? Cum enim & vestra auctoritate, & meo me more defendero, & meam fidem reipublicæ constantiamque præstitero, tum erunt mihi non hi solum, qui me oderunt, sed illi etiam, qui invident, extimescendi. Custodiarur igitur mea vita reipublicæ, eaque, quoad vel dignitas, vel natura patietur, patriæ reservetur: mors autem necessitatem habeat fati, aut, si ante oppetenda est, oppetatur cum gloria.

Hæc cum ita sint, etsi hanc legationem respública, ut levissime dicam²⁴, non desiderat; tamen, si tuto licebit ire, proficiscar. Omnino, Patres conscripti, totum hujusce rei consilium non periculo meo, sed utilitate reipublicæ metiar. De qua mihi quoniam liberum est spatium, multum etiam atque etiam considerandum puto, idque potissimum faciendum, quod maxime interesse reipublicæ judicavero.

²⁴ Ut levissime dicam] Possum dicere: Re- Non desiderat, quasi minime necessariam. ficit, odit, utpote quæ damnum potius, Idem. quam fructum asseret: sed hoc tantum dico.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE

IN

IN

M. ANTONIUM.

PHILIPPICA XIII.

ARGUMENTUM.

Sententia de mittendis iterum legatis jam abjecta, pacem laudat, sed eam cum Antonio negat ullam esse posse. Recitat, & interpretatur Antonii literas ad Hirium Casaremque missas. Servilii sententiam probat de mandatis literisque M. Lepidi, ad pacem cohortantis. Secer. Pompejum, quod suam eorumque quos secum haberet, operam senatus populaque Romano pollicitus esset, vel eo S. C. quod in Servilii sententiam de Lepidi literis fieret, vel proprio laudandum esse censet. Et hæc absente Pansa consule, qui ad collegam Hirium & Casarem cum iis copiis, quas ipse ex delectu compararat, profectus erat. MANUTIUS.

I.

PRINCIPIO hujus belli, Patres conscripti, quod cum impiis civibus, sceleratisque suscipimus, timui, ne conditio insidiosa pacis, libertatis recuperanda studia restingeret. Dulce enim etiam nomen est pacis: res vero ipsa cum jucunda, tum salutaris. Nam nec privatos focos, nec publicas leges videtur, nec libertatis jura cara habere, quem discordiæ, quem cædes civium, quem bellum civile delectat: eumque ex numero hominum ejiciendum, ex sinibus humanæ naturæ exterminandum puto. Itaque sive Sylla, sive Marius, sive uterque, sive Octavius, sive Cinna, sive iterum Sylla, sive alter Marius & Carbo, sive quis alius civile bellum optavit, eum detestabilem civem reipublicæ natum judico. Nam quid ego de proximo dicam, cujus acta
Tom. VI. A a a a de-

®

defendimus, cum ipsum jure casum fateamur? Nihil igitur hoc cive, nihil hoc homine tetrius: si aut civis, aut homo habendus est, qui civile bellum concupiscit.

Sed hoc primum videndum est, Patres conscripti, cum omnibus pax esse possit, an sit aliquod bellum inexpiabile, in quo pactio pacis lex sit servitutis. Pacem cum Scipione Sylla sive faciebat, sive simulabat; non erat desperandum, si convenisset, fore aliquem tolerabilem statum civitatis. Cinna si concordiam cum Octavio confirmare voluisset, hominum in republica sanitas remanere potuisset. Proximo bello si aliquid de summa gravitate Pompejus, multum de cupiditate Cæsar remisisset, & pacem stabilem, & aliquam rempublicam nobis habere licuisset.

II. Hoc vero quid est? cum Antonii pax potest esse? cum Censorino, Ventidio, Trebellio, Bestia, Nucula, Munatio, Lentone, Saxa? Exempli causa, paucos nominavi: genus infinitum, immanitatemque ipsi cernitis reliquorum. Adde illa naufragia Cæsarum amicorum, Barbas, Cassios¹, Barbatio², Polliones: adde Antonii collusores & sodales, Eutrapelum³, Melam, Calium, Pontium, Crafficum, Tironem, Mustellam, Petisium: comitatum relinquo, duces nomino. Huc accedunt Alaudæ, ceterique veterani, seminarium judicium tertiarum decuriam⁴, qui suis rebus exhaustis, beneficiis Cæsarum devoratis, fortunas nostras concupiverunt.

O fidam dexteram Antonii, qua ille plurimos cives trucidavit! o ratum, religiosumque sædus, quod cum Antonii fecerimus! hoc si Marcus violare conabitur, Lucii eum sanctitas a scelere revocabit. Illis locus si in hac urbe fuerit, urbi ipsi locus non erit. Ora vobis eorum ponite ante oculos, & maxime Antoniorum: incessum, adpectum, vultum, spiritum.

¹ Barbas, Cassios] Intervalli nota fortasse delenda est: nam Barbam Cassium fuisse ex familiaribus Cæsarum, apparet ex XIII. lib. epist. ad Attic. in extremo, Ac mihi Barba Cassius subvenit: custodes dedit. Ferr. Hanc tamen intervalli notam exponunt Muretus, Rob. Srephanus, Lambinus, Græterus, M. Ant. Ferrarius, &c.

² Barbatio] Opinor legendum esse Bar-

batos: fuit enim Barbatus Antonii Quæstor, ut ex inscriptione antiqui denarii colligitur, & Appiano in libris bellorum civilium. Ferr. Usimus.

³ Eutrapelum] Voluminum, ad quem sunt epistolæ duæ lib. VIII. Famil. Manur.

⁴ Servicarius indicum decuriam tertiam] Vide de Phil. I. Idem.

spiritum, latera tegentes alios, sequentes alios, alios pragedientes amicos. Quem vini anhelitum? quas contumelias fore censetis, minaque verborum? nisi forte eos pax ipsa leniet, maximeque cum in hunc ordinem venerint: salubunt benigne, comiter appellabunt unumquemque nostrum.

III. Non recordamini, per deos immortales! quas in eos sententias dixeritis? Asta Antonii rescidistis: leges reflexistis: per vim & contra auspicia latas decrevistis: totius Italia delectus excitastis: collegam⁵ & socium scelerum omnium, hostem judicavistis: cum hoc quæ pax potest esse? Hostis si esset externus, tamen id ipsum vix⁶, talibus factis, posset aliquo modo. Maria, montes, regionum magnitudines interessent, odisses eum, quem non videres. Hi in oculis hærebunt, & cum licebit, in faucibus: quibus enim septis tam immanes belluas continebimus?

At incertus exitus belli est. Est omnino fortium virorum, quales vos esse debetis, virtutem præstare: tantum enim possunt: fortunæ culpam non extimescere. Sed quoniam ab hoc ordine non fortitudo solum, verum etiam sapientia postulat: quanquam vix videntur hæc posse se jungi, se jungamus tamen. Fortitudo dimicare jubet, justum odium incendit, ad confisgendum impellit, vocat ad periculum. Quid sapientia? cautioribus utitur consiliis, in posterum providet, est omni ratione protectior. Quid igitur censet? Parendum est enim: atque id optimum judicandum, quod sit sapientissime constitutum. Si hoc præcipit, ne quid vita existimem antiquius, ne decernam capitis periculo, fugiam omne discrimen: quæram ex ea, etiamne si erit, cum id fecero, serviendum? Si annuerit: nã ego sapientiam istam, quamvis sit erudita, non audiam. Sin responderit, Tu vero ita vitam corpusque servato, ita fortunas, ita rem familiarem, ut hæc posteriora libertate ducas: itaque his uti velis, si liberta republica possis: nec pro his libertatem, sed pro libertate hæc projecias,

A a a a 2 tan-

⁵ Collegam] Dolabellam, post interfectum Trebonium.

⁶ Tamen id ipsum vix] Pax fieri aliquo modo posset, tamen, si talia præcessissent fa-

sta, qualia & ab Antonio contra senatum, & a senatu contra Antonium, id ipsum fieri vix posset. Anonymus.

tanquam pignora injuria⁷ : tum sapientiae vocem audire videar, eique, uti deo, paream. Itaque si, receptis illis, possumus esse liberi, vincamus odium, pacemque patiamur : sin otium, incolumbus his, nullum usse potest ; lætemur decerandi oblatam esse fortunam. Aut enim, victis his, fruemur victrice republica : aut oppressi, (quod omen avertat Jupiter) si non spiritu, at virtutis laude vivemus.

IV. At enim nos M. Lepidus, imperator iterum, pontifex maximus, optime proximo civili bello de republica meritis, ad pacem adhortatur. Nullius apud me, Patres conscripti, auctoritas major est, quam M. Lepidi, vel propter ipsius virtutem, vel propter familiaritatem. Accedunt eodem multa privata : magna ejus in me merita, mea quadam officia in illum. Maximum vero ejus beneficium numero, quod hoc animo in rempublicam est, quæ mihi vita mea semper carior. Nam cum Magnum Pompejum, clarissimum adolescentem, præstantissimi viri filium, auctoritate adduxit ad pacem, remque publicam sine armis maximo civili belli periculo liberavit : tum me ejus beneficio plus quam pro virili parte obligatum puro. Itaque ei & honores decrevi, quos potui amplissimos, in quibus vos mihi estis assensu : nec unquam de illo & sperare optime, & loqui destitui. Magnis & multis pignoribus M. Lepidum respublica illigatum tenet. Summa nobilitas est hominis, summi honores, amplissimum sacerdotium, plurima urbis ornamenta, ipsius, fratris, majorumque monumenta : probatissima uxor, optatissimi liberi, res familiaris cum ampla, tum casta a cruore civili. Nemo ab eo civis violatus, multi beneficio & misericordia liberati. Talis igitur vir & civis opinione labi potest, voluntate a republica diffidere nullo pacto potest.

Pacem vult M. Lepidus. Præclare : si talem potest efficere, qualem nuper effecit : qua pace Cn. Pompeji filium respublica adspiciet, suoque sinu complexuque recipiet : neque solum illum, sed cum illo seipsam sibi restitutam putabit. Hæc causa

⁷ *Tanquam pignora injuria*] Tanquam his, nullam jam pati injuriam possumus, ea, quæ si malis retinere, quam libertatem, *Eservatis*. injurie facias. Projice igitur, quibus proje-

causa fuit, cur decerneretis statuiam in Rostris cum infcriptio-
ne præclara, cur absenti triumphum. Quamquam enim magnas res bellicas gesserat, & triumpho dignas, non erat tamen ei tribuendum, quod nec L. Emilio, nec Emiliano Scipioni, nec superiori Africano, nec Mario, nec Pompejo, qui majora bella gesserunt : sed, quod silentio civile bellum confecerat, cum primum licuit, honores in eum maximos contulistis.

V. Existimastne igitur, M. Lepide, qualem Pompejum respublica habitura sit civem, tales futuros in republica Antonios ? In altero pudor, gravitas, moderatio, integritas : in illis (& cum hos compello, prætereo animo ex grege latrocinii neminem) libidines, scelera, ad omne facinus immanis audacia. Deinde obsecro vos, Patres conscripti, quis hoc vestrum non videt, quod Fortuna ipsa, quæ dicitur cæca, vidit ? salvis enim actis Caesaris, quæ concordiae causa defendimus, Pompejo sua domus patebit : eamque non minoris, quam emit Antonius, redimet : redimet, inquam, Cn. Pompeji domum filius. O rem acerbam ! Sed hæc satis diu multumque deserta sunt. Decrevistis tantam pecuniam Pompejo, quantam ex bonis patriis in prædæ dissipatione inimicus victor redegit.

Sed hanc⁸ mihi dispensationem⁹ pro paterna necessitudine & conjunctione depono. Redimet hortos, ædes, urbana quædam, quæ possidet Antonius. Nam argentum, vestem, suppellectilem, vinum amittet æquo animo, quæ ille helluo dissipavit. Albanum, Firmanum a Dolabella recuperabit : etiam ab Antonio Tusculanum : hique, qui nunc Mutinam oppugnant, D. Brutum obsident, de Falerno¹⁰ Anseres depellentur. Sunt alii plures fortasse, sed mea memoria dilabuntur.

Ego

⁸ *Sed hæc*] *Sed*, locum non habet, & ortum est fortasse per errorem ex anteceden-
te syllaba. *Manu*.
⁹ *Dispensationem*] Tantum pecunie decretum fuerat a senatu Pompejo, quantum redegitur Cesar ex venditione eorum bonorum : sibi Cicero petebat hoc munus solvenda Pompejo pecunie. *Ferr*.
¹⁰ *De Falerno*] Fundo Cn. Pompeji quem Antonius.

Ego etiam eos dico, qui hostium numero non sunt; Pompejanas possessiones, quanti emerint, filio reddituros.

Satis inconsiderati fuit, ne dicam audacis, rem ullam ex illis attingere: retinere vero quis poterit, clarissimo domino restituto? An is¹¹ non reddet, qui domini patrimonium circumplexus, quasi thesaurum draco, Pompeji servus, libertus Caesaris, agri Lucani possessiones occupavit? Atque illud septies milles, quod adolescenti, Patres conscripti, spondidit¹², ita describite, ut videatur a vobis Cn. Pompeji filius in patrimonio suo collocatus. Hæc senatus. Reliqua populus Romanus in ea familia, quam vidit amplissimam, persequetur: in primis paternum auguratus locum, in quem ego eum; ut, quod a patre accepi, filio reddam, mea nominatione cooptabo. Utrum igitur augurem Jovis optimi maximi, cuius interpretes internuntiique constituti sumus, utrum populus Romanus libentius faveat, Pompejum, an Antonium? Mihi quidem numine deorum immortalium videtur hoc fortuna voluisse, ut actis Caesaris firmis ac raris Cn. Pompeji filius posset, & dignitatem, & fortunas patrias recuperare.

VI. Ac ne illud quidem silentio, Patres conscripti, prætereundum puto, quod clarissimi viri legati, L. Paulus, Q. Thermus, C. Fannius, quorum habetis cognitam voluntatem in rempublicam, eamque perpetuam atque constantem, nuntiant, se Pompeji conveniendi causa divertisse Massiliam, eamque cognovisse paratissimo animo, ut cum suis copiis iret ad Mutinam, ni vereretur veteranorum animos offendere. Est vero ejus patris filius, qui sapienter faciebat non minus multa, quam fortiter. Itaque intelligitis & animum ei præsto fuisse, nec consilium defuisse.

Atque etiam hoc M. Lepido providendum est, ne quid arrogantius, quam ejus mores serunt, facere videatur. Si enim nos exercitu terret, non meminit, illum exercitum senatus, populi-

¹¹ An is? Opinatur hic notari Demetrium, Pompeji servum, qui hero trucidato, numeribus placavit Caesarem, & inter ejus liberos numerari obtinuit. Ejus de insolentia quadam refert Plutarchus in Pompejo. Anonymus.

¹² Spondidit? Non, spondidit illud septies milles adolescenti: sed, quod vos esse facturos adolescenti spondidit. Referret enim ad illud, ita describit. Man. Alii omnes, ita describitur.

populique Romani, atque universæ republicæ esse, non suam. At uti potest pro suo. Quid tum? omniane viris bonis, que facere possunt, facienda sunt? etiamne si turpia, si perniciofa erunt? si facere omnino non licebit? Quid autem turpius, aut tædius, aut quod minus deceat, quam contra senatum, contra cives, contra patriam exercitum ducere? quid vero magis vituperandum, quam id facere, quod non liceat? Licet autem nemini contra patriam ducere exercitum: si quidem licere id dicimus, quod legibus, quod more majorum, institutisque conceditur. Neque enim, quod quisque potest, id ei licet, nec, si non obstat, propterea etiam permittitur. Tibi enim exercitum, Lepide, tanquam majoribus tuis, patria pro se dedit. Hoc tu arcebis hostem; fines imperii propagabis; senatui populoque Romano parebis, si quam ad aliam rem te forte traduxerit.

VII. Hæc si cogitas, es, M. Lepide, pontifex maximus, M. Lepidi, pontificis maximi, pronepos. Sin hominibus tantum licere judicas, quantum possunt: vide, ne alienis exemplis, iisque recentibus, uti, quam & antiquis & domesticis malle videre. Quod si auctoritatem interponis sine armis, magis equidem laudo: sed vide ne hoc ipsum non sit necesse. Quanquam enim est tanta in te auctoritas, quanta debet in homine nobilissimo: tamen senatus se ipse non contemnit. Nec vero fuit unquam gravior, constantior, fortior. Incensi omnes rapimur ad libertatem recuperandam: non potest ullius auctoritate tantus senatus, populique Romani ardor extinguere. Odimus: irati pugnamus: extorqueri de manibus arma non possunt: receptui signum, aut revocationem a bello audire non possumus: speramus optima: pati vel difficillima malumus, quam servire. Caesar confecit invictum exercitum: duo fortissimi consules adsunt cum copiis: L. Planci consulis designati varia & magna auxilia non desunt: de D. Bruti salute certatur. Unus furiosus gladiator cum teterrimorum latronum manu contra patriam, contra deos penates, contra aras & focos, contra quatuor consules gerit bellum. Huic cedamus? hujus condiciones audiamus? cum hoc pacem fieri posse credamus?

VIII. At periculum est, ne ab hoc opprimamur. Non metuo, ne is, qui suis amplissimis fortunis, nisi bonis salvis, frui non potest, prodat salutem suam. Bonos cives primum natura efficit, adjuvat deinde fortuna. Omnibus enim bonis expedit, salvam esse rempublicam. Sed in iis, qui fortunati sunt, magis id apparet. Quis fortunatior Lepido, ut ante dixi? quis eodem sanior? Vidit ejus mœstitiam atque lacrymas populus Romanus Lupercalibus: vidit, quam abjectus, quam confectus esset, cum Casari diadema imponens Antonius, servum se illius, quam collegam, esse malebat. Qui si reliquis flagitiis & sceleribus se abstinere potuisset, tamen unum ob hoc factum dignum illum omni pœna putarem. Nam, si ipse servire poterat, nobis dominum cur imponebat? & si ejus pueritia pertulerat libidines eorum, qui erant in eum tyranni, etiamne in nostros liberos dominum & tyrannum comparabat? Itaque illo interfecto, qualem eum in nos esse voluit, talis ipse in ceteros extitit.

Qua enim in barbaria quisquam tam teter, tam crudelis tyrannus, quam in hac urbe armis barbarorum stipatus Antonius? Casare dominante, veniebamus in senatum, si non libere, attamen tuto. Hoc archipirata, (quid enim dicam tyranno?) hæc subsellia ab Ithyreis occupabantur. Prorupit subito Brundisium, ut inde, agmine quadrato ad urbem accederet: lautissimum oppidum, nunc municipium honestissimorum quondam colonorum, Suessam, fortissimorum militum sanguine implevit: Brundisii in sinu, non modo avarissima, sed etiam crudelissima uxoris, delectos Martiæ legionis centuriones trucidavit. Inde se quo furore, quo ardore, ad urbem, id est, ad eadem optima cujusque rapiebat? Quo tempore dii immortales ipsi præsidium improvisum, nec opinantibus nobis obtulerunt.

IX. Casaris enim incredibilis ac divina virtus, latronis impetus crudeles ac furibundos retardavit: quem tum ille demens lædere se putabat edictis, ignorans, quæcunque falso is diceret in sanctissimum adolescentem, ea vere recidere in memoriam pueritiæ suæ. Ingressus urbem est, quo comitatu, vel potius

potius agmine? cum dextra, sinistra, gemente populo Romano, minaretur dominis, notaret domos, divisurum se urbem palam suis polliceretur. Rediit ad milites, ibi pestifera illa Tibure concio. Inde ad urbem cursus: senatus in Capitolium: parata de circumscribendo adolescente sententia consularis: cum repente (nam Martiam legionem Albæ confedissee sciebat) avertitur ei de quarta nuntius: quo percussus, abjecit consilium referendi ad senatum de Casare. Egressus est non viis, sed tramitibus, paludatus: eoque die ipso innumerabilia senatus consulta fecit: quæ quidem omnia citius delata, quam scripta sunt.

Ex eo non iter, sed cursus & fuga in Galliam. Casarem sequi arbitrabatur cum legione Martia, cum quarta, cum veteranis: quorum ille nomen præ metu ferre non poterat: eique in Galliam penetranti D. se Brutus objecit: qui se totius belli fluctibus circumiri, quam illum aut regredi, aut progredi maluit, Mutinamque illi exultanti tanquam frenos furoris injecit. Quam cum operibus, munitionibusque sepiisset, nec eum florentissima coloniarum dignitas, neque consulis designati majestas a parricidio deterreret; tum, me (testor & vos, & populum Romanum, & omnes deos, qui huic urbi præsident) invito & repugnante, legati missi tres consulares ad latronem M. Antonium, gladiatorum ducem.

Quis tam barbarus unquam? tam immanis? tam ferus? Non audivit: non respondit: neque eos solum præsentem, sed multo magis nos, a quibus illi erant missi, sprexit, & pro nihilo putavit. Postea, quod scelus, quod facinus parricida non edidit? circumfedit colonos vestros, exercitum populi Romani, imperatorem, consulem designatum: agros divexat civium optimorum: hostis teterrimus omnibus bonis cruces ac tormenta minatur.

X. Cum hoc, M. Lepide, pax esse quæ potest? cujus ne supplicio quidem ullo fatiari videtur posse populus Romanus. Quod si quis adhuc dubitare potuit, quin nulla societas huic ordini, populoque Romano cum illa importunissima bellua possit esse, definit profecto dubitare, his cognitis literis, quas

mihî missas ab Hirtio consule modo accepi. Eas dum recito, dumque de singulis sententiis breviter disputo, velim, Patres conscripti, ut adhuc fecistis, me attente audiat. ANTONIUS HIRTIUS & CÆSARI. Neque se imperatorem, neque Hirtium consulem, nec pro prætoræ Cæsarem. Satis hoc quidem scite. Deponere alienum nomen ipse maluit, quam illis suum reddere. *Cognita morte C. Trebonii, non plus gævisus sum, quam dolui.* Videte quid se gavitum, quid doluisse dicat: facilius de pace deliberabitur. *Dedisse penas sceleratum cineri atque offibus clarissimi viri, & apperuisse nomen deorum intra finem anni vententis*¹³, aut jam saluto supplicio parricide, aut impendente, latandum est. O Spartace! quem enim te potius appellem? cujus propter nefaria scelera tolerabilis fuisse videtur Catilina: latandum esse ausus es scribere, Trebonium dedisse penas: sceleratum Trebonium? quo scelere, nisi quod te idibus Martiis a debita tibi peste seduxit¹⁴?

Age, hoc lætari: videamus, quid moleste feras. Hostem judicatum hoc tempore Dolabellam, eo quod sicarium occiderit; & videri cariorem populo Romano filium scurræ, quam C. Cæsarem, patriæ parentem, ingemiscendum est. Quid ingemiscis hostem Dolabellam judicatum? quid? te non intelligis delectu tota Italia habito, consulibus missis, Cæsare ornato, sagis denique sumptis, hostem judicatum? Quid est autem, scelerate, quod gemas, hostem Dolabellam judicatum a senatu? quem tu ordinem omnino esse nullum putas: sed eam tibi causam belli gerendi proponis, ut senatum funditus deleas: reliqui boni & locupletes omnes summum ordinem subsequantur. At scurræ filium appellat. Quasi vero ignotus nobis fuerit splendidus eques Romanus Trebonii pater. Is autem humilitatem despiciere audet cuiusquam, qui ex Fadia¹⁵ sustulerit liberos?

XI. Acerbissimum vero est, te, A. Hirti, ornatum esse beneficiis

¹³ Anni vententis] Completi. Interfectio enim Cæsare Id. Mart. anni superioris, Trebonius interierat ante Id. Mart. hujus anni. Ferrar.

¹⁴ Seduxit] Ep. ad Trebonium, lib. x. Quod vero a te, viro optimo, seduxit est;

neque beneficiis ad hoc vitis hac pesti: interdum, quod mihi vis sua est, vixi subrafor. Manut.

¹⁵ Ex Fadia] Libertini hominis filia. Phil. 2. & 3. Item.

ficiis Cæsaris, & talem ab eo relictum, qualem ipse miraris. Equidem negare non possum, a Cæsare Hirtium ornatum: sed illa ornamenta in virtute & industria posita lucent. Tu vero, qui te ab eodem Cæsare ornatum negare non potes, quid esses, si tibi ille non tam multa tribuisset? equo te tua virtus provexisset? equo genus? in lustris, popinis, alea, vino, tempus ætatis omne consumpsisses, & faciebas, cum in gremiis mimarum mentum, mentemque deponeres. Et te, o puer. Puerum appellat, quem non modo virum, sed etiam fortissimum virum sensit, & sentiet. Est ituc quidem nomen ætatis, sed ab eo minime usurpandum, qui suam amentiam puero huic præbet ad gloriam.

Qui omnia ejus nomini debes. Debet vero, solvitque præclare. Si enim ille patriæ parens est, ut tu appellas (ego, quid sentiam, videro) cur non hic parens verior, a quo certe vitam habemus, e tuis facinorosissimis manibus ereptam? id agere, ut jure damnatus sit Dolabella? Turpem vero actionem, qua descenditur amplissimi auctoritatis ordinis contra crudelissimi gladiatoris amentiam! & ut venefica hæc liberetur obfisione? Veneficam audes appellare eum virum, qui tuis veneficiis remedia invenit? quem ita obfides, nove Annibal, aut si quis acutior¹⁶ imperator fuit, ut te ipse obfideas, neque te istinc, si cupias, possis explicare. Recefferis: undique omnes insequentur. Manseris: hærebis. Nimirum recte veneficam appellas, a quo tibi præsentem pestem vides comparatam. Ut quam potentissimus sit Cassius, atque Brutus? Putes Censorinum dicere, aut Ventidium, aut etiam ipsos Antonios. Cur autem nolint potentes esse non modo optimos & nobilissimos viros, sed secum etiam in republicæ defensione conjunctos? Nimirum eodem modo hæc adspicis, ut priora¹⁷. Quæ tandem? Castra Pompeii senatum appellatis.

XII. An vero tua caltra potius senatum appellarem? in quibus tu es videlicet consularis, cujus totus consularatus est ex

B b b b 2 omni

¹⁶ Si quis acutior] Ironia. Vocat autem Annibalem, quia ille etiam inter novarum res fieri Brutum & Cassium, quo Dolabellam Anjulian a Fabio Dislatore circumfessus, vix inde se explicaverat. Ferrar.

¹⁷ Ut priora] Eodem modo finitis potentes fieri Brutum & Cassium, quo Dolabellam Anjulian a Fabio Dislatore circumfessus, vix inde se explicaverat. Ferrar.

omni monumentorum memoria revulsus : duo pratorēs sine causa diffisi se aliquod habituros : nos enim Cæsaris beneficia defendimus : pratorii, Philadelphus Annius, & innocens Gallius : ædilitii, Coricus¹⁸ laterum & vocis meæ, Bestia & fidei patronus : fraudator creditorum Trebellius, & homo disruptus, diruptusque, Q. Cælius, columnenque amicorum Antonii, Coryla Varius ; quos Antonius deliciarum causa loris in convivio cadi jubebat a servis publicis : Septemvirales, Lento, Nucula : tum deliciae atque amores populi Romani L. Antonius : tribuni primum duo designati, Tullus Hostilius, qui suo jure in porta¹⁹ nomen inscripsit : qui cum prodere imperatorem suum²⁰ non posset, reliquit. Alter est designatus, Visejus nescio qui, fortis (ut ajunt) latro : quem tamen temperantem fuisse ferunt Pilaui balneatorem²¹. Sequuntur alii, tribunitii, T. Plancus²² in primis : qui si senatum dilexisset, nunquam curiam incendisset. Quo scelere damnatus in eam urbem rediit armis, e qua excesserat legibus. Sed hoc ei commune cum plurimis dissimilimis. Illud tamen verum, quod in hoc Planco proverbii loco dici solet, perire eum non posse, nisi ei crura fracta essent. Fracta sunt, & vivit. Hoc tamen, ut alia multa, Aquilæ²³ fertur acceptum.

XIII. Est etiam ibi Decius, ab illis, ut opinor, Muribus Decius.

¹⁸ *Ædilitii, Coricus*] Non displicet lectio vulgata C. Oricus, totumque locum quamvis continentem historiam mihi obsecram, ita interpungo: C. Oricus, laterum & vocis meæ; & fidei patronus. Ut C. Oricum sorte ab eo descensum, appeller patronum laterum & vocis sue: id est, ipsius Ciceronis. Bestiam vero etiam fidei sue patronum. Antonius Augustinus existimat quidem nobiscum hos duos fuisse a Cicerone defensores: sed alterum damnatum, alterum absolutum. Favens. Ominus verbum aliquid, & fortasse istis, considerari crediderim: ut sit: Laterum & vocis meæ testis Hostio. Deinde, fidei patronus, de Trebellio dictum: qui cum opugnanda lege de tabulis novis, quam Dolabella tribus plebis ferebat, fidei se patronum professus esset, postea creditores ipse fraudavit. Phil. & cap. 4. Mann.

¹⁹ *In porta*] Quæ Hostilia dicebatur. Ju-

re igitur quodam suo in porta nomen suum inscripsit. Idem.

²⁰ *Imperatorem suum*] Cæsarem adolescentem, aut Dr. Brutum potius, quam Hirium. Idem.

²¹ *Quem tamen temperantem fuisse ferunt Pilaui balneatorem*] Jocus est in voce temperantem. Cum enim dicere videatur *adipiscere*, ad balneatorum munus respicit, quorum est aquam temperare. Horatius: Quo Cærium pretio cadum Mircemur, quis aquam temperat ignibus. Muret.

²² *T. Plancus*] Tribunus pl. fuit Plancus, quo anno Clodius a Milone occisus est: auctorque fuit, ut Clodii corpus in curia plebs cremaret: quo incendio curia quoque ipsa consummavit. Eo crimine lege Pompeja de vi damnatum Cæsar restituit. Phil. x. xi. Mann.

²³ *Aquilæ*] Qui cum, crure fracto, Pollentia expulit. Phil. xi. Idem.

Deciis. Itaque Cæsaris munere, Deciorum quidem multo intervallo per hunc præclarum virum memoria renovata est. Saxonam vero Decidium præterire qui possum, hominem deductum ex ultimis gentibus, ut eum tribunum plebis videremus, quem civem nunquam videramus? Est quidem alter Sæfema: sed omnes tamen tantam habent similitudinem inter se, ut in eorum prænominibus errem. Nec vero Exitius, Philadelphii frater, quæstor, prætermittendus est, ne, si de clarissimo adolescente filero, invidisse videar Antonio. Est etiam Afinius quidam senator voluntarius, lectus ipse a se. Apertam curiam vidit post Cæsaris mortem: mutavit calceos: Pater conscriptus repente factus est. Non novi Sex. Albedium: sed tamen neminem tam maledicum offendi, qui illum negaret dignum Antonii senatu. Arbitror me aliquos præteritis: de iis tamen, qui occurrebant, tacere non potui. Hoc igitur fretus senatu, Pompejanum senatum despicit; in quo decem fuimus consulares: qui si omnes viverent, bellum omnino hoc non fuisset: auctoritati cessisset audacia. Sed quantum præsidii fuerit in cæteris, hinc intelligi potest, quod ego unus, relictus e multis, contudi & fregi, adjuvantibus vobis, exultantis prædonis audaciam.

XIV. Quod si fortuna nobis modo non eripuisset Serv. Sulpicium, ejusque collegam ante Marcellum, quos cives? quos viros? si duos consules²⁴, amicissimos patriæ, simul ex Italia ejeptos: si L. Afranium, summum ducem: si P. Lentulum, civem cum in cæteris rebus, tum in salute mea singularem: si Bibulum, cujus est in rempublicam merito semper laudata constantia: si L. Domitium, præstantissimum civem: si Appium Claudium, pari nobilitate & voluntate præditum: si P. Scipionem, clarissimum virum, majorumque suorum simillimum, respublica tenere potuisset: certe his consularibus non esset Pompejanus despiciendus senatus. Utrum igitur æquius, utrum melius reipublica fuit, Cn. Pompejum, an sectorem Cn. Pompeji vivere Antonium? Qui vero pratorii? quorum prin-

²⁴ *Duos Consules*] C. Marcellum, L. Lentulum, Pompeji comites, urbem primum, deinde Italiam relinquuntis. Mann.

princeps M. Cato, idemque omnium gentium virtute princeps. Quid reliquos clarissimos viros commemorem? noster omnes. Magis vereor, ne longum me in enumerando, quam ne ingratum in praterendo putetis. Qui aedilitii? qui tribunicii? qui quaestorii? Quid multa? talis senatorum & dignitas, & multitudo fuit, ut magna exultatione opus iis sit, qui illa in castra non venerunt.

XV. Nunc reliqua attendite. *Victum Ciceronem ducem habuistis.* Eo libentius ducem audio, quod certe ille dicit invitatus. Nam de victo nihil laboro. Fatum enim meum est, si ne republica nec vinci posse, nec vincere. *Macedoniam munitis exercitibus.* Et quidem fratri tuo, qui a vobis nihil degenerat, extorsimus. *Africanam commissistis Vuro bis capto.* Hic cum C. fratre putat se litigare. *In Syriam Cassium misistis.* Non igitur sentis, huic causa orbem terrae parere: te, extra munitiones tuas, vestigium ubi imprimas non habere? *Caesarem tribunatum gerere passi estis.* Quid ergo? ut Marullum, ut Caesetium a republica removeremus, eum, per quem, ut neque idem hoc posthac, neque multa huiusmodi acciderent possent, consecuti sumus? *Vestigalia Juliana Luperco admissis.* Lupercorum mentionem facere audeat? neque illius diei memoriam perhorrescit, quo ausus est, obrutus vino, unguentis oblitus, nudus, gementem populum Romanum ad servitutem cohortari? *Veteranorum colonias, deductas lege & senatoris-consulio, sustulistis.* Nos sustulimus, an contra lege committis centuriatis lata sanximus? vide ne tu veteranos, tamen eos, qui erant perditii, perdidideris: in eumque locum deduxeris, ex quo ipsi jam sentiant se nunquam exituros. *Massiliensibus iure belli adepta reddituros vos pollicemini.* Nihil disputo de

25 *Vuro bis capto*] Quintilius Varus bis cepit Caesarem: primum Corsini cum Le Dentio, deinde in Africa, cui provinciae praefuerat. Vide Orat. pro Ligario. Ferrar.
26 *Cassianum*] Servilium Caesarem, unum e Caesaris percussoribus. Manu.

27 *Ut Marullum, ut Caesetium*] Tribunos pl. quos Caesar a rep. removerat, quia cum flatu sine consensu lauream fascis candida praestigiam nescio quis e turba impolisset,

fasciam detrahi, hominemque duci in vincula iussissent. Sueton. Plut. Appian. Dio. l. idem.

28 *Ut neque idem hoc*] Ne acciderent possent, id, quod acciderat Marullo, & Caesetio, quos Caesar potestate privaverat. Idem.

29 *Vestigalia Juliana Luperco admissis*] Luperco vestigalia Caesar acceperat, eo mortuo senatus ademit. Idem.

de iure belli. Magis facilis disputatio est, quam necessaria. Illud tamen animadvertite, Patres conscripti, quam sit huic reipublicae natus hostis Antonius, qui tantopere eam civitatem oderit, quam scit huic reipublicae semper fuisse amicissimam.

XVI. *Neminem Pompejanum, qui vivat, tenere lege Hirtia dignitares?* Qui, quaeso, jam legis Hirtiae mentionem facit? cuius non minus arbitror latorem ipsum, quam eos, de quibus lata est, poenitere. Omnino, mea quidem sententia, legem illam appellare fas non est: & ut sit lex, non debemus illam Hirtii legem putare. *Apulejana pecunia Brutum subornastis.* Quid, si omnibus suis copiis excellentem virum reipublica armasset? quem tandem bonum poeniteret? nec enim sine pecunia exercitum alere, nec sine exercitu fratrem tuum capere potuisset.

Securi percussos Parum & Menedemum, civitate donatos, & hospites Caesaris, laudastis. Non laudamus, quod ne audivimus quidem. Valde enim nobis in tanta perturbatione reipublicae de duobus nequissimis Graeculis cogitandum fuit. *Theopompum, nudum, expulsam a Trebonia, confugere Alexandriam neglexistis.* Magnam crimen senatus. De Theopompo, summo homine, negleximus: qui ubi terrarum sit, quid agat, vivat denique, an mortuus sit, quis aut scit, aut curat? *Ser. Galbam eodem pugione succinctum in castris videris.* Nihil tibi de Galba respondeo, fortissimo & constantissimo cive: coram aderit: praesens tibi & ipse, & ille, quem infimulas, pugio respondebit. *Milites aut meos, aut veteranos contraxistis, tanquam ad exitum eorum, qui Caesarem occiderant: & eosdem necopinantes ad quaestoris sui, aut imperatoris, aut commilitonum suorum*

30 *Legem Hirtia*] Hanc legem tulit Hirtius Tribunus pl. seu Praetor, ne Pompejani magistratus petere possent. Sic etiam Sylla iura de Proscriptorum filiis: quam tamen legem ne Caesar quidem ipse servavit. Ferrar.

31 *Non athenus illum Hirtii legem putare*] Sed Caesaris, cuius eam iusta tulerit Hirtius Praetor. Ferrar.

32 *Brutum*] Marcum. De Apulejo, vide Philipp. X. 10.
33 *Ser. Galbam*] Unum ex iis qui Caesarem

occiderunt, Sulpitia gentis; proavum, relict. Suetonio, Galbae imperatoris. Eius exstat lib. x. ad Ciceronem epistola de praedio ad Minum commissi. Idem.

34 *Eodem pugione*] Quo Caesarem percussit. Idem.

35 *Quaestoris sui*] Quaestor Caesaris Antonius fuerat in Gallia. Phil. 2. Idem.
36 *Imperatoris*] Dux eorum civilis bello fuerat Antonius cum Philaenica etiam pugna sinistram cornu Caesar praebuit. Idem.

rum pericula impulistis. Scilicet verba dedimus, decepimus, ignorabat legio Martia, quarta: ignorabant veterani quid ageretur. Non illi senatus auctoritatem, non libertatem populi Romani sequebantur: Caesaris mortem ulcisci volebant, quam omnes fatalem fuisse arbitrabantur: te videlicet salvum, beatum, florentem esse cupiebant.

XVII. O miser cum re, tum hoc ipso, quod non sentis, quam miser sis! Sed maximum crimen audite. Denique quid non aut probavistis, aut fecistis? quid faciat, si reviviscat... quis? credo enim, afferet aliquod scelerati hominis exemplum. Cn. Pompejus ipse? O nos turpes, si quidem Cn. Pompejum imitari sumus! aut filius ejus, si domi esse possit? Poterit, mihi crede: nam paucis diebus & in domum, & in hortos paternos immigrabit. Postremo negatis pacem posse fieri, nisi aut emisero Brutum, aut frumento juvero. Alii istuc negant: ego vero, ne si ista quidem feceris, unquam tecum pacem huic civitati futuram puto. Quid? hoc placetne veteranis istis? quibus adhuc omnia integra sunt³⁷. Nihil vidi tam integrum, quam ut oppugnare imperatorem incipiant, quem tanto studio consentiue offenderint.

Quoniam vos assentionibus & venenatis muneribus³⁸ venistis. Depravati an corrupti sunt, quibus persuasum est, sceleratissimum hostem iustissimo bello persequi? At militibus inclusis opem feritis. Nihil moror eos salvos esse, & ire quo juberis: si tamen pariuntur perire cum, qui meruit. Quam benigne! denique usi liberalitate Antonii milites imperatorem³⁹ reliquerunt, & se ad hostem metu perterriti contulerunt: per quos si non steterit, non Dolabella prius imperatori suo⁴⁰, quam Antonius etiam collegæ parentasset. Con-

³⁷ Quibus adhuc omnia integra sunt. Nondum enim contra me in aciem descenderunt: licet iis, utram velint, partem adhuc sequi. Refellit hoc Cicero, & offendit, iis qui Antonium tanto studio consentiue reliquerunt, integra jam omnia non esse: unum quidem illud vere integrum iis esse, ut ipsam Antonium oppugnare incipiant, quem jam transfugas ad Caesarem offenderunt. Sic enim lego: non, ut alii, despondunt. Quod ad Brutum referri non potest: quem veterani armis

defendere nondum coeperant. Nondum enim Mutinam pervenerant. Idem.

³⁸ Venenatis muneribus. Honoribus, qui exitio vobis erunt. Idem.

³⁹ Imperatorem. D. Brutum. Reliquerunt, Ironia. Idem.

⁴⁰ Non prius Dolabella imperatori suo Caesari Trebonii nec parentasset, quam Antonius ciceri Caesari, collegæ suo, D. Bruto interfecto. Idem.

Concordiæ factam esse mentionem scribitis in senatu, & legatos esse consulares quinque. Difficile est credere, eos, qui me precipitem egerint, aequissimas condiciones ferentem, & tamen ex his aliquid remittere cogitantem; putare aliquid moderate aut humane esse facturos. Vix etiam verisimile est, qui judicaverint hostem Dolabellam ob rectissimum facinus, eosdem nobis parcere posse, idem sentientibus. Parumne videtur, omnium facinorum sibi cum Dolabella societatem initam confiteri? nonne cernitis, ex uno fonte omnia scelera manare? Ipse denique fatetur, hoc quidem satis acute, non posse eos, qui hostem Dolabellam judicaverint ob rectissimum facinus, (ita enim videtur Antonio) sibi parcere, idem sentienti.

XVIII. Quid huic facias, qui hæc literis, memoriæque mandarit, ita sibi convenisse cum Dolabella, ut ille Trebonium, & si posset, etiam Brutum, Cassium, discruciatum necaret, eademque inhiberet supplicia nobis? Conservandus civis cum tam pio iustoque foedere. Is etiam queritur condiciones suas repudiatas, æquas quidem & verecundas, ut haberet Galliam ultimam, aptissimam ad bellum renovandum, instruendumque provinciam: ut Alaudæ in tertia decuria judicarent, id est, ut perfugium scelerum esset cum turpissimis reipublicæ sordibus: ut acta sua rata essent, cujus nullum remanet consulatus vestigium. Cavebat etiam L. Antonio, qui fuerat æquissimus agri privati & publici decempedor, Nucula & Lentone collega.

Quamobrem vos potius animadvertite, utrum sit elegantius, & paritibus utilius, Trebonii mortem persequi, an Caesaris: & utrum sit æquius, concurrere nos, quo facilius reviviscat Pompejanorum causa, toties jugulata; an consenrire, ne ludibrio simus inimicis. Si esset jugulata, nunquam exurgeret: quod tibi, tuisque contingat! Utrum, inquit, elegantius. Atqui hoc bello de elegantia queritur. Et paritibus utilius. Partes, vixiose, dicuntur in foro, in curia. Bellum contra patriam nefarium suscepisti: oppugnas Mutinam: circumfledes consulem designatum: bellum contra te duo consules gerunt, cumque his pro prætorè Caesar: cuncta contra te Italia armata est. Iftas tu partes

partes potius, quam a populo Romano defectionem vocas? Porius Trebonii mortem, quam Cæsaris persequamur? Trebonii satis persecuti sumus, hoste judicato Dolabella: Cæsaris mors facillime defenditur oblivione & silentio. Sed videte, quid molitur. Cum mortem Cæsaris ulciscendam putat: mortem proponit non iis solum, qui illam rem gesserunt, sed iis etiam, qui non moleste tulerunt.

XIX. *Quibus utri nostrum ceciderint lucro futurum est. Quod spectaculum adhuc ipsa fortuna vitavit, ne videret unius corporis duas acies, lanista Cicrone⁴¹, dimicantes: qui usque eo felix est, ut ipsam ornamentis deceperit vos, quibus deceptum Cæsarem gloriatus est. Pergit in mea maledicta, quasi vero ei pulcherrime priora processerint: quem ego inultum verissimis maledictorum notis tradam hominum memoria sempiternæ. Ego lanista? & quidem non insipiens. Deteriores enim jugulari cupio, meliores vincere. Utri ceciderint, scribit lucro nobis futurum. O præclarum lucrum! quo, te victore, (quod dii omen avertant) beata mors eorum futura sit, qui e vita exesserint sine tormentis.*

A me deceptos ait eisdem ornamentis Hirtio & Cæsarem. Quod, queso, adhuc a me est tributum Hirtio ornamentum? nam Cæsari plura & majora debentur. Deceptum autem patrem a me Cæsarem dicere audes? Tu, tu, inquam, illum occidisti Lupercalibus, cujus, homo ingrattissime, flaminium cur reliquisti⁴²? Sed jam videre magni & clari viri admirabilem gravitatem, atque constantiam.

Mibi quidem constat, nec meam contumeliam, nec meorum ferre: nec deserere partes, quas Pompejus odroit, nec veteranos sedibus suis⁴³ moveri pati, nec singulos ad cruciatum trahi, nec fallere fidem, quam dedi Dolabellæ. Omitto alia: fidem Dolabellæ,

⁴¹ Lanista Cicrone] Quasi cives ita inter se committeret, ut lanista gladiatores, eorum magister. *Ferret.*

⁴² Flaminium cur reliquisti?] Legimus Phil. 2. flaminem Cæsaris, quem senatus ei exequium deo decrevit. M. Antonium fuisse. Legimus & Phil. xi. cum L. Valerius Flaccus consul, idemque flamen Martialis, ad bellum iturus esset, P. Crassum, ejus colle-

gam, qui pontifex max. erat, multam dixisset, si a sacris discessisset, flaminemque pontifici, jussu populi, paruisse. Cur tam ligetur, inquit Cicero, flaminio Cæsaris relicto, ad bellum profectus es? *Ferret.*

⁴³ Sedibus suis] Agris a Cæsare assignatis. Hoc ad conciliandos sibi veteranorum omnia animos: cum re vera de iis tantum laboraret, qui cum ipso erant. *Idem.*

bellæ, sanctissimi viri, deserere homo pius non potest. Quam fidem? an optimi cujusque cædis; urbis & Italiae partitionis; suis dandarum, diripiendarumque provinciarum? Nam quid erat aliud, quod inter Antonium & Dolabellam, impurissimos parricidas, foedere ac fide sanciretur?

Nec Lepidi societatem violare, piissimi hominis. Tibi cum Lepido societas, aut cum ullo, non dicam bono cive, sicut ille est, sed homine sano? Id agis, ut Lepidum aut impium, aut insanum existimari velis. Nihil agis. Quanquam affirmare de altero difficile est, de Lepido præsertim, quem ego metuum nunquam⁴⁴, bene sperabo, dum licebit. Revocare te a furore Lepidus voluit, non adjutor esse dementiae. Tu porro ne pius quidem, sed piissimos quaris: &, quod verbum omnino nullum in lingua Latina est, id, propter tuam divinam pietatem, novum inducis.

Nec Plancum⁴⁵ prode, participem consiliorum. Plancum participem? cujus memorabilis ac divina virtus lucem affert reipublicæ. Nisi forte eum subsidio tibi venire arbitraris cum fortissimis legionibus, magno equitatu, peditatuque Gallorum: quique, nisi ante ejus adventum reipublicæ pœnas dederis, ille hujus belli feret principatum. Quanquam enim prima præsidia utiliora reipublicæ sunt, tamen extrema sunt gratiora.

XX. Sed jam se colligit, & ad extremam incipit philosophari. *Si me rectis sensibus euntem dii immortales, ut spero, adjuverint: vitam libenter. Sin autem aliud me fatum maner: præcipio gaudia suppliciorum vestrorum. Namque, si visi Pompeiani tam insolentes sunt: victores quales futuri sunt, vos potius experiemini.* Præcipias licet gaudia: non enim tibi cum Pompeianis, sed cum universa republica bellam est. Omnes te dii, homines, summi, medii, infimi; cives, peregrini; viri, mulieres; liberi, servi oderunt. Sensimus, hoc nuper falso nuntio: vero propediem sentiemus. Quæ si tecum ipse recolis: æquiore animo, & majore consolatione moriere.

C e e e z

Domi

⁴⁴ Metuum nunquam] Nunquam forte cedam socium furoris tui. Aut nobilium eris, aut quiesces. Vel, Metuum nunquam, quia non is es, qui nocere posse videatur. *Ferret.*

⁴⁵ Plancum] L. Plancum, consulem desideratum, qui Galliam ulteriorem regerat. Phil. 5. *Idem.*

Denique summa iudicii mei spectat huc, ut meorum injurias ferre possim, si aut oblivisci velint ipsi fecisse, aut ulcisci parati sint una nobiscum Caesaris mortem. Hac Antonii sententia cognita, dubiturosne A. Hirtium, C. Panfam, consules, putatis, quin ad Antonium transcant? Brutum obsideant? Mutinam expugnare cupiant? Quid de Panfa & Hirtio loquar? Caesar, singulari pietate adolescens, poteritne se tenere, quin D. Bruti sanguine poenas patrias persequatur? Itaque fecerunt, uti his literis lectis ad munitiones propius accederent. Quo major adolescens Caesar, majoreque deorum immortalium beneficio republicæ natus est, qui nulla specie paterni nominis, nec pietate, abductus unquam est. Intelligit, maximam pietatem conservatione patriæ contineri.

Quod si partium certamen esset, quarum omnino nomen extinctum est, Antoniusne potius & Ventidius partes Caesaris defenderent, quam primum Caesar, adolescens summa pietate & memoria parentis sui? Deinde Panfa & Hirtius, qui quasi cornua duo⁴⁵ tengerunt Caesaris, tum, cum illa vere partes vocabantur? Hæ vero quæ sunt partes, cum alteris senatus auctoritas, populi Romani libertas, reipublicæ salus proposita sit: alteris cædes bonorum, urbis Italiæque partio? Veniamus aliquando ad clausulam.

XXI. *Legatos venire non credo.* Bene me novit. *Bellum quo veniat.* Proposito præsertim exemplo Dolabellæ. Sanctiore erunt, credo, jure legati, quam duo consules, contra quos arma fert: quam Caesar, cujus patris flamen est: quam consul designatus, quem oppugnat: quam Mutina, quam obsidet: quam patria, cui ignem, ferrumque minitatur. *Cum venerint, quæ possulent, cognoscam.* Quin tu abis in malam pestem, malumque cruciatum? Ad te quisquam veniat, nisi Ventidii similis? Oriens incendium qui restingerent, summos viros missimus: repudiasti: nunc in tantam flammam, tamque inveteratam mittamus, cum locum tibi reliquum non modo ad pacem, sed ne ad deditionem quidem feceris?

Hanc

⁴⁵ Quasi cornua duo] Dextram & sinistram partem aciei duxerunt in Caesaris exercitu, dum res illi fuit cum Pompejo. Significat præcipuos illorum partes fuisse in copiis & amicitia Caesaris. Anonym.

Hanc ego epistolam; Patres conscripti, non quo illum dignum putarem, recitavi, sed ut confessionibus ipsius omnia patefacta ejus parricidia videretis. Cum hoc pacem M. Lepidus, vir ornatissimus omnibus & virtutis, & fortunæ bonis, si hæc videret denique, aut vellet, aut fieri posse arbitraretur? Prius undis⁴⁷ flamma, ut ait poeta nescio quis, prius denique omnia, quam aut cum Antonis respública aut cum republica Antonii redeant in gratiam. Monstra quædam sunt ista, & portenta, & prodigia reipublicæ. Moveri sedibus suis huic urbi melius est, atque in alias, si fieri possit, terras demigrare, unde Antoniorum nec facta⁴⁸, nec nomen audiat, quam illos Caesaris virtute egestos, Bruti retentos, intra hæc moenia videre. Oportissimum est vincere: secundum est, nullum casum pro dignitate & libertate patriæ non ferendum putare. Quod reliquum est, non est tertium, sed postremum omnium, maximam turpitudinem suscipere vitæ cupiditate.

Quæ cum ita sint, de mandatis, literisque M. Lepidi, viri clarissimi, Servilio assentior: & hoc amplius censeo, Magnum Pompejum, Cn. filium, pro patris, majorumque suorum animo studioque in rempublicam, suaque pristina virtute, industria, voluntate, fecisse, quod suam, eorumque, quos secum haberet, operam senatui, populoque Romano pollicitus esset, eamque rem senatui, populoque Romano gratam acceptamque esse, eique honori dignitatem eam rem fore. Hoc vel conjungi cum hoc senatus-consulto licet, vel seungi potest, separatimque perscribi, ut proprio senatus-consulto Pompejus collaudatus esse videatur.

⁴⁷ Prius undis flamma] Hoc ipso proverbio usus est postea Augustus: cum significare vellet se nunquam filium in urbem revocaturum. Quod his verbis narrat Dio libro xv: ὅτι δὲ λέγει κατὰ τὴν ἑλληνικὴν τὴν ἀποφάνειν, ἢ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν τὴν ἀποφάνειν, ἢ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν τὴν ἀποφάνειν, ἢ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν τὴν ἀποφάνειν.

⁴⁸ Unde Antoniorum nec facta etc.]

Alludit ad illud ex veteri tragedia:

Ubi

Nec Felipidarum nomen, nec facta audiam. Idem.

®

I N
M. ANTONIUM.
PHILIPPICA XIV.
ARGUMENTUM.

Allatis de prelio ad Mutinam commisso, Antonioque victo literis consulum, & Cesaris, M. Cornutus, praetor urbanus, qui consulare munus, absensibus consulibus, more majorum sustinebat, cum senatum vocasset, casque literas recitasset, sententias rogavit. Quid alii consueverint, qui ante Ciceronem rogati sunt, obscurum est: unus tamen ex iis, redeundum, sagis depositis, ad rogas, idemque fortasse, decernendam consulibus & Cesari supplicationem, censuit. Sententia vero Ciceronis haec fuit: non esse mutandum vestitum, nisi D. Bruto, cujus causa saga sumpra essent, liberato: Antonium, quique una essent, hostes iudicandos: supplicationem quinquaginta dierum communiter tribus duobus decernendam: milites eos, qui pro republica pugnantis inreuerunt, monuendo quam amplissimo coonestandos, quaeque iis praevia senatus promiserat, eis parentibus, liberis, conjugibus, fratribus eorum persolvenda. MANUT.

I. **S**I, ut ex literis, quae recitatae sunt, Patres conscripti, sceleratissimorum hostium exercitum caesum, solumque cognovi; sic id, quod & omnes maxime optamus, & ex ea victoria, quae parata est, consecutum arbitramur, D. Brutum egressum jam Mutina esse cognovissem: propter cuius periculum ad saga issemus, propter ejusdem salutem redeundum ad pristinum vestitum sine ulla dubitatione censerem. Ante vero, quam sit ea res, quam avidissime civitas expectat, allata, laetitia usus satis est maxima praclarissima-

maeque pugnae: reditum ad vestitum consecuta victoriae reservare. Confectio autem hujus belli est D. Bruti salus.

Quae autem est ista sententia, ut in hodiernum diem vestitus mutetur, deinde cras sagati prodeamus? Nos vero cum semel ad eum, quem cupimus, optamusque, vestitum redierimus, id agamus, ut eum in perpetuum retineamus. Nam hoc quidem cum turpe est, tum ne diis quidem immortalibus gratum, ab eorum aris, ad quas togati adierimus, ad saga sumenda discedere.

Atque animadverto, Patres conscripti, quosdam huic favere sententiae: quorum ea mens, idque consilium est, ut, cum videant, gloriosissimum illum D. Bruto futurum diem, quo die, propter ejus salutem redierimus ad vestitum, hunc ei fructum eripere cupiant, ne memoria, posteritatisque prodatur, propter unius civis periculum populum Romanum ad saga isse, propter ejusdem salutem redisse ad togas. Tollite hanc; nullam tam pravam sententiae causam reperietis. Vos vero, P. C. conservate auctoritatem vestram, manete in sententia, tene vestra memoria, quod saepe ostendistis, hujus totius belli in unius viri fortissimi & maximi vita positum esse discrimen.

II. Ad D. Brutum liberandum legati missi, principes civitatis, qui illi hosti ac parricidae denuntiarent, ut a Mutina discederet: ejusdem D. Bruti conservandi gratia consul sortitu ad bellum profectus A. Hirtius; cujus imbecillitatem valetudinis animi virtus & spes victoriae confirmavit: Caesar, cum exercitu per se comparato, a primis pestibus rempublicam liberasset, ne quid postea sceleris oriretur, profectus est ad eundem Brutum liberandum, vicitque dolorem aliquem domesticum patriae caritate. Quid C. Pansa egit aliud delectibus habendis, pecuniis comparandis, senatus-consultis faciendis gratiosissimis in Antonium, nobis cohortandis, populo Romano ad causam libertatis vocando, nisi ut D. Brutus liberaretur? a quo populus Romanus frequens ita salutem D. Bruti una voce depoposcit, ut eam non solum commodis suis, sed etiam necessitati victus anteferet. Quod sperare nos quidem debemus, Patres conscripti, aut inibi esse, aut jam esse confectum: sed

spei

spei fructum rei convenit, & eventui reservari, ne aut deorum immortalium beneficium festinatione præripuisse, aut vim fortunæ stultitia contempnisset videamur. Sed quoniam significatio vestra satis declarat, quid hac de re sentiat: ad literas veniam, quæ sunt a consulibus & a prætoribus missæ, si pauca ante, quæ ad ipsas literas pertineant, dixerō.

III. Imbuti sanguine gladii, Patres conscripti, legionum, exercituumque nostrorum, vel madefacti potius¹ duobus consulibus, tertio Cæsaris prælio. Si hostium fuit ille sanguis, summa militum pietas: nefarium scelus, si civium. Quousque igitur is, qui omnes hostes scelere superavit, nomine hostis carebit? nisi mucrones etiam nostrorum militum tremere vultis, & dubitare, utrum in cive, an in hoste figantur. Supplicationem decernitis: hostem non appellatis. Grata vero nostræ diis immortalibus gratulationes erunt, gratæ victimæ, cum interfecta sit civium multitudo. *De improbis*, inquit, & *audacibus*. Nam sic eos appellat clarissimus vir²: quæ sunt urbanarum maledicta litium, non iniuste belli internecini notæ³. Testamenta, credo, subjiciunt; aut ejiciunt vicinos; aut adolescentulos circumscribunt. His enim vitii affectus & talibus, malos, & audaces appellare consuetudo solet.

Bellum inexpiabile infert quatuor consulibus⁴ unus omnium latronum terribissimus: gerit idem bellum cum senatu, populoque Romano: omnibus (quanquam ruit ipse suis cladibus) pestem, vastitatem, cruciatum, tormenta denuntiat: Dolabella ferum & immane facinus, quod nulla barbaria posset agnoscere, id suo consilio factum esse testatur: quæque esset facturus in hac urbe, nisi eum hinc ipse Jupiter ab hoc templo atque mœnibus repulisset, declaravit in Parmensium calamitate,

¹ *Vel madefacti potius*] Minus est, madefacti, quam, imbuti. Correctione usus est, ut legionum gladios nondum fatiatos esse ostenderet hostium sanguine. *Manus.*

² *Clarissimus vir*] Qui supplicationem decreverat: P. Servilius. *Idem.*

³ *Non iniuste belli internecini notæ*] Sic habent libri aliquot vulgati; & ita ediderunt Ferrarius, & Faernus. Marcus autem sic: *non iniuste belli internecini notæ*. Quod minus

probo. Cujacius autem Observ. lib. 1. cap. 2. totum hunc locum suspicatur ita esse legendum, *non iniuste belli notæ internecini testamenta, credo, subjiciunt*. Est autem testamentum internecinum, propter quod dominus necatus est, ut docet Festus. *Lambin.*

⁴ *Quatuor consulibus*] Pansa & Hirtio consulum gerentibus: Bruto & Planco consulibus designatis. *Manus.*

te, quos, optimos viros, honestissimosque homines, maxime cum auctoritate hujus ordinis, populique Romani dignitate conjunctos, crudelissimis exemplis interemit⁵ propudium illud & portentum L. Antonius, insigne odium omnium hominum, vel, si etiam dii oderint quos oportet, omnium deorum. Refugit animus, Patres conscripti, eaque dicere reformidat, quæ L. Antonius in Parmensium liberis & conjugibus effecerit. Quas enim turpitudines Antonii libenter subierunt, easdem per vim lætantur aliis se intulisse. Sed vis calamitosa est, quam illis intulerunt: libido flagitiosa, qua Antoniorum oblita est vita.

IV. Est igitur quisquam, qui hostes appellare non audeat, quorum scelere crudelitatem Chartaginesium victam esse fateatur? qua enim in urbe tam immanis Annibal capta, quam in Parma surrepta Antonius? nisi forte hujus coloniarum & cæterarum, in quas eodem est animo, non est hostis Antonius putandus. Si vero coloniarum & municipiorum sine ulla dubitatione hostis est, quid tandem hujus cæsetis urbis, quam ille ad explendas egestates latrocinii sui concupivit? quam jam peritus metator & callidus decempeda sua Saxa diviserat? Recordamini, per deos immortales! Patres conscripti, quid hoc biduo timuerimus a domesticis hostibus, rumoribus improbissimis dissipatis. Quis liberos, quis conjugem adspicere poterat sine fletu? quis domum? quis testam? quis larem familiarem? Aut foedissimam mortem omnes, aut miserabilem fugam cogitabant. Hæc a quibus timebantur, eos hostes appellare dubitamus? Gravius si quis attulerit nomen, libenter assentiar: hoc vulgari contentus vix sum, leviori non utar.

Itaque cum supplicationes justissimas ex iis literis, quæ recitatae sunt, decernere debeamus, Serviliusque decreverit: augebo omnino numerum dierum, præsertim cum non uni, sed communiter tribus ducibus sint decernendæ. Sed hoc primum faciam, ut imperatores appellem eos, quorum virtute, consilio, felicitate, maximis periculis servitutis atque interitus liberati fumus. Etenim cui viginti his annis supplicatio decreta

Tom. VI. D d d d est,

⁵ *Crudelissimis exemplis interemit*] Iis tormentis excruciatos, quæ exemplo esse possent. *Manus.*

est, ut non imperator appellaretur, aut minimis rebus gestis, aut plerumque nullis? Quamobrem aut supplicatio ab eis, qui ante dixit, decernenda non fuit: aut usitatus honos pervulgatusque tribuendus iis, quibus etiam novi & singulares debentur.

V. At si quis Hispanorum, aut Gallorum, aut Thracum mille aut duo millia occidisset, non eum hac consuetudine, quæ increbuit, imperatorem appellaret senatus? tor legionibus caesis, tanta multitudine interfecta, hostium dico; ita, inquam, hostium, quamvis hoc isti hostes domestici nolint, clarissimis ducibus supplicationum honorem tribuemus, imperatorum nomen adimemus? Quanto enim honore, latitia, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipsi hujus urbis liberatores, cum hesterno die propter eorum res gestas me ostantem & prope triumphantem, populus Romanus in Capitolium domo tulerit, domum inde reduxerit? Is enim demum est, mea quidem sententia, iustus triumphus ac verus: cum bene de republica meritis testimonium a consensu civitatis datur. Nam sive in communi gaudio populi Romani uni gratulabantur, magnum iudicium: sive gratias agebant, eo majus: sive utrumque, nihil magnificentius excogitari potest.

Tu igitur ipse de te? dixerit quispiam. Et quidem inventus: sed injuriæ dolor facit me, præter consuetudinem, gloriosum. Nonne satis est ab hominibus virtutis ignaris gratiam bene merentibus non referri? etiam in eos, qui omnes suas curas in reipublica salute desigunt, crimen invidiae quarretur? Scitis enim per hos dies creberrimum fuisse sermonem, me pridie Vinalia⁶, qui dies hodie est, cum fascibus descensurum. In aliquem credo hoc gladiatorem, aut latronem, aut Catilinam esse confectum, non in eum, qui, ne quid tale

⁶ Pridie Vinalia] Vulgo, per Idus Quintas. Hic dies quo senatus propter consulum, Cæsariique literas habitus est, fuit xi. Kal. Maji, ut ex epist. ad M. Brutum liquet: scripsit enim ad eum Cicero, nuncium victoriae xi. Kal. Maji allatum esse. Postridie autem senatus fuit. Qui potest igitur locum habere mensis Quintilis? Hoc Ferrarius cum vidisset, openi a conjectura quæsit, & pro Per Idus Quintas, legendum putavit Pridie Vinalis.

nalis: nam Vinalia fuerit x. Kal. Maji. Acute Ferrarius, nec ego dissentio, quanquam non omnia ejusmodi conjectura est; ut scopus veritatis attingat. *Man. Ferrarii* conjecturam receperant ante nos Muretus & Lambinus. Quare non erat cur vulgata lectio, quam vitiosam esse nemo non videt, hic restitueretur. Nemo interpretum hæc melius explicavit, quam Fabricius in *Ciceronis Historiæ*. Olivet.

tale in republica fieri posset, effecerit. An ut ego, qui Catilinam hæc molientem sustulerim, everterim, affixerim, ipse existerem repente Catilina? Quibus auspiciis istos fasces augur acciperem? quatenus haberem? cui traderem? quemquamne fuisse tam sceleratum, qui hoc fingeret? tam furiosum, qui crederet? Unde igitur ista suspicio, vel potius unde iste sermo?

VI. Cum, ut scitis, hoc triduo, vel quadriduo, tristes a Mutina fama manaret; inflati latitia atque insolentia impij cives, unum se in locum ad illam curiam, suis potius, quam reipublicæ infelicem, congregabant. Ibi cum consilium inirent de cæde nostra, partirenturque inter se, qui Capitolium, qui Rostra, qui urbis portas occuparent: ad me concursum futurum civitatis putabant. Quod ut cum invidia mea fieret, & cum vitæ etiam periculo, famam istam fascium dissipaverunt: fasces ipsi ad me delaturi fuerunt. Quod cum esset quasi mea voluntate factum, tum in me impetus conductorum hominum, quasi in tyrannum, parabatur: ex quo cædes esset vestrum omnium consecuta. Quæ res patescit, Patres conscripti: sed suo tempore totius hujus sceleris fons aperietur⁸.

Itaque P. Apulejus, tribunus plebis, meorum omnium consiliorum, periculorumque jam inde a consulatu meo testis, conscius, adjutor, dolorem ferre non potuit: doloris mei concionem habuit maximam, populo Romano unum atque idem sentiente. In qua concione cum me, pro summa nostra conjunctione & familiaritate, liberare suspicione fascium vellet, una voce cuncta concio declaravit, nihil esse a me unquam de republica nisi optime cogitatum. Post hanc habitam concionem, duabus, tribusve horis, optatissimi nuntii & literæ ven-

D d d d 2 nerunt:

⁷ Ad illam curiam suis potius quam reip. infelicem] Qui curiam Pompejanam, quod in ea Cæsar interfectus fuisset, infelicem ex eo nominaverant; hoc videlicet significare voluerant, eam reip. infelicem fuisse: utpote in qua patri patriæ nex allata esset. At Cicero cum his potius infelicem esse ait; qui partes illas foreverit, & ut Cæsar fecerat, reimp. opprimere molirentur. Itaque quod in alijs legebatur, *vicius suis*, aut *viris suis*,

aut *viciis suis* addita hæc erant ab iis, qui, quam vim haberet illud, *suis*, non videbant.

⁸ Fons aperietur] Fontem hujus sceleris virum consularem, virtuti & gloriæ Ciceronis invidentem, ea, quæ sequuntur, ostendunt: eaque non in quemquam magis, quam in Q. Pubium Calenum, Antonii procuratorem, desensoremque perpetuum, suspicio cadit. *Man.*

nerunt: ut idem dies non modo me iniquissima invidia liberarit, sed etiam celeberrima populi Romani gratulatione auerit.

Hæc interposui, Patres conscripti, non tam ut pro me dicerem, (male enim mecum ageretur, si parum vobis essem sine defensione purgatus) quam ut quosdam nimis jejuno animo & angusto monerem, id quod semper ipse fecissem, ut excellentium civium virtutem imitatione dignam, non invidia putarent. Magnus est in republica campus, ut sapienter dicere Crassus solebat. Multis apertus cursus ad laudem.

VII. Utinam quidem illi principes viverent, qui me post meum consulatum, cum iis ipse eederem, principem non inviti videbant! Hoc vero tempore in tanta inopia constantium & fortium consularium, quo me dolore affici creditis, cum alios male sentire, alios nihil omnino curare videam, alios parum constanter in suscepta causa permanere, sententiamque suam non semper utilitate reipublica, sed cum spe, tum timore moderari? Quod si quis de contentione principatus laborat, quæ nulla esse debet: stultissime facit, si vitis cum virtute contendit. Ut enim cursu cursus, sic in viris fortibus virtute superatur. Tu, si ego de republica optime sentiam: ut me vincas, ipse pessime senties? aut, si ad me honorum concursus fieri videbis, ad te improbos invitabis? nollem, primum reipublica causa: deinde etiam dignitatis tuæ. Sed, si principatus ageretur, quem nunquam expetivi, quid tandem mihi esset optatius? Ego enim malis sententiis vinci non possum, bonis forsitan possum, & libenter.

Hæc populum Romanum videre, animadvertere, judicare, quidam moleste ferunt. Poteratne fieri, ut non perinde homines de quoque, ut quisque mereretur, judicarent? Ut enim de universo senatu populus Romanus verissime judicat, nullis reipublicæ temporibus hunc ordinem firmiorem atque fortiorem fuisse, sic de unoquoque nostrum, & maxime qui hoc loco sententias dicimus, sciscitantur omnes, avent audire, quid quisque senserit. Ita de unoquoque, ut quemque meritum arbitrantur, existimant. Memoria tenent, me ante diem XIII.

Kal.

Kal. Jan. principem revocandæ libertatis fuisse: me ex Kal. Jan. ad hanc horam invigilasse reipublicæ: meam domum, measque aures dies, noctes, omnium præceptis, monitiisque patuisse: meis literis, meis nuntiis, meis cohortationibus omnnes, qui ubique essent, ad patriæ præsidium excitatos: meis sententiis a Kalendis Januariis nunquam legatos ad Antonium: semper illum hostem, semper hoc bellum: ut ego, qui omni tempore veræ pacis auctor fuisssem, huic essem nomini pestiferæ pacis inimicus. Idem Ventidium, cum alii tribunum plebis voluissent; non ego semper hostem? Has in sententias meas si consules designati? discessionem facere voluissent, omnibus istis latronibus auctoritate ipsa senatus jam pridem de manibus arma cecidissent.

VIII. Sed, quod tum non licuit, Patres conscripti, id hoc tempore non solum licet, verum etiam necesse est, eos, qui re sunt hostes, verbis notari, sententiis nostris hostes judicari. Antea cum hostem, aut bellum nominassem, semel & sæpius sententiam meam de numero sententiarum sustulerunt. Quod in hac causa jam fieri non potest. Ex literis enim C. Pansa, A. Hirtii consulum, C. Cælaris prætoris, de honore diis immortalibus habendo sententias diximus. Supplicationem modo qui decrevit, idem imprudens hostes judicavit. Nunquam enim in civili bello supplicatio decreta est. Decretam dico? ne victoris quidem literis postulata est.

Civile bellum consul Sylla gessit: legionibus in urbem ad ductis, quos voluit, expulit: quos potuit, occidit: supplicationis mentio nulla. Grave bellum Octavianum insecutum est: supplicatio Cinnæ nulla victoris. Cinnæ victoriam imperator ultus est Sylla: nulla supplicatio decreta a senatu. Ad te ipsum, P. Servili, num misit ulla collega literas de illa calamitiosissima pugna Pharsaliæ? num te de supplicatione voluit referre? profecto noluit. At misit postea de Alexandria, de Pharnace. Pharsaliæ vero pugnae ne triumphum quidem egit. Eos enim cives pugna illa sustulerat, quibus non modo vivis,

sed

o Consules designati] Cum de sententiis ac verbor, ne verbum, designati, additum ex loquatur, quas a Kal. Jan. dixit, minor cur iustitia sit interpretis imperitii. Mauer.

designati consules Pansa & Hirtius vocentur:

sed etiam victoribus, & incolumis, & florens civitas esse posset. Quod idem contigerat superioribus bellis civilibus. Nam mihi consuli supplicatio, nullis armis sumptis, non ob cadem hostium, sed ob conservationem civium, novo & inaudito genere, decreta est. Quamobrem aut supplicatio ob rempublicam pulcherrime gestam postulantis veltris imperatoribus deneganda est, quod præter Gabinium contigit nemini: aut, supplicatione decernenda, hostes eos, de quibus decernitis, iudicetis necesse est.

IX. Quod ergo ille re, id ego etiam verbo; cum imperatores eos appello, hoc ipso nomine & eos, qui jam devicti sunt, & eos qui superant, hostes iudico, cum victores appello imperatores. Quomodo enim potius Panfam appellem? etsi habet honoris nomen amplissimi. Quo Hirtium? est ille quidem consul: sed alterum nomen beneficii est populi Romani; alterum, virtutis atque victoriæ. Quid? Cæsarem, deorum beneficio reipublicæ procreatum, dubitemne appellare imperatorem? qui primus Antonii immanem & scædam crudelitatem non solum a jugulis nostris, sed etiam a membris & visceribus avertit. Unius autem dici quot & quantæ virtutes, dii immortales, fuerunt!

Princeps enim omnium Panfa prælii facienda, & cum Antonio consurgendi fuit, dignus imperator legione Martia, digna legio imperatore. Cujus si acerrimum impetum cohibere Panfa potuisset, uno prælio confecta res esset. Sed cum libertatis avida legio effrenatus in aciem hostium irrupisset, ipseque in primis Panfa pugnaret, duobus periculosis vulneribus acceptis, sublatus e prælio, reipublicæ vitam reservavit. Ego vero hunc non solum imperatorem, sed etiam clarissimum imperatorem iudico: qui cum aut morte, aut victoria se satisfacturum reipublicæ spondidisset; alterum fecit, alterius dii immortales omen avertant!

X. Quid dicam de Hirtio? qui, re audita, e castris duas legiones eduxit incredibili studio atque virtute, quartam illam, quæ, relicto Antonio, se olim cum Martia legione conjunxit, & septimam, quæ constituta ex veteranis, docuit illo præ-

prolio, militibus iis, qui Cæsaris beneficia servassent¹⁰, senatus populique Romani carum nomen esse. His viginti cohortibus, nullo equitatu, Hirtius ipse aquilam quartæ legionis cum inferret, qua nullius pulchriorem¹¹ speciem imperatoris accepimus, cum tribus Antonii legionibus equitatuque confligit, hostesque nefarios, huic Jovi maximo, cæterisque deorum immortalium templis, urbis testis, libertati populi Romani, nostræ vitæ sanguinique imminentes, prostravit, fudit, occidit; ut cum admodum paucis, nocte testis, metu perterritus, princeps latronum duxque fugerit. O solem ipsum beatissimum, qui antequam se abderet, fratris cadaveribus paricidarum, cum paucis fugientem vidit Antonium!

An vero quisquam dubitabit appellare Cæsarem imperatorem? Ætas ejus certe ab hac sententia neminem deterrebit, quandoquidem virtute superavit ætatem. Ac mihi semper eo majora beneficia C. Cæsaris visa sunt, quo minus erant ab ætate illa postulanda: cui cum imperium, eodem tempore etiam spem nominis ejus¹² deferebamus: quod, cum est secutus auctoritatem nostri decreti, rebus gestis suis comprobavit. Hic ergo adolescens maximi animi, ut verissime scribit Hirtius, castra multarum legionum paucis cohortibus tutatus est, secundumque prælium fecit. Ita trium imperatorum virtute, consilio, felicitate, uno die locis pluribus respublica est conservata.

XI. Decerno igitur eorum trium nomine quinquaginta dierum supplicationes; quas ut honorificentissimis verbis consequi potero, complectar ipsa sententia¹³. Est autem fidei, pietatisque

¹⁰ Qui Cæsaris beneficia servassent] Nam qui ea comederant, rerum novarum studio tenebantur. Philipp. xi. & xii. Masut.

¹¹ Quæ nullius pulchriorem] Hoc ait, Imperatoris speciem nullam pulchriorem esse, quam inferentis aquilam. Aavym.

¹² Spem nominis ejus] Imperator ut appellaretur, cum haberet imperium. Ferr.

¹³ Quas ut honorificentissimis verbis consequi potero, complectar ipsa sententia] Quid sit supplicationes sententia compleri, id quidem me ignorare fateor. Sed causas supplicationum sententia compleri, quid notet, norunt

omnes, qui Latine sciunt. Et sic omnino cum Mureto legendum, qui procal dubio id in antiquis membranis reperit. Has causas, cur tam honorificis verbis eos prosequar, commemorat in ultimo hujus orationis capite Grevius. Et plana & Latina est Mureti lectio: Decerno igitur... supplicationes: causas ut honorificentissimis verbis consequi potero, complectar ipsa sententia. Fidem tamen obligavi quatuor editoribus optimis, qui eam neciunt. Itaque habeo quod edam cum cæteris, & quod cum Mureto sentiam. Olivetus,

tisque nostræ, declarare fortissimis militibus, quam memores sumus, quamque grati. Quamobrem promissa nostra, atque ea, quæ legionibus, bello confecto, tributuros nos spondimus, hodierno senatus-consulto renovanda censeo. Equum est enim, militum, talium præsertim, honorem conjungi.

Atque utinam, Patres conscripti, civibus omnibus solvere nobis præmia liceat! quanquam nos ea, quæ promissimus, studiose cumulata reddemus. Sed id quidem restat, ut spero, victoribus, quibus senatus fides præstatur¹⁴: quam quidem cum difficillimo reipublicæ tempore secuti sunt, eos nunquam oportebit consilii sui poenitere. Sed facile est bene agere cum iis, a quibus etiam tacentibus flagitari videmur. Illud admirabilius, & majus, maximeque proprium senatus sapientis est, grata eorum virtutem memoria prosequi, qui pro patria vitam profuderunt. Quorum de honore utinam mihi plura in mentem venirent! duo certe non præteribo, quæ maxime occurrunt: quorum alterum¹⁵ pertinet ad virorum fortissimorum gloriam sempiternam, alterum¹⁶ ad leniendum mœrorem & luctum proximorum.

XII. Placet igitur mihi, Patres conscripti, legionis Martiæ militibus, & eis, qui una pugnantes occiderunt, monumentum fieri quam amplissimum. Magna atque incredibilia sunt in rempublicam hujus merita legionis. Hæc se prima latrocinio abrupti Antonii: hæc tenuit Albam: hæc se ad Cæsarem contulit: hanc imitata quarta legio parem virtutis gloriam consecuta est. Quarta victrix desiderat neminem: ex Martia nonnulli in ipsa victoria concenterunt. O fortunata mors! quæ naturæ debita, pro patria est potissimum reddita.

Vos vero patriæ natos judico; quorum etiam nomen a Marte est: ut idem deus urbem hanc gentibus, vos huic urbi genuisse videatur. In fuga, sorda mors est: in victoria, gloriosa. Etenim Mars ipse ex acie fortissimum quemque pigneri¹⁷ solet. Illi igitur impii, quos cecidistis, etiam ad infe-

¹⁴ Quibus senatus fides præstatur] Ut de solutione non dubitent. Præstatur autem & superiore S. C. quo promissus, & hoc hodierno, quo promissa renovantur. Man.
¹⁵ Alterum] Monumentum amplissimum. Id.
¹⁶ Alterum] Ut quæ ipsi promissa fuerant, ea parentibus, liberis, conjugibus eorum tribuantur. Idem.
¹⁷ Pigneri] Sibi quasi suos assumere. Man.

ros poenas parricidii luent: vos vero, qui extremum spiritum in Gloria effudistis, piorum estis sedem & locum consecuti. Brevis a natura nobis vita data est: at memoria bene redditæ vitæ sempiterna. Quæ si non esset longior, quam hæc vita; quis esset tam amens, qui maximis laboribus & periculis ad summam laudem gloriamque contenderet?

Actum igitur præclare vobiscum, fortissimi dum vixistis, nunc vero etiam sanctissimi milites, quod vestra virtus nec oblivione eorum, qui nunc sunt, nec reticentia posterorum infepulta esse poterit; cum vobis immortale monumentum suis pene manibus senatus, populusque Romanus extruxerit. Multi sæpe exercitus Panicis, Gallicis, Italicis bellis, clari & magni fuerunt: nec tamen ullis tale genus honoris tributum est. Atque utinam majora possemus, quandoquidem a vobis maxima accepimus! Vos ab urbe furentem Antonium avertistis: vos redire molientem repulistis. Erit igitur extracta moles¹⁸ opere magnifico, incisæque literæ, divinæ virtutis testes sempiternæ: nunquam de vobis, eorum, qui aut videbunt vestrum monumentum, aut audient, gratissimus sermo conticescet. Ita pro mortali conditione vitæ immortalitatem estis consecuti.

XIII. Sed quoniam, Patres conscripti, gloriæ munus optimis & fortissimis civibus monumenti honore perfolvitur, consolemur eorum proximos, quibus optima est hæc quidem consolatio: parentibus, quod tanta reipublicæ præsidia genuerunt: liberis, quod habebant domestica exempla virtutis: conjugibus, quod iis viris carebunt, quos laudare, quam lugere præstabit: fratribus, quod in se, ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident. Atque utinam his omnibus abstergere sletum sententiis nostris, consultique possemus; vel aliqua talis his adhiberi publice posset oratio, qua deponerent mœrorem atque luctum, gauderentque potius, cum multa & varia impenderent hominibus genera mortis, id genus, quod esset pulcherrimum, suis obtigisse, eosque nec inhumatos esse, nec desertos: (quod tamen ipsum pro patria non misere-

Tom. VI.

E e e e

ran-

¹⁸ Erit igitur extracta moles] Multa sunt cles eos qui pro patria occubuerant, laudati in hujus orationis extremo, quæ conformata apud Thucydidem lib. 21. Muræ. videri possunt ad exemplum ejus, quæ Peri-

randum putatur) nec dispersis bustis humili sepultura crematos, sed coniectos publicis operibus atque muneribus, atque extructione, quæ sit ad memoriam æternitatis ara virtutis¹⁹.

Quamobrem maximum quidem solatium erit propinquorum, eodem monumento declarari, & virtutem suorum, & pietatem, & senatus fidem, & crudelissimi memoriam belli: in quo, nisi tanta militum virtus extitisset, parricidio M. Antonii nomen populi Romani occidisset. Atque etiam cenfeo; Patres conscripi, quæ præmia militibus promissimus nos, re publica recuperata, tributuros, ea vivis victoribusque cumulate, cum tempus venerit, persolvenda: qui autem ex iis, quibus illa promissa sunt, pro patria occiderunt, eorum parentibus, liberis, conjugibus, fratribus eadem tribuenda cenfeo.

XIV. Sed, ut aliquando sententia complectar, ita cenfeo: Cum C. Panfa, consul, imperator, initium cum hostibus configendi fecerit; quo proelio legio Martia admirabili incredibilique virtute libertatem populi Romani defenderit: quod idem legiones tironum²⁰ fecerint: impleque C. Panfa, consul, imperator, cum inter media hostium tela versaretur, vulnera acceperit: cumque A. Hirtius, consul, imperator, prælio audito & cognito, fortissimo præstantissimoque animo exercitum castris eduxerit, impetumque in M. Antonium, exercitumque hostium fecerit, ejusque copias occisione occiderit, suo exercitu ita incolumi, ut ne unum quidem militem desideraverit: cumque C. Cæsar, imperator, consilio diligentiaque sua castra feliciter defenderit, copiasque hostium, quæ ad castra accesserant, profligarit, occiderit: ob eas res senatum existimare, & judicare, eorum trium imperatorum virtute, imperio, consilio, gravitate, constantia, magnitudine animi, felicitate, populum Romanum fecidissima crudelissimaque servitute liberatum: cumque rempublicam, urbem, templa deorum immortalium, bona,

¹⁹ *Ara virtutis*] Cui inscribetur elogium, eorum virtutem immortalitati consecrans. Solebant enim in locis, ubi victoria erat parata, locari aræ, quibus inscribebantur res in illo loco gestæ, & illorum laus, quorum virtute

gestæ erant, ut multis dudum docuerunt viri docti. *Græv.*

²⁰ *Legiones tironum*] Quatuor, ut scripsit Galba, quas ex delectu Italici consulis Panfa comparaverat. *Manutius.*

» fortunæque omnium, liberosque conservarint dimicatione & periculo vitæ suæ: uti ob eas res bene, fortiter, feliciterque gestas, C. Panfa, A. Hirtius, consules, imperatores, alter ambove, aut si aberunt, M. Cornutus²¹, prætor urbanus, supplicationes per dies quinquaginta ad omnia pulvinaria constituat. Cumque virtus legionum digna clarissimis imperatoribus extiterit, senatum, quæ sit antea pollicitus legionibus exercitibusque nostris, ea summo studio, re publica recuperata, persolutorum: cumque legio Martia princeps cum hostibus confixerit, atque ita cum majore numero hostium contenderit, ut plurimos cæderent, caperent nonnullos: cumque sine ulla retractatione pro patria vitam profuderint: cumque simili virtute reliquarum legionum milites pro salute & libertate populi Romani mortem appetiverint: senatui placere, ut C. Panfa, A. Hirtius, consules, imperatores, alter ambove, si his videatur, iis, qui sanguinem pro vita, libertate, fortunisque populi Romani, pro urbe, templisque deorum immortalium profudissent, monumentum quam amplissimum locandum, faciendum current: quæstores urbis ad eam rem pecuniam dare, attribuerent, solve jubeant, ut extet ad memoriam posteritatis sempiternam, ad scelus crudelissimorum hostium, militumque divinam virtutem: utque, quæ præmia senatus militibus ante constituit, ea solvantur eorum, qui hoc bello pro patria occiderunt, parentibus, liberis, conjugibus, fratribus: eaque fratribus tribuantur, quæ militibus ipsis tribui oporteret, si illi vixissent, qui morte vicerunt.

²¹ *M. Cornutus*] De quo Famil. ep. 72. lib. 2. *Manut.*

INDEX ORATIONUM,

Quarum fragmenta subjiciuntur.

Pro M. Tullio.	Contra Q. Metelli concionem.
Pro L. Vareno.	De Consulatu suo.
Cum Lilybæo decederet.	In Clodium & Curionem.
Pro P. Oppio.	De rege Ptolemæo.
Pro C. Manilio.	Pro P. Vatinio.
Pro M. Fundanio.	Pro M. Emilio Scauro.
Pro C. Cornelio, I.	Pro A. Gabinio.
Pro C. Cornelio, II.	Pro P. Quintio.
In Competitores.	Pro M. Fontejo.
Pro Q. Gallio.	De Lege Agraria.
Pro L. Othone.	In L. Pisonem.
De Proscriptorum liberis.	Ex commentariis Caesarum.

ORATIONUM
FRAGMENTA.

PRO M. TULLIO.

PRISCIANUS.] Hoc iudicium sic expectatur, ut non unæ rei statui, sed omnibus constitui putetur.

QUINT. libro IV. capite 2.] Fundum habet² in agro Tigrino M. Tullius paternum.

VICTORIN. lib. 1. De Invent.] Dico, vim factam a P. Fabii

¹ Orationem hanc ego pro M. Tullio De-
chla, qui consulatum Cicero adolescenti,
ad eloquentiæ laudem virecente, cum Cn.
Dolabella gessit, dictam suspicor. Defendit
autem eum de vi, quantum ex orationis frag-
mentis intelligere possum. Artificium huius
defensionis his verbis expressit Fortunatianus
in Rhetorica: Polentæ legis tercio confidetur,
cum exemplo multarum legum probamus,
presertim quoque legem ita sentiri, sicut M.
Tullius fecit pro M. Tullio. Sigonius.

² Fundum habet] Hoc est narrationis prin-
cipium. Quintilianus lib. IV. cap. 11. Fre-
quenter, inquit, a se initium narrationis fa-
ciendum est, sicut pro M. Tullio Cicero: Fun-
dum habet in agro Tigrino M. Tullius pa-
ternum. Sigonius.

Fabii familia: adversarii non negant. Damnum datum esse M. Tullio concedis: vici unam rem. Vi, hominibus armatis; non negas: vici alteram. Dolo malo; factum negas: de hoc iudicium est.

MARTIAN. CAP. lib. v. Damnum passum esse M. Tullium, convenit mihi cum adversario: hominibus armatis rem esse gestam, non inciantur: a familia P. Fabii commissam, negare non audent. Jam dolo malo factum ambigitur.

QUINT. lib. v. cap. 13.] Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum jure potuerit occidere, a quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur?

RUFINIANUS, in Apophasi.] Si quis furem occiderit, injuria occiderit. Quamobrem? quia jus constitutum nullum est. Quid si se telo defenderit? haud injuria. Quid ita? quia constitutum est.

PRO L. VARENO.

SEVERIAN.] Amici deficiunt, cognati deserunt.

IDEM.] In inimicissima civitate urgent, instant, insequuntur studio⁴, multitudine, pecunia, perjurio pugnant.

PRISC.] C. Ancharius Rufus fuit e municipio Fulginate.

PRISC.] In præfectura Fulginate.

QUINT. lib. v. cap. 13.] Cum iter per agros³ & loca sola faceret cum Populeno, in familiam Ancharianam incidisse dixerunt: deinde Populenum occisum esse: illico Varenum vincum, adservarum, dum hic ostenderet, quid de eo fieri vellet.

QUINT. lib. VII. cap. 1.] In legem de ficiariis commisit L. Va-

³ E. etiam Varenum videtur hîdem prope-
temporibus inter ficiarios defendisse, cum ei
objiceretur, quod C. Vareno necem attulisset:
quod crimen Cicero negavit, atque in Ancha-
rii familiam avertit. Idem. Vide Quintilia-
num, IV, 2. VI, 2. VII, 1. VIII, 2. XII.
⁴ Insequuntur studio] Lego, Insequuntur
studio &c. Patricius.
⁵ Cum iter per agros] Quintilianus lib.
V. cap. 13. Præterea in contraditiõibus inte-
rim totum crimen exponitur: ut Cicero pro
Scauro contra Postumum facit, velut orationem
diverse partis imitatus: ut pluribus propo-
sitionibus inquit, ut pro Vareno: Cum iter per
agros &c. Quod est utique faciendum, si erit
intelligibile rei veritas. Et ipsa expositione hîdem
perditur. Sigonius.

L. Varenus. Nam C. Varenus⁶ occidendo, & Cnæum vulnerando, & Salarium item occidendo, cadit.

QUINT. *lib. VII. cap. 1.*] Tum C. Varenus⁷ is, qui a familia Anchariana occisus est: hoc, quæso, Judices, diligenter attendite.

PRISC. *lib. III. & QUINT. lib. VIII. cap. 3.*] L. ille Septimius⁸ diceret. Etenim est ad L. Crassi eloquentiam gravis, & vehemens, & volubilis. Erucius⁹ hic noster, Antoniafter est.

PRISC. *lib. XII.*] Ea cædes si potissimum crimini datur, datur ei, cuja interfuit; non ei, cuja nihil interfuit.

QUINT. *lib. v. cap. 10.*] Optio vobis datur, utrum velitis, casu illo itinere Varenus esse usum, an hujus persuasus & inductu.

PRISC.] Deum fidem.

CUM QUÆSTOR LILYBÆO DECEDERET¹⁰.

FRONTO.] Non detrectare militiam, sed defendere provinciam judicata est.

PRO

⁶ Nam C. Varenus] Vide Quintilianum lib. VII. cap. 11.

⁷ Tum C. Varenus] Quintilianus lib. IV. cap. 1. & lib. IX. cap. 11. *Sigantus*.

⁸ L. ille Septimius] Significat L. Septimium L. Crassi, Erucium M. Antonii, nobilissimum quondam oratorum, fuisse simile. Erucium autem forasle intellexit eum, cui ipse respondit pro Sex. Roscio Amerino. *Ibidem*.

⁹ Erucius Antoniafter] De hoc Erucio, vide Orat. pro Sex. Roscio Amerino. Totum hunc locum, sicut est, correxit, & emendavit Petrus Vicholus lib. XIV. cap. 13. Var. Lectionum. *Pariter*.

¹⁰ Veltigia ejus orationis ex Afconio speritissime deprehendi possunt, tum in præstatione in Divinationem Cicerois, tum paulo post, in explicatione illorum verborum, *Sese esse pollicentur*. Quibus utriusque ex locis apparet insititiam a Ciceroe hanc fuisse orationem, ut quaerantur suam rebus & officiis

multis hæctenus Lilybætanis commendatam, verbis etiam ad extrinsecum commendatam redderet; atque adeo significaret, se, etiam abstrahens non modo captam eiga provinciales homines benevolentiam Romæ conservatam, sed eam quoque libenter, omnibus suis & assiduis officiis auctiorem fiduciam esse: si modo unquam tempus aliquod idoneum incidit, declaranda sunt in illos perpetua voluntatis: editam autem ab illo eo consilio putarem, quo postea etiam orationes suas consulares ediderat, nimirum, ut, quemadmodum illæ consulatus, sic hæc quaerantur ipsius quæsi monumentum extaret: in quo primo veluti gradu honorum, administrandaque republicæ tantam sibi continentie, diligentie, humanitatisque laudem comparasse videbatur, ut nullam unquam ullius quaerantur præstationem: & clariorem fuisse existimaret. Quæ de re Plutarchus in ejus vita, & ipse Cicero in defensione Planci, cap. 26.

PRO P. OPPIO¹¹.

QUINT. *lib. v. cap. 10.*] Utrum cum Cottam appetisset, an cum ipse sese conaretur occidere, telum ei e manibus ereptum est?

QUINT. *ibid.*] Quos educere invitos in provinciam non potuit, eos invitos retinere qui potuit?

QUINT. *lib. XI. cap. 1.*] At enim verisimile non est, tantum scelus M. Cottam esse commentum. Quid? hoc verisimile est, tantum scelus Oppium esse conatum?

FRONTO.] Questusque mecum est.

MARCEL.] Etenim multum posse ad salutem alterius, honori multis: parum potuisse ad exitium, probro nemini fuit.

QUINT. *lib. IX. cap. 2.*] O amorem mirum¹²! o benevolentiam singularem!

PRO C. MANILIO¹³.

NON. *Confiteor*.] Hoc ego non solum confiteor, sed etiam profiteor.

PRO

¹¹ P. Oppium M. Cottæ fuisse quaerentem ejus, qui cum L. Lucullo consul Propontidem & Bithyniam provinciam sortitus, bellum adversus Mithridatem Ponti regem parum feliciter est molitus, eumque Cottam ob insidiam suspicionem a se removisse tradit Dio lib. XLVI. Defendisse autem hunc videtur de majestate, cum crimini daretur, quod de cibariis militum detraaxisset: idque crimen M. ipsius Cottæ testimonio premeretur. Hæc autem ex verbis maxime Quintilianus colligitur, quem vide lib. V. cap. 13. X. 10. & XI. 1. *Sigantus*.

¹² O amorem mirum] Quintil. lib. IX. cap. 11. *Non in persuasit tantum, inquit, sed & in rebus constatur hæc contraria dicendi, quam que intelligi velit, ratio; ut totum pro Q. Ligario pronuntium: ut, Scilicet is superis habet est: & ille pro Oppio locus: O amorem mirum &c.*

¹³ Manilium hunc accusatum fuisse con-

parum duces turbavisset, Corneliisque Cornelli acutatoribus morem intenterat dicere, ut Pedianus significat in præfatione Cornelianæ primæ: vel, ut Plutarchus scribit in vita Cicerois, reperundarum. Defensum fuisse a Cic. illud quodammodo fragmentum indicio est, quod in Cornelianæ extat his verbis: *Petivisse a se, sive Cornelium, ut exponit Afconium, sive populum ipsum, ut scribit Plutarchus, ut casum Manilii defendere*. Idem autem aperte significat, tum Plutarchus ibidem, tum etiam fragmentum ipsum orationis hujus. Cuius iudicio non respondisset, damnatus est: ut scribit ibidem Afconium. Quo quidem in loco queri potest, quomodo videri possit a Ciceroe esse defensus, cum iudicio non responderet. Quæ de re ego sane ita statuerem, vel revera non respondisset eum iudicio, atque ita Cicerois orationem hanc scriptam tantum ad Cornelli petitionem, & deinde in commentarios ipsos cum multis aliis orationibus relata, non etiam habitam fuisse: vel,

PRO M. FUNDANIO ^{14.}

PRISC. *lib. vii.*] Non modo hoc a Villio Annale, sed vix mehercule a Q. Mutone factum probari potest.

PRISC. *lib. xvi.*] Esteme id, quod Meno nuntiasset.

SERVIUS. *ii. Georg.*] Arcades se profelenos ¹⁵ esse afferunt.

IDEM. *ix. Aeneid.*] Commissura ¹⁶.

ACRO, *in Poet.*] Puncta ¹⁷.

BOET. *De Defin.*] Descriptivine ejus necessarium, nostrum competitorem? istum ipsum cujus nunc studio & gratia tota acculatio ista munita est.

PRO C. CORNELIO, I. ¹⁸

PRISC. *lib. vi.*] Ur ab Jove optimo maximo, cæterisque diis, deabusque omnibus opem & auxilium petamus.

FRON-

vel, quoniam habitam fuisse orationem Plinatius scribit, cum priore adione respondisset, ad quam fortassis majore spe, patris Cicerone, accesserat, altera non respondisse, neque ad iudicium deinceps adfuisse: cum jam videlicet non obscure intelligeret, ex his, quæ priore adione non difficile animadverti poterant, se omnino iudicio condemnatum iri. Sicut Verrem quoque fecisse Pedianus extrema sua in secundam Verriam commentatione scribit. Locus Pediani, ubi scribit de Maniliæ condemnatione, non nihil esse videtur hæc parte iniquitas. *Parric.*

¹⁴ M. Fundani a Cicerone defensi meminit Q. Frater in libello de petitione consultatus. *Signonius.*

¹⁵ Arcades se profelenos] Ovid. *Fast. iv.* Ante Jovis genitum terras habuisse fontem.

Arcades, & luna gens prior illa fuit. Meminit hujus loci etiam Lactantius Placidus ad illud Thebaid. *Stat. iv.*

Arcades hæc veteres, aspræ lunaque priores.

Cicero pro Fundanio opinionis ejus meminit, cum de nobilitate tractaret. Unde vides qua

occasione Arcadem Profelenorum mentionem fecerit. *Grævius.*

¹⁶ Commissura] Tabularum conjunctio.

¹⁷ Puncta] Acron in Poet. Horatii, *Puncta*, inquit, dicuntur populi suffragia. Usus est hoc verbo Cic. in Fundanio. *Idem.*

¹⁸ Hanc orationem dixit L. Cotta, L. Torquato Coss. post annum quam superiores. *Asconius. Quam superiores.* Intelligit eas, quas pro Q. Gallio, M. Fundanio, & A. Cluentio dixit. *Signonius.*

ARGUMENTUM. Cornelius homo non improbus vita habitus est. Fuert quæstor Cn. Pompeii, dein Trib. pleb. C. Pisonæ consul, biennio ante, quam hæc dicta sunt. In eo magistratu ita se gessit, ut iudiciorum, sed pertinacior videretur. Alienatus autem a senatu ex hac causa. Retulerat ad senatum, ut quosiam exterarum nationum legatis pecunia muræ magna daretur usura, turpiaque & famosa ex eo lucra fierent, ne quis legatis exterarum nationum pecuniam expensam ferret. Cujus relationem repudiavit senatus: & decrevit satisfactum videri eo S. C. quod ante annos aliquot Cn. Domitio, C. Cælio consulis factum erat, cum senatus ante pæ-

FRONTO.] Nihil senatui detraxisse Cornelium.

PRISC. *lib. xi.*] Ex promulgatione trinundinum dies ad ferendum, potestatisque venisset.

QUINT. *lib. v. cap. 13.*] Codicem attigit.

Tom. VI.

F f f f

MART.

culos annos illos S. C. decrevisset, ne quis Cicerentibus pecuniam mutuum daret. Cornelius ea re offensus senatui, questus est de ea re in concione, exhausti provincias usuris, providendum ut haberent legati unde in presentia pecuniam creditoribus darent: promulgavitque legem, qua auctoritatem senatus minuebat, ne quis, nisi per populum, legibus solveretur; quod antiquo quoque iure erat cautum. Itaque in omnibus S. C. aditus erat solitum, ut de ea re ad populum ferretur: sed paulatim ferri erat desitum, relique jam in eam consuetudinem venerat, ut postremo ne addiceretur quidem in S. C. de rogatione ad populum ferenda, eaque ipsa S. C. per pauculos admodum fiebant. Indigne eam Cornelii rogationem tulerant potentissimi quique ex senatoribus, quorum gratia magno opere minuebatur. Itaque P. Servilius Globulus Trib. pleb. inventus erat, qui L. Cornelio obfiteretur, ubi legis ferenda dies venit, & præco subjiciente scriba verba legis recitare populo coepit, & scribam subjicere, & præconem pronuntiare passus non est. Tum Cornelius ipse codicem recitavit. Quod cum improbe fieri C. Piso consul vehementer quereret, tollique ea re tribunatiam intercessionem diceret, gravi convicio a populo exceptus est. Et cum ille eos, qui sibi intencabant manus, prendi a liitore iussisset, fracti ejus fustes cuncti, lapidesque etiam ex ultima concione in consulem iacti. Quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimisit. Adum deinde eadem de re in senatu est magnis contentioibus. Tum Cornelius ita ferre rursus coepit, ne quis in senatu legibus solveretur, nisi eo assensu, neve quis, cum solutus esset, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. Hæc sine tumultu res acta est: nemo enim negare poterat, pro auctoritate senatus esse eam legem: sed tamen eam tulit invitis optimatibus, qui vel pauci S. C. facere solebant. Aliam deinde legem Cornelius, etsi nemo repugnare ausus est, multis tamen invitis tulit, ut prætores ex edictis suis perperus jus dicerent. Quæ res tum gratiam ambitiosius

prætoribus, qui varie jus dicere assueverant, subulit. Alias quoque complures leges Cornelius promulgavit: quibus plerique collegæ intercederunt: per quas contentiones totus prope tribunatus ejus peractus est. Sequenti deinde anno, M. Lepido, L. Volcatio Coss. quo anno prætor Cicero fuit, ream Cornelium duo fratres Comitiæ leges Cornelius de majestate fecerunt. Detulit nomen Publius, falsiscripti Cæjus. Et cum P. Cassius prætor decimo die, ut mos est, adesse iussisset, eoque die ipse non attulisset, seu advocatus propter publici frumenti curam, seu gratificans reo: circumventi sunt ante tribunal ejus accusatores a notis operarum ductibus, ita ut mors intencaretur, si mox non desisterent. Quam perniciem vix effugerant interventu consulium, qui advocati reo defendebant. Et cum in scalas quasdam Comitiæ fugissent, clausi in noctem ibi se occultaverunt; deinde per recta vicinarum ædium profugerunt ex urbe. Postero die cum P. Cassius assidisset, & citati accusatores non adessent, extempum nomen est de re Cornelii. Comitiæ autem magna infamia flagraverunt, vendidisse silentium magna pecunia. Sequente deinde anno, L. Cotta, L. Torquato Coss. quo hæc oratio (a) a Cicerone prætoris dicta est, cum prima pars M. Manilius, qui iudicium per operarum duces turbaverat, deinde quod ex S. C. ambo Coss. præsidebant, & iudicio non respondisset, atque esset damnatus, recreavisset, jam accepta pecunia tollere ait Cornelium leges majestatis. Res acta est magna expectatione paucos ante me ergo Cornelius perterritus Manlii exitu in iudicium adhibuit, ut ne clamor quidem illius ab advocatis ejus oriretur. Dixerunt in eum indefici testimonia principis civitatis, qui plurimum in senatu poterant, Q. Hortensius, Q. Catulus, Q. Metellus Pius, L. Lucullus, M. Lepidus. Dixerunt autem hoc, vidisse se cum Cornelius in tribunatu codicem quo nostris ipse recitaret, quod ante Cornelium nemo fecisse exillimaretur. Volebant videri, se judicare eam rem magnopere ad crimen im-

(a) Prætor] Signonius legit, Prætoris

MART. CAPELLA.] Repugnat enim, ut diviores, quos honoris sui ministros esse voluerat, lege ambitus vellet assligere.

PRISC. *lib. VIII.*] Quæ intermissa complures annos.

PRISC. *ibid.*] Num alicui gratificabantur aut homini, aut ordini?

PRISC. *lib. x.*] Cœptum igitur per eos, qui agi volebant, desitum est per hunc, qui decessit.

PRISC. *lib. VIII.*] Circuitis Rostris ejicerentur lapidibus homines.

PRISC.] Qui eloquentia cæteris antecellit.

FRONTO.] Demi medius fidius de his tormentis aliquantum malim.

IDEM.] Ad miserimum, crudelissimumque dominatum dedi patiamini.

IDEM.] Cur nunc redeant, si tunc gratiæ concesserint?

IDEM.] Quid, quod ne cum iis quidem expertus es, quos duces operarum fuisse dixisti?

IDEM.] Ejusmodi mihi duos laqueos in causa esse propofitos, ut, si me altero expedissem, tenerer altero.

ACRO. *in 1. Serm.*] Aperuit fores sealarum.

BOETH. *Defin.*] Legite, ut legebaris; hinc intelligeris nulla tenuissima suspitione describi, aut significari Cornelium.

AQUILA.] Refertum tribunitiis legibus, exhaustum a quibus sit, ipsi sciunt.

RELI.

minuta majestatis tribunitiæ pertinere. Eionim prope tollebat intercessio, si id tribunis permitteretur. Cicero, quia non poterat negare id factum esse, eo confugit, ut diceret non ideo, quod lectus sit codex a tribuno, immixtum esse tribunitiæ potestatem. Quæ vero arte & scientia orationis? ita ut & dignitatem clarissimorum civium, contra quos dicebat, non violaret, & tanta auctoritate eorum loci reus non pateretur. Quantaque moderatione rem tam diffidentem aliis tradaverit, lectio ipsa declarabit. Adjumentum autem habuit, quod, sicut diximus, Cornelius, præter districtum propositum adversus principum voluntatem, cætera vita nihil fecerat, quod magno prece improbaretur: præterea quod ipse Globius, qui intercesserat, aderat Cornelio, & quod ipsum quoque di-

ximus, quod Cornelius Pompeji Magni questor fuerat apud duas præfecturas equitum Rom. & tribunos, & ex tercia quoque parte apud plerisque, exceptis iis familiaris principum civitatis. Res ad hæc magno conventu, magnæ expectatione, quis eve nus iudicium, & id, quod si dicerent, confiterentur animadvertent. Extororatio hominis accusatoris: quam sumere in manus, est ali-quod operæ pretium, non solum propter Ciceronis orationes, quas pro Cornelio habemus, sed etiam propter semet ipsam. Cicero ipse significat, quatuordecim Cornelium de fensisse: quas actiones contulisse eum in duas orationes apparer. Iudicium id exercuit Q. Gallius prætor. *Afcon.*

RELIQUA EX ASCONIO.

VERSUS A I. CIRCITER CLXI.

Postulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis. Prospectat videlicet Cominius, quid agatur. Videlicet homines sceneos¹⁹, in medium, ad tentandum periculum abjectos.

Quid? Metellus²⁰ summa nobilitate ac virtute, cum bis iurasset: semel privatim a patre: iterum publice a lege coactus, desistit accusatione. An vi, an veritate? In quo suspitionem omnem tollit C. Curionis virtus ac dignitas, & Q. Metelli adolescentia, ad summam laudem omnibus rebus ornata.

Legem, inquit, de libertinorum suffragiis Cornelius cum Manilio²¹ dedit. Quid est hoc, *dedit*? an tulit, an rogavit, an hortatus est? Nam tulisse ridiculum est, quasi legem aliquam aut ad scribendum difficilem, aut ad excogitandum reconditam. Quæ lex paucis his annis²² non modo scripta, sed etiam lata esset.

F f f f z In

¹⁹ *Fano:*] Simulacra, effigiesque hominum ex fano fieri solebant, quibus objectis ad spectaculum præbendum tauri irriterentur. *Afconius.*

²⁰ *Metellus*] Hoc exemplum assert hoc loco, quod vult probare, desistere eum debere ab accusatione, quanquam neque accusaverit, neque fecerit passionem. Nam Metellus & postulaverat Curionem, & desisterat. Confugit autem orator ad Metelli nobilitatem, & ad C. Curionis industriam, ut legeret id, quod illi utilius, quam honestius, legerant. Res autem rota se sic habet: in qua quidem illud primum explicandum est, de quo Metello hoc dicit. Fuerunt enim tunc plures Quinti Metelli. Ex quibus duo consulares, Pius, & Cæcilius: de quibus apparet eum non dicere. Duo autem adolescentes, Nepos, & Cæler: ex quibus nunc Nepotem significat. Eius enim patrem Q. Metellum Nepotem, Balaucis filium, Macedonici Nepotem, qui consul fuit cum T. Didio, Curio is, de quo loquitur, accusavit. Iste Metellus mortuus petiit ab hoc filio suo Metello, ut Curionem accusatorem suum accusaret, & id facturum esse iurjurando adiecit. Metellus fecit rem Curionem. Cumque inserim quendam civem idem Metellus feruam esse contendens vi irrupisset, ac verbe-

ribus affectisset, Curio assertorem ei comparavit. Dein, cum appareret eum exitum iudicii illius futurum, ut liber is iudicaretur, quem Metellus verberibus affectum esse negare non poterat: inter Metellum & Curionem facta pæctio est, ut, neque arbitrium de libertate iuraret in Metellum Curio, neque Metellus petieret in accusatione Curionis. Eaque pæctio ab utroque juramento firmata. Huc ergo illud pertinet, cum jurasse dixit, semel privatim, & iterum legatum, scilicet cum in Curionem calumniam iuravit. Cum hoc autem Metello postea Cicero similitates gessit: evalit enim Metellus malus atque improbus civis. *Afcon.*

²¹ *Cum Manilio*] Legendum, *Cajo Manilio*: & infra, *dedit* ridiculum est, pro tulisse. *Sigonius.*

²² *His annis*] P. Sulpicius in tribunatu hanc eandem legem tulisse significavit. Tulisse autem L. Sylla, qui postea Felice appellatus, Q. Pompeio: Cof. ante xv. annos quam hæc dicta sunt: cum per vim reipublicam possedisset, ab initio bonarum actionum ad perditos progressus. Quod & initium bellorum civillum fuit, & propter quod ipse Sulpicius Cof. armis (a) mire oppressus esse visus est. *Afcon.*

(a) *Mire*] Gravius legit, *more*.

In quo eum multa reprehensa sint, tum in primis celeritas²³ actionis.

Petivit²⁴ tamen a me prætoris maxima contestatione, ut causam Manilii defenderem.

VERSUS A. I. DCCCCI.

Dicit de eodem Manilii tribunatu.

Nam cum is Tribunus plebis duas leges²⁵ tulisset in eo magistratu, unam perniciosam, alteram egregiam: quod summam rempublicam læsit, id ab ipso tribuno abjectum est. Bonum autem, quod summa republica²⁶ manet, id extra ordinem fuit.

Dicit de disturbato iudicio Maniliano.

Aliis²⁷ ille in illum furem magnis hominibus auctoribus impulsus est, qui aliquod institui exemplum disturbandorum iudiciorum perniciosissimum, temporibus suis accommodatissimum, meis alienissimum rationibus, cupierunt.

VERSUS CIRC. CXI.

Possim dicere, hominem summa prudentia clarum C. Cottam²⁸ de suis legibus abrogandis ipsum ad senatum retulisse.

S E-

²³ *Celeritas*] Celeritatem actionis significat, quia Manilius, sicut jam ostendimus, post paucos Barini dies, quam liberat tribunatum, legem eandem Comitibus per tulit. *Idem.*

²⁴ *Petivit*] C. Cornelium significat. Si eum jam ante dictum est. *Idem.*

²⁵ *Duas leges*] Dicitur enim supra de his legibus: quatum una de libertinorum suffragiis, quæ cum S. C. damnata esset, ab ipso quoque Manilio abjecta est: altera autem defensa est de bello Mithridatico C. Pompejo extra ordinem mandando, ex qua lege tum Magnus Pompejus bellum gerebat. *Idem.*

²⁶ *Quod summa republica*] Locus mendosus. Magna in inf. varietas.

²⁷ *Aliis*] L. Catilinam & Cn. Pisconem videtur significare. Fuit autem Catilina patricius, & eodem illo tempore erat reus repetundarum, cum provinciam Africanam obtinisset, & consulatus candidaturam se ostendisset. Accusator erat ejus P. Clodius adolefens, ipse quoque perditus, qui postea cum Clotrone inimicitias gessit. Cæcus quoque Piso, adolefens potens & turbulenter, familiaris erat Catiline, omniumque consiliorum ejus particeps, & turbamur auctor. *Idem.*

²⁸ *Cottam*] Hic est Cotta, de quo jam sæpe diximus, magnus orator habitus, & compar in ea gloria P. Salpicio, & C. Casari. Videtur autem in rebus parvis suis abrogandis ad senatum. Nam neque apud Sullium, neque apud Livium, neque apud Senecam ullius alterius læta ab eo legis mentio, præter eam, quam in concione tulit repugnantem nobilitate magno populi studio, ut his, qui Tribuni plebis fuissent, ædiles quoque magistratus capere liceret. Quod læta a dictatore L. Sylla paucis ante annis lata prohibebat. Neque tam Cotta legem abrogatam esse significat. *Idem.*

SEQUITUR.

Possim & ejusdem Cottæ legem de iudiciis privatis, anno postquam lata sit, a fratre²⁹ ejus abrogatam.

STATIM.

Legem Liciniam³⁰ & Muciam de civibus regundis, quam duo consules omnium, quos vidimus, sapientissimi tulissent, video constare inter omnes, non modo inutilem, sed perniciosam reipublicæ fuisse.

Quatuor omnino genera sunt, Iudices, in quibus per senatum, more majorum, statuatur aliquid de legibus. Unum est ejusmodi, placere legem abrogari: ut Q. Cæcilio³¹, M. Junio consulibus, quæ leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur.

Alterum, quæ lex lata esse dicatur, ea non videri populum teneri: ut L. Marcio, Sex. Julio consulibus, de legibus Livii³².

Tertium est de legum abrogationibus. Quo de genere sæpe senatus-consulta sunt, ut nuper de ipsa lege Calpurnia³³, quæ derogaretur.

P. Africanus ille superior, ut dicitur, non solum a sapientissimis hominibus, qui tum erant, verum etiam a se ipso sæpe

²⁹ *A fratre*] M. Cottam significat. Fuerunt autem tres: duo hi, C. & M. tertius L. Cotta, qui lege sua iudicia inter tres ordines communicavit, senatum, equites, tribunos ærarios: adeptique sunt omnes consulatum. *Idem.*

³⁰ *Liciniam*] L. Licinium Crassum oratorem, & Q. Mutium Scævola pont. max. eundemque & oratorem, & jurisconsultum, significat. Hi enim legem eam, de qua loquitur, de regendis in sua civitate sociis, in suo consulatu tulerunt. Cum enim summa cupiditate civitatis Romanæ Italici populi teneretur, & ob id magna pars eorum pro civibus Romanis se gereret, necessaria lex visa est, ut in sua quisque civitatis jus redigeretur. Verum ea lege ita alienati animi sunt principum Italico populorum, ut ea vel maxima causa belli Italici, quod post triennium exortum est, fuerit. *Idem.*

³¹ *Q. Cæcilio*] Q. Cæcilius Metellus Numidicus, M. Junius Silanus, de quibus facit mentionem, consules fuerunt bello Cimbrico,

quod diu prave simul & infeliciter gestum est. Atque ipse quoque hic Junius matrem rem adversus Cimbricos gessit, ac plures leges, quæ per eos annos, quibus hæc sic gerebantur, populo lætæ erant, quibus militia stipendia minuebantur, abrogavit. *Idem.*

³² *Livii*] Puro vos reminisci, has esse leges Livias, quas illis consulibus M. Livius Drusus Trib. pleb. tulit: qui cum senatus partes tuendas suscepisset, & leges pro optimatibus tulisset, postea eo licentia est progressus, ut anulum in iis morem servaret. Itaque Philippus consul, qui ei inimicus erat, obtinuit a senatu, ut leges ejus omnes uno S. C. tollerentur. Decretum est enim contra auspicia esse lætas, neque iis teneri populum. *Idem.*

³³ *Calpurnia*] Lex hæc Calpurnia, de ambitu erat. Tulit eam ante biennium C. Calpurnius Piso consul: in qua præter alias penas pecuniaria quoque pena erat adjecta. *Idem.*

sæpe accusatus est, quod, cum consul esset cum Tib. Longo, passus esset rum primum a populari confessu senatoria sublellia separari ³⁴.

CIRCA MEDIUM.

Quo loco numerat, cum lex feratur, quot loca intercessionis sunt ³⁵, *jubet dicere.*

Est utique jus vetandi, cum ea feratur, quamdiu qui suffragii ferendi causa conveniunt, huc & illuc transferuntur: dum privati dicunt: dum tabellæ diribentur: dum sitella deferunt: dum æquantur sortes: dum sortitio fit: & si qua sunt hujus generis alia ³⁶.

PAULO POST.

Unum tamen, quod hoc ipso Tribuno plebis factum est, prætermittendum non videtur. Neque enim majus est legere codicem, cum intercedatur, quam sitellam ipsam cum ipso intercessore deferre; nec gravius, incipere ferre, quam perferre; nec vehementius, ostendere se laturum invito collega, quam ipsi collegæ magistratum derogare; nec criminiosius, tri-

³⁴ Separari] Hoc factum est secundo consulatu Scipionis, post septimum annum quam Carthaginiensibus bello secundo data est pax. Factum id esse autem, Antias tradidit Iudis Romanis, quos fecerunt ædiles curules, Attius Serranus, T. Scribonius Libo: id eos fecisse iusta censorum Sex. Ælii Patti, C. Cornelii Cethegi. Et videtur in hac oratione hunc quidem auctorem secutus Cicero distinsisse, passum esse Scipionem fecerit a Cætero confessu spectacula senatorum. In ea autem, quam post aliquot annos habuit de aruspicum responso, non passum esse Scipionem, sed ipsum auctorem fuisse dandi eum locum senatoribus, videtur significare. Verba ejus hæc sunt: *Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio nostri majores ante templum Martis Magnæ feri celebratique solenniter? quibus primum ludis ante populi confessum ferantur locum P. Africanus, II. Cof. Et collegæ eorum Scipionis Longus, hoc tributum esse senatori scribit; sed sine mentione Megalensium. Ædiles enim eos ludos facere soliti erant. Votivis ludis factum tradit, quos Scipio & Longus Cof. fecerunt. Non oratione autem vos volo, esse oratoris caliditatis, ut, cum opus sit, essent rebus ab utraque*

parte vel a contrariis utantur. Nam cum fecerunt Ciceronis opinionem auctorem Scipione consule ædiles secretum ante omnes locum spectandi senatoribus dederint; eodem illo facto Scipionis in hac quidem oratione, quia causa popularis erat, premebatque feruatis auctoritate, atque ob id dignitatem ejus ordinis quam possit maxime elevari causa expellerebat, potuitque ait Scipionem, quod passus esset id fieri. In ea oratione de aruspicum responso, quia in senatu habebatur, cujus auribus erat blandiendum, & magis optere illum laudat, & non auctorem fuisse dandi, nam id erat levius, sed ipsum etiam dedisse dicit. *Idem.*

³⁵ Sunt] Logo, sunt, utique, qui legem ferit, populum jubent, distendere. Sigon.
³⁶ Alia] His peractis, cum id solum superest, ut populus sententiam ferat, jubet unumquemque is, qui fert legem, distendere. Quod verbum non hoc significat, quod in communi consuetudine est, de eo loco ubi lex feratur, sed in suam quisque tribum distendat, in qua est suffragium laturus. Populus enim confusus, ut semper allus, ita & in concione. *Idem.*

bus ad legem accipiendam, quam ad collegam reddendum privatum intro vocare: quæ vir fortis, hujus collega, Aulus Gabinius ³⁷ in re optima fecit omnia; neque, cum salutem populo Romano, atque omnibus gentibus finem diurnæ captivitatis, turpitudinis, & servitutis afferret, passus est, plus unius collegæ sui, quam universæ civitatis, vocem valere & voluntatem.

At enim de corrigenda lege retulerunt ³⁸.

Idem, nisi hæc ipsa lex, quam C. Cornelius tulit, obstiteret, decrevissem id, quod palam jam isti defensores judiciorum pugnaverunt, senatui non placere id iudicium de Syllæ bonis ³⁹ fieri. Quam ego causam longe aliter prætor in concione defendi, cum id dicerem, quod iidem iudices postea statuerunt, iudicium æquiore tempore fieri oportere.

STATIM.

Antea ⁴⁰ vero quam multarum rerum judicia sublata sint, & quia scitis, prætereo, & ne quem in iudicio oratio meæ revocare videatur.

PAU.

³⁷ A. Gabinius] Manifestum est, de ea lege Ciceronem nunc dicere, quæ Cn. Pompeio bellum adversus piratas datum est. L. autem Trebellius Trib. pl. quem non nominat: quos perseverante intercedere, (nam senatus promiserat, morturum se ante, quam lex perferretur) intro vocare tribus Gabinius cepit, ut Trebellio magistratum abrogaret, sicut quondam Tib. Gracchus tribunus M. Othavio collegæ suo magistratum abrogavit. Et aliquando Trebellius ea re non perterritus aderat, peribatque in intercessione, quod omnia magis, quam perseveraturum esse Gabinium, arbitrabatur. Sed postquam x. & vii. tribus rogationem acceperunt, & una mens esset populi, qui supererat, ut iustum conficeret, remisit intercessionem Trebellius; atque ita legem Gabinius de piratis persequendis perdidit. *Idem.*

³⁸ Retulerunt] Distinus jam in principio, Cornelium primo legem promulgasse, ne quis per senatum lege solveretur: deinde tulisse, ut tum denique de ea re S. C. ferret, cum adessent in senatu non minus cc. Hæc est illa, quam appellat, correctio. *Idem.*

³⁹ De Syllæ bonis] Quia defuerat superioribus temporibus in ærario pecunia publica, multa & sæpe ejus rei remedia erant

quædam. In quibus hoc quoque, ut pecunie publicæ, quæ residua apud quemque essent, exigentur. Id autem maxime pertinebat ad Cornelium Faustum dictatoris filium, quia Syllæ per multos annos, quibus exercitibus præfuerat, & rempublicam tenuerat, sumptus pecunias ex vectigalibus, & ex ærario populi Romani: eaque res sæpe erat agitata, sæpe omnia, partim propter Syllæ partium potentiam, partim quod iniquum videbatur, post tot annos, quam quis pecuniam acceperat, ejus reddere rationem. *A. fona.*

⁴⁰ Antea] Bello Italico, quod fuit adolescentibus illis, qui tum in republica vigeabant, cum illis varia lege inique damnarentur, quasi id bellum illis auctoribus constitutum esset, crebrisque defestationes Italico-rum nunciarentur, tunc ob ejus resistitiam occisionem senatus decrevit, ne iusticia, dum tumultus Italicus esset, exercerentur. Quod decretum eorum in concipiendis populi sæpe agiturum erat. Supererat autem ex iis, qui illa iudicia metuerant, vigentes multi, maxime C. Curio, Curionis adolescentis pater, ejus, qui bello civili Cæsaris fuit partium. *Idem.*

Non Cn. Dolabella ⁴¹ C. Volcatium, honestissimum virum, communi & quotidiano jure privasset.

Non denique homo illorum & vita, & prudentia longe dissimilis, sed tamen nimis in gratificando jure liber, L. Sifenna ⁴², bonorum Cn. Cornelii possessionem ex edicto suo P. Scipioni, adolefcenti summa nobilitate, eximia virtute prædito, dedisset.

Quare cum ambitum populus Romanus videret, & cum a Tribunis plebis doceretur, nisi poena accessisset in divisores, extingui nullo modo posse, legem hanc Cornelii flagitabat; illam, quæ ex senatus-consulto ferebatur, repudiabat.

ET EADEM DERE PAULO POST.

Ut spectaculum illud duorum ⁴³ designatorum consulum calamitate, re, & tempore salubre ac necessarium, genere & exemplo miserum ac funestum, videremus.

Quid ego nunc tibi argumentis respondeam, posse fieri, ut alius aliquis Cornelius sit, qui habeat Philerotem? * res vulgare nomen esse Philerotis ⁴⁴, Cornelios vero ita multos, ut jam etiam collegium ⁴⁵ constitutum sit.

At enim extremi ac difficillimi temporis vocem illam, C. Corneli, consulem mittere coegisti, qui rempublicam salvam esse vellent, ut ad legem ⁴⁶ accipiendam adessent.

Plebem ex Manliana offensione victam & domitam esse dic;

⁴¹ Cn. Dolabella] Duo fuerunt eo tempore Dolabellæ, quorum alterum C. Casar accusavit, alterum M. Scavrus. *Idem.*

⁴² Sifenna] Hoc solum hic annotandum est, hunc esse L. Sifennam, qui res Romanas scripsit. *Idem.*

⁴³ Duorum] P. Syllam & Autronium significat: quorum alterum L. Cottæ, alterum L. Tonguatus, qui, cum hæc Cicero dicebat, consules erant, ambitus damnarant, & in eorum locum creati erant. *Ascon.*

⁴⁴ Res vulgare nomen Philerotis] Vox res, habet sine dubio mendam, Quid, si pro ea, Roma, reponas? Audax fortasse emendatio fit, sed tamen ab oratoris sententia non aliena. Tentabat alius per vulgare. Sigon. Forte pro res vulgare nomen, legendum servi

vulgare nomen. Græc.

⁴⁵ Collegium] Frequenter tum etiam coetus factiosorum hominum sine publica auctoritate malo publico fiebant: propter quod postea collegia S. C. & pluribus legibus sunt sublata, præter pauca atque certa, quæ utilitas civitatis desiderasset, ut fabriorum, li-
thorumque. Ascon.

⁴⁶ Ad legem] C. Piso, qui consul eodem anno fuit, quo Cornelius Trib. pl. erat, cum legem de ambitu ex S. C. graviores, quam fuerat antea, ferret, & propter multitudinem divisorum, qui per vim adverbantur, & foro ejectus esset; edixerat id, quod Cicero significat, & majore manu stipata ad legem perferendam descendat. *Ascon.*

cit; ante vestros annos propter illius tribuni plebis temeritatem posse adduci, ut omnino ne illius potestate abalienemur. * Qui restituerunt eam potestatem, alterum ⁴⁷ nihil unum posse contra multos, alterum longe esse.

Tanta igitur in illis virtus fuit, ut anno xvi post reges exactos, propter nimiam dominationem potentium, secederent, leges sacratas ipsi sibi restituerent ⁴⁸, duos tribunos crearent, montem illum trans Anienem, qui hodie mons facer nominatur, in quo armati confederant, æternæ memoriæ causa consecrarent. Itaque auspicio postero anno decem tribuni plebis comitiis curiatis creati sunt.

Tum interposita fide per tres legatos ⁴⁹, amplissimos viros, Romam armati reverterunt: in Aventino confederunt: inde armati in Capitolium venerunt: decem tribunos plebis per pontificem, quod magistratus nullus erat, creaverunt.

Etiam hæc cæciora prætereo: ponam principium justissimæ libertatis, Cassiam ⁵⁰; qua lege suffragiorum vis potestatis

Tom. VI.

G g g g que

⁴⁷ Alterum] Manifestum puro esse vobis, M. Crassum, & Cn. Pompejum significat: e quibus Crassus iudex tum sedebat in Cornelium; Pompejus in Asia bellum Mithridaticum gerebat. *Idem.*

⁴⁸ Restituerunt] Indocor magis libratorum hoc loco esse mendam, quam ut Ciceronem parum proprio verbo usum esse credam. Illo enim tempore, de quo loquitur, quod fuit post xvi. annos quam reges exacti sunt, plebs sibi leges sacratas non restituit (nunquam enim Tribunos pleb. habuerat) sed tum primum eas constituit. Numerum quidem annorum post reges exactos, quam id solum est, diligenter posuit, qui fuit A. Verginio Tricostio. L. Veturio Cicurino Coss. Cæcariam quidam non duos Trib. pleb. ut Cicero dicit, sed quinque tradunt creatos tum esse, singulos ex singulis classibus. Sunt tamen, qui eundem illum duorum numerum, quem Cicero, ponant: inter quos Tuditanus, & Pomponius Atticus, Liviusque nollet. Idem hic & Tuditanus adjiciunt, tres præterea ab illis duobus collegas creatos esse. Nomina duorum, qui primi creati sunt, hæc traduntur, L. Sicius L. F. Velutus, L. Junius C. F. Paterculius. Reliqua pars hujus loci, quæ pertinet ad secundam constitutionem tribunoꝝ, & decenviroꝝ si-

nium imperium, & breviter, & aperte ab ipso dicitur. Nomina sola non adjicit, quis ille ex decenviris fuerit, qui contra libertatem vindicasse dederit, & quis ille pater, contra cuius filiam id decrevit: scilicet, quod notissimum est, decenvirum illum Anpinum Claudium fuisse, patrem autem virginis L. Virginium. Unum hoc tantummodo explicandum, quo loco primum de secunda seccionone plebis, deinde de concordia facta, sic dicit. *Athenius.*

⁴⁹ Tres legatos] Legati tres, quorum nomina non ponit, si fuerant, Sp. Tarpejus, C. Julius, P. Sulpicius, omnes consules: pontifex maximus fuit M. Papius. *Idem.*

⁵⁰ Cassiam] Que sit ista lex Cassia, qua suffragiorum potestas convulsa, manifestum est. Nam ipse quoque paulo ante dixit legem Cassiam tulisse, ut populus per tabellam suffragium ferret. Altera Cassia lex, quæ populi iudicia firmavit, quæ sit, posset queri. Est autem hæc. L. Cassius L. F. Longinus Trib. pleb. * C. Mario, C. Flacco Coss. plur-

* C. Mario, Flacco Coss.] Reponendum videtur, L. Cassio, pro C. Flacco. Horum enim Consulatus significatur, cum proxime inferat, Q. Cæcilius biennio ante latam legem Consulatum tulisse. *Masur.*

que convaluit: alteram Cassiam; quæ populi judicia firmavit.
Dicit de nobilibus.

Qui non modo cum Sylla, verum etiam, illo mortuo, semper hoc per se summis opibus retinendum putaverunt: inimicissimi C. Cottæ⁵¹ fuerunt, quod is consul paulum tribunis plebis non potestatis, sed dignitatis addidit.

Quamdiu quidem hoc animo erga nos illa plebs erit, quo se ostendit, cum legem Aureliam⁵², cum Roſciam, non modo accepit, sed etiam efflagitavit.

Memoria teneo, cum primum senatores cum equitibus Romanis lege Plotiæ⁵³ iudicarent, hominem diis ac nobilitati perinvisum, Cn. Pompejum, causam lege Varia de majestate dixisse.

PRO C. CORNELIO. II.

AQUIL. & FORTUNATIANUS *lib. III. Rbet.*] Pugnem aperte contra nobilissimorum hominum voluntates, studia, consilia, cogitationesque eorum aperiam?

CICERO, *Orator. cap. 67.*] O callidos homines, o rem excogitatum, o ingenia metuenda! Testes dare volumus. Quem, quæso, nostrum sefellit, ita vos esse facturos?

CIC. *Orat. cap. 70. & QUINT. lib. IX. cap. 4.*] Nam neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos & Lælios multi venaliarii, mercatoresque superarunt, neque vestis, aut cælaturæ aurum & argentum, quo nostros veteres Marcel-

res leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, in quibus hanc etiam, ut quem populus damnasset, cuive imperium abrogasset, in senatu nec esset. Tulerat autem eam maxime propter similitudines cum Q. Cæcilio, qui ante biennium consul fuerat: & cui populus, quia male adversus Cimbricos rem gesserat, imperium abrogavit. *Idem.*

⁵¹ C. Cottæ] Hic Cottæ, ut puto, legem tulit, ut Tribunis pleb. liceret postea alios magistratus capere: quod lege Syllæ iis erat ademptum. *Idem.*

⁵² Aureliam] Aurelia lege communicata iudicia inter senatores, & equitum ordinem, & tribunos ætatis. Roscia est, quam

L. Roscius Otho biennio ante Cos. firmavit, ut in theatro equitibus Romanis xrv. ordines spectandi gratia darentur. *Ascon.*

⁵³ Plotiæ] M. Plautius Silvanus Trib. pleb. Cn. Pompejo Strabone, L. Porcio Catone Cos. secundo anno belli Italici, cum equester ordo in iudiciis dominaretur, legem tulit, adiuvantibus nobilibus, que lex vim eam habuit, quam Cicero significat: nam ex ea lege tribus singulæ (*) ex eo numero quinos suffragio creabant, qui eo anno iudicarent. Ex eo factum est, ut senatores quoque in eo numero essent, ut quidam etiam ex ipsa plebe. *Ascon.*

(*) Ex eo] Patricius, ex suo numero.

Ios, Maximosque multi eunuchi e Syria Ægyptoque vicerunt. Neque vero movent me ornamenta ista villarum, quibus L. Paulum & Mummium, qui rebus his urbem, Italiamque omnem refererunt, ab aliquo video perfacile Deliaci, aut Syro potuisse superari.

PRISC. *lib. XVIII.*] Quis tam abundans copiis.

FRONTO.] Da enim mihi potestatem eos, qui tum affuerunt Cornelio, nominandi.

IDEM.] Facite, ut facitis, qui ad causam adestis.

IDEM.] Quid enim mihi certamen est cum accusatore, aut contentio?

IDEM.] Qui commodis populi Romani lingua duntaxat ac voluntate consuluit.

IDEM.] Expelleret a dispensantibus.

IDEM.] Sed ad urbem dierum tres fuerunt complurium.

IDEM.] Quam diligentes libertatis vos oporteat esse.

IDEM.] Si vos hujus fortunas paucorum odio adjudicaveritis.

RELIQUA EX ASCONIO.

Num in eo, qui sint hi testes, hætitatis? Ego vobis edam duos⁵⁴. Reliqui sunt de consularibus, inimici tribunitiæ potestatis. Pauci præterea assentatores eorum atque asseclæ subsquantur.

Sed si familiariter ex Q. Catulo, sapientissimo viro, atque humanissimo, velim quærere, utrius tandem tibi tribunatus minus probari potest, C. Cornelii, an, non dicam P. Sulpicii, non L. Saturnii, non C. Gracchi, non Tiberii: neminem quem isti seditiosum existimant, nominabo: sed avunculi tui, Q. Catule, clarissimi, patriæque amantissimi viri, quid mihi tandem responsurum putatis?

POST XX. VERS. A PRÆCEDENTI.

Quid? avunculus tuus, clarissimus vir, clarissimo patre, avo, majoribus, credo, silentio, favente nobilitate, nullo

G g g g 2 in-

⁵⁴ Duos] M. Lucillum, & M. Lepidum significat. Quinque enim consulares, ut jam diximus, in Cornelium testimonium dixerunt: Q. Catulus, Q. Hortensius, Q. Metellus Pius

pont. max. quos hac secunda oratione tractat: & duo qui non dixerunt, quos nunc significat, Lucillus & Lepidus. *Idem.*

intercessore comparato, populo Romano dedit, & potentissimorum hominum collegiis eripuit⁵⁵, cooprandorum sacerdotum potestatem.

SEQUITUR.

Quid? idem Domitius M. Silanum⁵⁶, consularem hominem, quemadmodum tribunus plebis vexavit?

Hæc est controversia ejusmodi, ut mihi tribunus plebis Cn. Domitius, Catulo M. Terpolius⁵⁷ contemptissimum nomen ejectionem ex iis, qui tribuni plebis fuerunt.

IN TOGA CANDIDA,
CONTRA C. ANTONIUM, & L. CATILINAM⁵⁸,
COMPETITORES.

OMNIA EX ASCONIO.

Dico, Patres conscripti, nocte cujusdam hominis nobilis, &

⁵⁵ *Eripuit*] Hoc egere enarratione, quia hoc loco nomen non ponit quis fecerit, et denique videri potest, qui oblitus sit, minus ante xx. versus hæc de eo ipso Ciceronem dixisse: *Sed si familiariter ex Q. Catulo &c. Idem.*

⁵⁶ *Silanum*] M. Silanus quinquennio ante consul fuerat, quam Domitius Trib. pleb. atque ipse quoque adversus Cimbricos rem male gesserat. Quam ob causam Domitius eum apud populum accusabat: criminabatur bellum cum Cimbris iniuste populi gessisse, neque principium fuisse calamitatum, quas eo bello populus accepisset: ac de eo tabellam quoque dedit: sed plenissime Silanus absolutus est: nam due solæ tribus eum, Sergia & Quirina, damnaverunt. *Ascon.*

⁵⁷ *Terpolius*] Post infrastram tribunatiam potestatem a Sylla, ante restitutum a Cn. Pompejo, apparuit. Fuit autem is Tribunus pleb. ante xii. annos, D. Bruto, & M. Lepido Coss. Ca. Domitius Tribunus fuerat ante iis, de XL. annos, C. Marzio ii. C. Fimbria Coss. Magnæ numero sententiarum Cornelius absolutus est. *Idem.* Apud Asconium videtur

legendum, *Man. Lepido*, non *M. Lepido*, ex fragmentis Capitolinis. Reliqua sententia vix sine scriptorum librorum auctoritate firmari potest. Neque intelligitur, quid aut Cicerone velit, aut Asconius. *Sigon.*

⁵⁸ ARGUMENTUM. Hæc Oratio dicta est L. Casare, C. Figulo Coss. post annum quam pro Cornelio dixerat. Sex competitores in consulatus petitione Cicerone habuit, duos patricios, P. Sulpicium Galbam, & L. Sergium Catilinam: quatuor plebeios, ex quibus duo nobiles, C. Antonium, M. Antonium oratoris filium, L. Cassium Longinum: duos, qui tantum non primi ex familiis suis magistratum adepti erant, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. Solus Cicerone competitoribus æquatus erat loco natus, atque in petitione patrem amisit. Ceteri ejus competitoribus modeste se gessere, vixisse sunt Q. Cornificius & P. Galba sobrii ac sancti viri: Sacerdos nulla improbitate notus, Casim, qui inters ac stolidus tum magis quam improbus videretur, sed post paucos menses in conjugatione Catilinae esse apparuit, ac crudentissimarum sententiarum fuisse auctorem, itaque

& valde in hoc largitionis questu noti & cogniti, domum⁵⁹ Catilinam & Antonium cum sequestribus suis convenisse.

Quem enim, aut amicum habere potest is⁶⁰, qui tot civis trucidavit; aut clientem, qui in sua civitate cum peragrino negavit se iudicio æquo⁶¹ certare posse?

Nec se jam tum respexit, cum gravissimis vestris decretis absens⁶² notatus est.

In iudiciis⁶³ quanta vis esset, didicit, cum est absolutus: si aut illud iudicium, aut illa absolutio nominanda est.

Te

itaque hi questu pro re jacebant. Catilina autem & Antonius, quinquam omnibus maxime infamis eorum vita esset, tamen multum poterant. Colerant enim ambo, ut Cicerone consulatu deicerent, adiutoribus usi firmis, M. Crasso, & C. Casare. Itaque hæc oratio contra solum Catilinam & Antonium est. Causa orationis hujusmodi in senatu habende Ciceroni fuit, quod, cum in dies licentis ambitus accesserit propter precipiam Catilinae & Antonii aulicam, censuerat senatus, ut lex ambitus aucta etiam cum pena ferretur. Et quoque rei Q. Mutius Orestinus Trib. pleb. intercesserat. Cum Cicerone, graviter senatu intercessionem ferente, Antonium invehens est ante dies comitiorum paucos. *Asconius.*

Ad hujus orationis intelligentiam plurimum liber citam Quinti fratris, de petitione consulari, valebit, in quo eadem fere de L. Catilina, & C. Antonio competitoribus repletur. De indice hujus orationis scriptum est apud historum lib. IX. *Toga candida, eademque vestis, in qua candidi, id est, magistratum petentes ambiebant, addita creta, quo candidiore, ingenuisque esset. Cicerone orationem, quam habuit contra competitores, in toga candida inscripsit.* *Sigonius.*

⁵⁹ *Domum*] Aut C. Casaris, aut M. Crassi domum significat. Etenim acerrimi ac potentissimi fuerunt Ciceronis refractores, cum petiti consularum, quod ejus in dis civilium crescere dignitatem animadvertabant. Et hoc ipse Cicerone in expositione suorum consiliorum significat. Ejus quoque conjugationis, quæ, Cotta & Torquato Coss. ante annum quam hæc diceretur, facta est a Catilina & Piso, arguit M. Crassum auctorem fuisse. *Ascon.*

⁶⁰ *Is*] Catilinam, cum in Syllanis par-

tibus fuisset, crudeliter fecisse, nominatim etiam postea Cicerone dicit; quos occidit, Q. Ceciliam, M. Volumentium, L. Tautonium: M. etiam Marci Gratidianum, fumum popularis hominis, qui ob id bis prator fuit, caput abscessim per urbem sua manu Catilina tolerat: quod crimen sepius in tota oratione objicit. Fuerat vero hic Gratidianus arcta necessitudine Ciceroni conjunctus. Clientem autem negat habere posse C. Antonium. Nam is multos in Achaja spoliaverat, nudus de exercitu Syllano equum turmas. Deinde Græci, quos spoliaverat, educerent Antonium in jus ad M. Lucullum prætorum, Græcis etiam tuar adolescentulis, de quo paulo ante mentionem fecimus. Et cum Lucullus id, quod Græci postulabant, decrevisset, appellavit tribunos Antonius, juravitque se ideo reculare, quod æquo jure uti non posset. Hunc Antonium Gellius & Lenucius censores sexennio, quo hæc dicerentur, senatu moverant, causaque subscripserunt, quod focos diriperent, quod propter æris alieni magnitudinem prædita manciparet, bonaque sua in potestate non haberet. *Idem.*

⁶¹ *Judicium æquum*, vide Orat. pro Cluentio, sub init.

⁶² *Absens*] Catilina ex prætura Africanam provinciam obtinuit. Quam cum graviter vexasset, legati Afræ in senatu jam tum absente illo questi sunt; multæque graves sententiae in senatu de eo dictæ sunt. *Idem.*

⁶³ *In iudiciis*] Ante annum quam hæc diceretur, Catilina cum redisset ex Africa, Torquato & Cotta Coss. accusatus est repetundarum a P. Clodio adolescente, qui postea inimicus Ciceroni fuit. Defensus est Catilina, ut Penultima tradit, a M. Cicerone. Quod

Te tamen, Q. Muci, tam male de republica existimare, moleste fero, qui hesterno die me esse dignum consulatu negabas. Quid? populus Romanus minus diligenter scit sibi constituere defensorem, quam tu tibi? qui, cum te furti L. Calenus argueret, me potissimum fortunarum tuarum patronum esse voluisti. Et cujus tu consilium in tua turpissima causa delegisti, hunc honestissimarum rerum defensorem populus Romanus, auctore te, repudiare potest? Nisi forte hoc dicturus es, quo tempore a L. Caleno furti delatus sis, te eo tempore in me tibi parum auxilii esse vidisse.

Populum vero, cum inspestante populo collum⁶⁴ secuit hominis maxime popularis, quanti faceret, ostendit.

Me, qua amentia inductus est, ut contemneret, constituere non possum. Utrum aequo animo laturum putavit? an in suo familiarissimo⁶⁵ non viderat, me ne aliorum quidem injurias mediocriter posse ferre?

Alter⁶⁶ pecore omni vendito, & saltibus prope additis, pa-

Quod ego ut adducitem, hac ipsa Ciceronis oratio facit, maxime quod is nullam mentionem rei habet, cum potuerit invidiam facere competitori tam turpiter adversus se coeunte: praefertim cum alterum competitorum suum Antonium in eadem hac oratione sua admoerat, suo beneficio eum ex ultimo loco praetura candidatum ad certum pervenisse. *Nescit, ut praetorem primum esse factum, te concessione competitorum, & collatione centuriarum, & mea maxime beneficio, e posterum in certum locum esse subiectum?* Qui igitur Antonio suffragationem suam imputandam putat, is, si defendisset Catilinam, caput eius procectum a se non ei imputaret? Quod ita esse manifestum est ex eo, quod statim dicit. Q. enim Mutius Trib. pl. intercedebat, ne lex ambitus ferretur: quod facere pro Catilina videbatur. Hunc Mutium in hac oratione appellans Cicero sic ait: *Te tamen, Q. Muci, tam male de repub. &c. Verum, ut egerit Mutii causam Cicero, sic ait Catilinam egisse eum videri vult Feustellius, eum, cum, quamvis male existimet de causa Mutii, tamen ei exprobrat patrocinium suum, non idem in Catilina faciat, si modo pro eo dixit? & eum ipsum illud iudicium saepius in infamiam vocat? quod pat-*

cius videretur fuisse facturus, si in eo iudicio fuisset patronus. Atque ut alia omitram, hoc certe vix videtur dicturus fuisse, si illo patrono-Catilina repetundarum absolutus esset: *Stupris se omnibus, ac flagitiis contaminavit, caede nefaris contentor: arripuit fororis, leger, quaesiverit, iudicia violavit.* Et postea: *Quid ego, ut violaveris provocationem, &c. Verine ergo simile est, hac cum Catilinae objicere, si illo defendente absolutus est? Praeterea movet me, quod, cum sint commentarii Ciceronis suarum etiam defensionum, commentarium tamen huius defensionis aut principium nullum inveniam. Itaque putato non defendisse, sed tantum de defendendo cogitasse: quod per hac ipsa negari non potest. Hoc autem iudicio absolutus est Catilina, infamia iudicium. Ut & Clodius infamis fuerit, quippe qui praevocatus est. Nam & reiectio iudicium ad arbitrium rei videbatur esse facta. *Asc.**

⁶⁴ *Callum* J. Diximus & paulo ante, Marrii (Gracidiani) caput Catilinam per urbem tulisse. *Idem.*

⁶⁵ *Familiarissimo* J. Manifestum est C. Verrem significari. *Idem.*

⁶⁶ *Alter* J. C. Antonium significat. *Idem.*

pastores retinet, ex quibus ait, se, cum velit, subito fugitivorum bellum excitaturum.

Alter induxit eum⁶⁷, quem potuit, ut repente gladiatores populo non debitos polliceretur, quos ipse consularis candidatus perspexit, & legit, & emit: praesente populo Romano factum est.

Quamobrem augere etiam mercedes si vultis, Q. Mucium perverti legem impedire, ut coepit⁶⁸ senten. cof.⁶⁹ Sed ego ea lege⁶⁹ contentus sum, qua duos consules designatos uno tempore damnari vidimus.

Atque ut istum⁷⁰ omittam, in exercitu Syllano praedonem, in introitu gladiatorem, in victoria quadrigarium.

Te vero, Catilina, consulatum sperare, aut cogitare, non prodigium, atque portentum est? A quibus enim petis? a principibus civitatis? qui tibi, cum L. Volcatius⁷¹ consul in consilio fuisset, ne petendi quidem potestatem esse voluerunt?

A senatoribus? qui te⁷² auctoritate sua, spoliatum ornament-

⁶⁷ *Eum* J. Q. Gallium, quem postea reum ambitus defendit, significare videtur. Hic enim cum esset praetura candidatus, quod in aedilitate, quam ante annum gesserat, bestias non haberat, dedit gladiatorum, sub titulo, patri se id dare. *Idem.*

⁶⁸ *Ut coepit senten. Cof.* J. Satis constat Q. Mucium Orestinum legi, quae ferebatur de ambitu, intercessisse, idque graviter senatum tulisse. Videtur ergo senatores hortari ut S. C. praevarent Mucium legem impediendam. Quare hic locus ita videtur legendus, *Q. Mucium praevocavit legem impedire, ut coepit, sententiam, Sigonius. Recentior Aconii editio: Q. Mucium consensum legem impedire, ut coepit Senator, Consul, prohibere. Sed &c. Alias non Mucium, sed Mutium.*

⁶⁹ *Legi* J. Legem Calpurnianam significat, quam C. Calpurnius Piso ante triennium de ambitu tulerat. Quod autem dicit damnatos esse designatos consules, P. Syllam, & P. Autronium, de quibus jam diximus, vult intelligi. Cognomen autem Q. Mutio tribuimus, quem nominat, fuit Orestinus. *Idem.*

⁷⁰ *Istum* J. De Antonio dicit manifestum est. Sed dicit eum in exercitu Syllae praedonem,

propter equitum turmas, quibus Achajam ab eo vexatum esse significavimus. In introitu gladiatorem, pertinet ad invidiam proscriptiois, quae tum facta est. In victoria quadrigarium, quod, cum Sylla post victoriam circenses faceret, ita ut honesti homines quadrigas agitant, fuit inter eos C. Antonius. *Idem.*

⁷¹ *Volcatius* J. Paulo ante diximus, Catilinam, cum de provincia Africa decederet, petiturus consulatum, & legati Afri quesi de eo in senatu fuissent, graves multas sententias de eo dictas esse. Itaque cum profectus deinde esset Catilina petere se consulatum, L. Volcatius Tullus consul consilium publicum libavit, an rationem Catilinae (a) habere deberet, si preter consulatum, Nam quaerebatur repetundarum. Catilina ob eam causam desistit a petitione. *Idem.*

(a) Forte, *haberi debeat.*
⁷² *Qui te* J. Diximus modo de hoc. Nam iudicium quoque secutum repetundarum, a quo ipse per infamiam liberatus est Catilina, sed ita, ut eum senatorum urna damnaret, equitum & tribunorum abolveret. *Idem.*

mentis omnibus, vincum pene Africanis oratoribus ⁷¹ tradiderunt?

Ab equestri ⁷⁴ ordine? quem trucidasti.

A plebe? cui spectaculum ⁷⁵ ejusmodi tua crudelitas præbuit, ut nemo sine luctu aspicere, sine gemitu recordari posset.

Quod caput, etiam tum plenum animæ, & spiritus, ad Syllam, usque ab Janiculo ad ædem Apollinis, manibus ipse suis detulit.

Quid? tu potes in defensione tua dicere, quod illi ⁷⁶ ne dixerunt? quæ tibi dicere non licebit. *Et paulo post*: Denique illi negare potuerunt, & negaverunt; tu tibi ne inficiandi quidem impudentiæ locum reliquisti. Quare præclara dicentur judicia tulisse, si qui inficiantem Lucium ⁷⁷ condemnarunt, Catilinam absolverint confidentem.

Is ergo negat ignarum esse, cum etiam illi, imperitos se homines esse, & si quem etiam interfecissent, imperatori ac dictatori paruisse dicerent. Ac negare quoque posse: Catilinam ⁷⁸ vero inficiari non posse.

Hanc

⁷¹ Africanis oratoribus] Legatis ex Africa, qui de te rursus depredationibus & exilationibus graviter sunt questi: quorum oratio ita senatui persuasit, ut cum te equitum, & tribunicum decuræ absolvent, illi prioris condemnarent. Patrie.

⁷⁴ Ab equestri] Equester ordo pro Cinnanis partibus contra Syllam steterat, multasque pecunias abulerant: ex quo saculari erant appellati: multique ob eam rei invidiam post Syllanam victoriam erant interfecti. *Africanus*.

⁷⁵ Spectaculum] Ejusdem illius Marii Gracidiani quod caput gellat, obijcit. Quo loco dicit Catilinam caput M. Marii gellasse, quod caput etiam tum plenum animæ & spiritus, ad Syllam usque, ab Janiculo ad ædem Apollinis, manibus ipse suis detulit, omnia sunt manifesta. Ne tamen eretis, quod his temporibus ædes Apollinis in Palatio sit nobilissima: admonendi estis, non hanc a Cicerone significari, ut puto, quam post mortem etiam Ciceronis multis annis Imp. Cæsar, quem nunc divum Augustum dicimus, post A. Gracianam victoriam fecerit: sed illam demon-

strari, quæ est extra portam Carmentalem, inter forum Olitorium & circum Flaminium. Ea enim sola tum demum Romæ Apollinis ædes. *Africanus*.

⁷⁶ Quod illi] Leperem: Quod illi? Quid si illi ea in sua defensione dixerunt, quæ tibi scilicet. *Patrie*.

⁷⁷ Lucium] Hic quem nominat, L. Lucius, notus centurio Syllanus, divesque e victoria factus, (nam amplius H.S. centies possederat) damnatus erat non multo ante, quam Cicero dixit. Obijcit sunt ei tres cædes proscriptorum circa eosdem dies. L. quoque Bellicus damnatus est: quem Cicero ait avunculum esse Catilinæ. Hic autem Lucium adstellam, consulatum contra voluntatem Syllæ ad turbantem statum civitatis petentem occidit, jussa Syllæ tunc dictatoris. *Idem*.

⁷⁸ Catilinam] Hujus autem criminis periculum, quod obijcit Cicero, paucos post mensis Catilina subiit. Post effecta enim comitia consularia, & Catilinæ repulsum, fecit eum reum inter facinosos L. Lucullus paratus eruditusque, qui postea consulatum quoque petiit. *Idem*.

Hanc tu habes dignitatem, qua fretus me contemnis, ac despicis? an eam, quam reliqua vita es consecutus: cum ita vixisti, ut non esset locus tam sanctus, quo non adventus tuus, etiam cum culpa nulla subesset, crimen ⁷⁹ afferret.

Cum deprehendere in adulteriis, cum deprehendebas adu-teros ipse, cum ex eodem stupro tibi & uxorem ⁸⁰, & filiam invenisti.

Stupris se omnibus, ac flagitiis contaminavit; cæde nefaria cruentavit; diripuit socios; leges, quæstiones, judicia violavit.

Quid ego, ut violaveris ⁸¹ provinciam, prædicem? cuncto populo Romano clamante, ac resistente. Nam, ut te illic gesseris, non audeo dicere, quoniam absolutus ⁸² es. Mentitos esse equites Romanos, falsas fuisse tabellas honestissimæ civitatis existimo, mentitum Q. Metellum Pium, mentitam Africanam. Vidisse puto nescio quid illos judices, qui te innocentem judicaverunt. O miser! qui non sentias, illo iudicio te non absolutum, verum ad aliquod severius iudicium, ac majus supplicium reservatum.

Prætereo illum nefarium conatum tuum, & pene acerbum, & luctuosum populo Romano diem, cum, Cn. Pisonem socio, neque alio nemine, cædem optimatum ⁸³ facere voluisti.

Tom. VI.

H h h h

An

⁷⁹ Crimen] Fabia virgo Vestalis causam in seclis dixerat, cum ei Catilina obijceretur: eratque absoluta hæc Fabia, quia soror erat Terentii Ciceronis. Ideo sic dixit, *Etiam si culpa nulla subesset*. Ita & suis pepercit, & nihil levius inimico summi opprobrii turpitudinem obijcit. *Idem*.

⁸⁰ Uxorem] Dicitur, Catilinam adulterium commisisse cum ea, quæ ei postea socius fuit: & ex eo stupro duxisse uxorem, cum filia ejus esset. Hæc Lucejus quoque Catilinæ obijcit in orationibus, quas in eum scripsit. Nomina harum mulierum nondum inveni. *Idem*.

⁸¹ Violaveris] Cum sequatur, *ut te illic gesseris*, non audeo dicere, iudicio pro violaveris, leperem: *vi occupaveris*, *involaveris*, vel aliquid tandem huic simile. Cui demum lætioni responderet, *pop. Rom. clamante*, &c.

⁸² Absolutus] Dicitur est jam sæpius, Catilinam ex prætura Africanam obtinisse, & accusante eum repetendum P. Clodio absolutum esse. *Africanus*.

⁸³ Optimatum] Quos nominat, intelligitis. Fuit enim opinio, Catilinam, & Cn. Pisonem adolescentem perditum, conjurasse ad eadem senatus faciendam ante annum quam hæc dicta sunt, Cotta & Tergato Coss. eamque eadem ideo non esse factam, quod prius, quam parati essent, conjuratis signum dedisset Catilina. Piso autem, cum hæc dicerentur, perierat in Hispania, missus a senatu per honorem legationis, ut avus suus ablegaretur. Hic dum injurias provincialibus facit, occisus erat, ut quidam crede- bant, a Cn. Pompeji clientibus, Pompejo non invito. *Idem*.

An oblitus es, te ex me, cum præturam peteremus, petisse, ut tibi primum locum concederem? quod cum sapius ageres, & impudentius a me contenderes, meministi me tibi respondere, impudenter te facere, qui id a me peteres, quod avunculus nunquam impetrasset? Nescis me prætorem primum esse factum, te concessione competitorum, & collatione centuriarum, & meo maxime beneficio, e postremo in tertium locum esse subleatum?

Dicit de malis civibus.

Qui posteaquam illo, ut conati erant, Hispaniensi⁸⁶ pugniunculo nervos incidere civium Romanorum non potuerunt, duas uno tempore conantur in remp. ficas distringere.

Hunc vos scitote Licinium gladiatorem jam immisisse cupidum Catilinæ, iudices, Quintumque Curium⁸⁷, hominem quæstorium.

PRO Q. GALLIO⁸⁸.

AQUIL. & QUINT. *lib. VIII, cap. 3.*] Ut clamor, ut con-

86 An oblitus] Diximus jam supra, Sylla fidiis quos hic propter victoriam fecerit, quodrigas C. Antonium & alios quosdam nobiles homines aguisse. Præterea Antonius redemptias habebat ab ærario redigales quadruplas, quam redemptioem senatori habere licet per legem. Fuit autem notissimus in circo quadrigarum agitator Soccus. *Idem.*

87 Quis avunculus sui impetrasset] Antonius Augustinus Episcopus Allifanus, vir singulari scientia, & divino prope ingenio præditus, pro *scoutular*, exponit, a *te Bucular*. Qua lectione nihil cogitari potest melius. Est autem Bucular nomen agitatoris, cujus meminit in commentario Alconius. *Sigonius.*

88 Hispaniensi] Hispaniensem pugniunculum Cn. Pisonem appellat: quem in Hispania occitium esse dixi. *Dicitur hinc, Catilinam & Antonium appellari, manifestum est. Idem.*

89 Curium] Curius hic notissimus fuit auctor, damnatusque poëta est. In hunc est hendecasyllabus Calvi elegans: Et talis Curius puerulus. *Idem.*

Hinc orationi Ciceronis & Catilina & Antonius contumeliose responderunt quod solum

poterant, investi in novitatem eius. Feruntur quoque orationes nomine illorum editæ, non ab ipsis scriptæ, sed ab Ciceronis obreclatoribus, quas nescio an fatius sit ignorare. Cæterum Cicero consul omnium consensus factus est. Antonius pauculis concursu Catilinam superavit, cum ei propter patris nomen paulo speciosior manus suffragata esset, quam Catilina. *Idem.*

88 Q. Gallio] Gallium de ambitu postulat scribit Alconius in commentario orationis in Toga, a Cicerone vero fuisse defensum, in Verianarum. Ambitus autem objectus est, quod, cum præturam peteret, quia in adilitate, quam ante annum gesserat, bestias non habuerat, dedit gladiatorium sub titulo, patri se id dare. Hujus autem defensionis præclara fit mentio in libro de petitione consulatus a Q. Fratre, his verbis: *Nam hoc biennio quatuor sedulitates civium ad ambitionem gratiosissimorum tibi obligasti. M. Fundanius, C. Gallus, C. Cornelius, L. Corvinius: & horum in casu ad te deferentis, quidnam eorum sedules receperint, & confirmaverint. Ita.* Orationis quidem D. Hieronymus meminit in libro

conyicium mulierum, ut symphonia cantus. Videbar⁸⁹ mihi videre alios intrantes, alios autem exeuntes, partim ex vino vacillantes, partim hesternâ potatione occitantes. Verfabatur inter hos Gallius, unguentis oblitus, redimitus coronis. Humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis, & spinis cooperta piscium.

B. HIER. *Vir. Cleric.*] Loquor enim quæ sum ipse nuper expertus. Unus quidam poeta nominatus, homo perliteratus, cujus sunt illa colloquia poetarum ac philosophorum, cum facit Euripidem & Menandrum inter se, & in alio loco Socratem atque Epicurum differentes, quorum ætates non annis, sed seculis scimus esse disjunctas, quantos is plausus & clamores movet? Multos enim condiscipulos habet in theatro, qui simul literas non didicerunt.

QUINT. *lib. II, cap. ult.*] An ista, si vera essent, si a te dicerentur?

CIC. *Brut. cap. 80.*] Tu istuc⁹⁰, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? præsertim cum ista eloquentia alienorum hominum pericula defendere acerrime soleas; tum negligeres? Ubi dolor? ubi ardor animi? qui etiam ex infantium ingeniosis elicere voces & querelas solet. Nulla perturbatio animi, nulla corporis, frons non percussa, non femur pedis (quod minimum est) nulla suppositio. Itaque tantum absuit, ut inflammaret nostros animos; somnum isto loco vix tenebamus.

NON. *Logi.*] Ego certo scio, omnes logos⁹¹, qui ludis dicti sunt, animadvertisse.

CARIS.] Poematorum.

H h h h z

DE

libro de vita Ciceronum: *Nihil tam facile, inquit, quam vitium plebeculam, & indolentem conditionem lingua volubilitate decipere: qua quisquid non intelligit, plus miratur. M. Tullius, in quem illud plebeculæ elogium est: Demofthenes tibi præcipuit, ne esses primus orator; tu illi, ne solus: in oratione pro Q. Gallio, quid de favore vulgi, & de imperitiae concionatores loquatur, attende, ne his fraudibus ludaris, Sigonius.*

89 Videbar] Hic locus aptissimus est ad eam virtutem oratoriam indicandam, quæ dicitur *scoutular*: cujus rei causa a Quin-

tiliano, & ab Aquila commemoratur. *Idem.* *90 Te istuc*] Valerius Maximus, lib. IV, cap. IX, M. Ciceronem, inquit, quantum in pronunciatione, & apud motu corporis moventi sit, oratione, quam pro Gallio tenuit, significavit, M. Calidio, &c. Gallium, quem Cicero defendebat, Calidius accusabat.

91 Logos] Ciceroni apud Nonium, & Terent. Phorum. *II, 2.* & *Logi*, dicta sunt ridicula, nugatoria, inepta, & contemnenda, verba sine re. Sic Plautus, *Seich. 1. 3. 98.* *Logos ridiculos vando.*

DE L. OTHONE ⁹².

FRONTO.] Hic si se istius viae dedisset.

DE PROSCRIPTORUM LIBERIS ⁹³.

QUINT. *lib. xi. cap. 1.*] Quid enim crudelius, quam homines honestis parentibus ac majoribus natos a republica submoveri? Sed ira legibus Syllae continetur status civitatis, ut, his solutis, stare ipsa non possit.

CONTRA CONCIONEM Q. METELLI ⁹⁴.

FORTUN.] Sic enim, ut opinor, insequar fugientem, quoniam congrredi non licet cum resistente.

PRISC.

⁹² Hic est L. Roscius Otho, qui in tribunatu, quadriennio ante Ciceronis consulatum, legem tulit, qui equitibus xiv. primis theatri gradus constituit, reliquos superiores plebi. Qua de causa in theatrum veniens, consule Cicerone, a plebe conviciis & clamore exceptus est. Hunc autem ut plebi reconciliaret, Cicerone hanc orationem habuit. Unde dicit Plinius, *lib. xiv. cap. 31.* de Cicerone: *Roscius theatralis auctor legit Trivium ignoverunt, instataque se discrimine sedis, aequo autem tulerunt.* Cicero in epistolis ad Atticum hanc orationem de Othone appellavit, *lib. xi. epist. 1. Sigonius.*

⁹³ L. Sylla dictator non solum inimicos suos proscipit, sed eorum etiam filios in perpetuum petendorum honorum potestate, lege lata, privavit. Unde illa sunt M. Lepidi consulis in L. Syllam, apud Sallustium: *Quin solus omnium post meorum hominum supplicia in post futuros composuit. Quae prius soluta, quam vita, perita esse. Contra hos istius Cicerone consilium cum, ut ad honores admittentur, contenderent, egit, in oratione, quam inscripsit de proscriptorum liberis. Cujus orationis vim indicavit Plinius *lib. vii.* cum dicit: *Te orante proscriptorum liberis honores petere puduit.* His tamen postea Caesar dictator omnia concessit. *Sigonius.**

⁹⁴ Q. Metellus Nepos tribunus pl. cum

in M. Cicerone apud populum, Silano, & Murenae Coss. esset investus, cum, ut sibi oratione responderet, compulset, quam orationem cum post scripsisset, *Contra concionem Q. Metelli* vocavit. De hac contentione cum Cicerone Negotio fratrem ita scripsit: *Ad III. Non. Jan. cum agere coepisset, verito quocumque verbo me appellaret, mihi minator. Huius ego reverentiam se virtute, atque animo non resistissem, qui esset, qui me in consulatu, non casu potius existimaret, quam consilio sortem fuisse? De oratione autem ipsa sic scribit *lib. I. ad Atticum: Is illam orationem Metellianam addidi quaedam. Liber tibi mittere.* Et *lib. III. Quae esse spero ita videns tribuno pl. & inimico Cels. deliquisti? Percussisti autem me etiam de oratione prolata. Cui volneri, ut scribis, medere, si poter. Scripsisti equidem aliam et inanis, quod ille prior comminatum putarem. Quo modo evidenter, nescio. Sed quia nunquam accidit, ut eorum, verbo suo convicerem, & qui mihi scripta videtur negligens, quam caetero, puto posse probari, non esse meam. Hinc factum est, ut Gellius *lib. XVIII. cap. 7.* ita scripserit: *Concio significat orationem, qua ad populum habetur, sicut M. Tullius in oratione qua inscripsit est, Contra concionem Q.***

PRISC. *lib. ix.*] Permulta, atque recreata est.

PRISC. *lib. xviii.*] Nisi eorum exitio, non requieturam.

GELL. *lib. xviii. cap. 7.*] Adscendi in concionem: concursus est populi factus.

QUINT. *lib. ix. cap. 3.*] Qui judicabantur, eos vocari, custodiri, ad senatum adduci iussi, in senatu sunt positi.

DE CONSULATU SUO ⁹⁵.

NONIUS, *Census.*] Quorum luxuries fortunata censa peperit.

IN CLODIUM & CURIONEM ⁹⁶.

NON.] Tu vero festivus, tu elegans, tu solus urbanus, quem

Metelli, *Ascendi*, inquit, *in concione: concursus populi factus est.* Post: *Concionem esse dictam pro verbis, & oratione decem titulus Tullianus libri, qui a M. Cicerone inscripsit est, contra concionem Q. Metelli.* Meminerunt autem huius orationis D. Augustinus, & Fortunatianus in Rhetoricis suis; ita: *Urbanus principis in hunc opinionis controversis, sed frivolis & ostentivis paulo. & confidentibus, & plenis dignitatis, sine iustantia doctorum. ut nec parat insidiam: ut est illud apud Tullium contra concionem Metelli: Sic enim, ut opinor, insequar fugientem, quoniam congrredi non licet cum resistente.* Quod nunquam profecto tam significat dicere in exordio statim usus fuisse, nisi & ipsius auctor esset, hanc persona. *Et res, de qua locutus esset, non improbo.* Meminit etiam huius Priscianus. *Idem.*

⁹⁵ Hanc e Nonii Marcelli Collesianensis deceptam laetiam in Orationum fragmenta induxit Andreas Patricius, a cuius iudicio nolui ego discedere; uti neque ab exemplo Gruteri, & Gravii. Vix tamen probabilis mihi est, ullam esse de consulatu suo a Cicerone dictam orationem. Affirmat enim, *Fam. V. 2. & in Pisone. 3.* se magistratu abintemem, concionis habenda potestate per Metelli Tribuni plebis injuriam, privatum fuisse: permittumque tantummodo, ut juraret. Plutarchus quidem, in *Crasso*, comme-

morat orationem Ciceronis de *Consulatu* hanc dubie, *suo.* At quis nescit, quam multa Plutarchus de Romanis rebus narraverit fide Graeca? In rebus autem Ciceronis quam sic merito suspectus, qui scire plenus volens, dicent e Sebastiano Corradi Quastura. Ubi ergo fuit segmentum istud? Quid, si a Nonio defectum credamus ex oratione illa contra concionem Q. Metelli? Quid, si e tribus, quos heroicis verbis de *consulatu suo* Cicero scripserat, libris? Atque ut Ariolus paulum semel, & discessit membra poeta colligam: Nonium suspicor, ubi Cicero scripserat *felicitas*, scripsisse fortunata, & vocem loco movisse. Ita heroicus erit versus:

Quorum luxuries peperit felicitas censa.

Qui verus in aliquo fuerit librorum trium de *Consulatu*. Neque enim Nonius, quando hunc locum asserit, dicit ex oratione aliqua esse deproptum. Quod vocem mutavit, nihil preter solitum fecit: plene ejusmodi alucinacionum in ejuslibro sunt omnia. Quod *felicitas* mutavit in *fortunata*, nihil mirum: ipse enim in *Commentario de varia significatione sermorum*, hoc annotatum habet: *Felix dicitur fortunatus.* Poenit ergo alterum vocabulum alteri substitimere, quoniam utrumvis aequo ostendit, quod hic volebat Nonius, cur genus Cicero in voce *census* mutaverit. *Oliverus.*

⁹⁶ Orationis in *Clodium & Curionem* non

quem decet muliebris ornatus, quem incessus psaltriæ, qui lavare vultum, mollire vocem potes.

NON. *Longus. Speculum.*] Sed, credo, postquam tibi speculum allatum est, longe te a pulchris⁸⁷ abesse sensisti.

NON.] Ac vide, an facile tu fieri poteris, cum is factus non sit, cui tu concessisti⁸⁸.

NON. *Calantica.*] Tunc cum vincerentur pedes fasciis, cum calanticam capiti accommodares, cum strophio accurate præcingerere.

QUINT. *lib. viii. cap. 6.*] Integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita antea facta servavit.

QUINT. *lib. ix. cap. 2.*] Quibus iste, qui omnia sacrificia⁸⁹ nosset, facile a se deos placari posse arbitrabatur.

QUINT.] Quo ex iudicio, velut ex incendio, nudus effugit.

CICERO *ad Attic. I. 16.*] Erras, Clodii: non te iudices urbi, sed carceri reservarunt: neque te retinere in civitate, sed exilio privare voluerunt. Quamobrem, Patres conscripti, erigite animos, retinete vestram dignitatem: manet illa in republica bonorum consensus: dolor accessit bonis viris: virtus non est imminuta: nihil est damni factum novi: quod erat, inventum est. In unius hominis perditio iudicio plures similes reperti sunt.

DE

mediocri memoria extat, cum de ea insignis illud suum Quintilianus reliquerit iudicium: *Edicium in Clodium, & Ciceronem librum cõsperationem continere illum quidem, sed tamen in senatu sententia loco esse habitum.* Ex fragmentis autem eius collectis factis apparet, Ciceronem in eo vehementissime luxuriam ac muliebrem molliem Clodii esse insectatum, cum ei psaltriæ, strophium, calanticam objicit, cum sacra ab eo contumprata arguat, cum antea factam eius vitam, ut solet, reprehendat. *Significans.*

⁸⁷ Pulchris] In Clodii formam iocatur, & in cognomen familia Pulchrorum. *Idem.*
⁸⁸ Ac vide, an facile tu fieri poteris, cum tu factus non sit, cui tu concessisti] Loquitur credo de Clodio præture candidato, qui annum suum reliquit, ut scriptum est in Miloniana. Significat autem, futurum fuisse, ut anno suo, quem præterierat, prætor non fieret, quis is, cui ille concesserat, factus non sit. *Idem.*
⁸⁹ Omnia sacrificia] Sacra Bonæ deæ a Clodio violata intelligit. *Idem.*

DE REGE PTOLEMÆO¹.

AQU. & FORTUN.] Difficilis ratio belli gerendi: at plena fidei, plena pietatis.

PRO P. VATINIO².

CIC. *Ep. lib. i.*] Facio quiddam, quod in Eunuch³ parafitus suadet militi:

*Ubi nominabit Phædrum, tu Pampbilam
Continuo. Si quando illa dicit, Phædrum
Comessarum intronitramus: tu, Pampbilam
Cantatum provocemus: Si laudabit hæc
Illius formam, tu bujus contra. Denique
Par pro pari referro, quod eam mordeat.*

Sic peto a vobis, Iudices, ut quoniam quidam nobiles homines, & de me optime meriti, nimis amant inimicum meum, meque inspectante, sæpe cum in senatu modo severe sedu-

¹ Orationis de rege Ptolemæo mentionem apud Aquilam, & Fortunatianum Latinos rhetores solum invenio. Fortunatianus autem eandem etiam de rege Alexandrino vocavit, cum dixit: *Communis partitio, ut Cicero de rege Alexandrino.* Item: *Hypophora copiose ponitur, s. disceptans aliquid ostendatur, ut Cicero de rege Alexandrino.* Eam vero de restituendo Ptolemæo Aulæ fuisse crediderim, cum eam reductionem P. Lentulo Cilicis proconsule sua sententia decerneret: ut ipse scribit in epistolis. *Signo.* Hæc fuit habita Cn. Cornelio Lentulo, L. Marcio Philippo Coss. ut patet ex epistola I. ad Familiares. Scribit enim de hac re ad P. Lentulum, tum Cilicis procos. Mentio autem orationis, & fragmenti, est etiam apud Capellam, ubi agit de figuris sententiarum. *Partitio.*

² Vatinius & accusatum fuisse, & defensionem a magnis viris reperio. Accusatum quidem a Licinio primo Calvo, nobili illa actione, de qua multi prælati auctores mementum, Tacitus, Catullus, Quintilianus, Aquila, cæteri, quos nos in epistolis ad hunc Calvum a Cicerone scriptas, in fragmentis epistolarum adnotavimus copiose. Deinde ve-

ro insectatum quoque a Cicerone ipso, oratione quidem, quæ hodieque extat. Defensum autem ab eodem, duobus, ut scribit Valerius lib. VI. cap. 11. iudiciis publicis, non modo sine ullo crimine levitatis, quod eidem antea inimicissimus existeret, sed etiam cum aliqua laude, cum spectolus multo injuriose beneficiis vincatur, quam mutui odii pertinacia pendetur. Est autem ejus defensionis causam in Casarem conferre videatur ipse Cicero, quem sibi defendendi Vatini auctorem fuisse scribit lib. I. epist. famil. ad Lentulum, tamen Quintilianus rei ipsi, & veritati tributum id ab eo fuisse significat, lib. II. cap. 1. cum ait: *Deceat rem ipsam probare in quolibetque persona.* Dixit Cicero pro Gabinius, & P. Vatini inimicissimus antea sibi humanitus, & in quæ orationes etiam scripserat. Equidem orationes pro Vatino Ciceronis, meminit Ascenius in suis expositionibus suis in orationem pro M. Scævo. Quo ex locis intelligitur habitam esse eam L. Domitio Ahenobarbo, & App. Claudio Pulchro Coss. id quod significat etiam lib. 11. ad Q. Fratrem, epist. ultima. *Partitio.*

³ In Eunuch³ J. Ad. 3. scena 1.

seducunt ⁴, modo familiariter atque hilare amplexantur: quoniamque illi habent suum Publium, detis mihi ipsi alium Publium, in quo possim eorum animos, mediocriter laceffitus, leviter repungere.

PRO M. ÆMILIO SCAURO ⁵.

FORTUN. *August. in Rhet.*] Maxime fuit optandum ⁶ M. Scaur-

⁴ *Severe seiscitur*] Tamquam si qua de re gravi cum eo colloqui, deliberare, consultare vellent. *Colloqui*.

⁵ Hanc quoque orationem eisdem Consulibus dixit, quibus pro Vatinius; L. Domitius Menobarbo, & Appio Claudio Pulchro Coss. Summus iudicii dies fuit a. d. xv. Nonas Septembris.

ARGUMENTUM. M. Scaurus M. Scauri filius, qui princeps senatus fuit, viricum habuit Syllam quo vidore, & munifico in sociis vidorie ita abstinens fuit, ut nihil neque donari sibi voluerit, neque ab hoste emerit. Edilitatem summa magnificentia gessit, adeo ut in eius impensas opes suas absumpserit, magnamque res alienum contraxerit. Ex Prætura provinciam Sardiniam obtinuit: in qua neque satis abstinenter se gessisse existimatus est, & valde arroganter. Quod genus morum in eo paternum videbatur, cum cætera industria nequaquam esset par. Oraverat tamen aliquando inter patronos causam, & postquam ex provincia redierat, dixerat pro C. Catone, itaque erat absolutus ad iiii. Nonas Quinte. Inde, cum ad Consulatus petitionem ad iiii. Kalend. Quinte. Romam redisset, querentibus de eo Sardinia, a P. Valerio Triario, adolescente parato ad dicendum, & notæ industria, filio ejus qui in Sardinia contra M. Lepidum arma tulerat, & post in Asia Pontoque Legatus L. Luculli fuerat, cum is bellum contra Mithridatem gereret, postulatus apud M. Catonem Prætozem repetundarum, ut in actis scriptum est, post die Nonas Quinte. post diem tertium, quam Cato erat absolutus. Subscripserunt Triario in Scaurum L. Marcius, L. filius, M. & Q. Pacuvii fratres, cognominis Claudii, qui ad inquisitionem in Sardiniam, itaque in Corsicam insulas dies tricenones acceperunt, neque profecti sunt ad inquirendum. Cujus rei hanc causam reddebant, quod

inter ea comitia consularia futura erant: timere ergo se, ne Scaurus ea pecunia, quam ab sociis abhulisset, emeret Consulatum, & sicut pater ejus fecisset, atque de eo iudicari posset, magistratum intraret; ac rursus ante alias provincias spoliaret, quam rationem prioris administrationis redderet. Scaurus summam fiduciam in paterni nominis dignitate, magnam in Cn. Pompeji Magni reponerat. Habebat enim filium liberorum Cn. Pompeji fratrem: nam Tertiam Scaevolam filiam, dimissam a Pompejo, in matrimonium duxerat. M. Catonem autem, qui id iudicium, ut diximus, exercebat, merebat admodum propter amicitiam; quæ erat illi cum Triario. Nam Flaminia Triarii mater, & ipse Triarius sororem Catonis Servilliam, quæ mater M. Brutii fuit, familiariter diligebat. Ea porro ad Catonem maternam obtinebat auctoritatem. Sed in eo iudicio etque Pompejus propensum adjutorium præbuit, (videbatur enim apud animum ejus non minus offensiois contraxisset, quod iudicium ejus in Mutiam, crimine impudicitie ab eo dimissam, levius fecisse existimaretur, cum tam ipse probasset, quam gratiæ acquirevere necessitudine iure, quod ex eadem uterque liberos haberet) neque Cato ab equitate ea, quæ & vitam ejus, & magistratum illum decerebat, quoquam deslexit. Post diem autem quartum, quam postulatus erat Scaurus, Faustus Sylla tum Quæstor, filius Syllæ Felicis, frater ex eadem matre Scauri, a servis ejus vulneratus profuit ex lecticis, & quibus est pro interempto esse competitoribus Scauri, & ambulare cum trecentis armatis, neque si necesse esset, vim vi repulsum. Desiderant Scaurum sex patroni, cum ad id tempus ratio quisquam pluribus quam quatuor uteretur: at post bella civilia ante legem Juliam ad duos tenos patronos est perventum: fuerunt autem hi sex P. Clodius Pulcher, M. Max.

Scauro, Judices, ut nullo suscepto cujusquam odio, sine offensione ac molestia...

FRONTO.] Nihil Sardos Appio gratius esse facturos, quam si de Scauri fama detraxerint.

PRISC. *lib. vi.*] Cum dare nollet Aris ⁷, clam ex Sardinia est fugere coactus.

PRISC. *lib. vi.*] Aris uxorem pellicatus dolore concitatum.

PRISC. *lib. vii.*] Arinis uxorem.

ISID. *lib. xix. cap. 3.*] Quem purpura regalis non commovit, eum Sardorum mastruca tentavit?

SEVERIAN.] Et quoniam congesta est accusatio, magis acervo quodam criminum, quam distinctione aliqua generum, & varietate.

IDEM.] Bostarem igitur quendam dixit Norensem, fugientem e Sardinia Scauri adventum.

IDEM.] Prius illum sepultum, quam huic cenam esse sublatam.

PORPH. *Sat. ii. lib. ii.*] Libertus patronum non occidit, sed duobus digitulis gulam oblitit.

FRONTO.] Copiis inops, gente fallax.

MARCELL.] Vos quoque de familia nobili cum auctoritate orbis terrarum sentire debetis.

QUINT.] Ego porro, qui Albanas habeo columnas, clientis eas apportavi.

QUINT. *lib. v. cap. 13.*] Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas. Incurristi amens in columnas, in alienos insanus insanisti. Depressam, cæcam, jacentem domum pluris, quam te, quam fortunam tuas, aestimasti.

Tom. VI.

I i i i

SERV.

Marcellus, M. Calpidius, M. Cicero, M. Messala Niger, Q. Hortensius; ipse quoque Scaurus dixit pro se, ac magnopere iudices morit & squalore, & lacrymis, & Edilitatis effusa memoria, ac favore populari, ac præcipue patenz auctoritatis recollectione.

⁶ *Maxime fuit optandum*] Principium hoc est orationis, quemadmodum D. Augustinus, & Fortunatianus in sua uterque Rhetorica

tradunt, ubi agunt de ratione exordiendi in genere cause *amphibole*. Sigonius.

⁷ *Cum dare nollet Aris*,] Loquitur de Arinis uxore, quam a Scauro coruptam fuisse objiciebant ejus inimici. Sensus est: Cum Aris nollet uxorem Scauro dare, coactus est clam ex Sardinia fugere. Est enim verisimile, post cædes adulterii objecta cum purgasset, *idem*.

SERV. 1. *Georgic.*] Redimunt⁴ se ea parte corporis, propter quam maxime expetuntur.

IDEM. Ab ipsa stiva mecum homines loquebantur.

FRONTO.] Retineret id, quod præcipue semper studuit.

CARISIUS.] Universe.

FRONTO.] Adii causas oratorum.

IDEM.] De te recordor.

IDEM.] Hoc nomini audito, quod per omnes gentes pervagatum est.

IDEM.] In illa bona invadere nullo modo potuisset.

RELIQUA EX ASCONIO.

CIRCA VERS. A PRIMO XL.

Cum enumeraretur iudicia, quæ pater Scavrus expertus est.

Subiit etiam populi iudicium, inquirente Cn. Domitio⁵ tribuno plebis.

IBI DEM.

Reus est factus a Q. Servilio Capione⁶ lege Servilia, cum iudicia penes equestrem ordinem essent, & P. Rutilio damnato nemo tam innocens videretur, ut non timeret illa.

IBI DEM.

Ab eodem etiam lege Varia custos ille⁷ reipublicæ prodictionis est in crimen vocatus; vexatus a Q. Vario⁸ tribuno plebis est non multo ante.

IBI.

⁴ Redimunt] Nisi esset aperta Servii & Iulii lenientia, de *Castrobus* hic a Clitone sermoneis esse, dubitare fasce potuissimus; an non de elephantis hæc prolata fuissent; Nam & apud Plinium VIII. 3. qui de elephantibus loquitur, verbum est *redimendi*, idem illud, quo hic Cicero utitur. *Sigso.*

⁵ Cn. Domitio.] Cn. Domitius, qui consul fuit cum Cassio, cum esset Tribunus plebis Scavro quod cum in Augurum collegium non cooptaverat, diem ei dixit ad populum, & multam irrogavit, quod ejus opera sacra multa populi Romani deminuta esse diceret. Crimini dabit, sacra publica populi Romani deminuta, quo Lavini ferent, opera ejus minus re de casse ferri. Quo crimine absolutus est Scavrus quidem, sed ita, ut a tribus tribubus damnaretur,

aut, a xxviii. absolveretur, & in eis pauca punda inter damnationem & absolutionem interessent. *Asconius.*

⁶ A Q. Servilio Capione] Q. Servilius Capio Scavrum ob legationis Asiaticæ invidiam & adversus leges pecuniarum captarum, reum fecit reperiendum, lege, quam tulit Servilius Glaucia. Scavrus tanta fuit constantia, & animi magnitudine, ut Capionem contra reum derulerit, & breviori die inquisitionis accepta effecerit, ut ille prior causam diceret: M. quoque Drusium Tribunum plebis coheretatus sit, ut iudicia commutaret. *Idem.*

⁷ Ille] De quo in Bruto, cap. 20.

⁸ Vario] *Q. Vario*] Italico bello exorto, cum ob sociis negatam civitatem nobilitas invidia esset, Q. Varius Tribunus plebis legem

IBI DEM.

Non enim tantum admiratus sum ego illum⁹ virum, sicut omnes, sed etiam præcipue dilexi. Primus enim me, flagrant studio laudis, in spem impulit, posse virtutem sine præsidio fortunæ, quo contendisset, labore & constantia pervenire.

Si, mehercule, Judices, pro L. Tubulo¹⁰ dicerem, quem unum ex omni memoria sceleratissimum & audacissimum fuisse accepimus, tamen non timerem, venenum hospiti, aut convivæ, si diceretur, cœnanti ab illo datum, cui neque heres, neque iratus fuisset.

CIRCA TERTIAM PARTEM, A PRIMO.

Sic, inquam, se, Judices, res habet, neque hoc a me novum disputatur, sed quæsitum ab aliis est. Illa audivimus, hoc vero meminimus, ac pene vidimus, ejusdem stirpis & nominis P. Crassum¹¹, ne in manus incideret inimicorum, se ipsam interemisse.

STATIM.

Ac neque¹² illius Crassi factum superioris, iisdem honoribus

IIII 2

sem tulit, ut quæreretur de iis, quorum opera consiliove socii contra populum Romanum arma sumpsissent. Tum Q. Capio, vetus inimicus Scavri, sperans invenisse se occasionem opprimendi ejus, egit ut Q. Varius Tribunus plebis, belli concitati crimine adesse apud se Scavrum juberet anno LXXII.

Ille per viatorem accessit, cum iam ex morbo male solveretur, disfundentibus amicis, ne se in illa valetudine & ætate invidiæ populi obiceret, innixus nobilissimis juvenibus processit in forum: deinde accepto respondendi loco, dixit: Q. Varius Hispanus M. Scavrum, principem senatus, socios in arma ait coactasse: M. Scavrum, principem senatus, negare: testis nemini est: veri viri, Quirites, convenit credere? Quæ voce ita omnium commotavit animos, ut ab ipso etiam Tribuno dimitteretur. *Asconius.*

⁹ Illum] Dicit iterum de patre M. Scavro. Possit aliquis quærere, cur hoc dixerit Cicero, cum Scavrus patricius foret, & quæsemper pollular ut rursus infestatur, ut eandem dicimus, omnes hoc: *neque illud.* Quo autem casu acciderit, quæse ratione, ut hoc loco Cicero hoc verbo ita usus sit, præsertim cum adje-

ruerit domus ejus fortuna. Nam neque pater, neque avus, neque etiam proavus, ut puto, propter tenues opes, & nullam vitæ industriam, honores adepti sunt: itaque Scavro æque ac novo homini laborandum fuit. *Idem.*

¹⁰ Pro L. Tubulo] L. hic Tubulus prætorius fuit, ætate patrum Ciceronis. In propter multa flagitia, cum de exilio accessit esset, ne in carcere necaretur, venenum bibit. *Idem.*

¹¹ P. Crassum] Hic Crassus fuit pater Crassi ejus, qui annalis potentæ Cæci Pompei fuit. Perit autem in dominatione L. Cinne, cum ille & alios principes optatum, & collegam suum Cn. Octavianum occidit. *Idem.*

¹² De neque] Hæc verba, quibus Cicero nunc utitur, AC NEQUE, eam videntur habere naturam, ut semel positi non soltant, & quia NEQUE est conjunctio disjunctiva, & semper pollular ut rursus infestatur, ut eandem dicimus, omnes hoc: *neque illud.* Quo autem casu acciderit, quæse ratione, ut hoc loco Cicero hoc verbo ita usus sit, præsertim cum adje-

bus usus, qui fortissimus in bellis fuisset, M. Aquilius potuit imitari.

PAULO POST.

Quid vero? Alterum Crassum¹³ temporibus eisdem, num aut clarissimi viri Julii, aut summo ingenio præditus M. Antonius potuit imitari?

CIRCA MEDIUM.

Neque vero hæc ipsa quotidiana res Appium Claudium¹⁴, illa humanitate & sapientia præditum, per se ipsa movisset, nisi hunc Claudii fratris sui competitorum fore putasset: qui sive patricius¹⁵, sive plebeus esset, (nondum enim certum constitutum erat) cum illo sibi contentionem fore putabat.

POST DUAS PARTES ORATIONIS.

Dicit de Scavo, quem defendit.

Nam cum ex multis unus ei restaret Dolabella¹⁶, paternus inimicus, qui cum Q. Cæpione, propinquo suo, contra Scavrum, patrem suum, obsignaverat stateras, eas sibi inimicitias non susceptas, sed relatas, &c.

POST

adjecerit illam appositionem, & nomen intulerit postea alteram, neque perspicere potui, & attendendum esse valde puto. Movet enim merito viri auctoritate: neque ignoro aliquando hoc verbum, *neque*, vel semel poni, ut in eadem hac oratione ante ipse Cicero posuit: *Sic, inquit, se, Judicet, res habet, neque hoc a me novum disputator, sed quæsitum ab aliis est.* Sed hoc loco & sine præpositione illius verbi videmus esse positum, & tamen post secundum aliquid inferri. Nam cum dicit, *Neque hoc a me novum disputator, inferre, sed quæsitum ab aliis est.* Idem.

¹³ *Alterum Crassum*] Hic alter Crassus idem est de quo supra diximus: alterum autem cum appellat, quia ante mentionem fecit P. Crassi, qui fuit Pontifex Maximus, & bello Aridionici in Asia dedit operam ut occideretur, Julius autem cum dicit, duos Cæsaris fratres Cæjum & Lucium significat: ex quibus Lucius & Prætor & Consul fuit: Cæjus ædilitus quidem occisus est, sed tantum in civitate perit, ut causa belli civilium contentio ejus cum Sulpitio Tribuno fuerit. Nam & Sprobar, & id agebat Cæsar, ut omnia Prætura Consul fieret: cui cum primis temporibus jure Sulpitius resisteret, postea nimia contentione ad ferrum & ad ut-

na processit. Idem inter primos temporis sui creatores, & tragicus poeta bonus admodum habitus est: hujus sunt enim tragediæ, quæ inscribuntur Julii. Et hi Julii, & Antonius, ab satellitibus Marii sunt occisi, cum Crassus, ut supra diximus, eundem casum sua manu prevenisset. *Afin.*

¹⁴ *Ap. Claudium*] Significat Ap. Claudium Pulcherum, tum, cum loquebatur, consulem, P. Clodii fratrem, & tumque innotuit egisse, ut Scavrus accusaretur, ne cum Clodio fratre contenderet. *Sigovius.*

¹⁵ *Sive patricius*] Fuerunt enim duæ familie Claudii. Earum quæ Marcellorum appellata est, plebeja: quæ Pulcherum, patricia. Sed hoc loco urbane Cicero lausit in Claudium, cum quò in gratiam non redierat: nam quia in P. Clodii erat frater, qui ex patricia in plebejam familiam transferat per summam infamiam, se quoque dubitare adhuc dixit. *Afinius.*

¹⁶ *Dolabella*] Ne forte strictis, & eundem hunc Cn. Dolabellam putaris esse, in quem C. Cæsaris orationes legitis, scire vos oportet, duos eodem tempore fuisse, & eodem nomine, & nomine, & cognamine, Dolabellas. Horum igitur alterum Cæsar accusavit, nec damnavit: alterum M. Scavrus accusavit, & damnavit. *Idem.*

POST TRES PARTES.

Præsertim¹⁷ cum propinquitas & celebritas loci suspicionem desidiæ tollat, aut cupiditatis.

SEQUITUR.

Hæc cum tu effugere non potuisses, contendes tamen & postulabis, ut M. Æmilium cum sua dignitate omni, cum patris memoria, cum avi gloria¹⁸, fordidissima, levissima, vanissima genti, ac, prope dicam, pellitris testibus condonetur.

VERS. A NOVISSIMO CLX.

Undique mihi suppeditat, quod pro M. Scavo dicam, quocunque non modo mens, verum etiam oculi inciderint. Curia illa de gravissimo principatu patris fortissimoque testatur. L. ipse Metellus¹⁹, avus hujus, sanctissimos deos illo constituisse in templo videtur, in vestro conspectu, Judices, ut salutem a vobis nepotis sui deprecantur.

PRO

¹⁷ *Præsertim*] Quo loco defendit, quod tam magnificentem domum Scavrus haberet. Demonstrasse videtur meminisse, hanc domum in ea parte Palatii esse, quæ, cum ab Sacra via descenderis, & per proximum vicum, qui est ab sinistra parte, prodieris, postea qui est: possidet eam nunc Longus Caccina, qui Consul fuit cum Claudio. In hujus domo atrio fuerunt quatuor columnæ marmoreæ insigni magnitudine, quæ nunc esse in regia theatri Marcelli dicuntur. Usus erat is Ædilis, ut ipse quoque significat, in ornatu theatri, quod ad tempus perquam ampla magnitudine magnam fecerat. *Idem.*

¹⁸ *Cum avi gloria*] Avum nunc Scavri matrem significat L. Metellum Pontificem Max: quem postea quoque nominat: nam paternus avus, proavusque Scavri humiles atque obscuri fuerunt. *Idem.*

¹⁹ *L. ipse Metellus*] Cæsar & Pollucius templum Metelli, quem nominat, refecit. Laudaverunt Scavrum consules novem, L. Piso, L. Volcatius, Q. Metellus Nepos, M. Perpenna, L. Philippus, M. Cicero, Q. Hortensius, P. Servilius Mauricus pater, Cn. Pompejus Magnus. Horum magna pars per tabulas laudaverunt, quia aberant, inter quos Pompejus quoque: nam quod erat pro Consule, extra urbem morabatur. Unus præterea Dolabellam laudavit frater ejus Faustus Cornelius Sylla filius. Is in laudatione mul-

ta humiliter & cum lacrymis locutus, non minus audientes permovit, quam Scavrus ipse permoverat. Ad penam judicium, cum sententiæ ferrentur, bifariam fere diviserunt qui pro eo rogabant: ab uno latere Scavros ipse, & M. Glabrio Corvini filius, & P. Paulus, & P. Lentulus Lentuli Nigri Flamini filius, & L. Æmilius Bucca filius, & C. Memmius Fausta natus supplicaverunt: ex altera parte Sylla Faustus frater Scavri, & C. Apronius Lino, cui Fausta ante paucos menses nupsit dimissa a Memmio, & T. Peduceus, & C. Cato, & M. Olenas Curtianus, Senecianus tulerunt sonatoris duo & xx. equites tres & xx. tribuni aratri xxv. ex quibus damnaverunt senatores iv. equites 21, tribuni 21. Cato prætor, cum vellet de accusatoribus in consilium mittere, multique e populo manus in accusatores intenderent, cessit imperitæ multitudini, ac postero die in consilium de calumnia accusatorum misit. C. Triarius nullam gravem sententiam habuit. Subscriptores ejus: M. & Q. Pacuvii fratres denas, & L. Marius tres graves habebant. Cato Prætor judicium, quia estate agebatur, sine tunica exercuit, campidistri sub toga, cuius: in forum quoque sic descenderat, iustitiam, secundum quam & Romuli aratri statue in Capitolio, & in Rostris Camilli fuerunt, togas sine tunicis. *Afin.*

PRO A. GABINIO.

HIER. *Apol. advers. Rufinum.*] Ego cum omnes amicitias tuendas semper putavi summa religione & fide, tum eas maxime, quæ essent ex inimicitias revocata in gratiam: propterea quod integris amicitias officium prætermisum, imprudentiæ, vel (ut gravius interpretemur) negligentia excusatione defenditur: post reditum in gratiam si quid est commissum, id non neglectum, sed violatum putatur; nec imprudentia, sed perfidia assignari solet.

PRO P. QUINTIO.

ULPIAN.] Turpis occultatio sui.

PRO M. FONTEJO.

MARCEL. *lib. xv.*] Galli posthac diluvius potabunt, quod illi venenum esse arbitrabuntur.

QUINT. *lib. vi. cap. 4.*] Mater tua, dum vixit, ludum¹; postquam mortua est, magistratos habuit. **AQUI-**

¹ Quoniam de orationibus diximus, quas scriptas edidit, sequitur, ut de his etiam dicamus aliquid, quas in Commentariis reliquit. His enim communi defensionum, sine causam quas acturus esset, memoria commentarios scribere solitus fuit. Quas autem se maxime excolere videbat posse, eas, postquam egisset, diligentius scriptas edere; quas non probaret, in Commentariis relinquere consuevit. Quod idem de se ait Cato apud eum in libro de Senectute: *Causarum illustrium quascumque defendi, nunc quam maxime confecto orationes.* De quibus Commentariis sic video scripsisse Asconium in commentario orationis in toga candida: *Præterea mover me, quod, cum sint commentarii Ciceronis suorum etiam defensionum, commentarios tamen suos defensionis, aut principum nullum invenimus.* Quintil. IV. 1. *Cicero pro Scuro ambrosius res, est in Commentariis.* &c. Ut autem Scuri causa de ambitu extitit in Commentariis, sic etiam A. Gabinii. Prodi-

tum hoc est literis a D. Hieronymo in apologia adversus Rufinum his verbis: *Unde et Thullius in Commentariis causarum pro A. Gabiniis, Ego, inquit, cum omnes amicitias tuendas semper putavi, &c.* Fuerat autem Gabinio inimicissimus, quippe pro consule civitate fuerat pulsus. Post autem cum eo reversum in gratiam eundem iudicio defendente ipse testatur in orat. pro *Rabirio Postumo.* Eosdem vero etiam Commentarios a Diomede intelligi arbitror, cum ait: *Cicero causarum XIII. Re vendita, iterum empta.* Sigonius.

² *Ludum*] Hunc jocum Scipio ad Apuleji Apolog. n. 74. explicat vivam meretricem capturas fecisse, & discipulos habuisse, quasi ludo meretricio aperto: ea mortui creditores ejus bona ex ludo possedisse, & ceato magistro ea prescripsisse, & vendidisse. De magistris plura vide apud Cuiac. ad lib. IIX. de V. S. C. & Scip. Geni. in Orig. *Barbarus.*

AQUILA.] Frumenti maximus numerus e Gallia, pediatum amplissima copia e Gallia, equites numero plurimi e Gallia.

DE LEGE AGRARIA. Kal. Jan.

GELL. *lib. XIII. cap. 24.*] Prædam, manubias, sectio-nem, castra denique Cnei Pompeji, sedente imperatore, X-viri vendent.

GELL. *ibid.*] Ex præda, ex manubiis, ex auro coronario.

AQU.] Veniet igitur sub præcone tota Propontis, atque Hellepontus: addicetur communis ora Lyciorum, atque Gili-cum: Mysia, & Phrygia item conditioni legique parebunt.

CARIS.] Imberba juventute.

IN L. PISONEM.

QUINT. *lib. ix. cap. 4.* **DIOM.** *lib. II.*] Proh dii im-mortales! qui hic illuxit dies?

SERVIUS.] Quæ te belluam ex utero, non hominem fu-dit.

QUINT. *lib. VIII. cap. 3.*] Cum tibi tota cognatio in farraco¹ advehatur.

IDEM, *ibid.*] Caput opponis, cum eo coniscans².

DIOMED. *lib. I.*] proxime Pompejum sedebam.

RELIQUA EX ASCONIO.

CIRCA VERS. A PRIMO.

Quod minimum specimen in te ingenii. Ingenii autem? Immo ingenii hominis, ac liberi; qui colore ipso patriam aspernaris, oratione genus, moribus nomen³.

CIRCA VERS. A PRIMO LXXX.

Hoc non ad contemnendam Placentiam⁴ pertinet, unde se is

¹ *Sarraco*] Alias, *ferraco.* Genus vehicu-li; seu plaustrum. Vide Quint. VIII. 3.

² *Coniscans*] Dicitur proprie de aristibus, cum adversus cornibus & frontibus incurrit.

³ *Alius consilium.* Lucret. II. 329.

⁴ *Nomen*] Tamen hæc oratio sic inferi-

bitur, *In L. Pisonem*, tamen non puto vos ignorare, hunc Pisonem ex ea familia esse, quæ *Fruji* appellata sit: & ideo dicit asper-nari eum moribus nomen. *Asconius.*

⁵ *Placentiam*] Maxime me haurire con-silium, quid sit, quare Cicero Placentiam in-

is ortum gloriari solet: neque enim hoc mea natura fert; nec municipii, praesertim de me optime meriti, dignitas patitur. PAULO POST, *De awo Pisonis paterno*.

Hic cum ad Padum Placentiae forte confedisset, paucis post annis in eam civitatem (nam tum erat civitas) ascendit. Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi coepit est.

CIRCA VERS. A PRIMO.

Lautiorem pater tuus foveram, quam C. Piso in illo luctu: non ex filiam meam collocavi, quem ego, potestas cum omnium fuisset, unum potissimum delegissem.

Infuber quidam fuit, id est, mercator, & praeco. Is, cum Romam cum filia venisset, adolescentem nobilem Caesonium, hominis fortissimi filium, ausus est appellare. Filiam collocavit.

EX COMMENTARIIS. lib. XIII.

DIOMED.] Re vendita, iterum empta.

municipium esse dicat. Video enim in annalibus eorum, qui Punicum bellum secundum scripserunt, tradi Placentiam coloniam deducam pridie Kal. Januarii, primo anno ejus belli, P. Cornelio Scipione patre Africani, Tri. Sempronio Longo Coss. Neque illud dici potest, sic eam coloniam esse deducam, quemadmodum post plures aetates Cn. Pompejus Strabo, pater Cn. Pompeji Magni, transpadanas colonias deduxerat. Pompejus enim non novis colonis eas constituit, sed veteribus incolis manentibus jus dedit Latii, ut possent habere jus, quod ceterae Latinae coloniae, id est, ut petendi magistratus gratia civitatem Romanam adipiscerentur. Placentiam autem sex milia hominum novi coloni deduci sunt: in quibus equites deducendi fuit causa, ut opponeretur Gallis, qui eam partem Italiae tenebant. Deduxerunt triumviri P. Cornelius Africa, P. Papirius Maio, Cn. Pompejus, sive Cn. Cornelius Scipio: eamque coloniam xv. deducam esse invenimus. Deducta est autem Latina. Duo porro genera eorum coloniarum, quae a populo Romano deductae sunt, fuerunt. Erant enim aliae, quibus jus Italiae dabatur: aliae

item, quae Latinorum essent. De se autem optime meritis Placentiam ait, quod illi quoque honoratissima decreta erga Ciceronem fecerant, & certaverantque in ea re cum tota Italia, cum de re ditu ejus actum est. *Africanus*.

5 *Civitatem*] Hic quoque dicit civitatem fuisse. Ab eadem persuasione ponit Placentiam municipium fuisse. Avum autem Pisonis primo Gallum fuisse ideo ait, quod venisse eum in Italiam dicit trans Alpes, *Gallicanum*, quod in Italia confederit, *Semiplacentinum*, postquam auctus sit a Placentiis; quod multo post ea tempora fuit, quibus Placentia colonia deducta est. *Africanus*.

6 *Socerum*] Quis fuerit socer Pisonis patris, supra dixit his verbis, *Infuber quidam fuit*, Sec. Ciceronem aiant eum appellatum, patris Pisonis, contra quem haec oratio est, foveram. Rutillium Astillum Nulum Fencstella tradit. Cicero filiam post mortem Pisonis generi P. Lentulo collocavit, apud quem illa ex parvo deceffit. *Idem*.

7 Hi Commentarii quid sint, abunde declaravit Sigonius in *Fragm. Or. pro A. Gabino*; cum vide. *Patrius*.

VARIÆ

VARIÆ LECTIONES,

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTHII, LAMBINI, GRUTERI

Collectae: praeter illas, quae in hac Editione Textui subjunctae sunt, aut in Commentariis propositae.

Paginam indicat numerus prior: lineam posterior.

4. 19. Forti] L. fortes	12. ne] V. M. neve
5. 11. servitas] M. L. servit	veste] M. veste mutata
6. 23. gravissima] V. M. L. gravissimis	19. 5. non puer] G. delet non.
26. benevolentiam] L. benevolentiae	9. dixerat] V. M. dixerant, L. agebat
30. filiam C.] V. M. L. filiam L.	ult. fudere] L. fodera retraxissent
7. 2. ille] V. ille	20. 10. excisam] L. excisam
17. cum] L. cum summo studio	22. 8. non] V. M. non innotuit
8. 12. conservatus] L. conservata	9. ad] V. L. ob alias causas
9. 8. cogitationem] L. cognitionem	21. compositi] V. postii
12. reliquique] V. L. reliquae	29. inque eo] L. cique exercitui
23. dicam] L. dictu	31. ego] V. L. ergo
30. praeterea] V. praedari coepisset	23. 27. sicut] M. L. sivistent
10. 10. digna] L. dignam reip.	28. dissidens] L. dissidissent
11. praescriberet] V. M. L. praescribere	33. rebor] M. obrebor
18. Sed agam] V. M. G. sed ut agam	24. 22. eo] L. eo armato
19. huius] V. M. G. huic	24. quid] V. M. qui superessent
20. dissentiant] L. dissentferant	29. versabantur] V. L. versabantur
21. se] L. se offerent	31. concinebantur] L. caneabantur
infectantur] L. infectabuntur	26. 4. fidelissima] V. M. L. fidelissima
11. 7. et] V. M. omittunt	14. tunc] L. propter vim
10. legum] L. lege Curia	15. Misericordie] L. Misericordium
16. fororis] V. M. fororis	10. spem] L. spem reip. recuperandae
12. 7. percussus] V. L. compulsus	27. intelligi] V. intelligit
ult. ornanda] V. M. formanda	27. 7. ne] V. ne quis unquam incidat
13. 4. respobi.] L. annus ille	in ejus modo; L. ne civitas unquam incidat in ejusmodi
ult. hoc] V. L. omittunt.	22. vidisset] V. M. L. videtur
14. 22. subeunda] L. adenda	23. brevis] L. brevi dolore, amisse temporis, interjecto
27. volueret] V. redolerent	28. 13. et coram] L. & suam
32. vulnerari] L. vulnerare	19. gener, &] L. delet
15. 2. & suscipiam] V. M. omittunt.	25. recordamini] M. recordemini
14. eam] M. L. G. etiam	28. fuerunt] V. M. fuerunt, dicam?
30. ad] L. in	29. tacentibus] V. M. tacentibus? immo
ult. inguam] L. omittit.	20. 15. ea] L. eam
17. 17. ante edito] L. omittit.	K k k k
24. s] L. e	
34. longa] L. longe	
28. 4. ignoscit] V. M. L. ignoscitote	
Tom. VI.	

is ortum gloriari solet: neque enim hoc mea natura fert; nec municipii, praesertim de me optime meriti, dignitas patitur. PAULO POST, De avo Pisonis paterno.

Hic cum ad Padum Placentiae forte confedisset, paucis post annis in eam civitatem (nam tum erat civitas) ascendit. Prius enim Gallus, dein Gallicanus, extremo Semiplacentinus haberi coepit.

CIRCA VERS. A PRIMO.

Lautiorem pater tuus foveram, quam C. Piso in illo luctu: non ei filiam meam collocavi, quem ego, potestas cum omnium fuisset, unum potissimum delegissem.

Infuber quidam fuit, id est, mercator, & praeco. Is, cum Romam cum filia venisset, adolescentem nobilem Caesonium, hominis fortissimi filium, ausus est appellare. Filiam collocavit.

EX COMMENTARIIS. lib. XIII.

DIOMED.] Re vendita, iterum empta.

municipium esse dicat. Video enim in annalibus eorum, qui Punicum bellum secundum scripserunt, tradi Placentiam coloniam deducam pridie Kal. Januarii, primo anno ejus belli, P. Cornelio Scipione patre Africani, Tri. Sempronio Longo Coss. Neque illud dici potest, sic eam coloniam esse deducam, quemadmodum post plures aetates Cn. Pompejus Strabo, pater Cn. Pompeji Magni, transpadanas colonias deduxerat. Pompejus enim non novis colonis eas constituit, sed veteribus incolis manentibus jus dedit Latii, ut possent habere jus, quod ceterae Latinae coloniae, id est, ut petendi magistratus gratia civitatem Romanam adipiscerentur. Placentiam autem sex milia hominum novi coloni deduci sunt: in quibus equites deducendi fuit causa, ut opponeretur Gallis, qui eam partem Italiae tenebant. Deduxerunt triumviri P. Cornelius Africa, P. Papirius Mafo, Cn. Pompejus, sive Cn. Cornelius Scipio: eamque coloniam xv. deducam esse invenimus. Deducta est autem Latina. Duo porro genera earum coloniarum, quae a populo Romano deductae sunt, fuerunt. Erant enim aliae, quibus jus Italiae dabatur: aliae

item, quae Latinorum essent. De se autem optime meritis Placentiam ait, quod illi quoque honoratissima decreta erga Ciceronem fecerant, & certaverantque in ea re cum tota Italia, cum de re ditu ejus actum est. *Africanus.*

5. *Civitatem*] Hic quoque dicit civitatem fuisse. Ab eadem persuasione ponit Placentiam municipium fuisse. Avum autem Pisonis primo Gallum fuisse ideo ait, quod venisse eum in Italiam dicit trans Alpes, Gallicanum, quod in Italia confederit, *Semiplacentinum*, postquam auctus sit a Placentiis; quod multo post ea tempora fuit, quibus Placentia colonia deducta est. *Africanus.*

6. *Socrum*] Quis fuerit socius Pisonis patris, supra dixit his verbis. *Infuber quidam* fuit, Sec. Ciceronem sicut eum appellatum, patris Pisonis, contra quem haec oratio est, foveram. Rutillium Astillum Nulum Fencstella tradit. Cicero filiam post mortem Pisonis generi P. Lentulo collocavit, apud quem illa ex parvo deceffit. *Idem.*

7. Hi Commentarii quid sint, abunde declaravit Sigonius in *Fragm. Or. pro A. Gabino*; cum vide. *Patrius.*

VARIÆ

VARIÆ LECTIONES,

E primariis quatuor Editionibus

VICTORII, MANUTHII, LAMBINI, GRUTERI

Collectae: praeter illas, quae in hac Editione Textui subjunctae sunt, aut in Commentariis propositae.

Paginam indicat numerus prior: lineam posterior.

4. 19. <i>Forti</i>] L. fortes	12. <i>ne</i>] V. M. neve
5. 11. <i>servitas</i>] M. L. servit	<i>veste</i>] M. veste mutata
6. 23. <i>gravissima</i>] V. M. L. gravissimis	19. 5. <i>non puer</i>] G. delet non.
26. <i>benevolentiam</i>] L. benevolentiae	9. <i>dixerat</i>] V. M. dixerant, L. agebat
30. <i>filiam C.</i>] V. M. L. filiam L.	ult. <i>fadere</i>] L. fodera retraxissent
7. 2. <i>ille</i>] V. ille	20. 10. <i>excissam</i>] L. excissam
17. <i>cum</i>] L. cum summo studio	22. 8. <i>non</i>] V. M. non innotuit
8. 12. <i>conferuimus</i>] L. conferuimus	9. <i>ad</i>] V. L. ob alias causas
9. 8. <i>cogitationem</i>] L. cognitionem	21. <i>compositi</i>] V. postii
12. <i>reliquique</i>] V. L. reliquique	29. <i>inque eo</i>] L. cique exercitui
23. <i>dicam</i>] L. dictu.	31. <i>ego</i>] V. L. ergo
30. <i>praedara</i>] V. praedari coepisset	37. 27. <i>sihnt</i>] M. L. sihissent
10. 10. <i>digna</i>] L. dignam reip.	28. <i>diffidissent</i>] L. diffidissent
11. <i>praescriberet</i>] V. M. L. praescribere	33. <i>rebor</i>] M. obrebor
18. <i>Set agam</i>] V. M. G. sed ut agam	24. 21. <i>eo</i>] L. eo armato
19. <i>huius</i>] V. M. G. huic	24. <i>quid</i>] V. M. qui superessent
20. <i>diffentiant</i>] L. diffenserant	29. <i>verabantur</i>] V. L. verabantur
21. <i>se</i>] L. se offerent	31. <i>concehantur</i>] L. canehantur
<i>injehantur</i>] L. in festabantur	26. 4. <i>fidissima</i>] V. M. L. fidelissima
11. 7. <i>et</i>] V. M. omittunt	14. <i>non</i>] L. propter vim
10. <i>legum</i>] L. lege Curia	15. <i>Miserone</i>] L. Mistrone
16. <i>fororis</i>] V. M. fororis	10. <i>spem</i>] L. spem reip. recuperandae
12. 7. <i>percussus</i>] V. L. compulsum	27. <i>intelligi</i>] V. intelligi
ult. <i>ornanda</i>] V. M. formanda	27. 7. <i>ne</i>] V. ne quis unquam incidat
13. 4. <i>respon.</i>] L. annus ille	in ejus modo; L. ne civitas unquam incidat in ejusmodi
ult. <i>hoc</i>] V. L. omittunt.	22. <i>videbis</i>] V. M. L. videbis
14. 22. <i>subenda</i>] L. adenda	23. <i>brevi</i>] L. brevi dolore, <i>amisse</i> temporis, interjecto
27. <i>volueret</i>] V. redolerent	28. 13. <i>et coram</i>] L. & suam
32. <i>vulnerari</i>] L. vulnerare	19. <i>gener</i> , &] L. delet
15. 2. <i>& suscritam</i>] V. M. omittunt.	25. <i>recordemini</i>] M. recordemini
14. <i>eam</i>] M. L. G. etiam	28. <i>foerant</i>] V. M. fuerunt, <i>dicam</i> ?
30. <i>ad</i>] L. in	29. <i>tacuitibus</i>] V. M. tacuitibus? imo
ult. <i>inquam</i>] L. omittit.	mo
17. 17. <i>ant edidit</i>] L. omittit.	20. 15. <i>ea</i>] L. eam
24. 2.] L. e	K k k k
34. <i>longa</i>] L. longe	
28. 4. <i>ignoscit</i>] V. M. L. ignoscitote	
Tom. VI.	

18. *Byzantium*] L. Byzantii
 30. 11. *prædicatorumque*] V. L. diuturnum-
 que
 22. *videri*] L. *videri*. Tigranes igitur
 qui
 31. 5. *prodio*] V. M. L. perdidit
 21. *profici*] V. perficere, M. proficere
 32. 7. *videret*] G. *videtur*
 25. *in vrp. prov.*] L. in temp. perce-
 nite
 33. 5. *ui*] V. quo nos, ejusdem
 21. *factum*] V. factum
 21. *neve*] L. neve
 ult. *ant*] V. M. L. omittunt *ant*.
anferent] G. *stantia*
 34. 9. *aliquando*] V. M. L. aliquando
 25. *Nimro*] V. M. Mummio
 35. 8. *ca*] L. a
 37. 3. *calathis*] L. calathis Gaviis
Asilus] V. M. ac Lallio
 20. *permutatione*] V. M. permutatio-
 ne, L. commutatione
panulium] L. paulum
 ult. *scripserat*] L. scripserat
 38. 22. *ut sciat*] V. M. L. ut sciat
 20. *conclit*] L. in comitio
 32. *distictis*] V. M. distictis
 39. 5. *deprecandam*] implorandam, de-
 precandamque
 10. *effingi*] V. M. effundi
 20. *Quæ ex*] L. sine aliqua
 40. 7. *prætor*] V. M. tribunus pl.
 11. *lucem*] V. M. L. lucem in forum
 17. *foro mag.*] V. M. G. foro tum
 mag.
 20. *intercessorem*] V. M. intercessorem
 41. 16. *Cleidia*] L. Cleidiam
 23. &] L. & aliquam habere temp.
 37. *illi ipsi*] M. *delert illi*.
 42. 1. *mulioniam*] V. M. L. mulioniam
 43. 7. *mirabamini*] V. M. G. *morebamini*
 8. *stebatur*] M. L. *ferebatur*
 14. *missi*] V. M. L. *missi*
 24. *virtute*] M. L. *virtute pradium*
 44. 1. *præstantissim*] L. *præstantibus*.
 4. *valeret*] L. *valetet*, si
 25. *si ne*] L. *sicut oportebat qui o-*
ven
 16. *veller*] V. M. *veller resp. tum*
 45. 5. *iam*] M. L. *iam in*
 21. *Etiam*] V. M. *etiam eripi, reject*
ut; L. esse jam e rep. creditur,
quoniam
 23. *permisseret*] L. *permissere*
 26. 14. *traduxerunt*] M. L. *traduxerunt*

- res] M. L. res communem utilita-
 tem continent. V. res ad com-
 mune utilitatem continent
 24. *Hæc*] L. hoc
 47. 29. *inducibus*] L. *audacibus*
 48. 19. *quis*] G. *quisque*
 23. *negotii*] L. *negotii*
 49. 16. *animis*] L. *animis*
 21. *deposcerunt*] V. M. *deposcerunt*
 26. *aut*] V. M. L. *atque*
 50. 23. *infirmitas*] L. *infirmitas*
 51. 1. *olim*] V. *hodie*
 2. *ad*] L. *ac*
 18. *iam*] L. *autem*
 8. *atque*] V. M. a te *juvabatur*
 13. *Ecquæ*] L. *Ecquæ*
 18. *Plabicola*] G. *Poplicola*
 20. *me ultus*] V. M. *ne ultus cum il-*
lo reo inimicus est meus suavia-
tus
 28. *Polthumæ*] V. M. L. *Polthumæ*
 55. 17. *quantum*] L. *quantum ex*
 21. *gratum*] L. *gratum*
 56. 21. *iste*] G. *delet*.
 12. *conclit*] V. M. *conclit*
 18. a] V. *omittit a*.
 57. 5. *Virtutis*] G. *honestis virtutis*
 20. *ut*] L. *aut*
 24. *despiciant*] V. *despiciant*
 58. 1. *contentione*] M. *contentione*
 31. *Quid*] V. M. *Quam enim certo a-*
nimo qui Remp. adjuverit
stauerit] V. M. L. *omittunt*.
 59. 5. *afforis*] V. *afforis*
 26. *pro me*] L. *pro Telamone*
 32. *audiebatur*] L. *audiebatur*
 63. 8. *summa*] V. M. G. *summa*
cum
tem incredibili] V. M. L. *omit-*
tunt.
 18. *aliquid*] V. *aliquid*
 64. 2. *idemque*] L. *idem salutis ut sci-*
tis, V. M. idem ut scitis
 66. 3. *nonne*] V. M. L. *ne non*
 1. *aliquid*] L. *aliud*
 12. *admiror*] L. *demiror*
 13. *statui*] L. *statui*
 14. *Cecilian*] V. M. G. *Adilian*
 67. 5. *vestrum*] V. M. L. *vestrum*
 28. *injuria*] V. *invidia*
 68. 5. *audimus*] V. *audimus*
 15. *ordinis* &] V. M. L. *delent*.
 22. *postum*] V. *postum*
 69. 11. *oppugnantem*] L. *pugnantem*
 70. 2. *consecutus*] M. L. *consecutus*
 6. *vestra*] L. *nostra*
 14. *mei*

14. *mei*] V. *mei fratris*
 4. *postum*] V. M. *postum*
 16. &] V. M. L. & P. *Lentulus con-*
sul
 20. *temp.*] V. M. L. *Remp. potestis*
 74. 8. *hujus*] V. M. L. *hoc*
 13. *ab initio*] L. *est ab initio*
 17. *accidat*] V. M. *accidat*
 20. *provulsi*] L. *pravulsi*
 75. 26. *cum*] L. *quod*
 76. 22. *talit*] L. *talit*
 77. 3. *hæc*] L. *hoc*
 7. *Atque*] G. *at*
tenebrosissimum] V. *tenebrosissi-*
imum
 22. *negotii*] L. *negotii*
 8. *aniversi*] V. M. L. *omittunt*.
 26. *statuam*] V. *statuam*
 18. *te*] L. *tu... vendidisti*
 80. 18. *advocaret*] M. L. *convocaret*
 28. *putaret*] M. L. *putaret*
 82. 5. *qui*] V. M. L. *quo*
 10. *etiam*] V. M. &
 16. *conareris*] M. *coneris*
 20. *neque*] V. *omittit*.
 25. *ut dicere*] V. *dicere*
 83. 18. *congregasti*] L. *aggregasti*
 20. *putari*] V. *putari*
 28. *atque*] M. L. *ac*
 77. *agna*] L. a te *tua*
 9. *ans*] V. *cum*
 21. *iam*] M. *omittit*.
 85. 12. *conavit*] V. M. L. *conavit*
 26. 18. *putare*] L. *probare*
 23. *Junia*] V. M. *Julia*
 87. 10. *delegerit*] V. M. L. *deleverit*
 14. *in luce*] L. G. *delet in*.
 16. *seclorum*] V. M. *reum, poenam*
 20. *arbitraretur*] V. *arbitraretur*
 89. 23. *aspicit*] V. *respicit*
 29. *rafficanorum*] V. M. *omittunt*.
 33. *rogata*] M. *interrogata*
 ult. *verba*] M. G. *delet*.
 90. 18. *issuet*] V. M. G. *etiam*
 ult. *multis*] L. *notas*
 93. 2. *consuetudinis*] L. *consuetudinisque*
 94. *consuetudinisque*] L. *sceleratissime*
 20. *vere*] G. *ve*
 94. 9. *summam*] L. *summam, summam-*
que hodie haberi
 27. *nituntur*] M. L. *nitantur*
 95. 4. *stenio*] L. *enim*
 11. *admiratus*] L. *demiratus*
 20. *tantum*] L. *tantum*
 25. *aque etiam dignitati*] V. M. L. *o-*
mittunt.

32. *isti*] L. *delet*.
 97. 4. *impetis*] V. M. L. *initia*
 98. 10. *ut*] L. *cu*
 17. *quo*] L. *quo crimine non modo*
non
 22. *tantum*] L. *tantum*
 20. *neque*] V. M. L. *neque enim*
 99. 1. *cupidiatis*] V. M. *cupidus, G. cu-*
pidinis
 14. *ex Resp.*] L. *delet ex*.
 15. *esse*] V. *jam esse*
 19. *domos*] G. *domus*
 100. 23. *audient*] V. M. *audient*
 101. 14. *periculosissimas*] L. *periculosas*
 22. *esse*] V. M. L. *Actium*
 23. *de*] V. M. L. & *de*
 26. *Etiam*] L. G. *etiam*
 107. 3. *cupiscimus*] L. *cupiscimusmodi*
 19. *ad*] M. L. *omittunt ad*.
accideret] V. *acceleret; M. L. ac-*
cederet
 21. &] V. *ur*
 104. 5. *exprimere*] V. *exprimere*
 21. *mandam*] V. M. L. *omittunt*.
 106. 22. *vero*] V. M. *modo*
 ult. *Bajæ*] V. M. L. *Bajæ acti*
 107. 8. *his igitur*] V. M. L. *hisque tuis*
 9. *fratrem*] V. M. L. *fratrem tuum*
 14. *quid*] L. *quid a*
 17. *parasti*] V. M. L. G. *omittunt*.
 18. *Aut*] L. *aa*
 31. *ferenda*] L. *ferendi*
 109. 7. *obfiterentur*] M. *obfiterentur*
 22. *prospicere*] G. *prospicere*
 23. *ratio*] L. *via ac ratio*
 110. 2. *ui*] V. M. L. *interimat*
 10. *libidinens*] V. M. *deferbuissent*
 17. *libidinens*] L. *libidinens*
 ult. *inerat*] L. *in erat*
 111. 1. *ratio*] V. M. L. *oratio*
 2. *Atque*] L. *atque*
 12. *Obsecrate*] V. M. L. *omittendæ*
 13. *fermo*] V. M. *fermo etiam peneo-*
mannum
 15. *quo*] L. *quod*
 24. *tot*] L. *tot iam*
 32. *justum*] L. *justitiam*
 112. 14. *invidias*] L. *invidias tuas*
 113. 1. *insidiarum*] L. *insidiarum*
 10. *neque*] V. M. L. *neque scilicet*
 11. *temperantiam*] L. *temperantiam*
 15. *Balbus*] V. M. L. *Balbus facio-*
ris tantum
 114. 6. *laborans*] L. *elaborata*
 9. *patiamini*] V. M. L. *patiamini*
 K k k k 2 15. in]

15. *in*] L. in alieno homine, & de-
let illam.
19. *id*] V. M. omittunt.
25. *distrita*] M. L. dubia tamen
115. *ult. quot*] L. quos omnia
116. *expectum*] V. expectam
15. *vel*] L. &
117. 7. *Etenu*] V. M. L. sed eam
12. *scitum*] L. delat.
13. *Xenia*] G. fenias
118. 4. *posse*] L. possit
17. *profluerat*] M. L. profuerunt
25. *per se ipsa*] V. G. per se ipsam
119. 10. *Fuerant*] L. fuerant ad hoc
20. *fuerat*] V. M. fuisse
24. *stabilla*] V. M. L. scabella
27. *mulieraria*] V. mulieris
28. *comprehendunt*] L. comprehendere
120. 1. *expressit*] L. expresseit
16. *jacent*] L. adjacent
30. *invenimus*] V. M. L. invenimus
31. *videtur*] V. M. L. dicatur
121. 1. *subleata*] V. sublata
7. & *percelebrata*] V. M. L. & per-
vulgata, & percelebrata
26. *G. Eferri*] V. M. L. Ceferni
122. 1. *Afrania*] L. Afratiana
123. 30. *effereffe*] V. M. deferbuisse
124. 2. *issa dicit*] M. delet *issa*
8. *obigeris*] L. obligavit
19. *sive sede*] M. omittit.
128. 15. *expandas*] G. expiandas
129. 17. *Threici*] V. M. Thracis
130. 11. *postquam*] V. M. L. postquam
131. 5. *bellisque*] M. L. bellorum
25. *fanum*] M. fanum est
18. *quam*] M. L. cum
19. *eveteres*] M. L. everteres
132. 1. *passeris*] V. M. L. deceris
8. *alini*] L. aliud usque
17. *publicano*] L. publicanis
22. *hostes*] V. hostes
133. 9. *patimur*] M. L. patiemini
11. *duplex*] V. M. publicas
134. 3. *Quam*] L. qua ex poena
7. *rem*] V. rem publicam
16. *orchestra*] V. M. orchestra
20. *ne*] V. ut
135. 7. *de sprannit*] V. M. G. delent ac.
136. 9. *stiqui*] M. L. ut qui
137. 15. *pateris*] L. G. patria
138. 1. *vofmas*] L. vofner & de
140. 15. *con*] L. cum ia
19. *tradatur*] L. tradat
141. 2. *missus*] V. M. L. missus est
142. 14. *Pontianus*] V. L. Pontianus, G.
Pontinius
23. *domuit*] L. contudit, domuit
143. 7. *qui non*] V. L. quin
20. *atque*] M. aut
144. 2. *Etenu*] L. Qui
145. 8. *Araxum*] L. Ac tamen
146. 12. *clarissimum*] M. praeclarissimum
14. *aut*] V. M. L. ac
24. *tacitum*] V. M. L. tacita
147. 9. *fortunam*] L. fortunam, quamvis
19. *hoc*] L. hoc
21. *quo*] L. quod
148. 7. *debut*] G. debui
150. 3. *quid*] L. quod non
5. *non*] L. leges
14. *in rebus*] V. G. aut in rebus
30. *iste*] M. L. omittunt.
153. 10. *ostendam*] G. delat.
11. *oppo*] L. pono
18. *de*] L. de more majorum, de ex-
emplis
22. *literis*] V. M. literati, ac studiis
doctrinisque
154. 1. *an enisquam*] G. delet ex.
155. 10. *Huicemali*] V. M. L. huicque ne
16. *eximandi*] V. M. eiusmodi mali
22. *castro*] V. M. L. coner
25. *hoc*] L. hoc ei
31. *ipse*] V. M. L. ipse
157. 11. *reger*] G. resem
21. *vero*] L. vero non
23. *an*] L. quam
24. *cum*] L. utrum qui in
29. *denique*] L. denique se
32. *excitat*] L. excitat, tum
159. 8. *violantia*] V. violatur a virtute
19. *sanctum*] V. M. sancti
160. 7. *pop. Rom.*] V. Prator
6. *juderis*] V. M. L. juris
2. *carcedum*] L. carcedum nobis
6. *labore*] L. labore, commatu
20. *quorum*] V. quorum jus & fortu-
nae, L. quorum fortuna & con-
ditio
25. *Gaditanis*] L. Gaditanis tuis
31. *inferret*] L. offerret
32. *si, ne*] V. M. G. omittunt si.
163. 15. *civem*] V. omittit.
166. 5. *exceptum*] V. M. L. omittunt.
7. *aut*] L. aut obcellatione legis, aut
poena
10. *capitis*] L. G. delent ac.
6. *vestra*] L. nostra
167. 6. *conservans*] V. conservans

168. 18. *dicit*] L. responderi
20. *huic*] V. M. hoc genere
23. *quod*] L. per quod
169. 1. *atque*] V. M. L. marte
170. 16. *cum*] L. eadem
18. *consequantur*] V. M. consequantur
20. *ut*] V. M. ut nobilissimum & fan-
tissimum
23. *Ac*] L. at
28. *vos*] L. vos, quod non ignoratis
32. *arbitramur*] G. arbitrabamur
171. 10. *summa*] V. M. delent
16. *juderis*] L. faderum
173. 4. *novem*] V. M. L. LX
8. *non*] L. cum
8. *civitas*] V. civitatis
27. *fecerit*] V. M. fortissimos
174. 7. *sancti literati*] V. M. L. omittunt
25. *aque*] M. an
- trahere] L. detrahere
175. 3. *indicium*] V. iudicium
16. *precaetur*] M. L. precaentur.
24. *arbitramur*] L. arbitramur
176. 3. *sua*] V. G. summa
5. *corrupta*] V. M. corrupta
16. *adoptio*] L. adoptatio
21. *inimico*] L. inimico
277. 4. *atque*] M. vestrisque
7. *uonum*] V. M. omittunt.
8. *vestris*] V. M. nostris, vestrisque
11. *merito*] L. merito
19. *impro*] V. M. improbo
8. *videtur*] V. G. omittunt.
- e rep.] V. G. de rep.
20. & id] V. G. omittunt.
179. 6. *perferri*] V. M. L. deferrri
11. *sed*] V. M. L. sed de
26. *omium*] L. omnes
181. 8. *frandem*] V. M. errorum
17. *gloriamur*] L. gloriabatur
- ult. *nunc*] V. M. omittunt.
182. ult. *multa*] L. multa
183. 15. e rep.] L. a pop. Rom.
17. *reipub.*] L. reipub. testimonium de-
dit, &
184. 12. *civis*] L. cui
17. *quidem*] G. quidem
21. *Compitatorum*] L. G. Compita-
torum
- incidisse*] V. M. G. incidissent
185. 5. *vestrura sunt*] G. delent sunt.
6. *conciata*] V. G. concitata
18. *nationemque*] V. rationemque
19. *nemo*] V. M. G. nemo unquam
22. *tam*] L. quantumvis
186. 4. *turpe*] V. L. turpe esse
188. 13. *ac furoi*] V. M. L. omittunt.
- ult. *facit*] V. facit
189. 9. *pop. R.*] V. M. Reip.
Reip.] V. M. omittunt.
18. *expellam*] V. M. expellabam
190. 9. *Epicuro*] M. L. Epicuro
13. *frontis*] L. tum frontis
191. 2. *interpretingitur*] V. M. L. in-
temperatissimas
11. *lucibus*] L. lucibus sympotium
13. *an*] V. G. aut
17. *Hujus*] L. his tu Clodiane
20. *tueno*, maximeque id, quod vis ro-
minis prescribit, resp. consulendo]
V. M. L. omittunt.
193. 11. *defenderunt*] L. defenderant
21. *curiam*] L. curia
27. *At*] L. Ac
194. 8. *pop. R.*] V. M. Reip.
24. *tum*] V. M. L. tu
- ult. *auferuntur*] V. M. L. auferuntur
195. ult. *profuebantur*] V. profuebantur
196. 13. *cum*] V. M. tum, L. tibi
197. 4. *Insuper*] V. M. L. super
3. *civium*] L. delat.
12. *principum*] L. principum civitatis
16. *pratorum*] L. reputaretur
18. *facis*] M. omittit.
20. *splendidiorem*] L. splendorem
- ult. *dehinc*] V. M. L. dehinc
198. 15. *Nonnum*] L. non
24. *que*] L. quam tanta barbarorum
gentes attingunt
- ult. *consulari*] V. M. consularis
199. 1. *qui non*] L. quin
13. *an*] L. &
- prudenciorum*] V. prudentiorum
200. 13. *in illo*] L. delat in
15. *audere*] L. audet
18. *infamia*] L. famae
30. *isti*] V. M. delent.
201. 7. *nota iusti senatus*] L. nota iusta
a senatu
23. *Sanis*] L. sanis & sanguine
27. *gloria laude*] M. gloria & laude,
L. in gloria & laude
- ult. *in poena*] V. M. delent in.
202. 1. *Ecce*] L. esse
6. *nullus*] L. nullam.... litteram
8. *si*] L. est
29. *venire*] L. venire
203. 16. *furere*] V. furere, nisi non, M.
facere, nisi non
18. *suum*] L. suum leve est.
- ult. *Tusulanum*] L. Tusulani
204. 1. *immensa*] L. intermissa.

9. *tribuit*] L. praebit
18. *aut*] L. ac
ult. *sed*] L. &
205. 3. *de*] V. en. at
5. *videtur*] L. viderit
12. *quo*] L. cum
15. *procedere*] L. progredi
21. *patres*] M. praetores
206. 4. *tum*] V. M. L. tu
8. *non solitudo*] V. M. L. omittunt
non.
207. 6. *para*] L. omittit.
me] V. M. me mimica Esquilina
introlisse
8. *aut*] G. ut
quisquam] L. quisquam
28. *non*] L. omittit.
21. *velare*] L. celare
25. *populus*] L. G. populus
27. *in*] V. M. omittunt.
208. 4. *non exire*] L. omittit non.
fid.] L. &
redderet] L. traderetur
15. *confecto*] L. confecto per te
23. *triumphatorum*] L. triumpharint
26. *homulus*] L. homillus
Epicurus] L. Epicurus
30. *sed*] L. tamen jam ipse
209. *da*] L. omittit.
videtur] M. E. videbit
28. *velociter*] L. feraciter
29. *retuli*] L. detuli
211. 9. *verberari*] V. verberare
10. *quomodo*] L. quoniam quidem
11. *dispositum*] L. G. egressum
18. *infirmisimo ac desperatissimo*] L. in-
firmo ac desperatissimo
26. *idem*] L. item
ult. *tam*] V. M. delent.
212. 1. *apparatissimo*] V. paratissimo
8. *subito*] L. subito. Nam non
10. *gratia*] M. causa
11. *cum avaribus*] V. compotioribus
18. *protervus*] L. protervius
213. ult. *sape*] L. est saepe
214. 9. *dictum*] L. dicere
215. 3. *isto*] L. isto quoque
omnis] L. omnia supra, omnia
11. *nolo*] L. nihil volo
20. *cum res*] V. M. delent cum.
21. *collaudasset*] V. M. cum laudasset
23. *versus*] L. delet.
216. 7. *gladium*] L. aut gladium
17. *indignis*] M. iudicari
217. 12. *impugnatus*] V. M. L. suscepturum
218. 6. *ne trans*] V. M. omittunt ne.

13. *cur ei non*] V. M. L. delent ei.
22. *iam*] L. iamne
217. 9. *ad*] L. ad similitudinem C. Caesaris
10. *reip.*] L. praefertim.
facta] V. M. L. facta
20. *versatur*] V. vesterur
220. 6. *multumque*] V. M. & multum
11. *Tam*] L. cum quidem, G. cum
equidem
21. *Seximum*] V. M. L. Sextium
Uris] M. L. Velfuri
221. 1. *parva*] L. perparva
16. *peragat*] L. G. pleraque
23. *notum*] L. notum esse
222. 16. *post*] V. M. L. omittunt.
ult. *Tarfium*] V. M. L. tharfium
223. 5. *qui*] L. quod
22. *accipere*] V. M. G. & te acci-
pere
23. *ut in Achaeorum*] V. M. L. Uti-
chorum
224. 14. *suaviter*] V. M. L. omittunt.
225. 10. *conspicitur*] L. conbicitur
226. 6. *diripiuntur*] V. M. L. diripiuntur
13. *exstant*] L. extant
26. *ex trinar*] V. M. omittunt ex
31. *et*] V. M. te sententiam tulisse vi-
deris, cum iudicium proo.
227. 9. *dicere aude*] L. omittit.
8. *in tabellis*] L. e tabellis
14. *spertem*] G. morbum
17. *se*] L. te ipsum oderis, qui me-
tuas omnes, qui tuam
19. *audeat*] L. audeas, qui te ipsum
condemnes.
27. *omnes*] M. L. omnibus
236. 9. *requirunt*] V. M. L. minime vident
247. 11. *ut*] V. ut equo
22. *parit*] V. paravit
238. 6. *suppliciorum*] V. M. exitiorum
Evidens] V. M. L. & quidem
14. *reliquos*] V. M. L. rebus
15. *hinc*] L. ejus
19. *si*] L. quia
21. *sed si*] L. fin
26. *nostra*] L. vestra
31. *esse*] V. L. omittunt.
239. 10. *etiam*] V. M. L. omittunt.
29. *igitur*] V. M. L. enim
240. 1. *vim*] V. M. L. vim, in.
241. 18. *illa*] L. ulla
19. *dies*] L. dies, quo
ult. *in*] L. in via
221. 13. *fuit*] L. esset
ult. *ne*] L. neque.

243. 15. *genit*] L. ingenit
21. *et parit*] V. M. L. omittunt &
22. *paricida*] L. patricida
29. *P. Claudius*] V. M. L. omittunt.
35. *illa*] L. illam
244. 24. *profecto*] V. M. L. omittunt.
ult. *continetur*] G. contineretur
245. 3. *boni*] V. M. L. multis
6. *L. Domitii*] V. M. L. Cn. Domitii
246. 11. *confitebatur*] V. M. L. scribebat
247. 15. *praesenti*] V. M. L. praesentes
28. *esse*] L. delet.
249. 8. *ipse*] V. M. L. ille
17. *liberarium*] L. libellarium
20. *ac*] L. atque
23. *omnis*] L. deler.
250. 9. *vera*] V. M. L. motu proponi so-
litam esse
11. *confringere*] V. M. L. confringere
14. *concedendum*] V. M. L. obtinendum
23. *ictus*] M. iuratus
fuit] M. fecit
28. *erat*] L. sic oderat
8. *ne*] L. non
251. ult. *Appian*] V. M. L. Appian viam
252. 5. *detrahi*] L. retrahi
14. *cum*] L. cum ille
253. 26. *tenebras*] V. tenebris
ult. *deinde*] V. M. L. dein
254. 16. *salvis*] L. facta
22. *quin*] V. M. L. qui
255. 3. *est*] L. fuit
20. *cognomento*] V. cognomino
27. *sunt*] V. M. sunt
256. 6. *auidet*] V. M. L. auditum esset
18. *denique*] V. M. omittunt.
20. *causa*] L. causa fuit
27. *festinationem*] V. festinatio, M. L.
festinationem
257. 1. *subsistentium*] V. M. L. subsisten-
dum
5. *receptor*] V. receptor
dum] L. tum
10. *ad Albanum*] G. ad se ad Alba-
num
fuisse] V. scire illum diem Milo
20. *denuntiatio*] V. M. denuntiatio
palam Miloni & praedicatum,
L. Miloni denuntiatio, & pa-
lam praedicatum
21. *reditum*] V. L. reditus
23. *V. M. omittunt se*
ult. *notum*] V. M. L. nocte
expectandum] V. M. L. expectan-
dum
258. 9. *rem*] M. L. causam

20. *delegerat*] V. M. L. delegerat
21. *ut*] L. at
loca] V. M. L. loco potius exp-
tandum ab
21. *qui*] V. M. quid
23. *esse*] V. M. esse procul inde
24. *moris*] G. mora & tergiversatio
28. *non in*] L. nisi in
259. 3. *ducebat*] L. ducere
10. *se*] L. se interire
13. *prohibebat*] V. M. provocabat
25. *indicatum*] V. M. L. indicaretur
28. *intervenire*] L. inveniri
260. 5. *fulsus*] V. M. fuerunt
14. *nulla*] L. nulla lege
19. *domini*] V. M. L. domini
23. *verbi causa*] V. M. ubi Cafa
causa se mentio] G. omittit.
261. 4. *commisit*] V. M. tradidit, L. per-
misit
19. *imperitorum*] V. M. L. imperito-
rum, qui
25. *quomodo*] V. M. L. quamvis
ult. *conscientia*] V. M. L. conscientiam
262. 5. *indicabatur*] V. M. L. iudicabatur
21. *obscurosum*] L. G. omittunt.
26. *omnis*] V. L. omittunt.
263. 4. *quod*] V. M. L. cum tamen G
264. 16. *atresharetur*] V. M. atresharetur, L.
ante resharetur
21. *salutaribus*] L. salvis
32. *vindictandis*] V. iudicandis
265. 1. *a vobis*] V. M. omittunt.
8. *posset*] L. posset
22. *nefandum*] V. M. L. nefarium
30. *pluribus*] V. M. pluribus
266. 1. *publicam*] V. M. L. publice
11. *splendidissimo*] L. splendido
14. *arsana*] V. G. arma
23. *fidelissima*] M. L. fidelissima
ult. *feceratis*] G. faceretis
267. 1. *mitteret*] L. immitteret
22. *ne*] L. neque
25. *eorum*] V. M. L. horum
27. *hoc ipso*] V. M. L. delent ipso
28. *compessa*] V. M. concussa
268. 17. *potius*] M. L. delent.
21. *libenter*] V. V. L. libenter
33. *fuisse*] G. omittit.
riam] L. etiam vere
269. 14. *tribuenda*] V. M. contribuenda
19. *nihil*] M. nihil
29. *vim*] V. M. vim calcem existi-
mat; nutrens, L. vim calcem
esse ducit
270. 14. *ipse*] V. M. ipse, atque, cum
16. *jam*

16. iam] V. M. omittunt.
 17. restor] V. M. L. obsefor
 18. lucus] L. lucos
 19. aperuisti] V. M. L. aperuisti
 20. dicimus] V. M. dicimur
 271. 1. accipere] L. G. acciperet
 6. atque] V. M. L. sine
 9. amburetur] V. M. amburetur etiam
 13. videtur] L. delet.
 20. quib] L. sibi
 30. potentiam] V. M. L. potentiam, suam potentiam
 271. 6. virum] G. virum... vexatam
 18. Operositate] V. M. L. omittunt.
 12. fecisset] L. effecisset
 20. Et qui] V. M. & quando
 30. forum] V. M. forum potuisset
 273. 7. deditur] L. deditissimus
 12. etiam] M. autem
 20. ipse] V. M. L. ipse
 274. 13. fecit] V. L. fecerit
 25. 2. suam] V. M. L. omittunt.
 8. cursum] V. M. casum
 276. 14. saltem] V. M. L. tamen
 31. dimissio] V. M. L. dimicatio
 ult. villosit] V. M. pubecatis
 277. 2. animi] M. animi sepeus
 3. Sic] V. L. sed
 4. que] V. L. obstruunt.
 8. sanguinem] L. sanguinis
 12. precipietur] V. M. epicietur
 25. me] V. meum non
 31. Urinam] V. M. L. ut
 278. 14. & sacrificium] V. M. L. omittunt.
 281. 2. te] V. M. omittunt.
 8. Huic] L. ei
 282. 2. ergo] V. M. ego
 5. ignem] L. rametis
 12. daturus] L. mandatum
 13. ferri] G. fieri
 283. 1. nec] L. nec ab eo
 2. lex aqua] L. lex equa
 10. agimus] V. agitur
 ult. autem] L. autem xhimandis
 284. 11. illo] L. illo in
 16. appellatione] L. llatione
 21. conscientiam] V. M. G. conscientia
 quisquam] G. quidquam
 285. 10. paucule] L. pauce
 286. 13. iudicandam] L. iudicandam
 287. 14. tum] V. M. etiam
 284. 14. quo] V. M. qui, L. in quo
 19. Athenis] L. Atheniensis
 289. 3. tam] L. tam non
 8. infuisse se] G. delet se
 23. micella] V. mitrella
 24. illam] G. delet.
 290. 8. id] V. M. ideo id
 ult. si] L. si loquere
 291. 4. dum] L. cum
 15. nec] L. neque
 292. 8. fuerit] V. fuerat
 12. causam] L. delet.
 17. auctoritate] V. M. auctoritate
 293. 3. tum] V. M. tum
 3. verum] L. verum dixerunt
 10. minorum] V. M. minorum
 295. 7. aliunde] M. L. aliquando
 ducta] L. audit
 8. quidem] L. inquit
 9. delata] L. celata
 10. Cataplas] V. M. arclata plus
 12. non plures] V. M. complures
 ult. fit] L. fit & in
 296. 21. fortunas] L. fortuna
 297. 2. ad] L. ad labefactandam
 298. 18. includit] L. intercluditque
 300. 6. tantam] G. tandem
 301. 2. qui] G. tum
 3. fuisse] G. fuisse
 4. vestro] V. M. L. vestro
 7. mea] G. & mea
 12. populoque] V. M. L. populoque
 Rom. & Reip.
 12. profertur] V. M. L. profertur etiam
 19. vero] V. M. vere
 25. tanta] V. M. L. tantaque
 302. 25. vis] V. M. L. vis, tanta copia
 26. passus] V. M. L. passus. Verum
 35. etiam] V. M. L. etiam dum au-
 diuntur, aut dum leguntur
 303. 4. quo] L. eo
 15. pietate] V. M. L. pietate ac vir-
 tute
 16. obfudit] L. perfoedit, G. obfudit
 25. opera] L. opera
 304. 1. non perinde] L. delet non
 11. vobis] L. nobis
 305. 12. mirum] V. M. L. mirum videtur
 26. quoniam] L. quando
 27. amplius] V. M. L. amplius eo
 306. 7. congratulabere] M. L. gratulabere
 10. vero] M. L. omittunt.
 27. demens] V. demens: qui scilicet
 tibi insidaretur, &c.
 ult. At] G. an
 307. 10. tua] V. M. L. tui vitam
 23. fluxerant] L. diffluxerant

308. 25. suos] V. M. L. suos cives
 309. 8. decenda] V. M. L. dicenda
 11. subicitur] V. M. L. insubicitur
 310. 4. nec qui] V. M. L. neque
 8. ut] L. ut jam
 10. Sed] V. M. L. sed quia
 13. fanitatis] V. M. L. fanitatis, Quia
 22. Sed] V. M. L. Sed ut
 oratio] V. M. L. oratio mea
 33. maiorum] L. majorem
 25. flantibus] V. M. flantibus
 26. voluit] G. voluit, & quod deest
 29. precipue id a me... debere] G. o-
 mittit.
 ult. preter eum] M. preterea
 313. 13. oratio] M. L. ratio
 14. non] V. M. L. non solum.
 17. tamen] V. tamen hoc
 18. qua te, Tubo] M. omittit.
 22. cum] V. M. L. cum pro consule C.
 24. provincia] L. de provincia
 28. accepit] G. accipit
 24. 20. honestam] V. honestam ut argeret
 oraculuram
 315. 10. iudicio] V. M. iudicio meo ac
 316. 10. esse] V. M. fuisse crimen, esse
 12. se] L. se esse a
 21. eorum] L. eorumdem
 317. 3. simile] V. M. L. similia que
 7. incitari] V. M. L. incitare solent
 21. Num] V. M. num in patria est?
 20. patrem] V. M. L. patrem tuum
 20. dicitur] V. M. L. gravius
 318. 15. cave ignoscit] V. M. L. cave cre-
 das, cave ignoscas
 6. miseretur] V. M. L. miserat
 7. oppugnat] L. oppugnat
 9. in hac] V. L. delet hac
 19. civi calamitose] V. M. G. civis
 calamitose, & consulum L. delet.
 20. coarguere] L. redarguere
 23. Tu] V. tum
 28. At] M. at
 30. admiratus] L. demiratur
 320. 7. Ligario] V. M. L. Ligarium
 8. vobis] V. M. L. vos
 9. inquit] G. inquit
 12. tum] V. M. L. tunc
 10. omnes] V. M. communes
 24. opponant] V. M. L. opponat
 321. 8. Cassarem] V. M. L. cum
 12. non dubitem] G. delet non
 322. 9. quidem] L. quidem vobis
 17. relictur] V. M. L. ejectus
 323. 3. in Cu.] G. ad Cu.
 324. 6. tum] L. qui etiam fuit, V. M.
 Tum, PL
 tum etiam fuit
 18. gratiores] V. M. L. gratiores
 325. 2. ac] V. M. L. omittunt ac
 326. 8. tum] G. delet
 12. etiam] L. est
 110] V. M. L. omittunt.
 15. cum] L. cum tui
 22. Marcello] V. M. L. Marcello re-
 stituo
 31. saltem] L. saltem
 danda] L. danda
 32. tua] L. delet.
 327. ult. omnibus] L. delet.
 331. 4. folebam] V. M. L. folebamur
 7. Grudelis Casor] G. crudelis Ca-
 storem
 333. 16. amicum] V. M. L. amici
 18. tum] L. G. cum
 19. vel si] L. delet si
 21. amicitia] L. in amicitia
 334. 1. audire] V. M. L. audisset
 arma] L. arma esse
 335. 10. parat] L. paruit
 14. tertio] L. tertium
 336. 14. Dejotari] V. M. L. Dejotari pro-
 bitas, integritas
 audita est] V. M. L. fit audita
 15. imprudentem] V. impudentem, L.
 prudentem
 22. ea] L. omnia
 337. 2. ab] V. ab ipso, M. ab isto ipso
 esse] V. M. existimavi esse
 3. percussus] V. M. L. percussus
 4. subornavit] L. subornavit
 8. impunitus] G. impunitus
 12. homines] V. M. L. homines vero
 23. fuerant] G. fuerant
 338. 3. Obsecro] L. obsecro te G.
 14. Ibi] L. ubi erant
 16. illa] L. tua illa
 26. sed] V. M. sed &
 339. 10. Calium] L. Caelium
 17. novit] V. M. novit, vel quia non
 nolet, vel si nolet
 19. misisse] V. M. misisse tibi
 22. in] L. ex.
 340. 4. seseque] V. M. L. seseque & si-
 lium suum
 15. constituit] L. constitutum
 ult. tum] L. cum
 341. 7. tetrarches] L. tetrarches
 24. concussit] L. cursum
 ult. se ostentare] G. delet se
 342. 2. semper] L. semper, Pharfalico
 autem pralio suavor... abijcien-
 dorum
 L. i. i.

- dorum sui, lunc
 7. *sed*] V. M. fed habet
 9. *quid te*] L. a peregrinis
 13. *obijctam*] L. deijctam
 14. *evocavit*] V. M. vocavit, L. revocavit
ante] V. M. L. antea
 15. *repudiavit*] M. L. repudiavit
 20. *permissusque*] V. M. pramissusque
 21. *abducere*] M. abducere
 24. *nulli*] M. nulli, nulli
 343. 2. *probenis*] V. M. L. comprehendi
 20. *spiritu hominis*] L. viri optimi
 21. *regem*] V. M. regem, inquit
te] V. M. L. te invidiose Tyrannum
 344. 1. *Solus*] L. solus, solus
 2. *populi R.*] V. M. L. Reip.
 4. *videmus*] V. M. L. videmus ducem
 24. *Scipione*] L. a P. Scipione
 345. 5. *ornatus*] G. his ornatus
 19. *fuit*] V. M. fuerit
 346. 4. *Dabis*] L. Dabis id negavit
 350. 17. *et*] L. et sine ipso
 18. *idemque*] V. idemque
 20. *effecerant*] G. refererant
 ult. *Kalendis*] L. Kalende Junie
 351. 6. *qui appellabatur*] G. appellatur
 352. 7. *temp.*] V. temp.
 11. *quo*] L. quod
 20. *nostra*] L. vestro
 21. *Es quo*] L. exque eo
 353. 3. *videntur*] L. videntur
et] M. L. etiam
 11. *stans*] V. acerbè solus
 21. *de*] V. de
 22. *ei dicitur*] M. G. ediceret
 354. 4. *Qui*] L. quid
 9. *interius*] V. M. G. mortuorum
 10. *cui*] V. Quis
 12. *iam prope in*] V. M. G. in prope
 15. *inquam*] G. usquam
 2. *Quenam*] L. Que
 7. *non modo metus*] V. M. G. non metus
 8. *est*] V. est
 20. *licet*] L. licet
 27. *se*] M. L. omittunt se
 28. *quid*] M. quod
 ult. *fuit*] V. M. fecerit
 356. 4. *cui*] L. quoniam
 11. *A*] L. De
 & *in toga*
 357. 4. *A*] M. arque

- feraris*] V. feratis
 5. *laudatus*] L. laudatus
 358. 12. *obijci*] L. obijcere
 16. *adherat*] V. quam adherat
 29. *reducti*] V. reducti sunt a
 30. *sed*] V. M. L. sed etiam
 ult. *verum*] V. M. G. vero
 359. 1. *nobis*] V. M. G. vobis
 5. *putamus*] V. M. G. putabimus
 7. *loca*] V. perlatz
 9. *Querunt*] L. querunt quidam, quid
 16. *multis*] V. M. multis in
 19. *Cedo*] L. credo
legitima] V. legitima que
 20. *hoc enim*] L. hoccine a
 24. *possunt*] L. possint
 28. *vor*] M. L. te
 360. 1. *audis*] L. audio esse
 6. *contumeliose*] L. cum contumelia
 8. *quam in Rep. semper habui*] L. de-
 ler.
 361. 1. *temp.*] L. temp. fama
 4. *te*] L. te præter ceteros
 7. *arbitrari*] V. M. G. arbitrarè
 13. *offens*] V. G. infensi
 13. *significaverunt*] L. significarent
 18. *Tu autem*] V. M. G. te autem
 21. *oratio*] V. oratio tua
 24. *aspiciuntur*] V. G. auguria, L.
 auspiciorum a te ipso augure P.
 R. nuntiatorum
 25. *primum*] M. primo
 25. *tuis*] V. carissimus tuus, M. G.
 Reip. tuus
 30. *sequatur*] V. M. L. consequetur
 362. 17. *civem*] V. civibus
 20. *fabula*] L. fabula
 26. *ceteris*] V. M. G. cum ceteris
 363. 13. *versus*] V. G. concursus
 16. *Apollinarium*] M. L. Apollinari-
 bus ludis
 17. *parva magna*] V. M. G. parva
 21. *post*] M. L. tum
 24. *leniter*] L. leniret
 364. 10. *omnium*] L. delet.
 12. *cessa*] V. nostra
 19. *Si*] L. in
 5. *nobis cum*] M. G. vobiscum
 365. 5. *recondimus*] M. G. recordamini
 366. 1. *commendantur*] V. G. delent.
 1. *fore*] V. G. gloria fore
 5. *des-*

5. *despicere*] G. dispicere
facillime] M. facile
 12. *hujus*] M. delet.
 15. *dicam*] V. M. L. dicamus
 367. 3. *cum*] V. cum omnes
libertini] V. libertinum
 369. ult. *nefaris*] V. a nefario
 370. 6. *Nam*] V. an, M. L. at
 9. *Quid quidem*] V. M. G. & quidem
 10. *malitioso*] L. maledicis
 24. *paulum*] M. L. paululum
 25. *Quid*] V. quid hoc est aliud, quam
 ult. *loca*] V. loca
 371. 8. *opponat*] V. oppones
 9. *convincas*] L. convincas
 15. *quoniam id*] V. delet, id
 372. 6. *ut*] M. L. ut me pro me
 9. *cognovistis*] V. M. cognovistis
 10. *respondere*] V. M. G. respondebo
 15. *ipse se*] M. ipse contul, V. me
 esse consularem
 18. *est*] L. gesti, quid egi
 373. 6. *Glabriani*] V. Labroni
 16. *acceptum*] V. acceptum
 18. *vires*] V. M. cos
 374. 3. *quid*] V. quid
 6. *natalitia*] L. natalicium
 7. *Putat eum*] L. putat eum
 11. *refertur*] V. M. G. refert
 20. *ferent*] V. M. cum ferent
 21. *O miseram*] L. o miser
 375. 11. *Qui*] M. L. quid
 16. *in orat.*] V. M. G. delent in
 22. *proprie*] V. proprium
retum] V. torius
 23. *fuit*] V. M. fuerit
 376. 7. *tantum*] V. M. L. tantarum
 9. *ipse*] V. ipse contra Reip.
 12. *respondebo*] L. respondebo plura
 22. *hoc*] V. hoc
 23. *ad*] L. majora videamus
 27. *in*] V. M. G. sub
 28. *Quid quidem*] V. M. G. fed quid
 377. 10. *Quid*] V. quid ergo tum, cum
 20. *prorogaretur*] L. prorogaret
 30. *ferri*] V. M. G. fieri
 378. 1. *eodem*] M. L. ea
 14. *in*] V. in istius societate glor. fa-
 ci, L. in ista societate glor. fa-
 ci
 17. *et*] V. M. G. ista
 18. *qui*] V. cum socii non, L. cum
 consoci non
 379. 3. *in*] V. in Ciliciam
 5. *naves*] V. navim, G. navè

- appliciter*] V. appliciter
 12. *Tullius*] V. M. L. Tullius
 18. *fuisse*] V. fuisse tam multos, tum
 multo ipsis gloriosus est, M. fuisse
 tam multos ipsis gloriosus est.
 G. delet tam multos
 24. *Quod*] V. L. qui
 27. *omnium*] L. hominum
 380. 5. *ergo*] V. M. G. enim
 12. *quoniam*] V. M. L. delent in
 19. *intelligis*] L. intelliges
 22. *punctum*] V. M. ad punctum
 381. 8. *dignissimum*] V. G. dignissimi judi-
 cati sunt
 15. *erit*] M. L. omittunt.
 17. *inclusis*] V. M. L. includi
 382. 13. *servus*] V. M. L. uni servier
 383. ult. *providentem*] L. providentem
 384. 6. *liberasset*] L. liberaret
 17. *abalienabat*] L. alienabat
 20. *summa*] V. M. omittit.
 23. *ut postea*] V. M. G. & postea
 possentur] V. M. G. omittunt.
 385. 1. *conspicimus*] L. singularis
 2. *profectus*] M. L. perfectus
 13. *est*] M. de
 386. 1. *qui*] M. quid
 17. *admiratione*] L. demiratione
 20. *declamasti*] V. M. G. declamatis
 22. *Et vero*] V. tum
 388. 1. *ordinatur*] L. delet.
 2. *in orat.*] V. M. G. delent in
 389. 2. *stulam*] L. togam
 390. 14. *itum*] L. iter M. iter
contra] L. contra reimp. & reli-
 giones
 15. *religionem*] V. L. religiones
 392. 1. *castitatis*] M. L. cultus
 393. 7. *exple*] L. expleta, devorata
 8. *advolsit*] L. advolas
 9. *viri*] V. viticis
 15. *labantem*] L. labantem
 18. *emancipatum*] V. M. mancipatum
 ult. *luminibus*] V. luminibus
 394. 13. *delere*] L. deleri & everiti
 395. 5. *se ferat*] M. omittit.
 8. *de Cesare*] G. Cesari
 396. 12. *Denticulatus*] V. M. Lenticulatus
 13. *restituit*] L. restituit, ut non lu-
 detur cum restituo, quasi
 397. 17. *Et enim quid*] L. equos enim
 398. 3. *noto*] V. vero
 ult. *consulabantur*] V. salutabant
Sequebantur] M. sequiebantur
 400. 11. *lenticæ*] V. liver nunc, G. licaræ
 L. l. l. 2
 12. hoc

12. hoc] L. hoc tuum
13. se] G. omittit.
21. quom nequam] V. M. G. quem hominem
401. 3. eius] M. omittit.
4. Tam sibi... legat] V. M. G. omittunt.
402. 17. Alexandria] V. Alexandriam
403. 1. circum] V. M. L. circa
3. reformidasset] V. M. L. formidasset
7. deor] L. deos, non
404. 9. ipse] M. L. iste
16. tu] L. tu etiam
405. 4. violentus] G. violentens
10. exieris] V. exieris
11. scilicet] L. scilicet
22. Mimant] M. G. delent
13. tabulis] V. M. tabulis: causam addidit: exegit, quam
20. tuas] V. L. tuas se, & consulam & Antonium
27. Cui bello cum] V. M. G. Cur ei bello tum
406. 1. preterea] V. M. G. delent
8. testaments] V. M. G. testamenti
9. dicat] M. G. dicebat
407. 3. Quia his] V. M. G. quippe in his
11. tandem] V. tandem
17. a primo] V. a principio
8. quid ex] V. G. quis ex? M. quid centes?
10. partium] V. M. omittunt.
deor patrios] V. M. G. deos penates patrios
408. 1. & tamen] L. etiam
7. Gallie] V. caligis
13. que] V. M. que, cum consulatus mittit
16. hominum] V. M. G. delent
18. vesperis] V. M. G. vespere
19. involuta] L. obvoluta
21. tradit] V. M. L. tradidit
409. 6. habuit] L. habuisti
7. tuos] M. suos
410. 7. spectivum] V. G. inspectionem
6. nec se] V. necit
411. 3. suffraganeum] V. M. G. suffragium
4. vocare] M. G. delent.
9. providera] V. M. L. prouideras
12. obmutuisti] M. mutavisti
412. 4. te mutis] V. omittit, ex
10. tunc] V. tunc
19. regni] V. regni inventus
413. 6. Quid indignus] M. L. Nonne indignum est vivere

6. adscribi] V. inscribi
16. Tarquinus] V. Tarquinius regne
414. 2. Non] V. Tum
4. it] V. M. is de prouocandus est] V. M. G. prouocandum non sit
5. illo] L. procloro illo
17. & quidem] V. equidem
23. M. Ant. filium] L. omittit.
415. 1. diuorsus] V. M. diuini
2. discedit] V. discessit
4. tyranni] M. G. tyranni illius feleatissimi
6. (cauulatur] V. femium latus
11. uisusquam] L. cuius
14. uere] G. vere
416. 4. iam] V. tam: sigillam, M. tum sigillam
10. patebat] L. patet
11. redderetur] V. M. redderet
14. Sunt] V. M. Quid ego de commentariis infans, quid de inuenerabilibus chirographis loquitur sunt
15. a diuersis] L. a tuis
16. populo R.] M. L. populi R.
21. boni] V. boni
23. gratias] V. gratus
25. tetraecha unum ex] V. M. G. tetraechiam ex
417. 2. sine nostra] G. sine Sexti
16. ego] G. ergo
418. 11. in calantate] M. G. delent, in
12. sunt] V. M. G. fuerint
19. cum] V. M. omittunt, eos
21. quid] M. quem, L. cum
ult. alia] V. falsa
419. 13. probatur] V. approbantur
19. coluntam] V. M. omittunt.
20. scimus] V. scimus enim
23. At quom] V. L. at quam nobilitate tua, M. atque nobilitate sit tua
420. 1. Campani] V. M. G. Campani & Leonini
2. grandi] V. M. glandifere, L. grandifera
3. te] L. te sanasset
13. tollere] V. M. G. videres
421. 6. Quod] L. quid
24. Cassio] V. Cassilino
26. obsolebant] M. obsolecebant, V. G. obsolebant
422. 1. deici] V. M. G. obuiam ei
2. dictu] V. dictu, sed tum nimis inter, L. dicturus est: sed tamen iuter
4. 21a

5. gladiarum] V. M. G. gladiatorum
20. modo] V. omittit.
21. sed] V. tamen, M. G. sed ii
ult. sequuntur] V. L. sequuntur scutiarii milites
423. 2. Junii] V. L. Jan.
6. statimque] G. delet, que
11. publicis] V. M. G. publicis actis
424. 6. Casari] M. L. Cæsaris
425. 16. Quom] V. quomdiu
24. tum] V. M. G. tamen
licet] M. L. licet
426. 1. nondatione] V. M. G. nummatine
12. timere] V. L. timeri
16. licet, cura] V. M. G. literatura
18. multor] V. non multos
26. tamen] V. tamen
30. re pulchrum] V. M. G. omittunt, re
427. 6. libenter] L. libenter eis
7. ut] V. utinam
429. 2. postulat] V. M. G. postulauit
430. 8. nec cogitantibus] V. M. nec opinantibus
12. sum usque] V. M. G. sumus usque
18. putat] V. M. G. decit
21. iussit] V. M. G. iussit
24. nostrum] V. M. G. vestrum
32. ut] V. ut de
ult. possimas] L. possimus ea
431. 5. omis] V. unquam
21. laude] V. laudetur
432. 9. patietur] V. G. patietur Antonium
15. ex] V. M. omittunt, ex
17. inquit] V. M. indigniter
22. inter] V. inter calces illius appendebatur
433. 4. iterum] L. ad trecentos
27. infans] L. infans
434. 24. radie] L. ferus
ut] V. M. L. omittunt, ut
28. maledici] L. qui maledicunt
30. natura] V. M. G. naturalis
435. 7. plurimi] V. M. G. & honestissimi
436. 1. auentis] V. auentis sunt
6. certe] M. L. certo
437. 1. sui] V. suis
10. me] V. & me
18. reuertus] V. G. reuertus & alca est
22. quidem] V. omittit.
24. is] V. is imperus eius
29. se ipsum hacten indicare, nisi] V. L. hac del. ut
30. alterum] V. M. alterum

- ult. fin] V. si
438. 1. esse] L. omittit, esse
14. Et] V. hem
15. factus] V. G. factus sit
17. Holium] L. Holium
19. subito] L. delet.
439. 3. & fugere] V. M. G. effugere
8. tamen] V. tum fuit fenarus in illo
20. maioribus] V. M. L. maioribusque
28. fecit] M. L. facit
440. 2. mutauerunt] M. mutauerunt
12. fore] V. M. G. futurum
22. quere] V. M. qui fui
24. posse] L. potest
441. 18. armatis] G. armis
442. 6. anquam] V. inquam
12. non] L. nec
20. malisus] V. M. G. malus
443. 5. cor] V. M. G. omittunt.
6. si] V. si dormierimus hoc tempore
444. 26. ne defendere] L. G. delent, &
31. iussit] V. M. G. iussit
32. uideretur] V. M. G. uidebitur
33. referant] V. M. G. referant
ult. uideretur] V. M. G. uiderentur
445. 4. recuperanda] V. M. G. recuperanda liberatis
8. si] L. si id
9. ne] M. G. ne adhuc
16. exercitus] V. M. exercitum
446. 14. patrios] V. M. G. Hispanis
20. civium] V. L. civium Romanorum
23. Casari] L. Casar, si fortissimorum ipsius patrii
27. peripet] V. prospicit
34. hosti] L. hostis: hos qui
33. necesse] V. M. G. negatis
32. Atque] L. atque
35. defendere] L. defenderet
448. 4. in] V. M. G. sub
13. hasta] V. M. G. Pompeji hasta
22. Sro] V. si
449. 7. nunquam] V. nunquam inter se naturam & vos consensus
15. alia] V. alia falsa
18. nostri] V. M. nostri
452. 1. his] G. delet.
6. expectabat] V. M. G. expectant
6. nostro] M. vestro
25. cui] M. L. cui quidem dum
31. Primum] V. M. primum enim
453. 7. ceperunt] L. ceperunt
10. deperit] V. decrevit
12. profecerunt] M. L. profecerunt
13. tuus] V. omittit, tuus
19. Quid

19. *Quid*] V. G. quid hoc est aliud, quam ad
 24. *impus*] L. impus est
 27. *patria*] M. L. patria
 31. *quam sequamini*] V. delet, quam
 454. 1. *diripienda*] V. M. diripiendorum
 2. *populum*] M. populi Rom.
 3. *Dobitans*] M. dobitatis
 4. *At*] V. M. at
 5. *qui*] V. qui, cum Caesaris aca
 6. *eius cas*] V. M. delent, est
 11. *auspicia*] V. auspicia non interpretentur
 12. *augurum*] L. omittit, augurum
 14. *biennium*] V. M. G. biennii.... lexenni
 17. *scilum*] V. M. G. scilum... futuram
 19. *receat*] V. receites lex
 21. *hospitandi*] V. M. G. introcundi
 23. *et*] V. aut
 23. *nam*] V. omittit, *namque*
 24. *et*] M. omittit, *namque*
 25. *prohibetur*] V. prohibentur castella & aggeribus
 8. *auspicia*] L. auspicia esse
 11. *colonia*] M. L. colonis
 13. *ferre*] V. M. G. ferre placet. Quamvis ergo
 19. *verit*] V. verit
 25. *Calchaut*] V. M. omittunt
 26. *vir*] V. vir, M. viro
 28. *reficiantur*] V. reficiantur
 456. 6. *referebatur*] L. referebantur
 8. *carumque*] V. carum
 13. *se*] L. omittit
 18. *aver*] V. M. pavet
 20. *ita*] L. delet
 21. *num*] L. num, quod maximum est
 24. *Gortynium*] V. M. Cortinium
 27. *præter*] M. præterea magis
 457. 3. *Quam*] V. quatuordecim ad
 21. *cent*] M. omittit, *scilicet*] V. scilicet
 15. *agnationeque*] M. G. delent.
 26. *ego*] V. M. L. ego
 28. *abrogantur*] V. M. G. non abroganda
 32. *post conditam urbem*] M. delet. *uit. reges*] L. reges nostri
 458. 10. *quo*] V. L. quod
 19. *referebat*] V. M. G. referebatur
 24. *me*] L. omittit
 26. *decem*] L. septemdecim
 31. *ore*] L. ex ore
 459. 4. *Mylasit*] V. Trallibus
 5. *in*] M. omittit
 7. *aviditate*] V. aviditati
 14. *quod*] V. M. quod essent, aut quod ab his etiam diceretur
 11. *statutum*] V. M. G. venturum
 14. *vel in urbem*] V. M. omittunt.
 460. 5. *quoniam*] V. M. cum
 6. *tempe*] V. M. tum
 8. *fecit*] L. confecit
 15. *non*] V. omittit
 16. *sed*] V. &
 22. *circumfedit*] L. circumfedit
 27. *aut*] V. aut non faciat, aut non
 30. *At*] M. hæc ii
 31. *vivent*] V. vivunt
 461. 2. *imperet*] V. M. G. imperetis
 4. *videmus*] V. M. vidimus
 7. *audis*] V. M. audiam
 20. *Tanquillum*] V. M. Pamphilum
 22. *Ad ostium civium viciniam, ne*] M. G. omittunt
 24. *hoc*] M. L. omittunt
 26. *colonia*] V. M. L. coloniamque
 29. *pro*] M. ad Hannibalem pro habitibus
 32. *circumfedit*] L. circumfedit
 4. *averit*] V. M. G. verit
 12. *hostem*] V. M. G. re hostem
 17. *Qui*] M. quid
 23. *depugnavit*] V. M. depugnavit
 24. *Sit*] V. G. si
 462. 3. *asserit*] L. asserit
 6. *perendam*] V. M. perendam casuo
 7. *edici*] V. M. G. indici
 9. *præter*] V. G. præterea Gallia tota
 18. *notate*] V. nota
 20. *septemvirum*] V. septimum
 22. *Hem*] L. en
 24. *desistit*] V. G. desistit
 27. *decertandum*] G. certandum
 464. 2. *commendandum*] V. M. G. committendum
 20. *atque*] V. quamquam
 22. *victi*] L. nostri
 465. 16. *carere*] M. L. iureque
 20. *liberum*] V. liberum esse
 466. 1. *adjuvat*] L. adjuvat
 5. *debet*] V. M. G. debet
 11. *mibi*] V. M. mibi facta
 12. *expica*] V. M. & pietate
 28. *amicum*] V. municum
 467. 1. *libertati*] G. libertatis
 32. *Sit*] V. & ut sit proceptor

468. 2. *cruciat*] V. hortandi
 16. *magistratus*] V. M. omittunt.
 17. *patet*] V. M. G. appetet
 469. 6. *carum*] V. clarum
 14. *longe fons*] V. M. G. longissime
 470. 4. *esse velle*] V. M. delent, esse
 6. *habeo*] V. M. habeo
 14. *tantum*] V. M. G. tam
 15. *quantum*] V. M. G. quam
 17. *pontificis*] L. pontificis, propret. hortatu libertatem populi Rom. auctoritateque
 21. *ager*] V. M. ager colonus
 22. *possederet*] M. possiderent
 471. 1. *antiquitas*] V. M. G. omittunt
 10. *ita*] V. ita darent, assignarent
 13. *decreta*] M. decreto
 14. *flagit*] L. flagitant
 473. 17. *qua*] L. qua ei
 474. 8. *reconciliat*] V. omittit
 9. *delectatur*] V. delectatur
 475. 8. *sententiam dicere*] V. M. omittunt
 10. *non otio suo*] M. omittunt
 12. *legati*] V. M. omittunt
 476. 3. *turbam*] V. urbem
 12. *hoc*] V. G. hinc
 14. *ere*] L. venire
 15. *sepe*] V. spe ludi
 16. *scilicet*] L. scilicet, qui nequitia & scilicet in excellat. Sed
 19. *quispiam*] M. L. quisnam
 21. *paratum*] V. M. G. tutorem
 477. 6. *Mylasit*] V. Trallibus
 14. *exercitibus*] V. exercitu
 25. *Jani*] V. Jano mæstro
 478. 15. *vor*] V. vos hominem a
 479. 3. *comatus*] V. comatus
 481. 1. *eademque*] M. L. eaque
 4. *leges impostas*] M. omittit
 13. *posse*] V. M. G. posset
 15. *irritari*] L. irritatum
 22. *habebatur*] V. M. G. appellabantur
 32. *ad te*] V. M. G. tibi
 33. *secundarum*] V. secundarum suarum
 482. 8. *decuris*] V. conjunxerit, M. conjunxit, L. conjungit
 9. *eisdemque*] V. ejus denique
 10. *perspecta*] V. M. perpechi, non
 11. *fuisse factorem*] V. M. omittunt
 12. *quis*] V. M. G. quia pari
 32. *est*] V. M. G. si
 483. 11. *Nisi*] V. M. G. quasi
 12. *meritis*] M. meritis quidem illos
 33. *Quid*] V. M. G. quo
 484. 2. *confusum*] V. confusi
 20. *videtur*] V. M. G. omittunt
 24. *quam*] M. jam
 24. *non*] V. M. nunc quidem vi
 485. 2. *frangitiam oppugnavit*] V. M. omittunt
 5. *quam sedem fugitiosumque se*] V. M. omittunt
 10. *videbitis*] V. M. videatis
 15. *eorum*] V. fori in quo ei tribuni militares statuum statuerunt: patronus
 27. *ingularit*] V. ingularat
 ult. *urbe*] V. M. G. omittunt
 486. 7. *involuntum*] L. obvolurum
 9. *omittimus*] L. omittimus
 10. *vobis*] V. nobis
 12. *omni*] V. M. G. omittunt
 13. *providentiam*] V. M. providentia
 15. *intelligi*] V. M. G. intelligendi
 19. *prodicum*] V. M. G. prodicabo
 20. *videatur*] V. M. G. videatur
 30. *vastat*] M. L. vestras
 31. *non*] M. L. vos
 33. *returunt*] L. fedurunt
 36. *excitaverunt*] V. M. incitaverunt
 487. 5. *ita*] V. M. G. itaque
 8. *oppugnant*] V. M. oppugnantem
 9. *esse*] V. M. habere
 13. *cum his*] V. M. G. cum eisdem
 25. *collaudare debemus*] V. M. G. collaudavimus
 488. 1. *vobis*] V. M. G. citati
 17. *retinueritis*] V. M. G. retinueritis
 ult. *Quibus &c.*] V. M. omittunt
 489. 1. *vobis*] V. M. omittunt
 2. *Caesaris*] M. G. Caesar, ampliffimus vir
 7. *fecit*] V. M. G. omittunt
 490. 21. *nullum*] V. M. G. nullum tumultum
 23. *bello*] V. M. bello Gallico
 5. *multis*] V. M. ramulorum
 7. *colletur*] V. M. G. tollitur
 12. *esse*] V. non esse
 13. *Confusum*] V. M. G. quo
 17. *illud*] V. M. G. illius
 18. *erat*] V. uoverat, M. G. venerat
 24. *qui*] V. M. qui armatus consulens designatum oppugnat
 491. 29. *tantum*] L. tantum quantum
 32. *latus*] L. latus esse

491. 11. *penetare*] M. L. omittunt.
 12. *iudicio*] V. iura
 24. *usque*] V. M. usque Puteolanas
 493. 9. *id equi*] V. M. idem
 20. *inano*] V. imo nulla alia causa
 iusta ac necess. M. imo alia cau-
 sa iusta ac necess.
 21. *laberis*] V. M. G. falleris
 26. *memini*] V. M. omittunt.
 27. *Atque*] V. M. G. atque is es
 31. *interis*] V. M. G. interest
 8. *sanatus*] V. G. fenatorem
 494. 23. *membrum*] V. M. aliquid mem-
 brorum
 33. *temperatum*] V. temperatum
 495. 1. *quod*] V. M. G. omittunt.
 5. *dolore*] L. dolore irasci non
 9. *expugnari*] V. M. G. expugnare
 12. *dice*] V. M. G. dicis
 17. *esse*] V. M. G. omittunt.
 22. *facit*] V. M. G. fecit
 lata] V. M. G. sublata
 25. *Quantquam*] V. G. quamquam enim
 496. 12. *Venio ad*] V. M. G. venio nunc ad
 16. *quid*] V. M. G. omittunt, *si*
faceret] V. ut faceret
 24. *confessus*] V. M. confessus
 25. *fuisse*] V. M. fuisse putatum
 497. 8. *nullum*] V. M. G. nullum unquam
 timorem
 14. *se*] V. M. G. se non ante
 17. *populi R.*] V. M. G. resp.
 27. *loris*] M. locis
 28. *ferri*] M. fere? ii
 498. 4. *postulat*] M. L. G. postulat
 5. *ne quis*] V. M. G. omittunt, ut
 9. *nimis*] G. nimis
 13. *quod*] V. M. G. quid accepit ha-
 beat
 16. *hoc*] V. G. omittunt.
 19. *leges*] V. M. legem
 29. *maulo*] V. M. malo
 3. *prope*] V. proconfulseve
 499. 5. *tu adla Cosaris defendis*] V. M.
 omittunt.
 12. *possem*] V. M. G. possum
ferre] V. vobisque M.
 15. *erat*] V. M. G. fuit
 21. *scelere*] V. M. G. reducere
 24. *maximum*] L. maxime
 25. *proposita*] V. M. G. exposita
 ult. *labori*, *ejus*] V. M. G. laboribus,
 qui ejus
 500. 11. *quidem*] V. M. G. equidem
 15. *post*] V. M. G. omittunt.
 16. *captivi*] L. captivi fervi.

21. *reip.*] M. G. populi R.
 24. *omnem*] V. M. G. ii omnem
 26. *ut*] V. M. G. ut huic se
 28. *Hanc enim reditu*] V. M. G. huic
 enim reditum
 33. *cum rep.*] V. M. in reip. gratiam
 4. *pro pretore*] V. M. propraetorem
 501. 6. *quod*] V. M. L. quo
 7. *dignum*] V. M. quis dignus
 9. *videbitur*] V. M. L. videatur
 10. *hoc*] V. M. omittunt.
 5. *G.*] V. M. omittunt.
 7. *quo*] V. L. quod
 502. 6. *via*] M. L. omittunt.
 7. *vel*] V. M. vel in
 14. *hoc*] V. M. hoc Panfa
 17. *nisi ei*] V. M. G. omittunt, *ei*
 25. *Lex*] V. G. Lares
 26. *meum*] V. M. G. nostram
 32. *tum*] V. M. enim
 504. 10. *obita*] V. M. G. obita
 19. *su*] V. M. G. si
 23. *Aderat*] V. M. G. aderat, &
 24. *horatio*] L. cohortatio
 26. *festinans*] V. M. G. festinanque
 29. *costra*] V. M. G. nostro
 505. 9. *honore*] V. honorem mortuo
quam] V. qui
 10. *faciantur*] V. faciamus
 12. *re*] V. M. G. se... morbo
 20. *denique*] V. M. omittunt.
 21. *neque*] M. neque item
 23. *adversari*] V. M. G. ejus adversari
 506. 8. *explicanda*] V. explicandis
 4. *prestantem*] V. prestantiam
 10. *fiat*] V. M. G. fuit
 12. *ita es*] V. M. G. itaque
 13. *facilitatem*] L. utilitatem
 17. *quasi*] V. gloria
 31. *pedestris*] V. M. pedestris, magis
 32. *primo*] L. primum
 Mirifice] V. M. G. magnifice
 507. 6. *comprobati*] V. M. G. probari
 16. *reip.*] V. M. populi Rom.
 27. *in castra*] V. M. G. ad castra
 30. *munere*] M. L. tempore
 508. 7. *videatur*] V. M. G. videbitur
 11. *suam*] V. M. G. omittunt.
 16. *existimare*] existimare ut
 18. *remittere*] V. M. G. mittere
 19. *quo*] V. G. quo alio in.... vide-
 tur
 20. *effugit*] V. G. defugit
 22. *esse*] V. M. G. fit
 ult. *esse*] V. M. G. est

509. ult.

509. ult. *partes*] M. fententias
 * *preoccupat*] V. M. G. preoccupavit
 510. 5. *qui*] L. ut
 7. *primus*] V. prius
 8. *ut*] M. quod, L. quo
 17. *spolias*] M. spoliat
 21. *ceteri*] V. M. G. omnes
 27. *velis*] V. M. velis. D. Brutus mel-
 lior est, inquit
 28. *quos laudas*] V. G. cur non eos
 laudas
 29. *causuler*] V. M. confulis & pro-
 ponis
 30. *cupio*] V. M. G. copiosus
 31. *quasi*] V. M. G. quatero
 511. 4. *fortuna*] V. M. G. fortuna
 10. *multis*] V. M. G. multum
 11. *quam*] V. M. quam tu
 21. *civem*] V. civem habebitis, quem
 ornatis, cui
 22. *favere*] V. favere
 23. *regi*] V. M. G. regis
 512. 13. *proditores*] V. M. proditores
Cassii] V. Cassius Iapi
 26. *Quod*] L. quare
 27. *et respectum*] V. M. omittunt.
 513. 2. *spei us*] L. specula
 14. *via*] M. vi
 18. *ceteris, si modo*] M. G. certus erat
 etiam illius
 19. *At*] V. ac ne cum Bruti quidem
 22. *he*] V. M. L. cuium
 28. *advocaret*] V. M. advolaret
 29. *ut*] V. M. L. &
 514. 1. *stauerat*] V. staueret
 9. *S. C.*] V. M. fenatum
 12. *eius*] V. M. fuis
 24. *vester*] V. nostri
 27. *viro*] V. M. G. omittunt.
 515. 3. *videns*] V. ejusdem
 13. *Magister*] V. M. omittunt, ne
 20. *adit*] V. M. adha
 516. 1. *epithus*] V. M. copius
 16. *et prosp.*] M. G. se prosp.
 17. *esse*] V. M. fit
 517. 9. *decreandum*] V. M. decretendum
 15. *referamus*] L. referemus
 20. *viri*] V. nostrum, nominisque
 518. 18. *proficere*] G. perficere
 519. 5. *pro*] V. ex
 18. *cum*] V. cum Q. Caperone pro-
 co. &
 521. 1. *dolere*] V. M. dolore sum
 522. 7. *tormenta*] V. tormentum
 9. *parte*] V. partem
 18. *progressu*] V. M. a progressu
 Tom. II.
 20. *cursum*] L. cur? si, ut iu. M.
 cursum ut iu
 ult. *via*] L. via? & certa neque longa,
 fin ut ad Trebonium quid
 523. 16. *Sanctario*] V. M. famario
 18. *victoria*] V. M. L. victoris
 23. *a cursum*] V. M. omittunt, a
 28. *distinere*] V. M. deiciari
 524. 1. *effusa*] V. M. G. effusa
 8. *vestros*] L. nostros
 19. *tum*] V. tum
 21. *pavere*] V. pavit
 27. *ut*] V. M. ac compluribus homi-
 nibus
 ult. *Quare*] V. M. G. in qua re
 525. 3. *ulciferi cupit*] V. M. ulciferetur, G.
 ulcifer
 4. *constrit*] V. M. G. cuncti ... fen-
 tentia
 6. *Dolabella*] V. M. G. Dolabella
 10. *ipse*] V. M. G. omittunt.
 26. *consulatum*] V. G. ad consulatum
 526. 5. *perit*] V. G. omittunt.
 6. *teneat*] V. M. G. eximia, credo,
 dignitate
 527. 19. *Vidi*] V. M. G. videre
 20. *majorum*] V. M. G. majorum suo-
 rum
 528. 2. *putaret*] V. M. putaret cum vende-
 ret.
 3. *quem*] V. quem multas
 22. *quoniam*] V. M. L. cuium
 ult. *quiescit*] V. M. G. quiescet
 529. 5. *semper*] L. omittit.
 9. *Antiochus*] L. Antiochius
 10. *confecta*] V. consummata
 530. 4. *tantum*] V. M. G. tantum
 8. *salax*] V. M. G. omittunt.
 18. *assensus est*] V. M. G. assensero
 ult. *videtur*] V. omittit.
 531. 1. *Tabella*] V. tabula modo nova
 2. *conmittit*] V. M. comittis
 6. *adolescens*] V. M. adolescens
 20. *ut*] V. M. G. ut
 2. *in coque*] L. cum in eo
 533. 13. *nobis*] G. a nobis
 19. *Tunc*] V. hunc
 var] V. omittit.
 534. 5. *in*] V. in Graciam
 7. *ut ex ea*] V. L. ut eo ex acie
 535. 2. *quibus*] V. cum
 4. *tauta*] V. tanta concussatione per-
 turbationum rerum
 5. *omnium*] V. G. omittunt.
 10. *taler*] L. tali
 M m m m 28. 22

- 28. *ex*] V. G. ex
- 536. 20. *itemque*] V. idem si
- 31. *videtur*] L. vultis
- 32. *fortis*] V. fortes & constantes
- 33. *visisset*] V. visident
- 537. 3. *summa*] V. G. summaque
- 11. *ego*] V. super ego
- 20. *santi*] M. L. tantum
- 21. *Phoenicia*] V. Phoenicia
- 26. *Panoni*] V. M. L. Parthorum
- ult. *dici iam a quib.*] M. omittit.
- 538. 6. *sed*] V. sed populi
- 14. *vera*] V. M. L. autem
- 15. *Eor*] M. L. eos vero
- 16. *Caesarem*] L. Caesaris auctoritatem patrum beneficiorum memores
- 22. *ferro*] M. L. ferrum ignemque
- 27. *cepimus*] V. G. suscepimus
- 539. 1. *imperator*] V. G. imperatorem
- 5. *liberandum*] V. M. G. liberandum
- 542. 3. *amicis*] L. amici Antonii
- appellare*] V. appellare mallent
- 6. *hic*] V. G. hic
- 17. *Prostrinxerat*] V. prostrinxerat, L. prostrinxerat, G. retrinxerat
- 20. *Atque*] V. G. Atque
- 21. *audiamus*] V. M. L. audiamus
- 29. *iacens*] V. M. L. iacens id nobiscum ageret
- 30. *Stans*] V. in stanti
- 542. 21. *iam*] V. etiam
- obscuro*] M. nocuit
- 543. 5. *se*] L. sibi
- 6. *odio*] L. odio debere esse Antonium, quam tenatur
- 28. *ignis*] V. ignem
- 544. 15. *probat*] M. L. postulabat
- 17. *grauissimis*] L. gravibus
- confusis*] L. confusis
- 25. *circuitibus*] V. M. G. civitates
- 27. *obstrere*] V. M. G. obstrere volumus
- ult. *non*] V. G. quam non
- 545. 5. *sermones*] L. sermonesque
- 8. *postulerit*] V. non deposuerit, G. delect.
- 21. *impis*] V. impiis cives
- 25. *persequamur*] V. prosequamur
- 32. *excusatione*] V. M. G. excusatione
- ult. *Si postulandum*] L. si accipiendam, cur non rogamus? si postulandum, quid timeamus?
- 546. 4. *sempiternus*] M. omittit.
- 15. *et minister*] V. M. G. omittunt, &
- 18. *ejurabant*] L. ejurabant

- 24. *quo*] L. quod
- 25. *sed*] V. M. G. omittunt.
- 547. 11. *mea bona*] L. de meis bonis
- 24. *se*] M. L. omittunt.
- 549. 6. *habebis*] V. M. L. habeo
- 9. *sum*] V. M. ansum sum
- 11. *Si*] V. L. si sic
- 23. *exsurgere*] V. surgere
- 550. 23. *Scatone*] M. L. Catone
- 31. *Scipione*] V. Scipione
- 551. 1. *conditiones*] L. conditionesque tulerunt
- 3. *tuis*] V. M. ut hi
- 19. *cogitans*] V. M. L. omittunt.
- 20. *comprobatur*] M. L. probaturus
- certe*] G. certo
- 28. *salute*] V. dignitate
- 29. *cogitationem*] V. cogitationes
- 552. 1. *A principio*] V. omittit.
- 2. *sceleratis*] L. confoceleratis
- 5. *etiam*] V. M. G. omittunt
- 7. *videtur*] V. M. omittunt.
- 8. *habere*] V. M. habere potest
- 554. 1. *cum*] V. L. cum auctorem
- faciamur*] L. facimur
- 5. *inexpugnabile*] V. M. expugnabile
- 8. *convocasset*] V. G. convocasset
- 9. *humilissimum*] L. umilissimum
- 12. *remissus*] V. M. G. dimisisset
- 555. 2. *Quem visus*] V. G. quam vim anhelitus
- 5. *nostrum*] V. M. vestrum
- 12. *modo*] V. M. L. modo, sed si
- 13. *odisset*] L. G. odissetis, videretis
- 15. *continebitis*] L. continebitis
- 20. *vix*] V. M. L. omittunt.
- videntur*] V. M. videntur hanc non posse
- 28. *si erit*] V. M. G. fuerit
- 31. *hac*] G. omittit.
- 32. *si libera*] V. M. G. si liberare temp.
- 556. 3. *sin*] V. M. sin. liber visis his incolumibusque esse nullas potest
- 4. *otium*] G. ius
- 4. *villis*] V. interfectis, L. delect.
- 6. *oppressa*] V. L. oppressa
- 8. *iterum*] V. omittit.
- 13. *officia*] M. G. delent.
- 557. 2. *cur*] L. cur ei
- 7. *cum primus*] V. G. primum ut
- 10. *in Rep.*] V. M. G. omittunt.
- 12. *animo*] V. illius, M. G. omnino
- 23. *disputationem*] V. disputationem
- 26. *vitium*] V. universum
- 29. *depelluntur*] V. G. depellantur
- 558. 12. *persequitur*] V. prosequitur

- 16. *libentius*] M. libenter
- 20. *præmittendum*] V. præmittendum
- 24. *se*] V. G. omittunt.
- 561. 10. *delata*] V. G. lecta
- 562. 8. *quid*] V. quid se
- 30. *Gadix*] V. eadem
- 563. 3. *illa*] V. M. L. illa omnia
- 10. *senfit*] V. sentit
- 14. *patens*] V. pater
- 19. *veneficus*] V. veneficus
- 564. 7. *quos*] L. quem
- 10. *tribuni*] V. M. Tribunitii
- 14. *Pisauri*] V. M. Isauri
- 17. *e quo*] V. M. a quo, L. unde
- 565. 22. *modo*] V. non modo non
- 566. 4. *Quo*] L. quid
- 12. *Et*] V. tam
- 24. *lege*] V. legem
- ult. *iure*] V. iura
- 567. 2. *animadvertite*] G. advertite
- 15. *Petrus*] G. Petrum
- 16. *laudamus*] L. laudavimus
- 568. 2. *ignorabant*] M. nesciebant, G. nesciebant
- 3. *non*] V. an, M. L. aut
- 4. *sequantur*] V. sequantur
- 11. *ipse*] V. ipse. homo turpis, si quidem imitari sumus
- 20. *offenderit*] V. L. offenderit
- 24. *inbetis*] V. M. L. lubet
- si tamen*] M. L. si tantummodo
- 569. 7. *videtur*] L. videtur aperte omnium
- 16. *eademque*] V. L. eademque ipse adhiberet
- 21. *esse*] V. essent
- 570. 1. *quam*] V. quam Populi R. defensionem
- 2. *persequamur*] M. persequimur, L. persequi
- 10. *qui*] V. G. si qui
- 15. *singulari*] V. singulari
- 17. *que*] L. cum
- 571. 2. *partitiones*] V. partitiones, sententias dandam
- 10. *alterq*] V. aliquo
- 572. 6. *loquar*] L. loquor
- 13. *consuetudine*] L. consuetudine
- 16. *primus*] V. omittit.
- 24. *Sanctiores*] V. M. G. sanctiores
- 28. *ignem*] V. G. igni, ferroque
- 573. 6. *videt*] M. L. undas flammamque
- 10. *atque in*] G. omittit, in
- 574. 6. *esse*] V. esse si
- 575. 8. *eorum*] V. G. eorumdem

- 13. *hunc*] V. hunc tantum et
- 23. *confus*] M. M. confules fortiti
- 26. *a*] M. tum
- 24. *se*] V. G. omittunt.
- 32. *liberaretur*] V. liberaret
- 576. 5. *confulit*] V. confale
- 9. *prolio*] V. praefidio
- 22. *unus*] M. omittit.
- 24. *ipse*] L. ipse cum suis
- 27. *suo*] V. Deorum
- 28. *hinc*] M. L. hic
- 577. 8. *libenter*] V. libenter cum delectose
- 9. *illis*] L. illi tulerunt
- 12. *seruare*] V. condit
- 13. *capra*] M. capra
- 18. *expandas*] M. L. expandas
- 21. *hostibus*] M. hostibus, sed est, qui intra maria hostes sunt, rumebus
- 31. *committent*] V. G. omittunt.
- 578. 10. *supplicationum*] V. supplicationis
- 18. *uis*] V. M. mihi
- 22. *facit*] G. fecit
- 24. *etiam*] V. etiamne
- 25. *defugit*] G. defugit, in pejus
- 27. *prois Phalia*] V. M. G. per idus Quintiles
- ult. *confultum*] V. M. G. confultum
- 579. 1. *no*] L. an ego
- 4. *quantumque*] V. quantum opinor
- ne fuisse tam*
- 13. *Ruffa*] V. M. offia
- 580. 1. *liberatis*] V. M. liberaret
- 30. *de quoque*] V. M. G. omittunt, de
- 581. 2. *invigilasse*] V. L. eademque ipse adhiberet
- 3. *dies*] V. M. L. dies &
- 10. *vocassent*] V. vocassent
- 582. 11. *iam*] V. M. etiam
- 583. 4. *quo*] V. quam ullius, G. quia
- 17. *imporium*] V. G. imperium dabamus
- 584. 8. *cumulate*] V. quantumque multa, L. cumulateque
- 12. *videtur*] V. videatur
- 585. 18. *unquam*] V. M. L. unquamque de
- 33. *esse*] V. est
- 586. 24. *occisione*] M. L. occisione
- 25. *Caesar*] M. L. Caesar prop. imp.
- 587. 4. *advenit*] V. M. aberint
- 6. *constituit*] V. constituit
- 9. *perolutorum*] V. retolutorum
- 11. *ut plurimum*] V. complurimos
- 12. *retractatione*] V. necessitate, G. retractatione
- 26. *egne*] M. L. illicque
- etiam*] M. L. delect.

TOMO SEXTO

continentur

Pro P. Sextio .	Pag. 3
In Vatinius .	72
Pro M. Caelio .	92
De Provinciis Consularibus .	126
Pro L. Cornelio Balbo .	152
In L. Calpurnium Pisonem .	180
Pro T. Annio Milone .	228
Pro C. Rabirio Postumo .	279
Pro M. Marcello .	299
Pro Q. Ligario .	312
Pro Rege Dejotaro .	328
Philippica I. 347. II. 365. III. 428. IV. 445. V. 451. VI.	
472. VII. 480. VIII. 489. IX. 502. X. 509. XI. 520.	
XII. 540. XIII. 553. XIV. 574.	
Orationum Fragmenta .	588

F I N I S.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

UAN

DAD AUTÓNOMA DE NUE
CIÓN GENERAL DE BIBLIOTE

